“Geçmişten Geleceğe Bir Perspektif”

Өтмүштөн келечекке көз караш

35 yıl

BAĞIMSIZLIĞININ 35. YILINDA TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ

ЭГЕМЕНДҮҮЛҮКТҮН 35 ЖЫЛДЫГЫНДА ТҮРКИЯ–КЫРГЫЗСТАН МАМИЛЕЛЕРИ

BAĞIMSIZLIĞININ 35.YILINDA TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ

ЭГЕМЕНДҮҮЛҮКТҮН 35 ЖЫЛДЫГЫНДА
ТҮРКИЯ–КЫРГЫЗСТАН МАМИЛЕЛЕРИ

Editör
Prof.Dr. Kürşad ZORLU

BAĞIMSIZLIĞININ 35.YILINDA TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ
ЭГЕМЕНДҮҮЛҮКТҮН 35 ЖЫЛДЫГЫНДА ТҮРКИЯ–КЫРГЫЗСТАН МАМИЛЕЛЕРИ

Editör : Prof.Dr. Kürşad ZORLU

Kadim Yayınları

1. Baskı 2026
ISBN: 978-625-8651-34-8

Sertifika No: 17590
Cevizlidere Mahallesi, 1245. Sokak 8/A Çankaya/ ANKARA
www.kadimyayinlari.com

Basım: HERMES Tanıtım Ofset Baskı Hiz. Kağ. Ltd. Şti.
Sebze Bahçeleri Cad. No:105 İskitler/ANKARA Tel:0312 341 01 97
Sertifika No: 47869

©Bu kitabın tüm hakkları saklıdır ve Kadim Yayınlarına aittir.
Kitabın hiçbir bölümü yayıncının izni olmadan fotokopi ve bilgisayar ortamında yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

BAĞIMSIZLIĞININ 35.YILINDA TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ

ЭГЕМЕНДҮҮЛҮКТҮН 35 ЖЫЛДЫГЫНДА ТҮРКИЯ–КЫРГЫЗСТАН МАМИЛЕЛЕРИ

Takdim

Кириш Сөз

Ortak tarihî ve kültürel mirasın yanı sıra güçlü dostluk ve kardeşlik bağlarına dayanan Türkiye-Kırgızistan ilişkileri, Kırgızistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından süratle gelişmiş; siyaset, ekonomi, kültür ve eğitim başta olmak üzere pek çok alanda derinleşerek kapsamlı bir ortaklığa dönüşmüştür. Türkiye'nin Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması, iki ülke arasındaki ilişkilerin başlangıcında ortaya konulan güçlü iradenin ve kardeşlik bağlarımızın önemli bir göstergesidir.

İki ülke arasındaki münasebetler, zaman içerisinde kurumsallaşarak ikili ilişkilerin ötesine taşınmış, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında gelişen çok taraflı iş birliği mekanizmalarıyla daha geniş bir çerçeveye kavuşmuştur. Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkilerin bugün ulaştığı seviyede, karşılıklı güven, ortak tarih ve kültür anlayışı ile Türk Dünyası'nın ortak geleceğine yönelik güçlü iradenin önemli bir yeri bulunmaktadır.

Değerli dostum ve kardeşim Sayın Sadır Caparov ile tesis ettiğimiz anlayış birliğinin katkılarıyla ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin önümüzdeki dönemde daha da derinleşeceğine olan inancımız tamdır.

AK Parti Türk Devletleri ile İlişkiler Başkanlığımız tarafından, Kırgızistan'ın ba-

Өртоқ тарыхый жана маданий мурас менен катар бекем достук жана боордоштук байланыштарга негизделген Түркия-Кыргызстан мамилелери Кыргызстандын 1991-жылы эгемендүүлүгүн жарыялаганынан кийин тездик менен өнүгүп, саясат, экономика, маданият жана билим берүү баштаган көптөгөн тармактарда тереңдеп, ар тараптуу өнөктөштүккө айланды. Түркиянын Кыргызстандын эгемендүүлүгүн тааныган биринчи өлкө болушу эки өлкөнүн ортосундагы мамилелердин башталышында көрсөтүлгөн бекем эрктин жана боордоштук байланыштарыбыздын маанилүү көрсөткүчү болуп саналат.

Эки өлкөнүн ортосундагы мамилелер убакыттын өтүшү менен институционалдашып, эки тараптуу мамилелердин чегинен чыгып, Түрк мамлекеттери уюмунун алкагында өнүгүп жаткан көп тараптуу кызматташтык механизмдери аркылуу кеңири алкакка ээ болду. Бүгүнкү күндө Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы мамилелер жеткен деңгээлде өз ара ишенимдин, орток тарых жана маданият түшүнүгүнүн, ошондой эле Түрк дүйнөсүнүн жалпы келечегине багытталган бекем эрктин маанилүү орду бар.

Ардактуу досум жана боордошум, урматтуу Садыр Жапаров менен түзгөн өзара түшүнүшүүбүздүн салымы менен алдыдагы мезгилде өлкөлөрүбүздүн

ğımsızlığının 35’inci yılı münasebetiyle hazırlanan “Bağımsızlığının 35. Yılında Türkiye-Kırgızistan İlişkileri” başlıklı bu eser, iki ülke arasındaki köklü dostluk ve kardeşlik ilişkilerini farklı disiplinlerin perspektifinden ele alan kıymetli bir çalışmadır.

Eserin hazırlanmasında emeği geçen AK Parti Türk Devletleri ile İlişkiler Başkanlığımızı ve alanında uzman kıymetli akademisyenlerimizi ve bürokratlarımızı tebrik ediyor, çalışmanın Türkiye ile Kırgızistan arasındaki dostluk ve kardeşliğin daha da ilerletilmesine vesile olmasını temenni ediyorum.

ортосундагы мамилелер мындан ары дагы тереңдейт деген ишенимибиз бекем.

Ак партиясынын Түрк мамлекеттери менен байланыштар боюнча төрагалыгыбыз тарабынан Кыргызстандын эгемендүүлүгүнүн 35 жылдыгына карата даярдалган “Эгемендүүлүктүн 35 жылдыгында Түркия-Кыргызстан мамилелери” аттуу бул эмгек эки өлкөнүн ортосундагы түптүү достук жана боордоштук мамилелерин ар түрдүү илимий тармактардын көз карашынан талдаган баалуу эмгек болуп саналат.

Эмгектин даярдалышына салым кошкон Ак партиясынын Түрк мамлекеттери менен байланыштар боюнча төрагалыгын, өз тармагында адистешкен кадырлуу окумуштууларыбызды жана мамлекеттик кызматкерлерибизди куттуктап, бул эмгек Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы достук жана боордоштук мамилелердин мындан ары да өнүгүшүнө өбөлгө болсун деп тилек кылам.

RECEP TAYYİP ERDOĞAN

AK Parti Genel Başkanı
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Режеп Тайип ЭРДОГАН
АК Партиясынын төрагасы
Түркия Республикасынын Президенти

Editörden

Редактордан

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler, ortak tarihî ve kültürel mirasın sağladığı güçlü zeminden beslenerek Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından kısa sürede gelişmiş ve bugün çok boyutlu bir iş birliği ortaklığına dönüşmüştür. Siyaset, ekonomi, eğitim, kültür ve insani ilişkiler alanlarında giderek derinleşen bu münasebetler, zaman içerisinde kurumsal mekanizmalarla güçlendirilmiş, Türk Devletleri Teşkilatı başta olmak üzere Türk Dünyası'nda gelişen çok taraflı iş birliği süreçleriyle daha geniş bir bölgesel çerçeveye taşınmıştır. Bu gelişim seyri, Türkiye-Kırgızistan ilişkilerini yalnızca ikili ilişkiler bağlamında değil, ortak tarih, dil ve kültür temelinde şekillenen Türk Dünyası perspektifi içerisinde değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Bağımsızlığının 35. Yılında Türkiye-Kırgızistan İlişkileri başlıklı bu kapsamlı eser, Türkiye ile Kırgızистан

Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы мамилелер жалпы тарыхый жана маданий мурастын негизинде калыптанган бекем пайдубалга таянып, Кыргызстандын көз карандысыздыкка ээ болушунан кийин кыска убакыттын ичинде өнүгүп, бүгүнкү күндө көп кырдуу кызматташтык өнөктөштүгүнө айланды. Саясат, экономика, билим берүү, маданият жана гуманитардык байланыштар тармактарында улам тереңдеп жаткан бул мамилелер убакыттын өтүшү менен институционалдык механизмдер аркылуу бекемделип, өзгөчө Түрк мамлекеттери уюмунун алкагында Түрк дүйнөсүндө өнүгүп жаткан көп тараптуу кызматташтык процесстери аркылуу кеңири аймактык алкакка чыкты. Бул өнүгүү багыты Түркия–Кыргызстан мамилелерин жалаң гана эки тараптуу мамилелердин алкагында эмес, жалпы тарых, тил жана маданият негизинде калыптанган Түрк дүйнөсүнүн көз карашынын алкагында кароону талап кылат.

"Эгемендүүлүктүн 35 жылдыгында Түркия-Кыргызстан мамилелери" аттуу бул кеңири эмгек Түркия ме-

arasındaki ilişkilerin 35 yıllık gelişim sürecini farklı boyutlarıyla ele almak ve iki ülke arasındaki iş birliğinin ulaştığı seviyeyi ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Kırgızistan'ın bağımsızlığının ardından Türkiye'nin Kırgızistan'ı tanıyan ilk ülke olması, ilişkilerin başlangıcında ortaya konulan güçlü iradenin ve iki ülke arasındaki tarihî bağların önemli bir göstergesidir. Geçen 35 yıllık süreçte siyasi ve diplomatik ilişkilerden eğitime, kültürden ekonomiye kadar pek çok alanda kaydedilen gelişmeler, iki ülke arasındaki ilişkilerin kapsamını ve derinliğini ortaya koymaktadır.

Kırgızistan'ın bağımsızlık sonrası dönemde geçirdiği siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşüm ile Türkiye'nin Türk Dünyası'na yönelik artan ilgisi ve bölgesel etkinliği birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin yalnızca tarihî ve kültürel yakınlık çerçevesinde ele alınmasının ötesine geçilmesi gerektiği açıktır. Bu eser, söz konusu ilişkileri siyasi, ekonomik, kültürel, tarihî, dil, edebiyat ve eğitim boyutlarıyla çok katmanlı bir değerlendirme alanına taşımaktadır.

нен Кыргызстандын ортосундагы мамилелердин 35 жылдык өнүгүү процессин ар түрдүү багыттары боюнча карап чыгуу жана эки өлкөнүн ортосундагы кызматташтыктын жетишкен деңгээлин көрсөтүү максатында даярдалды.

Кыргызстан көз карандысыздыкка ээ болгондон кийин Түркиянын Кыргызстандын көз карандысыздыгын тааныган биринчи өлкө болушу мамилелердин башталышында көрсөтүлгөн күчтүү эрктин жана эки өлкөнүн ортосундагы тарыхый байланыштардын маанилүү көрсөткүчү болуп саналат. Өткөн 35 жылдык мезгил ичинде саясий жана дипломатиялык мамилелерден тартып билим берүүгө, маданияттан экономикага чейинки көптөгөн тармактарда жетишилген өнүгүүлөр эки өлкөнүн ортосундагы мамилелердин камтуу чөйрөсүн жана тереңдигин айгинелейт.

Кыргызстандын көз карандысыздыктан кийинки мезгилдеги саясий, экономикалык жана коомдук өзгөрүүлөрү менен Түркиянын Түрк дүйнөсүнө болгон кызыгуусунун өсүшүн жана аймактагы таасирининин күчөшүн биргеликте караганда, Түркия-Кыргызстан мамилелерин жалаң гана тарыхый жана маданий жакындык алкагында кароо менен чектелбөө зарыл экендиги айкын көрүнүп турат. Бул эмгек аталган

Kitapta yer alan çalışmalar, Türkiye-Kırgızistan ilişkilerini farklı tematik eksenler üzerinden incelemektedir. Ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişimini ele alan çalışmalar, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin geçirdiği dönüşümü ve geleceğe yönelik imkânları değerlendirirken, siyasi ve diplomatik ilişkilere odaklanan incelemeler, 35 yıllık süreçte oluşan kurumsal yapıyı ve stratejik ortaklığın gelişimini ortaya koymaktadır. Dil, edebiyat ve kültür alanındaki çalışmalar ise iki halk arasındaki ortak tarihî ve kültürel mirası, kültürel sürekliliği ve karşılıklı etkileşimi farklı yönleriyle ele almaktadır. Eğitim alanındaki incelemeler, özellikle yükseköğretim kurumları arasındaki iş birliklerinin ve ortak eğitim tecrübelerinin iki ülke arasındaki beşerî ilişkilerin güçlenmesine yaptığı katkıyı ortaya koymaktadır.

Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin gelişiminde eğitim ve kültür alanındaki iş birliklerinin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi başta olmak üzere eğitim alanında oluşturulan kurumsal yapılar, yalnızca akademik bilgi ve tecrübe paylaşımına değil, iki ülkenin genç nesilleri arasında kalıcı bağların kurulmasına da katkı sağlamaktadır.

Китепте камтылган изилдөөлөр Түркия-Кыргызстан мамилелерин ар түрдүү тематикалык багыттар боюнча карайт. Экономикалык жана соода мамилелеринин өнүгүшүн талдаган изилдөөлөр эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык кызматташтыктын башынан өткөргөн өзгөрүүлөрүн жана келечекке багытталган мүмкүнчүлүктөрдү бааласа, саясий жана дипломатиялык мамилелерге арналган эмгектер 35 жылдык мезгил ичинде калыптанган институционалдык түзүлүштү жана стратегиялык өнөктөштүктүн өнүгүшүн көрсөтөт. Тил, адабият жана маданият тармагындагы изилдөөлөр эки элдин ортосундагы жалпы тарыхый жана маданий мурасты, маданий уланмалуулукту жана өз ара таасирди ар түрдүү өңүттөрдөн карайт. Билим берүү тармагындагы изилдөөлөр, өзгөчө жогорку окуу жайларынын ортосундагы кызматташтыктын жана биргелешкен билим берүү тажрыйбаларынын эки өлкөнүн ортосундагы адамдык байланыштарды чыңдоого кошкон салымын көрсөтөт.

Түркия–Кыргызстан мамилелеринин өнүгүшүндө билим берүү мамилелерди саясий, экономикалык, маданий, тарыхый, тил, адабият жана билим берүү багыттары боюнча көп катмарлуу талдоо чөйрөсүнө алып чыгат.

rulmasına da hizmet etmektedir. Bu yönüyle eğitim ve kültür, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkilerin geleceğe taşınmasında stratejik bir önem arz etmektedir.

Özellikle Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde gelişen çok taraflı iş birliği mekanizmaları, Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin yalnızca ikili düzeyde değil, ortak Türk Dünyası hedefleri çerçevesinde de değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Kırgızistan'ın Türk Dünyası'nın önemli ülkelerinden biri olarak bu süreçlere aktif katkı sunması, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkilerin bölgesel ve çok taraflı boyutunu daha da güçlendirmektedir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği, ikili iş birliğinin yanı sıra Türk Dünyası'nın ortak hedefleri, kurumsal bütünleşme ve bölgesel dayanışma perspektifleriyle birlikte ele alınmalıdır.

Alanında uzman akademisyenlerimizin ve bürokratlarımızın müşterek emeğinin ürünü olan bu eser, Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin 35 yıllık birikimini farklı disiplinlerin perspektifinden değerlendiren kapsamlı bir çalışma olmasının yanı sıра, Türk

жана маданият тармагындагы кызматташтыктын өзгөчө орду бар. Кыргыз-Түрк Манас университети баш болгон билим берүү тармагында түзүлгөн институционалдык түзүмдөр академиялык билим жана тажрыйба алмашууга гана эмес, эки өлкөнүн жаш муундарынын ортосунда туруктуу байланыштарды түзүүгө да кызмат кылууда. Ушул жагынан алганда билим берүү жана маданият Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы мамилелерди келечекке алып чыгууда стратегиялык мааниге ээ.

Айрыкча Түрк мамлекеттери уюмунун алкагында өнүгүп жаткан көп тараптуу кызматташтык механизмдери Түркия-Кыргызстан мамилелерин жалаң эки тараптуу деңгээлде эмес, Түрк дүйнөсүнүн жалпы максаттарынын алкагында да кароону талап кылат. Кыргызстандын Түрк дүйнөсүнүн маанилүү өлкөлөрүнүн бири катары бул процесстерге жигердүү салым кошушу Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы мамилелердин аймактык жана көп тараптуу багытын мындан ары да бекемдөөдө. Демек, эки өлкөнүн ортосундагы мамилелердин келечегин эки тараптуу кызматташтык менен катар Түрк дүйнөсүнүн жалпы максаттары, институционалдык интеграция жана аймактык тилектештик көз караштары менен бирге кароо зарыл.

Dünyası'nda akademik iş birliği ve dayanışmanın da somut bir tezahürü olarak anlam kazanmaktadır. Eserde ortaya konulan değerlendirmelerin, iki ülke arasındaki ilişkilerin geçmişten günümüze uzanan seyrinin daha iyi anlaşılmasına ve geleceğe yönelik yeni iş birliği alanlarının belirlenmesine katkı sunacağına inanıyorum.

Son olarak, bu eserin ortaya çıkmasında kıymetli katkıları bulunan yazarlarımıza teşekkürlerimi sunarken, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki dostluk ve kardeşlik bağlarının güçlendirilmesine, Türk Dünyası ile güçlü ve kurumsal ilişkilerin tesis edilmesine büyük önem veren ve çizdiği vizyon ile bizlere liderlik eden Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'a şükranlarımı arz ederim.

Saygılarımla.

Prof.Dr. Kürşad ZORLU

Genel Başkan Yardımcısı
Türk Devletleri ile İlişkiler Başkanı
Ankara Milletvekili

Өз тармагында адистешкен окумуштууларыбыздын жана мамлекеттик кызматкерлеринбиздин биргелешкен эмгегинин жемиши болгон бул эмгек Түркия-Кыргызстан мамилелеринин 35 жылдык тажрыйбасын ар түрдүү илимий тармактардын көз карашынан талдаган кеңири изилдөө болуу менен катар, Түрк дүйнөсүндөгү академиялык кызматташтыктын жана тилектештиктин да айкын көрүнүшү катары өзгөчө мааниге ээ. Эмгекте берилген баалоолор эки өлкөнүн ортосундагы мамилелердин өткөндөн бүгүнкү күнгө чейинки өнүгүү жолун жакшыраак түшүнүүгө жана келечекке багытталган кызматташтыктын жаңы багыттарын аныктоого салым кошот деп ишенем.

Акырында, бул эмгектин жарыкка чыгышына баалуу салым кошкон авторлорубузга ыраазычылыгымды билдирүү менен бирге, Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы достук жана бир туугандык байланыштарды бекемдөөгө, Түрк дүйнөсү менен бекем жана институционалдык мамилелерди түзүүгө зор маани берип, өзүнүн айкын көз карашы менен бизге лидерлик кылып келе жаткан Президентибиз Урматтуу Режеп Таййип Эрдоганга терең ыраазычылыгымды билдирем.

Урматым менен.

Проф. Др. Күршад ЗОРЛУ
АК Партиясынын Башкы төрага орун басары
Түрк мамлекеттери менен мамилелер боюнча төрага
Анкара депутаты

İçindekiler

Мазмуну

1
TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ: TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÇERÇEVESİNDE BÖLGESEL ENTEGRASYON VE STRATEJİK ORTAKLIĞIN KURUMSALLAŞMASI
КЫРГЫЗСТАН-ТҮРКИЯ МАМИЛЕЛЕРИ: ТҮРК МАМЛЕКЕТТЕР УЮМУНУН АЛКАГЫНДАГЫ АЙМАКТЫК ИНТЕГРАЦИЯ ЖАНА СТРАТЕГИЯЛЫК ӨНӨКТӨШТҮКТҮН ӨНҮГҮШҮ
KUBANIÇBEK ÖMÜRALİYEV
КУБАНЫЧБЕК ӨМҮРАЛИЕВ
21

2
ORTAK KÖKLERDEN GELECEK VİZYONUNA: TÜRKİYE İLE KIRGIZİSTAN ARASINDAKİ KÜLTÜREL DİPLOMASİ VE STRATEJİK ENTEGRASYON
ОРТОК ТАМЫРДАН КЕЛЕЧЕК КӨРҮНҮШҮНӨ: ТҮРКИЯ МЕНЕН КЫРГЫЗСТАН АРАСЫНДАГЫ МАДАНИЙ ДИПЛОМАТИЯ ЖАНА СТРАТЕГИЯЛЫК ИНТЕГРАЦИЯ
SULTAN RAEV
СУЛТАН РАЕВ
95

3
KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ: DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN KURULMASINDAN KAPSAMLI STRATEJİK ORTAKLIĞA
КЫРГЫЗ-ТҮРК МАМИЛЕЛЕРИНИН ЭВОЛЮЦИЯСЫ: ДИПЛОМАТИЯЛЫК МАМИЛЕЛЕР ТҮЗҮЛГӨНДӨН БҮТКҮЛ ЧЫҢАЛГАН СТРАТЕГИЯЛЫК ӨНӨКТӨШТҮККӨ ЧЕЙИН
ARSLAN KAPAYOVİÇ KOYÇİEV
АРСЛАН КАПАЙОВИЧ КОЙЧИЕВ
115

4
KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI NEZDİNDEKİ KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ ULUSAL BİLİMLER AKADEMİSİNİN KIRGIZ-TÜRK İLİŞKİLERİNİN 35. YIL DÖNÜMÜNE ADANMIŞ BAZI ÇALIŞMALARI
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРЕЗИДЕНТИНЕ КАРАШТУУ КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫНЫН КЫРГЫЗ-ТҮРК МАМИЛЕЛЕРИНИН 35 ЖЫЛДЫГЫНА АРНАЛГАН АЙРЫМ МАТЕРИАЛДАРЫ
PROF. DR. BEKMAMAT CENBAYEV
ПРОФ. ДР. БЕКМАМАТ ЖЕНБАЕВ
143

5 **KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ İLE TÜRKİYE CUMHURİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN BAŞLANGICI**
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ МЕНЕН ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БАЙЛАНЫШТАРЫНЫН АЛГАЧКЫ БАШАТТАРЫ
PROF. DR. KADIRALİ KONKOBAYEV
ПРОФ. ДР. КАДЫРАЛИ КОНКОБАЕВ 169

6 **TÜRK DÜNYASININ PARÇALANMIŞLIKTAN KÜLTÜREL UYANIŞA VARLIK YOLCULUĞU: 35. YILINDA TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN EDEBÎ İLİŞKİLERİ**
ТҮРК ДҮЙНӨСҮНҮН БӨЛҮНҮҮДӨН МАДАНИЙ ОЙГОНУУГА ЧЕЙИНКИ БОЛУМУШТУК САПАРЫ: ТҮРКИЯ-КЫРГЫЗСТАН АДАБИЙ БАЙЛАНЫШТАРЫНЫН 35 ЖЫЛДЫГЫНДА
PROF. DR. RAMAZAN KORKMAZ • Doç. Dr. ÖMER FARUK ATEŞ
ПРОФ. ДР. РАМАЗАН КОРКМАЗ • ДОЦ. ДР.ӨМЕР ФАРУК АТЕШ 189

7 **ORTAK HARFLİ MİLLÎ ALFABE: TÜRK DÜNYASINI KÜLTÜREL VE İNSANİ AÇIDAN BİRLEŞTİRMENİN TEMELİ**
ОРТОК ТАМГАЛУУ УЛУТТУК АЛФАВИТ: ТҮРК ААЛАМЫН МАДАНИЙ-ГУМАНИТАРДЫК БИРИКТИРҮҮНҮН НЕГИЗИ
PROF. DR. SIRTBAY MUSAYEV
ПРОФ. ДР. СЫРТБАЙ МУСАЕВ 267

8 **TARİHİ VE SOSYOKÜLTÜREL PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ**
ТАРЫХЫЙ ЖАНА СОЦИОМАДАНИЙ КӨЗ КАРАШТАН ТҮРКИЯ-КЫРГЫЗСТАН МАМИЛЕЛЕРИ
PROF. DR. CENGİZ BUYAR
ПРОФ. ДР. ЖЕНГИЗ БУЙАР 289

9
TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİNİN 35 YILI (1991-2026): TARİHSEL GELİŞİM, DÖNÜM NOKTALARI VE STRATEJİK DEĞERLENDİRME
ТҮРКИЯ–КЫРГЫЗСТАН САЯСИЙ МАМИЛЕЛЕРИНИН 35 ЖЫЛЫ (1991–2026): ТАРЫХЫЙ ӨНҮГҮҮ, БУРУЛУШ УЧУРЛАР ЖАНА СТРАТЕГИЯЛЫК БААЛОО
PROF. DR. RAGIP KUTAY KARACA
ПРОФ. ДР. РАГИП КУТАЙ КАРАДЖА
353

10
TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ
ТҮРКИЯ-КЫРГЫЗСТАН ЭКОНОМИКАЛЫК МАМИЛЕЛЕРИНИН КЕЧЭЭСИ, БҮГҮНҮ ЖАНА КЕЛЕЧЕГИ
PROF. DR. HALDUN SOYDAL • DR. MUSTAFA SERDAR ACAR
ПРОФ. ДР. ХАЛДУН СОЙДАЛ • ДР. МУСТАФА СЕРДАР АЖАР
421

11
TÜRKİYE KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK VE TİCARİ BOYUTU: TARİHSEL DÖNÜŞÜM VE GELECEK VİZYONU
ТҮРКИЯ-КЫРГЫЗСТАН МАМИЛЕЛЕРИНИН ЭКОНОМИКАЛЫК ЖАНА СООДА ӨЛЧӨМҮ:
ТАРЫХЫЙ ӨЗГӨРҮҮ ЖАНА КЕЛЕЧЕК КӨРҮНҮШҮ
PROF. DR. YÜKSEL BAYRAKTAR • NESLİHAN HAMDEMİR
ПРОФ. ДР. ЮКСЕЛЬ БАЙРАКТАР • НЕСЛИХАН ХАМДЕМИР
477

TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ: TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÇERÇEVESİNDE BÖLGESEL ENTEGRASYON VE STRATEJİK ORTAKLIĞIN KURUMSALLAŞMASI

Кыргызстан-Түркия Мамилелери: Түрк Мамлекеттер Уюмунун Алкагындагы Аймактык Интеграция Жана Стратегиялык Өнөктөштүктүн Өнүгүшү

KUBANIÇBEK ÖMÜRALİYEV
КУБАНЫЧБЕК ӨМУРАЛИЕВ

KUBANIÇBEK ÖMÜRALIYEV*
*КУБАНЫЧБЕК ӨМҮРАЛИЕВ**

1. Giriş

Bu yıl, Kırgızistan ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin tesisinin 35. yıl dönümü kutlanmaktadır. Bu anlamlı yıl dönümü, iki ülke arasındaki ilişkilerin otuz beş yıllık gelişim seyrini değerlendirmek, bugüne kadar elde edilen kazanımları ortaya koymak ve geleceğe yönelik iş birliği alanlarını ele almak açısından önemli bir fırsat sunmaktadır. Kırgızistan–Türkiye ilişkilerini diğer ikili ilişkilerden ayıran temel unsurlardan biri, bu ilişkilerin yalnızca siyasi ve ekonomik çıkarlar üzerine inşa edilmemiş olmasıdır. Ortak tarihî kökler, dil ve kültür yakınlığı ile iki halk arasındaki güçlü kardeşlik bağları, devletler arası ilişkilerin gelişmesine sağlam bir zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, geride kalan otuz beş yıllık tecrübe, bu tarihî ve kültürel yakınlığın kalıcı ve güçlü bir ortaklığa dönüşmesinde düzenli siyasi diyaloğun, kurumsal mekanizmaların ve somut ortak projelerin belirleyici rol oynadığını da göstermiştir. Bu süreçte Kırgızistan–Türkiye ilişkileri, diplomatik ilişkilerin tesis edildiği ilk yıllardan günümüze uzanan dönemde giderek çeşitlenmiş ve kapsamlı bir stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır. Günümüzde söz konusu ortaklık, ikili ilişkilerin ötesinde, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında gelişen bölgesel iş birliği ve bütünleşme süreçleriyle de yeni bir boyut kazanmıştır.

Günümüz uluslararası sisteminde bölgesel iş birliği mekanizmaları giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu çerçevede bölgesel örgütler, siyasi istişare platformu olmanın ötesine geçerek ekonomik enteg-

* Büyükelçi, Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri.

1. Кириш сөз

Быйыл Кыргызстан менен Түркиянын ортосунда дипломатиялык мамилелердин түзүлгөндүгүнүн 35 жылдык маарекеси белгиленүүдө. Бул мезгил эки өлкөнүн мамилелеринин калыптануу жана өнүгүү жолун баалоого, жетишилген натыйжаларды жалпылоого жана кызматташтыктын келечектеги багыттарына назар салууга жакшы мүмкүнчүлүк берет. Кыргызстан менен Түркиянын мамилелеринин өзгөчөлүгү алардын саясий же экономикалык кызыкчылыктар менен гана аныкталбаганында. Орток тарыхый тамырлар, тилдик жана маданий жакындык, элдердин ортосундагы боордоштук сезими мамлекеттер аралык кызматташтыктын калыптанышына бекем негиз түздү. Ошол эле учурда өткөн отуз беш жыл бул тарыхый жакындыкты туруктуу саясий диалог, укуктук механизмдер жана конкреттүү биргелешкен долбоорлор менен толуктоонун маанилүүлүгүн көрсөттү. Натыйжада Кыргызстан–Түркия мамилелери дипломатиялык байланыштардын алгачкы этабынан ар тараптуу стратегиялык өнөктөштүккө чейинки жолду басып өттү. Бүгүн бул өнөктөштүк эки тараптуу формат менен гана чектелбестен, Түрк мамлекеттер уюмунун алкагындагы аймактык кызматташтык жана интеграция процесстери менен да тыгыз айкалышууда.

* Элчи, Түрк мамлекеттер уюмунун Башкы катчысы.

rasyonu, ulaştırma bağlantısallığını, dijital dönüşümü ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen önemli uluslararası aktörler hâline gelmiştir. (Acharya, 2014; Fawcett, 2013).

Türk Devletleri Teşkilatı da bu küresel dönüşümün Türk Dünyası'ndaki kurumsal karşılığını oluşturmaktadır. 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile temelleri atılan işbirliği süreci, 2021 yılında İstanbul Zirvesi'nde Teşkilatın bugünkü kimliğini kazanmasıyla yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Bugün Türk Devletleri Teşkilatı; siyaset, ekonomi, ticaret, ulaştırma, gümrük, enerji, eğitim, sağlık, çevre, kültür, gençlik, spor, dijital dönüşüm ve yapay zekâ dâhil altmıştan fazla işbirliği alanında faaliyet gösteren, ortak politika geliştiren ve üye devletler arasında kurumsal koordinasyonu güçlendiren dinamik bir uluslararası teşkilat niteliği taşımaktadır.

Son yıllarda kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyonu, TDT Stratejisi ve Türk Dünyası Şartı, Teşkilatın kurumsal gelişimini hızlandırmış; ortak hedefleri ve uzun vadeli işbirliği önceliklerini ortaya koymuştur. Türkiye ile Kırgızistan arasında son yıllarda hayata geçirilen çok sayıdaki ortak girişim de bu stratejik vizyonun en somut yansımaları arasında yer almaktadır.

Bu çalışma, Türkiye–Kırgızistan ilişkilerini iki farklı kurumsal perspektiften ele almaktadır. İlk olarak, şahsımın 2019–2022 yıllarında Kırgız Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti nezdindeki Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi olarak görev yaptığı dönemde ikili ilişkilerde kaydedilen gelişmeler değerlendirilmektedir. Ardından, Türk

Азыркы дүйнөдө аймактык кызматташтыктын мааниси улам артып, мамлекеттер аралык мамилелердин маанилүү багыттарынын бирине айланууда. Аймактык уюмдардын ролу да ошого жараша кеңейип, алар саясий диалог жүргүзүүчү аянтча катары эле эмес, экономикалык интеграцияны тереңдетүүгө, транспорттук байланыштарды өнүктүрүүгө, санариптик трансформацияны илгерилетүүгө жана туруктуу өнүгүү жаатындагы биргелешкен аракеттерди координациялоого өбөлгө түзгөн натыйжалуу механизм катары кызмат кылууда (Acharya, 2014; Fawcett, 2013).

Түрк мамлекеттер уюмунун (ТМУ) түзүлүп, өнүгүшү да дүйнөдөгү ушул өзгөрүүлөрдүн түрк дүйнөсүндөгү көрүнүшү болуп саналат. 2009-жылы Нахчыван келишими менен башталган кызматташтык 2021-жылы Стамбул саммитинде Уюмдун азыркы макамына ээ болушу менен жаңы баскычка көтөрүлдү. Бүгүн ТМУ саясат, экономика, соода, транспорт, бажы, энергетика, билим берүү, саламаттык сактоо, айлана-чөйрө, маданият, жаштар, спорт, санариптешүү жана жасалма интеллект сыяктуу алтымыштан ашуун багытта иш алып барат. Уюм бул тармактарда мүчө мамлекеттердин орток багыттарын аныктап, алардын өз ара кызматташтыгын жана ишинин шайкештигин бекемдеген жигердүү эл аралык уюмга айланды.

Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri olarak yürüttüğüm görev çerçevesinde, Teşkilatın kurumsal gelişiminin Türkiye–Kırgızistan stratejik ortaklığına kazandırdığı yeni boyutlar incelenmektedir. Böylece çalışma, ikili diplomatik ilişkiler ile Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde gelişen çok taraflı işbirliği mekanizmaları arasındaki sürekliliği ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bugün Kırgızistan ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklık, kardeşlik bağlarından güç alarak yeni bir boyut kazanmaktadır. İkili iş birliğinin Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde gelişen çok taraflı iş birliğiyle bütünleşmesi, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmekte ve yeni iş birliği imkânları ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan, Kırgızistan ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin otuz beş yıllık geçmişi, yalnızca bugüne kadar kat edilen mesafenin bir göstergesi değil, aynı zamanda gelecekte daha da gelişecek iş birliği için sağlam bir temel teşkil etmektedir.

2. Türkiye–Kırgızistan İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi: İkili İlişkilerden Stratejik Ortaklığa

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da şekillenen yeni jeopolitik ortamın en istikrarlı ve kapsamlı ikili ortaklıklarından biri olarak gelişmiştir. Kırgız Cumhuriyeti'nin 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde ülkeyi tanıyan ilk devlet olmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında ilişkilerin önceliğini diplomatik temsil mekanizmalarının oluşturulması, hukuki altyapının hazırlanması ve üst düzey

Акыркы жылдары кабыл алынган «Түрк дүйнөсүнүн көз карашы – 2040» концепциясы, ТМУнун Стратегиясы жана Түрк дүйнөсүнүн Хартиясы кызматташтыктын узак мөөнөттүү багыттарын аныктап берди. Аталган документтер түрк мамлекеттеринин өз ара байланышын бекемдөөгө, экономикалык интеграцияны тереңдетүүгө жана саясий, экономикалык, транспорттук, маданий жана гуманитардык кызматташтыкты мындан ары өнүктүрүүгө багытталган. Кыргызстан менен Түркиянын ортосунда акыркы жылдары ишке ашырылган биргелешкен демилгелер да ушул жалпы максаттар менен тыгыз байланышта өнүгүп жатат.

Бул макалада Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы мамилелер эки өз ара байланышкан багытта каралат. Биринчиси, мен 2019–2022-жылдары Кыргыз Республикасынын Түркия Республикасындагы Атайын жана Ыйгарым укуктуу Элчиси болуп иштеген мезгилде эки тараптуу мамилелерде жетишилген негизги натыйжаларга жана маанилүү окуяларга токтолом. Экинчиси, Түрк мамлекеттер уюмунун Башкы катчысы катары ТМУнун өнүгүшү Кыргызстан менен Түркиянын стратегиялык өнөктөштүгүнө кандай жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачып жатканына токтолом. Муну менен эки тараптуу кыргыз-түрк мамилелери менен ТМУнун алкагындагы көп тараптуу кызматташтык бири-би-

siyasi temasların geliştirilmesi oluşturmuştur. Bu dönemde kabul edilen Ebedî Dostluk ve İşbirliği Anlaşması (1997) ile "Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla" Ortak Bildirisi (1999), iki ülke arasındaki ilişkilerin uzun vadeli siyasi ve hukuki çerçevesini oluşturmuştur. Aynı süreçte Karma Ekonomik Komisyon gibi mekanizmalar ekonomik ilişkilerin düzenli biçimde izlenmesine katkı sağlamıştır.

Türkiye–Kırgızistan ilişkilerinin en belirgin özelliklerinden biri, eğitim ve insan kaynağı alanındaki işbirliğinin diplomatik ilişkilerle eş zamanlı olarak kurumsallaşmasıdır. Bu çerçevede kurulan Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi, yalnızca ortak bir yükseköğretim kurumu değil; iki ülke arasında akademik işbirliğini, ortak araştırmaları ve nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesini destekleyen stratejik bir kurum niteliği kazanmıştır. Üniversite, aynı zamanda Türk Dünyası ölçeğinde gelişen akademik ağların önemli bileşenlerinden biri hâline gelmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2026).

Eğitim alanındaki işbirliği, Türkiye Bursları, TİKA projeleri, Yunus Emre Enstitüsü faaliyetleri ve kültürel değişim programlarıyla desteklenmiş; böylece ilişkiler yalnızca devlet kurumları arasında değil, toplumlar arasında da derinleşmiştir. Kırgızistan'daki Türk yatırımları, ortak kalkınma projeleri ve karşılıklı öğrenci hareketliliği de bu toplumsal yakınlaşmayı güçlendiren unsurlar arasında yer almıştır.

İkili ilişkilerin kurumsallaşmasında önemli dönüm noktalarından biri, 26 Nisan 2011 tarihinde Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyinin (YDSK) kurulması

рин кандайча толуктап жана бекемдеп жатканын көрсөтүүгө аракетенем.

Бүгүн Кыргызстан менен Түркиянын стратегиялык өнөктөштүгү боордоштук байланыштарга таянуу менен жаңы мазмунга ээ болууда. Эки тараптуу кызматташтыктын Түрк мамлекеттер уюмунун алкагындагы көп тараптуу кызматташтык менен айкалышы эки өлкөнүн мамилелерин дагы да бекемдеп, жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачууда. Ошондуктан Кыргызстан менен Түркиянын отуз беш жылдык дипломатиялык мамилелеринин тарыхы – бул өткөн жолдун жыйынтыгы эле эмес, келечектеги кызматташтык үчүн да бекем негиз.

2. Кыргызстан-Түркия мамилелеринин тарыхый өнүгүшү: эки тараптуу мамилелерден стратегиялык өнөктөштүккө

Советтер Союзу кулагандан кийин Борбордук Азияда жаңы геосаясий кырдаал түзүлүп, Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы мамилелер жаңы нукта өнүгө баштады. Кыргыз Республикасы 1991-жылдын 31-августунда көз карандысыздыгын жарыялагандан кийин, ошол эле жылдын 16-декабрында Түркия Республикасы Кыргызстандын эгемендүүлүгүн тааныган биринчи мамлекет болду. Эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарында негизги көңүл дипломатиялык өкүлчүлүктөрдү ачууга, эки тараптуу мамилелердин укуктук негизин түзүүгө

olmuştur. YDSK, iki ülke arasındaki siyasi diyaloğu düzenli hâle getirirken, ekonomi, ulaştırma, enerji, eğitim ve kültür gibi alanlarda alınan kararların sistematik biçimde izlenmesine imkân sağlamıştır. Böylece iki ülke arasındaki üst düzey görüşmeler ve karşılıklı ziyaretler düzenli hâle gelmiş, iş birliği sistematik bir şekilde gelişmeye başlamıştır.

Bu kurumsal gelişim süreci, 5 Kasım 2024 tarihinde gerçekleştirilen Altıncı YDSK Toplantısı ile yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Taraflar bu toplantıda ilişkileri "Kapsamlı Stratejik Ortaklık" düzeyine yükseltmiş; güvenlik, ekonomi, ulaştırma, enerji, eğitim, sağlık ve kültür alanlarında çok sayıda yeni işbirliği belgesi imzalamıştır. Bu gelişme, otuz yılı aşkın sürede oluşturulan ikili kurumsal altyapının ulaştığı en ileri aşamayı temsil etmektedir.

Dolayısıyla Türkiye–Kırgızistan ilişkilerinin gelişimi üç temel evrede değerlendirilebilir. İlk evre (1991–2000), diplomatik ilişkilerin kurulması ve hukuki altyapının oluşturulduğu dönemdir. İkinci evre (2000–2011), eğitim, kültür ve ekonomik ilişkilerin kurumsallaştığı, stratejik ortaklığın temellerinin güçlendiği süreçtir. Üçüncü evre ise 2011 yılında başlamış; bu dönemde iki ülke arasındaki iş birliği giderek derinleşerek kapsamlı stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır.

Sonuç olarak, yaklaşık otuz beş yıllık süreçte Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler, diplomatik ilişkilerin tesis edilmesiyle başlayan bir süreçten, çok geniş bir yelpazeyi kapsayan kapsamlı stratejik ortaklık düзeyine ulaşmıştır. Bu süreçte kültürel ve

жана жогорку деңгээлдеги саясий байланыштарды өнүктүрүүгө бурулду. Бул мезгилде кабыл аланган Түбөлүк достук жана кызматташтык жөнүндө келишим (1997) жана «Кыргызстан жана Түркия: XXI кылымга бирге» биргелешкен билдирүүсү (1999) эки өлкөнүн узак мөөнөттүү кызматташтыгынын саясий жана укуктук негизин түптөдү. Ошол эле учурда Экономикалык кызматташуу боюнча өкмөттөр аралык комиссия сыяктуу механизмдер экономикалык байланыштарды үзгүлтүксүз талкуулап, алдыга жылдырууга шарт түздү.

Кыргызстан менен Түркиянын мамилелеринин дагы бир маанилүү өзгөчөлүгү — саясий байланыштар менен катар билим берүү тармагындагы кызматташтыктын да алгачкы жылдардан тартып жигердүү өнүгүшү болду. Бул багыттагы эң маанилүү кадамдардын бири Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин түзүлүшү болду. Эки мамлекет биргелешип негиздеген бул жогорку окуу жайы билим берүү жана илимий кызматташтыктын маанилүү борборуна айланды. Университет адистерди даярдоо жана биргелешкен илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү менен катар, бүгүнкү күндө түрк дүйнөсүндөгү университеттердин жана илимий чөйрөлөрдүн ортосундагы байланышты чыңдоого да олуттуу салым кошуп келет (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, 2026).

manevi yakınlık, siyasi irade, kesintisiz diyalog ve ortak girişimler, iki ülke arasındaki iş birliğinin sağlam temelini oluşturmuştur. Bu iş birliği tecrübesi, daha sonra Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde gelişen çok taraflı iş birliğinin de önemli dayanaklarından birini oluşturmuştur.

Tablo 1. Türkiye–Kırgızistan İlişkilerinde Başlıca Tarihsel Dönüm Noktaları

YIL	BAŞLICA GELİŞME VE İKİLİ İLİŞKİLER AÇISINDAN ÖNEMİ
1991	Türkiye, Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk devlet oldu ve iki ülke arasında siyasi ve diplomatik ilişkilerin temeli atıldı.
1992	Diplomatik ilişkiler tesis edilerek Ankara ve Bişkek'te karşılıklı büyükelçilikler açıldı; böylece ikili ilişkilerin **resmî ve kurumsal diplomatik altyapısı** oluşturuldu.
1995/1997	**Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi** kuruldu ve eğitim faaliyetlerine başladı; eğitim, bilim ve insan kaynağı alanlarında uzun vadeli iş birliğinin en önemli ortak kurumlarından biri oluşturuldu.
1997	**Ebedî Dostluk ve İşbirliği Anlaşması** imzalanarak iki ülke arasındaki dostane ilişkiler daha güçlü bir hukuki ve siyasi zemine kavuşturuldu.
1999	**"Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla" Ortak Bildirisi** kabul edilerek ilişkilerin uzun vadeli gelişimine ve gelecekteki stratejik ortaklığa yönelik ortak vizyon ortaya konuldu.
2011	**Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)** kuruldu; düzenli üst düzey siyasi istişare ve koordinasyon mekanizması oluşturularak ilişkiler **stratejik ortaklık** düzeyine yükseltildi.
2019	Uzun bir aranın ardından **Türkiye–Kırgızistan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonunun (KEK)** çalışmaları yeniden canlandırıldı ve Komisyon toplantısı tarihinde ilk kez Başbakan/Başkan Yardımcısı düzeyinde gerçekleştirildi; böylece ekonomik iş birliğinin üst düzey siyasi koordinasyonla desteklenmesi güçlendirildi.
2020	**Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sosyal Güvenlik Anlaşması** yürürlüğe girdi; iki ülkede çalışan vatandaşların sosyal güvenlik haklarının karşılıklı olarak korunmasına yönelik hukuki altyapı güçlendirildi.
2021/2024	**Recep Tayyip Erdoğan Bişkek Kırgız–Türk Dostluk Devlet Hastanesi** 2021'de hizmet vermeye başladı ve 2024'te iki ülke Cumhurbaşkanlarının katılımıyla resmî olarak açıldı; sağlık alanındaki ortaklığın, kapasite geliştirme ve kalkınma iş birliğinin sembol projelerinden biri hâline geldi.
2023	Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından Kırgızistan, Türkiye'ye **arama-kurtarma, sağlık ve insani yardım desteği** sağladı; kriz dönemindeki bu somut dayanışma iki ülke arasındaki karşılıklı güveni ve kardeşlik bağlarını daha da pekiştirdi.
2024	**YDSK'nin Altıncı Toplantısı** gerçekleştirildi ve **Kapsamlı Stratejik Ortaklığa İlişkin Ortak Bildiri** kabul edildi; ilişkiler **"Kapsamlı Stratejik Ortaklık"** düzeyine yükseltilerek mevcut iş birliğinin derinleştirilmesi ve yeni alanlara genişletilmesi için yeni bir çerçeve oluşturuldu.

3. Türkiye–Kırgızistan İlişkilerinde Diplomatik Atılım Dönemi (2019–2022)

Son otuz beş yıl içerisinde iki ülke arasındaki işbirliği istikrarlı bir şekilde gelişmiş; siyasi, ekonomik ve insani alanlarda güçlü kurumsal temeller oluşturulmuştur. Kırgız Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti nezdindeki Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi olarak 2019–2022 yılları arasındaki görev sürem, bu gelişim sürecinin niteliksel açıdan yeni bir aşamasına denk gelmiştir.

Büyükelçilik görevim süresince temel hedefim, iki ülke arasındaki stratejik ortaklığı somut içerikle güçlendirmek olmuştur. Bu dönemde Kırgızistan ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler yeni bir seviyeye taşınmıştır. Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Sadır Caparov'un Türkiye Cumhuriyeti'ne gerçekleştirdiği resmî ziyaret, ikili ilişkilerin gelişiminde dönüm noktalarından biri olmuştur. Ziyaret kapsamında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin Beşinci Toplantısı gerçekleştirilmiş, ayrıca hükümetler arasında çok sayıda anlaşma ve mutabakat imzalanmıştır. Söz konusu belgeler, iki ülke arasındaki işbirliğinin öncelikli alanlarını daha da genişletmiş ve stratejik ortaklığa yeni bir içerik kazandırmıştır.

Aynı dönemde parlamentolar arası işbirliği de önemli ölçüde ivme kazanmış; meclis başkanlarının, ihtisas komisyonlarının ve parlamentolar arası dostluk gruplarının karşılıklı ziyaretleri düzenli bir nitelik kazanmıştır. Dışişleri Bakanları düzeyindeki görüşmeler ile Ortak Stratejik Planlama Grubu'nun düzenli toplantıları, dış politika alanındaki eşgüdümün güçlendirilmesine önemli katkı sağlamıştır. Uygulamada da

Билим берүү жана маданий-гуманитардык байланыштар кийинчерээк «Түркиянын стипендиялары» программасы, ТИКАнын долбоорлору, Юнус Эмре институтунун ишмердүүлүгү жана түрдүү алмашуу программалары аркылуу дагы кеңейди. Бул демилгелер мамлекеттик деңгээлдеги кызматташтыкты толуктап, эки өлкөнүн жарандарынын түз байланыштарын арттырууга өбөлгө түздү. Студенттердин өз ара алмашуусу, биргелешкен маданий долбоорлор, түрк инвестициялары жана өнүктүрүү программалары кыргыз жана түрк элдеринин ортосундагы жакындыкты дагы бекемдеди.

Эки тараптуу мамилелердин өнүгүшүндөгү маанилүү учурлардын бири 2011-жылдын 26-апрелинде Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин (ЖДСКК) түзүлүшү болду. Кеңеш эки өлкөнүн жетекчилигинин саясий диалогун туруктуу негизде жүргүзүүгө, ошондой эле экономика, транспорт, энергетика, билим берүү жана маданият тармактарында кабыл алынган чечимдердин аткарылышын үзгүлтүксүз карап турууга мүмкүнчүлүк берди. Мунун натыйжасында эки өлкөнүн ортосундагы жогорку денгээлдеги жолугушуулар жана өз ара сапарлар туруктуу мүнөзгө ээ болуп, кызматташтык системалуу түрдө өнүгө баштады.

Бул кызматташтык 2024-жылдын

görüldüğü üzere, işte bu tür kesintisiz siyasi temaslar, iki ülke arasındaki işbirliğinin diğer tüm alanlarının gelişmesini mümkün kılan temel unsur olmuştur.

Siyasi güven ortamının güçlenmesi, ekonomik işbirliğinin gelişmesine de doğrudan olumlu yansımıştır. 2019 yılından itibaren iki ülke arasındaki ticaret hacmi istikrarlı bir büyüme eğilimi göstermiş; 2018 yılında 455 milyon ABD doları olan ticaret hacmi, 2021 yılında 836 milyon ABD dolarına ulaşarak yaklaşık iki kat artmıştır. 2022 yılı sonunda ise bu rakam 1 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

Bu çerçevede özellikle vurgulanması gereken hususlardan biri, Türkiye'nin Kırgızistan'ın başlıca ticaret ve yatırım ortakları arasında yer almasıdır. Kırgız Cumhuriyeti'nin dış ticaretinde önemli bir konuma sahip olan Türkiye, ülkenin en büyük beş ticaret ortağından biri olarak öne çıkmaktadır.

Ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi açısından atılan en önemli adımlardan biri, uzun yıllar aradan sonra 2019 yılında Kırgızistan-Türkiye Karma Ekonomik Komisyonu'nun faaliyetlerinin yeniden canlandırılması olmuştur. Komisyonun tarihinde ilk kez toplantılar Başbakan/Cumhurbaşkanı Yardımcısı düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Bu karar, yalnızca iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğine yeni bir siyasi ivme kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda kamu kurumları ile iş dünyası arasındaki işbirliğinin daha etkin bir mekanizma üzerinden yürütülmesine de önemli katkı sağlamıştır.

Ekonomik diplomasinin bir diğer önemli boyutu, iş çevreleri arasındaki doğrudan

5-ноябрында өткөн Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин алтынчы жыйынында жаңы баскычка көтөрүлдү. Жыйындын жыйынтыгында Түркия менен Кыргызстан өз ара мамилелерин «Ар тараптуу стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлине көтөрүштү. Ошондой эле коопсуздук, экономика, транспорт, энергетика, билим берүү, саламаттык сактоо жана маданият тармактарында кызматташтыкты кеңейтүүгө багытталган бир катар жаңы документтерге кол коюлду. Бул отуз жылдан ашуун убакыт ичинде калыптанган эки тараптуу мамилелердин жетишкен эң жогорку деңгээли болду.

Жалпысынан, Кыргызстан менен Түркиянын мамилелеринин тарыхый өнүгүшүн үч негизги баскычка бөлүп карого болот. Биринчи баскычта (1991–2000) дипломатиялык мамилелер түзүлүп, алардын укуктук негизи түптөлдү. Экинчи баскычта (2000–2011) билим берүү, маданият жана экономика тармактарындагы кызматташтык кеңейип, стратегиялык өнөктөштүктүн пайдубалы бекемделди. Үчүнчү баскыч 2011-жылдан башталып, эки өлкөнүн кызматташтыгы дагы тереңдеп, ар тараптуу стратегиялык өнөктөштүк деңгээлине жетти.

Ошентип, отуз беш жылга жакын мезгил ичинде Кыргызстан менен Түркиянын мамилелери дипломатиялык байланыштарды түзүүдөн башталып, кеңири

temasların geliştirilmesi olmuştur. Bu dönemde beş büyük Kırgızistan–Türkiye İş Forumu düzenlenmiş ve bunların sonucunda 17 işbirliği belgesi imzalanmıştır. Söz konusu etkinlikler, yeni yatırım projelerinin ele alınması ve iki ülkenin iş dünyası arasında doğrudan ortaklıkların geliştirilmesi açısından önemli bir platform işlevi görmüştür.

Yürütülen çalışmalar neticesinde, Kırgızistan'da Türk sermayesiyle faaliyet gösteren işletmelerin sayısında da önemli bir artış kaydedilmiş ve bu sayı 326'ya ulaşmıştır. Bu gelişmeler, iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin giderek derinleştiğini ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda Türk iş dünyasının Kırgızistan ekonomisine duyduğu güvenin güçlendiğini de açıkça göstermiştir.

Kırgızistan ile Türkiye arasındaki iş birliğinin en önemli özelliklerinden biri, ilişkilerin yalnızca siyasi ve ekonomik boyutlarla sınırlı kalmaması, aynı zamanda insani iş birliğinin de stratejik ortaklığın temel unsurlarından biri hâline gelmesidir.

Bu dönemde insani işbirliği, somut projeler aracılığıyla yeni bir ivme kazanmıştır. Bunlar arasında, Recep Tayyip Erdoğan Bişkek Kırgız-Türk Dostluk Devlet Hastanesi'nin hizmet vermeye başlaması, iki ülke arasındaki sağlık alanındaki işbirliğinin en önemli kazanımlarından biri olmuştur.

Bunun yanı sıra, Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı ile Türkiye Maarif Vakfı arasındaki işbirliği çerçevesinde Bişkek'te Maarif Okulu'nun açılması, eğitim alanındaki ortaklığı yeni bir seviyeye taşımıştır. Söz konusu okul, Türkiye Maarif

тармактарды камтыган ар тараптуу стратегиялык өнөктөштүккө чейин өстү. Маданий жана руханий жакындык, саясий эрк, туруктуу диалог жана биргелешкен демилгелер эки өлкөнүн кызматташтыгынын бекем негизин түздү. Бул тажрыйба кийинчерээк Түрк мамлекеттер уюмунун алкагындагы көп тараптуу кызматташтыктын өнүгүшүнө да маанилүү негиз түздү.

3. Кыргызстан-Түркия мамилелериндеги дипломатиялык өнүгүүнүн жаңы этабы (2019–2022)

Акыркы отуз беш жыл ичинде Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы кызматташтык туруктуу өнүгүп, саясий, экономикалык жана гуманитардык багыттарда бекем негиз түзүлдү. Менин 2019–2022-жылдары Кыргыз Республикасынын Түркия Республикасындагы Атайын жана Ыйгарым укуктуу Элчиси болуп иштеген мезгилим эки тараптуу мамилелердин жаңы деңгээлге көтөрүлгөн учуруна туш келди.

Элчи катары иш алып барган мезгилде менин негизги максатым эки өлкөнүн ортосундагы стратегиялык өнөктөштүктү конкреттүү иштер менен бекемдөө болду. Бул жылдары Кыргызстан менен Түркиянын саясий мамилелери жаңы деңгээлге көтөрүлдү. Кыргыз Республикасынын Президенти урматтуу Садыр Жапаровдун Түркия Республикасына жасаган расмий сапары эки тараптуу ма

1-таблица. Кыргызстан менен Түркиянын эки тараптуу мамилелериндеги негизги тарыхый учурлар

Жыл	Негизги окуялар жана алардын эки тараптуу мамилелер үчүн мааниси
1991	Түркия Кыргыз Республикасынын көз карандысыздыгын тааныган биринчи мамлекет болду жана эки өлкөнүн дипломатиялык мамилелеринин пайдубалы түптөлдү
1992	Дипломатиялык мамилелер түзүлүп, Анкара менен Бишкекте эки өлкөнүн элчиликтери ачылды
1995/1997	Кыргыз-Түрк «Манас» университети түзүлүп, билим берүү, илим жана адистерди даярдоо жаатындагы узак мөөнөттүү кызматташтыкка негиз түзүлдү
1997	Түбөлүк достук жана кызматташтык жөнүндө келишимге кол коюлуп, эки өлкөнүн мамилелеринин укуктук негизи бекемделди
1999	«Кыргызстан жана Түркия: XXI кылымга бирге» биргелешкен билдирүүсү кабыл алынып, стратегиялык өнөктөштүктүн келечектеги багыты аныкталды
2011	Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңеши (ЖДСКК) түзүлүп, саясий кеңешүүлөрдү үзгүлтүксүз өткөрүүгө шарт түзүлдү жана мамилелер стратегиялык өнөктөштүк деңгээлине көтөрүлдү
2019	Экономикалык кызматташуу боюнча өкмөттөр аралык кыргыз-түрк комиссиясынын ишинин узак тыныгуудан кийин кайра жанданышы жана Комиссиянын тарыхында биринчи жолу жыйындын теңтөрагалыгы Премьер-министр/Вице-президент деңгээлине көтөрүлүшү
2020	Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Түркия Республикасынын Өкмөтүнүн ортосундагы Социалдык камсыздоо жөнүндө келишим күчүнө кирип, эки өлкөдө эмгектенген жарандардын социалдык камсыздоо укуктарын коргоонун укуктук негизи бекемделди
2021	Саламаттык сактоо жаатындагы эң маанилүү биргелешкен долбоорлордун бири болгон Режеп Тайып Эрдоган атындагы Бишкек Кыргыз-Түрк достук мамлекеттик ооруканасынын ачылышы
2023	1999-жылы Коджаэлидеги жер титирөөдө көрсөткөн колдоосундай эле, Кыргызстан 2023-жылы Кахраманмарашта болгон жер титирөөдөн кийин да Түркияга жардамга келип, издөө-куткаруу иштерине катышып, медициналык жана гуманитардык жардам көрсөттү
2024	ЖДСККнын алтынчы жыйыны өтүп, «Ар тараптуу стратегиялык өнөктөштүк» жөнүндө биргелешкен билдирүү кабыл алынды. Эки тараптуу өнөктөштүк жаңы денгээлге көтөрүлүп, кызматташтыктын жаңы багыттары ачылды.

Vakfı'nın hem Orta Asya'da hem de Türk Devletleri arasında açtığı ilk okul olma özelliğini taşımaktadır.

İnsani işbirliğinin bir diğer önemli boyutu ise yerel yönetimler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi olmuştur. Ankara'nın Etimesgut Belediyesi'nin finansmanıyla Narın şehrinde 100 öğrenci kapasiteli bir anaokulunun inşa edilmesi, kardeş şehirler arasındaki işbirliğinin somut ve başarılı örneklerinden biri olarak öne çıkmıştır.

Aynı zamanda, 2019-2022 yılları arasında iki ülke arasındaki tarihî ve manevi bağların güçlendirilmesine, Kırgız halkının tarihinin ve kültürel mirasının Türkiye'de daha geniş kitlelere tanıtılmasına özel önem verilmiştir. Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının 30. yıl dönümü vesilesiyle Ankara'da Manas Anıtı'nın açılması, bu alandaki önemli gelişmelerden biri olmuştur. Ayrıca, Cusup Abdrakhmanov ve Cengiz Aytmatov'un anısına anıt ve büstler dikilmiş, çeşitli parklara bu seçkin şahsiyetlerin isimleri verilmiştir. Söz konusu girişimler, Kırgız devlet geleneğinin tarihinin, millî kültürünün ve Kırgız halkının önde gelen şahsiyetlerinin Türk kamuoyunda daha yakından tanınmasına önemli katkı sağlamıştır.

Bununla birlikte, Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının 30. yıl dönümü vesilesiyle ilk kez Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Külliyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Dışişleri Bakanlığı, Millî Kütüphane ve diğer kamu kurumlarında Kırgızistan'ın tarihini ve kültürünü tanıtan ondan fazla fotoğraf sergisi düzenlenmiştir. Bu girişimler, Kırgız halkının tarihî ve kültürel mirasının uluslararası düzeyde tanıtılmasına

милелердин өнүгүшүндөгү маанилүү учурлардын бири болду. Сапардын алкагында Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин бешинчи жыйыны өтүп, өкмөттөр ортосунда бир катар келишимдерге жана макулдашууларга кол коюлду. Бул документтер эки өлкөнүн кызматташтыгынын артыкчылыктуу багыттарын кеңейтип, стратегиялык өнөктөштүккө жаңы мазмун берди.

Ушул эле мезгилде парламенттер аралык кызматташтык да кыйла жанданды. Парламент төрагаларынын, тармактык комитеттердин жана парламенттер аралык достук топторунун өз ара сапарлары туруктуу мүнөзгө ээ болду. Тышкы иштер министрлеринин деңгээлиндеги жолугушуулар жана Биргелешкен стратегиялык пландаштыруу тобунун үзгүлтүксүз жыйындары тышкы саясаттагы өз ара аракеттенүүнү бекемдөөгө чоң салым кошту. Дал ушундай үзгүлтүксүз саясий байланыштар эки өлкөнүн кызматташтыгын башка бардык багыттарда өнүктүрүүгө жол ачкан негизги шарттардын бири болду.

Саясий ишенимдин бекемделиши экономикалык кызматташтыктын өнүгүшүнө да түздөн-түз оң таасирин тийгизди. 2019-жылдан тартып эки өлкөнүн ортосундагы соода жүгүртүү туруктуу өсө баштады. 2018-жылы 455 миллион АКШ долларын түзгөн соода көлөмү 2021-жылы 836 миллион АКШ долларына же-

katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda iki kardeş halk arasındaki kültürel ve insani bağların daha da güçlenmesine önemli ölçüde destek olmuştur.

Tarihî hafızanın korunmasına yönelik en önemli projelerden biri ise, Büyükelçiliğin girişimiyle İznik'te bulunan "Kırgızlar Türbesi" anıt kompleksinin yeniden restore edilmesi olmuştur. Kompleks genişletilmiş ve çağdaş ihtiyaçlar doğrultusunda yenilenmiştir. "Kırgızlar Türbesi", Anadolu'da Kırgız tarihine ilişkin en önemli tarihî eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Tarihî kaynaklara göre XIII ve XIV. yüzyıllarda İznik'in fethine katılan Selçuklu orduları içerisinde Orta Asya›dan gelen Kırgız savaşçıları da yer almıştır. Daha sonraki dönemde ise onların hatırasını yaşatmak amacıyla Osmanlı Devleti›nin kurucularından Orhan Gazi tarafından bu anıt inşa ettirilmiştir. Günümüzde Kırgızlar Türbesi, Kırgız ve Türk halkları arasındaki yüzyıllara dayanan tarihî bağların ve ortak kültürel mirasın en önemli sembollerinden biri olma özelliğini sürdürmektedir.

Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri de, Kırgız Cumhuriyeti›nin girişimiyle hayata geçirilen Dünya Göçebe Oyunları›nın ev sahipliği bayrağının Türkiye›ye devredilmesi olmuştur. Kırgız tarafı, IV. Dünya Göçebe Oyunları'nın İznik'te düzenlenmesine onay vermekle yetinmemiş; aynı zamanda bu uluslararası organizasyonun hazırlanması ve gerçekleştirilmesi sürecinde sahip olduğu uzun yıllara dayanan deneyimi paylaşarak organizasyonun başarıyla gerçekleştirilmesine somut katkıda bulunmuştur.

Diplomatik temsilciliklerin temel görев-

тип, дээрлик эки эсеге көбөйдү. Ал эми 2022-жылдын жыйынтыгында бул көрсөткүч 1 миллиард АКШ долларына жетти.

Түркия Кыргызстандын негизги соода жана инвестициялык өнөктөштөрүнүн бири экенин өзгөчө белгилей кетүү зарыл. Кыргыз Республикасынын тышкы соодасында маанилүү орунду ээлеген Түркия өлкөнүн беш ири соода өнөктөшүнүн катарына кирет.

Экономикалык кызматташтыкты өнүктүрүү багытындагы маанилүү кадамдардын бири – 2019-жылы узак тыныгуудан кийин Соода-экономикалык кызматташтык боюнча өкмөттөр аралык кыргыз-түрк комиссиясынын иши кайра жанданып, анын тарыхында биринчи жолу жыйындар Премьер-министрдин жана Вице-президенттин төрагалыгы астында өткөрүлө баштады. Бул кадам эки өлкөнүн экономикалык кызматташтыгына жаңы дем берип, мамлекеттик мекемелер менен ишкерлердин ортосундагы байланышты кеңейтүүгө жана биргелешкен иштерди натыйжалуу жүргүзүүгө шарт түздү.

Экономикалык дипломатиянын дагы бир маанилүү багыты эки өлкөнүн ишкер чөйрөлөрүнүн түз байланыштарын кеңейтүү болду. Бул мезгилде беш ири Кыргызстан–Түркия ири бизнес-форумдары өткөрүлүп, алардын жыйынтыгында кызматташтык боюнча 17 документке кол коюлду. Бул иш-чаралар жаңы инвести-

lerinden biri, yurt dışında bulunan vatandaşların hak ve meşru menfaatlerinin etkin şekilde korunmasıdır. Son yıllarda Türkiye'de yaşayan, çalışan ve öğrenim gören Kırgız vatandaşlarının sayısındaki artış, sunulan konsolosluk hizmetlerinin kalitesinin ve erişilebilirliğinin daha da geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu kapsamda, vatandaşlara daha etkin ve erişilebilir konsolosluk hizmetleri sunulmasını sağlamak amacıyla 2021 yılında Antalya'da Kırgız Cumhuriyeti Başkonsolosluğu açılmıştır.

Bu alandaki en önemli gelişmelerden biri, Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında Sosyal Güvenlik Anlaşması'nın imzalanarak taraflarca onaylanması ve yürürlüğe girmesi olmuştur. Söz konusu Anlaşma, iki ülke vatandaşlarına sosyal güvenlik alanında eşit haklardan yararlanma imkânı sağlamış; her iki ülkede edinilen sigortalılık sürelerinin karşılıklı olarak dikkate alınmasına ve emeklilik haklarının karşılıklı tanınmasına yönelik hukuki zemini oluşturmuştur. Böylece iki ülke vatandaşları, yürürlükteki mevzuat çerçevesinde emeklilik maaşları ile diğer sosyal güvenlik ödemelerinden ikamet ettikleri ülkede yararlanabilme imkânına kavuşmuştur.

Bu dönemde karşılaşılan en büyük sınamalardan biri hiç kuşkusuz COVID-19 pandemisi olmuştur. Uluslararası uçuşların durdurulması, sınırların kapatılması ve hareketliliğe getirilen kısıtlamalar, yurt dışında bulunan binlerce Kırgız Cumhuriyeti vatandaşı açısından ciddi güçlükler doğurmuştur. Bu olağanüstü koşullar altında vatandaşların güvenliğinin sağlanması, Büyүциялык долбоорлорду талкуулоого жана эки өлкөнүн ишкерлеринин ортосунда түз өнөктөштүк байланыштарды түзүүгө жакшы мүмкүнчүлүк берди.

Жүргүзүлгөн иштердин натыйжасында Кыргызстанда түрк капиталы менен иштеген ишканалардын саны да кыйла көбөйүп, 326га жетти. Бул көрсөткүч эки өлкөнүн экономикалык кызматташтыгы тереңдеп, ошол эле учурда түрк ишкерлеринин Кыргызстандын экономикасына болгон ишениими артып жатканын айгинеледи.

Кыргызстан менен Түркиянын кызматташтыгынын негизги өзгөчөлүктөрүнүн бири – мамилелердин саясий жана экономикалык багыттардан тышкары, башка тармактарды да кеңири камтыгандыгында. Гуманитардык кызматташтык да конкреттүү долбоорлор менен толукталып, жаңы деңгээлге чыкты. Алардын ичинен Режеп Тайып Эрдоган атындагы Бишкек Кыргыз-Түрк достук мамлекеттик ооруканасынын иштей башташы саламаттык сактоо тармагындагы кызматташтыктын маанилүү жетишкендиктеринин бири болду.

Мындан тышкары, Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги менен Түркиянын «Маариф» фондунун кызматташтыгынын алкагында Бишкек шаарында «Маариф» мектеби ачылып, билим берүү тармагындагы өнөктөштүк дагы бир баскычка

kelçiliğin öncelikli görevlerinden biri hâline gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili devlet kurumları ve yetkili makamlarının önemli desteği ve yakın işbirliği sayesinde, 12 özel charter uçuşu organize edilmiş ve yaklaşık 3.200 Kırgız Cumhuriyeti vatandaşı güvenli bir şekilde ülkelerine geri döndürülmüştür. Bu süreç, iki ülke arasındaki dayanışmanın ve karşılıklı desteğin somut bir örneğini teşkil ederken, diplomasinin temel misyonlarından birinin insanın güvenliğini ve meşru haklarını korumak olduğunu da bir kez daha açık biçimde ortaya koymuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2019–2022 dönemi, Kırgızistan ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklığın niteliksel açıdan yeni bir aşamaya ulaştığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte siyasi ilişkiler daha da yoğunlaşmış, ekonomik ve insani işbirliği önemli ölçüde genişlemiş, vatandaşların haklarının korunması ile konsolosluk hizmetlerinin geliştirilmesi alanlarında kayda değer sonuçlar elde edilmiştir. Daha da önemlisi, bu yıllarda tesis edilen karşılıklı güven, kesintisiz siyasi diyalog ve çok boyutlu işbirliği, bugün de Kırgızistan ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklığın sağlam temelini oluşturmaya devam etmektedir.

Bu dönemde oluşturulan işbirliği pratiği, daha sonraki yıllarda Türk Devletleri Teşkilatı bünyesindeki çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi açısından da önemli bir deneyim ve sağlam bir zemin teşkil etmiştir. Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerde yerleşen karşılıklı güven anlayışı, eşit ortaklık ilkesi ve somut sonuç odaklı işbirliği yaklaşımı, Türk Dünyası'ndaki bütünleşme

көтөрүлдү. Бул мектеп Түркиянын «Маариф» фонду тарабынан Борбордук Азияда жана жалпы Түрк мамлекеттеринин арасында ачылган алгачкы мектеп болуп калды.

Гуманитардык кызматташтыктын дагы бир маанилүү багыты жергиликтүү бийлик органдарынын ортосундагы байланыштарды өнүктүрүү болду. Анкаранын Этимесгут муниципалитетинин каржылоосу менен Нарын шаарында 100 орундуу бала бакчанын курулушу боордош шаарлардын ортосундагы кызматташтыктын ийгиликтүү мисалдарынын бири болду.

Ошол эле учурда, 2019-2022 жылдары эки өлкөнүн тарыхый жана руханий байланыштарын бекемдөөгө, кыргыз элинин тарыхын жана маданий мурасын Түркияда кеңири таанытууга өзгөчө көңүл бурулду. Кыргыз Республикасынын эгемендүүлүгүнүн 30 жылдыгына карата Анкарада Манас эстелигинин ачылышы бул багыттагы маанилүү окуялардын бири болду. Ошондой эле Жусуп Абдрахманов менен Чыңгыз Айтматовдун урматына эстеликтер жана бюсттар орнотулуп, парктарга алардын ысымдары ыйгарылды. Мындай демилгелер кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн тарыхын, улуттук маданиятын жана кыргыз элинин көрүнүктүү инсандарын түрк коомчулугуна жакындан таанытууга өбөлгө түздү.

süreçlerinin ilerletilmesinde de etkinliğini ve başarısını ortaya koymuştur.

4. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kurumsal Gelişimi

Uluslararası sistemde son otuz yılda yaşanan dönüşüm, bölgesel örgütlerin rolünü önemli ölçüde değiştirmiştir. Günümüzde bölgesel işbirliği yalnızca coğrafi yakınlığa dayanan bir tercih değil; ekonomik rekabet gücünün artırılması, ulaştırma bağlantılarının güçlendirilmesi, tedarik zincirlerinin güvence altına alınması, dijital dönüşümün hızlandırılması ve ortak küresel sınamalara birlikte cevap verilmesi açısından stratejik bir gereklilik hâline gelmiştir. Avrupa Birliği (AB), ASEAN ve Afrika Birliği gibi bölgesel yapılar, bu yeni dönemde yalnızca istişare platformları değil; ortak politika üreten ve bölgesel yönetişim kapasitesi geliştiren önemli uluslararası aktörler olarak öne çıkmaktadır (Acharya, 2014; Börzel & Risse, 2016; Fawcett, 2013).

Bu bağlamda TDT, Türk Dünyası'nda bölgesel yönetişimi kurumsallaştıran ve işbirliğini uygulama kapasitesiyle destekleyen temel platform haline gelmiştir. Bununla birlikte Teşkilatımızın gelişim süreci, birçok bölgesel örgütten farklı bir karakter taşımaktadır. Türk Dünyası'nda işbirliği, ekonomik bütünleşmenin ortak kimliği doğurduğu klasik entegrasyon modellerinden ziyade; ortak tarih, dil, kültür ve medeniyet mirasının sağladığı güçlü toplumsal bağlar üzerine inşa edilmiştir. Ortak kimlik, bu süreçte entegrasyonun sonucu değil, onu kolaylaştıran en önemli başlangıç noktalarından biri olmuştur.

Ошондой эле Кыргыз Республикасынын эгемендүүлүгүнүн 30 жылдыгына карата биринчи жолу Түркия Республикасынын Президенттик комплексинде, Түркиянын Улуу Улуттук Жыйынында (парламенти), Тышкы иштер министрлигинде, Улуттук китепканада жана башка мамлекеттик мекемелерде Кыргызстандын тарыхын жана маданиятын тааныткан ондон ашуун сүрөт көргөзмөсү уюштурулду. Бул демилгелер кыргыз элинин тарыхый жана маданий мурасын кеңири таанытууга өбөлгө түзүп, ошол эле учурда эки боордош элдин ортосундагы маданий жана гуманитардык байланыштарды дагы бекемдеди.

Тарыхый мурасты сактоо багытындагы эң маанилүү иштердин бири Элчиликтин демилгеси менен Изник шаарындагы «Кыргыздар күмбөзү» тарыхый комплексинин кайра калыбына келтирилиши болду. Комплекстин аймагы кеңейтилип, заманбап талаптарга ылайык жаңыланды. «Кыргыздар күмбөзү» Анадолуда кыргыз тарыхына байланышкан эң маанилүү тарыхый эстеликтердин бири болуп эсептелет. Тарыхый булактарга ылайык, XIII–XIV кылымдарда Изникти каратып алууга катышкан Селжук аскерлеринин катарында Борбордук Азиядан келген кыргыз жоокерлери да болгон. Кийинчерээк алардын элесин түбөлүккө калтыруу максатында Осмон мамлекетинин негиздөөчүлөрүнүн бири Орхан Гази тарабынан бул эстелик тургузулган.

Türk Devletleri arasındaki kurumsal işbirliğinin temelleri, 1992 yılında başlatılan Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirveleri ile atılmıştır. Yaklaşık on yedi yıl boyunca sürdürülen bu zirveler, devletler arasında karşılıklı güvenin pekişmesine, ortak gündemlerin şekillenmesine ve Türk Dünyası fikrinin kurumsal zeminde olgunlaşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte, değişen uluslararası koşullar ve artan işbirliği alanları, yalnızca siyasi diyalogla yetinmeyen; kararların uygulanmasını sağlayacak sürekli ve etkin bir kurumsal yapıya duyulan ihtiyacı da ortaya koymuştur.

Bu ihtiyaç doğrultusunda 3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan'da imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kurulmuş ve Türk Dünyası tarihinde ilk kez uluslararası hukuk temelinde faaliyet gösteren kalıcı bir bölgesel teşkilat oluşturulmuştur. Kurucu üyeler olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye, yalnızca siyasi istişareyi değil; ekonomik işbirliğini geliştirmeyi, ulaştırma bağlantılarını güçlendirmeyi, kültürel mirası korumayı ve uluslararası platformlarda daha yakın eşgüdüm içerisinde hareket etmeyi ortak hedefler olarak belirlemiştir.

Özbekistan›ın 2019 yılında tam üye olarak Teşkilata katılması, Türk Devletleri arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğini daha geniş bir coğrafi zemine taşımış; Macaristan ve Türkmenistan'ın gözlemci statüsü kazanmasının ardından, 2022 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC), 2025 yılında ise Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (EİT) gözlemci olarak kabul edilmesi, Teşkilatın bölgesel ve uluslararası

Бүгүнкү күндө «Кыргыздар күмбөзү» кыргыз жана түрк элдерин кылымдардан бери байланыштырып келген тарыхый жакындыктын жана орток маданий мурастын маанилүү белгилеринин бири бойдон калууда.

Бул мезгилдеги дагы бир маанилүү окуя – Кыргыз Республикасынын демилгеси менен негизделген Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарынын эстафетасынын Түркияга өткөрүлүп берилиши болду. Кыргыз тарабы IV Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарын Изник шаарында өткөрүүгө макулдук берип, бул эл аралык иш-чараны даярдоо жана өткөрүүдө топтогон көп жылдык тажрыйбасы менен бөлүшүп, Оюндардын ийгиликтүү өтүшүнө өз салымын кошту.

Дипломатиялык өкүлчүлүктөрдүн негизги милдеттеринин бири – чет өлкөдө жүргөн жарандардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын натыйжалуу коргоо. Акыркы жылдары Түркияда жашаган, иштеген жана билим алган Кыргызстандын жарандарынын саны көбөйгөндүктөн, консулдук кызматтардын сапатын жана жеткиликтүүлүгүн жакшыртуу зарылдыгы жаралды. Ушуга байланыштуу жарандарга консулдук кызматтарды дагы натыйжалуу жана жеткиликтүү көрсөтүү максатында 2021 жылы Анталья шаарында Кыргыз Республикасынын Башкы консулдугу ачылды.

Бул багыттагы маанилүү жетишкен-

etkileşim kapasitesini daha da güçlendirmiştir.

Bu kurumsal gelişim, 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen 8. Zirve'de yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Zirvede Türk Konseyi'nin adı Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak değiştirilmiş; böylece Teşkilat yalnızca isim değişikliğine gitmemiş, aynı zamanda kapsam ve hedeflerini genişleterek siyasi istişarelerin ötesinde ekonomik entegrasyon, ulaştırma ve bağlantısallık, ticaret, yatırım, enerji, dijital dönüşüm, çevre, eğitim, sağlık, kültür ve insanlar arası etkileşimi kapsayan çok boyutlu bir bölgesel işbirliği platformuna dönüşmüştür. Aynı Zirve'de kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Teşkilatın uzun vadeli stratejik yönelimini belirleyen temel politika belgesi olmuştur.

диктердин бири Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Түркия Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда Социалдык камсыздоо жөнүндө келишимге кол коюлуп, анын эки тараптан тең ратификацияланып, күчүнө кириши болду. Келишим эки өлкөнүн жарандарына социалдык камсыздоо жаатында бирдей укуктардан пайдаланууга шарт түздү. Ошондой эле эки өлкөдө иштеген мезгилдеги камсыздандыруу мөөнөттөрүн өз ара эсепке алууга жана пенсиялык укуктарды таанууга укуктук негиз түзүлдү. Натыйжада эки өлкөнүн жарандары пенсия жана башка социалдык төлөмдөрдү өздөрү жашаган өлкөдө алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту.

Kurumsal dönüşüm yalnızca yeni üyelerin katılımı veya faaliyet alanlarının genişlemesiyle sınırlı kalmamıştır. En önemli değişim, işbirliğinin düzenli ve sürekli çalışan karar alma ve uygulama mekanizmaları üzerine inşa edilmesi olmuştur. Bakanlar düzeyindeki toplantılar, kıdemli memurlar mekanizmaları, uzman çalışma grupları ve sektörel komiteler aracılığıyla ortak kararların uygulanması sistematik biçimde izlenmekte; yeni politika alanlarında ortak standartlar geliştirilmekte ve Teşkilatın kurumsal hafızası güçlendirilmektedir. Böylece TDT, yalnızca siyasi diyaloğu kolaylaştıran bir platform olmanın ötesine geçerek ortak politika üreten ve uygulayan işlevsel bir bölgesel yönetişim yapısı niteliği kazanmıştır.

Bu kurumsal mimarinin önemli ayaklarından birini, Teşkilat koordinasyonunda faaliyet gösteren uzmanlaşmış kurumlar oluşturmaktadır. TÜRKSOY, TÜRKPA, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı, Türk Yatırım Fonu (TIF), Türk Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği (TCCI), Türk Üniversiteler Birliği (TURKUNIB), gibi kurumlar sayesinde bölgesel işbirliği hükümetler arası diplomasiyle sınırlı kalmamakta; akademi, özel sektör, finans kuruluşları, kültür kurumları ve sivil toplum aktörlerini kapsayan çok katmanlı bir yönetişim modeline dönüşmektedir.

Son yıllarda çevre ve iklim değişikliği, dijital ekonomi, yapay zekâ, uzay, sağlık diplomasisi ve afet yönetimi gibi yeni politika alanlarının gündeme alınması, Teşkilatın fonksiyonel kapasitesinin sürekli geliştiğini göstermektedir. Bu gelişimin yanı sıra,

Бул мезгилдеги эң чоң сыноолордун бири, албетте, COVID-19 пандемиясы болду. Эл аралык каттамдардын токтотулушу, чек аралардын жабылышы жана жүрүп-турууга киргизилген чектөөлөр чет өлкөлөрдө жүргөн миңдеген Кыргыз Республикасынын жарандары үчүн олуттуу кыйынчылыктарды жаратты. Мындай өзгөчө шартта жарандардын коопсуздугун камсыз кылуу Элчиликтин негизги милдеттеринин бирине айланды.

Түркия Республикасынын тиешелүү мамлекеттик органдарынын жана башка мекемелеринин олуттуу колдоосу жана тыгыз кызматташуусу менен 12 атайын чартердик каттам уюштурулуп, Кыргыз Республикасынын 3200гө жакын жараны мекенибизге аман-эсен кайтарылды. Бул эки өлкөнүн ортосундагы тилектештиктин жана өз ара колдоонун айкын мисалы болуп, дипломатиянын эң негизги милдеттеринин бири адамдын коопсуздугун жана мыйзамдуу укуктарын коргоо экенин дагы бир жолу көрсөттү.

Жалпысынан алганда, 2019–2022-жылдар Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы стратегиялык өнөктөштүк жаңы деңгээлге көтөрүлгөн мезгил болду. Бул жылдары саясий байланыштар кыйла жанданып, экономикалык жана гуманитардык кызматташтык кеңейди. Жарандардын укуктарын коргоо жана консулдук кызматтарды жакшыртуу багытында

TOBB
TOBB

TDT+ formatı, Teşkilatın üye ve gözlemci devletlerin ötesinde üçüncü taraf ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla kurumsal işbirliğini geliştirmeye yönelik yeni bir platform oluşturarak, TDT'nin uluslararası görünürlüğünün ve çok taraflı işbirliği kapasitesinin güçlendirilmesine katkı sağlamıştır.

Bu kurumsal dönüşümün somut yansımaları, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkilerde de gözlemlenmektedir. Teşkilat bünyesinde geliştirilen ortak mekanizmalar, iki ülke arasındaki işbirliğini ikili anlaşmaların yanında, ortak politika üretimi ve bölgesel entegrasyon perspektifi çerçevesinde yeniden şekillendirmiştir. Bir sonraki bölümde bu dönüşüm, farklı çalışma alanları üzerinden ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

да олуттуу натыйжаларга жетишилди. Баарынан маанилүүсү, ушул мезгилде бекемделген өз ара ишеним, үзгүлтүксүз саясий диалог жана ар тараптуу кызматташтык бүгүнкү күндө да Кыргызстан менен Түркиянын стратегиялык өнөктөштүгүнүн бекем пайдубалы болуп кызмат кылууда.

Бул мезгилде топтолгон кызматташтык тажрыйбасы кийинки жылдары Түрк мамлекеттер уюмунун алкагындагы көп тараптуу кызматташтыкты өнүктүрүү үчүн да бекем негиз болуп берди. Кыргызстан менен Түркиянын эки тараптуу мамилелеринде калыптанган өз ара ишеним, тең укуктуу өнөктөштүк

Tablo 2. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kurumsal Gelişimi

DÖNEM	KURUMSAL GELİŞME	BÖLGESEL ENTEGRASYONA KATKISI
1992–2009	Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirveleri	Ortak siyasi iradenin ve güven ortamının oluşması
2009	Nahçıvan Anlaşması ile Türk Konseyi'nin kurulması	İş birliğinin uluslararası hukuk temelinde kurumsallaşması
2019	Özbekistan'ın tam üyeliği	Türk Dünyası'nın coğrafi, ekonomik ve siyasi bütünlüğünün güçlenmesi
2018–2025	Macaristan, Türkmenistan, KKTC ve EİT'in gözlemci olarak katılımı	Bölgesel ve uluslararası etkileşim ağının genişlemesi
2021	Türk Konseyi'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na dönüşmesi	Çok sektörlü bölgesel entegrasyon modeline geçiş
2021	Türk Dünyası 2040 Vizyonu	Ortak stratejik hedeflerin ve uzun vadeli yol haritasının belirlenmesi
2022–2025	60+ işbirliği mekanizması ve alanları	Fonksiyonel işbirliğinin ve ortak yönetişim kapasitesinin güçlenmesi

5. Türk Devletleri Teşkilatı Çerçevesinde Türkiye–Kırgızistan İşbirliğinin Derinleşmesi

Türk Devletleri Teşkilatı'nın gelişimiyle birlikte, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki işbirliği yeni kurumsal mekanizmalarla desteklenmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında ağırlıklı olarak ikili anlaşmalar ve üst düzey diplomatik temaslar üzerinden yürütülen ilişkiler, TDT çerçevesinde oluşturulan düzenli istişare ve işbirliği platformlarının da katkısıyla daha sistematik ve çok boyutlu bir yapıya kavuşmuştur.

Bu bölümde, Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türkiye–Kırgızistan ilişkilerine sağladığı katkılar; siyasi ve diplomatik işbirliği, ekonomik entegrasyon, ulaştırma ve bağlantısallık, eğitim, kültür, sağlık, çevre, dijital dönüşüm ve afet yönetimi başlıkları altında incelenmektedir. Analiz, TDT'nin mevcut ikili ortaklığın yerine geçen bir yapı olmadığını; aksine, mevcut işbirliğini ortak kurallar, sektörel mekanizmalar ve çok taraflı koordinasyon araçlarıyla derinleştiren bir kurumsal çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır.

5.1. Siyasi ve Diplomatik İşbirliğinin Kurumsallaşması

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki siyasi ilişkiler, bağımsızlığın hemen ardından tesis edilen diplomatik bağlar sayesinde istikrarlı ve karşılıklı güvene dayalı bir gelişim göstermiştir. İki ülke arasında gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler, düzenli siyasi istişareler ve hükümetler arası mekanizmalar, stratejik ortaklığın sağlam temeller üzerinde ilerlemesini sağlamıştır. Türk Devletleri

жана конкреттүү натыйжага багытталган кызматташтык түрк дүйнөсүндөгү интеграциялык процесстерди алдыга жылдырууда да өзүнүн натыйжалуулугун көрсөттү.

4. Түрк мамлекеттер уюмунун институционалдык өнүгүшү

Акыркы отуз жылда дүйнөдөгү саясий жана экономикалык өзгөрүүлөр аймактык уюмдардын ролун кыйла күчөттү. Бүгүнкү күндө аймактык кызматташтык коңшу өлкөлөрдүн өз ара жакындыгынан келип чыккан тандоодон стратегиялык зарылчылыкка айланды. Ал экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга, транспорттук байланыштарды кеңейтүүгө, товар жеткирүү жолдорунун туруктуулугун камсыз кылууга, санариптешүүнү тездетүүгө жана дүйнөдөгү жалпы көйгөйлөрдү биргелешип чечүүгө мүмкүнчүлүк берет. Европа Биримдиги (ЕБ), Түштүк-Чыгыш Азия мамлекеттеринин ассоциациясы (АСЕАН) жана Африка Биримдиги сыяктуу аймактык түзүмдөр бүгүн кеңешүү аянтчасы катары кызмат кылуу менен катар, орток саясатты иштеп чыккан жана аймактык деңгээлде биргелешип башкаруу мүмкүнчүлүгүн өнүктүргөн маанилүү эл аралык күчтөр катары чыгууда (Acharya, 2014; Börzel & Risse, 2016; Fawcett, 2013).

Ушундай шартта Түрк мамлекеттер уюму түрк дүйнөсүндөгү кызматташтык-

Şuşa

ТҮРК МАМЛЕКЕТТЕР УЮМУНУН
МАМЛЕКЕТ БАШЧЫЛАРЫНЫН
КЕҢЕШИНИН 11-САММИТИ
11TH SUMMIT OF THE COUNCIL
OF HEADS OF STATE OF THE
ORGANIZATION OF TURKIC STATES

МАМЛЕКЕТТЕР УЮМУНА
МАМЛЕКЕТТЕРДИН ӨКМӨТ
РЫНЫН/ВИЦЕ-ПРЕЗИДЕНТИНИН
ЖОЛУГУШУУСУ
MEETING OF THE HEADS
OF GOVERNMENT/VICE PRES
OF THE MEMBER STATE
OF THE ORGANIZATION OF TURK

Teşkilatı'nın kurumsal gelişimiyle birlikte bu siyasi diyalog yeni bir boyut kazanmış; ikili ilişkiler, çok taraflı ve kurumsallaşmış bir işbirliği çerçevesi içerisinde daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur.

Bugün Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde düzenli olarak gerçekleştirilen Devlet Başkanları Zirveleri, Dışişleri Bakanları Konseyi toplantıları, Kıdemli Memurlar Komitesi, sektör bakanları toplantıları ve uzman çalışma grupları, Türk Dünyası'nı ve daha geniş bölgeyi ilgilendiren stratejik konuların ortak bir bakış açısıyla ele alınmasına imkân sağlamaktadır. Bu mekanizmalar sayesinde siyasi istişareler süreklilik kazanmış, ortak önceliklerin belirlenmesi ve alınan kararların uygulanmasının takibi daha kurumsal bir zemine oturmuştur.

Teşkilat bünyesinde düzenli olarak gerçekleştirilen istişareler; ulaştırma bağlantısallığı, ekonomik işbirliği, enerji güvenliği, afet yönetimi, sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası kuruluşlarla ilişkiler gibi geniş bir gündemde ortak yaklaşımların geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Zirve bildirileri, strateji belgeleri ve bakanlar düzeyinde alınan kararlar, egemen eşitlik, karşılıklı saygı, dayanışma, uluslararası hukukun temel ilkelerine bağlılık ve bölgesel istikrar konularında ortak anlayışın giderek güçlendiğini göstermektedir.

Kırgızistan, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kuruluşundan bu yana kurumsal gelişim sürecine aktif katkı sunan kurucu üyelerden biri olmuştur. Bişkek ve Çolpon-Ata'da gerçekleştirilen Zirveler, Kırgızistan'ın Teşkilatın gündeminin şekillendirilmesindeki etkin rolünü ortaya koymuştur. Özellikle 2024 yı-

ты бир нукка салып, кабыл алынган чечимдерди иш жүзүнө ашырууга шарт түзгөн негизги уюмга айланды. Ошол эле учурда ТМУнун калыптануу жолу башка көптөгөн аймактык уюмдардан айырмаланат. түрк дүйнөсүндөгү жакындашууга экономикалык кызыкчылыктар менен катар орток тарых, тил, маданият жана цивилизациялык мурас да бекем негиз түздү. Башкача айтканда, түрк элдеринин ортосундагы жакындык интеграциянын натыйжасында пайда болгон жок. Тескерисинче, кылымдардан бери келе жаткан ушул жакындык мамлекеттердин кызматташуусун жеңилдеткен негизги күчтөрдүн бири болду.

Түрк мамлекеттеринин ортосундагы кызматташтыктын пайдубалы 1992-жылы башталган Түрк тилдүү мамлекеттердин башчыларынын саммиттери менен түптөлдү. Он жети жылга жакын үзгүлтүксүз өткөрүлгөн бул жолугушуулар мамлекеттердин ортосундагы өз ара ишенимди бекемдеп, орток маселелерди бирге талкуулоого жана түрк дүйнөсү идеясын иш жүзүндөгү кызматташтыкка айландырууга чоң салым кошту. Бирок убакыт өткөн сайын эл аралык шарттар өзгөрүп, кызматташуунун багыттары көбөйдү. Бул саясий жолугушууларды үзгүлтүксүз улантып, кабыл алынган чечимдерди ишке ашырууну камсыздай турган туруктуу уюм түзүү зарылдыгын көрсөттү.

lında Bişkek'te düzenlenen 11. Zirve ve Kırgızistan'ın Dönem Başkanlığını üstlenmesi; yeşil dönüşüm, dijital ekonomi, afet yönetimi ve kurumsal işbirliği gibi yeni nesil politika alanlarının Teşkilat gündeminde daha görünür hâle gelmesine katkı sağlamıştır.

Türkiye ise Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi, Sekretaryanın güçlendirilmesi, ortak stratejik belgelerin hazırlanması ve Teşkilatın uluslararası görünürlüğünün artırılması süreçlerinde güçlü destek sunmuştur. Ayrıca, Türkiye'de düzenlenen Zirveler ve diğer üst düzey TDT toplantıları, Teşkilatın stratejik yönelimlerinin belirlenmesi, yeni girişimlerin hayata geçirilmesi ve kurumsal gündeminin şekillendirilmesi açısından önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin sahip olduğu diplomatik tecrübe, kurumsal kapasite ve geniş uluslararası ilişkiler ağı, Teşkilat bünyesindeki ortak girişimlerin daha etkin biçimde hayata geçirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Türkiye ile Kırgızistan'ın Teşkilat içerisindeki bu tamamlayıcı rolleri, iki ülke arasındaki siyasi ortaklığı daha görünür ve daha etkili bir konuma taşımaktadır. Kırgızistan'ın Orta Asya'daki stratejik konumu ve bölgesel işbirliğine yönelik güçlü yaklaşımı ile Türkiye'nin Avrupa, Akdeniz ve Orta Doğu'ya uzanan diplomatik ve ekonomik bağlantıları, Türk Dünyası'nın uluslararası sistemde daha güçlü bir aktör olarak konumlanmasına hizmet etmektedir.

Bu stratejik eşgüdüm, uluslararası örgütler nezdindeki diplomatik işbirliğine de yansımaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde geliştirilen düzenli siyasi isti-

Ушундай зарылчылыктан улам 2009-жылдын 3-октябрында Нахчыван шаарында Нахчыван келишимине кол коюлуп, Түрк тилдүү мамлекеттердин кызматташтык кеңеши түзүлдү. Ошентип, түрк дүйнөсүнүн тарыхында биринчи жолу эл аралык укуктун негизинде туруктуу иштеген аймактык уюм пайда болду. Аны негиздеген Азербайжан, Казакстан, Кыргызстан жана Түркия саясий маселелер боюнча кеңешип турууну, экономикалык кызматташтыкты өнүктүрүүнү, транспорттук байланыштарды жакшыртууну, орток маданий мурасты сактоону жана эл аралык аянтчаларда бири-бирин колдоп, тыгыз аракеттенүүнү негизги максат катары белгилешти.

2019-жылы Өзбекстандын Уюмга толук кандуу мүчө болуп кириши түрк мамлекеттеринин саясий, экономикалык жана маданий кызматташтыгын кеңири географиялык мейкиндикке алып чыкты. Андан кийин Венгрия менен Түркмөнстан байкоочу макамын алды. 2022-жылы Түндүк Кипр Түрк Республикасы, ал эми 2025-жылы Экономикалык кызматташтык уюму байкоочу катары кабыл алынып, мунун натыйжасында Уюмдун аймактык жана эл аралык байланыштары дагы кеңейди.

Уюмдун тарыхындагы маанилүү бурулуш 2021-жылдын 12-ноябрында Стамбулда өткөн VIII Саммит болду. Бул саммитте Түрк Кеңешинин аталышы

şare mekanizmaları sayesinde üye devletler, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası ve bölgesel kuruluşlarda karşılıklı adaylıkların desteklenmesi, ortak girişimlerin teşvik edilmesi ve ortak öncelikler doğrultusunda eşgüdümlü hareket edilmesi yönünde güçlü bir işbirliği kültürü geliştirmiştir.

Son yıllarda ulaştırma, enerji, ekonomi, çevre, sağlık, afet yönetimi ve dijital dönüşüm gibi farklı politika alanlarında geliştirilen ortak girişimler de siyasi koordinasyonun yalnızca diplomatik istişarelerle sınırlı kalmadığını göstermektedir. Ortak siyasi irade, giderek daha fazla somut proje ve ortak politika üretimine dönüşmekte; bu durum Türkiye ile Kırgızistan arasındaki stratejik ortaklığın kurumsal niteliğini daha da güçlendirmektedir.

Bugün Türkiye ile Kırgızistan arasındaki siyasi diyalog, ynı zamanda Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortak dış politika vizyonunun şekillenmesine, bölgesel istikrarın güçlendirilmesine ve Türk Dünyası'nın uluslararası platformlarda daha güçlü, uyumlu ve etkili bir aktör olarak hareket etmesine önemli katkı sağlamaktadır.

5.2. Ekonomik Entegrasyonun Kurumsallaşması

Ekonomik işbirliği, Türk Devletleri Teşkilatı'nın bölgesel entegrasyon vizyonunun temel sütunlarından birini oluşturmaktadır. Türкiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkiler, bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren istikrarlı biçimde gelişmekle birlikte, uzun süre potansiyelinin gerisinde kalmıştır. Coğrafi uzaklık, ulaştırma altyapısında-

Түрк мамлекеттер уюму (ТМУ) болуп өзгөртүлдү. Бирок бул жөн гана аталыштын алмашуусу болбоду. Уюмдун милдеттери жана максаттары кеңейип, саясий кеңешүүлөрдөн тышкары экономикалык интеграцияны, транспортту жана өз ара байланышты, сооданы, инвестицияны, энергетиканы, санариптик трансформацияны, айлана-чөйрөнү, билим берүүнү, саламаттык сактоону, маданиятты жана элдердин ортосундагы байланышты камтыган ар тараптуу аймактык кызматташтык аянтчасына айланды. Ошол эле саммитте «Түрк дүйнөсүнүн көз карашы – 2040» концепциясы кабыл алынды. Бул документ Уюмдун келечектеги өнүгүү багытын аныктаган негизги жол картасы болуп калды.

Бул өзгөрүүлөр жаңы мүчөлөрдүн кошулушу же кызматташтык багыттарынын кеңейиши менен чектелген жок. Эң маанилүү өзгөрүү – кызматташтыктын туруктуу иштеген чечим кабыл алуу жана аны аткаруу механизмдерине өтүшү болду. Министрлер деңгээлиндеги жыйындар, жогорку кызмат адамдарынын жолугушуулары, эксперттик жумушчу топтор жана тармактык комитеттер аркылуу орток чечимдердин аткарылышы үзгүлтүксүз көзөмөлдөнүп, жаңы багыттар боюнча орток стандарттар иштелип чыгууда. Ошондой эле Уюмда топтолгон тажрыйбанын сакталышына жана иштин үзгүлтүксүз улантылышына көңүл

ki yetersizlikler, yüksek lojistik maliyetleri, gümrük süreçlerinin karmaşıklığı ve üretim yapılarındaki farklılıklar, ikili ticaret hacminin sınırlı kalmasının başlıca nedenleri olmuştur. Bu nedenle ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesi yalnızca ticaret hacminin artırılmasıyla değil, bölgesel bağlantısallığı güçlendirecek kurumsal mekanizmaların oluşturulmasıyla mümkün hâle gelmiştir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın bu alandaki en önemli katkısı, ekonomik ilişkileri yalnızca ikili ticaret perspektifinden çıkararak Türk Dünyası ölçeğinde bütüncül bir ekonomik entegrasyon anlayışıyla ele almasıdır. Düzenli olarak gerçekleştirilen Ekonomi Bakanları, Ticaret Bakanları ve Gümrük İdareleri Başkanları toplantıları ile Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi çalışmaları sayesinde ortak politika geliştirilmekte, ticaretin önündeki engellerin azaltılmasına yönelik somut adımlar atılmakta ve ekonomik işbirliği giderek daha kurumsal bir zemine taşınmaktadır.

Bu dönüşümün en önemli kurumsal araçlarından biri Türk Yatırım Fonu (TIF) olmuştur. Fonun kuruluşu, bölgesel entegrasyonun yalnızca siyasi iradeyle değil, ortak finansman kapasitesiyle de desteklenmesi gerektiği anlayışının bir sonucudur. TIF'in temel amacı; üye ülkeler arasında yatırım akışını artırmak, ortak üretim kapasitesini geliştirmek, KOBİ'lerin finansmana erişimini kolaylaştırmak ve stratejik altyapı projelerini desteklemektir. Bu yönüyle Fon, finansman işlevinin yanı sıra bölgesel ekonomik bütünleşmeyi hızlandıran kurumsal bir kalkınma aracı olarak tasarlanmıştır.

бурулууда. Мунун аркасында ТМУ саясий диалог жүргүзүүчү аянтчадан тышкары, орток саясатты иштеп чыгып, аны иш жүзүнө ашырган натыйжалуу аймактык түзүмгө айланды.

ТМУнун ишмердигинде аны менен тыгыз кызматташкан адистешкен уюмдар да маанилүү орунду ээлейт. ТҮРКСОЙ, ТҮРКПА, Түрк академиясы, Түрк маданияты жана мурасы фонду, Түрк инвестициялык фонду (ТИФ), Түрк соода-өнөр жай палаталарынын биримдиги (ТСӨПБ), Түрк университеттер биримдиги (ТУРКУНИБ) сыяктуу түзүмдөр түрк дүйнөсүндөгү кызматташтыктын чөйрөсүн кеңейтүүдө. Алардын аркасында кызматташтык мамлекеттердин жана өкмөттөрдүн ортосундагы байланыштар менен чектелбестен, илим-билим чөйрөсүн, жеке секторду, каржы мекемелерин, маданият тармагын жана жарандык коомду да камтый баштады.

Акыркы жылдары айлана-чөйрө жана климаттын өзгөрүшү, санариптик экономика, жасалма интеллект, космос, саламаттык сактоо дипломатиясы жана өзгөчө кырдаалдарды башкаруу сыяктуу жаңы багыттардын күн тартибине кириши Уюмдун мүмкүнчүлүктөрү тынымсыз кеңейип жатканын көрсөтүүдө. Муну менен катар ТМУ+ форматы да ишке кирип, Уюмга мүчө жана байкоочу мамлекеттерден тышкары үчүнчү өлкөлөр жана эл аралык уюмдар менен кызмат

Ekonomik işbirliğinin yalnızca kamu kurumları arasında değil, özel sektör öncülüğünde de güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda faaliyet gösteren Türk Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği (TCCI), iş dünyasını ortak platformlarda buluşturarak yatırım ortamının geliştirilmesine, iş insanları arasındaki ağların genişletilmesine ve yeni ticari ortaklıkların kurulmasına katkı sağlamaktadır. Özel sektörün sürece daha aktif katılımı, ekonomik entegrasyonun kalıcı ve sürdürülebilir hâle gelmesi açısından belirleyici olacaktır.

Bununla birlikte ekonomik işbirliğinin daha ileri seviyeye taşınabilmesi için mevcut potansiyelin daha etkin değerlendirilmesi

ташууга жаңы мүмкүнчүлүк түзүлдү. Бул формат ТМУнун эл аралык деңгээлдеги таанымалдыгын жана көп тараптуу кызматташтык мүмкүнчүлүгүн дагы бекемдөөгө өбөлгө болду.

Бул өзгөрүүлөрдүн жыйынтыгы Кыргызстан менен Түркиянын мамилелеринде да байкалууда. ТМУнун алкагында түзүлгөн орток механизмдер эки өлкөнүн кызматташтыгын эки тараптуу кеңишимдердин алкагынан кеңейтип, орток саясатты иштеп чыгууга жана аймактык интеграцияны өнүктүрүүгө жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түздү.

2-таблица. Түрк мамлекеттер уюмунун институционалдык өнүгүшүнүн негизги этаптары

Жыл	Негизги өнүгүү	Аймактык интеграцияга кошкон салымы
1992–2009	Түрк тилдүү мамлекеттердин башчыларынын саммиттери	Орток саясий эрк калыптанып, мамлекеттердин ортосундагы өз ара ишеним бекемделди
2009	Нахчыван келишими менен Түрк Кеңешинин түзүлүшү	Кызматташтык эл аралык укуктун негизинде туруктуу жолго коюлду
2019	Өзбекстандын Уюмга толук кандуу мүчө болуп кошулушу	Түрк дүйнөсүнүн географиялык, экономикалык жана саясий байланышы бекемделди
2018–2025	Венгрия, Түркмөнстан, Түндүк Кипр Түрк Республикасы жана Экономикалык кызматташтык уюмунун байкоочу катары кошулушу	Уюмдун аймактык жана эл аралык байланыштары кеңейди
2021	Түрк Кеңешинин Түрк мамлекеттер уюму болуп өзгөрүшү	Кызматташтык кеңири тармактарды камтыган жаңы баскычка өттү
2021	«Түрк дүйнөсүнүн көз карашы – 2040» концепциясынын кабыл алынышы	Орток стратегиялык максаттар жана узак мөөнөттүү өнүгүү багыттары аныкталды
2022–2025	60тан ашуун багытта кызматташтык механизмдеринин иштеши	Практикалык кызматташтык кеңейип, орток чечимдерди ишке ашыруу мүмкүнчүлүгү күчөдү

gerekmektedir. Ticaret hacminin artırılması, ulaştırma koridorlarının daha verimli kullanılması, lojistik maliyetlerinin azaltılması, gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması ve yatırım süreçlerinin hızlandırılması, önümüzdeki dönemin öncelikli çalışma alanları arasında yer almaktadır. Bu hedeflere ulaşılmasında ulaştırma bağlantısallığı, dijitalleşme ve ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik TDT mekanizmaları önemli rol oynayacaktır.

Ortak yatırım araçları, bölgesel finansman mekanizmaları, özel sektör platformları ve ortak kalkınma vizyonu sayesinde

5. Түрк мамлекеттер уюмунун алкагында Кыргызстан-Түркия кызматташтыгынын тереңдеши

Түрк мамлекеттер уюмунун институционалдык жактан өнүгүшү Кыргызстан менен Түркиянын кызматташтыгына жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачты. Эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарында эки өлкөнүн мамилелери негизинен эки тараптуу келишимдер, жогорку деңгээлдеги сапарлар жана өкмөттөр аралык

iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği Türk Dünyası›nın bütünleşme sürecinin önemli itici güçlerinden biri hâline gelmektedir.

5.3. Ulaştırma ve Bağlantısallık: Orta Koridor'un Stratejik Rolü

Ulaştırma ve bağlantısallık, Türk Dünyası 2040 Vizyon belgesi ile ortaya konulan ekonomik bütünleşme hedeflerinin en önemli uygulama alanlarından birini oluşturmaktadır. Son yıllarda küresel ticaret yollarının yeniden şekillenmesi, tedarik zincirlerinin çeşitlendirilmesi ve Avrasya'da güvenilir ulaştırma güzergâhlarına duyulan ihtiyacın artması, Türk Dünyası'nı birbirine bağlayan ulaştırma koridorlarının stratejik önemini daha da artırmıştır. Bu çerçevede Orta Koridor, Doğu ile Batı arasında alternatif bir ticaret rotası olmanın yanı sıra; Türk Devletleri arasındaki ekonomik bütünleşmeyi hızlandıran, bölgesel bağlantısallığı güçlendiren ve Avrasya'nın lojistik mimarisini yeniden şekillendiren ortak bir kalkınma vizyonunu temsil etmektedir.

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişiminde ulaştırma her zaman belirleyici bir unsur olmuştur. Coğrafi mesafe, transit geçiş süreçleri, Hazar Denizi geçişindeki operasyonel zorluklar ve lojistik maliyetleri uzun yıllar boyunca ticaret hacminin potansiyeline ulaşmasını sınırlayan başlıca faktörler arasında yer almıştır. Bu nedenle ulaştırma alanındaki işbirliği yalnızca yeni altyapı yatırımlarını değil; ortak standartların geliştirilmesini, gümrük süreçlerinin kolaylaştırılmasını ve dijital çözümlerin yaygınlaştırılmasını da kapsayan bütüncül bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

механизмдер аркылуу өнүгүп келсе, ТМУнун калыптанышы менен бул кызматташтык көп тараптуу форматтагы туруктуу механизмдер менен толукталды. Натыйжада эки тараптуу мамилелер түрк дүйнөсүнүн кеңири кызматташтык күн тартиби менен айкалышып, жаңы мазмунга ээ болду.

ТМУнун алкагында калыптанган саясий кеңешүү механизмдери, тармактык министрлердин жолугушуулары, эксперттик жумушчу топтор жана биргелешкен демилгелер Кыргызстан менен Түркиянын буга чейин түзүлгөн өнөктөштүгүн дагы тереңдетүүгө өбөлгө түздү. Кызматташтык саясий жана дипломатиялык байланыштардан тартып экономика, транспорт, билим берүү, маданият, саламаттык сактоо, айлана-чөйрө, санариптик трансформация жана өзгөчө кырдаалдарды башкарууга чейин кеңири багыттарды камтый баштады. Ушуга байланыштуу бул бөлүмдө ТМУнун Кыргызстан–Түркия мамилелеринин өнүгүшүнө кошкон салымы аталган негизги багыттар боюнча каралат.

5.1. Саясий жана дипломатиялык кызматташтыктын бекемделиши

Кыргызстан менен Түркиянын саясий мамилелери эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарынан тартып ырааттуу өнүгүп, өз ара ишенимге жана колдоого негизделген өнөктөштүк калыптанды. Мам-

Türk Devletleri Teşkilatı da ulaştırma politikalarını tam da bu bütüncül anlayış doğrultusunda ele almaktadır. Düzenli olarak gerçekleştirilen Ulaştırma Bakanları Toplantıları, teknik çalışma grupları ve koordinasyon mekanizmaları sayesinde ulaştırma, ticaret, gümrük ve lojistik politikaları birbirini tamamlayan stratejik alanlar olarak değerlendirilmekte; üye devletler arasında ortak standartların oluşturulması ve bağlantısallığın güçlendirilmesi yönünde somut adımlar atılmaktadır.

Bu çerçevede Orta Koridor (Trans-Caspian East–West Middle Corridor) ile onun en önemli operasyonel bileşeni olan Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Rotası (Trans-Caspian International Transport Route – TITR), Türk Devletleri arasındaki bağlantısallığın güçlendirilmesinde merkezi bir rol üstlenmektedir. Çin'den başlayarak Orta Asya, Hazar Denizi, Güney Kafkasya ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanan bu güzergâh; yalnızca yük taşımacılığını kolaylaştırmamakta, aynı zamanda ticaretin çeşitlendirilmesine, tedarik zincirlerinin güvenliğinin artırılmasına ve Avrasya'da yeni ekonomik fırsatların oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Son yıllarda ivme kazanan en önemli bağlantısallık projelerinden biri de Çin–Kırgızistan–Özbekistan Demiryolu (China–Kyrgyzstan–Uzbekistan Railway – CKU Railway) olmuştur. Uzun yıllar boyunca müzakere edilen ve uygulama aşamasına geçen bu proje, yalnızca üç ülkeyi birbirine bağlayan yeni bir demiryolu hattı değil; Orta Asya'nın doğu-batı ekseninde yeniden şekillenen ulaştırma mimarisinin stratejik

лекет башчыларынын жана өкмөт жетекчилеринин өз ара сапарлары, саясий кеңешүүлөр жана өкмөттөр аралык механизмдер бул мамилелердин туруктуу өнүгүшүнө бекем негиз түздү. Түрк мамлекеттер уюмунун калыптанышы менен эки тараптуу саясий диалог көп тараптуу форматтагы кызматташтык менен толукталып, жаңы деңгээлге чыкты.

Бүгүн Түрк мамлекеттер уюмунун алкагында Мамлекет башчыларынын саммиттери, Тышкы иштер министрлер кеңешинин жыйындары, Улук кызмат адамдары комитетинин жолугушуулары, тармактык министрлердин жана эксперттик жумушчу топтордун жыйындары үзгүлтүксүз өткөрүлүп келет. Бул жолугушуулар түрк дүйнөсүнө жана жалпы аймакка тиешелүү стратегиялык маселелерди биргелешип талкуулоого жана алар боюнча орток көз карашты калыптандырууга мүмкүнчүлүк берет. Мындай механизмдер саясий кеңешүүлөрдү үзгүлтүксүз жүргүзүүгө, жалпы артыкчылыктарды аныктоого жана кабыл алынган чечимдердин аткарылышын туруктуу көзөмөлдөөгө шарт түздү.

Уюмдун алкагындагы үзгүлтүксүз кеңешүүлөр транспорттук байланыштарды өнүктүрүү, экономикалык кызматташтык, энергетикалык коопсуздук, өз-

unsurlarından biridir. Demiryolunun tamamlanmasıyla birlikte Kırgızistan'ın bölgesel lojistik merkezlerinden biri hâline gelmesi, Çin ile Orta Asya arasındaki yük taşımacılığının çeşitlenmesi ve yük akışının Orta Koridor üzerinden Hazar Denizi, Güney Kafkasya ve Türkiye aracılığıyla Avrupa pazarlarına daha etkin biçimde ulaştırılması beklenmektedir. Bu yönüyle CKU Demiryolu, Türk Devletleri Teşkilatı'nın bağlantısallık vizyonunu tamamlayan ve Orta Koridor'un doğu ayağını güçlendiren stratejik bir altyapı yatırımı niteliğindedir.

Bu proje aynı zamanda Kırgızistan'ın coğrafi konumunu ekonomik bir avantaja dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Demiryolunun tamamlanmasıyla birlikte Kırgızistan'ın yalnızca denize çıkışı olmayan bir ülke (landlocked state) olma dezavantajını azaltması değil, Avrasya ulaştırma ağlarının önemli bağlantı merkezlerinden biri (land-linked country) hâline gelmesi de öngörülmektedir. Bu dönüşüm, Türk Devletleri Teşkilatı'nın üye devletler arasındaki bağlantısallığı güçlendirme ve Orta Asya'yı küresel ticaret ağlarının daha etkin bir parçası hâline getirme vizyonuyla doğrudan örtüşmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı, ulaştırma koridorlarını birbirinden bağımsız projeler olarak değil, Avrasya ölçeğinde entegre bir bağlantısallık mimarisinin tamamlayıcı unsurları olarak değerlendirmektedir. Orta Koridor, TITR, Çin–Kırgızistan–Özbekistan Demiryolu ve bölgedeki diğer bağlantısallık girişimleri birlikte ele alındığında amaç, yalnızca yük taşımacılığını kolaylaştırmak değil; Türk Dünyası içerisinde daha hızlı ve güvenilir bir ticaret koridoru oluşturmaktır.

гөчө кырдаалдарды башкаруу, туруктуу өнүгүү жана эл аралык уюмдар менен кызматташуу сыяктуу кеңири маселелер боюнча орток позицияны иштеп чыгууга өбөлгө түзүүдө. Саммиттердин жыйынтык документтери, стратегиялык документтер жана министрлер деңгээлинде кабыл алынган чечимдер мамлекеттердин эгемен теңдигин урматтоо, өз ара сый-урмат, тилектештик, эл аралык укуктун негизги принциптерин сактоо жана аймактагы туруктуулукту камсыз кылуу боюнча орток түшүнүк барган сайын бекемделип жатканын көрсөтөт.

Кыргызстан ТМУнун негиздөөчү мүчөлөрүнүн бири катары Уюмдун калыптанышына жана өнүгүшүнө жигердүү салым кошуп келет. Бишкек жана Чолпон-Ата шаарларында өткөрүлгөн саммиттер Кыргызстандын Уюмдун күн тартибин калыптандыруудагы активдүү ролун көрсөттү. Айрыкча 2024-жылы Бишкекте өткөн ТМУнун XI Саммити жана Кыргызстандын Уюмга төрагалыгы кызматташтыктын жаңы багыттарын алдыга жылдырууга мүмкүнчүлүк берди. Бул мезгилде жашыл экономика, санариптик трансформация, өзгөчө кырдаалдарды башкаруу жана Уюмдун ичиндеги практикалык кызматташтыкты тереңдетүү маселелерине өзгөчө көңүл бурулду.

lı, güvenilir, sürdürülebilir ve rekabetçi bir ekonomik alan oluşturmaktır.

Türkiye ile Kırgızistan'ın bu süreçte üstlendikleri roller birbirini tamamlamaktadır. Türkiye, Avrupa pazarlarına açılan stratejik kapı ve gelişmiş lojistik altyapısıyla Koridorun batı ucunda önemli bir merkez konumundayken; Kırgızistan, Orta Asya'daki jeostratejik konumu sayesinde bölgesel ulaştırma ağlarının geliştirilmesinde kritik bir işlev üstlenmektedir. Bu tamamlayıcılık, iki ülke arasındaki ulaştırma işbirliğini transit taşımacılık boyutunun ötesine taşıyarak bölgesel ekonomik entegrasyonun temel unsurlarından biri hâline getirmektedir.

Fiziksel ulaştırma altyapısının geliştirilmesi kadar ticaretin dijitalleştirilmesi ve sınır geçişlerinin kolaylaştırılması da Teşkilatın öncelikleri arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda Basitleştirilmiş Gümrük Koridoru (Simplified Customs Corridor) uygulaması, ePermit, e-TIR, e-CMR, elektronik gümrük sistemleri ve Dijital Ekonomi Ortaklık Anlaşması (DEPA) kapsamında yürütülen çalışmalar birbirini tamamlayan girişimler olarak değerlendirilmektedir. Bu mekanizmalar sayesinde gümrük süreçlerinin uyumlaştırılması, risk yönetiminin geliştirilmesi, belge dolaşımının dijital ortama taşınması ve sınır geçiş sürelerinin azaltılması hedeflenmektedir. Böylece fiziksel ulaştırma altyapısı, dijital dönüşümle desteklenerek daha etkin, daha şeffaf ve daha rekabetçi bir ulaştırma ekosistemi oluşturulmaktadır.

Bağlantısallık alanındaki bu gelişmeler, Türk Dünyası genelinde entegre bir lojistik, ticaret ve yatırım ekosisteminin oluşmasına

Түркия өз кезегинде Түрк мамлекеттер уюмунун мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө, Катчылыктын ишин бекемдөөгө, орток стратегиялык документтерди даярдоого жана Уюмдун эл аралык деңгээлдеги таанымалдыгын арттырууга олуттуу колдоо көрсөтүп келет. Түркияда өткөрүлгөн саммиттер жана ТМУнун башка жогорку деңгээлдеги жолугушуулары да Уюмдун келечектеги багыттарын аныктоодо, жаңы демилгелерди ишке ашырууда жана анын күн тартибин калыптандырууда маанилүү роль ойноду. Түркиянын дипломатиялык тажрыйбасы, мамлекеттик мекемелеринин мүмкүнчүлүктөрү жана кеңири эл аралык байланыштары ТМУнун алкагындагы биргелешкен демилгелерди натыйжалуу ишке ашырууга өбөлгө түзүүдө.

Кыргызстан менен Түркиянын Уюмдагы ролдору бири-бирин толуктап, эки өлкөнүн саясий өнөктөштүгүнүн маанисин дагы арттырууда. Кыргызстандын Борбордук Азиядагы стратегиялык орду жана аймактык кызматташтыкты өнүктүрүүгө болгон умтулуусу, Түркиянын Европа, Жер Ортолук деңизи жана Жакынкы Чыгыш өлкөлөрү менен кеңири дипломатиялык жана экономикалык байланыштары менен айкалышып, түрк дүйнөсүнүн эл аралык аренадагы ордун бекемдөөгө кызмат кылууда.

Мындай өз ара аракеттенүү эл аралык уюмдардын алкагындагы дипломатиялык кызматташтыкта да байкалат. ТМУ-

katkı sağlamaktadır. Böylece ulaştırma politikaları, ekonomik işbirliği, dijital dönüşüm ve ticaretin kolaylaştırılması hedefleriyle bütünleşik bir yapıya kavuşmaktadır.

Türkiye ile Kırgızistan'ın bu süreçte yürüttüğü yakın işbirliği, iki ülkenin ekonomik ilişkilerini güçlendirirken aynı zamanda Türk Dünyası'nın Avrasya'da güvenilir, sürdürülebilir ve rekabetçi bir ulaştırma ağı oluşturma hedefini de desteklemektedir.

нун алкагында жолго коюлган саясий кеңешүүлөрдүн аркасында мүчө мамлекеттер Бириккен Улуттар Уюмун жана башка эл аралык, аймактык уюмдарды камтыган аянтчаларда бири-биринин талапкерлигин колдоо, орток демилгелерди алдыга жылдыруу жана жалпы кызыкчылыктар боюнча макулдашылган түрдө аракеттенүү тажрыйбасын калыптандырды.

Tablo 3. Türk Devletleri Teşkilatı Çerçevesinde Bağlantısallığı Güçlendiren Başlıca Girişimler ve Türkiye–Kırgızistan İşbirliğine Katkıları

Girişim / Mekanizma	Temel Amacı	Türkiye–Kırgızistan İşbirliğine Katkısı
Orta Koridor (Trans-Caspian East–West Middle Corridor)	Asya ile Avrupa arasında güvenli, hızlı ve sürdürülebilir ticaret koridoru oluşturmak	Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ticaret, yatırım ve ulaştırma bağlantılarını güçlendirerek ekonomik entegrasyonu desteklemektedir.
Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Rotası (TITR)	Orta Koridor'un operasyonel taşımacılık ağını geliştirmek	Hazar geçişinin etkinliğini artırarak yük taşımacılığı sürelerini kısaltmakta ve lojistik maliyetlerini azaltmaktadır.
Çin–Kırgızistan–Özbekistan Demiryolu (CKU Railway)	Çin ile Orta Asya arasında yeni demiryolu bağlantısı oluşturmak	Kırgızistan'ın bölgesel lojistik merkezine dönüşmesini desteklemekte ve Orta Koridor'un doğu ayağını güçlendirmektedir.
Basitleştirilmiş Gümrük Koridoru (Simplified Customs Corridor)	Gümrük prosedürlerini uyumlaştırmak ve sınır geçişlerini hızlandırmak	Ticaret maliyetlerini azaltarak Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ticaret akışını kolaylaştırmaktadır.
ePermit Sistemi	Karayolu geçiş belgelerini dijitalleştirmek	Taşımacılık süreçlerini hızlandırmakta, bürokrasiyi azaltmakta ve sınır geçişlerinin verimliliğini artırmaktadır.
e-TIR ve e-CMR Uygulamaları	Taşımacılık belgelerini elektronik ortama taşımak	Lojistik süreçlerde şeffaflığı artırmakta, belge dolaşımını hızlandırmakta ve uluslararası taşımacılığı kolaylaştırmaktadır.
Dijital Ekonomi Ortaklık Anlaşması (DEPA)	Dijital ticaret, veri paylaşımı ve elektronik hizmetlerde ortak standartlar geliştirmek	Fiziksel ulaştırma koridorlarını dijital ticaret altyapısıyla destekleyerek ekonomik entegrasyonu güçlendirmektedir.
Ulaştırma Bakanları Toplantıları ve Teknik Çalışma Grupları	Ortak ulaştırma politikaları ve teknik koordinasyonu geliştirmek	Ortak standartların oluşturulmasını, ulaştırma projelerinin koordinasyonunu ve kararların uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

5.4. Eğitim, Bilim ve İnsan Kaynağı İşbirliği: Bölgesel Entegrasyonun Sosyal Altyapısı

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkilerin en ayırt edici özelliklerinden biri, eğitim alanındaki işbirliğinin diplomatik ilişkilerle eş zamanlı olarak gelişmiş olmasıdır. Bağımsızlığın hemen ardından başlatılan eğitim projeleri, yalnızca insan kaynağı yetiştirmeyi değil, uzun vadeli toplumsal bağların güçlendirilmesini ve ortak bilgi üretim kapasitesinin geliştirilmesini de amaçlamıştır. Bu yönüyle eğitim, iki ülke arasındaki ilişkilerde tamamlayıcı bir unsur olmanın ötesinde, stratejik ortaklığın toplumsal temelini oluşturan başlıca politika alanlarından biri hâline gelmiştir.

Bu sürecin en önemli kurumsal örneğini Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi oluşturmaktadır. 1995 yılında kurulan Üniversite, ortak finansman ve ortak yönetim modeliyle faaliyet gösteren uluslararası bir yükseköğretim kurumu olarak yalnızca iki ülke arasında değil, Türk Dünyası genelinde akademik işbirliğinin sembol kurumlarından biri hâline gelmiştir. Bugün binlerce mezunu kamu yönetimi, diplomasi, akademi, özel sektör ve sivil toplum alanlarında görev almakta; böylece iki ülke arasında uzun vadeli kurumsal ve toplumsal ağların oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulmasıyla birlikte eğitim alanındaki işbirliği ikili düzeyin ötesine taşınmış ve çok taraflı kurumsal mekanizmalarla desteklenmiştir. Bu kapsamda faaliyet gösteren Türk Üniversiteler Birliği (TURKUNIB), üye ülkelerin yükseköğretim kurumları arasında ortak

Акыркы жылдары транспорт, энергетика, экономика, айлана-чөйрө, саламаттык сактоо, өзгөчө кырдаалдарды башкаруу жана санариптик трансформация сыяктуу багыттарда ишке ашырылып жаткан биргелешкен демилгелер саясий кызматташтык дипломатиялык кеңешүүлөр менен чектелбей турганын көрсөтүүдө. Орток саясий эрк бара-бара конкреттүү долбоорлорго жана биргелешкен чечимдерге айланып, Кыргызстан менен Түркиянын стратегиялык өнөктөштүгүн дагы бекемдөөдө.

Бүгүн Кыргызстан менен Түркиянын саясий диалогу эки тараптуу мамилелерди өнүктүрүү менен катар Түрк мамлекеттер уюмунун тышкы саясаттагы орток көз карашын калыптандырууга, аймактагы туруктуулукту бекемдөөгө жана түрк дүйнөсүнүн эл аралык аянтчаларда бирдиктүү, таасирдүү жана күчтүү тарап катары чыгышына маанилүү салым кошууда.

5.2. Экономикалык интеграцияны өнүктүрүү

Экономикалык кызматташтык Түрк мамлекеттер уюмунун аймактык интеграция багытындагы негизги тармактарынын бири болуп саналат. Кыргызстан менен Түркиянын экономикалык мамилелери эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарынан бери туруктуу өнүгүп келгени менен, көп жылдар бою колдо болгон мүмкүнчүлүктөр толук пайдаланылган

kalite standartlarının geliştirilmesini, akademik hareketliliğin artırılmasını ve ortak araştırma kapasitesinin güçlendirilmesini hedeflemektedir. Aynı şekilde Orhun Değişim Programı, öğrenci ve akademisyen hareketliliğini teşvik ederek Türk Dünyası ölçeğinde ortak akademik alanın oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Türkiye ile Kırgızistan bu mekanizmaların en aktif katılımcıları arasında yer almaktadır. Manas Üniversitesi'nin TURKUNIB içerisindeki etkin rolü ve Orhun Değişim Programı kapsamında yürütülen faaliyetler, iki ülke arasındaki eğitim işbirliğinin yalnızca ikili ilişkiler çerçevesinde değil, TDT'nin çok taraflı eğitim mimarisi içerisinde de derinleştiğini göstermektedir. Böylece eğitim alanındaki işbirliği, bölgesel entegrasyonun kurumsal ve toplumsal boyutunu güçlendiren stratejik bir araç hâline gelmektedir.

Eğitim diplomasisinin önemli bileşenlerinden biri de Türkiye Bursları, TİKA, Yunus Emre Enstitüsü ve diğer akademik ve kültürel değişim programlarıdır. Bu girişimler sayesinde çok sayıda Kırgız öğrenci Türkiye'de eğitim görmekte, ortak bilimsel projeler yürütülmekte ve kültürel etkileşim güçlenmektedir. Bu süreç yalnızca insan kaynağı yetiştirilmesine değil, uzun vadede karşılıklı güven, ortak aidiyet ve kurumsal işbirliği kültürünün gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın eğitim alanındaki katkısı, yeni eğitim projeleri geliştirmekten çok daha kapsamlıdır. Asıl katkı, Türkiye ile Kırgızistan arasında otuz yılı aşkın süredir gelişen eğitim ortaklığını bölgesel ölçekte kurumsallaştırması, ortak

эмес. эки өлкөнүн географиялык жактан бири-биринен алыс жайгашуусу, транспорттук инфраструктуранын жетишсиздиги, жүк ташуунун кымбаттыгы, бажы жол-жоболорунун татаалдыгы жана өндүрүштүк мүмкүнчүлүктөрдүн айырмачылыгы өз ара сооданын өсүшүнө тоскоол болгон негизги себептердин катарына кирди. Ошондуктан экономикалык мамилелерди тереңдетүү үчүн соода көлөмүн көбөйтүү менен катар, аймактагы транспорттук жана соода байланыштарын жакшыртуучу туруктуу механизмдерди түзүү зарылчылыгы келип чыкты.

Түрк мамлекеттер уюмунун бул багыттагы маанилүү салымы – эки өлкөнүн экономикалык кызматташтыгын жалпы түрк дүйнөсүндөгү экономикалык байланыштар менен айкалыштырып, анын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейткенинде. Экономика жана соода министрлеринин, бажы органдарынын жетекчилеринин үзгүлтүксүз жолугушуулары, ошондой эле Сооданы жеңилдетүү комитетинин иши аркылуу орток багыттар аныкталып, соодадагы тоскоолдуктарды азайтуу боюнча конкреттүү чаралар көрүлүүдө. Мунун натыйжасында экономикалык кызматташтык барган сайын туруктуу жана системалуу мүнөзгө ээ болууда.

Бул багыттагы эң маанилүү механизмдердин бири – Түрк инвестициялык фонду (ТИФ). Фонддун түзүлүшү аймак-

akademik standartlar oluşturması ve insan kaynağını bölgesel entegrasyonun stratejik bir unsuru hâline getirmesidir. Bu yönüyle eğitim, TDT'nin Türkiye–Kırgızistan ilişkilerine sağladığı en sürdürülebilir ve uzun vadeli katkılardan birini oluşturmaktadır.

5.5. Kültürel Diplomasi, Ortak Kimlik ve Toplumsal Entegrasyon

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki kültürel ilişkilerin kurumsallaşmasında Dünya Göçebe Oyunları (World Nomad Games) özel bir yere sahiptir. İlk kez 2014 yılında Kırgızistan'ın ev sahipliğinde TDT Devlet Başkanlarının desteğiyle düzenlenen organizasyon, kısa sürede Türk Dünyası'nın en görünür kültürel etkinliklerinden biri hâline gelmiş; geleneksel sporların yaşatılması, göçebe kültürünün tanıtılması ve ortak tarih bilincinin güçlendirilmesi bakımından uluslararası ölçekte önemli bir platform oluşturmuştur. Türkiye'nin organizasyona aktif katılımı ve sonraki yıllarda ev sahipliği yapması, kültürel işbirliğinin yalnızca sembolik düzeyde kalmadığını, aynı zamanda ortak organizasyon kapasitesi, spor diplomasisi ve kamu diplomasisi açısından da kurumsallaştığını göstermektedir.

Dünya Göçebe Oyunları'nın önemi yalnızca kültürel mirasın tanıtılmasıyla sınırlı değildir. Organizasyon; turizm, spor diplomasisi, medya görünürlüğü, gençlik etkileşimi ve yaratıcı endüstriler gibi farklı alanlarda çok yönlü etkiler üretmektedir. Böylece ortak kültürel değerler, ekonomik işbirliğini destekleyen ve toplumlar arasındaki karşılıklı güveni güçlendiren önemli bir yumuşak güç (soft power) unsuruna dönüşmektedir.

тык интеграцияны өнүктүрүүдө саясий колдоодон тышкары, аны каржылык жактан да колдоо зарылдыгын көрсөттү. Түрк инвестициялык фондунун негизги максаты – мүчө мамлекеттердин ортосундагы инвестициянын көлөмүн көбөйтүү, биргелешкен өндүрүштү өнүктүрүү, чакан жана орто ишканалардын каржы булактарына жетүүсүн жеңилдетүү жана стратегиялык маанидеги инфраструктуралык долбоорлорду колдоо. Ушул жагынан алганда, Фонд долбоорлорду каржылоо менен катар, түрк дүйнөсүндөгү экономикалык жакындашууну тездетүүгө багытталган маанилүү өнүктүрүү куралы болуп саналат.

Экономикалык кызматташтыкты өнүктүрүүдө мамлекеттик мекемелер менен катар жеке сектордун да жигердүү катышуусу өзгөчө мааниге ээ. Бул багытта Түрк соода-өнөр жай палаталарынын биримдиги (ТСӨПБ) ишкерлерди бир аянтчага бириктирип, инвестициялык шарттарды жакшыртууга, ишкерлердин өз ара байланышын кеңейтүүгө жана жаңы соода өнөктөштүктөрүн түзүүгө көмөк көрсөтүүдө. Жеке сектордун кызматташтыкка кеңири катышуусу экономикалык байланыштардын туруктуу жана узак мөөнөттүү болушу үчүн маанилүү шарттардын бири.

Ошол эле учурда экономикалык кызматташтыкты мындан ары өнүктүрүү үчүн азыркы мүмкүнчүлүктөрдү толук

Kültürel diplomasi anlayışının doğal bir uzantısı olarak Türk Devletleri Teşkilatı, yalnızca kurumlar arasındaki işbirliğini değil, vatandaşlar arasındaki doğrudan etkileşimi de güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu anlayış doğrultusunda geliştirilen Turkic ID Projesi, üye devlet vatandaşlarının ulusal kimlik kartlarıyla seyahat edebilmesine imkân sağlayacak ortak bir sistem oluşturmayı amaçlamaktadır. Hâlihazırda bazı üye devletler arasında başarıyla uygulanan bu modelin bütün Türk Devletleri Teşkilatı coğrafyasına yaygınlaştırılması yönünde çalışmalar sürdürülmektedir. Kırgızistan ile Türkiye arasında ulusal kimlik kartlarıyla seyahat uygulaması henüz hayata geçirilmemiştir. Turkic ID girişimi kapsamında bu imkânın sağlanması, iki ülke vatandaşlarının karşılıklı seyahatlerini önemli ölçüde kolaylaştıracak ve halklar arasındaki doğrudan temasların daha da gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Bu sürecin en dikkat çekici örneklerinden biri Ortak Türk Alfabesi çalışmalarıdır. Türk Akademisi koordinasyonunda yürütülen çalışmalar sonucunda kabul edilen Ortak Türk Alfabesi, Türk dilleri arasında karşılıklı okunabilirliğin artırılmasını, eğitim ve yayıncılık alanlarında ortak standartların geliştirilmesini ve dijital iletişimin kolaylaştırılmasını hedeflemektedir. Bu girişim yalnızca teknik bir alfabe düzenlemesi değil; bilgi dolaşımını hızlandıran, akademik işbirliğini kolaylaştıran ve uzun vadede Türk Dünyası'nda ortak iletişim altyapısının güçlendirilmesine katkı sağlayan stratejik bir kurumsal adımdır.

жана натыйжалуу пайдалануу зарыл. Соода жүгүртүүнү көбөйтүү, транспорттук коридорлорду натыйжалуу пайдалануу, жүк ташуу чыгымдарын азайтуу, бажы жол-жоболорун жөнөкөйлөтүү жана инвестициялык долбоорлорду ишке ашыруу жол-жоболорун тездетүү алдыдагы мезгилдин негизги милдеттеринин катарына кирет. Бул максаттарга жетүүдө ТМУнун транспорттук байланышты өнүктүрүү, санариптешүү жана сооданы жеңилдетүү багытындагы механизмдери маанилүү роль ойнойт.

Орток инвестициялык мүмкүнчүлүктөрдүн, аймактык каржылоо механизмдеринин, жеке секторду бириктирген аянтчалардын жана жалпы өнүгүү максаттарынын аркасында Кыргызстан менен Түркиянын экономикалык кызматташтыгы түрк дүйнөсүндөгү интеграцияны алдыга жылдырган маанилүү күчтөрдүн бирине айланууда.

5.3. Транспорт жана өз ара байланыш: Орто коридордун стратегиялык мааниси

Транспорт жана өз ара байланыш «Түрк дүйнөсүнүн көз карашы – 2040» концепциясында белгиленген экономикалык интеграциянын негизги багыттарынын бири болуп саналат. Акыркы жылдары дүйнөлүк соода жолдорунун өзгөрүшү, товар жеткирүү багыттарын диверсификациялоо жана Евразияда

Kültürel bütünleşmeyi destekleyen bir diğer önemli mekanizma ise TÜRKSOY koordinasyonunda yürütülen Türк Dünyası Kültür Başkenti Programıdır. Bu program, her yıl belirlenen şehirlerde kültür, sanat ve turizm faaliyetlerini uluslararası ölçekte görünür kılmakta; şehirler arasında kültürel ağların gelişmesini ve yerel yönetimlerin bölgesel işbirliği süreçlerine daha aktif katılımını teşvik etmektedir. Türkiye ve Kırgızistan›dan şehirlerin bu programa ev sahipliği yapması, kültürel etkileşimi güçlendirirken yerel düzeyde de kurumsal işbirliğinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Kültürel işbirliğinin uluslararası boyutu da giderek güçlenmektedir. Üye devletlerin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras çerçevesinde yürüttükleri ortak adaylıklar ve ortak dosya hazırlama girişimleri, Türk Dünyası'nın ortak kültürel değerlerinin uluslararası düzeyde tanınırlığını artırmaktadır. Nevruz başta olmak üzere ortak kültürel miras unsurlarına ilişkin çok uluslu dosyalar, yalnızca kültürel mirasın korunmasına değil, aynı zamanda üye devletlerin uluslararası kültürel yönetişim alanında ortak hareket etme kapasitesinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı turizmi yalnızca ekonomik bir sektör olarak değil; ortak kültürel mirasın görünürlüğünü artıran, şehirler arasında işbirliğini teşvik eden ve Türk Dünyası kimliğini güçlendiren stratejik bir politika alanı olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen "Türk Dünyası Turizm Başkenti" uygulaması, üye ülkelerin tarihî ve kültürel zenginliklerini uluslararası ölçekte tanıtmayı, şehirler arasında sürdürülebilir turizm anlayışını yaygınlaştırmayı ve ortak turizm ürünlerinin geliştirilmesini amaçlamaktadır.

ишенимдүү транспорттук каттамдарга болгон муктаждыктын өсүшү түрк дүйнөсүн байланыштырган транспорттук коридорлордун маанисин дагы арттырды. Бул жагынан алганда, Орто коридор Чыгыш менен Батышты байланыштырган альтернативдүү соода жолу болуу менен катар, түрк мамлекеттеринин экономикалык жакындашуусун тездеткен, аймактар ортосундагы байланышты бекемдеген жана Евразиядагы жүк ташуу багыттарын өнүктүрүүгө жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачкан стратегиялык долбоор болуп саналат.

Кыргызстан менен Түркиянын экономикалык мамилелеринин өнүгүшүндө транспорт маселеси ар дайым маанилүү орунду ээлеп келген. Эки өлкөнүн ортосундагы географиялык аралыктын алыстыгы, транзиттик өтмөктөрдөгү жол-жоболор, Каспий деңизи аркылуу өтүүдөгү кыйынчылыктар жана жүк ташуунун кымбаттыгы көп жылдар бою өз ара сооданын мүмкүнчүлүктөрүн толук пайдалануу га тоскоолдук кылып келди. Ошондуктан транспорт тармагындагы кызматташтык жаңы инфраструктураны куруу менен катар, орток стандарттарды иштеп чыгууну, бажы жол-жоболорун жеңилдетүүнү жана санариптик мүмкүнчүлүктөрдү кеңири пайдалануу ну да камтышы керек.

Түрк мамлекеттер уюму транспорт тармагындагы кызматташтыкты дал ушун-

lebilir turizm ağları oluşturmayı ve ortak turizm rotalarının geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Bu kapsamda, Kırgızistan'ın Celal-Abad şehri (günümüzde Manas adıyla) 2025 yılı Türk Dünyası Turizm Başkenti ilan edilmiş; bu karar doğrultusunda uluslararası turizm forumları, kültürel etkinlikler, yatırım toplantıları ve tanıtım faaliyetlerini içeren kapsamlı bir yol haritası uygulanmıştır. Daha sonra unvanın 2026 yılı için Ankara'ya devredilmesi, uygulamanın süreklilik kazanan kurumsal bir mekanizmaya dönüştüğünü ve şehirler arasında işbirliğini teşvik eden önemli bir platform hâline geldiğini göstermektedir.

Turizm alanındaki bu işbirliği, Türk İpek Yolu girişimi, Tabarruk Ziyarat projesi, Türk Dünyası Kayak Merkezleri Birliği, ortak tanıtım kampanyaları ve geliştirilen dijital turizm platformlarının yanı sıra, üye devlet vatandaşlarının Türk Dünyası genelindeki müzelere tek bir kartla erişimini sağlamayı amaçlayan ve hazırlık süreci devam eden Ortak Müze Kartı projesi ile daha da güçlendirilmektedir. Böylece turizm, yalnızca ziyaretçi hareketliliğini artıran bir sektör olmanın ötesinde; kültürel diplomasi, yerel kalkınma, şehirler arası işbirliği ve ekonomik entegrasyonu destekleyen çok boyutlu bir politika alanına dönüşmektedir.

Dünya Göçebe Oyunları'ndan Ortak Türk Alfabesi çalışmalarına, Kültür ve Turizm Başkenti uygulamalarından Tabarruk Ziyarat Projesi'ne, UNESCO girişimlerinden ortak kültürel miras projelerine kadar geliştirilen ortak çalışmalar; yalnızca kültürel etkileşimi artırmamakta, aynı zamanda turizdай кеңири негизде өнүктүрүп келет. Транспорт министрлеринин үзгүлтүксүз жыйындары, техникалык жумушчу топтор жана координациялык механизмдер аркылуу транспорт, соода, бажы жана логистика өз ара тыгыз байланышкан багыттар катары каралууда. Бул иштердин алкагында мүчө мамлекеттердин ортосунда орток стандарттарды киргизүү жана транспорттук байланыштарды жакшыртуу боюнча конкреттүү кадамдар жасалууда.

Бул багытта Орто коридор (Trans-Caspian East–West Middle Corridor) жана анын негизги бөлүктөрүнүн бири болгон Транскаспий эл аралык транспорттук маршруту (Trans-Caspian International Transport Route – TITR) түрк мамлекеттеринин ортосундагы транспорттук байланышты чыңдоодо өзгөчө мааниге ээ. Кытайдан башталып, Борбордук Азия, Каспий деңизи, Түштүк Кавказ жана Түркия аркылуу Европага чейин созулган бул багыт жүк ташууну жеңилдетүү менен катар соода жолдорун кеңейтүүгө, товар жеткирүүнүн коопсуздугун жогорулатууга жана Евразияда жаңы экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү түзүүгө өбөлгө болууда.

Акыркы жылдары өзгөчө мааниге ээ болгон транспорттук долбоорлордун бири – Кытай–Кыргызстан–Өзбекстан темир жолу (China–Kyrgyzstan–Uzbekistan Railway – CKU Railway). Көп жылдар бою

mi, gençlik hareketliliğini, yerel kalkınmayı ve toplumlar arasındaki karşılıklı güveni de desteklemektedir.

5.6. Sağlık İşbirliği, Afet Diplomasisi ve Bölgesel Dayanıklılık

Sağlık ve afet yönetimi, son yıllarda uluslararası örgütlerin işlev alanlarının önemli bileşenlerinden biri hâline gelmiştir. COVID-19 pandemisi, küresel sağlık krizlerinin ve doğal afetlerin yalnızca ulusal politikalarla yönetilemeyeceğini; bölgesel koordinasyon, bilgi paylaşımı ve ortak müdahale kapasitesinin giderek daha kritik hâle geldiğini ortaya koymuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda Türk Devletleri Teşkilatı da sağlık diplomasisi ve afet yönetimini kurumsal işbirliğinin öncelikli alanları arasına dâhil etmiş; Türkiye ile Kırgızistan arasındaki işbirliği bu süreçte önemli ölçüde derinleşmiştir.

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki sağlık işbirliğinin en somut örneklerinden biri, Bişkek'te faaliyet gösteren Recep Tayyip Erdoğan Bişkek Kırgız-Türk Dostluk Devlet Hastanesidir. Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti arasında geliştirilen ortak yönetim modeliyle hizmet veren hastane, ileri tanı ve tedavi hizmetlerinin yanı sıra sağlık personelinin eğitimi, uzmanlık kapasitesinin geliştirilmesi ve bilgi transferi açısından da önemli bir işlev üstlenmektedir. Türk ve Kırgız sağlık çalışanlarının birlikte görev yaptığı bu model, yalnızca modern bir sağlık altyapısının oluşturulmasını değil; aynı zamanda sürdürülebilir kurumsal işbirliği ve kapasite geliştirilmesini de sağlamaktadır. Organ nakli başta olmak üzere ileri uzmanlık gerektiren birçok alanda hizmet

талкууланып, бүгүнкү күндө ишке ашыруу баскычына өткөн бул долбоор үч өлкөнү байланыштырган жаңы темир жол болуу менен катар, Борбордук Азиядагы чыгыш-батыш транспорттук каттамдарын өнүктүрүүдө стратегиялык маанига ээ. Темир жол толук ишке киргенден кийин Кыргызстандын аймактагы маанилүү логистикалык борборлордун бирине айланышына, Кытай менен Борбордук Азиянын ортосундагы жүк ташуу багыттарынын кеңейишине жана жүктөрдүн Орто коридор аркылуу Каспий деңизи, Түштүк Кавказ жана Түркиядан өтүп, Европа базарларына натыйжалуу жеткирилишине жаңы мүмкүнчүлүктөр ачылары күтүлүүдө. Бул жагынан Кытай–Кыргызстан–Өзбекстан темир жолу ТМУнун транспорттук байланыштарды кеңейтүү максаттарын толуктап, Орто коридордун чыгыш бөлүгүн бекемдей турган стратегиялык инфраструктуралык долбоор болуп саналат.

Бул долбоор Кыргызстандын географиялык жайгашуусун экономикалык артыкчылыкка айландырууга да чоң мүмкүнчүлүк берет. Темир жолдун курулушу Кыргызстандын деңизге түз чыга албаган өлкө катары транспорттук чектөөлөрүн азайтып, Евразиядагы ири транспорттук каттамдарды байланыштырган маанилүү өлкөлөрдүн бирине айланышына шарт түзөт. Мындай мүмкүнчүлүк ТМУнун мүчө мамлекеттердин ортосундагы транспорттук байланышты чыңдоо жана

veren hastane, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki stratejik ortaklığın sağlık alanındaki en görünür ve başarılı örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde geliştirilen ortak girişimler de bu ikili işbirliğini tamamlamaktadır. Bunların başında gelen TURKTRANSPLANT Ortak Bilgi Sistemi, 2024 yılında Şuşa›da gerçekleştirilen Sağlık Bakanları Toplantısı kapsamında imzalanan Niyet Protokolü ile başlatılmış; organ nakli alanında bilgi paylaşımını güçlendirmeyi, ortak dijital altyapı oluşturmayı ve üye ülkeler arasında teknik kapasitenin geliştirilmesini hedeflemiştir. Bunun yanında yürütülen Turkic Pharmacopoeia çalışmaları ilaç standartlarının uyumlaştırılmasına yönelik ortak bir çerçeve oluşturmayı amaçlarken, TURKEMT (Turkic Emergency Medical Team) girişimi ise acil sağlık ekiplerinin ortak eğitim, koordinasyon ve müdahale kapasitesinin geliştirilmesine odaklanmaktadır. Bu girişimler, Türk Devletleri Teşkilatı'nın sağlık alanındaki işbirliğini bilgi paylaşımının ötesine taşıyarak ortak kapasite inşasına yöneldiğini göstermektedir.

Sağlık alanındaki bu kurumsal dönüşüm, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Avrupa Bölge Ofisi ile geliştirilen stratejik ortaklık sayesinde uluslararası bir boyut da kazanmıştır. Taraflar arasında yürürlüğe konulan ortak eylem planları çerçevesinde sağlık sistemlerinin dayanıklılığının artırılması, acil durumlara hazırlık, sağlık çalışanlarının eğitimi, liderlik programları ve sağlık acil durumlarının yönetimi gibi alanlarda kapsamlı işbirliği yürütülmektedir. Böylece Türk Devletleri Teşkilatı, yalnızca bölgesel

Борбордук Азияны дүйнөлүк соода жолдору менен дагы тыгыз байланыштыруу-га багытталган максаттарына толук шайкеш келет.

Түрк мамлекеттер уюму транспорттук коридорлорду бири-биринен өзүнчө долбоорлор катары эмес, Евразияны байланыштырган бирдиктүү транспорттук тармактын өз ара толуктап турган бөлүктөрү катары карайт. Орто коридорду, Транскаспий эл аралык транспорттук маршрутун, Кытай–Кыргызстан–Өзбекстан темир жолун жана аймактагы башка транспорттук долбоорлорду бирдиктүү система катары өнүктүрүүнүн максаты жүк ташууну жеңилдетүүдөн кыйла кеңири мааниге ээ. Башкы максат – түрк дүйнөсүндө товарлардын жана жүктөрдүн тез, ишенимдүү жана туруктуу ташылышына шарт түзгөн, атаандаштыкка жөндөмдүү жалпы экономикалык мейкиндикти калыптандыруу.

Бул процессте Кыргызстан менен Түркиянын мүмкүнчүлүктөрү бири-бирин толуктап турат. Түркия өнүккөн логистикалык инфраструктурасы жана Европа базарларына чыгуучу стратегиялык жайгашуусу менен Орто коридордун батыш бөлүгүндө маанилүү орунду ээлейт. Кыргызстан болсо Борбордук Азиядагы стратегиялык жайгашуусунун аркасында аймактагы транспорттук каттамдарды өнүктүрүүдө маанилүү роль ойнойт. Мындай мүмкүнчүлүктөр эки өлкөнүн транс-

sağlık işbirliğini güçlendiren bir platform değil, aynı zamanda küresel sağlık yönetişiminin güvenilir ortaklarından biri hâline gelmektedir.

Sağlık diplomasisinin en güçlü örneklerinden biri ise 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında ortaya çıkan dayanışma olmuştur. Depremlerin hemen ardından tüm Türk Dünyası ve Kırgızistan; arama-kurtarma ekipleri, sağlık personeli, sahra hastanesi ve insani yardım malzemeleriyle Türkiye'ye hızlı destek sağlamış; bu süreç iki ülke arasındaki kardeşlik bağlarının kriz zamanlarında da güçlü biçimde sürdüğünü göstermiştir. Bu dayanışma yalnızca insani yardım açısından değil, Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde afet yönetiminin kurumsallaştırılması bakımından da önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Nitekim Şubat 2023 yılında Türkiye'yi vuran depremlerin hemen ardından Ankara'da gerçekleştirilen TDT Olağanüstü Zirvesinde afet yönetimi, Teşkilatın öncelikli gündemlerinden biri hâline gelmiş; bu süreç 2024 yılında kabul edilen Türk Devletleri Teşkilatı Sivil Koruma Mekanizması ile kurumsal bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Mekanizma; afet risklerinin azaltılması, erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi, ortak tatbikatların düzenlenmesi, arama-kurtarma ekiplerinin koordinasyonu, insani yardım kapasitesinin güçlendirilmesi ve acil durumlarda hızlı müdahalenin sağlanmasını amaçlamaktadır.

Sağlık ve afet yönetimi alanında geliştirilen bu mekanizmalar, Türk Devletleri Teşkilatı'nın işbirliği anlayışının, ortak hazırlık, kapasite geliştirme ve kurumsal ko-

порт тармагындагы кызматташтыгын транзиттик жүк ташуунун чегинен кеңейтип, аймактык экономикалык интеграциянын маанилүү бөлүгүнө айлантууда.

Транспорттук инфраструктураны өнүктүрүү менен катар соода жол-жоболорун санариптештирүү жана чек арадан өтүүнү жеңилдетүү да ТМУнун негизги багыттарынын бири. Бул максатта Жөнөкөйлөштүрүлгөн бажы коридору (Simplified Customs Corridor), ePermit, e-TIR, e-CMR, электрондук бажы системалары жана Сандариптик экономика боюнча өнөктөштүк келишиминин (DEPA) алкагындагы иштер өз ара байланышта жүргүзүлүүдө. Бул механизмдер бажы жол-жоболорун жакындаштырууга, тобокелдиктерди башкарууну жакшыртууга, документтерди электрондук форматка өткөрүүгө жана чек арадан өтүүгө кеткен убакытты кыскартууга багытталган. Натыйжада транспорттук инфраструктура санариптик мүмкүнчүлүктөр менен толукталып, жүк ташуу жана соода процесстерин тезирээк, ачык-айкын жана натыйжалуу жүргүзүүгө шарт түзүлүүдө.

Транспорттук байланыштардагы бул өзгөрүүлөр жалпы түрк дүйнөсүндө логистика, соода жана инвестицияны өз ара байланышта өнүктүрүүгө өбөлгө түзүүдө. Натыйжада транспорт тармагындагы кызматташтык экономикалык өнүгүү, санариптешүү жана сооданы жеңилдетүү багыттары менен тыгыз айкалышууда.

ordinasyonu esas alan bütüncül bir modele dönüştüğünü göstermektedir. Ortak sağlık standartlarının geliştirilmesi, dijital sağlık altyapılarının güçlendirilmesi, sağlık personelinin eğitimi, afet risklerinin azaltılması ve acil durumlara yönelik ortak müdahale kapasitesinin artırılması sayesinde Türkiye ile Kırgızistan arasındaki işbirliği, geleneksel teknik işbirliğinin ötesine geçerek uzun vadeli ve sürdürülebilir bir stratejik ortaklığa dönüşmektedir.

5.7. Çevre, İklim Değişikliği ve Yeşil Dönüşüm

İklim değişikliği, kuraklık, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi, çölleşme ve biyolojik çeşitliliğin korunması gibi çevresel sorunlar, günümüzde ulusal sınırları aşan ortak meydan okumalar hâline gelmiştir. Bu nedenle çevre ve iklim politikaları, Türk Devletleri Teşkilatı'nın son yıllarda en fazla önem verdiği yeni işbirliği alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Teşkilat, çevre politikalarını yalnızca doğal kaynakların korunmasına yönelik sektörel bir konu olarak değil; ekonomik kalkınma, enerji güvenliği, ulaştırma, tarım ve afet risklerinin azaltılmasıyla doğrudan bağlantılı stratejik bir politika alanı olarak değerlendirmektedir.

Bu yaklaşımın en kapsamlı çerçevesi, 2024 yılında Bişkek'te düzenlenen 11. Devlet Başkanları Zirvesi'nde kabul edilen Türk Dünyası Yeşil Vizyonu – Sürdürülebilir Bir Gelecek İçin Birlik (Turkic Green Vision: Unity for a Sustainable Future) olmuştur. Yeşil Vizyon; iklim değişikliğiyle mücadele, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi, yenilenebilir enerji, çevre dostu ulaştırma sistemleri, biyolojik çeşitliliğin korunması

Кыргызстан менен Түркиянын бул багыттагы тыгыз кызматташтыгы эки өлкөнүн экономикалык мамилелерин бекемдөө менен бирге, түрк дүйнөсүндө Евразияны байланыштырган ишенимдүү, туруктуу жана атаандаштыкка жөндөмдүү транспорттук тармакты түзүү максатына да маанилүү салым кошууда.

5.4. Билим берүү, илим жана адам ресурстары жаатындагы кызматташтык: аймактык интеграциянын коомдук негизи

Кыргызстан менен Түркиянын мамилелеринин өзгөчөлүктөрүнүн бири – билим берүү тармагындагы кызматташтык дипломатиялык мамилелер менен катар өнүгө баштагандыгы. Кыргызстан эгемендүүлүккө ээ болгондон кийинки алгачкы жылдарда ишке ашырыла баштаган билим берүү долбооорлору адистерди даярдоо менен катар, эки элдин ортосундагы узак мөөнөттүү байланыштарды бекемдөөгө, билим берүү жана илим тармагындагы кызматташтыкты биргелешип өнүктүрүүгө багытталган. Ошентип, билим берүү эки тараптуу мамилелердин кошумча багыты болбостон, стратегиялык өнөктөштүктүн коомдук негизин түзгөн маанилүү тармактардын бирине айланды.

Бул багыттагы кызматташтыктын эң маанилүү мисалы – Кыргыз–Түрк «Манас» университети. 1995-жылы негизделген университет эки өлкө биргелешип

3-таблица. ТМУнун алкагында транспорттук байланышты чыңдоого багытталган негизги демилгелер жана алардын Кыргызстан–Түркия кызматташтыгына кошкон салымы

Демилге / механизм	Негизги максаты	Кыргызстан–Түркия кызматташтыгына кошкон салымы
Орто коридор	Азия менен Европанын ортосунда коопсуз, ыкчам жана туруктуу соода жолун түзүү	Кыргызстан менен Түркиянын соода, инвестиция жана транспорттук байланыштарын бекемдеп, экономикалык кызматташтыктын кеңейишине өбөлгө түзөт
Транскаспий эл аралык транспорттук маршруту	Орто коридор аркылуу жүк ташууну натыйжалуу уюштуруу	Каспий деңизи аркылуу жүк ташууну жакшыртып, жеткирүү мөөнөтүн кыскартууга жана логистикалык чыгымдарды азайтууга өбөлгө түзөт
Кытай–Кыргызстан–Өзбекстан темир жолу	Кытай менен Борбордук Азиянын ортосунда жаңы темир жол байланышын түзүү	Кыргызстандын аймактык логистикалык борбор катары ролун күчөтүп, Орто коридордун чыгыш бөлүгүнүн өнүгүшүнө шарт түзөт
Жөнөкөйлөштүрүлгөн бажы коридору	Бажы жол-жоболорун жакындаштыруу жана чек арадан өтүүнү тездетүү	Соода чыгымдарын азайтып, Кыргызстан менен Түркиянын ортосунда товар жүгүртүүнү жеңилдетет
ePermit системасы	Автомобиль транспорту үчүн уруксат кагаздарын электрондук форматка өткөрүү	Жүк ташуу жол-жоболорун тездетип, ашыкча кагаз иштерин азайтууга жана чек арадан өтүүнү жеңилдетүүгө шарт түзөт
e-TIR жана e-CMR системалары	Эл аралык жүк ташуу документтерин электрондук форматка өткөрүү	Документ алмашууну тездетип, жүк ташуу иштеринин ачык-айкындуулугун жогорулатат жана эл аралык ташууларды жеңилдетет
Санариптик экономика боюнча өнөктөштүк келишими (DEPA)	Санариптик соода, маалымат алмашуу жана электрондук кызматтар боюнча орток эрежелерди иштеп чыгуу	Транспорттук коридорлорду санариптик соода мүмкүнчүлүктөрү менен толуктап, экономикалык интеграцияны тереңдетүүгө шарт түзөт
Транспорт министрлеринин жыйындары жана техникалык жумушчу топтор	Транспорт тармагындагы орток багыттарды аныктоо жана ишти өз ара макулдашуу	Орток стандарттарды иштеп чыгууга, транспорттук долбоорлорду биргелешип жүргүзүүгө жана кабыл алынган чечимдерди ишке ашырууга өбөлгө түзөт

ve iklim değişikliğine uyum kapasitesinin geliştirilmesi gibi alanlarda ortak hareket edilmesini öngören kapsamlı bir yol haritası niteliğindedir.

TDT'nin çevre ve iklim alanındaki ku-

каржылаган жана башкарган эл аралык жогорку окуу жайы катары Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы билим берүү жана илимий кызматташтыктын маанилүү символуна айланып, жалпы

rumsal işbirliği, 2024 yılında Azerbaycan'ın ev sahipliğinde Bakü'de düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 29. Taraflar Konferansı (COP29) sürecinde yeni bir kurumsal boyut kazanmıştır. Teşkilat Sekretaryasının girişimiyle COP29 kapsamında gerçekleştirilen Türk Devletleri Teşkilatı Çevre ve Ekoloji Alanından Sorumlu Bakanların Birinci Toplantısı, çevre ve iklim değişikliği alanında TDT bünyesinde kalıcı bir işbirliği mekanizmasının oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Toplantıda kabul edilen Bakanlar Deklarasyonu ile üye devletler; iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik, çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma alanlarında ortak stratejiler geliştirme yönündeki iradelerini teyit etmişlerdir. Böylece çevre ve iklim işbirliği, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsal çalışma alanları arasına resmen dâhil edilmiştir.

Geliştirilmesi planlanan Yeşil Trans-Hazar Doğu–Batı Orta Koridoru, İklim Değişikliği Eğitim ve Farkındalık Programı ile Akıllı Yeşil Şehirler Girişimi, çevre politikalarının ulaştırma, enerji, şehircilik ve dijital dönüşüm politikalarıyla bütünleşik şekilde ele alındığını göstermektedir. Böylece çevre işbirliği, sürdürülebilir kalkınmanın bütün boyutlarını kapsayan ortak bir politika alanına dönüşmektedir.

Çevre alanındaki en dikkat çekici kurumsal girişimlerden biri ise Türk Devletleri Teşkilatı Kuraklık Önleme Enstitüsü (Drought Prevention Institute – DPI) olmuştur. Enstitü, 10 Kasım 2022 tarihinde Semerkant'ta Macaristan Dışişleri ve Ticaret Bakanlığı ile Türk Devletleri Teşkilatı Sekretaryası arasında imzalanan anlaşmayla kurulmuş; Ma-

түрк дүйнөсүндө да өзгөчө орунга ээ болду. Бүгүнкү күндө университеттин миңдеген бүтүрүүчүлөрү мамлекеттик башкаруу, дипломатия, илим-билим, жеке сектор жана жарандык коом тармактарында эмгектенип, эки өлкөнүн ортосундагы узак мөөнөттүү кызматтык жана коомдук байланыштардын бекемделишине салым кошуп келишет.

Түрк мамлекеттер уюмунун түзүлүшү менен билим берүү тармагындагы кызматташтык эки тараптуу деңгээлден чыгып, көп тараптуу механизмдер аркылуу дагы кеңейди. Бул багытта иш алып барган Түрк университеттер биримдиги (ТҮРКУНИБ) мүчө мамлекеттердин жогорку окуу жайлары үчүн билим берүүнүн жалпы сапат талаптарын иштеп чыгууга, студенттер менен окутуучулардын алмашуусун кеңейтүүгө жана биргелешкен илимий изилдөөлөрдү өнүктүрүүгө багытталган. Ошондой эле Орхун алмашуу программасы студенттер менен окутуучулардын түрк мамлекеттеринин университеттеринде билим алып, тажрыйба бөлүшүүсүнө мүмкүнчүлүк түзүп, түрк дүйнөсүндө жалпы билим берүү жана илимий мейкиндиктин калыптанышына өбөлгө болууда.

Кыргызстан менен Түркия бул механизмдерге жигердүү катышып келе жаткан мамлекеттердин катарына кирет. «Манас» университетинин Түрк университеттер биримдигине активдүү

caristan'ın kuraklıkla mücadele konusundaki bilgi birikimini ve teknolojik tecrübesini Türk Devletleri ile paylaşmayı amaçlamıştır.

Bu girişimin Türkiye–Kırgızistan ilişkileri bakımından ayrı bir önemi bulunmaktadır. Enstitünün ilk pilot uygulamaları Kırgızistan'ın Batken bölgesinde hayata geçirilmiş; kuraklığa dayanıklı tarım ürünlerinin yaygınlaştırılması ve düşük verimli arazilerin saksaul ağaçlandırmasıyla rehabilite edilmesine yönelik projeler başlatılmıştır. Böylece TDT'nin çevre politikaları, strateji belgelerinde yer alan hedeflerden ibaret kalmayarak sahada somut uygulamalara dönüşmeye başlamıştır. Bu projeler aynı zamanda iklim değişikliğine uyum, sürdürülebilir arazi yönetimi ve kırsal kalkınmanın birlikte ele alındığı bütüncül bir yaklaşımın da başarılı örneklerini oluşturmaktadır.

5.8. Dijital Dönüşüm, Yapay Zekâ ve Uzay Teknolojileri Alanında İşbirliği

Bu alandaki en önemli girişimlerden biri Dijital Ekonomi Ortaklık Anlaşması (Digital Economy Partnership Agreement – DEPA) sürecidir. DEPA; dijital ticaretin kolaylaştırılması, elektronik ticaret altyapılarının geliştirilmesi, elektronik imza ve dijital kimlik uygulamalarının yaygınlaştırılması, veri akışının kolaylaştırılması ve dijital kamu hizmetlerinde ortak standartların oluşturulmasını hedeflemektedir. Böylece ekonomik entegrasyon ulaştırma koridorları ve fiziksel ticaretin yanı sıra, dijital bağlantısallık yoluyla da derinleşmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın dijital gündemindeki en yenilikçi alanlardan biri de yapay zekâdır. Son yıllarda başlatılan Türk

катышуусу жана Орхун алмашуу программасындагы иштери, эки өлкөнүн билим берүү тармагындагы кызматташтыгы ТМУнун алкагында да кеңейип жатканын көрсөтөт. Мунун аркасында билим берүү мамлекеттердин гана эмес, коомдордун да өз ара жакындашуусуна шарт түзүп, аймактык интеграцияны бекемдөөнүн маанилүү багыттарынын бирине айланууда.

Билим берүү тармагындагы кызматташтыкты өнүктүрүүдө «Түркия стипендиялары», ТИКА, Юнус Эмре институту, ошондой эле башка билим берүү жана маданий алмашуу программалары да маанилүү роль ойнойт. Бул мүмкүнчүлүктөрдүн аркасында көптөгөн кыргызстандык студенттер Түркияда билим алып, эки өлкөнүн окумуштуулары биргелешкен илимий долбоорлорду ишке ашырып, маданий байланыштар дагы бекемделүүдө. Мындай кызматташтык адистерди даярдоого өбөлгө түзүп, ошол эле учурда келечекте эки өлкөнүн ортосундагы өз ара ишенимди чыңдоого, жакындык сезимин бекемдөөгө жана биргелешип иш алып баруу тажрыйбасын өнүктүрүүгө да өбөлгө түзөт.

Түрк мамлекеттер уюму билим берүү тармагында жаңы долбоорлорду ишке ашырууга көмөк көрсөтүп, Кыргызстан менен Түркиянын отуз жылдан ашуун убакыттан бери калыптанган өнөктөштүгүн жалпы түрк дүйнөсүнүн деңгээлине

Büyük Dil Modeli (Turkic Large Language Model – TLLM) girişimi, Türk dilleri için ortak bir yapay zekâ altyapısı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Proje; yalnızca dil teknolojilerinin geliştirilmesine değil, eğitim, araştırma, kamu hizmetleri ve dijital içerik üretimi alanlarında ortak kapasitenin artırılmasına da katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca TLLM girişimi, Türk dillerinin dijital dünyada daha güçlü temsil edilmesi, ortak dijital kültürel mirasın korunması ve yapay zekâ uygulamalarında Türk dilleri arasındaki etkileşimin güçlendirilmesi bakımından da stratejik önem taşımaktadır. Bu girişim, Teşkilatın dijital işbirliğini yazılım ve veri ekosisteminin ötesine taşıyarak ileri teknoloji alanlarında ortak kapasite geliştirme anlayışını güçlendirmektedir.

Bu yaklaşımın somut yansımalarından biri de 12U TDT-SAT Küp Uydu Projesidir. Projenin temel amacı, Türk Devletleri arasında ortak bir küp uydu geliştirilmesi yoluyla teknik bilgi paylaşımını, ortak mühendislik kabiliyetlerinin geliştirilmesini ve uzay teknolojileri alanında sürdürülebilir kurumsal işbirliğinin oluşturulmasını sağlamaktır. TDT-SAT, Türk Devletleri arasında bilimsel ve teknolojik işbirliğinin kurumsallaşmasına katkı sağlayan yeni nesil stratejik girişimlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin uzay sanayii ve uydu teknolojileri alanında son yıllarda kaydettiği önemli ilerleme ile Kırgızistan'ın genç ve nitelikli insan kaynağı potansiyeli, bu proje kapsamında birbirini tamamlayan önemli avantajlar sunmaktadır.

чыгарууда маанилүү роль ойнойт. Ошондой эле бул кызматташтыкты туруктуу механизмдер аркылуу мындан ары өнүктүрүүгө шарт түзөт. Ошол эле учурда жалпы академиялык талаптарды жакындаштырууга жана адам ресурстарын аймактык интеграциянын маанилүү бөлүгү катары өнүктүрүүгө шарт түзүлүүдө. Ушул жагынан алганда, билим берүү ТМУнун Кыргызстан–Түркия мамилелеринин өнүгүшүнө кошуп жаткан эң туруктуу жана узак мөөнөттүү салымдарынын бири болуп саналат.

5.5. Маданий дипломатия, орток баалуулуктар жана элдердин жакындашуусу

Кыргызстан менен Түркиянын маданий кызматташтыгында Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары (World Nomad Games) өзгөчө орунду ээлейт. Алгач 2014-жылы Кыргызстандын демилгеси жана ТМУга мүчө мамлекет башчыларынын колдоосу менен өткөрүлгөн бул ири иш-чара кыска убакыт ичинде түрк дүйнөсүнүн эң таанымал маданий долбоорлорунун бирине айланды. Оюндар салттуу спорт түрлөрүн сактап калууга, көчмөн маданиятын дүйнөгө таанытууга жана орток тарых тууралуу түшүнүктү бекемдөөгө чоң салым кошту. Түркиянын Оюндар-

6. Geleceğe Bakış: Türk Devletleri Teşkilatı Çerçevesinde Türkiye–Kırgızistan Stratejik Ortaklığının Yeni Ufukları

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki diplomatik ilişkilerin otuz beş yıllık serüveni, iki kardeş ülke arasındaki ilişkilerin zaman içerisinde nasıl çok boyutlu ve kurumsal bir stratejik ortaklığa dönüştüğünün en başarılı örneklerinden biridir. Bugün ulaşılan seviye, yalnızca ortak tarih, dil ve kültürel yakınlığın doğal bir sonucu değildir. Aynı zamanda karşılıklı güvene dayalı siyasi iradenin, güçlü kurumsal yapıların ve uzun vadeli ortak vizyonun ürünüdür.

Bugün geldiğimiz noktada, otuz beş yıllık tecrübe açıkça göstermektedir ki, Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkilere en önemli katkısı, yeni işbirliği alanları oluşturmasından ziyade, mevcut stratejik ortaklığın niteliğini dönüştürmüş olmasıdır. Teşkilat sayesinde iki kardeş ülke arasındaki ilişkiler; siyasi diyalogdan kurumsal yönetişime, ticaretten bölgesel ekonomik entegrasyona, ulaştırmadan bağlantısallık ağlarına, kültürel yakınlıktan halklar arasındaki etkileşime ve teknik işbirliğinden ortak kapasite inşasına uzanan çok boyutlu bir yapıya kavuşmuştur. Bugün Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ortaklık, ikili ilişkilerin ötesine geçerek Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde gelişen çok taraflı iş birliğinin önemli bir parçası hâline gelmiştir. İki ülke, siyasi, ekonomik, ulaştırma, kültür ve diğer alanlarda hayata geçirilen ortak girişimler aracılığıyla ikili ilişkilerini daha da güçlendirirken, aynı zamanda Türk Dünyası genelinde iş birliğinin derinleşmesine de önemli katkılar sağlamaktadır.

га жигердүү катышып, кийин өзү да өткөрүшү маданий кызматташтык символдук мааниден кыйла кеңири мүнөзгө ээ болгонун көрсөттү. Ал биргелешкен ири иш-чараларды уюштуруу, спорттук дипломатия жана коомдук дипломатия сыяктуу багыттарды да камтый баштады.

Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары маданий мурасты кеңири таанытуу менен катар, туризмди өнүктүрүүгө, спорт аркылуу эл аралык байланыштарды чыңдоого, түрк дүйнөсүн кеңири таанытууга, жаштардын өз ара байланышын күчөтүүгө жана чыгармачыл тармактарды өнүктүрүүгө да чоң мүмкүнчүлүк түзөт. Ушунун аркасында орток маданий баалуулуктар элдердин бири-бирине болгон ишенимин арттырган жана экономикалык кызматташтыкка да көмөк көрсөткөн маанилүү жумшак күчтүн (soft power) булагына айланууда.

Маданий дипломатиянын дагы бир маанилүү багыты – түрк мамлекеттеринин жарандарынын өз ара каттамын жана түз байланышын жеңилдетүү. Ушул максатта иштелип чыккан Turkic ID долбоо-

Son Söz

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki diplomatik ilişkilerin otuz beşinci yıl dönümü, yalnızca geçmişi değerlendirmek için değil, geleceğe dair ortak hedeflerimizi yeniden teyit etmek için de önemli bir fırsattır. Bugün gururla söyleyebiliriz ki, otuz beş yıl önce kardeşlik ve karşılıklı güven temelinde başlayan bu yolculuk, artık ortak kurumlara, ortak projelere ve ortak bir geleceğe dayanan güçlü bir stratejik ortaklığa dönüşmüştür.

Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde hayata geçirilen her yeni girişim, halklarımız arasındaki kardeşlik bağlarını daha da güçlendirmektedir. Türk dünyasının gerçek gücü, geleceğini birlikte inşa etme yönündeki ortak hedefinde yatmaktadır.

En büyük temennim, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki sarsılmaz kardeşlik bağlarının, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında daha da güçlenerek Türk Dünyası'nın birlik, barış, istikrar ve ortak refahına kalıcı katkılar sunmaya devam etmesidir. Tarihimizden aldığımız güç, dayanışma ruhu ve geleceğe ilişkin müşterek vizyonumuz sayesinde, daha güçlü, daha bağlantılı ve daha müreffeh bir Türk Dünyası'nı birlikte inşa edeceğimize yürekten inanıyorum.

"Türkiye ile Kırgızistan arasındaki kardeşlik, geçmişten devraldığımız ortak mirasın bir tezahürü olduğu kadar, gelecek nesillere birlikte emanet edeceğimiz güçlü, bütünleşmiş ve müreffeh Türk Dünyası'nın da en sağlam teminatıdır".

ру мүчө мамлекеттердин жарандарына улуттук ID-карталары менен саякаттоого мүмкүнчүлүк бере турган жалпы системаны түзүүнү көздөйт. Азыркы учурда айрым мүчө мамлекеттердин ортосунда колдонулуп жаткан бул тажрыйбаны келечекте ТМУнун бардык өлкөлөрүнө жайылтуу боюнча иштер жүргүзүлүүдө. Кыргызстан менен Түркиянын ортосунда ID-карталар менен жүрүү тартиби азырынча киргизиле элек. Turkic ID демилгесинин алкагында мындай мүмкүнчүлүктүн түзүлүшү эки өлкөнүн жарандарынын өз ара сапарларын кыйла жеңилдетип, адамдар ортосундагы байланыштардын дагы да кеңейишине өбөлгө түзөт.

Башка эң маанилүү демилгелердин бири – Орток түрк алфавити. Түрк академиясынын координациясы менен жүргүзүлгөн иштердин жыйынтыгында кабыл алынган Орток түрк алфавити түрк тилдеринде жазылган тексттерди бири-бирине жеңилирээк окуп-түшүнүүгө, билим берүү жана басма ишинде жалпы талаптарды жакындаштырууга, ошондой эле санариптик байланыштарды

Kaynaklar

Acharya, A. (2014). The End of American World Order. Polity Press.

Fawcett, L. (2013). The history and concept of regionalism. In J. Baylis, S. Smith, & P. Owens (Eds.), The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations (6th ed., pp. 429–446). Oxford University Press.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi. (2026). Kurumsal / Tarihçe. https://www.manas.edu.kg

жеңилдетүүгө багытталган. Бул жөн гана тамгаларды бирдей кылуу аракети эмес. Ал маалымат алмашууну тездетүүгө, илимий кызматташтыкты жеңилдетүүгө жана келечекте түрк дүйнөсүндө өз ара байланыш үчүн жалпы тилдик негизди бекемдөөгө багытталган маанилүү кадам болуп саналат.

Маданий жакындашууну колдогон дагы бир маанилүү демилге – ТҮРКСОЙ-

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2026). Türkiye-Kırgızistan Cumhuriyeti siyasi ilişkileri. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa

Türk Devletleri Teşkilatı Zirve Bildirileri (2021-2026),

Türk Dünyası 2040 Vizyonu,

TDT 2022-2026 Strateji belgesi,

Sektörel Bakanlar Toplantıları kararları,

TDT Sekretaryası tarafından derlenen diğer rapor ve belgeler.

дун координациясы менен ишке ашырылып келе жаткан Түрк дүйнөсүнүн маданий борбору программасы. Программанын алкагында жыл сайын тандалган шаарларда маданият, искусство жана туризм багытындагы иш-чаралар эл аралык деңгээлде өткөрүлөт. Бул шаарлардын ортосундагы маданий байланыштарды кеңейтүүгө жана жергиликтүү бийлик органдарынын аймактык

кызматташтыкка активдүү катышуусуна мүмкүнчүлүк берет. Кыргызстан менен Түркиянын шаарларынын бул программага катышуусу эки өлкөнүн маданий байланыштарын бекемдеп, шаарлар менен жергиликтүү бийлик органдарынын ортосундагы кызматташтыктын кеңейишине да өбөлгө түзүүдө.

Маданий кызматташтыктын эл аралык багыты да акырындык менен кеңейип жатат. Мүчө мамлекеттердин ЮНЕСКОнун Материалдык эмес маданий мурастар тизмесине биргелешкен талапкерлерди көрсөтүшү жана орток доку-

менттерди даярдоосу түрк дүйнөсүнүн маданий баалуулуктарын дүйнөгө кеңири таанытууга шарт түзөт. Нооруз жана башка орток мурастар боюнча бир нече мамлекет биргелешип даярдаган материалдар маданий мурасты сактоого көмөк көрсөтүү менен катар, түрк мамлекеттеринин эл аралык маданий аянтчаларда биргелешип аракеттенүү тажрыйбасын да күчөтүүдө.

Түрк мамлекеттер уюму туризмге экономиканын бир тармагы катары гана эмес, орток маданий мурасты таанытуунун, шаарлардын ортосундагы кызматташтыкты өнүктүрүүнүн жана түрк дүйнөсүнө болгон орток сезимди бекемдөөнүн маанилүү багыты катары карайт. Ушул максатта ишке киргизилген «Түрк дүйнөсүнүн туризм борбору» демилгеси мүчө мамлекеттердин тарыхый жана маданий байлыктарын эл аралык деңгээлде таанытууга, шаарлардын ортосунда туруктуу туристтик байланыштарды түзүүгө жана биргелешкен туристтик багыттарды өнүктүрүүгө багытталган.

Бул программанын алкагында Кыргызстандын Жалал-Абад шаары (азыркы Манас) 2025-жылы Түрк дүйнөсүнүн туризм борбору деп жарыяланган. Ушуга байланыштуу эл аралык туризм форумдары, маданий иш-чаралар, инвестициялык жолугушуулар жана таанытуу иштерин камтыган кеңири программа ишке ашырылды. 2026-жылга бул макамдын Анкара шаарына өткөрүлүп берилиши демилгенин туруктуу иштеп жаткан механизмге айланганын жана шаарлардын ортосундагы кызматташтыкты өнүктүргөн маанилүү аянтча болуп калганын көрсөтөт.

Туризм тармагындагы кызматташтык Түрк Жибек жолу, Табарук Зыярат (ыйык жерлерге зыярат) долбоору, Түрк дүйнөсүнүн тоо лыжа борборлорунун биримдиги, биргелешкен жарнамалык кампаниялар жана санариптик туризм платформалары аркылуу дагы кеңейүүдө. Мындан тышкары, мүчө мамлекеттердин жарандарына түрк дүйнөсүндөгү музейлерге бир карта менен кирүүгө мүмкүнчүлүк берүүнү көздөгөн Орток музей картасы долбоору да даярдалууда. Мунун аркасында туризм жөн гана саякатты

көбөйткөн тармак катары эмес, маданий дипломатияны, жергиликтүү өнүгүүнү, шаарлардын ортосундагы кызматташтыкты жана экономикалык жакындашууну колдогон кеңири багыт катары өнүгүүдө.

Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарынан Орток түрк алфавитине чейин, Маданият жана Туризм борборлору программаларынан Табарук Зыярат долбооруна чейин, ЮНЕСКО алкагындагы демилгелерден орток маданий мурас долбоорлоруна чейинки иштер түрк дүйнөсүндөгү маданий байланыштарды күчөтүү менен бирге, туризмдин өнүгүшүнө, жаштардын өз ара байланышынын кеңейишине, жергиликтүү өнүгүүгө жана элдердин бири-бирине болгон ишениминин бекемделишине да салым кошууда.

5.6. Саламаттык сактоо, өзгөчө кырдаалдардагы кызматташтык жана аймактын туруктуулугу

Акыркы жылдары саламаттык сактоо жана өзгөчө кырдаалдарды башкаруу эл аралык уюмдардын ишмердүүлүгүндө маанилүү багыттардын бирине айланды. COVID-19 пандемиясы дүйнөлүк

саламаттык сактоо кризистерин жана табигый кырсыктардын кесепеттерин ар бир мамлекет өз алдынча чечүү кыйын экенин көрсөттү. Мындай учурларда өлкөлөрдүн өз ара аракеттенүүсү, маалымат алмашуусу, алдын ала даярдыгы жана биргелешип ыкчам чара көрүү мүмкүнчүлүгү өзгөчө мааниге ээ. Ушуга байланыштуу Түрк мамлекеттер уюму да саламаттык сактоо жана өзгөчө кырдаалдарды башкаруу маселелерин кызматташтыктын артыкчылыктуу багыттарынын катарына киргизди. Бул процессте Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы кызматташтык да кыйла тереңдеди.

Кыргызстан менен Түркиянын саламаттык сактоо тармагындагы кызматташтыгынын эң көрүнүктүү мисалдарынын бири – Бишкек шаарындагы Режеп Тайып Эрдоган атындагы Бишкек Кыргыз-Түрк достугу мамлекеттик ооруканасы. Кыргызстан менен Түркия биргеле-

шип башкарган бул оорукана заманбап диагностика жана дарылоо кызматтарын көрсөтүү менен катар медициналык кызматкерлерди даярдоодо, адистердин кесиптик тажрыйбасын жогорулатууда жана билим, тажрыйба алмашууда да маанилүү роль ойнойт. Кыргыз жана түрк медицина кызматкерлеринин биргелешип иштөөсү заманбап медициналык кызматтарды өнүктүрүүгө, эки өлкөнүн адистеринин тажрыйба бөлүшүүсүнө жана туруктуу кызматташтыкты жолго коюуга шарт түздү. Орган трансплантациясы баш болгон жогорку адистикти талап кылган бир катар багыттарда кызмат көрсөткөн оорукана Кыргызстан–Түркия стратегиялык өнөктөштүгүнүн саламаттык сактоо тармагындагы эң ийгиликтүү жана көрүнүктүү долбоорлорунун бири болуп саналат.

Түрк мамлекеттер уюмунун алкагында ишке ашырылып жаткан бирге-

лешкен демилгелер да эки өлкөнүн бул багыттагы кызматташтыгын толуктоодо. Алардын бири – ТҮРКТРАНСПЛАНТ биргелешкен маалымат системасы. Бул демилге 2024-жылы Шуша шаарында өткөн Саламаттык сактоо министрлеринин жыйынында кол коюлган Ниеттер жөнүндө протоколдун негизинде башталган. Анын максаты – орган трансплантациясы боюнча маалымат алмашууну жакшыртуу, жалпы санариптик системаны түзүү жана мүчө мамлекеттердин бул тармактагы мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү. Ошондой эле Түрк фармакопеясы (Turkic Pharmacopoeia) боюнча жүргүзүлүп жаткан иштер дары-дармектерге карата жалпы стандарттарды жакындаштырууга багытталган. Ал эми Түрк мамлекеттеринин өзгөчө кырдаалдар боюнча медициналык тобу (TURKEMT) демилгеси өзгөчө кырдаалдарда иштей турган медициналык топторду биргелешип даярдоого, алардын ишин өз ара макулдашууга жана ыкчам аракеттенүү мүмкүнчүлүгүн күчөтүүгө багытталган.

Бул демилгелер ТМУнун саламаттык сактоо тармагындагы кызматташтыгы маалымат жана тажрыйба алмашуудан практикалык биргелешкен аракеттерге карай кеңейип жатканын көрсөтөт.

Саламаттык сактоо тармагындагы бул кызматташтык Дүйнөлүк саламаттык сактоо уюмунун (ДССУ) Европа аймактык бюросу менен түзүлгөн стратегиялык өнөктөштүктүн аркасында эл аралык деңгээлде да өнүгүүдө. Биргелешкен иш-аракеттер пландарынын негизинде саламаттык сактоо системаларынын туруктуулугун жогорулатуу, өзгөчө кырдаалдарга даярдык көрүү, медицина кызматкерлерин окутуу, жетекчи кадрларды даярдоо жана саламаттык сактоо тармагындагы өзгөчө кырдаалдарды башкаруу боюнча кеңири иштер жүргүзүлүүдө. Мунун натыйжасында ТМУ аймактагы саламаттык сактоо кызматташтыгын өнүктүрүү менен бирге, дүйнөлүк саламаттык сактоо тармагындагы ишенимдүү өнөктөш катары да өз ордун бекемдөөдө.

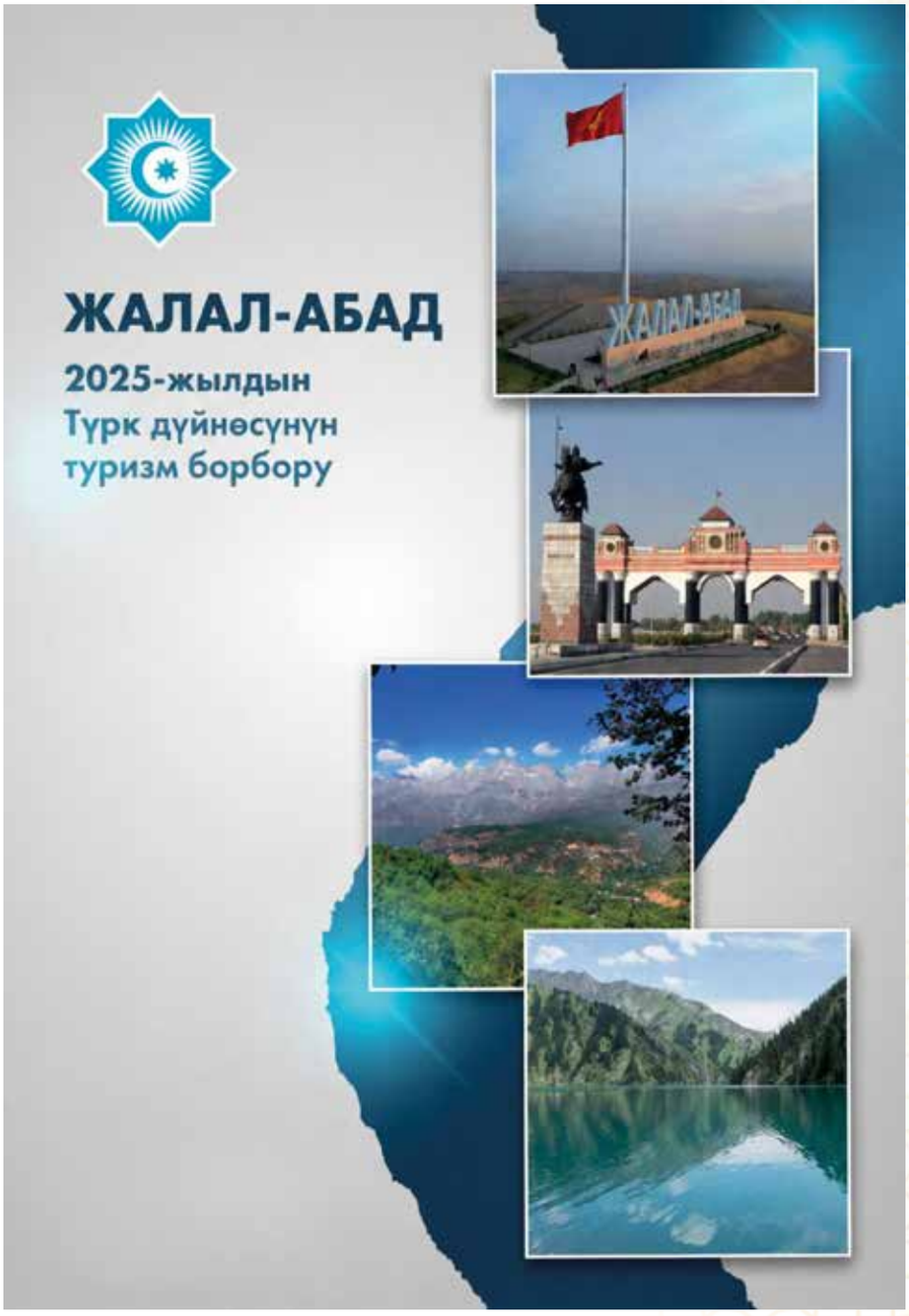
Саламаттык сактоо жана өзгөчө кырда-

алдардагы тилектештиктин эң таасирдүү мисалдарынын бири 2023-жылы Кахраманмарашта болгон жер титирөөлөрдөн кийин көрүндү. Кырсыктан кийин Кыргызстан жана жалпы түрк дүйнөсү Түркияга издөө-куткаруу топторун, медицина кызматкерлерин, талаа госпиталын жана гуманитардык жардам жөнөтүп, ыкчам жардам көрсөттү. Бул оор мезгилдеги жардам Кыргызстан менен Түркиянын бир туугандык мамилелери кыйын учурда да бекем экенин дагы бир жолу айгинеледи. Ошол эле учурда бул окуя ТМУнун алкагында табигый кырсыктарга каршы биргелешип аракеттенүүнүн туруктуу механизмдерин түзүүгө түрткү берген маанилүү учур болду.

2023-жылдын февралында Түркия-

да болгон жер титирөөлөрдөн көп өтпөй Анкарада ТМУнун Кезексиз саммити өткөрүлүп, өзгөчө кырдаалдарды башкаруу Уюмдун негизги күн тартибине чыкты. Бул багыттагы иштердин уландысы катары 2024-жылы Түрк мамлекеттер уюмунун Жарандык коргонуу механизми кабыл алынып, кызматташтыктын жалпы алкагы түзүлдү. Механизм табигый кырсыктардын тобокелдигин азайтууга, эрте эскертүү системаларын өнүктүрүүгө, биргелешкен машыгууларды өткөрүүгө, издөө-куткаруу топторунун ишин координациялоого, гуманитардык жардам көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө жана өзгөчө кырдаалдарда ыкчам аракеттенүүгө багытталган.

Саламаттык сактоо жана өзгөчө кырдаалдарды башкаруу боюнча түзүлгөн бул механизмдер ТМУдагы кызматташтык алдын ала даярдык көрүүгө, биргелешкен мүмкүнчүлүктөрдү өнүктүрүүгө жана мамлекеттердин иш-аракеттерин өз ара макулдашууга көбүрөөк багыт алып жатканын көрсөтөт. Саламаттык сактоо боюнча жалпы стандарттарды иштеп чыгуу, санариптик медициналык системаларды өнүктүрүү, медицина кызматкерлерин даярдоо, кырсыктардын тобокелдигин азайтуу жана өзгөчө кырдаалдарда биргелешип аракеттенүү мүмкүнчүлүгүн күчөтүү Кыргызстан менен Түркиянын бул тармактагы өнөктөштүгүнө узак мөөнөттүү жана туруктуу мүнөз берүүдө.

5.7. Айлана-чөйрө, климаттын өзгөрүшү жана жашыл өнүгүү

Климаттын өзгөрүшү, кургакчылык, суу ресурстарын туруктуу пайдалануу, чөлгө айлануу жана биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо сыяктуу экологиялык көйгөйлөр бүгүн бир өлкөнүн чегинде гана чечиле турган маселе болбой калды. Алар мамлекеттердин биргелешкен аракетин талап кылган жалпы чакырыктарга айланды. Ушуга байланыштуу айлана-чөйрө жана климат маселелери акыркы жылдары Түрк мамлекеттер уюму өзгөчө маани берип жаткан кызматташтыктын жаңы багыттарынын бири болууда. ТМУ айлана-чөйрөнү коргоону жаратылыш ресурстарын сактоого байланышкан өзүнчө тармак катары эмес, экономикалык өнүгүү, энергетикалык коопсуздук, транспорт, айыл чарба жана табигый кырсыктардын тобокелдигин азайтуу менен тыгыз байланышкан стратегиялык багыт катары карайт.

Бул багыттагы негизги документ – 2024-жылы Бишкекте өткөн Мамлекет башчыларынын XI Саммитинде кабыл алынган «Түрк дүйнөсүнүн жашыл келечеги: туруктуу өнүгүү үчүн биримдик» (Turkic Green Vision: Unity for a Sustainable Future). Документ климаттын өзгөрүшүнө каршы күрөшүү, суу ресурстарын туруктуу пайдалануу, кайра жаралуучу энергияны өнүктүрүү, экологиялык жактан таза транспорт системаларын жайылтуу, биологиялык

ар түрдүүлүктү сактоо жана климаттын өзгөрүшүнө ыңгайлашуу мүмкүнчүлүктөрүн күчөтүү боюнча мамлекеттердин биргелешип аракеттенүүсүн караган кеңири жол картасы болуп саналат.

ТМУнун айлана-чөйрө жана климат багытындагы кызматташтыгы 2024-жылы Азербайжандын төрагалыгы астында Баку шаарында өткөн БУУнун Климаттын өзгөрүшү жөнүндө алкактык конвенциясынын Тараптар конференциясынын 29-сессиясынын (COP29) жүрүшүндө жаңы баскычка көтөрүлдү. ТМУ Катчылыгынын демилгеси менен COP29дун алкагында өткөрүлгөн Түрк мамлекеттер уюмунун айлана-чөйрө жана экология

маселелерине жооптуу министрлеринин биринчи жыйыны бул тармакта туруктуу кызматташтык механизмин түзүүгө негиз салды. Жыйындын жыйынтыгында кабыл алынган Министрлер декларациясында мүчө мамлекеттер климаттын өзгөрүшү, биологиялык ар түрдүүлүк, айлана-чөйрөнү коргоо жана туруктуу өнүгүү боюнча орток стратегияларды иштеп чыгууга даяр экенин ырасташты. Ошентип, айлана-чөйрө жана климат маселелери ТМУнун туруктуу кызматташтык багыттарынын катарына расмий түрдө кирди.

Ишке ашыруу пландалып жаткан Жашыл Транскаспий Чыгыш–Батыш Орто коридору, Климаттын өзгөрүшү боюнча билим берүү жана маалымдуулукту жогорулатуу программасы, ошондой эле Акылдуу жашыл шаарлар демилгеси экологиялык маселелер транспорт, энергетика, шаарларды өнүктүрүү жана сапариптешүү менен өз ара байланышта каралып жатканын көрсөтөт. Мындай мамиле айлана-чөйрө жаатындагы кызматташтыкты туруктуу өнүгүүнүн ар кандай багыттарын бириктирген жалпы саясатка айландырууда.

Бул багыттагы маанилүү демилгелердин бири – Түрк мамлекеттер уюмунун Кургакчылыкты алдын алуу институту (Drought Prevention Institute – DPI). Институт 2022-жылдын 10-ноябрында Самарканд шаарында Венгриянын Тышкы иштер жана соода министрлиги менен Түрк мамлекеттер уюмунун Катчылыгынын ортосунда түзүлгөн келишимдин негизинде уюштурулган. Анын негизги максаты – Венгриянын кургакчылыкка каршы күрөшүү боюнча топтогон билимин, тажрыйбасын жана технологиялык мүмкүнчүлүктөрүн түрк мамлекеттери менен бөлүшүү.

Бул демилге Кыргызстан–Түркия кызматташтыгы үчүн да өзгөчө мааниге ээ. Институттун алгачкы пилоттук долбоорлору Кыргызстандын Баткен облусунда ишке ашырылып, кургакчылыкка чыдамдуу айыл чарба өсүмдүктөрүн жайылтуу жана түшүмдүүлүгү төмөн жерлерди саксаул отургузуу аркылуу калыбына келтирүү боюнча иштер башталган. Бул ТМУнун айлана-чөйрө жаатындагы максаттары стратегиялык документтерден иш жүзүнө өтүп, жер-жерлерде кон-

креттүү долбоорлор аркылуу аткарыла баштаганын көрсөтөт. Ошол эле учурда бул долбоорлор климаттын өзгөрүшүнө ыңгайлашуу, жер ресурстарын туруктуу пайдалануу жана айыл аймактарын өнүктүрүү маселелерин өз ара байланышта чечүүнүн ийгиликтүү мисалдары болуп саналат.

5.8. Сандыктык трансформация, жасалма интеллект жана космостук технологиялар жаатындагы кызматташтык

Бул багыттагы маанилүү демилгелердин бири – Сандыктык экономика боюнча өнөктөштүк келишими (Digital Economy Partnership Agreement – DEPA). DEPA сандыктык сооданы жеңилдетүүгө, электрондук соода инфраструктурасын өнүктүрүүгө, электрондук кол тамга жана сандыктык идентификация системаларын кеңири жайылтууга, маалымат алмашууну жеңилдетүүгө жана сандыктык мамлекеттик кызматтар боюнча орток стандарттарды иштеп чыгууга багытталган. Мунун аркасында экономикалык интеграция транспорттук коридорлор жана салттуу соода менен катар сандыктык байланыштар аркылуу да тереңдөөдө.

Түрк мамлекеттер уюмунун сандыктык күн тартибиндеги жаңы жана келечектүү багыттардын бири – жасалма интеллект. Акыркы жылдары колго алынган Түрк тилдеринин чоң тил модели (Turkic Large Language Model – TLLM) түрк тилдери үчүн бирдиктүү жасалма интеллект инфраструктурасын түзүүгө багытталган. Долбоор тил технологияларын өнүктүрүү менен катар билим берүү, илимий изилдөө, мамлекеттик кызмат көрсөтүү жана сандыктык контентти биргелешип даярдоо мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүнү көздөйт. Ошондой эле TLLM түрк тилдеринин сандыктык мейкиндикте кеңири колдонулушуна, орток сандыктык маданий мурасты сактоого жана жасалма интеллект технологияларында түрк тилдеринин өз ара байланышын күчөтүүгө өбөлгө түзөт. Бул демилге ТМУнун сандыктык күн тартибин кеңейтип, алдыңкы технологиялар жаатында мүчө мамлекеттердин биргелешкен потенциалын өнүктүрүүгө өбөлгө болууда.

Бул багыттагы конкреттүү долбоорлордун бири – 12U ТМУ-SAT куб спутник долбоору. Долбоордун негизги максаты – түрк мамлекеттеринин биргелешкен куб спутнигин иштеп чыгуу аркылуу техникалык билим жана тажрыйба алмашууну кеңейтүү, инженердик мүмкүнчүлүктөрдү биргелешип өнүктүрүү жана космостук технологиялар жаатында узак мөөнөттүү кызматташтыкты жолго коюу. ТМУ-SAT Түрк мамлекеттеринин илимий-технологиялык кызматташтыгын бекемдөөгө багытталган жаңы муундагы стратегиялык демилгелердин бири болуп саналат. Түркиянын акыркы жылдары космос өнөр жайы жана спутниктик технологиялар жаатында жетишкен ийгиликтери менен Кыргызстандын жаш жана квалификациялуу адистерди даярдоо мүмкүнчүлүгү бул долбоордун алкагында бири-бирин толуктаган маанилүү артыкчылыктарды түзөт.

6. Келечекке көз караш: Түрк мамлекеттер уюмунун алкагында Кыргызстан–Түркия стратегиялык өнөктөштүгүнүн жаңы багыттары

Кыргызстан менен Түркиянын дипломатиялык мамилелеринин отуз беш жылдык тарыхы – эки боордош өлкөнүн ортосундагы мамилелердин убакыттын өтүшү менен ар тараптуу жана туруктуу стратегиялык өнөктөштүккө айланган дыгынын ийгиликтүү мисалдарынын бири. Бүгүнкү жетишкен деңгээл тарыхый, тилдик жана маданий жакындыктын табигый уландысы болуп, өз ара ишенимге негизделген саясий эрктин, бекем кызматташтык механизмдеринин жана келечекке багытталган жалпы көз караштын жемиши болуп саналат.

Отуз беш жыл ичинде Түрк мамлекеттер уюмунун Кыргызстан менен Түркиянын мамилелерине кошкон эң маанилүү салымы – эки өлкөнүн буга чейин калыптанган стратегиялык өнөктөштүгүнө жаңы мазмун берип, аны дагы жогорку деңгээлге чыгарды. Уюмдун алкагында саясий диалог туруктуу кызматташтык механизмдери менен бекемделип, соода мамилелери аймактык экономикалык интеграция менен айкалышты. Транспорт тармагындагы кызматташтык кеңири транспорттук байланыштарга уланып, маданий жакындык элдердин

түз байланышын күчөтүүгө өбөлгө түздү. Ал эми техникалык кызматташтык биргелешкен мүмкүнчүлүктөрдү өнүктүрүүгө багыт алды. Бүгүн Кыргызстан менен Түркиянын өнөктөштүгү эки тараптуу мамилелердин алкагынан кеңейип, Түрк мамлекеттер уюмунун алкагындагы көп тараптуу кызматташтыктын маанилүү бөлүгүнө айланды. Эки өлкө саясий, экономикалык, транспорттук, маданий жана башка багыттардагы биргелешкен демилгелер аркылуу өз ара мамилелерин бекемдөө менен катар, жалпы түрк дүйнөсүндөгү кызматташтыктын тереңдешине да салым кошуп келет.

Жыйынтоочу сөз

Кыргызстан менен Түркиянын дипломатиялык мамилелеринин 35 жылдыгы – басып өткөн жолубузду баалоо менен бирге, келечекке карата орток максаттарыбызды дагы бир ирет ырастоо үчүн маанилүү мүмкүнчүлүк. Бүгүн сыймыктануу менен айта алабыз: мындан отуз беш жыл мурда боордоштукка жана өз ара ишенимге таянып башталган бул жол бүгүн орток институттарга, биргелешкен долбоорлорго жана жалпы келечекке багытталган бекем стратегиялык өнөктөштүккө айланды.

Түрк мамлекеттер уюмунун алкагында ишке ашырылган ар бир жаңы демилге элдеribиздин ортосундагы боордоштук мамилелерди бекемдөөдө. түрк дүйнөсүнүн чыныгы күчү – өз келечегин биргелешип курууга болгон биргелешкен максаты.

Менин эңсеген тилегим – Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы бекем боордоштук мамилелер Түрк мамлекеттер уюмунун алкагында мындан ары да чыңдалып, түрк дүйнөсүнүн биримдигине, тынчтыгына, туруктуулугуна жана жалпы бакубаттуулугуна узак мөөнөттүү салым кошо бериши. Тарыхыбыздан алган күчүбүз, өз ара тилектештик рухубуз жана келечекке болгон орток көз карашыбыз менен мындан да күчтүү, өз ара тыгыз байланышкан жана бакубат түрк дүйнөсүн биргелешип курарыбызга терең ишенем.

«Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы боордоштук – ата-бабаларыбы-

здан мурас болуп калган орток баалуулуктарыбыздын көрүнүшү жана келечек муундарга биргелешип өткөрүп бере турган күчтүү, бирдиктүү, бакубат түрк дүйнөсүнүн бекем негизи».

Колдонулган макалалар

Acharya, A. (2014). The End of American World Order. Polity Press.

Fawcett, L. (2013). The history and concept of regionalism. J. Baylis, S. Smith & P. Owens (ред.), The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations (6-бас., 429–446-бб.). Oxford University Press.

Кыргыз–Түрк«Манас» университети. (2026). Университет жөнүндө / Тарыхы. https://www.manas.edu.kg

Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги. (2026). Түркия–Кыргызстан Республикасынын саясий мамилелери. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa

Түрк мамлекеттер уюмунун саммиттеринин декларациялары (2021–2026-жж.).

«Түрк дүйнөсүнүн көз карашы – 2040».

ТМУнун 2022–2026-жылдарга карата стратегиялык документи.

Тармактык министрлердин жыйындарында кабыл алынган чечимдер.

ТМУ Катчылыгы тарабынан топтолгон башка баяндамалар жана документтер.

ORTAK KÖKLERDEN GELECEK VİZYONUNA: TÜRKİYE İLE KIRGIZİSTAN ARASINDAKİ KÜLTÜREL DİPLOMASİ VE STRATEJİK ENTEGRASYON

ОРТОК ТАМЫРДАН КЕЛЕЧЕК КӨРҮНҮШҮНӨ: ТҮРКИЯ МЕНЕН КЫРГЫЗСТАН АРАСЫНДАГЫ МАДАНИЙ ДИПЛОМАТИЯ ЖАНА СТРАТЕГИЯЛЫК ИНТЕГРАЦИЯ

SULTAN RAEV
СУЛТАН РАЕВ

SULTAN RAEV*
*СУЛТАН РАЕВ**

TARİHSEL ZEMİN VE STRATEJİK İLİŞKİ

Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, güncel siyasi çıkarların veya geçici uluslararası dengelerin ötesinde, ortak bir tarih, dil, kültür ve medeniyet zeminine dayanmaktadır. Tanrı Dağları'ndan Anadolu'ya, Issık Göl kıyılarından Akdeniz ve Ege'ye uzanan bu coğrafi ve beşerî bağ, Türk Milleti'nin ortak hafızasının, zihniyet dünyasının ve tarihsel sürekliliğinin somut bir yansımasıdır. Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'de ifade ettiği adalet ve devlet anlayışı, Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* ile sistematize ettiği dil bilinci, Yenisey ve Orhun yazıtlarındaki kadim miras, bu ortak zeminin temel taşlarıdır. Yirminci yüzyıldaki jeopolitik kırılmalar ve Soğuk Savaş döneminin yarattığı yapay sınırlar, Türk Dünyası'nın farklı bölgelerinde yaşayan topluluklar arasında uzun süreli bir fiziki ayrılığa yol açmıştır. Ancak 1991'de Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla bu ayrılık sona ermiş ve yeniden yakınlaşma süreci başlamıştır.

Türkiye, 16 Aralık 1991'de Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuş, 29 Ocak 1992'de diplomatik ilişkiler tesis edilmiş ve aynı yıl içinde karşılıklı büyükelçilikler açılmıştır. Bu adımlar, yalnızca diplomatik protokolün gereği olmayıp, ilişkilerin stratejik ve tarihsel bir temele oturtulduğunu göstermektedir. 1990'lı yılların başından itibaren ticaret, eğitim, turizm ve sivil toplum temasları kademeli olarak gelişmiş; bu

* TÜRKSOY Genel Sekreteri

ТАРЫХЫЙ НЕГИЗ ЖАНА СТРАТЕГИЯЛЫК МАМИЛЕ

Түркия Республикасы менен Кыргыз Республикасынын ортосундагы мамилелер учурдагы саясий кызыкчылыктардын же өткөөл эл аралык тең салмактуулуктун чегинен алыс, орток тарыхка, тилге, маданиятка жана цивилизацияга негизделген терең катмарда жайгашкан. Теңир-Тоодон Анадолуга, Ысык-Көл жээктеринен Жер Ортолук деңиз менен Эгей деңизине чейин созулган бул географиялык жана инсандык байланыш түрк элинин орток эс-тутумунун, дүйнөтанымынын жана тарыхый үзгүлтүксүздүгүнүн конкреттүү көрүнүшү болуп саналат. Жусуп Баласагындын *Кутадгу Билиг*деги адилеттик жана мамлекеттүүлүк тууралуу ойлору, Махмуд Кашкаринин *Дивану лугати т-түрк* менен системалаштырган тилдик аң-сезими, Енисей жана Орхон жазмаларындагы байыркы мурас ушул орток негиздин таяныч таштары болуп саналат. XX кылымдагы геосаясий сыныктар жана Салкын согуш мезгили түрк дүйнөсүнүн ар кайсы аймактарында жашаган коомдордун арасында узакка созулган физикалык ажыралыкка алып келген. Бирок 1991-жылы Кыргызстандын көз карандысыздыгын алуусу менен бул ажыралык бүтүп, кайрадан жакындашуу процесси башталган.

Түркия 1991-жылдын 16-декабрында Кыргызстандын көз карандысыздыгын тааныган алгачкы мамлекет болуп,

* ТҮРКСОЙ Башкы катчысы

süreç, iki toplumun ortak kültürel kodlarını ve değerlerini yeniden keşfetmesine imkân sağlamıştır.

Bugün iki ülke arasındaki ilişkiler, standart uluslararası anlaşmaların ötesinde bir seviyeye ulaşmıştır. 24 Ekim 1997'de imzalanan Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması, 26 Nisan 2011'de kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) ile ilişkiler "stratejik ortaklık" düzeyine, 5 Kasım 2024'teki YDSK 6. Toplantısı sonucunda ise "kapsamlı stratejik ortaklık" seviyesine yükseltilmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Cumhurbaşkanı Sadır Caparov arasındaki liderlik diyaloğu, bu yapısal çerçeveyi güçlendirmekte; YDSK mekanizmaları ve Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ile TÜRKSOY çatısı altında yürütülen çalışmalar, Türk Dünyası'nın kurumsal entegrasyonuna yönelik somut adımlar olarak değerlendirilmektedir. İki ülke arasında eğitim, sağlık, kültür, ticaret, ulaştırma ve savunma gibi alanlarda 100'den fazla iş birliği anlaşması imzalanmış olup, bunlardan ilki 3 Mart 1992'de Bişkek'te imzalanan "Eğitim, Kültür ve Bilimsel Alanlarda İşbirliği Anlaşması"dır.

TÜRKSOY VE KÜLTÜREL İŞ BİRLİĞİ

İkili ilişkilerin çok taraflı bir vizyonla geniş bir coğrafyaya yayılmasında, "Türk Dünyası'nın UNESCO'su" olarak anılan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı TÜRKSOY merkezi bir koordinasyon ve icra rolü üstlenmektedir. 1993 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye arasında imzalanan anlaşma ile kurulan TÜRKSOY, ortak kültürel mirasın korunması, tanıtılması ve gele-

1992-жылдын 29-январында дипломатиялык мамилелер орнотулган жана ошол эле жылдын ичинде өз ара элчиликтер ачылган. Бул кадамдар дипломатиялык протоколдун гана талабы эмес, мамилелердин стратегиялык жана тарыхый негизге коюлганын көрсөтөт. 1990-жылдардын башынан тарта соода, билим берүү, туризм жана жарандык коом байланыштары баскычтуу түрдө өнүккөн; бул процесс эки коомдун орток маданий коддорун жана баалуулуктарын кайрадан ачууга мүмкүндүк берген.

Бүгүнкү күндө эки өлкөнүн ортосундагы мамилелер стандарттык эл аралык келишимдердин чегинен ашкан деңгээлге жетти. 1997-жылдын 24-октябрында кол коюлган Түбөлүк Достук жана Кызматташтык Келишими, 2011-жылдын 26-апрелинде түзүлгөн Жогорку Деңгээлдеги Стратегиялык Кызматташтык Кеңеши (ЖДСК) аркылуу мамилелер «стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлине, ал эми 2024-жылдын 5-ноябрындагы ЖДСК 6-жыйынынын жыйынтыгы менен «кеңири стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлине көтөрүлдү. Түркиянын Президенти Режеп Тайип Эрдоган менен Кыргызстандын Президенти Садыр Жапаровдун ортосундагы лидерлик диалогу бул түзүмдүк негизди бекемдейт; ЖДСК механизмдери жана Түрк Мамлекеттеринин Уюму (ТМУ) менен ТҮРКСОЙдун алкагында жүргүзүлүп жаткан иштер Түрк дүйнөсүнүн институттук интеграциясына багытталган конкреттүү кадамдар катары бааланат. Эки өлкөнүн ортосунда билим берүү, саламаттык сактоо, маданият, соода, транспорт жана

cek kuşaklara aktarılması amacıyla kapsamlı faaliyetler yürütmektedir.

TÜRKSOY, bir idari merkez olmanın ötesinde, Türk Dünyası'nın sanatçılarını, yazarlarını, tiyatrocularını, akademisyenlerini ve kültür insanlarını bir araya getiren bir platformdur. Teşkilat bünyesinde oluşturulan

Türk Dünyası Tiyatrocular Birliği,

Türk Dünyası Sinemacılar Birliği,

Türk Dünyası Yazarlar Birliği,

Türk Dünyası Sanat Üniversiteleri Birliği,

Türk Dünyası Müzeler Birliği ile Türk Dünyası Ressamlar ve Fotoğrafçılar Buluşması gibi yapılar aracılığıyla sektör temsilcileri düzenli olarak bir araya gelmekte, deneyim paylaşımında bulunmakta ve ortak projeler geliştirmektedir. TÜRKSOY'un faaliyetleri, kültürel bağların yanı sıra sosyo-politik ilişkileri de derinleştiren çok boyutlu bir işlev görmektedir. Nitekim Türk devletleri arasında kurulan kültürel ilişkiler, siyasi ve ekonomik iş birliklerinin gelişmesine de zemin hazırlamıştır.

2025 yılı, TÜRKSOY'un Kırgızistan'daki kültürel diplomasi faaliyetleri açısından oldukça yoğun geçmiştir. Kırgızistan Kültür, Enformasyon, Spor ve Gençlik Politikaları Bakanlığı ile iş birliği içinde 50'den fazla uluslararası etkinlik, festival, sergi ve bilimsel sempozyum düzenlenmiştir. Bu etkinliklerden bazıları şunlardır:

· 21 Haziran 2025'te Bişkek'teki Kırgızistan Millî Akademik Opera ve Bale Tiyatrosu'nda gerçekleştirilen 26. TÜRKSOY Opera Günleri'nin gala konserinde, Türк Дүйнөсүнүн коргонуу сыяктуу тармактарда 100дөн ашык кызматташтык келишимдери кол коюлган, алардын биринчиси 1992-жылдын 3-мартында Бишкекте кол коюлган «Билим берүү, Маданият жана Илимдик Тармактардагы Кызматташтык Келишими» болгон.

ТҮРКСОЙ ЖАНА МАДАНИЙ КЫЗМАТТАШТЫК

Эки тараптуу мамилелердин көп тараптуу көз караш менен кеңири географияга жайылышында «Түрк дүйнөсүнүн ЮНЕСКОсу» деп аталган Эл аралык Түрк Маданияты Уюму ТҮРКСОЙ борбордук координациялык жана аткаруучулук ролду аткарат. 1993-жылы Азербайжан, Казакстан, Кыргызстан, Өзбекстан, Түркмөнстан жана Түркиянын ортосунда кол коюлган келишим менен түзүлгөн ТҮРКСОЙ орток маданий мурасты коргоо, таанытуу жана келерки муундарга өткөрүп берүү максатында кеңири иш-чараларды жүргүзөт.

ТҮРКСОЙ административдик борбор болуудан тышкары, Түрк дүйнөсүнүн сүрөтчүлөрүн, жазуучуларын, театр ишмерлерин, академиктерин жана маданият адамдарын бир аянтка чогулткан платформа болуп саналат. Уюмдун алкагында түзүлгөн Түрк дүйнөсүнүн Театр Ишмерлеринин Бирикмеси, Түрк дүйнөсүнүн Кинематографисттер Бирикмеси, Түрк дүйнөсүнүн Жазуучулар Бирикмеси, Түрк дүйнөсүнүн Көркөм Өнөр Университеттеринин Бирикмеси, Түрк дүйнөсүнүн Музейлер Бирикме-

sı'nın seçkin opera sanatçıları aynı sahneyi paylaşmıştır.

• 10-13 Haziran 2025'te TÜRKSOY ve Cengiz Aytmatov Enstitüsü iş birliğinde düzenlenen "Aytmatov ve Resim Dünyası" Sergisi, büyük yazarın edebî mirasını görsel sanatlarla buluşturmuştur.

• 11 Haziran 2025'te Kırgızistan Milli Bilimler Akademisi ev sahipliğinde, TÜRKSOY, TİKA, YTB ve Yunus Emre Enstitüsü'nün destekleriyle gerçekleştirilen "Cengiz Aytmatov, Türk Dünyası'nın Geleceği" Forumu, Aytmatov'un mirası ve Türk Dünyası'nın geleceği üzerine kapsamlı tartışmalara ev sahipliği yapmıştır.

• Tarihî devlet adamı Alımbek Datka Asanbiy uulu'nun 225. doğum yıldönümü vesilesiyle 11-12 Eylül 2025'te Oş bölgesinde düzenlenen anma etkinliklerine Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkiye ve Tataristan'dan katılım sağlanmıştır.

• 10 Eylül 2025'te Bişkek'te gerçekleştirilen 5. Uluslararası Türk Dünyası Kadın İş Forumu, kadın girişimcileri ve iş dünyası temsilcilerini bir araya getirmiştir.

• 30 Eylül - 5 Ekim 2025'te Oş'ta düzenlenen "Süleyman Dağı: Dört Mevsim" TÜRKSOY Fotoğrafçılar Buluşması, uluslararası fotoğraf projesi kapsamında Türk Dünyası'ndan fotoğraf sanatçılarını bir araya getirmiştir.

• 23-26 Ekim 2025'te Yusuf Balasagun Kırgız Millî Üniversitesi'nde "Gelecek Sizsiniz!" temasıyla gerçekleştirilen II. TÜRKSOY Türk Дүйнөсүнүн Сүрөтчүлөр жана Фотографтар Чогулушу сыяктуу түзүмдөр аркылуу тармак өкүлдөрү үзгүлтүксүз чогулуп, тажрыйба алмашып, биргелешкен долбоорлорду иштеп чыгууда. ТҮРКСОЙдун иш-чаралары маданий байланыштардан тышкары социалдык-саясий мамилелерди тереңдеткен көп өлчөмдүү милдетти аткарат. Чынында эле, түрк мамлекеттеринин ортосунда түзүлгөн маданий мамилелер саясий жана экономикалык кызматташтыктардын өнүгүшүнө да негиз түзгөн.

2025-жыл ТҮРКСОЙдун Кыргызстандагы маданий дипломатия иш-чаралары жагынан абдан тыгыз болду. Кыргызстандын Маданият, Маалымат, Спорт жана Жаштар Саясаты Министрлиги менен кызматташтыкта 50дөн ашык эл аралык иш-чара, фестиваль, көргөзмө жана илимий симпозиумдар уюштурулду. Бул иш-чаралардын айрымдары төмөнкүлөр:

• 2025-жылдын 21-июнунда Бишкектеги Кыргыз Улуттук Академиялык Опера жана Балет Театрында өткөн 26-ТҮРКСОЙ Опера Күндөрүнүн гала-концертинде Түрк дүйнөсүнүн көрүнүктүү опера ырчылары бир сахнада чыгыш жасашты.

• 2025-жылдын 10-13-июнунда ТҮРКСОЙ жана Чыңгыз Айтматов Институтунун кызматташтыгында уюштурулган "Айтматов жана Сүрөт Дүйнөсү» көргөзмөсү улуу жазуучунун адабий мурасын көркөм өнөр менен айкалыштырды.

• 2025-жылдын 11-июнунда Кыргыз Улуттук Илимдер Академиясынын

• 6-17 Ekim 2025'te TÜRKSOY Müzeler Birliği tarafından düzenlenen IV. Türk Dünyası Müzeler Buluşması'na Türk Dünyası'ndan kırkı aşkın müze temsilcisi katılım göstermiştir.

• III. Uluslararası TÜRKSOY Tiyatro Festivali, Türk Dünyası'nın seçkin tiyatro eserlerini sanatseverlerle buluşturmuştur.

• Temmuz 2025'te Issık Göl-Çolpon-Ata'da düzenlenen "Meikin Asya 2025" Uluslararası Müzik Festivali'ne 25 ülkeden genç şarkıcılar katılmış, festival TRT AVAZ tarafından canlı yayınlanmıştır.

• 28-30 Mayıs 2025'te Oş'ta Türk Dünyası İlk Genç Şairleri Jolon Mamytov Şiir Festivali ile büyük şair Alykul Osmonov anma etkinlikleri düzenlenmiştir.

Dil bariyerlerini azaltmak ve fikir alışverişini kolaylaştırmak amacıyla edebiyat alanında somut adımlar atılmıştır:

• 50'den fazla Kırgız şairin seçkin eserleri, hazırlanan Kırgız Şairler Antolojisi ile Türkiye Türkçesi ve diğer Türk lehçelerine kazandırılmıştır.

• Ziya Gökalp'in *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı eseri, beş farklı Türk lehçesine (Kırgızca dâhil) çevrilerek yayımlanmıştır.

• Sovyet döneminde baskı gören aydınların anısına hazırlanan *Türk Dünyası'nda Repressiya (Siyasi Baskı Yılları)* adlı akademik eser, ortak acıların ve mücadele tarihinin belgelenmesine katkı sunmuştur. Bu çalışma, Kırgızistan'daki Çon-Taş / Ata-Beyit Anıt Kompleksi'nde yatan Kasım Tınıstanov, Torokul Aytmatov ve diğer Kırgız aydınlarının mirasıyla doğrudan ilişkilidir.

башчылыгында, ТҮРКСОЙ, ТИКА, ЭТБ жана Юнус Эмре Институтунун колдоосу менен өткөн "Чыңгыз Айтматов, Түрк дүйнөсүнүн Келечеги" форуму Айтматовдун мурасы жана Түрк дүйнөсүнүн келечеги тууралуу кеңири талкууларга ээ болду.

• Тарыхый мамлекеттик ишмер Алымбека Датка Асанбий уулунун 225 жылдык маараке сине байланыштуу 2025-жылдын 11-12-сентябрында Ош облусунда уюштурулган эскерүү иш-чараларына Азербайжан, Казакстан, Өзбекстан, Түркия жана Татарстандан катышуучулар келген.

• 2025-жылдын 10-сентябрында Бишкекте өткөн 5-Эл аралык Түрк дүйнөсүнүн Аялдар Бизнес-форуму аял ишкерлерди жана бизнес-чөйрөнүн өкүлдөрүн бириктирди.

• 2025-жылдын 30-сентябрынан 5-октябрына чейин Ошто өткөн "Сулайман Тоо: Төрт Мезил" ТҮРКСОЙ Фотографтар Чогулушу эл аралык фото долбоордун алкагында Түрк дүйнөсүнүн сүрөт өнөрү элдерин бириктирди.

• 2025-жылдын 23-26-октябрында Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук Университетинде "Келечек Силердики!" темасы менен өткөн II-ТҮРКСОЙ Түрк дүйнөсүнүн Жаштар Форумуна Азербайжан, Казакстан, Өзбекстан, Түркия жана ар кайсы түрк коомдорунан жаштар катышкан.

• 2025-жылдын 6-17-октябрында ТҮРКСОЙ Музейлер Бирикмеси тарабынан уюштурулган IV-Түрк дүйнөсүнүн

KURUMSAL YAPI VE İNSANİ DİPLOMASİ

Kültürel diplomasi, yalnızca niyet beyanlarıyla sürdürülemez; kalıcı olması için sahada kurumsallaşması ve somut projelerle desteklenmesi gerekir. Türkiye ile Kırgızistan arasındaki entegrasyon, TÜRKSOY'un yanı sıra her biri kendi alanında uzmanlaşmış kurumların eşgüdümlü çalışmalarıyla yürütülmektedir.

Bu çerçevede Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ) çift dilli yükseköğretim ve terminoloji çalışmalarıyla; TİKA tarihî ve kültürel restorasyon projeleriyle; YTB öğrenci hareketliliği ve insan kaynağı geliştirme faaliyetleriyle; Yunus Emre Enstitüsü Türkçe öğretimi ve kültür-sanat atölyeleriyle; Diyanet İşleri Başkanlığı ise dinî ve manevi dayanışma alanında faaliyet göstermektedir.

Kırgızistan'da 30 yılı aşkın süredir faaliyet gösteren TİKA, bini aşkın projeyi hayata geçirmiştir. Kalkınma yardımlarının yanı sıra somut kültürel mirasın korunmasında da etkin rol oynamaktadır. Bişkek Millî Tarih Müzesi'nin modernizasyonu, Cengiz Aytmatov Kültür Merkezi'nin tefrişatı, Manas Ordo kompleksindeki koruma çalışmaları, sağlık ve eğitim altyapısının güçlendirilmesi (Bişkek Kırgız-Türk Dostluk Devlet Hastanesi dâhil) TİKA'nın önemli projeleri arasındadır. Hastane 15 Ekim 2021'den itibaren hasta kabul etmekte ve resmî açılışı iki ülke cumhurbaşkanlarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

İnsan kaynağının yetiştirilmesi, kültürel diplomasinin stratejik ayaklarından biridir. YTB, "Türkiye Bursları" aracılığıyla bugüне

Музейлер Чогулушуна Түрк дүйнөсүнөн кырктан ашык музей өкүлү катышты.

• III-Эл аралык ТҮРКСОЙ Театр Фестивалы Түрк дүйнөсүнүн көрүнүктүү театр чыгармаларын көрүүчүлөргө тартуулады.

• 2025-жылдын июль айында Ысык-Көл-Чолпон-Атада өткөн "Meikin Asya 2025" Эл аралык Музыка Фестивалына 25 өлкөдөн жаш ырчылар катышкан, фестиваль TRT AVAZ тарабынан түз эфирде көрсөтүлгөн.

• 2025-жылдын 28-30-майында Ошто Түрк дүйнөсүнүн алгачкы жаш акындары Жолон Мамытов Ыр Фестивалы жана улуу акын Алыкул Осмоновду эскерүү иш-чаралары уюштурулган.

Тил тоскоолдуктарын азайтуу жана пикир алмашууну жеңилдетүү максатында адабият тармагында конкреттүү кадамдар жасалды:

• 50дөн ашык кыргыз акынынын көрүнүктүү чыгармалары, даярдалган Кыргыз Акындарынын Антологиясы аркылуу Түркия түркчөсүнө жана башка түрк диалектилерине которулду.

• Зия Гөкалптын *Түркчөлөшүү, Исламдашуу, Замандаш болуу* аттуу чыгармасы беш ар кайсы түрк диалектисине (кыргызча кошо) которулуп, жарык көрдү.

• Совет доорунда куугунтукка учураган интеллигенциянын элесине арналган Түрк дүйнөсүндө Репрессия (Саясий Куугунтук Жылдары) аттуу академиялык эмгек орток азаптардын жана күрөш

kadar yaklaşık 4 bin Kırgız öğrenciye Türkiye'deki üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi imkânı sunmuştur. Bu öğrenciler mezun olduktan sonra Kırgızistan'da bürokrasi, akademi, iş dünyası ve sanat gibi çeşitli alanlarda görev almakta ve iki ülke arasında doğal bir bağ oluşturmaktadır.

1995 yılında Bişkek'te kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, yalnızca bir yükseköğretim kurumu değil, aynı zamanda Türk Dünyası'nın ortak ilim ve kültür laboratuvarı niteliğindedir. 1997-1998 eğitim-öğretim yılında faaliyete başlayan üniversite, dünyadaki ilk 1000 üniversite arasında yer almakta olup, Kırgızca ve Türkçe

тарыхынын даректүү далилденишине салым кошту. Бул эмгек Кыргызстандагы Чоң-Таш / Ата-Бейит Мемориалдык Комплексинде жаткан Касым Тыныстанов, Төрөкул Айтматов жана башка кыргыз интеллигенциясынын мурасы менен түздөн-түз байланыштуу.

ИНСТИТУТТУК ТҮЗҮМ ЖАНА ИНСАНДЫК ДИПЛОМАТИЯ

Маданий дипломатияны ниет билдирүүлөрү менен гана улантуу мүмкүн эмес; анын туруктуу болушу үчүн талаада институтташуусу жана конкреттүү долбоорлор менен колдоосу керек. Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы интеграция ТҮРКСОЙдон тышкары, ар

çift dilli eğitim vermektedir. Bu model, Türk lehçeleri arasında terminoloji ve kavram birliğinin sağlanmasına katkı sunmaktadır. Kampüste Kırgız, Türk ve diğer akraba topluluklardan gelen öğrencilerin birlikte eğitim görmesi, ortak yaşam kültürünü ve aidiyet duygusunu pekiştirmektedir.

Bişkek'teki kültür merkezi ile Yunus Emre Enstitüsü, Kırgızistan'da Türkçe öğrenimine ve Türk edebiyatı ile el sanatlarına yönelik ilgiyi karşılamaktadır. Dil kursları, ebru, hüsn-i hat ve müzik atölyeleri, Kırgız toplumunun Türkiye kültürünü yakından tanımasına olanak sağlamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Kırgızistan Müslümanları Dinî İdaresi arasındaki iş birliği, iki toplumun ortak inanç ve manevi değerler etrafında bütünleşmesine katkıda bulunmaktadır. Bişkek Merkez İmam Serahsı Camii gibi eserler, ortak mimari ve manevi dayanışmanın örnekleri olarak değerlendirilebilir.

SANAT, EDEBİYAT VE TİYATRO İLİŞKİLERİ

Kültürel entegrasyonun etkili kanallarından biri estetik üretimdir. İki ülke arasındaki sanatsal etkileşim, somut projelere ve ortak performanslara dönüşmektedir.

Tiyatro, toplumların birbirini anlamasında önemli bir araçtır. Aktau'da düzenlenen III. Uluslararası TÜRKSOY Tiyatro Festivali'nde Türk Dünyası'nın farklı tiyatro toplulukları aynı sahneyi paylaşmıştır. Kırgız Millî Tiyatrosu ile Türkiye Devlet Tiyatroları arasında yönetmen, oyun yazarı ve oyuncu değişim programları başlatılmış; bu sayede Kırгız dramaturjisi Türkiye'de, Türk edebiyatının klasikleri ise Kırgızistan'da sahnelenmiştir.

бири өзүнүн тармагында адистешкен мекемелердин макулдашылган иш-аракеттери аркылуу жүргүзүлүүдө.

Ушул негизде Кыргызстан-Түркия Манас Университети (КТМҮ) эки тилдүү жогорку билим берүү жана терминология иштери менен; ТИКА тарыхый жана маданий реставрация долбоорлору менен; ЭТБ студенттердин мобилдүүлүгү жана адам ресурстарын өнүктүрүү иш-чаралары менен; Юнус Эмре Институту түркчө окутуу жана маданият-көркөм өнөр семинарлары менен; Диянет Иштери Башкармалыгы диний жана руханий тилектештик тармагында иш алып барууда.

Кыргызстанда 30 жылдан ашык убакыттан бери иштеп келе жаткан ТИКА миңден ашык долбоорду ишке ашырган. Өнүктүрүү жардамдарынан тышкары, конкреттүү маданий мурасты кордоодо да активдүү роль ойнойт. Бишкектеги Улуттук Тарых Музейинин заманбапташтырылышы, Чыңгыз Айтматов Маданият Борборунун жабдылышы, Манас Ордо комплексиндеги коргоо иштери, саламаттык сактоо жана билим берүү инфраструктурасын чыңдоо (Бишкектеги Кыргыз-Түрк Достук Мамлекеттик Ооруканасы кошо) ТИКАнын маанилүү долбоорлорунун катарында. Оорукана 2021-жылдын 15-октябрынан тарта бейтаптарды кабыл ала баштаган жана расмий ачылыш аземи эки өлкөнүн президенттеринин катышуусунда өткөрүлгөн.

Адам ресурстарын даярдоо маданий дипломатиянын стратегиялык буттарынын бири болуп саналат. ЭТБ «Түркия

Görsel kültürün önem kazandığı günümüzde, ortak sinema projeleri geliştirilmektedir. TÜRKSOY öncülüğünde, çekimleri Kırgızistan dâhil üye ülkelerde gerçekleştirilen *Hoca Nasreddin: Zor Günlerimin Dostu* adlı ortak yapım film, ortak mizah ve hikmet anlayışını beyaz perdeye taşımaktadır. Eylül 2025'te Bişkek'te düzenlenen "Türkiye-Kırgızistan Türk Filmi Günleri", Türk sinemasının tanıtımına katkı sağlamıştır. Festival programlarına eklenen "Yapay Zekâ Destekli Belgesel Film" yarışmaları, genç sinemacıların dijital teknolojileri kullanarak tarihî mirası yeniden yorumlamasına imkân vermektedir.

Dünyanın en hacimli destanlarından biri olan Manas Destanı, yalnızca Kırgızistan'ın değil, tüm Türk Dünyası'nın ortak kültürel varlığıdır. Manasçı geleneğinin korunması ve incelenmesi için TÜRKSOY bünyesinde özel çalışma grupları oluşturulmuştur.

Benzer şekilde, Cengiz Aytmatov'un eserleri (*Cemile*, *Gün Olur Asra Bedel*, *Beyaz Gemi*, *Dişi Kurdun Rüyaları* vb.) Türkiye'de geniş bir okur kitlesine ulaşmıştır. TÜRKSOY ve Cengiz Aytmatov Enstitüsü iş birliğinde Ata-Beyit Anıt Kompleksi'nde düzenlenen anma etkinlikleri, yazarın mirasının yaşatılmasına yönelik çalışmalardır.

TOPLUMSAL ETKİLEŞİM VE KİMLİK SÜREÇLERİ

Kültürel diplomasi ve stratejik entegrasyon, yalnızca kurumlar ve devletler arası ilişkilerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda iki toplumun gündelik hayatında, kimlik algısında ve toplumsal hafızasında dönüşümlere yol açar. Toplum sosyologlarının perspektifinden bakıldığında, Türkiye ile Кыргызстан Стипендиялары» аркылуу бүгүнкү күнгө чейин 4 миңге жакын кыргыз студентине Түркиянын университеттеринде бакалавр, магистр жана докторантура программалары боюнча билим алуу мүмкүнчүлүгүн берген. Бул студенттер окуусу бүткөндөн кийин Кыргызстанда бюрократия, академия, ишкердик чөйрө жана көркөм өнөр сыяктуу ар кандай тармактарда иш алып барып, эки өлкөнүн ортосунда табигый көпүрө түзүшөт.

1995-жылы Бишкекте негизделген Кыргызстан-Түркия Манас Университети жөн гана жогорку окуу жайы эмес, ошол эле учурда Түрк дүйнөсүнүн орток илим жана маданият лабораториясы да болуп саналат. 1997-1998-окуу жылында ишке кирген университет дүйнөдөгү алгачкы 1000 университеттин катарында орун алып, кыргызча жана түркчө эки тилдүү билим берет. Бул үлгү түрк диалектилеринин ортосунда терминология жана түшүнүк бирдигин камсыз кылууга салым кошууда. Кампуста кыргыз, түрк жана башка тууган элдерден келген студенттердин бирге окуусу, орток жашоо маданиятын жана таандыктык сезимин бекемдейт.

Бишкектеги маданият борбору менен Юнус Эмре Институту Кыргызстанда түркчө үйрөнүүгө жана түрк адабияты менен кол өнөрчүлүккө болгон кызыгууну камсыздайт. Тил курстары, эбру, хүсн-и хат жана музыкалык семинарлар кыргыз коомунун Түркия маданиятын жакындан таанышына мүмкүндүк берет. Диянет Иштери Башкармалыгы менен Кыргызстан Мусулмандарынын Дин Башкарма-

arasındaki kültürel etkileşim, "kültürleşme" ve "kimlik inşası" süreçlerinin somut bir örneğini sunmaktadır.

Yaklaşık yetmiş yıl süren Sovyet dönemi, Kırgız toplumunda belirli bir kültürel kopuş ve hafıza kaybına neden olmuştur. Bağımsızlık sonrası Türkiye ile kurulan yoğun kültürel temaslar, Kırgızistan'da "Türklük bilinci"nin yeniden inşasına katkı sağlamıştır. KTMÜ'deki çift dilli eğitim, Yunus Emre Enstitüsü'ndeki dil kursları, TÜRKSOY'un düzenlediği etkinlikler, Kırgız gençliğinin kendi köklerine dair farkındalığını artırmakta ve "biz" ile "öteki" arasındaki sınırların yeniden çizilmesine yardımcı olmaktadır.

Pierre Bourdieu'nün "kültürel sermaye" kavramı çerçevesinde, Türkiye Bursları ile Türkiye'de eğitim gören Kırgız öğrenciler, edindikleri dil becerileri, akademik birikim ve sosyal ağlar sayesinde Kırgızistan'da önemli bir kültürel sermaye birikimine sahip olmaktadır. Bu gençler ülkelerine döndüklerinde akademi, bürokrasi, medya ve özel sektörde toplumsal hareketliliğin motoru haline gelmekte ve iki ülke arasında doğal bir köprü işlevi görmektedir. Bu durum, "beyin kazanımı" olarak nitelendirilebilecek bir olguyu doğurmaktadır.

İki kültürün yoğun teması, gündelik hayatta yeni pratiklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bişkek'teki kafelerde Türk kahvesi ile Кırgız kımızının birlikte sunulması, düğünlerde Kırgız kopuzu ile Türk bağlamasının birlikte çalınması, günlük konuşmalarda Türkçe kelimelerin Kırgızca ile iç içe geçmesi, iki kültürün karşılıklı etkileşim içinde yeni bir sentez oluşturduğunu göstermektedir. Bu tür etkileşimler,

лыгынын ортосундагы кызматташтык эки коомдун орток ишеним жана руханий баалуулуктарынын негизинде бириғүүсүнө салым кошууда. Бишкектеги Борбордук Имам Сарахси Мечити сыяктуу эстеликтер орток архитектуралык жана руханий тилектештиктин үлгүлөрү катары бааланышы мүмкүн.

КӨРКӨМ ӨНӨР, АДАБИЯТ ЖАНА ТЕАТР МАМИЛЕЛЕРИ

Маданий интеграциянын натыйжалуу каналдарынын бири — эстетикалык чыгармачылык. Эки өлкөнүн ортосундагы көркөм өнөр тармагындагы өз ара таасир конкреттүү долбоорлорго жана биргелешкен спектаклдерге айланууда.

Театр коомдордун бирин-бири түшүнүшүндө маанилүү курал болуп саналат. Актауда өткөн III-Эл аралык ТҮРКСОЙ Театр Фестивалында Түрк дүйнөсүнүн ар кайсы театр жамааттары бир сахнага чыгышты. Кыргыз Улуттук Театры менен Түркия Мамлекеттик Театрларынын ортосунда режиссёр, драматург жана актёрлордун алмашуу программалары башталган; ушунун аркасында кыргыз драматургиясы Түркияда, түрк адабиятынын классикалык чыгармалары болсо Кыргызстанда коюлган.

Көркөм маданияттын мааниси арткан азыркы учурда, биргелешкен кино долбоорлор иштелип жатат. ТҮРКСОЙдун жетекчилигинде, тартуулары Кыргызстанды кошкондо мүчө өлкөлөрдө жүргүзүлгөн *Кожа Насреддин: Кыйын Күндөрүмдүн Досу* аттуу биргелешкен тасма орток тамаша жана акылмандык

sosyolojide “karşılıklı kültürleşme” olarak tanımlanmakta ve sağlıklı bir toplumsal entegrasyonun göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Ortak acıların ve travmaların paylaşılması, toplumları birbirine bağlayan güçlü bir unsurdur. TÜRKSOY’un *Türk Dünyası’nda Repressiya* adlı eseri ve Ata-Beyit Anıt Kompleksi’ndeki anma etkinlikleri, Kırgız ve Türk aydınlarının Sovyet baskı rejimi altında yaşadıklarının ortak bir hafıza zemini oluşturmasına katkıda bulunmaktadır. Bu tür paylaşımlı hafıza pratikleri, iki toplum arasındaki duygusal bağı güçlendirmekte ve “kader ortaklığı” bilincini pekiştirmektedir.

Sosyal medya, dijital yayın platformları ve çevrimiçi eğitim araçları, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki kültürel alışverişi hızlandırmakta ve coğrafi sınırları anlamsız kılmaktadır. Genç kuşaklar, dijital ortamlarda Kırgız ve Türk içerik üreticilerini takip etmekte, ortak müzik videolarını izlemekte, ortak yapım dizileri seyretmektedir. Bu dijital etkileşim, küresel kültürün Türk Dünyası özelindeki yansıması olarak değerlendirilebilir.

GELECEĞE YÖNELİK BEŞ ALAN

Otuz yılı aşkın bağımsızlık döneminde elde edilen kurumsal ve sanatsal kazanımlar, ilişkilerin yeni bir aşamaya taşınmasını gerektirmektedir. Türkiye ile Kırgızistan arasındaki kültürel diplomasiyi daha rasyonel, teknolojik ve kalıcı bir yapıya kavuşturmak için beş temel alan üzerinde yoğunlaşılması önerilmektedir.

Birinci alan, sinema ve çizgi film üretimidir. Manas Destanı ve Aytmatov eser-

түшүнүгүн күмүш экранга алып чыгууда. 2025-жылдын сентябрында Бишкекте өткөн «Түркия-Кыргызстан Түрк Фильм Күндөрү» түрк кинематографиясын таанытууга салым кошту. Фестивалдын программасына кошулган «Жасалма Интеллект Колдоосу менен Документалдуу Фильм» сынактары жаш кинематографисттерге санарип технологияларды колдонуу менен тарыхый мурасты кайрадан чечмелөөгө мүмкүндүк берди.

Дүйнөдөгү эң көлөмдүү дастандардын бири болгон Манас Дастаны Кыргызстандын гана эмес, бүтүндөй Түрк дүйнөсүнүн орток маданий байлыгы болуп саналат. Манасчылык салтты сактоо жана изилдөө үчүн ТҮРКСОЙдун алкагында атайын иш-топтор түзүлгөн.

Ушундай эле, Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары (*Жамила*, *Кыямат Күн*, *Ак Кеме*, *Боз үйдүн кыялдары* ж.б.) Түркияда кеңири окурмандар катмарына жеткен. ТҮРКСОЙ жана Чыңгыз Айтматов Институтунун кызматташтыгында Ата-Бейит Мемориалдык Комплексинде өткөрүлүп жаткан эскерүү иш-чаралары жазуучунун мурасын жаңыртууга багытталган иштердин бири.

КООМДУК ӨЗ АРА ТААСИР ЖАНА ИДЕНТИФИКАЦИЯ ПРОЦЕСТЕРИ

Маданий дипломатия жана стратегиялык интеграция институттар жана мамлекеттер арасындагы мамилелер менен гана чектелбестен, эки коомдун күнүмдүк турмушунда, идентификациялык түшүнүгүндө жана коомдук эс-тутумунда да өзгөрүүлөргө алып келет. Коом

lerinin ortak yapımlarla sinema ve dijital platformlara uyarlanması, çocuklara yönelik Dede Korkut ve Manas temalı animasyon projelerinin geliştirilmesi, TRT Çocuk ile Kırgız devlet televizyonları arasında ortak içerik üretim havuzu kurulması hedeflenmelidir.

İkinci alan, sahne sanatları ve festival ağlarıdır. Kırgız ve Türk sanatçıların birlikte rol aldığı tiyatro ve opera prodüksiyonları, TÜRKSOY Gençlik Oda Orkestrası ve Geleneksel Çalgılar Orkestrası bünyesinde ortak senfonik eserlerin hazırlanması ve uluslararası turneler düzenlenmesi bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Üçüncü alan, dijital entegrasyon ve çeviri altyapısıdır. İki ülkenin milli kütüphaneleri, arşivleri ve yazma eser enstitülerinin dijital ortamda entegre edilmesi, araştırmacılara açık erişim sağlanması; edebiyat, tarih ve sosyal bilimler alanındaki nitelikli eserlerin karşılıklı çevirisini finanse edecek bir telif ve çeviri destek fonunun oluşturulması gerekmektedir.

Dördüncü alan, zanaat, gastronomi ve somut olmayan miras turizmidir. Kırgız keçe sanatı, ahşap oymacılığı ile Anadolu ebru, çini ve halıcılık zanaatları arasında usta değişim programları; Kırgızistan'daki Issık Göl, Taş Rabat, Burana Kulesi ile Türkiye'deki Kapadokya, Göbeklitepe ve Selçuklu coğrafyasını kapsayan entegre kültür rotalarının oluşturulması bu alana dâhildir.

Beşinci alan, gençlik, akademi ve sanat eğitimi hareketliliğidir. Her yıl Issık Göl ve Antalya'da "Genç Yazarlar ve Sanatçılar Kampları" düzenlenmesi; iki ülke üни-

социологдорунун көз карашынан караганда, Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы маданий өз ара таасир «маданий ассимиляция» жана «идентификация куруу» процесстеринин конкреттүү үлгүсүн сунуш кылат.

70 жылга жакын созулган Совет доору кыргыз коомунда белгилүү бир маданий үзгүлтүккө жана эс-тутум жоготуусуна алып келген. Көз карандысыздыктан кийинки Түркия менен түзүлгөн тыгыз маданий байланыштар Кыргызстанда "Түрктүк аң-сезимдин" кайрадан курулушуна салым кошту. КТМҮдагы эки тилдүү билим берүү, Юнус Эмре Институтундагы тил курстары, ТҮРКСОЙдун уюштурган иш-чаралары кыргыз жаштарынын өз тамырына болгон көз карашын өрчүтүп, "биз" менен "башка"нын ортосундагы салттуу чектерди кайра сызууга жардам берет.

Пьер Бурдьёнун «маданий капитал» түшүнүгүнүн алкагында, Түркия Стипендиялары аркылуу Түркияда билим алган кыргыз студенттери өздөштүргөн тилдик көндүмдөрү, академиялык билими жана социалдык байланыштарынын аркасында Кыргызстанда маанилүү маданий капиталды топтоп жатышат. Бул жаштар мекенге кайтып келгенден кийин академия, бюрократия, медиа жана жеке сектордог коомдук кыймылдын күчүнө айланып, эки өлкөнүн ортосунда табигый көпүрө милдетин аткарышат. Бул абал «мээ кетишинин» так тескерисинче, «мээ келүүсү» деп мүнөздөлүүчү оң кубулушту жаратат.

Эки маданияттын тыгыз байланышы

versitelerinin sosyoloji bölümleri arasında ortak saha araştırmaları ve karşılaştırmalı toplumsal analiz programlarının başlatılması; KTMÜ Sosyoloji Anabilim Dalı'nın bu çalışmaların merkezi olarak konumlandırılması önerilmektedir.

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, geçmişe dönük bir özlemden veya romantik bir söylemden ibaret değildir. Bu ilişkiler, küreselleşen dünyanın sunduğu fırsatlar ve getirdiği riskler karşısında rasyonel, ölçülü ve geleceğe dönük bir strateji olarak şekillenmektedir.

1990'ların başında ticaret ve sivil temaslarla başlayan süreç; TÜRKSOY'un çok taraflı projeleri, TİKA, YTB, Yunus Emre Enstitüsü ve Manas Üniversitesi'nin sahadaki çalışmalarıyla derinleşmiş ve uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bugün bu entegrasyon, olgunluk ve stratejik ortaklık aşamasına ulaşmıştır.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, bu etkileşim yalnızca kurumlar ve anlaşmalar düzeyinde kalmamakta; iki toplumun gündelik hayatında, kimlik algısında, kültürel pratiklerinde ve toplumsal hafızasında somut yansımalar bulmaktadır. Kırgızistan'daki Ahıska Türkleri ve Karadeniz Türkleri ile Türkiye'nin Erciş ilçesindeki Ulupamir Kırgızları, bu entegrasyonun canlı örnekleri olarak iki ülke arasındaki insani bağları güçlendirmektedir.

İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik" ilkesi, bugün Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinde somut bir zemine kavuşmuştur. Kültür, pasif bir miras olmaktan çıkarak

күнүмдүк турмушта жаңы практикалардын пайда болушуна негиз түзүүдө. Бишкектеги кафелерде түрк кофеси менен кыргыз кымызынын бирге сунулушу, тойлордо кыргыз комузу менен түрк багламасынын бирге чертилиши, күнүмдүк сүйлөшүүлөрдө түркчө сөздөрдүн кыргызча менен аралашып кетиши эки маданияттын өз ара таасирдин натыйжасында жаңы синтезди түзүп жатканын көрсөтөт. Мындай өз ара аракеттенүүлөр социологияда «өз ара маданий ассимиляция» деп аталып, дени сак коомдук интеграциянын көрсөткүчү катары бааланат.

Орток азаптардын жана травмалардын бөлүшүлүшү коомдорду бири-бирине байлаган күчтүү фактор болуп саналат. ТҮРКСОЙдун *Түрк дүйнөсүндө Репрессия* аттуу эмгеги жана Ата-Бейит Мемориалдык Комплексиндеги эскерүү иш-чаралары кыргыз жана түрк интеллигенциясынын советтик куугунтук режими астында башынан өткөргөндөрүнүн орток эс-тутум негизин түзүүгө салым кошууда. Мындай бөлүшүлгөн эс-тутум практикалары эки коомдун ортосундагы эмоционалдык байланышты бекемдеп, «тагдыр бирдиги» сезимин чыңдайт.

Социалдык медиа, санарип көрсөтүү платформалары жана онлайын билим берүү куралдары Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы маданий алмашууну тездетүүдө жана географиялык чектерди маанисиз кылууда. Жаңы муундар санарип чөйрөлөрдө кыргыз жана түрк контент жаратуучуларын көзөмөлдөп, биргелешкен музыкалык клиптерди көрүп, биргелешкен сериалдарды тама-

sanat, teknoloji, eğitim ve üretim içinde yeniden üretilen dinamik bir alan haline gelmiştir. Tiyatro, sinema, dijital arşivler, yayın faaliyetleri ve akademik iş birlikleri, iki ülke arasındaki coğrafi mesafeyi anlamsız kılmakta ve ortak bir kültürel alan oluşturmaktadır.

TÜRKSOY olarak temel amaç, bu birikimden hareketle iki ülke halkı arasındaki bağı güçlendirmek ve Türk Дünyası'nın ortak geleceğini çağdaş araçlarla inşa etmektir. Bu doğrultuda Türkiye ve Kırgızistan'ın birlikte yürüyüşü, Türk coğrafyası için bir güven, istikrar ve medeniyet örneği olma potansiyelini korumaктadır.

ша кылууда. Бул санариптик өз ара аракеттенүү глобалдык маданияттын Түрк дүйнөсүндөгү чагылышы катары баалануу мүмкүн.

КЕЛЕЧЕККЕ БАГЫТТАЛГАН БЕШ ТАРМАК

Көз карандысыздыктан кийинки 30 жылдык мезгилде топтолгон институттук жана көркөмдүк жетишкендиктер мамилелерди жаңы баскычка чыгарууну талап кылууда. Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы маданий дипломатияны рационалдуу, технологиялык жана туруктуу түзүлүшкө айландыруу үчүн беш негизги тармакка көңүл буруу сунушталууда.

Биринчи тармак — кино жана мультфильм өндүрүшү. Манас дастаны жана Айтматовдун чыгармаларын биргелешкен өндүрүш менен киного жана санарип платформаларга ылайыкташтыруу, балдарга арналган Дөө Көркут жана Манас темасындагы анимациялык долбоорлорду иштеп чыгуу, TRT Бала менен Кыргыз мамлекеттик телеканалдарынын ортосунда биргелешкен контент өндүрүү бассейнин түзүү максаттары коюлушу керек.

Экинчи тармак — сахна өнөрү жана фестиваль тармактары. Кыргыз жана түрк сүрөтчүлөрү чогуу ойногон театр жана опера өндүрүштөрү, ТҮРКСОЙ Жаштар Камералык Оркестри жана Салттуу Аспаптар Оркестринин алкагында биргелешкен симфониялык чыгармаларды даярдоо жана эл аралык турнелерди уюштуруу ушул багытка кирет.

Үчүнчү тармак — санарип интеграция жана котормо инфраструктурасы. Эки өлкөнүн улуттук китепканалары, архивдери жана кол жазмалар институттарын санарип чөйрөдө интеграциялоо, изилдөөчүлөргө ачык кирүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу; адабият, тарых жана социалдык илимдер тармагындагы сапаттуу чыгармаларды өз ара которууну каржылоочу автордук укук жана котормо колдоо фондун түзүү зарыл.

Төртүнчү тармак — кол өнөрчүлүк, гастрономия жана материалдык эмес мурас туризми. Кыргыз кийиз өнөрү, жыгач оюмчулугу менен Анадолу эбру, чыны жана килемчилик өнөрүнүн ортосунда усталарды алмаштыруу программалары;

Кыргызстандагы Ысык-Көл, Таш-Рабат, Бурана мунарасы менен Түркиядагы Кападокия, Гөбекли-Тепе жана Селжук географиясын камтыган интеграцияланган маданий маршруттарды түзүү ушул тармакка кирет.

Бешинчи тармак — жаштар, академия жана көркөм өнөр билим берүү мобилдүүлүгү. Жыл сайын Ысык-Көлдө жана Антальяда «Жаш Жазуучулар жана Сүрөтчүлөр Лагерлерин» уюштуруу; эки өлкөнүн университеттеринин социология бөлүмдөрүнүн ортосунда биргелешкен талаа изилдөөлөрү жана салыштырмалуу коомдук анализ программаларын баштоо; KTMÜ Социология кафедрасын ушул изилдөөлөрдүн борбору катары белгилөө сунушталууда.

БААЛОО ЖАНА СУНУШТАР

Түркия Республикасы менен Кыргыз Республикасынын ортосундагы мамилелер өткөнгө кайрылуу же романтикалык риторика гана эмес. Бул мамилелер глобалдашып жаткан дүйнөнүн сунуш кылган мүмкүнчүлүктөрү жана алып келген тобокелдиктер алдында рационалдуу, өлчөмдүү жана келечекке багытталган стратегия катары калыптанууда.

1990-жылдардын башында соода жана жарандык байланыштар менен башталган процесс; ТҮРКСОЙдун көп тараптуу долбоорлору, ТИКА, ЭТБ, Юнус Эмре Институту жана Манас Университетинин талаадагы иштери менен тереңдеп, эл аралык мүнөзгө ээ болду. Бүгүнкү күндө бул интеграция бышып жетилгендик жана стратегиялык өнөктөштүк баскычына жетти.

Социологиялык көз караштан алганда, бул өз ара аракеттенүү институттар жана келишимдер деңгээлинде гана калбастан, эки коомдун күнүмдүк турмушунда, идентификациялык түшүнүгүндө, маданий практикаларында жана коомдук эс-тутумунда конкреттүү чагылдырууларды табууда. Кыргызстандагы Ахыска түрктөрү жана Кара деңиз түрктөрү менен Түркиянын Эржиш районундагы Улупамир кыргыздары ушул интеграциянын жандуу үлгүлөрү болуп, эки өлкөнүн ортосундагы инсандык байланыштарды бекемдөөдө.

Исмаил Гаспыралынын «Тилде, ойдо, иште бирдик» принциби бүгүнкү Түркия-Кыргызстан мамилелеринде конкреттүү негизге ээ болду. Маданият пассивдүү мурас болуудан чыгып, көркөм өнөр, технология, билим берүү жана өндүрүш ичинде кайрадан өндүрүлүүчү динамикалык чөйрөгө айланды. Театр, кино, санарип архивдер, басма иш-чаралары жана академиялык кызматташтыктар эки өлкөнүн ортосундагы географиялык аралыкты маанисиз кылып, орток маданий мейкиндикти түзүүдө.

ТҮРКСОЙ катары негизги максат — ушул топтолгон тажрыйбадан улам эки өлкөнүн элинин ортосундагы байланышты бекемдөө жана Түрк дүйнөсүнүн орток келечегин заманбап куралдар менен куруу. Ушул багытта Түркия менен Кыргызстандын биргелешкен жүрүшү Түрк географиясы үчүн ишеним, туруктуулук жана цивилизация үлгүсү болуу потенциалын сактап калууда.

KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ: DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN KURULMASINDAN KAPSAMLI STRATEJİK ORTAKLIĞA

КЫРГЫЗ-ТҮРК МАМИЛЕЛЕРИНИН ЭВОЛЮЦИЯСЫ: ДИПЛОМАТИЯЛЫК МАМИЛЕЛЕР ТҮЗҮЛГӨНДӨН БҮТКҮЛ ЧЫҢАЛГАН СТРАТЕГИЯЛЫК ӨНӨКТӨШТҮККӨ ЧЕЙИН

ARSLAN KAPAYOVİÇ KOYÇİEV
АРСЛАН КАПАЙОВИЧ КОЙЧИЕВ

ARSLAN KAPAYOVİÇ KOYÇİEV*
*АРСЛАН КАПАЙОВИЧ КОЙЧИЕВ**

Giriş

Kırgızistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkilerin 35. yıldönümü arifesinde, bugüne kadar kat edilen yolu ve önümüzdeki on yıllarda ikili ilişkileri şekillendirecek yönelimleri anlamak büyük önem taşımaktadır. Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, iki devlet arasındaki ilişkiler kademeli bir evrim geçirdi: ilk diplomatik tanıma ve temel sözleşme ile hukuki çerçevenin oluşturulmasından siyasi diyaloğun kurumsallaşmasına, stratejik ortaklığa ve nihayetinde Kasım 2024'te kapsamlı stratejik ortaklık düzeyine kadar uzanmıştır. Bu dinamik, yalnızca gündemin genişletilmesiyle sınırlı kalmamış, bugün aynı zamanda ekonomi, eğitim, sağlık, enerji, ulaştırma, dijital alan ve çok taraflı platformlarda somut işbirliği mekanizmalarıyla desteklenen karşılıklı güvenin niteliksel olarak güçlenmesini de yansıtmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olmuştur. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 29 Ocak 1992 tarihinde kurulmuş ve aynı yıl Bişkek ile Ankara'da büyükelçilikler açılmıştır. Takip eden on yıllarda, siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve eğitim, sağlık ve ulaştırma sektörlerinde iki yüzden fazla anlaşma ve protokolü kapsayan geniş bir sözleşme ve yasal çerçeve oluşturulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, tarihsiz). Böylelikle Kırgız-Türk etkileşimi, tarihsel yakınlık ve modern işbirliği kurumlarına dayanan, devletlerarası ve toplumlararası ilişkilerin istikrarlı bir sistemi niteliğini de kazanmıştır.

* Kırgız Cumhuriyeti Devlet Sekreteri.

Киришүү

Кыргыз Республикасы менен Түркия Республикасынын ортосундагы дипломатиялык мамилелердин 35 жылдыгынын алдында өткөн жолду жана кийинки он жылдыктарда эки тараптуу өз ара аракеттенүүнү аныктай турган багыттарды түшүнүү өзгөчө мааниге ээ болот. Кыргызстан көз карандысыздыкка ээ болгондон кийинки мезгилде эки мамлекеттин мамилеси ырааттуу эволюциядан өттү: алгачкы дипломатиялык таануудан жана базалык келишимдик-укуктук негизди калыптандыруудан - саясий диалогду институционалдаштырууга, стратегиялык өнөктөштүккө жана акыры, 2024-жылдын ноябрында ар тараптуу стратегиялык өнөктөштүлүк деңгээлине чейин көтөрүлдү. Бул динамика күн тартибин кеңейтүү менен гана чектелбестен, бүгүн экономика, билим берүү, саламаттык сактоо, энергетика, транспорт, санарип чөйрөсүндө жана көп тараптуу аянтчаларда кызматташуунун конкреттүү механизмдери менен колдоого алынган өз ара ишенимди сапаттуу чыңдоону да чагылдырат.

Түрк Республикасы Кыргыз Республикасынын көз карандысыздыгын тааныган биринчи мамлекет болуп калды. Эки өлкө ортосунда дипломатиялык мамилелер 1992-жылдын 29-январында түзүлүп, ошол эле жылы Бишкек менен Анкарада элчиликтер ачылган. Кийинки он жылдыктарда саясий, экономикалык, аскердик, маданий-билим берүү, медицина жана транспорт тармактарында эки

* Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик катчысы.

Kırgız-Türk ilişkilerinin özellikle güçlü yapısı, tarihsel ve kültürel ortak noktaların yanı sıra tutarlı kurumsal çalışmaların birleşimiyle şekillenmiştir.

Ortak Türk mirası, dilsel, kültürel ve değerler açısından yakınlık, bağımsızlığın ilk yıllarında karşılıklı saygı ve işbirliğine yönelik kamu desteğinin doğal temelini oluşturmuştur. Ancak bu önemli tarihsel sermaye, değişen uluslararası koşullara yanıt olarak bu ilişkileri istikrarlı ve pratik bir ortaklığa dönüştürmek için tutarlı bir şekilde işleyen kalıcı devletlerarası mekanizmaların kurulmasını sağlamıştır.

Akademik çalışmalar da Türkiye'nin Kırgızistan dahil Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde kimlik faktörleri ile kurumsal araçların birleşiminin önemini vurgulamaktadır (Argalı, 2023; Kahveci & Kuşçu Bonnenfant, 2023).

Bu makalenin odak noktası, Kırgız-Türk ilişkilerinin evrimi, kurumsal ve ekonomik gelişmelerinin temel sonuçları ile çok yönlü stratejik ortaklığı pratik içerikle daha da zenginleştirme olasılıklarıdır. On yıllar boyunca biriken siyasi güven ve kültürel yakınlık, ekonomik işbirliğini teşvik etmiştir; on yıllar boyunca biriken siyasi güven ve kültürel yakınlığın, her iki devletin uzun vadeli ulusal çıkarlarına hizmet eden ekonomik işbirliği, beşeri sermayeye yatırım, ortak projeler ve yeni etkileşim biçimlerine nasıl dönüştüğüne özel bir önem verilmektedir.

1. Diplomatik İlişkilerin Kurulması ve Kurumsal Temelin Oluşumu

Kırgızistan-Türkiye ilişkilerinin başlangıcı

жүздөн ашуун келишимдерди жана протоколдорду камтыган кеңири келишимдик-укуктук база түзүлгөн (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, n.d.). Ошентип кыргыз-түрк өз ара аракеттенүүсү бир эле учурда тарыхый жакындыкка жана кызматташтыктын заманбап институттарына таянган мамлекеттер аралык жана коомдор аралык байланыштардын туруктуу системасынын мүнөзүн алган.

Кыргыз-түрк мамилелеринин өзгөчө бекемдиги тарыхый-маданий жалпылыктын жана ырааттуу институционалдык иштин айкалышы менен аныкталат. Жалпы түрк тамыры, тилдердин, маданий каада-салттардын жана баалуулуктардын жакындыгы көз карандысыздыктын алгачкы жылдарында өз ара урматтоонун жана кызматташтыкты коомдук колдоонун табигый негизин түзгөн. Бирок, бул маанилүү тарыхый капиталды эл аралык конъюнктуранын өзгөрүшүнө туруктуу практикалык өнөктөштүккө айландырууга туруктуу иштеген мамлекеттер аралык механизмдерди түзүү мүмкүнчүлүк берди.

Академиялык изилдөөлөр ошондой эле Түркиянын Борбор Азия өлкөлөрү, анын ичинде Кыргызстан менен болгон мамилелеринде идентификациялык факторлордун жана институционалдык инструменттердин айкалышынын маанилүүлүгүн баса белгилейт (Argalı, 2023; Kahveci & Kuşçu Bonnenfant, 2023).

Бул макаланын борборунда - кыргыз-түрк мамилелеринин эволюциясы, алардын институционалдык жана эко-

cı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası sistemde yaşanan büyük ölçekli dönüşüm dönemiyle aynı zamana denk gelmiştir.

Bağımsız Kırgızistan için uluslararası tanınma, dış politikanın şekillendirilmesi ve güvenilir ortaklardan oluşan bir çevrenin oluşturulması birincil öneme sahipti. Bu bağlamda, Aralık 1991'de Türkiye'nin Kırgızistan'ı tanıması ve 29 Ocak 1992'de diplomatik ilişkilerin kurulması, özel bir siyasi ve sembolik öneme sahipti.

Bu gelişmeler, hükümetler arası doğrudan diyalog, eğitim alanındaki değişim programları, teknik yardım ve ilk ekonomik bağların kurulması için zemin hazırladı (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, tarihsiz).

1990'larda taraflar, işbirliği için yasal ve kurumsal altyapıyı sistematik bir şekilde oluşturdular. 1997'de imzalanan Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile "Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla" başlıklı Bildirge, başlıca siyasi belgeler haline gelmiştir. Bu belgeler, ilişkilerin uzun vadeli niteliğini pekiştirmiş ve takip eden yıllarda işbirliğinin sektörel boyutlarının gelişeceği siyasi bir çerçeve oluşturmuştur. İlişkilerin ilk aşamasının, başta eğitim, ticaret ve ekonomik etkileşim ile kalkınma işbirliği alanlarında olmak üzere, uzun vadede faaliyet gösterebilecek ortak kurumların kurulmasıyla eşzamanlı olarak gerçekleşmesi de önemlidir.

Ekonomi alanında Kırgızistan-Türkiye Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Hükümetlerarası Komisyonu'nun kurulması önemli

номикалык өнүгүүсүнүн негизги натыйжалары, ошондой эле ар тараптуу стратегиялык өнөктөштүктү мындан ары практикалык мазмун менен толтуруунун перспективалары. Ондогон жылдар бою топтолгон саясий ишеним жана маданий жакындык экономикалык кооперацияга, адам капиталына инвестицияга, биргелешкен долбоорлорго жана эки мамлекеттин узак мөөнөттүү улуттук кызыкчылыктарына жооп берген өз ара аракеттенүүнүн жаңы формаларына кандайча өзгөрүп жатканына өзгөчө көңүл бурулат.

1. Дипломатиялык мамилелердин түзүлүшү жана институционалдык негизинин калыптанышы

Кыргыз-түрк мамилелеринин башталышы Советтер Союзу ыдырагандан кийин эл аралык системанын масштабдуу трансформациясы болгон мезгилге туш келген. Көз карандысыз Кыргызстан үчүн эл аралык таанылуу, өзүнүн тышкы саясатын калыптандыруу жана ишенимдүү өнөктөштөр чөйрөсүн түзүү биринчи кезектеги мааниге ээ болгон. 1991-жылдын декабрь айында Түркия тарабынан таанылуу жана 1992-жылдын 29-январында дипломатиялык мамилелерди орнотуу бул контекстте өзгөчө саясий жана символикалык мааниге ээ болгон. Алар түздөн-түз мамлекеттер аралык диалогго, билим берүү алмашууларга, техникалык көмөк көрсөтүүгө жана биринчи экономикалык байланыштарды өнүктүрүүгө жол ачты (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, n.d.).

1990-жылдары тараптар кызмат-

bir adım olmuştur. Komisyonun yasal dayanağı, 16 Ağustos 1995 tarihinde Bişkek'te imzalanan ve 31 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Anlaşma ile oluşturulmuştur. Komisyonun ilk toplantısı Ekim 1997'de Bişkek'te gerçekleştirilmiştir. Eylül 2025 itibarıyla on iki toplantı gerçekleştirilmiş olup, bu durum mekanizmanın yüksek kurumsal istikrarını ve her iki ülkedeki çeşitli siyasi döngüler boyunca sürekliliği koruma yeteneğini ortaya koymuştur.

(Kırgız Cumhuriyeti Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 2025; Kırgız Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, 2025a).

Kırgız-Türk "Manas" Üniversitesi'nin kurulması, erken dönem kurumsallaşmanın nispeten küçük bir unsuruydu.

Üniversitenin kurulmasına ilişkin hükümetlerarası anlaşma 30 Eylül 1995 tarihinde İzmir'de imzalandı ve ilk öğrenciler 1997–1998 akademik yılında öğrenimlerine başladı. Dolayısıyla, ilişkilerin ilk on yılında, kısa vadeli bir insani yardım çabası olmaktan ziyade, insan sermayesi ön plandaydı; sistematik olarak beşeri sermayeyi, akademik bağları ve iki ülkenin toplumları arasında kalıcı bir karşılıklı anlayış ortamını geliştirmeyi amaçlayan ortak bir enstitü kuruldu (Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, tarihsiz).

Aynı zamanda, Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TİKA) faaliyetleri de gelişmiştir. Kurumun verdiği bilgilere göre, Kırgızistan'daki faaliyet yılları boyunca sağlık, eğitim, mesleki eğitim, sanayi sektörü ve diğer alanlarda 1.300'den fazla proje ve etkinlik hayata geçirilmiştir (TİKA, tarih-

таашуунун укуктук жана институционалдык инфраструктурасын ырааттуу түрдө түзүштү. 1997-жылы кол коюлган «Түбөлүк достук жана кызматташтык жөнүндөгү Макулдашуу» жана «Түркия жана Кыргызстан: XXI кылымга бирге» деген Декларация негизги саясий документтерден болуп калды. Бул документтер мамилелердин узак мөөнөттүү мүнөзүн бекемдеп, кийинки жылдары кызматташуунун тармактык багыттары өнүккөн саясий алкакты түздү. Ошондой эле, мамилелердин алгачкы этабы узак мөөнөттүү келечекте иштей ала турган биргелешкен институттарды, биринчи кезекте билим берүү, соода-экономикалык өз ара аракеттенүү жана өнүгүү максатындагы кызматташтык жаатында түзүү менен коштолгондугу маанилүү.

Экономика тармагында Кыргыз-түрк өкмөттөр аралык соода-экономикалык кызматташтык боюнча комиссиясын түзүү маанилүү кадам болду. Комиссиянын укуктук негизи 1995-жылдын 16-августунда Бишкекте кол коюлуп, 1996-жылдын 31-январында күчүнө кирген Макулдашуу менен түптөлгөн. Комиссиянын биринчи жыйыны 1997-жылдын октябрь айында Бишкекте өткөн. 2025-жылдын сентябрь айына чейин он эки жыйын өткөрүлүп, бул механизмдин жогорку институционалдык туруктуулугун жана эки өлкөдөгү ар кандай саясий циклдерде ырааттуулукту сактоо жөндөмдүүлүгүн көрсөтөт (Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлиги, 2025; Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети, 2025a).

siz). Bu alandaki önem, işbirliğinin giderek sadece hükümetler arası değil, aynı zamanda sosyo-kurumsal bir nitelik kazanmaya başlamasından kaynaklanmaktadır. Bölgesel projeler, eğitim programları, tıbbi ve teknik yardım, ikili ilişkiler için geniş bir kamu temeli oluşturmuş ve kurumlar ile meslek çevreleri arasında kalıcı bağlar kurmuştur.

Böylelikle, 2010'ların başlarına gelindiğinde Kırgız-Türk ilişkileri, birbirini tamamlayıcı siyasi, kurumsal ve insani mekanizmalara dayalı hale gelmişti. Sürekli bir diyalog, stratejik yönelimler üzerinde mutabakat sağlanmasını ve hükümetlerarası formatların – anlaşmaların – etkin bir şekilde uygulanmasını garanti ederken, eğitim ve insani yardım projeleri de ortaklık için sağlam bir kamu temeli oluşturmuştur. Bu faktörlerin bir araya gelmesi, stratejik etkileşimin daha yüksek bir düzeye taşınması için gerekli koşulları yaratmıştır.

2. Stratejik Ortaklıktan Geniş Kapsamlı Stratejik Ortaklığa

İlişkilerin bu yeni aşaması, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının kurulmasıyla bağlantılıdır.

Resmi Türk kaynakları, stratejik ortaklığın kurulma tarihini 2011 olarak belirtmektedir; daha sonra bu format, ikili gündemin koordinasyonu için ana platformlardan biri haline gelmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, İletişim Direktörlüğü, 2024; (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, tarihsiz). Bunun önemi, öncelikle olay odaklı diplomasiden, uzun vadeli önceliklere ve bunların hayata geçirilmesi için gereken sistematik çalışmalara sürekli odaklanmaya geçişte yatmaktadır.

Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин түзүлүшү эрте институционалдаштыруунун анча маанилүү эмес элементи болгон. Университетти түзүү жөнүндө өкмөттөр аралык макулдашууга 1995-жылдын 30-сентябрында Измирде кол коюлган, ал эми биринчи студенттер 1997–1998-окуу жылында окуй башташкан. Ошентип, мамилелердин алгачкы он жылдыгында эле кыска мөөнөттүү гуманитардык иш-аракетке эмес, адам капиталын, академиялык байланыштарды жана эки өлкөнүн коомчулуктарынын ортосундагы өз ара түшүнүшүүнүн туруктуу чөйрөсүн системалуу түрдө калыптандырууга багытталган биргелешкен институт түзүлгөн (Kyrgyz-Turkish Manas University, n.d.).

Ошол эле мезгилде Түркиянын кызматташтык жана координация боюнча агенттигинин (TİKA) ишмердүүлүгү өнүккөн. Агенттиктин маалыматы боюнча, Кыргызстанда иштеген жылдары саламаттык сактоо, билим берүү, кесиптик даярдоо, өндүрүштүк сектор жана башка тармактарда 1 300дөн ашуун долбоор жана иш-чаралар ишке ашырылган (TİKA, n.d.). Бул багыттын мааниси кызматташтык акырындык менен өкмөттөр аралык гана эмес, социалдык-институционалдык мүнөзгө ээ болууда. Аймактардагы долбоорлор, билим берүү программалары, медициналык жана техникалык жардам эки тараптуу мамилелердин кеңири коомдук базасын түздү жана мекемелер менен кесиптик коомчулуктардын ортосунда туруктуу байланыштарды түздү.

Sonraki on yıl boyunca, işbirliğinin hem sözleşmeye dayalı hem de hukuki temeli ile tematik kapsamı istikrarlı bir şekilde genişletildi. Dış politika ve ticaretin yanı sıra sağlık, eğitim, ulaştırma, güvenlik, yatırımlar, göç, teknik düzenlemeler ve diğer alanlar da gündemde kalıcı bir yer edinmiştir. Aynı zamanda, ilgili bakanlıklar, parlamentolar, üniversiteler, iş dünyası dernekleri ve kalkınma kuruluşları arasındaki iş birliği bağları güçlendirildi. Bu kapsamlı etkileşim sistemi, ortaklık için kilit bir kaynak haline gelmiş ve siyasi mutabakatların somut sektörel çözümlere dönüştürülmesini sağlamıştır.

5 Kasım 2024 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Kırgızistan Cumhuriyeti'ne yaptığı devlet ziyareti çerçevesinde önemli bir adım atılmıştır. Görüşmelerin sonucunda, ilişkiler stratejik ortaklık düzeyinden kapsamlı stratejik ortaklık düzeyine yükseltilmiştir. Ziyaret sırasında taraflar, güvenlik, enerji, eğitim, sağlık ve kültür alanlarındaki anlaşmalar ve mutabakat metinlerinin yanı sıra bir ortak bildiri de dahil olmak üzere 19 belge imzaladı.

(Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, İletişim Direktörlüğü, 2024). İlişkilerin statüsünün yükseltilmesinin bir dizi somut anlaşma ile eşlik etmesi, başka bir deyişle bunun sadece beyan niteliğinde olmaması önemlidir.

Sonraki gelişmeler, ilişkilerin statüsünün yükseltilmesinin işleyen koordinasyon mekanizmalarıyla pekiştirildiğini doğruladı. Kurumlar arası diyaloğun sürekliliği, kapsamlı stratejik ortaklığın kademeli olarak

Ошентип, 2010-жылдардын башында эле кыргыз-түрк мамилелери бири-бирин толуктаган саясий, институционалдык жана гуманитардык механизмдерге таянган. Үзгүлтүксүз диалог стратегиялык багыттарды макулдашууну, өкмөттөр аралык форматтарды - келишимдерди иш жүзүндө ишке ашырууну, ал эми билим берүү жана гуманитардык долбоорлорду - өнөктөштүктүн бекем коомдук негизин камсыз кылды. Дал ушул факторлордун жыйындысы стратегиялык өз ара аракеттенүүнүн жогорку деңгээлине өтүү үчүн шарттарды түздү.

2. Стратегиялык өнөктөштүктөн кеңири стратегиялык өнөктөктөштүккө

Мамилелердин жаңы этабы жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин механизмин түзүү менен байланышкан. Расмий түрк булактары стратегиялык өнөктөштүктү түзүүнү 2011-жылга таандык деп эсептешет; кийинчерээк бул формат эки тараптуу күн тартибин координациялоонун негизги аянтчаларынын бири болуп калды (Presidency of the Republic of Türkiye, Directorate of Communications, 2024; Ministry of Foreign Affairs of the Republic Of Türkiye, n.d.). Анын мааниси көбүнчө окуялык дипломатиядан узак мөөнөттүү артыкчылыктарды үзгүлтүксүз салыштырууга жана аларды ишке ашыруу боюнча системалуу иштөөгө өтүүдө болгон.

Кийинки он жылда кызматташтыктын келишимдик-укуктук базасы да, темалык камтылышы да ырааттуу кеңейтилди. Тышкы саясат жана соода менен катар саламаттыкты сактоо, билим берүү,

pratik sonuçlara yönelik istikrarlı bir koordinasyon sistemi niteliği kazandığını göstermektedir.

Yeni ilişkilerin özü, öncelikle varılan anlaşmaların uygulama kalitesiyle belirlenmektedir. Olgun bir stratejik ortaklık için önemli olan, imzalanan belgelerin sayısı değil, bunların tutarlı bir şekilde uygulanması, kararların sürekliliği ve her iki ülkenin kurumlarının oluşturulan ivmeyi sürdürme kapasitesidir. Bu bağlamda, devlet başkanları düzeyini hükümetlerin, ilgili bakanlıkların, iş dünyasının ve uzman topluluğunun faaliyetleriyle birbirine bağlayan çalışma mekanizmaları özellikle önemli bir rol oynamaktadır.

Güvenlik ve savunma sanayindeki işbirliğinin genişlemesi, 2024 yılında ek bir anlaş-

транспорт, коопсуздук, инвестициялар, миграция, техникалык жөнгө салуу жана башка багыттар күн тартибинде туруктуу орун ээледи. Ошол эле учурда, тийиштүү министрликтердин, парламенттердин, университеттердин, ишкер бирикмелердин жана өнүктүрүү уюмдарынын ортосундагы жумушчу байланыштар бекемделди. Мындай кеңири жайылган өз ара аракеттенүү системасы өнөктөштүктүн маанилүү ресурсу болуп, саясий макулдашууларды конкреттүү тармактык чечимдерге айландырууга мүмкүндүк берди.

Түрк Республикасынын Президенти Режеп Тайип Эрдогандын Кыргыз Республикасына мамлекеттик сапарынын алкагында 2024-жылдын 5-ноябрында сапаттуу кадам болду. Сүйлөшүүлөрдүн жыйынтыгында мамилелер стратегия-

ma ile daha da resmileştirilen ikili gündemin derinleştirilmesine yönelik genel süreci yansıtmaktadır. Bu boyut, geleneksel olarak güçlü olan ekonomik, eğitim ve insani bağları tamamlayarak, iki devlet arasındaki yüksek güven düzeyini yansıtmaktadır. Aynı zamanda, Kırgızistan-Türkiye ortaklığının sürdürülebilirliği, çeşitli etkileşim alanlarının birbiriyle rekabet etmek yerine ilişkinin genel potansiyelini karşılıklı olarak güçlendirdiği çok yönlü doğası ile tanımlanmaya devam etmektedir.

3. Ticaret-Ekonomi Ve Yatırım İşbirliği: Ciro Artışından Kaliteli İşbirliğine Geçiş

Ticaret-ekonomi işbirliği, ilişkilerin stratejik niteliğinin en net şekilde pratikte ifade bulduğu alanlardan biridir.

Son yıllarda, karşılıklı ticaret hacmini 5 milyar ABD dolarına çıkarma hedefi her iki ülkenin liderleri tarafından defalarca dile getirilmiştir. Bu hedef, yalnızca sayısal bir gösterge olarak değil, aynı zamanda ekonomik tamamlayıcılığı derinleştirme, iş bağlarını genişletme ve uzun vadeli ortak projeler için koşullar yaratma gibi genel amaçları yansıttığı için de önemlidir.

Buna bağlı olarak, ticaret verilerinin toplanma kaynağı ve metodolojisine bağlı olarak ikili ticaret istatistiklerinde ortaya çıkan tutarsızlıklar, tek tek göstergelerin karşılaştırılması sırasında ihtiyatlı bir yaklaşım gerektirmektedir. Stratejik planlama açısından ticaretin dinamikleri, Ticaret dinamiklerinin, ihracat ve ithalatın yapısının, yeniden ihracat işlemlerinin payının ve daha fazla büyüme için gerçek beklentilerin objektif bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanıyan, birleştirilmiş ve karşılaştırılык өнөктөштүк деңгээлинен кеңири стратегиялык өнөктөштүк деңгээлине чейин көтөрүлдү. Сапардын алкагында тараптар коопсуздук, энергетика, билим берүү, саламаттыкты сактоо жана маданият чөйрөлөрүндөгү келишимдерди жана меморандумдарды, ошондой эле биргелешкен декларацияны камтыган 19 документке кол коюшту (Presidency of the Republic of Türkiye, Directorate of Communications, 2024). Статустун жогорулашы конкреттүү келишимдер пакети менен коштолгондугу, башкача айтканда, декларативдик мүнөзгө гана ээ болбогондугу маанилүү.

Кийинки өнүгүүлөр мамилелердин статусун жогорулатуу координациянын иштеп жаткан механизмдери менен бекемделгенин тастыктады. Ведомстволор аралык диалогдун үзгүлтүксүздүгү, комплекстүү стратегиялык өнөктөштүк акырындык менен практикалык натыйжага багытталган туруктуу координация системасынын мүнөзүнө ээ болуп жаткандыгын көрсөтүп турат.

Жаңы мамилелердин мазмуну биринчи кезекте жетишилген макулдашууларды ишке ашыруунун сапаты менен аныкталат. Жетилген стратегиялык өнөктөштүк үчүн кол коюлган документтердин саны эмес, алардын ырааттуу аткарылышы, чечимдердин үзгүлтүксүздүгү жана эки өлкөнүн институттарынын берилген динамиканы колдоого жөндөмдүүлүгү маанилүү. Бул жагынан мамлекет башчыларынын деңгээлин өкмөттөрдүн, профилдик министрликтердин, ишкер чөйрөлөрдүн жана эксперттик

labilir bir veri tabanı temel öneme sahiptir. Böyle bir veritabanının oluşturulması, başlı başına iki ülkenin ilgili kurumları arasındaki ekonomik diyalogun önemli bir unsuru haline gelebilir.

Kırgızistan-Türkiye ekonomik işbirliği açısından, sadece ticaret hacmini artırmak değil, aynı zamanda ticaret yapısını iyileştirmek de önemlidir. Ticaretin sürdürülebilir büyümesi, Kırgızistan'ın ihracatını genişletme, işlenmiş ürünlerin payını artırma ve üretim bağlantılarını geliştirme fırsatlarıyla bağlantılıdır. Tarım-sanayi kompleksinde, kuru meyve, kuruyemiş ve bitkisel yağ üretiminde, hafif sanayide ve diğer niş alanlarda işbirliği potansiyeli bulunmaktadır. Bu potansiyelin hayata geçirilmesi, ürün kalitesi, sertifikasyon, lojistik, dağıtım ve Türk perakende ağlarına erişim ile doğrudan bağlantılıdır.

Bir sonraki aşama için önemli bir yön, tarafların uluslararası yükümlülükleri çerçevesinde teknik düzenlemeler alanında işbirliğini daha da geliştirmektir. Bu, öncelikli emtia gruplarına ilişkin gereklilikler hakkında bilgi alışverişini de içermektedir.

Uygunluk değerlendirme prosedürlerinin şeffaflığının artırılması ve ihracatçılar için net yolların geliştirilmesi, işletme maliyetlerini azaltabilir ve karşılıklı pazar erişimini daha öngörülebilir hale getirebilir. Kırgızistan için bu durum, küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabetçi ürünlere sahip olduğu ancak dış pazarlara girişte yüksek engellerle karşılaştığı sektörlerde özellikle önemlidir.

Yatırım ve sanayi işbirliğinin derinleştirilmesi umut verici bir yoldur. Türkiye, sana-

коомчулуктун ишмердүүлүгү менен байланыштырган жумушчу механизмдер өзгөчө ролду ойнойт.

Коопсуздук жана коргоо өнөр жайы чөйрөсүндөгү кызматташтыкты кеңейтүү, 2024-жылы кошумча келишимдик тариздөөгө ээ болгон, эки тараптуу күн тартибин тереңдетүүнүн жалпы процессин чагылдырат. Бул багыт салттуу түрдө күчтүү болгон экономикалык, билим берүү жана гуманитардык байланыштарды толуктап, мамлекеттер ортосундагы жогорку деңгээлдеги ишенимди билдирет. Ошол эле учурда, кыргыз-түрк өнөктөштүгүнүн туруктуулугу дагы эле анын көп кырдуу мүнөзү менен аныкталат, мында өз ара аракеттенүүнүн ар кандай чөйрөлөрү бири-бири менен ата-андашпастан, мамилелердин жалпы потенциалын өз ара бекемдейт.

3. Соода-экономикалык жана инвестициялык кызматташтык: жүгүртүүнүн өсүшүнөн сапаттуу кооперацияга өтүү

Соода-экономикалык кызматташтык мамилелердин стратегиялык мүнөзү эң айкын практикалык көрүнүш тапкан багыттардын бири болуп саналат. Акыркы жылдары эки өлкөнүн лидерлери тарабынан өз ара соода жүгүртүүнү 5 миллиард АКШ долларына жеткирүү максаты бир нече жолу белгиленген. Бул багыт сандык көрсөткүч катары гана эмес, маанилүү: ал экономикалык өз ара толуктоону тереңдетүү, ишкердик байланыштарды кеңейтүү жана узак мөөнөттүү биргелешкен долбоорлор үчүн шарттарды түзүү боюнча жалпы багытты чагылдырат.

yi bölgelerinin düzenlenmesi, kümelenme gelişiminin teşvik edilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi ve üretimin ihracata yönlendirilmesi konularında kapsamlı bir deneyim biriktirmiştir. Kırgızistan için, Türkiye'nin deneyimlerinin belirli unsurları, ortak altyapı geliştirme, işletmelere yönelik hizmetler, iş dünyası ile mesleki eğitim arasındaki etkileşim, finansman mekanizmaları ve ihracat desteği gibi unsurlar, özellikle pratik açıdan ilgi çekicidir.

İki ülkenin ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu sektörlerde ortak girişimler kurmak özellikle önemlidir. Bu alanlar arasında tarım ürünlerinin işlenmesi, tekstil ve dikiş endüstrisi, deri imalatı, inşaat malzemeleri, ilaç, makine imalatının belirli alanları ile lojistik ve dijital hizmetler yer almaktadır. Kırgızistan için yatırım işbirliğinin kalitesi, sadece çekilen sermayenin hacmiyle değil, aynı zamanda teknolojik modernizasyona, nitelikli istihdam yaratılmasına, verimlilik artışına ve ihracat potansiyelinin genişlemesine yaptığı katkı ile de belirlenmektedir.

Enerji konusu da ikili gündemde giderek daha önemli bir yer almaktadır. Türkiye'nin dahil olduğu büyük projeler, yatırım ve teknoloji çekmek için yeni fırsatlar sunmaktadır; ancak bu projelerin stratejik değeri, hazırlıkların kalitesi ve projelerin etkin bir şekilde hayata geçirilmesine bağlıdır. Bu nedenle, hidroelektrik işbirliği finansal istikrar, uygun proje yönetimi gerektirir; çevre gerekliliklerine uyum ve Kırgız Cumhuriyeti'nin su-enerji politikasının ulusal öncelikleri ile uyum gerektirir; bu alan, gelecekteki

Муну менен, соода-сатыкты эсепке алуунун булагына жана методологиясына жараша эки тараптуу соода статистикасында пайда болгон айырмачылыктар жеке көрсөткүчтөрдү салыштырууга кылдат мамилени талап кылат. Стратегиялык пландоо үчүн сооданын динамикасын, экспорттун жана импорттун түзүмүн, реэкспорттук операциялардын үлүшүн жана мындан ары өсүштүн реалдуу мүмкүнчүлүктөрүн объективдүү баалоого мүмкүндүк берген бирдиктүү жана салыштырмалуу маалымат базасы принципиалдуу мааниге ээ. Мындай базаны түзүү өзү эле эки өлкөнүн тиешелүү мекемелеринин ортосундагы экономикалык диалогдун маанилүү элементи болуп калышы мүмкүн.

Кыргыз-түрк экономикалык кызматташтыгы үчүн сооданын көлөмүн көбөйтүү гана эмес, анын түзүлүшүн өркүндөтүү да маанилүү. Товар жүгүртүүнүн туруктуу өсүшү кыргыз экспортун кеңейтүү, кайра иштетилген продукциянын үлүшүн көбөйтүү жана өндүрүштүк байланыштарды өнүктүрүү мүмкүнчүлүктөрүнө байланыштуу. Кызматташуунун потенциалы агроөнөр жай комплексинде, кургак жемиштерди жана жаңгактарды, өсүмдүк майларын өндүрүүдө, жеңил өнөр жайда жана башка нишалык багыттарда сакталууда. Бул потенциалды ишке ашыруу түздөн-түз продукциянын сапаты, сертификациялоо, логистика, дистрибьюция жана түрк соода түйүндөрүнө жетүү маселелери менен байланыштуу.

Кийинки этаптын маанилүү багыты болуп тараптардын эл аралык милдеттенмелеринин чегинде техникалык

kalkınma için en iddialı ve umut vaat eden alanlardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Böylece, ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi, ticaret hacmindeki basit bir büyümeden, karşılıklı tamamlayıcılığın olduğu karmaşık bir modele geçişle ilişkilidir. Böyle bir modelde, ticaret heyetleri, pazara erişimi ve yatırımları kolaylaştırıcı önlemler içeren ihracat destek araçları, teknik düzenlemeler – ticaret heyetleri ihracat destek araçlarıyla, yatırımlar ise teknoloji transferi ve üretimin yerelleştirilmesiyle, hükümetler arası mekanizmalar ise her iki ülkenin işletmeleri ve vatandaşları için elde edilen pratik sonuçların değerlendirilmesiyle tamamlanmaktadır.

4. Uzun Vadeli İlişkilerin Temeli Olarak Eğitim, Kültür Ve Kalkınma Alanlarında İşbirliği

Eğitim, kültür ve kalkınma alanlarındaki işbirliği, Kırgızistan-Türkiye ilişkilerinde özel bir yere sahiptir.

Bağımsızlığın ilk yıllarından bu yana, tam da bu alanlar devletlerarası diyalog için istikrarlı bir toplumsal temel oluşturmuş ve siyasi koşullardan bağımsız olarak değerini koruyan insani bağlar kurmuştur. Orta Asya'daki Türk politikası üzerine yapılan çalışmalar, eğitim programları, kültürel kurumlar ve kalkınma alanlarındaki işbirliğinin uzun vadeli önemini vurgulamaktadır (Argalı, 2023; Kahveci & Kuşçu Bonnenfant, 2023).

Kırgız-Türk bağlamında, bu unsurların kendine özgü niteliği, ortak kurumlar ve hükümetlerarası mekanizmalarla yakından bağlantılıdır. En öne çıkan örnek, Kırgız-Türk "Manas" Üniversitesi'dir.

жөнгө салуу чөйрөсүндө өз ара аракеттенүүнү мындан ары өркүндөтүү саналат. Артыкчылыктуу товардык топторго коюлган талаптар жөнүндө маалымат алмашуу, шайкештикти баалоо процедураларынын ачык-айкындуулугун жогорулатуу жана экспорттоочулар үчүн түшүнүктүү жолдорду иштеп чыгуу бизнестин чыгымдарын азайтып, рынокка өз ара кирүүнү дагы болжолдуу кыла алат. Кыргызстан үчүн бул, айрыкча, чакан жана орто ишканалар атаандаштыкка жөндөмдүү продукцияга ээ болгон, бирок тышкы рынокка чыгууда жогорку тоскоолдуктарга туш болгон секторлордо өзгөчө маанилүү.

Инвестициялык-өнөр жай кызматташтыгын тереңдетүү келечектүү багыттардан болуп саналат. Түркия өнөр жай аймактарын, кластердик өнүгүүнү уюштурууда, чакан жана орто бизнести колдоодо жана өндүрүштү экспортко багыттоодо чоң тажрыйба топтогон. Кыргызстан үчүн түрк тажрыйбасынын айрым элементтерин, анын ичинде жалпы инфраструктураны, ишканалар үчүн кызмат көрсөтүүлөрдү, бизнестин кесиптик билим берүү менен өз ара аракеттенүүсүн, каржылоо механизмдерин жана экспорттук колдоону өнүктүрүүнү ыңгайлаштыруу практикалык кызыгууну туудурат.

Эки өлкөнүн экономикасы бири-бирин толуктоого жөндөмдүү секторлордо биргелешкен өндүрүштөрдү түзүү өзгөчө мааниге ээ. Мындай багыттарга айыл чарба продукциясын кайра иштетүү, текстиль жана тигүү өнөр жайы, булга-

1995 tarihli hükümetlerarası anlaşma kapsamında kurulan üniversite, eğitim faaliyetlerine 1997–1998 akademik yılında başlamıştır. Geçtiğimiz on yıllar boyunca üniversite, yalnızca bir eğitim kurumu olarak hizmet vermekle kalmamış, aynı zamanda Kırgızistan, Türkiye ve Türk dünyasının diğer ülkelerinden gelen öğretim görevlileri, araştırmacılar ve öğrenciler arasında sürekli bir etkileşim alanı haline gelmiştir (Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, tarihsiz).

Böyle bir işbirliği modelinin etkisi yalnızca mezun sayısıyla ölçülmez: bu model, uzun vadeli işbirliğini destekleyebilecek mesleki toplulukları, iki dilli yetkinlikleri ve kişisel bağları teşvik eder.

Bir sonraki aşamada, eğitim işbirliği, ortak araştırmalar ve ekonominin yeni sektörleri için personel eğitimi yoluyla daha da geliştirilebilir. Geleneksel beşeri bilimler alanlarının yanı sıra, mühendislik bilimleri, dijital teknolojiler, yapay zeka, tarım teknolojisi, enerji, su kaynakları, iklim değişikliğine uyum, lojistik, sağlık hizmetleri ve kamu yönetimi alanlarında da artan bir talep bulunmaktadır. Kırgızistan için bu, eğitim ortaklıklarını ekonomik modernizasyon hedefleriyle doğrudan ilişkilendirme fırsatı sunarken, Türkiye için ise Orta Asya ile bilimsel ve teknolojik işbirliğini genişletme fırsatı anlamına gelmektedir.

TİKA'nın işbirliği, eğitim altyapısının geliştirilmesine yönelik pratik projelerle bunu tamamlamaktadır. Uzun vadede bu, Kırgız kuruluşlarının kurumsal kapasitesini artırmaya yönelik projeleri de içermektedir. Özellikle, uzmanların yetiştirilmesine, yönetimsel ve teknolojik çözümlerin

ары өндүрүшү, курулуш материалдары, фармацевтика, машина куруунун айрым багыттары, логистикалык жана санариптик кызматтар кирет. Кыргызстан үчүн инвестициялык кызматташтыктын сапаты тартылган капиталдын көлөмү менен гана эмес, анын технологиялык жаңылануурга, квалификациялуу жумуш орундарын түзүүгө, өндүрүмдүүлүктүн өсүшүнө жана экспорттук потенциалды кеңейтүүгө кошкон салымы менен да аныкталат.

Энергетика дагы эки тараптуу күн тартибинде барган сайын көрүнүктүү орунду ээлейт. Түркиянын катышуусундагы ири долбоорлор инвестицияларды жана технологияларды тартуу үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачат, бирок алардын стратегиялык баалуулугу даярдоонун сапаты жана иш жүзүндө ишке ашыруу менен аныкталат. Ошондуктан гидроэнергетикалык кызматташтык финансылык туруктуулукту, долбоорду туура башкарууну, экологиялык талаптарды сактоону жана Кыргыз Республикасынын суу-энергетика саясатынын улуттук артыкчылыктары менен шайкештикти талап кылган эң амбициялуу келечектүү багыттардын бири катары каралышы керек.

Ошентип, экономикалык мамилелерди мындан ары өнүктүрүү товар жүгүртүүнүн жөнөкөй өсүшүнөн өз ара толуктап туруунун татаал моделине өтүү менен байланыштуу. Мындай моделде соода миссиялары экспортту колдоо куралдары менен толукталат, техникалык жөнгө салуу – рынокторго кирүүнү жеңилдетүү чаралары менен, инвести-

uygulanmasına, sürdürülebilir hizmetlerin kurulmasına ve bölgesel yetkinliklerin geliştirilmesine yönelik projelere yönelmek büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, insani işbirliğini dış politikanın ikincil bir boyutu olarak değil, insan sermayesine yapılan bir yatırım olarak değerlendirmeliyiz. Ortak programların mezunları, araştırmacılar, girişimciler, Ortak program mezunları, araştırmacılar, girişimciler, doktorlar, mühendisler ve kamu görevlilerinin her iki ülkeyle işbirliği konusundaki deneyimleri ne kadar kapsamlı olursa, siyasi ve ekonomik değişiklikler karşısında devletlerarası ilişkiler o kadar istikrarlı olacaktır. Bu tür bir sosyal altyapı, yeni projelerin sadece merkezi hükümetin inisiyatifiyle değil, aynı zamanda üniversiteler, şirketler, meslek kuruluşları ve bölgeler aracılığıyla "aşağıdan yukarıya" da ortaya çıkmasını sağlar.

İnsani işbirliğinin daha da geliştirilmesi, değişim programlarının, ortak araştırma projelerinin, ikili akademik hareketliliğin ve genç uzmanlar için stajların karşılıklı faydalarının güçlendirilmesini gerektirir, düşünce kuruluşu programlarının genişletilmesi ve bilimsel ve mesleki literatürün çevirisine verilen desteği artıracaktır. Böyle bir yaklaşım, güvenin en önemli temeli olan kültürel ve tarihsel yakınlığın korunmasına olanak tanırken, aynı zamanda onu modern içeriklerle – bilgi, yenilikler ve ortaklaşa yaratılan entelektüel ürünlerle-zenginleştirecektir.

5. Çok Taraflı Boyut Ve Ulaştırma-Ekonomi Bağı

Son on yıllarda, Kırgızistan-Türkiye ilişkilerinin uluslararası bağlamı da önemli ölçüde değişmiştir.

циялар – технологиялык алмашуу жана өндүрүштү жергиликтүү кылуу менен, ал эми өкмөттөр аралык механизмдер – эки өлкөнүн ишканалары жана жарандары үчүн практикалык натыйжаларды баалоо менен толукталат.

4. Узак мөөнөттүү мамилелердин негизи катары билим берүү, маданият жана өнүктүрүү боюнча кызматташтык

Кыргыз-түрк мамилелеринде билим берүү, маданият жана өнүгүү максатындагы кызматташтык өзгөчө орунду ээлейт. Дал ушул багыттар эгемендиктин алгачкы жылдарынан бери мамлекеттер аралык диалогдун туруктуу коомдук негизин түзүп, саясий конъюнктурага карабастан өз баалуулугун сактап келе жаткан адамдык байланыштарды түзүшкөн. Борбордук Азиядагы түрк саясатын изилдөө билим берүү программаларынын, маданий институттардын жана өнүгүү максатында кызматташтыктын узак мөөнөттүү маанисин баса белгилейт (Argalı, 2023; Kahveci & Kuşçu Bonnenfant, 2023). Кыргыз-түрк маселесинде алардын өзгөчөлүгү биргелешкен мекемелер жана өкмөттөр аралык механизмдер менен тыгыз байланышта.

Эң көрүнүктүү мисал катары Кыргыз-Түрк «Манас» университети эсептелет. 1995-жылдагы өкмөттөр аралык макулдашуунун негизинде түзүлгөн университет 1997-1998-окуу жылында билим берүү ишин баштаган. Өткөн ондогон жылдар аралыгында университет билим берүү мекемеси гана болбостон,

1990'ların başında işbirliği esas olarak ikili bir çerçeve içinde düzenlenirken, günümüzde bu işbirliği Türkiye'nin çok taraflı işbirliği kurumlarıyla giderek daha yakından bağlantılı hale gelmiştir. Kırgızistan ve Türkiye, 2009 Nahçıvan Anlaşması temelinde kurulan Türk Devletleri Örgütü'nün kurucu üye devletleri arasındadır. Örgüt, siyasi ve kültürel diyalogdan ekonomi, ulaştırma, dijitalleşme, enerji, eğitim ve inovasyona kadar pratik gündemini istikrarlı bir şekilde genişletmektedir (Türk Devletleri Örgütü, tarihsiz-a).

6 Kasım 2024 tarihinde Bişkek'te düzenlenen Türk Devletleri Örgütü'nün (TDO) on birinci Zirvesi, Kırgızistan için özel bir önem taşımıştır. Zirvenin gündeminde ekonomik entegrasyon, sürdürülebilir kalkınma, dijital gelecek ve güvenlik konuları yer aldı. Zirve, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın devlet ziyareti ile aynı zamana denk geldi ve Kırgız-Türk ilişkilerini kapsamlı bir stratejik ortaklık düzeyine yükseltmek için önemli bir siyasi zemin oluşturdu (Türk Devletleri Örgütü, 2024).

Bu durum, söz konusu ikili ve çok taraflı boyutların birbirini tamamlayıcı niteliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Türk Devletleri Örgütü'nün (OTS) Kırgızistan-Türkiye ilişkileri açısından pratik önemi, öncelikle somut işbirliği araçları tarafından belirlenmektedir.

Örgütün ekonomik gündemi kapsamında, dijital ticaret, yatırım işbirliği ve ulaşım bağlantıları için mekanizmalar geliştirilmektedir (Türk Devletleri Örgütü, tarihsiz-b). Bu tür girişimlere katılım, Кыргызстан, Түркия жана түрк дүйнөсүнүн башка өлкөлөрүнүн окутуучулары, изилдөөчүлөрү жана студенттеринин үзгүлтүксүз өз ара аракеттенүү мейкиндигине айланды (Kyrgyz-Turkish Manas University, n.d.).

Мындай кызматташтык моделинин таасири бүтүрүүчүлөрдүн саны менен гана өлчөнбөйт: ал кесиптик жамааттарды, эки тилдүү компетенцияларды жана узак мөөнөттүү кызматташтыкты колдой ала турган жеке байланыштарды калыптандырат.

Кийинки этапта билим берүү кызматташтыгы биргелешкен изилдөөлөр жана экономиканын жаңы тармактары үчүн кадрларды даярдоо аркылуу кошумча өнүгүүгө ээ болушу мүмкүн. Адаттагы гуманитардык багыттар менен катар инженердик илимдер, санариптик технологиялар, жасалма интеллект, агротехнологиялар, энергетика, суу ресурстары, климаттык адаптация, логистика, саламаттык сактоо жана мамлекеттик башкаруу тармактарында талап өсүүдө. Кыргызстан үчүн бул билим берүү өнөктөштүгүн экономиканы модернизациялоо милдеттери менен түздөн-түз байланыштыруу мүмкүнчүлүгү, ал эми Түркия үчүн - Борбордук Азия менен илимий-технологиялык өз ара аракеттенүүнү кеңейтүү.

TİKAнын кызматташтыгы билим берүү инфраструктурасын практикалык өнүктүрүү долбоорлору менен толуктайт. Узак мөөнөттүү келечекте кыргыз уюмдарынын институционалдык мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатуучу долбоор-

zistan'ın Türkiye ile olan ikili ortaklığından daha geniş bir bölgesel bağlamda yararlanmasını sağlayarak pazarlara, sermayeye, teknolojilere ve yeni lojistik rotalara erişimi genişletmektedir.

Ulaşım bağlantıları, Kırgızistan-Türkiye ticareti üzerindeki nesnel kısıtlamalardan biri olmaya devam etmektedir. Ortak bir sınırın bulunmaması, üçüncü ülkeler üzerinden geçen transit güzergâhlara bağımlılık ve daha yüksek lojistik maliyetler anlamına gelmektedir. Bu nedenle Kırgızistan için sadece Türkiye ile ikili ulaştırma anlaşmaları değil, aynı zamanda Orta Asya'yı Hazar bölgesi, Güney Kafkasya ve Türkiye'ye bağlayan geniş multimodal koridorların geliştirilmesi de önemlidir. Bu tür güzergâhların güçlendirilmesi, Kırgız mallarının dış pazarlara erişimini artırabilir ve Avrasya tedarik zincirlerinin bir parçası olarak Kırgızistan'ın cazibesini artırabilir.

Bu çok yönlü boyut, Kırgız-Türk ortaklığının içsel değerini ve Kırgız Cumhuriyeti'nin çok yönlü dış politikasıyla olan organik bağlantısını vurgulamaktadır. Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi, onu dış politikanın diğer yönleriyle karşı karşıya getirerek inşa edilmez. Aksine, bu ilişki Kırgızistan'ın kapasitesini genişletir, mevcut uluslararası bağları tamamlar ve ekonomik, kültürel ve altyapı alanında işbirliği için yeni fırsatlar yaratır.

6. Kırgızistan-Türkiye Ortaklığının İleride Gelişmesi İçin Beklentiler

İlişkiyi kapsamlı bir stratejik ortaklık düzeyine yükseltmek, elverişli bir siyasi çerçeve oluşturmuş ve etkileşimimizin pratik içeriği için çıtayı yükseltmiştir.

лорго, тактап айтканда, адистерди даярдоо, башкаруучулук жана технологиялык чечимдерди киргизүү, туруктуу кызматтарды түзүү жана аймактык компетенттүүлүктөрдү өнүктүрүүгө багытталган долбоорлорго өтүү өзгөчө баалуу болуп саналат.

Бул контекстте гуманитардык кызматташтыкты тышкы саясаттын көмөкчү өлчөмү катары эмес, адам капиталына инвестиция катары карашыбыз керек. Биргелешкен программалардын бүтүрүүчүлөрүнүн, изилдөөчүлөрдүн, ишкерлердин, дарыгерлердин, инженерлердин жана мамлекеттик кызматкерлердин эки өлкө менен кызматташуу тажрыйбасы канчалык кеңири болсо, мамлекеттер аралык мамилелер саясий жана экономикалык өзгөрүүлөргө ошончолук туруктуу болот. Мындай социалдык инфраструктура жаңы долбоорлордун борбордук бийликтин демилгеси менен гана эмес, төмөн жактан - университеттер, компаниялар, кесиптик ассоциациялар жана региондор аркылуу пайда болушуна шарт түзөт.

Гуманитардык өз ара аракеттенүүнү мындан ары өнүктүрүү алмашуунун өз ара пайдалуулугун күчөтүүнү, биргелешкен изилдөө долбоорлорун, эки тараптуу академиялык мобилдүүлүктү, жаш адистер үчүн стажировкаларды, аналитикалык борборлор аралык программаларды кеңейтүүнү, ошондой эле илимий жана кесиптик адабияттарды которууну колдоону талап кылат. Мындай мамиле маданий-тарыхый жакындыкты ишенимдин эң маанилүү негизи катары сактап

Bir sonraki aşamada, işbirliği alanlarının listesini genişletmekten ziyade, halihazırda oluşturulmuş mekanizmaları derinleştirmek ve uzun vadede en büyük etkiye sahip alanlara çabaları yoğunlaştırmak özellikle önemli olacaktır.

Kırgızistan'ın ihracatını çeşitlendirmek ve katma değerini artırmak başlıca öncelikler arasındadır. Ticaretin büyümesi, Kırgız ürün yelpazesinin genişletilmesi, yerli üreticilerin Türkiye pazarındaki konumlarının güçlendirilmesi ve ortak değer zincirlerinin geliştirilmesi ile birlikte gerçekleşirse sürdürülebilir olacaktır.

Bu da ticari ilişkileri daha dengeli ve sürdürülebilir hale getirecektir.

Üretim ve yatırım işbirliği de önemli alanlardır.

Bu alanların geliştirilmesi, Kırgızistan'da ortak girişimler kurma, belirli teknolojik faaliyetleri yerelleştirme ve ihracata yönelik sektörleri genişletme fırsatları yaratır.

Bu bağlamda, yatırımları teknoloji transferi, personel eğitimi ve yerli tedarikçilerin geliştirilmesiyle ilişkilendiren mekanizmalar özel bir önem taşımaktadır.

Teknik ve idari engellerin azaltılması bir başka önceliktir.

2024 yılında imzalanan ürün güvenliği ve piyasa denetimi mutabakatı, bu alanda sistematik çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Pratik görevler arasında pazara erişim için sektörel yol haritalarının hazırlanması, yetkili makamlar arasında bilgi alışverişi ve iş dünyası için dijital hizmetlerin geliştirilmesi yer alabilir.

калууга, ошол эле учурда аны заманбап мазмун менен – билим, инновациялар жана биргелешип жаратылган интеллектуалдык продукттар менен толтурууга мүмкүндүк берет.

5. Көп тараптуу өлчөм жана транспорттук-экономикалык байланыш

Соңку ондогон жылдарда кыргыз-түрк мамилелеринин эл аралык контексти да байкаларлык өзгөрдү. Эгерде 1990-жылдардын башында кызматташтык негизинен эки тараптуу форматта курулса, бүгүнкү күндө ал түрк кызматташтыгынын көп тараптуу институттары менен барган сайын тыгыз байланышта. Кыргызстан менен Түркйа 2009-жылдагы Нахичеван келишиминин негизинде түзүлгөн Түрк мамлекеттер уюмунун негиздөөчү мамлекеттеринин катарына кирет. Уюм саясий жана маданий диалогдон экономика, транспорт, санариптештирүү, энергетика, билим берүү жана инновацияларга (Organization of Turkic States, n.d.-a) чейин практикалык күн тартибин ырааттуу кеңейтип жатат.

2024-жылдын 6-ноябрында Бишкекте өткөн Түрк мамлекеттер уюмунун (ТМУ) он биринчи саммити Кыргызстан үчүн өзгөчө мааниге ээ болду. Анын күн тартиби экономикалык интеграция, туруктуу өнүгүү, санариптик келечек жана коопсуздукту камтыды. Саммит Түркиянын президентинин мамлекеттик сапары менен дал келип, кыргыз-түрк мамилелерин комплекстүү стратегиялык өнөктөштүк деңгээлине көтөрүү үчүн маанилүү саясий фон болуп калды (Organization of Turkic States, 2024). Бул

Düzenleyici çerçeve ne kadar şeffaf olursa, karşılıklı ticaret ve yatırım potansiyeli de o kadar artar.

Dijital ve teknolojik ortaklık, gelecekteki gündemde özel bir yer tutacaktır.

Kırgızistan ve Türkiye, dinamik ve hızla gelişen dijital ekosistemlere sahipken, Türk Dilleri Örgütü (OTT) dijital ekonomide işbirliği için ek araçlar oluşturmaktadır. E-devlet hizmetleri, finansal teknolojiler, e-ticaret, yapay zeka, siber güvenlik ve dijital beceri eğitimi alanlarındaki ortak girişimler, gelecekteki büyüme kaynaklarına odaklanarak ikili ilişkiler için yeni bir içerik oluşturabilir.

Yaratıcı ekonomide işbirliği umut verici bir yol olabilir. Kırgızistan'da, film ve video prodüksiyonu, tasarım ve moda, müzik ve diğer yaratıcılık biçimlerini içeren yaratıcı endüstrileri geliştirmek üzere özel bir kurumsal çerçeve oluşturulmuştur: Yaratıcı Endüstriler Parkı (Kırgız Cumhuriyeti Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 2023).

Türkiye ise oyun endüstrisi, tasarım ve yeni nesil film yapımı dahil olmak üzere yeni yaratıcı-teknolojik yönelimlere yönelik destek programlarını hayata geçirme konusunda deneyime sahiptir (Türkiye Cumhuriyeti AB İşleri Genel Müdürlüğü, 2023). Bu temelde, ikili işbirliği, ortak eğitim ve hızlandırıcı programları içermektedir; film ve dijital içeriklerin ortak üretimi, tasarım, moda ve oyun endüstrisi alanlarında deneyim paylaşımı ile yaratıcı şirketlerin her iki ülkenin pazarlarına girmesine yönelik destek faaliyetlerini kapsamaktadır. Kırgızistan эки тараптуу жана көп тараптуу багыттардын өз ара толуктап турганын айкын көрсөтөт.

Түрк мамлекеттер уюмунун (ТМУ) кыргыз-түрк мамилелери үчүн практикалык мааниси биринчи кезекте кызматташтыктын конкреттүү куралдары менен аныкталат. Уюмдун экономикалык күн тартибинде санариптик соода, инвестициялык өз ара аракеттенүү жана транспорттук байланыш механизмдери өнүгүп жатат (Organization of Turkic States, n.d.-b). Мындай демилгелерге катышуу Кыргызстанга Түркия менен болгон эки тараптуу өнөктөштүктү кеңири аймактык контекстте пайдаланууга, рынокторго, капиталга, технологияларга жана жаңы логистикалык жолдорго жетүүнү кеңейтүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Транспорттук байланыш Кыргыз-Түрк соодасынын объективдүү чектөөлөрүнүн бири бойдон калууда. Жалпы чек аранын жоктугу үчүнчү өлкөлөр аркылуу транзиттик каттамдарга көз карандылыкты жана логистикалык чыгымдардын жогорулашын билдирет. Ошондуктан, Кыргызстан үчүн Түркия менен болгон эки тараптуу транспорттук макулдашуулар гана эмес, Борбордук Азияны Каспий аймагы, Түштүк Кавказ жана Түркия менен байланыштырган кеңири мультимодалдык коридорлорду өнүктүрүү да маанилүү. Мындай каттамдарды күчөтүү кыргыз товарларынын тышкы рынокторго жеткиликтүүлүгүн кеңейтип, Кыргызстандын Евразиялык жеткирүү чынжырларына катышуучу катары жагымдуулугун арттыра алат.

açısından, ulusal kültürel özellikleri ve mevcut düzenleyici ve kurumsal çerçeve göz önüne alındığında, yaratıcı endüstri ekosistemini geliştirme konusunda Türkiye'nin deneyimlerinden ders çıkarmak ve bunları uyarlamak konusunda pratik bir ilgi bulunmaktadır.

İnsan sermayesi ve ortaklığın sağladığı uzman desteği, en önemli uzun vadeli kaynaklar olmaya devam etmektedir. Kapsamlı bir ikili gündem, siyasi koordinasyonun yanı sıra, sonuçların sürekli analizini, bilgi alışverişini ve yeni personelin eğitimini de içermektedir. Bu ikili etkileşim için olası formatlardan biri, ekonomi, bölgesel bağlantılar ve İkili işbirliği için olası formatlardan biri, ekonomi, bölgesel bağlantılılık, teknoloji, sürdürülebilir kalkınma ve insan sermayesi konularında analiz merkezleri, üniversiteler, iş dünyası temsilcileri ve uzmanlaşmış devlet kurumlarının katılımıyla gerçekleştirilecek bir Kırgız-Türk uzman diyalogudur.

Bölgesel ve topluluklar arası boyutun geliştirilmesi özel bir önem taşımaktadır. İlişkilerin uzun vadeli sürdürülebilirliği, başkentler ve merkezi devlet kurumlarının ötesinde ne kadar geniş bir şekilde temsil edildiklerine bağlıdır. Şehirler ve bölgeler, üniversiteler, ticaret ve sanayi odaları, iş dünyası dernekleri ve kültür kuruluşları arasındaki ortaklıklar, Kırgız-Türk etkileşiminin sosyal ve ekonomik temellerini önemli ölçüde genişletme potansiyeline sahiptir.

Gelecekteki işbirliğinin etkinliği için genel bir ön koşul, projelerin ölçeğinin hazırlıklarının kalitesiyle orantılı olmasıdır.

Көп кырдуу чен-өлчөм Кыргыз-Түрк өнөктөштүгүнүн өз алдынча баалуулугун жана Кыргыз Республикасынын көп багыттуу тышкы саясаты менен органикалык байланышын баса белгилейт. Түркия менен мамилелерди өнүктүрүү тышкы саясаттын башка багыттарына каршы коюу аркылуу курулбайт. Тескерисинче, ал Кыргызстандын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтип, бар болгон эл аралык байланыштарды толуктап, экономикалык, маданий жана инфраструктуралык кызматташтык үчүн жаңы мейкиндиктерди түзөт.

6. Кыргыз-түрк өнөктөштүгүн мындан ары өнүктүрүү келечеги

Мамиленин статусун жалпы стратегиялык өнөктөштүк деңгээлине көтөрүү ыңгайлуу саясий алкакты түздү жана өз ара аракеттенүүнүн практикалык мазмунуна болгон талаптарды жогорулатты. Кийинки этапта кызматташтык багыттарынын тизмесин кеңейтүү эмес, мурда түзүлгөн механизмдерди тереңдетүү жана эң чоң узак мөөнөттүү таасири бар чөйрөлөргө күч-аракетти топтоо өзгөчө мааниге ээ болот.

Кыргызстандын экспортун диверсификациялоо жана анын кошумча наркын жогорулатуу негизги артыкчылыктардын катарына кирет. Эгерде өсүш кыргыз продукциясынын номенклатурасын кеңейтүү, ата мекендик өндүрүүчүлөрдүн түрк рыногундагы позициясын чыңдоо жана биргелешкен нарктык чынжырларды өнүктүрүү менен коштолсо, товар жүгүртүүнүн өсүшү туруктуу мааниге ээ болот. Бул соода мамилелерин көбүрөөк

Enerji, yatırım ve altyapı girişimleri, profesyonel risk değerlendirmesi, şeffaf bir finansal model, net bir sorumluluk dağılımı ve uygulamanın tutarlı bir şekilde izlenmesini gerektirir. Böyle bir uygulama, ortak projelere duyulan güveni güçlendirebilir ve her iki devletin kalkınmasına olan katkılarını artırabilir.

Sonuç

Kırgız-Türk ilişkilerinin tarihi, diplomatik tanıma ve tarihsel-kültürel yakınlıktan kapsamlı bir stratejik etkileşim sistemine kademeli bir geçişi göstermektedir.

Türkiye, Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk devlet oldu ve sonraki on yıllarda iki ülke, karşılıklı saygıya dayalı bir ortaklık geliştirdi;

Karşılıklı saygıya dayalı benzersiz bir ortaklık modeli oluşturuldu; bu model, Hükümetlerarası Komisyon, ticaret ve dış politika için işleyiş mekanizmaları, Kırgız-Türk "Manas" Üniversitesi, TİKA projeleri ve kapsamlı bir hükümetlerarası ve halkla ilişkiler ağını içermektedir.

Geçtiğimiz dönemin en önemli başarılarından biri, bu ilişkilerin kurumsal olgunluğa ulaşması olmuştur.

Hükümetlerarası Komisyon, ticaret ve dış politika çalışma mekanizmaları, Kırgız-Türk "Manas" Üniversitesi, TİKA projeleri ile iş ve kültür bağları, bu ortaklığın sürekliliğini ve istikrarını sağlamaktadır. 2024 yılında ilişkilerin kapsamlı stratejik ortaklık düzeyine yükseltilmesi, birikmiş siyasi güvenin doğal bir yansıması olmuş ve aynı zamanda ortak çalışmanın yeni bir aşamasını başlatmıştır.

Bu aşamada, ortaklığın ekonomik ve tek-

тең салмактуу жана туруктуу мүнөзгө ээ кылат.

Өндүрүштүк жана инвестициялык кооперация дагы маанилүү багыттардан болуп саналат. Анын өнүгүшү биргелешкен өндүрүштөрдү түзүү, айрым технологиялык операцияларды локализациялоо жана Кыргызстанда экспортко багытталган тармактарды кеңейтүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Бул контекстте инвестицияларды технологияларды өткөрүп берүү, кадрларды даярдоо жана ата мекендик жеткирүүчүлөрдү өнүктүрүү менен байланыштырган механизмдер өзгөчө мааниге ээ.

Техникалык жана административдик тоскоолдуктарды азайтуу дагы бир артыкчылык болуп саналат. 2024-жылы кол коюлган продукциянын коопсуздугу жана базарды көзөмөлдөө боюнча меморандум бул багыттагы системалуу иштерге негиз түзөт. Практикалык милдеттер базарларга жетүү боюнча тармактык жол карталарын даярдоо, профилдик органдардын ортосундагы маалымат алмашуу жана бизнес үчүн санариптик сервистерди өнүктүрүү болушу мүмкүн. Ченемдик чөйрө канчалык түшүнүктүү болсо, өз ара соода жана инвестициянын потенциалы ошончолук жогору болот.

Келечектеги күн тартибинде санариптик жана технологиялык өнөктөштүк өзгөчө орунду ээлейт. Кыргызстан менен Түркия динамикалуу өнүгүп жаткан санариптик экосистемаларга ээ, ал эми Түрк мамлекеттердин уюму (ТМУ) санариптик экономикада кызматташуунун кошумча куралдарын түзөт. Электрондук

nolojik boyutu özel bir önem taşımaktadır. Ortaklığın gelecekteki gelişme beklentileri, yüksek katma değerli ürünlerin ihracatının artırılması, ortak girişimlerin kurulması, teknoloji transferi ile altyapı ve beşeri sermayenin geliştirilmesine bağlıdır.

Oluşturulan kurumsal temel, özel girişimlerden sistematik işbirliğine kademeli bir geçiş için gerekli koşulları yaratmaktadır.

Kırgız ve Türk halklarının kültürel ve tarihsel yakınlığı, karşılıklı güvenin en önemli kaynağı olmaya devam etmektedir.

Aynı zamanda, ikili ilişkilerin geleceği, her iki devletin bu sermayeyi ortak kalkınma, bilgi, teknolojiler ve yeni ekonomik fırsatlara dönüştürme becerisine bağlı olarak giderek daha fazla şekillenmektedir. İşte bir sonraki aşamanın doğal mantığı da burada yatmaktadır: sağlam bir dostluk ve siyasi karşılıklı anlayıştan, daha geniş, daha somut, yaratıcı ve geleceğe yönelik bir stratejik ortaklığa doğru ilerlemek.

Kaynakça

Argalı, M. (2023). Yapılandırmacı bir bakış açısıyla Türk dış politikasında Kırgızistan'ın yeri ve önemi. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(2), 797–817. https://doi.org/10.33206/mjss.1255440

Kahveci, H. ve Kuşçu Bonnenfant, I. (2023). Orta Asya'ya yönelik Türk dış politikası: Bölgeselcilik ve yumuşak gücün ortaya çıkışı. All Azimuth: Dış Politika ve Barış Dergisi, 12(2), 195–218. https://doi.org/10.20991/allazimuth.1310530

Kırgız-Türk Manas Üniversitesi. (tarih belirtilmemiş). Tarihçe. https://manas.edu.kg/en/about_manas/history

мамлекеттик кызматтар, финансылык технологиялар, электрондук соода, жасалма интеллект, киберкоопсуздук жана санариптик кадрларды даярдоо чөйрөсүндөгү биргелешкен демилгелер эки тараптуу мамилелердин жаңы мазмунун, келечектеги өсүү булактарына багытталган мазмунун түзө алат.

Креативдик экономика чөйрөсүндө кызматташуу келечектүү багыт болушу мүмкүн. Кыргызстанда креативдүү индустрияларды өнүктүрүү үчүн атайын институционалдык негиз түзүлгөн, анын ичинде кино жана видео өндүрүштү, дизайнды, моданы, музыканы жана чыгармачылыктын башка түрлөрүн камтыган Креативдик индустриялар паркы (Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлиги, 2023). Түркия, өз кезегинде, жаңы креативдик-технологиялык багыттарды, анын ичинде оюн индустриясын, дизайнды жана кино өндүрүштүн жаңы муунун колдоо программаларын ишке ашыруу тажрыйбасына ээ (Republic of Türkiye Directorate for EU Affairs, 2023). Ушул негизде эки тараптуу кызматташтык биргелешкен билим берүү жана акселератордук программаларды, кино жана санариптик контентти биргелешип өндүрүүнү, дизайн, мода жана оюн индустриясы чөйрөсүндө тажрыйба алмашууну, ошондой эле чыгармачыл компаниялардын эки өлкөнүн рынокторуна чыгуусуна көмөктөшүүнү камтышы мүмкүн. Кыргызстан үчүн улуттук маданий өзгөчөлүктөрдү жана буга чейин калыптанган ченемдик-институционалдык базаны эске алуу менен, Түркиянын чыгармачыл индустриянын экосистемасын өнүктүрүү тажрыйбасын

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (tarih belirtilmemiş). Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler. https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-kyrgyzstan.en.mfa

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (1 Temmuz 2026). Türkiye-Kırgızistan Ortak Stratejik Planlama Grubu'nun Yedinci Toplantısı, Ankara. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-ortak-stratejik-planlama-grubu-yedinci-toplantisi-1-temmuz-2026-ankara.en.mfa

Türk Devletleri Örgütü. (6 Kasım 2024). Türk Dilleri Örgütü'nün 11. Zirvesi Bişkek'te düzenlendi. https://turkicstates.org/en/news/the-eleventh-summit-of-the-organization-of-turkic-states-convened-in-bishkek-1

Türk Dilleri Örgütü. (tarih belirtilmemiş-a). Türk Devletleri Örgütü. https://turkicstates.org/en/organization-of-turkic-states

Türk Devletleri Örgütü. (tarih belirtilmemiş-b). Ekonomik işbirliği. https://turkicstates.org/en/areas-of-cooperation-detail/2-economic-cooperation

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, İletişim Direktörlüğü. (5 Kasım 2024). Kırgızistan ile ilişkilerimizi kapsamlı stratejik ortaklık düzeyine yükselttik. https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/we-have-elevated-our-relations-with-kyrgyzstan-to-the-level-of-comprehensive-strategic-partnership

Türkiye Cumhuriyeti AB İşleri Genel Müdürlüğü. (4 Nisan 2023). Yaratıcı endüstrilerin ortaya çıkışı ve oyun, giyilebilir

үйрөнүү жана адаптациялоо практикалык кызыгууну туудурат.

Адам капиталы жана өнөктөштүктүн эксперттик колдоосу эң маанилүү узак мөөнөттүү ресурс бойдон калууда. Масштабдуу эки тараптуу күн тартиби саясий координация менен биргеликте натыйжаларды үзгүлтүксүз талдоону, билим алмашууну жана жаңы кадрларды даярдоону камтыйт. Мындан аркы өз ара аракеттенүүнүн мүмкүн болгон форматтарынын бири экономика, регионалдык байланыш, технологиялар, туруктуу өнүгүү жана адам капиталы маселелери боюнча аналитикалык борборлордун, университеттердин, бизнес өкүлдөрүнүн жана профилдүү мамлекеттик органдардын катышуусу менен кыргыз-түрк эксперттик диалогу болуп саналат.

Аймактык жана коомдор аралык өлчөмдүн өнүгүүсү өзгөчө мааниге ээ. Мамилелердин узак мөөнөттүү туруктуулугу алардын борбор шаарлардан жана борбордук мамлекеттик органдардан сырткары канчалык кеңири көрсөтүлгөндүгүнө байланыштуу. Шаарлар менен аймактар, университеттер, соода-өнөр жай палаталары, ишкерлер бирикмелери жана маданий уюмдар ортосундагы өнөктөштүк кыргыз-түрк өз ара аракеттенүүсүнүн социалдык жана экономикалык базасын кыйла кеңейтүүгө жөндөмдүү.

Келечектеги кызматташтыктын натыйжалуулугунун жалпы шарты долбоорлордун масштабынын аларды даярдоо сапатына дал келиши болуп саналат. Энергетикалык, инвестициялык

teknolojiler ile yeni nesil film yapımcılığının ekonomide yarattığı dönüşüm - ECITE. https://ab.gov.tr/53436_en.html

TİKA. (tarih belirtilmemiş). Kırgızistan – Bişkek Program Koordinasyon Ofisi. https://tika.gov.tr/en/office/kyrgyzstan-bishkek-program-coordination-office/

Kırgız Cumhuriyeti Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı. (7 Aralık 2023). "Yaratıcı Endüstriler Parkı Alanındaki Bazı Konular Hakkında" Kararnamesi imzalandı. https://mineconom.gov.kg/ru/post/9884

Kırgız Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu. (2025a, 18 Eylül). Kırgızistan-Türkiye Ticari ve Ekonomik İşbirliği Hükümetlerarası Komisyonu'nun 12. toplantısı gerçekleştirildi. https://www.gov.kg/ru/post/s/25646-sooda-ekonomikalyk-kyzmattastyk-boyunca-kyrgyz-turk-okmottor-aralyk-komissiyasynyn-12-zyiyny-ottu

Kırgız Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu. (2025b, 18 Eylül). Bakanlar Kurulu Başkanı Adılbek Kasımaliev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Cevdet Yılmaz, Kırgızistan-Türkiye İş Forumu'na katıldı. https://www.gov.kg/ru/post/s/25650-ministrler-kabinetinin-toragasy-adylbek-kasymaliev-menen-turkiyanyn-vice-prezidenti-zevdet-iylmaz-biznes-forumga-katysty

жана инфраструктуралык демилгелер тобокелдиктерди кесипкөй баалоону, ачык-айкын финансылык моделди, жоопкерчиликти түшүнүктүү бөлүштүрүүнү жана аткарууну ырааттуу көзөмөлдөөнү талап кылат. Мындай практика биргелешкен долбоорлорго болгон ишенимди бекемдеп, эки мамлекеттин өнүгүшүнө кошкон салымын жогорулата алат.

Корутунду

Кыргыз-түрк мамилелеринин тарыхы дипломатиялык таануудан жана тарыхый-маданий жакындыктан стратегиялык өз ара аракеттенүүнүн тармактуу системасына ырааттуу өткөндүгүн көрсөтөт. Түркия Кыргыз Республикасынын көз карандысыздыгын тааныган биринчи мамлекет болуп калды жана кийинки он жылдыктарда эки өлкө ортосунда өз ара урматтоого, туруктуу саясий диалогго жана мамлекеттер аралык жана коомдук байланыштардын кеңири тармагына негизделген өнөктөштүктүн өзгөчө модели түзүлдү.

Өткөн мезгилдин эң маанилүү жетишкендиктеринин бири бул мамилелердин институционалдык жетилгендиги болду. Өкмөттөр аралык комиссия, соода жана тышкы саясат боюнча жумушчу механизмдер, Кыргыз-Түрк «Манас» университети, ТİКА долбоорлору, ишкердик жана маданий байланыштар өнөктөштүктүн үзгүлтүксүздүгүн жана туруктуулугун камсыз кылат. 2024-жылы мамилелердин кеңири стратегиялык өнөктөштүк деңгээлине көтөрүлүшү топтолгон саясий ишенимдин табигый чагылдырылышы болуп, ошол эле учурда

биргелешкен иштин жаңы этабын ачты.

Азыркы этапта өнөктөштүктүн экономикалык жана технологиялык мазмуну өзгөчө мааниге ээ. Анын өнүгүү келечеги жогорку кошумча нарктуу продукцияны экспорттоону кеңейтүү, биргелешкен өндүрүштөрдү түзүү, технологияларды өткөрүп берүү, инфраструктураны жана адам капиталын өнүктүрүү менен байланыштуу. Түзүлгөн институционалдык база жеке демилгелерден системалуу кызматташтыкка акырындык менен өтүү үчүн шарттарды түзөт.

Кыргыз жана түрк элдеринин маданий-тарыхый жакындыгы өз ара ишенимдин эң маанилүү булагы болуп кала берүүдө. Ошол эле учурда эки тараптуу мамилелердин келечеги эки мамлекеттин бул капиталын биргелешкен өнүгүүгө, билимге, технологияларга жана жаңы экономикалык мүмкүнчүлүктөргө айландыруу жөндөмдүүлүгү менен көбүрөөк аныкталат. Мында кийинки этаптын табигый логикасы жатат: бекем достуктан жана саясий өз ара түшүнүшүүдөн – дагы да мазмундуу, жаратмандык жана келечекке багытталган кеңири стратегиялык өнөктөштүккө өтүү.

Адабияттар тизмеси

Argalı, M. (2023). The place and importance of Kyrgyzstan in Turkish foreign policy from a constructivist perspective. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(2), 797–817. https://doi.org/10.33206/mjss.1255440

Kahveci, H., & Kuşçu Bonnenfant, I. (2023). Turkish foreign policy towards Central Asia: An unfolding of regionalism

and soft power. All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace, 12(2), 195–218. https://doi.org/10.20991/allazimuth.1310530

Kyrgyz-Turkish Manas University. (n.d.). History. https://manas.edu.kg/en/about_manas/history

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye. (n.d.). Relations between Türkiye and Kyrgyzstan. https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-kyrgyzstan.en.mfa

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye. (2026, July 1). The Seventh Meeting of Türkiye-Kyrgyzstan Joint Strategic Planning Group, Ankara. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-ortak-stratejik-planlama-grubu-yedinci-toplantisi-1-temmuz-2026-ankara.en.mfa

Organization of Turkic States. (2024, November 6). The 11th Summit of the Organization of Turkic States convened in Bishkek. https://turkicstates.org/en/news/the-eleventh-summit-of-the-organization-of-turkic-states-convened-in-bishkek-1

Organization of Turkic States. (n.d.-a). Organization of Turkic States. https://turkicstates.org/en/organization-of-turkic-states

Organization of Turkic States. (n.d.-b). Economic cooperation. https://turkicstates.org/en/areas-of-cooperation-detail/2-economic-cooperation

Presidency of the Republic of Türkiye, Directorate of Communications. (2024, November 5). We have elevated our relations with Kyrgyzstan to the level of comprehensive strategic partnership. https://www.iletisim.gov.tr/english/

haberler/detay/we-have-elevated-our-relations-with-kyrgyzstan-to-the-level-of-comprehensive-strategic-partnership

Republic of Türkiye Directorate for EU Affairs. (2023, April 4). Emergence of creative industries and transformation of economy of gaming, wearables and new generation film making - ECITE. https://ab.gov.tr/53436_en.html

TİKA. (n.d.). Kyrgyzstan – Bishkek Program Coordination Office. https://tika.gov.tr/en/office/kyrgyzstan-bishkek-program-coordination-office/

Министерство экономики и коммерции Кыргызской Республики. (2023, 7 декабря). Подписано постановление «О некоторых вопросах в сфере Парка креативных индустрий». https://mineconom.gov.kg/ru/post/9884

Кабинет Министров Кыргызской Республики. (2025a, 18 сентября). Состоялось 12-е заседание Межправительственной кыргызско-турецкой комиссии по торгово-экономическому сотрудничеству. https://www.gov.kg/ru/post/s/25646-sooda-ekonomikalyk-kyzmattastyk-boyunca-kyrgyz-turk-okmottor-aralyk-komissiyasynyn-12-zyiyny-ottu

Кабинет Министров Кыргызской Республики. (2025b, 18 сентября). Председатель Кабинета Министров Адылбек Касымалиев и Вице-президент Турции Джевдет Йылмаз приняли участие в кыргызско-турецком бизнес-форуме. https://www.gov.kg/ru/post/s/25650-ministrler-kabinetinin-toragasy-adylbek-kasymaliev-menen-turkiyanyn-vice-prezidenti-zevdet-iylmaz-biznes-forumga-katysty

KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI NEZDİNDEKİ KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ ULUSAL BİLİMLER AKADEMİSİNİN KIRGIZ-TÜRK İLİŞKİLERİNİN 35. YIL DÖNÜMÜNE ADANMIŞ BAZI ÇALIŞMALARI

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРЕЗИДЕНТИНЕ КАРАШТУУ КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫНЫН КЫРГЫЗ-ТҮРК МАМИЛЕЛЕРИНИН 35 ЖЫЛДЫГЫНА АРНАЛГАН АЙРЫМ МАТЕРИАЛДАРЫ

PROF. DR. BEKMAMAT CENBAYEV
ПРОФ. ДР. *БЕКМАМАТ ЖЕНБАЕВ*

PROF. DR. BEKMAMAT CENBAYEV*
*ПРОФ. ДР. БЕКМАМАТ ЖЕНБАЕВ**

1. Tarih Enstitüsü

Kırgız Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkilerin otuz beş yıllık tarihi, tarihî yakınlığa, kültürel değerlerin ortaklığına ve karşılıklı saygıya dayanan devletlerarası ortaklığın istikrarlı gelişiminin açık bir örneğidir. Geçtiğimiz on yıllar boyunca Kırgız-Türk ilişkileri siyasi, ekonomik, eğitim, bilim ve kültürel-hümaniter alanları kapsayan çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır.

Bu süreçte bilimsel-akademik iş birliği özel bir yere sahiptir. Söz konusu iş birliği, iki ülke arasındaki karşılıklı anlayışın güçlendirilmesinin ve insanî diyaloğun genişletilmesinin önemli araçlarından biridir. Bu alandaki gelişmelere Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi B. Camgerçinov adlı Tarih, Arkeoloji ve Etnoloji Enstitüsü önemli katkılar sağlamaktadır.

Son yıllarda Enstitü, Türkiye Cumhuriyeti'nin önde gelen üniversiteleri, bilimsel araştırma kurumları, akademik ve kültürel kuruluşlarıyla mesleki ilişkilerini istikrarlı bir şekilde geliştirmektedir. İş birliği, bilim insanı ve araştırmacı yetiştirilmesini, akademik hareketliliği, ortak araştırmalar yürütülmesini, uluslararası konferans ve bilimsel forumlara katılımı, ayrıca bilimsel çalışmaların hazırlanması ve yayımlanmasını kapsamaktadır.

Akademik Hareketlilik ve Bilim İnsanlarının Yetiştirilmesi

Kırgız-Türk bilimsel iş birliğinin önemli sonuçlarından biri, genç araştırmacıların

* Prof. Dr., Kırgız Cumhuriyeti Bilimler Akademisinin Başkanı.

1. Тарых институту

Кыргыз Республикасы менен Түркия Республикасынын ортосундагы дипломатиялык мамилелердин отуз беш жылдык тарыхы тарыхый жакындыкка, маданий баалуулуктардын жалпылыгына жана өз ара урматтоого негизделген мамлекеттер аралык өнөктөштүктүн ырааттуу өнүгүүсүнүн айкын мисалы болуп саналат. Өткөн ондогон жылдар аралыгында кыргыз-түрк мамилелери саясий, экономикалык, билим берүү, илимий жана маданий-гуманитардык тармактарды камтыган көп кырдуу мүнөзгө ээ болду.

Бул процессте илимий-академиялык кызматташтык өзгөчө орунду ээлейт. Ал эки өлкөнүн ортосундагы өз ара түшүнүшүүнү бекемдөөнүн жана гуманитардык диалогду кеңейтүүнүн маанилүү куралдарынын бири болуп саналат. Бул багыттын өнүгүшүнө Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Б. Жамгерчинов атындагы Тарых, археология жана этнология институту маанилүү салым кошуп келет.

Акыркы жылдар аралыгында Институт Түркия Республикасынын алдыңкы университеттери, илимий-изилдөө мекемелери, академиялык жана маданий уюмдары менен кесиптик байланыштарды ырааттуу өнүктүрүп келе жатат. Кызмат-

* Проф. Др. Кыргыз Республикасына караштуу Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын президенти.

eğitim almaları ve mesleki açıdan yetişmeleri için fırsatların oluşturulmasıdır. Türk üniversitelerinin eğitim programları, Kırgızistanlı bilim insanlarına araştırmalarının metodolojik temelini genişletme, çağdaş bilimsel yaklaşımlarla tanışma ve yabancı meslektaşlarıyla sürdürülebilir mesleki ilişkiler kurma imkânı sağlamaktadır.

Buna Elvira Canbolotovna Tagayeva'nın bilimsel-akademik kariyeri örnek gösterilebilir. Tagayeva, 2025 yılında Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Beşerî Bilimler Enstitüsü Teoloji Fakültesinde "İslam Mezhepleri Tarihi" alanında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır.

E. J. Tagayeva, eğitim süresi boyunca bilimsel araştırma faaliyetlerine aktif olarak katılmıştır. Kırşehir Üniversitesinden Prof. Dr. Nail Karagöz ile birlikte «Abbasoğulları ile Alioğulları Arasındaki Siyasi Çekişmenin Edebi Yansımaları» başlıklı bilimsel makaleyi hazırlamıştır. Çalışma, 31 Aralık 2024 tarihinde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisinde yayımlanmış ve Kırgız-Türk Manas Üniversitesinin 2024-2025 eğitim-öğretim yılına ilişkin resmî raporuna dâhil edilmiştir.

Onun «İlk Dönem İslam Düşüncesinde Dışlama Unsuru Olarak Lanetleme Olgusu» başlıklı yüksek lisans tezinin yayımlanması da özel bir öneme sahiptir. Bu çalışma, 2025 yılında Ankara'daki «OkuOkut» yayınevi tarafından müstakil bir kitap olarak yayımlanmıştır. Bu örnek, akademik iş birliğinin yalnızca eğitim süreciyle sınırlı kalmadığını, bağımsız bilimsel araştırmalar ve yayın faaliyetleri şeklinde de devam ettiğini açıkça göstermektedir.

таштык илимий кадрларды даярдоону, академиялык мобилдүүлүктү, биргелешкен изилдөөлөрдү жүргүзүүнү, эл аралык конференцияларга жана илимий форумдарга катышууну, ошондой эле илимий эмгектерди даярдоону жана жарыялоону камтыйт.

Академиялык мобилдүүлүк жана илимий кадрларды даярдоо

Кыргыз-түрк илимий кызматташтыгынын маанилүү натыйжаларынын бири — жаш изилдөөчүлөрдүн билим алуусуна жана кесиптик жактан калыптанышына мүмкүнчүлүктөрдүн түзүлүшү. Түрк университеттеринин билим берүү программалары кыргызстандык окумуштууларга өз изилдөөлөрүнүн методологиялык базасын кеңейтүүгө, заманбап илимий ыкмалар менен таанышууга жана чет өлкөлүк кесиптештери менен туруктуу кесиптик байланыштарды түзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Буга Эльвира Жанболотовна Тагаеванын илимий-академиялык жолу мисал боло алат. 2025-жылы ал Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин Гуманитардык илимдер институтунун Теология факультетинде «Ислам мазхабдарынын тарыхы» багыты боюнча магистратураны аяктаган.

Окуу мезгилинде Э. Ж. Тагаева илимий-изилдөө иштерине активдүү катышкан. Кыршехир университетинин профессору, доктор Наил Карагёз ме-

Türkiye ile akademik iş birliği çerçevesinde bilimsel kariyerin istikrarlı bir şekilde gelişmesine bir başka örnek de Dastan Baktıbek uulu'nun faaliyetleridir. Baktıbek uulu, 2023 yılında Sakarya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun olmuş, 2026 yılında ise Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Tarih alanındaki yüksek lisans eğitimini başarıyla tamamlamıştır.

D. Baktıbek uulu'nun bilimsel ilgi alanları Kırgızistan tarihi, tarihî coğrafya ve Kırgız halkının manevi-kültürel mirasıyla ilişkilidir. Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi doktora öğrencisi İslamidin Nurdinov ile birlikte "Müslüman Yazarların Eserlerinde Kırgızistan'a Dair Tarihî-Coğrafi Bilgiler (IX-X. Yüzyıllar)" başlıklı makaleyi hazırlamıştır. Makale, "Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Haberleri"nin 2. özel sayısında yayımlanmıştır. Bunun yanı sıra, onun "Epik Anlatı ve Mistik Dünya Görüşü: "Manas" Destanında Sufi Unsurlar" başlıklı araştırması da yayımlanmıştır.

Akademik iş birliğinin önemli aşamalarından biri de Azamat Alagöz uulu'nun eğitimidir. Alagöz uulu, 2014-2018 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans eğitimi almıştır.

Türk Dünyasının Genç Tarihçileri Diyaloğu

Bilimsel bağların güçlendirilmesinde araştırmacıların genç kuşağının desteklenmesi özel bir öneme sahiptir. Kırgızistan ile Türkiye arasındaki günümüz akademik iş birliği, yalnızca eğitim alma imkânı sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda uluslararанен биргеликте ал «Abbasoğulları ile Alioğulları Arasındaki Siyasi Çekişmenin Edebi Yansımaları» аттуу илимий макаланы даярдаган. Эмгек 2024-жылдын 31-декабрында Кахраманмараш Сүтчү Имам университетинин Теология факультетинин журналында жарыяланып, Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин 2024–2025-окуу жылындагы расмий отчетуна киргизилген.

Анын «İlk Dönem İslam Düşüncesinde Dışlama Unsuru Olarak Lanetleme Olgusu» аттуу магистрдик диссертациясынын жарык көрүшү да өзгөчө мааниге ээ. Бул эмгек 2025-жылы Анкара шаарындагы «OkuOkut» басмаканасынан өзүнчө китеп болуп жарык көргөн. Бул мисал академиялык кызматташтык билим берүү процесси менен гана чектелбестен, өз алдынча илимий изилдөөлөр жана жарыялоо ишмердиги түрүндө улантылып жатканын ачык көрсөтөт.

Түркия менен академиялык кызматташтыктын алкагында илимий карьеранын ырааттуу өнүгүшүнүн дагы бир мисалы — Дастан Бактыбек уулунун ишмердиги. Ал 2023-жылы Сакарья университетинин Адабият факультетинин Тарых бөлүмүн аяктаган, ал эми 2026-жылы Хажеттепе университетинин Социалдык илимдер институтунун «Тарых» адистиги боюнча магистратурада окуусун ийгиликтүү аяктаган.

Д. Бактыбек уулунун илимий кызы-

rası bilimsel diyaloğu geliştirebilecek yeni nesil bilim insanlarının yetişmesine de imkân vermektedir.

3-4 Temmuz 2025 tarihlerinde Ankara'da, Türk Tarih Kurumu ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından düzenlenen "Türk Dünyası Genç Tarihçiler Çalıştayı" gerçekleştirilmiştir.

Çalıştaya Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi B. Camgerçinov adlı Tarih, Arkeoloji ve Etnoloji Enstitüsünden beş bilim insanı: Kırgıybek Moldocunusov, Azamat Alagöz uulu, Irıs Medetbekovna Medetbekova, Nasikat Dakenova ve Bakıt Sultanaliev katılmıştır.

Etkinlik, bilimsel deneyim paylaşımı, tarih biliminin güncel meselelerinin tartışılması ve Türk dünyasının genç araştırmacıları arasında yeni mesleki bağlantıların kurulması açısından önemli bir platform olmuştur. Bu tür girişimler, farklı ülkelerin tarihçilerine araştırma yaklaşımlarını karşılaştırma ve bölgenin tarihî mirasını ortaklaşa değerlendirme imkânı sağlayan ortak bir bilimsel alanın oluşturulması açısından özel bir öneme sahiptir.

Ortak Tarihî-Kültürel Mirasın İncelenmesi

Enstitünün faaliyetlerindeki öncelikli alanlardan biri, Kırgız halkının tarihini Orta Asya ve Türk medeniyeti tarihi bağlamında geniş bir perspektiften incelemektir. Araştırmalar, etnogenez ve kaynak bilimi meselelerinden manevi kültür, tarihî ilişkiler ve Kırgız halkının epik mirasına kadar geniş bir sorunlar yelpazesini kapsamaktadır.

Bu bağlamda Manas destanı, Кыргызстандын тарыхы, тарыхый география жана кыргыз элинин руханий-маданий мурастары менен байланыштуу. Кыргыз Республикасынын УИАсынын аспиранты Исламидин Нурдинов менен биргеликте ал «Мусулман авторлорунун эмгектериндеги Кыргызстан тууралуу тарыхый-географиялык маалыматтар (IX–X кылымдар)» аттуу макаланы даярдаган. Макала «Кыргыз Республикасынын УИАсынын кабарларынын» No: 2 атайын чыгарылышында жарыяланган. Мындан тышкары, анын «Эпикалык баян жана мистикалык дүйнөтааным: "Манас" эпосундагы суфийлик элементтер» аттуу изилдөөсү жарык көргөн.

Академиялык кызматташтыктын маанилүү этаптарынын бири — Азамат Алагөз уулунун билим алышы болду. Ал 2014–2018-жылдары Стамбул университетинин Социалдык илимдер институтунда магистрдик даярдыктан өткөн.

Түрк дүйнөсүнүн жаш тарыхчыларынын диалогу

Илимий байланыштарды чыңдоодо изилдөөчүлөрдүн жаш муунун колдоо өзгөчө мааниге ээ. Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы заманбап академиялык кызматташтык билим алууга гана эмес, эл аралык илимий диалогду өнүктүрүүгө жөндөмдүү жаңы муундагы окумуштууларды калыптандырууга да шарт түзөт.

kının manevi kültürünün ve tarihî hafızasının eşsiz bir anıtı olarak özel bir yere sahiptir. Destanın incelenmesi, Türk halklarının tarihi, kültürü, dili, dünya görüşü ve manevi mirası konularında bilimsel diyalog için geniş imkânlar sunmaktadır.

Uluslararası iş birliğinin geliştirilmesindeki önemli olaylardan biri, Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının desteğiyle 19-23 Ağustos 2019 tarihlerinde Bişkek ve Çolpon-Ata şehirlerinde gerçekleştirilen Altay Toplulukları VIII. Uluslararası Sempozyumu olmuştur.

Sempozyum, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Türkiye Tarih Kurumu, TÜRKSOY, Türk Dünyası Belediyeler Birliği ve Osmangazi Belediyesi tarafından düzenlenmiştir. Etkinliğe yaklaşık 150 seçkin bilim insanı katılmıştır.

Böylesine üst düzey bir bilimsel forumun Kırgızistan'da düzenlenmesi, uluslararası bilimsel iş birliğine duyulan ihtiyacın ve farklı ülkelerden bilim insanlarının Türk dünyasının tarihî ve kültürel mirasını ortaklaşa inceleme yönündeki arzusunun önemli bir göstergesi olmuştur.

Enstitü çalışanları ayrıca Türk medeniyetine, Kırgız-Türk tarihî ve kültürel ilişkilerine ve Manas destanına adanmış uluslararası sempozyum, konferans ve diğer bilimsel etkinliklere düzenli olarak katılmaktadır.

Bilimsel Değişim-Karşılıklı Zenginleşme Alanı

Kırgız-Türk bilimsel iş birliği yalnızca eğitim ve forumlara katılım yoluyla değil, araştırmacıların doğrudan etkileşimi aracılığıyla da gelişmektedir.

2025-жылдын 3–4-июлунда Анкара шаарында Түркиянын Тарых коому жана Түркиянын Кызматташтык жана координация агенттиги (TİKA) тарабынан уюштурулган «Türk Dünyası Genç Tarihçiler Çalıştayı» («Түрк дүйнөсүнүн жаш тарыхчылары») семинары болуп өттү.

Семинардын ишине Кыргыз Республикасынын УИАсынын Б. Жамгерчинов атындагы Тарых, археология жана этнология институтунан беш илимий кызматкер: Кыргыйбек Молдожунусов, Азамат Алагөз уулу, Ырыс Медетбековна Медетбекова, Насикат Дакенова жана Бакыт Султаналиев катышты.

Иш-чара илимий тажрыйба алмашуу, тарых илиминин актуалдуу маселелерин талкуулоо жана түрк дүйнөсүнүн жаш изилдөөчүлөрүнүн ортосунда жаңы кесиптик байланыштарды түзүү үчүн маанилүү аянтча болуп калды. Мындай демилгелер ар кайсы өлкөлөрдүн тарыхчыларына изилдөө ыкмаларын салыштырып көрүүгө жана аймактын тарыхый мурасын биргелешип аңдап-түшүнүүгө мүмкүнчүлүк берген жалпы илимий мейкиндикти калыптандыруу үчүн өзгөчө мааниге ээ.

Жалпы тарыхый-маданий мурасты изилдөө

Институттун ишмердигиндеги артыкчылыктуу багыттардын бири — кыргыз элинин тарыхын Борбордук Азиянын

Türkiye Türkü meslektaşlarla birlikte tarih, İslam araştırmaları, kültür ve tarihî-kültürel ilişkiler alanlarında araştırmalar yürütülmektedir. Bu tür bilimsel bağlantılar, araştırmaların kaynak tabanının genişletilmesine, farklı bilimsel yaklaşımların karşılaştırılmasına ve tarihî süreçlerin incelenmesinde karşılaştırmalı-analitik metodolojinin uygulanmasına imkân sağlamaktadır.

Bu etkileşimin önemli bir unsuru, Kırgızistanlı araştırmacıların Türkiye'de düzenlenen uluslararası bilimsel ve uygulamalı etkinliklere katılımıdır.

Örneğin, 12-14 Kasım 2020 tarihlerinde Antalya'da Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Çalışanları Meslek Birliği tarafından düzenlenen Pedagojik ve Sosyal Bilimler Uluslararası Bilimsel Kongresi gerçekleştirilmiştir. Kongreye Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi bilimsel çalışanı Tınıstan Kadıroviç Arzıbayev katılarak bilimsel bir bildiri sunmuştur. Kongrenin sonucunda katılımcılara uluslararası sertifikalar verilmiş ve bilimsel sunumların metinleri Türkiye'de yayımlanan bildiriler kitabında yayımlanmıştır.

Bilimsel diyalog Kırgızistan'da da gelişmektedir. 17-19 Nisan 2025 tarihlerinde Elvira Canbolotovna Tagayeva, Bişkek'te gerçekleştirilen Türk Medeniyeti V. Uluslararası Kongresinde "Kırgız Halk Hekimliğinde Kalbi Yükseltmek" başlıklı bir bildiri sunmuştur.

21 Mayıs 2026 tarihinde Dastan Baktıbek uulu, "1916: Yeni Bulgular ve Yaklaşımlar" başlıklı yuvarlak masa toplantısına katılmış

жана түрк цивилизациясынын тарыхынын кеңири контекстинде изилдөө. Изилдөөлөр этногенез жана булак таануу маселелеринен тартып, руханий маданият, тарыхый байланыштар жана кыргыз элинин эпикалык мурасы маселелерине чейинки кеңири көйгөйлөрдүн спектрин камтыйт.

Бул контекстте «Манас» эпосу кыргыз элинин руханий маданиятынын жана тарыхый эс тутумунун уникалдуу эстелиги катары өзгөчө орунду ээлейт. Аны изилдөө түрк элдеринин тарыхы, маданияты, тили, дүйнөтаанымы жана руханий мурасы маселелери боюнча илимий диалог жүргүзүүгө кеңири мүмкүнчүлүктөрдү ачат.

Эл аралык кызматташтыкты өнүктүрүүдөгү маанилүү окуялардын бири — Кыргыз Республикасынын Президентинин колдоосу менен 2019-жылдын 19–23-августунда Бишкек жана Чолпон-Ата шаарларында өткөн Алтай коомдоштуктарынын VIII Эл аралык симпозиумунун өткөрүлүшү болду.

Симпозиумду Кыргыз Республикасынын УИАсынын Тарых институту, Түркиянын Тарых коому, TÜRKSOY, Түрк дүйнөсүнүн муниципалитеттер бирлиги жана Османгази муниципалитети уюштурган. Иш-чарага 150гө жакын көрүнүктүү окумуштуу катышкан.

Мындай жогорку деңгээлдеги илимий форумдун Кыргызстанда өткөрүлүшү

ve “Asya’daki Beş Türk Romanı Temelinde 1916 Ayaklanması: Tarihî Analiz” başlıklı bir bildiri sunmuştur.

Bu örnekler, Kırgızistan ile Türkiye arasındaki bilimsel etkileşimin giderek daha sistematik bir nitelik kazandığını, beşerî bilimlerin çeşitli alanlarını kapsadığını ve iki ülkenin araştırmacıları arasında mesleki bilgi ve deneyim alışverişi için bir alan oluşturduğunu göstermektedir.

İş Birliğinin Yeni Ufukları

Kırgız-Türk bilimsel iş birliğinin günümüzdeki aşaması, yeni ortak girişimlerin hayata geçirilmesi için geniş imkânlar sunmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi B. Camgerçinov adlı Tarih, Arkeoloji ve

эл аралык илимий кызматташтыкка болгон суроо-талаптын жана ар кайсы өлкөлөрдүн окумуштууларынын түрк дүйнөсүнүн тарыхый жана маданий мурастарын биргелешип изилдөөгө болгон умтулуусунун маанилүү далили болуп калды.

Институттун кызматкерлери түрк цивилизациясына, кыргыз-түрк тарыхый жана маданий байланыштарына жана «Манас» эпосуна арналган эл аралык симпозиумдарга, конференцияларга жана башка илимий иш-чараларга да үзгүлтүксүз катышып келишет.

Etnoloji Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu, önde gelen üniversiteler, bilimsel araştırma merkezleri ve arşivlerle ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesini uluslararası faaliyetlerinin öncelikli ve gelecek vadeden alanlarından biri olarak değerlendirmektedir.

Kırgız-Türk ilişkilerinin tarihiyle bağlantılı yazılı ve arşiv kaynaklarının ortaklaşa tespit edilmesi, incelenmesi ve bilimsel dolaşıma kazandırılması özel bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra ortak arkeolojik ve etnolojik araştırma gezilerinin düzenlenmesi, genç bilim insanlarının desteklenmesi, akademik hareketliliğin geliştirilmesi ve kurumlar arası büyük ölçekli bilimsel projelerin hayata geçirilmesi de gelecek vadeden alanlar arasında yer almaktadır.

Sonuç Yerine

Kırgız Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkilerin 35 yıllık süreci içerisinde, bilimsel ve kültürel-insanî iş birliğinin daha da geliştirilmesi için sağlam bir temel oluşturulmuştur. Akademik ilişkiler, eğitim programları, ortak araştırmalar, uluslararası bilimsel forumlar ve bilim insanlarının mesleki bağlantıları, iki ülke arasındaki bilimsel etkileşimin istikrarlı bir alanını giderek oluşturmaktadır.

Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi B. Camgerçinov adlı Tarih, Arkeoloji ve Etnoloji Enstitüsü açısından bu iş birliği yalnızca uygulamalı değil, aynı zamanda stratejik bir öneme de sahiptir. Bu iş birliği, Kırgızistan tarihine ilişkin araştırmaların derinleştirilmesine, uluslararası bilimsel diyaloğun genişletilmesine ve ortak tarihî-kültürel mirasın daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Илимий алмашуу — өз ара байытуу мейкиндиги

Кыргыз-түрк илимий кызматташтыгы билим алуу жана форумдарга катышуу аркылуу гана эмес, изилдөөчүлөрдүн түздөн-түз өз ара аракеттенүүсү аркылуу да өнүгүүдө.

Түркиялык кесиптештер менен биргеликте тарых, ислам таануу, руханий маданият жана тарыхый-маданий байланыштар боюнча изилдөөлөр жүргүзүлүүдө. Мындай илимий байланыштар изилдөөлөрдүн булактык базасын кеңейтүүгө, ар түрдүү илимий ыкмаларды салыштырууга жана тарыхый процесстерди изилдөөдө салыштырма-аналитикалык методологияны колдонууга мүмкүндүк берет.

Мындай өз ара аракеттенүүнүн маанилүү бөлүгү — кыргызстандык изилдөөчүлөрдүн Түркияда өткөрүлүүчү эл аралык илимий-практикалык иш-чараларга катышуусу.

Мисалы, 2020-жылдын 12–14-ноябрында Анталья шаарында Түркия Республикасынын Билим берүү кызматкерлеринин кесиптик союзу тарабынан уюштурулган Педагогикалык жана социалдык илимдер боюнча эл аралык илимий конгресс болуп өттү. Анын ишине Кыргыз Республикасынын УИАсынын илимий кызматкери Тыныстан Кадырович Арзыбаев катышып, илимий баяндама жасаган. Конгресстин жыйынтыгында

Günümüzde Kırgızistan ve Türkiye'nin bilim camiaları önünde yeni imkânlar bulunmaktadır. Arşivlerin ve yazılı kaynakların ortaklaşa incelenmesi, arkeolojik ve etnolojik araştırmaların yürütülmesi, genç araştırmacıların desteklenmesi ve geniş kapsamlı bilimsel projelerin hayata geçirilmesi, Kırgız-Türk akademik ortaklığına yeni bir içerik ve dinamizm kazandırabilir.

2. Ç. Aytmatov Enstitüsü

Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı nezdindeki Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Ç. Aytmatov Edebiyat Enstitüsü bilim insanları, Türkiye Cumhuriyeti'nin bilim ve eğitim kurumlarıyla Türk halklarının edebiyatı, folkloru ve kültürel mirası alanlarında uzun yıllardır bilimsel ve yaratıcı ilişkiler yürütmektedir.

Hâlihazırda Enstitünün Türkiye Cumhuriyeti'nin bilimsel kurumlarıyla bağımsız olarak yürütmekte olduğu ortak bilimsel projeleri ve hibe programları bulunmamaktadır. Bununla birlikte Türk dünyası edebiyatı, folkloru ve kültürel mirası konusunda ortak bilimsel ilişkiler, bilimsel etkinliklere katılım, doktora tez araştırmalarının yürütülmesi ve bilimsel çalışmaların yayımlanması alanlarındaki iş birliği devam etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ile bilimsel ilişkiler sonucunda Türk halklarının folkloru ve edebiyatı konusunda bir dizi doktora tezi hazırlanmıştır. Bunlar arasında:

Şaban Aytogdu. "Türk Halklarının Destanlarındaki Ortak Epik Gelenek ('Alpamış', 'Koblandı', 'Canış, Bayış', 'Er Tabıldı', 'Battal Gazi', 'Danişmend Gazi' Destanları Temeкатышуучуларга эл аралык сертификаттар тапшырылып, илимий баяндамалардын материалдары Түркияда жарык көргөн жыйнакка киргизилген.

Илимий диалог Кыргызстанда да өнүгүп жатат. 2025-жылдын 17–19-апрелинде Эльвира Жанболотовна Тагаева Бишкек шаарында өткөн Түрк цивилизациясынын V Эл аралык конгрессинде «Кыргыз элдик медицинасында жүрөктү көтөрүү» аттуу баяндама менен чыгып сүйлөдү.

2026-жылдын 21-майында Дастан Бактыбек уулу «1916-жыл: жаңы табылгалар жана көз караштар» аттуу тегерек столго катышып, «"Азиядагы беш түрк" романынын негизинде 1916-жылдагы көтөрүлүш: тарыхый талдоо» деген темада баяндама жасады.

Бул мисалдар Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы илимий өз ара аракеттенүү барган сайын системалуу мүнөзгө ээ болуп, гуманитардык билимдин ар түрдүү багыттарын камтып, эки өлкөнүн изилдөөчүлөрүнүн ортосунда кесиптик тажрыйба алмашуу үчүн мейкиндик түзүп жатканын көрсөтөт.

Кызматташтыктын жаңы горизонттору

Кыргыз-түрк илимий кызматташтыгынын азыркы этабы жаңы биргелешкен демилгелерди ишке ашыруу үчүн кеңири мүмкүнчүлүктөрдү ачууда. Кыргыз Ре-

linde)". – 2010. Uzmanlık alanı: 10.01.09 – Folklor.

Mustafa Ocakbegi. "Ç. Aytmatov'un Sanat Dünyasında Çocuk ve Çocukluk". – 2012. Uzmanlık alanı: 10.01.01 – Kırgız Edebiyatı.

Mustafa Kundakçı. "Kırgız ve Türk Folklorundaki Bedduaların Ortak ve Farklı Yönleri". – 2013. Uzmanlık alanı: 10.01.09 – Folklor.

Enver Kapağan. "Kırgız-Türk Folklorundaki Ak Batalarda, Dilek ve İyilik Dualarındaki Farklılıklar ve Benzerlikler". – 2013. Uzmanlık alanı: 10.01.09 – Folklor.

Erbolat Bayat. "Türk-Moğol Destanlarının Konu Tipolojisi". – 2018. Uzmanlık alanı: 10.01.09 – Folklor.

Satıcıoğlu Hüseyin. "Kırgız ve Türk Folklorunda Yer ve Su Adlarıyla İlgili Efsanelerdeki Ortaklıklar ve Farklılıklar". – 2024. Uzmanlık alanı: 10.01.09 – Folklor.

Yukarıda belirtilen araştırmalar, Kırgız ve Türk halklarının folklorik ve edebî mirasları arasındaki karşılıklı ilişkileri, tipolojik ortaklıkları ve farklılıkları bilimsel temelde incelemeye yöneliktir.

Enstitünün Türkiye Cumhuriyeti ile iş birliği kapsamında maddi ve teknik donanım konusunda destek sağlanmıştır (TİKA). Özellikle 4 Mart 2019 tarihli ekipman tedarik sözleşmesi kapsamında Ç. Aytmatov Dil ve Edebiyat Enstitüsü için bir dizi ofis ve bilgisayar ekipmanı, mobilya ve diğer maddi-teknik araçların temini öngörülmüştür.

Bunlar arasında:

çok işlevli cihazlar (yazıcı, tarayıcı, fotospубликасынын УИАсынын Б. Жамгерчинов атындагы Тарых, археология жана этнология институту Түркиянын Тарых коому, алдыңкы университеттер, илимий-изилдөө борборлору жана архивдери менен өнөктөштүк мамилелерди кеңейтүүнү өзүнүн эл аралык ишмердигинин келечектүү багыттарынын бири катары карайт.

Кыргыз-түрк мамилелеринин тарыхына байланыштуу жазма жана архивдик булактарды биргелешип аныктоо, изилдөө жана илимий жүгүртүүгө киргизүү өзгөчө мааниге ээ. Ошондой эле биргелешкен археологиялык жана этнологиялык экспедицияларды уюштуруу, жаш окумуштууларды колдоо, академиялык мобилдүүлүктү өнүктүрүү жана ири мекемелер аралык илимий долбоорлорду ишке ашыруу келечектүү багыттар болуп саналат.

Жыйынтык ордуна

Кыргыз Республикасы менен Түркия Республикасынын ортосундагы дипломатиялык мамилелердин 35 жылдыгынын ичинде илимий жана маданий-гуманитардык кызматташтыкты мындан ары өнүктүрүү үчүн бекем негиз түзүлдү. Академиялык байланыштар, билим берүү программалары, биргелешкен изилдөөлөр, эл аралык илимий форумдар жана окумуштуулардын кесиптик байланыштары бара-бара эки өлкөнүн илимий өз ара аракеттенүүсүнүн туруктуу мейкиндигин калыптандырууда.

kopi makinesi) – 6 adet;

kişisel bilgisayarlar – 20 adet;

toplantı salonu için kişisel bilgisayarlar – 15 adet;

çalışma masaları – 40 adet;

sandalyeler – 40 adet;

stor perdeler – 227,5 m²;

kitaplıklar – 25 adet;

modüler masalar – 15 adet;

tekerlekli sandalyeler – 25 adet.

Söz konusu maddi ve teknik donanım desteği, Enstitünün bilimsel çalışanlarının çalışma koşullarının iyileştirilmesine, bilimsel araştırmaların yürütülmesine, verilerin işlenmesine ve bilimsel etkinliklerin düzenlenmesine katkı sağlamıştır.

Bu destek, Enstitünün maddi ve teknik altyapısının güçlendirilmesine ve bilimsel faaliyetlerin verimliliğinin artırılmasına yönelik olmuştur.

Enstitünün bilim insanları, Türk dünyasının edebiyatı, folkloru ve kültürü konusunda Türkiye'de ve diğer ülkelerde düzenlenen uluslararası bilimsel konferanslara, sempozyumlara ve yuvarlak masa toplantılarına katılmakta ve bilimsel bildiriler sunmaktadır.

Bunun yanı sıra, Kırgız-Türk edebî ve kültürel ilişkilerine adanmış bir dizi bilimsel makale ve çalışma yayımlanmıştır. Bunlar arasında:

"Ç. Aytmatov'un 'Sardal Kız' Romanı Hakkında" // Kalemdaş, Kalemger. – Türkiye, 2007. – No: 8;

Кыргыз Республикасынын УИАсынын Б. Жамгерчинов атындагы Тарых, археология жана этнология институту үчүн бул кызматташтык практикалык гана эмес, стратегиялык мааниге да ээ. Ал Кыргызстандын тарыхын изилдөөлөрдү тереңдетүүгө, эл аралык илимий диалогду кеңейтүүгө жана жалпы тарыхый-маданий мурасты кыйла толук аңдап-түшүнүүгө өбөлгө түзөт.

Бүгүнкү күндө Кыргызстандын жана Түркиянын илимий коомчулугунун алдында жаңы мүмкүнчүлүктөр ачылууда. Архивдерди жана жазма булактарды биргелешип изилдөө, археологиялык жана этнологиялык изилдөөлөрдү жүргүзүү, жаш изилдөөчүлөрдү колдоо жана масштабдуу илимий долбоорлорду ишке ашыруу кыргыз-түрк академиялык өнөктөштүгүнө жаңы мазмун жана динамика бере алат.

Ч. Айтматов атындагы институт

Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч. Айтматов атындагы Адабият институтунун окумуштуулары Түркия Республикасынын илимий жана билим берүү мекемелери менен түрк элдеринин адабияты, фольклору, жана маданий мурасы багыттарында көп жылдан бери илимий жана чыгармачылык байланыштарды жүргүзүп келишет.

Учурда Түркия Республикасынын или-

"Türkiye 'Ak Keme'yi Nobel'e Aday Göstererek..." (röportajı yapan: Baratbay Arakeev) // Bagıt. – 2016. – 1 Haziran;

"Çıngız Aytmatov ve Türkmen Edebiyatı" // Dünya Edebiyatı. – 2024. – No: 9 (Türkçe);

"Mahtumkulu ve Kırgız Şiiri" // Miras. – 2024. – No: 2 (Türkçe).

Ayrıca Kırgız-Türk edebî ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik bir dizi kitap Türkiye'de Türkçe olarak yayımlanmıştır. Bunlar arasında:

R. Z. Kıdırbayeva. "Manas ve Eski Türklerin Geleneği". – Ankara, 1995;

A. Akmataliev. "Ç. Aytmatov'un Dünyası". – Ankara, 1998. – 221 s.;

A. Akmataliev. "Aytmatov'un Sanat Dünyası". – Ankara, 1999. – 221 s.;

A. Akmataliev. "Kırgız Folkloru ve Tarihî Kahramanlar". – Ankara, 2001. – 382 s.;

Ç. Cumagulov. "Oş Şehrinin Epigrafik Anıtları". – Ankara, 2001;

"Türk Dünyası Edebiyat Tarihi", "Türk Dünyası Edebiyat Terimleri", "Türk Dünyası Edebiyat Antolojisi", "Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi" adlı çok ciltli yayınlar;

A. Akmataliev. "Kırgız Folkloru ve Tarihî Şahsiyetler". – Ankara, 2004. – 370 s.;

A. Akmataliev. "Evren, İnsan ve Jaabars". – Bişkek: Biyiktik, 2008. – 160 s. (Kırgızca, Rusça ve Türkçe);

A. Akmataliev. "Yıldırım Sesli Manasçı – Ç. Aytmatov". – İstanbul: Manas, 2008. – 148 s. (Türkçe);

мий мекемелери менен Институттун өз алдынча ишке ашырылып жаткан биргелешкен илимий долбоорлору жана гранттык программалары жок. Ошол эле учурда түрк дүйнөсүнүн адабияты, фольклору жана маданий мурасы боюнча биргелешкен илимий байланыштар, илимий иш-чараларга катышуу, диссертациялык изилдөөлөрдү жүргүзүү жана илимий эмгектерди жарыялоо багытындагы кызматташтык улантылып келет.

Түркия Республикасы менен илимий байланыштардын натыйжасында түрк элдеринин фольклору жана адабияты боюнча бир катар диссертациялык изилдөөлөр даярдалган. Алардын арасында:

Шабан Айтогду. «Түрк халыктары жырларындагы орток эпикалык дастүр ("Алпамыш", "Кобыланды", "Жаныш, Байыш", "Эр Табылды", "Баттал Гази", "Даанишменд Гази" жырларынын негизинде)». – 2010. Адистиги: 10.01.09 – фольклористика.

Мустафа Ожакбеги. «Бала жана балалык Ч. Айтматовдун көркөм дүйнөсүндө». – 2012. Адистиги: 10.01.01 – кыргыз адабияты.

Мустафа Кундакчы. «Кыргыз жана түрк фольклорундагы каргыштардын жалпылыктары жана айырмачылыктары». – 2013. Адистиги: 10.01.09 – фольклористика.

Энвер Капаган. «Кыргыз-түрк фоль-

"Manas Destanı. S. Orozbakov Varyantına Göre". – İstanbul, 2017. – 1–3. ciltler (Kırgızca ve Türkçe);

"Klasik Araştırmalar ve Metinler. Eski Orhun-Yenisey Kırgız-Türk Edebiyatı". – Bişkek, 2018;

"Ç. Aytmatov: Bozkırların Uyanışı". – Ankara, 2020. – 2 kitap (Türkçe).

Söz konusu çalışmalar, Kırgız-Türk edebî, bilimsel ve kültürel ilişkilerinin geliştirilmesine ve Kırgız edebiyatı ile folklorunun Türkiye'de daha geniş ölçüde tanınmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

3. Matematik Enstitüsü

İntegral-Diferansiyel Denklemler Teorisi Laboratuvarı kıdemli araştırmacısı, fizik ve matematik bilimleri adayı Kanikey Abıtovna Asanova, 26-30 Eylül 2022 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen "Temel Bilimler ve Akademik Yaşamın Gereklilikleri" başlıklı Yaz Okulu'na katılmıştır. Yaz Okulu, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Türk Dünyası ve Türkiye Ulusal Bilimler Akademileri Birliği ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından ortaklaşa düзenlenmiştir.

Yaz Okulu'na katılımının sonucunda kıdemli araştırmacı K. A. Asanova'ya Yaz Okulu'nu tamamladığına dair sertifika verilmiştir. Sertifika, Türkiye Bilimler Akademisi Başkanı Prof. Dr. Muzaffer Şeker ve Türkiye Sanayi ve Teknoloji Bakan Yardımcısı Mehmet Fatih Kacır tarafından takdim edilmiştir.

Türkiye'nin bilimsel kurumları ve üniversiteleriyle mevcut anlaşmalar: Bulunmamaktadır.

клорундагы ак бата, тилек, алкыштардагы айырмачылыктар жана окшоштуктар». – 2013. Адистиги: 10.01.09 – фольклористика.

Ерболат Баят. «Түрк-монгол эпосторунун сюжеттер типологиясы». – 2018. Адистиги: 10.01.09 – фольклористика.

Сатыжыоглу Хусейин. «Кыргыз жана түрк фольклорундагы жер-суу аттарына байланыштуу уламыштардагы жалпылыктар жана айырмачылыктар». – 2024. Адистиги: 10.01.09 – фольклористика.

Жогоруда аталган изилдөөлөр кыргыз жана түрк элдеринин фольклордук-адабий мурастарынын өз ара байланышын, типологиялык жалпылыктарын жана айырмачылыктарын илимий негизде изилдөөгө багытталган.

Институттун Түркия Республикасы менен кызматташтыгынын алкагында материалдык-техникалык камсыздоо боюнча колдоо көрсөтүлгөн (TIKA). Тактап айтканда, 2019-жылдын 4-мартындагы жабдууларды жеткирүү жөнүндө келишимдин негизинде Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институту үчүн бир катар кеңсе жана компьютердик жабдуулар, эмеректер жана башка материалдык-техникалык каражаттар каралган.

Алардын катарында:

көп функционалдуу түзүлүштөр (принтер, сканер, көчүрмө аппараты) – 6 даана;

Enstitü çalışanlarından Türkiye'deki bilimsel ve eğitim merkezlerinde staj/eğitim programlarına katılanların sayısı: 1 (bir kişi) — K. A. Asanova.

Karşılaştırmalı dilbilim ve ortak Türk mirası alanındaki projelere katılım; Enstitü bünyesinde sergiler, kültür günleri, yuvarlak masa toplantıları ve festivaller düzenlenmesi: Gerçekleştirilmemiştir.

Kırgız-Türk ilişkileriyle ilgili tarihî belgelerin ortaklaşa araştırılması: Gerçekleştirilmemiştir.

Türk vakıflarından (TİKA dâhil) sağlanan yatırım, ekipman veya finansman miktarı: Sağlanmamıştır.

4. E. Gareyev Botanik Bahçesi

Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı nezdindeki Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi E. Gareyev adlı Botanik Bahçesi Araştırma Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti'nin bilimsel ve eğitim kurumlarıyla bilimsel ve teknik iş birliğinin geliştirilmesini, uluslararası faaliyetlerin genişletilmesinin gelecek vadeden alanlarından biri olarak değerlendirmektedir. Bu alan, biyolojik çeşitliliğin korunması, bitkisel kaynakların rasyonel kullanımı, bitki introdüksiyonu, dendroloji, botanik ve ekolojik araştırmaların geliştirilmesine ilişkin güncel gereksinimlere cevap vermektedir.

Raporlama döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili bilimsel kuruluşlarıyla ikili iş birliğine ilişkin yürürlükte herhangi bir anlaşma bulunmamıştır. Bununla birlikte Enstitü, çalışanlarının uluslararası bilimsel forumlara katılımı aracılığıyla akademik ilişkilerini istikrarlı bir şekilde sürdürmektedir.

персоналдык компьютерлер – 20 даана;

жыйындар залы үчүн персоналдык компьютерлер – 15 даана;

жумушчу столдор – 40 даана;

отургучтар – 40 даана;

ролл-шторлор – 227,5 м²;

китеп текчелери – 25 даана;

модулдук столдор – 15 даана;

дөңгөлөктүү отургучтар – 25 даана.

Аталган материалдык-техникалык камсыздоо Институттун илимий кызматкерлеринин иштөө шарттарын жакшыртууга, илимий-изилдөө иштерин жүргүзүүгө, маалыматтарды иштетүүгө жана илимий иш-чараларды уюштурууга өбөлгө түзгөн.

Бул колдоо Институттун материалдык-техникалык базасын чыңдоого жана илимий ишмердүүлүктүн натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган.

Институттун окумуштуулары түрк дүйнөсүнүн адабияты, фольклору, жана маданияты боюнча Түркияда жана башка өлкөлөрдө өткөрүлгөн эл аралык илимий конференцияларга, симпозиумдарга жана тегерек столдорго катышып, илимий баяндамаларды жасап келишет.

Мындан тышкары, кыргыз-түрк адабий жана маданий байланыштарына арналган бир катар илимий макалалар жана эмгектер жарыяланган.

Bunun yanı sıra, 2019 yılında Kasım ayında odunsu ve çalı bitkileri laboratuvarı araştırmacısı Tamara Biyakmatovna Abdjunuşeva'nın Antalya'da düzenlenen Türk Dünyası Uluslararası Bilimsel Kongresi'ne katılmıştır. Kırgızistan Cumhuriyeti Sendikalar Federasyonu'nun desteğiyle düzenlenen bu uluslararası bilimsel etkinliğe katılım, mesleki ilişkilerin güçlendirilmesine, bilimsel bilgi alışverişine ve Kırgızistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bilimsel kurumları arasındaki iş birliğinin daha da geliştirilmesine yönelik imkânların genişletilmesine katkı sağlamıştır.

Kırgız-Türk bilimsel etkileşimini daha da güçlendirmek amacıyla Enstitü, Türkiye Cumhuriyeti'nin önde gelen botanik bahçeleri, üniversiteleri ve bilimsel araştırma kurumlarıyla karşılıklı anlayış memorandumları ve bilimsel-teknik iş birliği anlaşmaları hazırlamaya ve imzalamaya, ayrıca ortak araştırma projeleri gerçekleştirmeye ilgi duyduğunu ifade etmektedir. Bunlar arasında İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi, Ankara Üniversitesi Botanik Bahçesi, Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi (İzmir), Atatürk Üniversitesi Botanik Bahçesi (Erzurum), Çukurova Üniversitesi Botanik Bahçesi (Adana), Akdeniz Üniversitesi Botanik Bahçesi (Antalya), Uludağ Üniversitesi Botanik Bahçesi (Bursa) ve ayrıca Türkiye florasının araştırılması ve korunmasına yönelik önemli merkezlerden biri olan Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi (İstanbul) sayılabilir.

İş birliğinin gelecek vadeden alanları arasında; botanik, dendroloji, bitkilerin introdüksiyonu ve aklimatizasyonu, biyolojik çeşitliliğin korunması ve flora genetik

«Ч. Айтматовдун "Сардал кыз" романы жөнүндө» // «Калемдеш, калемгер». – Түркия, 2007. – No:8;

«Түркия "Ак кемени" Нобелге көрсөтүп...» (маектешкен: Баратбай Аракеев) // «Багыт». – 2016. – 1-июнь;

«Чыңгыз Айтматов жана түркмөн адабияты» // «Дүйнө адабияты». – 2024. – No:9 (түрк тилинде);

«Махтумкули жана кыргыз поэзиясы» // «Мирас». – 2024. – No:2 (түрк тилинде).

Ошондой эле кыргыз-түрк адабий байланыштарын өнүктүрүүгө багытталган бир катар китептер Түркияда түрк тилинде жарык көргөн. Алардын ичинде:

Р.З. Кыдырбаева. «Манас жана байыркы түрктөрдүн салты». – Анкара, 1995;

А. Акматалиев. «Ч. Айтматовдун дүйнөсү». – Анкара, 1998. – 221 б.;

А. Акматалиев. «Айтматовдун көркөм дүйнөсү». – Анкара, 1999. – 221 б.;

А. Акматалиев. «Кыргыз фольклору жана тарыхый каармандар». – Анкара, 2001. – 382 б.;

Ч. Жумагулов. «Ош шаарынын эпиграфикалык эстеликтери». – Анкара, 2001;

«Түрк дүйнөсүнүн адабиятынын тарыхы», «Түрк дүйнөсүнүн адабият терминдери», «Түрк дүйнөсүнүн адабиятынын антологиясы», «Түрк дүйнөсүнүн адабиятчылар энциклопедиясы» көп томдук басылмалары;

kaynaklarının muhafazası alanlarında ortak temel ve uygulamalı araştırmalar yürütülmesi; herbaryum koleksiyonları, tohum materyalleri ve bilimsel bilgiler konusunda karşılıklı değişim yapılması; ortak araştırma gezileri ve genç bilim insanlarının staj programlarının düzenlenmesi; bilimsel konferanslar ve sempozyumlar gerçekleştirilmesi; ortak bilimsel çalışmaların yayımlanması ve uluslararası hibe programlarına katılım sağlanması yer almaktadır.

5. P. A. Gana Adlı Ormancılık Bilimsel-Üretim Merkezi

Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı nezdindeki Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi P. A. Gana Adlı Ormancılık Bilimsel-Üretim Merkezi kıdemli araştırmacısı V. M. Surappayeva, TÜBİTAK 2236 Co-Funded Brain Circulation Scheme3 (Co-Circulation3) programı kapsamında gerçekleştirilen uluslararası müsabakayı başarıyla geçmiştir.

Bilimsel araştırma çalışmaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin Ankara şehrindeki Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (Middle East Technical University – METU) yürütülecektir. Araştırmanın konusu: "İklim Değişikliği Koşullarında Ormanların Kırılganlığı ve Ağaç Türlerinin Ekolojik Optimumları: Türkiye ve Kırgızistan'da Ağaçlandırma ve Orman Rehabilitasyonu İçin Ulusal Uyum Stratejilerinin Geliştirilmesi" (Forest Vulnerability and Ecological Optima of Tree Species under Climate Change: Development of National Adaptation Strategies for Afforestation and Reforestation in Türkiye and Kyrgyzstan).

А. Акматалиев. «Кыргыз фольклору жана тарыхый инсандар». – Анкара, 2004. – 370 б.;

А. Акматалиев. «Вселенная, человек и Жаабарс». – Бишкек: Бийиктик, 2008. – 160 б. (кыргыз, орус жана түрк тилдеринде);

А. Акматалиев. «Чагылган үндүү манасчы – Ч. Айтматов». – Стамбул: Манас, 2008. – 148 б. (түрк тилинде);

«Манас эпосу. С. Орозбаковдун варианты боюнча». – Стамбул, 2017. – 1–3-томдор (кыргыз жана түрк тилдеринде);

«Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Байыркы Орхон-Енисей кыргыз-түрк адабияты». – Бишкек, 2018;

«Ч. Айтматов: талаалардын ойгонушу». – Анкара, 2020. – 2 китеп (түрк тилинде).

Аталган эмгектер кыргыз-түрк адабий, илимий жана маданий байланыштарын өнүктүрүүгө, кыргыз адабиятынын жана фольклорунун Түркияда кеңири таанылышына олуттуу салым кошот.

3. Математика институту

«Кыргыз-түрк мамилелеринин 35 жылдыгы» аттуу юбилейлик китепти басып чыгарууга даярдыктын алкагында институттун Түркия Республикасы менен илимий-билим берүү жаатындагы кызматташтыгы тууралуу төмөнкү маалыматты билдиребиз.

Projenin uygulama süresi 24 aydır. Proje; ormancılık ve orman ekosistemlerinin iklim değişikliğine uyumu alanında bilimsel araştırmalar yürütülmesini, Türkiye ve Kırgızistan'daki koşulların karşılaştırmalı analizini ve ayrıca ağaçlandırma ile ormanların rehabilitasyonu konusunda bilimsel temellere dayalı yaklaşımların geliştirilmesini kapsamaktadır. Araştırmanın finansmanı TÜBİTAK CoCirculation3 programı kapsamında sağlanacaktır.

Programa katılım; bilimsel yeterliliğin geliştirilmesine, Türk bilim insanlarıyla deneyim alışverişinde bulunulmasına, iklim değişikliğinin orman ekosistemleri üzerindeki etkisinin araştırılmasına yönelik çağdaş yöntemlerin öğrenilmesine ve Kırgız Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki bilimsel iş birliğinin güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Program: TUBİTAK 2236 Co-Funded Brain Circulation Scheme3 (CoCirculation3) Ev sahibi kuruluş: Middle East Technical University (METU), Ankara, Türkiye Süre: 24 aya kadar Projenin durumu: TÜBİTAK tarafından finansman için onaylanmıştır.

6. B. Yunusaliev Adlı Dilbilim Enstitüsü

B. Yunusaliev Adlı Dilbilim Enstitüsünün baş araştırmacıları tarafından 2 makale hazırlanarak ilgili adrese gönderilmiştir.

7. Geleneksel Kültür ve Sanat Araştırma Merkezi

2025 yılı içerisinde Geleneksel Kültür Bölümü Başkanı Prof. Dr. Kadırali Konkobayev'in yönetiminde, heykeltıraş Askar Turumbekov tarafından hazırlanarak Türkiye

Интегро-дифференциалдык теңдемелер теориясы лабораториясынын улук илимий кызматкери, физика-математика илимдеринин кандидаты Асанова Канykей Абытовна 2022-жылдын 26–30-сентябрында Стамбул шаарында өткөн «Негизги илимдер жана академиялык жашоонун талаптары» аттуу Жайкы мектепке катышкан. Жайкы мектеп Түркиянын Илимдер академиясы (TÜBA), Түрк дүйнөсүнүн жана Түркиянын Улуттук илимдер академияларынын бирлиги жана Түркиянын Кызматташтык жана координация агенттиги (TİKA) тарабынан биргелешип уюштурулган.

Жайкы мектепке катышуунун жыйынтыгында улук илимий кызматкер Асанова К. А.-га Жайкы мектепти аяктагандыгы тууралуу сертификат тапшырылган. Сертификатты Түркиянын Илимдер академиясынын президенти, профессор Музафер Шекер жана Түркиянын Өнөр жай жана технология министринин орун басары Мехмет Фатих Касир тапшырган.

Суроонун башка пункттары боюнча:

Түркиянын илимий мекемелери жана университеттери менен түзүлгөн колдонуудагы келишимдер: жок.

Институттун Түркиядагы илимий жана билим берүү борборлорунда стажировкадан өткөн кызматкерлеринин саны: 1 (бирөө) — Асанова К. А.

Салыштырма тил илими жана жалпы түрк мурасы боюнча долбоорлорго катышуу, институттун базасында көр-

Cumhuriyeti Türk Dil Kurumu'nun (Türk Dil Akademisi) siparişi üzerine aşağıdaki çalışmalar gerçekleştirilmiş ve Türkiye'ye gönderilmiştir:

Eski Kırgız yazısıyla yazılmış ve yaklaşık 711-712 yıllarında dikilmiş Bars-Beg Kağan yazıtının birebir kopyası;

8-9. yüzyıllara ait eski Kırgız yazısıyla yazılmış Suuji yazıtının birebir kopyası;

Şibee-Ulaan damga taş anıtının birebir kopyası (691–692 yıllarına ait olup Kırgızların en tamgası en baş kısmına işlenmiştir);

Türk Kağanlıkları dönemlerinde kullanılmış yaklaşık 40 Türk kağanı mührünün; Türk devletleri dönemlerinde kullanılan, eski Türk yazılarıyla yazılmış para ve sikkelerin ve bazı eşyaların kopyaları hazırlanmıştır.

Bu bilimsel merkezin katılımıyla 2025 yılında Kırgızistan'da "Ruh-Sanat" Dünya Kültür Festivali düzenlenmiş; festivalde bütün Türk devletlerinin kültürlerine, özellikle de müzik sanatına geniş yer verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nden katılan sanatçıların gösterileri ise tüm katılımcılar tarafından büyük memnuniyetle karşılanmıştır.

Bilimsel merkezin bilim insanları, bundan sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin bilim insanları, bilimsel kurumları ve üniversiteleriyle iş birliğini sürdürmek amacıyla karşılıklı anlaşmalar imzalamıştır.

Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı nezdindeki Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisinin yeni yönetimi ve Akademiye bağlı tüm bilimsel kurumlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin bilimsel kurumları гөзмөлөрдү, маданият күндөрүн, тегерек столдорду жана фестивалдарды өткөрүү: өткөрүлгөн эмес.

Кыргыз-түрк мамилелерине тиешелүү тарыхый документтерди биргелешип изилдөө: жүргүзүлгөн эмес.

Түрк фонддорунан (анын ичинде ТİКАдан) тартылган инвестициялардын, жабдуулардын же каржылоонун көлөмү: тартылган эмес.

4. А. Гареев атындагы Ботаникалык бак

Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Э. Гареев атындагы Ботаникалык бак илимий-изилдөө институту Түркия Республикасынын илимий жана билим берүү мекемелери менен илимий-техникалык кызматташтыкты өнүктүрүүнү эл аралык ишмердикти кеңейтүүнүн келечектүү багыттарынын бири катары карайт. Бул багыт биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо, өсүмдүк ресурстарын рационалдуу пайдалануу, өсүмдүктөрдү интродукциялоо, дендрология, ботаника жана экологиялык изилдөөлөрдү өнүктүрүү жаатындагы заманбап милдеттерге жооп берет.

Отчеттук мезгилде Түркия Республикасынын тиешелүү илимий уюмдары менен эки тараптуу кызматташтык жөнүндө колдонуудагы келишимдер болгон эмес. Ошол эле учурда институт өз кызматкерлеринин эл аралык илимий форумдарга катышуусу аркылуу академиялык байланыштарды ырааттуу колдоп келет.

ve üniversiteleriyle bilimsel iş birliğini, günümüzün tüm çağdaş gerekliliklerini karşılayan bir düzeye yükseltmek amacıyla çalışmalar başlatmıştır.

Мындан тышкары, 2019-жылдын ноябрь айында жыгач жана бадал өсүмдүктөрү лабораториясынын илимий кызматкери Абджунушева Тамара Биякматовна Анталья шаарында (Түркия Республикасы) өткөн «Türk Dünyası» аттуу Эл аралык илимий конгресске катышкандыгын билдиребиз. Кыргыз Республикасынын Профсоюздар федерациясынын колдоосу менен уюштурулган бул эл аралык илимий иш-чарага катышуу кесиптик байланыштарды чыңдоого, илимий билимдерди алмашууга жана Кыргыз Республикасы менен Түркия Республикасынын илимий мекемелеринин ортосундагы мындан аркы кызматташтыкты өнүктүрүү мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө өбөлгө түздү.

Кыргыз-түрк илимий өз ара аракеттенүүсүн мындан ары активдештирүү максатында институт Түркия Республикасынын алдыңкы ботаникалык бактары, университеттери жана илимий-изилдөө мекемелери менен өз ара түшүнүшүү жөнүндө меморандумдарды, илимий-техникалык кызматташтык жөнүндө келишимдерди даярдоого жана түзүүгө, ошондой эле биргелешкен изилдөө долбоорлорун ишке ашырууга кызыкдар экендигин билдирет. Алардын катарына Стамбул университетинин Ботаникалык багын, Анкара университетинин Ботаникалык багын, Эгей университетинин Ботаникалык багын (Измир шаары), Ататүрк университетинин Ботаникалык багын (Эрзурум шаары), Чукурова университетинин Ботаникалык багын (Ада-

на шаары), Акдениз университетинин Ботаникалык багын (Анталья шаары), Улудаг университетинин Ботаникалык багын (Бурса шаары), ошондой эле Түркиянын флорасын изилдөө жана сактоо боюнча ири борборлорунун бири болгон Нехат Гөкйигит атындагы Ботаникалык бакты (Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi, Стамбул шаары) киргизүүгө болот.

Кызматташтыктын келечектүү багыттары катары ботаника, дендрология, өсүмдүктөрдү интродукциялоо жана акклиматизациялоо, биологиялык ар түрдүүлүктү коргоо, флоранын генетикалык ресурстарын сактоо багыттарында биргелешкен фундаменталдык жана колдонмо изилдөөлөрдү жүргүзүү; гербарий коллекциялары, үрөн материалдары жана илимий маалыматтар менен алмашуу; биргелешкен экспедицияларды жана жаш окумуштуулардын стажировкаларын уюштуруу; илимий конференцияларды жана симпозиумдарды өткөрүү; биргелешкен илимий эмгектерди жарыялоо, ошондой эле эл аралык гранттык программаларга катышуу саналат.

5. П. А. Гана атындагы Токой чарбасынын илимий-өндүрүштүк борбору

Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын П. А. Гана атындагы Токой чарбасынын илимий-өндүрүштүк борборунун улук илимий кызматкери В. М. Сураппаева TUBİTAK 2236 Co-Funded Brain Circulation Scheme3 (CoCirculation3) программасы-

нын алкагындагы эл аралык конкурстук тандоодон өттү.

Илимий-изилдөө иштери Түркия Республикасынын Анкара шаарындагы Жакынкы Чыгыш техникалык университетинде (Middle East Technical University — METU) жүргүзүлөт. Изилдөөнүн темасы: «Климаттын өзгөрүшүнүн шарттарында токойлордун аялуулугу жана дарак түрлөрүнүн экологиялык оптимумдары: Түркия жана Кыргызстанда токой өстүрүү жана токойлорду калыбына келтирүү боюнча улуттук адаптациялык стратегияларды иштеп чыгуу» (Forest Vulnerability and Ecological Optima of Tree Species under Climate Change: Development of National Adaptation Strategies for Afforestation and Reforestation in Türkiye and Kyrgyzstan).

Долбоорду ишке ашыруунун мөөнөтү 24 айды түзөт. Долбоор токой чарбасы жана токой экосистемаларынын климаттын өзгөрүшүнө ыңгайлашуусу жаатында илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүнү, Түркия менен Кыргызстандын шарттарына салыштырма талдоо жүргүзүүнү, ошондой эле токой өстүрүү жана токойлорду калыбына келтирүү боюнча илимий негизделген ыкмаларды иштеп чыгууну камтыйт. Изилдөөнү каржылоо TUBİTAK CoCirculation3 программасынын алкагында жүргүзүлөт.

Программага катышуу илимий квалификацияны жогорулатууга, түрк окумуштуулары менен тажрыйба алмашууга, климаттын өзгөрүшүнүн токой экосистемаларына тийгизген тааси-

рин изилдөөнүн заманбап ыкмаларын өздөштүрүүгө жана Кыргыз Республикасы менен Түркия Республикасынын ортосундагы илимий кызматташтыкты чыңдоого өбөлгө түзөт.

Программа: TUBİTAK 2236 Co-Funded Brain Circulation Scheme3 (CoCirculation3).

Кабыл алуучу уюм: Middle East Technical University (METU), Анкара, Түркия.

Мөөнөтү: 24 айга чейин.

Долбоордун статусу: TUBİTAK тарабынан каржылоого жактырылган.

6. Б. Юнусалиев атындагы Тил илими институтунун башкы илимий кызматкерлери тарабынан 2 макала даярдалып, тиешелүү дарекке жөнөтүлдү.

7. Салттуу маданият жана искусство илим-изилдөө борбору

2025-жыл ичинде Салттуу маданият бөлүмүнүн башчысы Проф. Др. Кадырали Конкобаевдин жетекчилигинде айкелчи Аскар Турумбеков тарабынан жасалып, Түркия Республикасынын Түрк тили курумунун (Түрк тил академиясынын) заказы боюнча төмөнкү иштер аткарылган жана Түркияга жиберилген:

1.Байыркы кыргыз жазуусунда жазылган, болжол менен 711 – 712-жылдарда коюлган Барс-Бег Кагандын жазма эстелигинин так копиясы;

2.8-, 9-кылымдарга таандык байыркы кыргыз жазмасы менен жазылган Сужи

жазма эстелигинин так копиясы;

3. Шибээт-Улаан тамга таш эстелигинин (691 – 692-жылдарга таандык, кыргыздын эн тамгасы эң башына түшүрүлгөн) так копиясы;

4.40тын тегерегиндеги Түрк каганаттарынын дооpлорунда колдонгулган түрк кагандарынын мөөрлөрүнүн, Түрк мамлекеттери дооpлорундагы колдонулган, байыркы түрк жазуулары менен жазылган акча-тыйындардын, айрым буюмдардын копиялары даярдалган.

Бул илимий борбордун катышуусунда 2025-жылы Кыргызстанда “Рух-Санат” дүйнөлүк маданият фестивалы өткөрүлүп, анда бардык түрк мамлекеттеринин маданияттары, өзгөчө, музыкалык өнөрү кеңири орун алган. Ал эми Түркия Республикасынын санатчыларынын өнөрлөрүнө бардык катышуучулар ыраазы болушкан.

Илимий борбордун окумуштуулары мындан ары да Түркия Республикасынын окумуштуулары, илимий мекемелери, университеттери менен кызматташуу-ну улантуу үчүн өз ара келишимдерди түзүшкөн. Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын жаңы жетекчилиги, анын бардык илимий мекемелери Түркия Республикасынын илимий мекемелери, университеттери менен илимий кызматташуунун бардык заманбап талаптарына жооп берген деңгээлге көтөрүүгө аракеттерди башташты.

KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ İLE TÜRKİYE CUMHURİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN BAŞLANGICI

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ МЕНЕН ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БАЙЛАНЫШТАРЫНЫН АЛГАЧКЫ БАШАТТАРЫ

Prof. Dr. Kadırali KONKOBAYEV
Проф. Др. Кадырали Конкобаев

PROF. DR. KADIRALİ KONKOBAYEV*
*ПРОФ. ДР. КАДЫРАЛИ КОНКОБАЕВ**

Bir insanın hayatı, heyecan verici anlarla doludur. Benim kaderimde de benzer bir olay 1990 yılının Ekim ayında yaşandı. Kırgız SSC İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Onomastik ve Uygulamalı Dilbilim Bölüm Başkanı olarak görev yaptığım günlerdi. Eylül ayında birtakım söylentiler duyuldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk cumhuriyetlerinden dil uzmanlarını Türkiye'de çalışmaya davet ettiğine dair bir fısıltı dolaşıyordu.

Meğer Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'na ve Bakanı Sayın Namık Kemal Zeybek'e talimat vermiş. Talimat uyarınca 1991 yılında "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü" hazırlanması planlanmış; Sovyetler Birliği bünyesinde nüfusu bir milyonu aşan Türk halklarının dilbilimci-akademisyenlerini davet etme ve sözlüğün hazırlanmasını organize etme kararı alındığını biz sonradan, 1991 yılının nisan ayında Ankara'da öğrendik. 1990 yılının Ekim ayında ise Akademi Başkan Yardımcısı Aydarkan Moldokulov hocamız: "Sana Türkiye'de çalışmak üzere davet geldi, hazırlan." diyerek talimat vermişti. Davetiyede Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Sayın Halil Akıncı'nın imzasının bulunduğunu hatırlıyorum.

Sovyetler Birliği İlimler Akademisi Sosyal Bilimler Bölümü'ne bağlı Sovyet Türkologlar Komitesi'nin, o dönemdeki Türk dilleri uzmanları arasından sekiz akademisyeni, Kırgızistan'dan ise beni seçtiğini resmî davet geldikten sonra öğrendim.

* Prof. Dr., Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi. Geleneksel Kültür ve Sanat Araştırma Merkezi. Geleneksel Kültür Bölümü Başkanı. Kırgızistan Cumhuriyeti Onur Bilim İnsanı kkadyraly@gmail.com

Адам жашоосунда, өмүрүндө кызыктуу учурлар көп болот тура. Менин тагдырымда да ошондой окуя 1990-жылдын октябрь айында болду. Кыргыз ССРинин Илимдер академиясынын Тил жана адабият институтунун Ономастика жана прикладдык лингвистика бөлүмүнүн башчысы болуп иштеп калган учурум эле. Сентябрь айында бир имиш-имиштер угулду. Ага караганда Түркия Республикасы түрк республикаларынан тилчи адистерди Түркияга иштөөгө чакырат имиш деген каңшаарды айтышкан эле.

Көрсө, Түркия Республикасынын Президенти Тургут Өзал мырза Түркиянын Маданият министрлигине, анын министри Намык Кемал Зейбек мырзага тапшырма берген экен. Тапшырмага ылайык 1991-жылы "Түрк тилдеринин салыштырма сөздүгүн" даярдоо пландаштырылып, Советтер союзунун курамындагы калк саны бир миллиондон ашкан түрк элдеринин тилчи-окумуштууларын чакыруу жана сөздүктү даярдоо маселесин уюштуруу чечими кабыл алынгандыгын биз кийин 1991-жылдын апрель айында Анкарада билдик. Ал эми 1990-жылдын октябрь айында Академиянын вице-президенти Айдаркан Молдокулов агай: "сага Түркияда иштөөгө чакыруу

* Проф. Др. Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясы. Салттуу маданият жана искусство илим-изилдөө борбору. Салттуу маданият бөлүмүнүн башчысы. Кыргыз Республикасынын илимине эмгек сиңирген ишмери (kkadyraly@gmail.com)

Burada bir hususu belirtmek gerektiğini düşünüyorum. Sovyet türkolojisi, eski Rus türkolojisinin mirasçısı olduğu ve Türk halklarıyla bin yılı aşkın bir süre komşu olarak yaşadığı için, aralarındaki yoğun ilişkiler sebebiyle Türk halklarının çok yönlü araştırılmasında Rus türkolojisinin ayrıcalıklı bir yeri vardır. SSCB İlimler Akademisi bünyesindeki Sovyet Türkologlar Komitesi ise saygın bir uluslararası kuruma dönüşmüştü. Komite başkanı, Türkçenin klasik gramerinin yazarı ünlü Türkolog Akademisyen A. N. Kononov; yardımcısı ise yine Tatar asıllı ünlü Türkolog, SSCB İlimler Akademisi Muhabir Üyesi Profesör E. R. Tenişev idi.

Böylece, Türkiye Kültür Bakanlığı'nın daveti ve Sovyet Türkologlar Komitesi'nin kararı doğrultusunda 4 Nisan 1991 tarihinde Bişkek – Moskova – İstanbul – Ankara uçak rotasıyla Ankara'ya gelmiştik.

Azerbaycan'dan Alaeddin Aliyev, Başkurdistan'dan Tatar ve Başkurt dilleri uzmanı Almaz Şayhulov, Kazakistan'dan Kazak dili üzerine Erden Kajıbekov, Uygur dili üzerine Valeriy Mahpirov, Özbekistan'dan Berdah Yusup, Türkmenistan'dan Ceppar Göklenov, Moskova'dan Rus dili üzerine Aliy Ahmatov ve Kırgızistan'dan ben gelmiştim.

Neticesinde, 1991 yılının 8 ayı içerisinde çağımızın en ünlü Türkologlarından biri olan Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un komisyon başkanlığında Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü yazılarak, 1. cildi 1991'de, 2. cildi 1992'de Türkiye Kültür Bakanlığı tarafından iki cilt hâlinde yayımlandı.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Bakan Namık Kemal Zeybek'in öncülüğүн-

келиптир, даярдангыла" деп, тапшырма берген эле. Чакырууга Москвадагы Түркиянын элчиси Халил Акынчы мырзанын колу коюлганы эсимде.

Советтер союзунун Илимдер академиясынын Коомдук илимдер бөлүмүнө караштуу Түркологдордун советтик комитети ошол кездеги түрк тилдери боюнча окумуштуу адистердин ичинен сегиз адисти, Кыргызстандан мени тандашкандыгын расмий чакыруу келгенден кийин билдим.

Ушул жерден бир жагдайды айта кетүү зарыл деп ойлоймун. Себеби, Советтик түркология, мурдагы Россия түркологиясынын мураскору болгондуктан, түрк элдери менен миң жылдан ашык мезгилде кошуна жашагандыктан, карым-катыштардын өз ара тыгыздыгынан улам орус түркологиясынын түрк элдеринин ар тараптан изилденишинде өзгөчө орунда турат. Ал эми СССР илимдер акадеиясынын курамындагы

Түркологдордун советтик комитети кадыр-барктуу эл аралык уюмга айланган болчу. Комитеттин төрагасы, түрк тилинин классикалык грамматикасынын автору, атактуу түрколог, академик А.Н. Кононов, орун басары дагы атактуу түрколог, татар тектүү, СССР илимдер академиясынын мүчө-корреспонденти, профессор Э.Р. Тенишев болгон.

Ошентип, Түркиянын маданият министрлигинин чакыруусу жана Түрко-

de; Prof. Dr. A. B. Ercilasun'un sözlüğün hazırlanması, yazımı ve dilbilimsel temellerine dair ilkeleri doğrultusunda 8 Sovyet dilbilimcinin gayretleriyle 1991 yılında (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü [KTLS], 1991, I. Cilt, 1183 s.; 1992, II. Cilt, 502 s.) 2 cilt olarak yayımlandı.

Yine de bu sözlüğün yazılıp yayımlanmasının üzerinden 35 yıl geçti. Bana göre bu sözlüğün 35 yıl önce hazırlanıp yayımlanmasının iki tarihî önemi vardı:

Birincisi: Büyük Atatürk'ün "Vaktiyle demir kapılar açılacak, biz buna hazır olmalıyız." şeklindeki bilgece vasiyetinin vaktinin geldiğini Türkiye yönetiminin idrak etmesi ve yeni ilişkilerin, temasların bir aracı olacak sözlüğün hazırlanmasının dönemin ihtiyaçlarına cevap verdiğine pek çok kişi şahit oldu.

логдордун советтик комитетинин чечими боюнча 1991-жылдын 4-апрели күнү Бишкек – Москва – Стамбул – Анкара учак жолу менен Анкарага келген болчубуз.

Азербайжандан Алаеддин Алиев, Башкырстандан татар жана башкыр тилдери адиси Алмаз Шайхулов, Казакстандан казак тили боюнча Ерден Кажыбеков, уйгур тили боюнча Валерий Махпиров, Өзбекстандан Бердах Юсуп, Түркмөнстандан Жеппар Гөкленов, Москвадан орус тили боюнча Алий Ахматов жана Кыргызстандан мен келген элек.

Натыйжада, 1991-жылдын 8 айында заманыбыздын эң атактуу түрколог-дорунун бири Проф. Др. Ахмет Бижан Эржиласундун комиссия башчылыгында

İkincisi: 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eserinden bin yıl sonra Türk dillerinin ikinci sözlüğünün basılması ayrı bir önem taşıyordu. Kaşgarlı Mahmud 11. yüzyılda Türk halklarının sözlüğünü hazırlayarak Araplara Türkçe öğretmeyi amaçlarken; 1991'de hazırlanan Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, zaman geçtikçe birbirinden uzaklaşan ve anlaşması zorlaşan Türk halklarının kendi aralarındaki iletişimi, karşılıklı anlayışı ve bağları korumayı hedeflemiştir.

Tarihî koşullar nedeniyle, eski çağlardan beri kendi devlet geleneklerini koruyup yaşatan Türk halkları, 20. yüzyılın başlarında Türkiye Cumhuriyeti hariç bağımsız devletlerinden tamamen veya kısmen mahrum kalmışlardı.

Egemen Türkiye Cumhuriyeti'nin, günümüz Türk devletlerini ilk tanıyanlardan biri olarak hiç tereddütsüz tanıması ve yeni Türk devletlerinin her alanda gelişmesine kesintisiz destek vermesinin bir tanığı olarak bu makaleyi içtenlikle kaleme aldım.

17-19 Ağustos 1991 tarihlerinde Moskova'daki darbe girişimi sırasında, Sovyetler'den gelmiş olan sekiz dilbilimci olarak vatanın kutsallığını ve halkımızın başına gelen bu zorlu dönemi her birimiz iliklerimize kadar hissettik. Üç gün boyunca gözümüze uyku girmeyip endişeden kıvranarak; halkımıza ne olacak, çoluk çocuğumuzu bir daha görebilecek miyiz diye huzur bulamadığımız, binbir kaygı içinde kaldığımız günleri sekizimiz birlikte yaşadık. O günlerde Türkiye'mizin Kültür Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığında görev yapan yetkililerin ve

"Түрк тилдеринин салыштырма сөздүгү" жазылып, 1991-жылы 1-тому, 1992-жылы 2-тому Түркиянын маданият министрлиги тарабынан эки том сөздүк басмадан чыгарылган.

Түркия Республикасынын Маданият министрлиги, министри Намык Кемал Зейбектин жетекчилигинде, Проф. Др. А.Б. Эржиласундун "Сөздүктүн" даярланышы, жазылышы, лингвистикалык негиздемелерине ылайык советтик 8 окумуштуу-тилчилеринин аракеттеринин натыйжасында 1991-жылы (Karşılaştırılmalı Türk Lekçeleri Sözlüğü. (KTLS), 1991, I. Cilt, 1183 s.; 1992, II.Cilt, 502 s.) 2 том болуп жарыяланган.

Кандай караган күндө да, бул "Сөздүктүн" жазылганына жана жарыяланганына 35 жыл толду. Менимче, "Сөздүктүн" 35 жыл мурда даярдалышынын жана жарыяланышынын эки тарыхый мааниси болгон. Биринчиси, улуу Ататүрктүн осуятына ылайык "Качандыр бир убакта темир дарбаза ачылат, биз ошого даяр болушубуз керек" деген даанышмандыгынын учуру келгенине Түркия жетекчилигинин баамы жеткендиги, жаңы байланыш, карым-катыштын куралы боло турган "Сөздүктүн" даярдалышы – ошол жылдардын талаптарына жооп бергендигинин күбөлөрү көп болгон. Экинчиси, 11-кылымдагы Кашкарлы Махмуддун "Дивани Лугати ит-Түрк" сөздүгүнөн кийинки, миң жыл өткөндөн соң түрк тил-

kısa sürede kaynaşıp kardeş gibi olduğumuz Türk dostlarımızın sürekli halimizi hatırımızı sormaları hiç aklımdan çıkmadı. Türkiye'nin bağımsız, güçlü bir devlet olduğuna, Türk halkının gönül yakınlığına ve gerçek bir kardeş olduğuna olan inancımız pekişmişti.

1991 yılında rahatsızlanmam sebebiyle Kasım ayında Bişkek'e dönüp Kırgızistan İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsünde bizzat kurduğum ve bölüm başkanı olarak görev yaptığım Onomastik ve Uygulamalı Dilbilim Bölümündeki işime devam ettiğim günlerin birinde, Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet Sekreteri Ednan Karabayev telefon açarak Cumhurbaşkanının kabul edeceğini, önemli bir konu olduğunu ve acilen gelmemi söyledi.

Cumhurbaşkanı Askar Akayev beni kabul ettiğinde: "Ülkemizde Türkiye'yi tanıyan hiç kimse yokmuş. 22 Aralık'ta Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın daveti üzerine Türkiye'ye yapılacak resmî devlet ziyaretine hazırlık yürütülüyor." diyerek Türkiye Cumhuriyeti, devlet yöneticileri, siyasi sistemi, parlamentosu, partileri ve daha birçok konuda sorular sordu.

Ben de bildiğim kadarıyla Türkiye hakkında ayrıntılı bilgiler verdim. Ardından resmî ziyaretin hazırlıklarına yardım etmemi isteyerek, Türkiye'yi iyi bilen bir uzman sıfatıyla çalışma grubu ile birlikte 22–26 Aralık 1991 tarihlerinde Türkiye'ye gideceğimi belirtti ve Devlet Sekreteri Ednan Karabayev'e: "Kadıralı Konkobayeviç'i rezidansa, L. İ. Levitin'in yanına götür. Vakit az." talimatını verdi.

Böylece Cumhurbaşkanının talimatını ye-

дөринин экинчи сөздүгүнүн басылышы өзгөчө мааниге ээ болчу. Кашкарлы Махмуд 11-кылымдагы түрк элдеринин сөздүгүн даярдоо аркылуу араптарга түркчө үйрөтүү максатын койсо, 1991-жылы даярдалган "Түрк тилдеринин салыштырма сөздүгү" мезгил өткөн сайын улам бири-биринен алыстап, түшүнүшүү кыйын болуп калган түрк элдеринин өз ара коммуникациясын, өз ара түшүнүшүүлөрүн, карым-катыштарын, байланыштарын сактоого арналган.

Тарыхый жагдайларга байланыштуу байыркы замандардан бери өз мамлекеттүүлүктөрүн сактап, коргоп келген түрк элдери 20-кылымдын баштарында, жалгыз Түркия Республикасынан башкалары, өз алдынча мамлекеттүүлүктөрүнөн толук же жарым-жартылай ажырашкан. Суверендүү Түркия Республикасы азыркы түрк мамлекеттеринин биринчилерден болуп токтоосуз тааныгандыгы, жаңы түрк мамлекеттеринин ар тараптан өнүгүшүнө тынымсыз колдоо көрсөтүп келе жаткандыгынын бир күбөсү катары ушул макаланы чын дилимден жаздым.

1991-жылдын августунун 17-19-күндөрү, Москвадагы путч болгондо, советтерден келген сегиз тилчи ата-журттун ыйыктыгына, элиңдин башына түшкөн оор учурду ар бирибиз жон терибиз менен сездик. Үч күн бою уктабай, сарсанаадан көзүбүз ирмелбей, эл-журт эмне бо-

rine getirmek için 17-21 Aralık tarihleri arasında gece gündüz Leonid İsidoroviç Levitin ile birlikte Kırgızistan'ın ilk cumhurbaşkanı Askar Akayev'in Türkiye'ye yapacağı resmî devlet ziyaretine dair bütün evrakı hazırladık. Bu belgeleri hazırlarken ziyaretin en verimli şekilde geçmesi adına Leonid İsidoroviç'e Türkoloji alanındaki uzun yıllara dayanan araştırma sonuçları, Türkiye'deki Türkoloji araştırmalarının verileri ve bunların resmî metinlerde en doğru biçimde kullanılması konusunda bilgi vermeye gayret ettim. Her akşam Cumhurbaşkanı bizzat gelerek hazırlıkların seyrini takip etti.

Nihayet 22 Aralık 1991 tarihinde Kırgızistan Havayolları'na ait Tu-154 uçağı Ankara Esenboğa Havalimanı'na indi ve Kırgız devlet başkanının Türkiye Cumhuriyeti'ne yaptığı ilk resmî devlet ziyareti başladı.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Cumhurbaşkanı Askar Akayev arasındaki görüşmelerin çok olumlu geçtiğini duyuyorduk. Çalışma grubundakiler olarak biz doğrudan ikili görüşmelere katılmadık; yalnızca resmî heyette yer alanlar bulundu. Heyette Kırgızistan Halk Şairi Calil Sadıkov, Kırgızistan Halk Yazarı Mar Bayciyev, Narın Valisi Kemelbek Aşıraliyev, Cogorku Keneş'in (Parlamento) genç milletvekili Ömürbek Tekebayev gibi isimler yer alıyordu.

22 Aralık akşamı Kırgız devlet başkanının ve Kırgız heyetinin onuruna Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Ankara'daki köşkünde resmî bir akşam yemeği verdi. Hepimiz bu davette hazır bulunduk.

Bir ara Askar Akayeviç işaret etti. Kemel Aşıraliyeviç ile birlikte iki karton kutuyu açtık. Birinde kurt kürkü (içik), diğerinde

лот, бала-чаканы көрөбүзбү, жокпу деп, жаныбыз жай таппай, санаабыз санга бөлүнгөн күндөрдү сегизибиз башыбыздан өткөргөн элек. Ошондо Түркиябыздын маданият министрлигинде, тышкы иштер министрлигинде иштеген расмий кызмат адамдары, биз кыска убакыт ичинде туугандашып кеткен түрк жакын тааныштарыбыз тынымсыз биздин акыбалыбызды сурап турушкандары эстен чыкпай калды. Түркиянын өз алдынча кубаттуу мамлекет экендигине, түрк калкынын жан дүйнөсүнүн жакындыгына, чыныгы тууган экендигине ишенген болчубуз.

1991-жылы ооруп калгандыгыма байланыштуу ноябрь айында Бишкекке кайтып, Кыргыз илимдер академиясынын Тил жана адабият институтундагы өзүм уюштуруп, бөлүм башчысы болуп иштеген Ономастика жана прикладдык лингвистика бөлүмүндө кызматымды уланта баштаган күндөрдүн биринде Кыргыз Республикасынын мамлекеттик катчысы Эднан Карабаев телефон чалып, Президент кабыл алат, иш бар, тез келгин деди.

Президент Аскар Акаев кабыл алып: "Түркияны билген эч ким өлкөбүздө жок экен. Түркияга 22-декабарда Түркиянын Президенти Тургут Өзалдын чакыруусу боюнча расмий мамлекеттик сапар менен Түркияга барууга даярдык көрүлүүдө" деп, Түркия Республикасы, анын жетекчилери, саясий системасы,

tepesi kırmızı kadife kaplı samur başlık (tebetey) ile gümüş kemer yer alıyordu. Askar Akayeviç samur başlığı silkeleyip Sayın Turgut Özal'ın başına taktı; Kemelbek Bey ile biz de kurt kürkünü silkeleyip katlarını düzelterek Askar Akayeviç'in eline verdik. Gümüş kemeri de kuşandı. Sayın Turgut Özal üzerine bakıp "Yakıştı mı?", "Nasıl oldu?" dedi ve salonda yaklaşık on metre mesafedeki aynaya doğru yürüdü. Arkasından Askar Akayeviç, Kemelbek Bey ve ben birlikte ilerledik. "Sayın Cumhurbaşkanım; bu kurt kürkünü ve 'kırmızı börk' denilen bu başlığı, Türk Kağanlıkları devrinde sadece kağanlar ve devleti yöneten beyler giyerdi." diye Türkçe izah ettim. Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın kurt kürkünü ve kırmızı börkü giydiğinde duyduğu o içten sevinç hafızamdan hiç silinmedi.

Ondan yaklaşık on dakika sonra Turgut Özal Bey: "Kardeşim Askar Bey, bu yıl İslam kardeşim ile Nursultan kardeşim geldiğinde akıl edememişiz. Şimdi ikimiz, Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti arasında devletler arası iş birliği, kardeşlik ve dostluk memorandum imzalayalım." önerisinde bulundu. Askar Akayeviç bunu hemen destekledi. Turgut Özal Bey iki genci görevlendirdi. Askar Akayeviç beni yanına çağırarak, "Askar Çıngızoviç ile birlikte yardım edin." dedi. Akşam saat 22.00'yi geçmişti. Dördümüz gece boyunca bir buçuk sayfadan oluşan memorandum metnini Rusça ve Türkçe olarak yazıp sabah saat 07.00'de hazır hale getirdik. Saat onda iki cumhurbaşkanı, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilk memoranduma imza attılar. 22 Aralık'ı 23 Aralık'a bağlayan gece yazılıp hazırlanan, Turgut Özal Bey ile Askar Akayev'in imzalaпарламенти, партиялары ж.б. көп маселелер боюнча сурамжылады.

Мен билишимче Түркия жөнүндө маалыматтарды айтып бердим. Андан кийин расмий сапарды даярдоого жардам беришимди айтып, Түркияны билген эксперт катары жумушчу топ менен 1991-жылдын 22 – 26-декабрь күндөрү Түркияга барып келе турганымды айтып, мамлекеттик катчы Эднан Карабаевке "Кадыралы Конкобаевичти резиденцияга Л.И. Левитинге алып баргын. Убакыт аз калды" деген тапшырманы берди.
Ошентип, президенттин тапшырмасын аткаруу үчүн 17-декабрдан 21-декабрына чейинки күндөрдө күнү-түнү Леонид Исидорович Левитин менен Кыргызстандын биринчи президенти Аскар Акаевдин Түркияга жасаган расмий мамлекеттик сапарына тиешелүү бардык документтерди даярдаганбыз. Ал документтерди даярдоодо мүмкүн болушунча сапардын ийгиликтүү өтүшү үчүн Леонид Исидоровичке түркология илиминдеги көп жылдык изилдөөлөрдүн натыйжалары, Түркиядагы түркология илиминин изилдөө жыйынтыктары, мүмкүн болушунча, туура пайдалануу, расмий документтерде алардын туура колдонулуштары жөнүндө түшүндүрүүгө аракеттер жасалды. Ар күнү кечинде Президент келип, даярдыктарды сурап турду.

Ошентип, 1991-жылдын 22-декабары күнү Кыргызстан аба жолдурунун ТУ –

rını taşıyan bu tarihi belgenin hazırlanmasına katılıp katkı sunmuş olmaktan dolayı bugün bile içten içe sevinç duyarım. O memorandumu hazırlarken yazdığım Türkçe ve Rusça metinlerin el yazmaları şahsi arşivimde muhafaza edilmektedir.

Kırgız heyetini Ankara'dan İzmir'e, İzmir'den İstanbul'a kadar gezdirerek Türkiye'deki kardeşlerimiz, bağımsız Kırgız devletinin ilk resmi heyetine fevkalade bir misafirperverlik gösterdiler.

Burada ilginç bir olayı anlatmanın faydalı olacağını düşünüyorum.

Uçaktan inerken Türkiyeli bir görevli, "Cumhurbaşkanı Türkistan kökenli aksakallar bekliyor. Siz cumhurbaşkanın ardından inip onları tanıdığınız için takdim ediniz." dedi.

Uçaktan indiğimizde sırada bekleyen Türkistanlı aksakalların başında Uygur İsa Yusuf Alptekin (eski Doğu Türkistan Hükümeti Başbakanı), ardından Kur'an-ı Kerim'i Kazakçaya çeviren Halife Altay, İstanbul'un Kuşburnu semtinde yaşayan Kırgız Hamit Hacı, Parpi Bay'ın oğlu Tayir ağabey ve kızı Tacigül, Rahmankul Han'ın veziri Aytmambet Hacı, Rahmankul Han'ın oğulları Vali, Akbar, Arıf Kutlu ve daha birçok kişi karşıladı. Karşılaşma her iki tarafı da oldukça duygulandırdı. Üç kez göğüs göğüse sarılarak selamlaşırken İsa Yusuf Alptekin aksakalın iki gözünden akan yaşlar yüzünü ıslatıyordu: "Askar oğlum; hürriyetinize kavuşup kendi bağımsız devletinizi kurmanızı canıgönülden tebrik ediyorum. Türkistan'daki kardeşlerimin özgürlüğünü gördüm. Artık ölsem de gam yemem, bu gözyaşlarım se-

154 учагы Анкаранын "Эсенбога" аэропортуна конуп, Кыргыз мамлекетинин башчысынын Түркия Республикасына жасаган алгачкы расмий мамлекеттик сапары башталган болчу.

Президент Тургут Өзал менен Президент Аскар Акаевдин сүйлөшүүлөрүнүн жакшы өтүп жатканын угуп жаттык. Түздөн түз сүйлөшүүлөргө жумушчу топко киргендер катышкан жокпуз. Расмий делегацияга киргендер гана катышып жүрүштү. Делегациянын курамында Кыргыз эл акыны Жалил Садыков, Кыргыз эл жазуучусу Мар Байжиев, Нарын облусунун башчысы Кемелбек Ашыралиев, Жогорку Кеңештин жаш депутаты Өмүрбек Текебаев ж.б.лар бар эле.

22-декабарь күнү Кыргыз мамлекет башчысынын жана кыргыз делегациясынын урматына Президент Тургут Өзал Анкарадагы көшкүсүндө, резиденциясында кечки сый тамак берди. Бардыгыбыз катыштык.

Бир маалда Аскар Акаевич ишарет берди. Кемел Ашыралиевич экөөбүз эки картон кутуну ачтык. Бирөөнүн ичинде карышкыр ичик, экинчисинде кызыл баркыт менен төбөсү тышталган суусур тебетей жана күмүш кемер бар экен. Суусар тебетейди силкип-силкип, Аскар Акаевич Тургут Өзал мырзанын башына кийгизди, ал эми карышкыр ичикти да силкип-силкип, кутунун ичиндеги бүк-

vinç gözyaşlarıdır.” sözleri hafızamdan hiç silinmedi.

Kırgızistan’ın ilk cumhurbaşkanının Türkiye Cumhuriyeti’ne yaptığı ilk devlet ziyaretinin bir sevinç, iki tarafın duyduğu hasretin ve kardeşlik bağlarının pekiştiği bir ziyaret olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır.

1991 yılının Haziran veya Temmuz aylarında, dönemin Kırgızistan Başbakanı Nasirdin İsanov’un geldiğini duyduk. Büyük Ankara Oteli’nde iki odalı bir süitte kalıyordu. Kendisine Kırgızistanlı bir Ahıska Türkü eşlik ediyordu. Bizi oteldeki odasında kabul etti. Türkiye’de bulunuyor olmama şaşırdı.

төмдөрүн жазып, Кемелбек агай экөөбүз Аскар Акаевичтин колуна карматтык. Күмүш кемер да курчалды. Тургут Өзал мырза ары-бери карап, “Жараштыбы?”, “Кандай экен?” деди. Салондун дубалындагы ончакты метр аралыкта турган күзгүнү көздөй жөнөдү. Артынан Аскар Акаевич, Кемелбек агай жана мен кошо бастык. “Сайын Жумхурбашканым, бу карышкыр ичикти, бул тебетейди “кызыл бөрк”, “кырмызы бөрк” дешип, Түрк каганаттар замандарында жалаң гана кагандар, эл башкарган бектер кийишкен” деп түркчө түшүндүрдүм. Айтор, Прези-

Nasıl geldiğimi sordu. İyi bir iş yaptığımızı ve sözlüğün ne kadar gerekli olduğunu belirtti. Türkiye'deki Kırgızlar hakkında bilgi verdim, çok ilgilendi. "İnşallah Türkiye ile çok yönlü ilişkileri güçlendireceğiz." diyerek kartvizitini ve doğrudan ulaşabileceğim telefon numarasını verdi. "Güzün geldiğinizde haberleşelim." dedi. Nasirdin İsanov'u Ankara'da gördüm; son derece kararlı, köklü düşünceler ortaya koyan ve Kırgızistan'ın geleceğine büyük bir inançla bakan becerikli bir devlet insanı olduğunu fark etmiştim. İçimde derin bir hüzün bıraktı. Bana göre Türkiye'ye yapılan bu ilk temas, gayriresmî bir ziyaret niteliğindeydi. Nasirdin İsanov'un, bağımsız Kırgızistan'ın ilk hükümet başkanı olarak öncü bir şahsiyet şeklinde takdir edilmesi gerektiğini düşünüyorum. O yaz sonraki adımı atan kişi, Ankara ve İstanbul'a gelen Kırgızistan'ın ilk Kültür Bakanı Daniyel Nazarmatov oldu. Bakan ile birlikte Kırgız Devlet Üniversitesi Rektörü Akademisyen Üsön Asanov, SSCB Halk Sanatçısı Estebes Tursunaliyev ve Kırgız Halk Sanatçısı Salamat Sadıkova da gelmişlerdi.

Kırgızistan ile Türkiye arasında kültür, sanat ve eğitim alanlarında iş birliği anlaşması hazırlandı ve iki bakan tarafından imzalandı. Bu anlaşmayı hazırlayanlar arasında ben de vardım.

Yukarıda bahsedilen temaslar, Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin ilk adımları ve anlaşmalarıydı.

1992 yılından itibaren Türkiye'nin Kırgızistan ile olan ilişkileri hızla gelişmeye başladı. Bunun en temel sebebi ve iletişim merkezi, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçili-

дент Тургут Өзал мырзанын карышкыр ичик, кызыл бөрк кийгенде өзгөчө кубанганы такыр эсимден чыкпай калды.

Ошондон онча кты мүнөт өткөндөн кийин Тургут Өзал мырза "Тууганым Аскар мырза, быйыл Ислам тууганым менен Нурсултан тууганым келгенде, ойлонбой калган экенбиз. Эми Сиз экөөбүз Түркия Республикасы менен Кыргыз Республиканын мамлекеттер аралык кызматташтык, туугандык, достук мемарандумуна эртең менен кол коёлу" деген сунушун айтты. Аскар Акаевич аны дароо колдоду. Тургут Өзал мырза эки жигитти дайындады. Аскар Акаевич мени жанына чакырып, Аскар Чыңгызович экөөңүздөр жардамдашыңыздар деди. Кечки саат 22лерден өтүп калган эле. Төртөөбүз түнү менен бир жарым беттен турган мемарандумдун тексттин орусча, түркчө жазып, эртең мененки саат 07.00дө даяр кылдык. Саат ондо эки президент Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы алгачкы мемарандумга кол коюшту. 22-декабрдан 23-декабрга караган түндө жазылып, даярдалган, Тургут Өзал мырза менен Аскар Акаевдин колдору коюлган тарыхый документке менин да катышып, кол кабыш кылганыма азыркыга чейин ичимден кубанып каламын. Ошол мемарандумду даярдап жаткандагы мен жазган түркчө, орусча тексттердин кол жазмалары менин жеке архивимде сакталып турат.

ği'nin Bişkek'te açılması oldu. Türkiye'nin Kırgızistan Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi Metin Göker Bey'in olağanüstü gayretlerini ve iki devlet arasındaki ilişkilerin kısa sürede üst seviyeye çıkmasındaki emeğini takdir etmek gerekir. 'Büyükelçiyim' diye kibirlenmeyen, son derece mütevazı ve halka yakın bir insandı. Onun kişisel çabaları sayesinde birçok Kırgız vatandaşı Türk kardeşleriyle kaynaştı, insanlar arası bağlar güçlendi ve devletler arası ilişkiler pekişti.

1992 ve 1993 yıllarında iki devlet arasındaki ilişkiler bilhassa hareketlendi. Neticede kısa süre içerisinde pek çok başarılı etkinlik düzenlendi, mutabakata varılan konuların bir kısmı hayata geçirildi. Bunların bazılarını anmak gerektiğini düşünüyorum, zira bütün bunların gerçekleşmesinde somut kişilerin ve devlet kurumlarının büyük emekleri vardır.

Bu yıllar zarfında Türk Devletleri Üniversite Rektörleri 1. Konferansı Ankara'da, ikincisi ise Bişkek'te düzenlendi.

Türk Devletleri Millî Eğitim Bakanları 1. Konferansı Ankara'da, ikincisi ise Bişkek'te gerçekleştirildi. Bu önemli etkinliklerin öncüsü Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı olmuştu. O dönemde temel meselelerin çözümünde Bakan Köksal Toptan ve Bakan Yardımcısı Kenan Kolukısa'nın gayretlerini anmak ve unutmamak gerekir diye düşünüyorum. Bu çalışmalar, Kırgız Bakan Çınara Cakıpova'nın destekleriyle hayata geçirildi.

Bu iki etkinliğin organizasyonundaki tüm irtibatları ve koordinasyonu Köksal Toptan ve Kenan Kolukısa beylerle birlikte yürüttük. Merak edenler varsa belgelere ba-

Кыргыз делегациясын Анкарадан Измирге, Измирден Стамбулга чейин кыдыртышып, суверендүү кыргыз мамлекетинин алгачкы расмий делегациясына түркиялык туугандар өзгөчө меймандостуктарын көрсөтүштү.

Ушул жерде бир кызыктуу окуяны айта кетүү, менимче, ашыкча болбойт го деп ойлоймун.

Учактан түшөөрдө түркиялык кызматкер "Президентти теги түркстандык аксакалдар күтүп турушат. Сиз президенттен кийин түшүп, аларды тааныйт экенсиз, тааныштырыңыз" деди.

Учактан түшкөндө тизилип турушкан түркстандык аксакалдардын башында уйгур Иса Юсуф Алптекин, мурдагы уйгур мамлекетинин премьер-министри, андан кийин казакчага "Куранды" которгон Халифе Алтай, Стамбулдун Кушбурну районунда жашаган кыргыз Хамит ажы, Парпи байдын уулу Таир аке, анын кызы Тажигүл, Рахманкул-Хандын вазири Айтмамбет ажы, Рахманкул-Хандын уулдары: Вали, Акбар, Арыф Кутлу ж.б. бир топ кишилер күтүп алышты. Учурашуу эки тарапты тең толкундатты. Үч жолу төш тийиштирип, учурашып жаткандагы Иса Юсуф Алптекин аксакалдын эки көзүнөн аккан жаш бетин жууп жатты: "Аскар уулум, бөштондукка ээ болуп, өз эрк мамлекет курганыңарды чын дилимден куттуктаймын. Түрстандагы тууганларымдын эркиндигин көрдүм. Эми өлсөм

kıp teyit de edebilirler.

Bu etkinlikler kapsamında; Türk cumhuriyetlerinden, özerk cumhuriyetlerden ve devleti bulunmayan az nüfuslu Türk halklarından gençlere eğitim verilmesi, Türkiye'de 10.000 gencin okutulmasına yönelik organizasyon çalışmaları da tüm Türk devletlerinde benim tarafımdan yürütülmüştü. Şimdi bunların hepsi unutuldu. Fakat Türkiye'nin bu öncü girişimlerinin sonuçları bugün meyvelerini vermektedir. Türk devletleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin bu ilk adımlarının bugünkü başarılara zemin hazırlaması ve Türk Devletleri Teşkilatının kurulması aşamasına gelinmesi sevindiricidir.

Bir konuyu daha belirtmekte yarar var: 1992 yılının Ekim ayında Oş Devlet Üniversitesi Rektörü Bakıt Beşimov ile Ankara'ya geldik. Ben o dönem Diller ve Beşerî İlimler Enstitüsü (şimdiki Bişkek Devlet Üniversitesi) Rektörü olarak görev yaparken, Kırgızistan'da Din Bilimleri (İlahiyat) Fakültesi açmak üzere Ankara Üniversitesi Rektörü Umay Bey ve İlahiyat Fakültesi Dekanı Said Bey ile BDÜ bünyesinde ilahiyat fakültesi açma hususunda mutabakata vardık. Kırgız hükümetinin ilgili yetkililerine başvurduğumda ise kesinlikle izin vermediler; bazıları "Bu fakülteye ihtiyacımız yok." dedi. 4–5 ay boyunca çaresiz kaldım. Benim defalarca talepte bulunmamdan bıkan bakan, "Oş'ta açıverin." diyerek sözlü izin verdi. Böylece Bişkek'te açılması planlanan fakülte Oş'ta açılmış oldu. Türkiye'me, bугün aramızdan ayrılmış olan o dönemin Ankara Üniversitesi yönetimine ve Diyanet Vakfı çalışanlarına derin şükranlarımı sunuyorum. O dönemde şahsi girişimlerime ve fakültenin açılması-

арманым жок, көз жашым кубанычтын жашы" деп, айткан сөздөрү эсимден чыкпай калды.

Кыргызстандын биринчи президентинин Түркия Республикасына жасаган алгачкы мамлекеттик сапары кубанычтардын, эки тараптын сагынычтарынын, туугандык боор батырышкан жакындык байланыштарынын сапары болгондугу эч качан унутулбашы керек деп ойлоймун.

1991-жылдын июнь, же июль айында ошол кездеги Кыргызстандын алгачкы Премьер-Министри Насирдин Исанов келди деп, угуп калдык. "Бүйүк Анкара" отелинде эки бөлмөлүү номерде экен. Аны кыргызстандык жергиликтүү мескет түркү коштоп келген экен. Отелдеги номеринде кабыл алды. Түркияда жүргөнүмө тың калды. Кандай келип калганымды сураштырды. Жакшы иш жасап жаткандыгыбызга, сөздүктүн керек экендигин белгиледи. Түркиядагы кыргыздар жөнүндө айтып бердим. Абдан кызыкты. Буюрса, Түркия менен ар тараптуу байланыштарды чыңдайбыз деп, визиткасын, түз телефонун берди. Күзүндө келгенде кабарлашып турасыз деди. Насирдин Исановду Анкарада көрдүм. Абдан чечкиндүү, омоктуу ойлорду айткан, Кыргызстандын келечегине өзгөчө ишеним менен караган иш билги адам экендигин баамдаган элем. Өкүнүчтүү ички кайрыктар сезимдерде кала берди.

na Türkiye'den destek veren akrabalarıma ve dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi bildiririm. Bugün o fakültenin mezunları, Kırgızistan'da atalardan miras kalan İslam dini anlayışının ve Müslümanlığın korunmasında, yaşatılmasında ve benimsenmesinde en ön saflarda halka hizmet vermektedirler.

Elimden geldiğince iki devlet arasındaki kardeşlik münasebetlerini, Türk devletleri arasındaki ilişkileri ve halk diplomasisini güçlendirmek adına samimiyetle hizmet ettiğime inanıyorum. Bu yazıyı kısa sürede ve özet olarak hazırlamam gerekti; ancak bu ilişkilerin başlangıcındaki gayretlerin daha kapsamlı bir şekilde kayda geçirilmesi gerektiğini hissettim. Bir Türkolog-araştırmacı olarak Türk dünyasının meselelerinin çeşitliliğini az çok bilmekteyim.

18-20 Ekim 1991 tarihlerinde Marmara Üniversitesinde Ortak Türk Latin Alfabesi üzerine düzenlenen sempozyumun organizasyonuna katkı sağlayıp bizzat katılmıştık. 35 yıldır bunun tamamen hayata geçirilememiş olmasına ise gönlüm razı gelmiyor.

Bugünkü Türk dünyasının, çatı teşkilatının ve Türk birliğinin daha da güçlenmesi için her bir Türk evladının samimi hizmetine ihtiyaç vardır! Bir olalım!

Түркия менен алгачкы, кебетеси, бейрасмий сапар болгондой көрүндү мага. Насирдин Исанов эгемен Кыргызстандын биринчи өкмөт башчысы катары алгачкы адам катары бааланышка чыкса керек деп ойлоп калам. Андан кийинки кадамды ошол жайда Анкара, Стамбулга келген Кыргызстандын алгачкы маданият министри Даниел Назарматов болгон. Министр менен кошо Кыргыз мамлекеттик университетинин ректору, академик Үсөн Асанов агай, СССР эл артисти Эстебес Турсуналиевдер, Кыргыз эл артисти Саламат Садыковалар да келип кетишкен эле.

Кыргызстан менен Түркиянын өз ара маданият, санат жана билим берүү жаатындагы кызматташуулары боюнча келишим даярдалып, эки министр кол коюшкан болчу. Ушул келишимди да мен даярдашкамын.

Жогорку байланыштар Кыргызстан менен Түркиянын өз ара байланыштарынын алгачкы кадамдары, келишимдери болгон.

1992-жылдан баштап Түркиянын Кыргызстан менен болгон байланыштары тез өнүгө баштады. Анын эң башкы себеби жана байланышуунун борбору Түркия Республикасынын элчилигинин Бишкекте ачылышы болду. Түркиянын Кыргызстандагы толук ыйгарым укуктуу элчиси Метин Гөкер мырзанын эбегейсиз аракеттерин, эки мамлекеттин орто-

сундагы байланыштардын тез арада жогорку деңгээлге чыгышындагы эмгегин баалап кетүү керек. Элчимин деп керсейбеген, эң жөнөкөй, калкка жакын киши эле. Анын жеке аракеттери аркылуу канча кыргыз жараны түрк туугандар менен жакындашты, адамдар арасында тике байланыштар күчөдү. Ал эми мамлекеттер аралык байланыштар чыңдалды.

1992-, 1993-жылдардагы эки мамлекет ортосундагы мамилелер өзгөчө активдешти. Натыйжада, кыска убакыт аралыгында көп ийгиликтүү иш-чаралар өткөрүлдү, макулдашылган маселелер боюнча айрымдары жүзөгө ашырылды.

Ошолордун айрымдарын атап коюу керек деп ойлоймун. Себеби, булардын бардыгынын аткарылышында конкреттүү адамдардын, мамлекеттик мекемелердин зор эмгектери бар.

Ушул жылдар аралыгында Түрк мамлекеттеринин университеттер ректорлорунун 1-конференциясы Анкарада, экинчиси Бишкекте өткөрүлдү.

Түрк мамлекеттеринин билим берүү министрлеринин 1-конференциясы Анкарада, экинчиси Бишкекте жүзөгө ашырылды. Бул маанилүү иш-чаралардын демилгечиси Түркиянын билим берүү министрлиги болгон. Андагы негизги маселелерди чечүүдө министр Көксал Топтон жана анын орун басары Кенан Колукысалардын аракеттерин айта кетүү, унутпоо керек деп ойлоймун. Бул иштер

кыргыз министри Чынара Жакыпованын колдоосу менен ишке ашкан.

Бул эки иш-чараны уюштуруудагы бардык байланыштарды, координациялоону Көксал Топтон, Кенан Колукыса мырзалар менен мен ишке ашырганбыз. Кызыккандар болсо, документтерди карап, тактап койсо да болот.

Ушул иш-чаралар алкагында түрк мамлекетеринен, автономиялуу республикалардан, мамлекети жок саны аз түрк элдеринин жаштарына билим берүү, Түркияда 10 000 жаштарды окутуу боюнча уюштуруу иштери да бардык түрк мамлекеттеринде мен тарабынан уюштурулган эле. Азыр булардын баары эле унутулду. Бирок, Түркиянын бул демилгелүү иштеринин натыйжалары жемишин берип жатат. Түрк мамлекеттеринин өз ара байланыштарынын алгачкы аракеттери бүгүнкү ийгиликтерге алап келгендиги, Түрк мамлекеттер уюмунун түзүлүшүнө жетишилгендиги кубандарбай койбойт.

Дагы бир маселени айтка кетүү зарылдыгы бар. 1992-жылдын октябрь айында Ош мамлекеттик университетинин ректору Бакыт Бешимов менен Анкарага келдик. Мен Тилдердин жана гуманитардык илимдер институтунун (азыркы Бишкек мамлекеттик уни верситети) ректору болуп иштеп жатканда Кыргызстанда дин таануу (теология) факультетин ачууга Анкара университетинин ректору Умай мырза, дин таануу факультетинин

деканы Саид мырзалар менен БГУда теология факультетин ачууга макулдашып келип, кыргыз өкмөтүнүн тиешелүү кызматкерлерине кайрылсам, такыр уруксат бербей коюшту. Кээлери ал факультеттин бизге кереги жок дешти. 4 – 5 ай айлам кетти. Менин кайра-кайра сурай бергенимден жадаган министр “Ошко ача бергиле” деп, оозеки уруксат берди. Ошентип, Бишкекте ачыла турган факультет Ошко ачылып калды. Түркияма, азыр көздөрү өтүп кеткен ошондогу Анкара университетин жетекчилигине, Дианет вакуфунун кызматкерлерине терең ыраазылыгымды билдиремин. Ошондо жеке менин демилгем жана Түркиядагы факультетти ачууга жардам беришкен туугандарыма, досторума чексиз ыраазычылыгымды билдиремин. Бүгүн ошол факультеттин бүтүрүүчүлөрү Кыргызстандагы ата-бабалардан мураска калган ислам дин түшүнүктөрүн, мусулманчылыкты сактоодо, коргоодо жана тутунууда алдыңкы орундарда элге кызмат көргөзүп жатышат.

Мен колумдан келишинче эки мамлекеттин ортосундагы туугандык карым-катыштарды, түрк мамлекеттер аралык байланыштарды, элдик көп жумуштарды аткардым, дипломатияны чыңдоого ак ниетим менен кызмат кылдым деп эсептеймин. Ушул макаланы аз убакытта кыска болсо да даярдоо керек болду. Бул байланыштардын башатындагы аракеттерди толугураак жазып коюу

керек экендигин сездим. Түрколог-изидөөчү катары түрк дүйнөсүнүн маселелеринин арбындыгын азын-оолак бидем.

1991-жылдын 18 -20-октябрындагы Марамара университетинде орток түрк латын алфавити боюнча өткөрүлгөн симпозиумду уюштурууга жардам берип, катышканбыз. 35 жылдан бери анын толук ишке ашпай келе жатканына ичим чыкпайт.

Бүгүнкү Түрк дүйнөсү, анын мамлекеттик уюму, түрк биримдигинин улам кубаттанышына ар бир түрк инсанынын ак кызматы керек! Бир бололу!

TÜRK DÜNYASININ PARÇALANMIŞLIKTAN KÜLTÜREL UYANIŞA VARLIK YOLCULUĞU: 35. YILINDA TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN EDEBÎ İLİŞKİLERİ

ТҮРК ДҮЙНӨСҮНҮН БӨЛҮНҮҮДӨН МАДАНИЙ ОЙГОНУУГА ЧЕЙИНКИ БОЛУМУШТУК САПАРЫ: ТҮРКИЯ-КЫРГЫЗСТАН АДАБИЙ БАЙЛАНЫШТАРЫНЫН 35 ЖЫЛДЫГЫНДА

PROF. DR. RAMAZAN KORKMAZ
Doç. Dr. ÖMER FARUK ATEŞ
ПРОФ. ДР. РАМАЗАН КОРКМАЗ
ДОЦ. ДР. ӨМЕР ФАРУК АТЕШ

PROF. DR. RAMAZAN KORKMAZ* · Doç. Dr. ÖMER FARUK ATEŞ**
ПРОФ. ДР. РАМАЗАН КОРКМАЗ · ДОЦ. ДР. ӨМЕР ФАРУК АТЕШ***

Özet

Türk edebiyatı, sonsuz zaman sularında yüzen Türk ruhunun kendini seyrettiği bir endam aynasıdır. Bu yüzden Türk milletinin bütüncül anlamdaki varoluş macerasını, edebiyatın yazılı/sözlü dünyasına yansıyan metinlerinden okumak mümkündür.

20. yüzyıl, Türk Dünyası için parçalanmalar, dağılmalar ve âteşîn sınavlardan geçildiği çetin bir zaman perspektifi sunarken, 21. yüzyıl fırsatların, bütünleşmelerin ve yeniden doğuşun muştulandığı kutlu bir zaman dilimini işaret eder. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Türk Devletleri, 21. yüzyılın yeni aktif özneleri olarak tarihte yerini almaya başlamışlardır.

Bu çalışmada, bağımsızlığın kazanılmasından sonraki 35 yıllık süreç değerlendirilerek Türkiye ile Kırgızistan arasındaki edebî ilişkiler ele alınmaktadır. Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra iki ülke arasındaki edebî ilişkiler hızla canlanmaya başlamış ve Sovyet döneminde uygulanamayan kültürel yakınlaşma politikaları, hızlı ve kararlı bir biçimde hayata geçme imkânı bulmuştur. Kurumsal destekle gerçekleştirilen etkinlikler, çeviri faaliyetleri ve bilimsel çalışmalar sayesinde güçlenen edebî ilişkiler, derin kültürel mirasın izini sürerek ortak bir Türk dünyası perspektifi geliştirmenin kapılarını açmıştır.

Аннотация

Түрк адабияты – чексиз убакыт агымында сүзгөн түрк рухунун өзүн көргөн күзгүсү. Ошондуктан түрк улутунун бүтүндөй маанидеги бар болуу (экзистенциалдык) тарыхын адабияттын жазуу/оозеки дүйнөсүндө чагылдырылган тексттерден окууга болот.

XX-кылым Түрк дүйнөсү үчүн бөлүнүүлөрдүн, таркап кетүүлөрдүн жана оттуу сыноолордон өткөн татаал убакыт болсо, XXI-кылым мүмкүнчүлүктөрдүн, биригүүлөрдүн жана кайра жаралуунун сүйүнчүлөнгөн куттуу мезгилин билдирет. Советтер Союзу кулагандан кийин эгемендүүлүгүн жарыялаган Түрк мамлекеттери XXI-кылымдын жаңы активдүү субъекттери катары тарыхта өз ордун ала баштады.

Бул изилдөөдө көз карандысыздыкка ээ болгондон кийинки 35 жылдык мезгил жана Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы адабий байланыштар каралат. Кыргызстан эгемендүүлүгүн жарыялагандан кийин эки өлкө ортосундагы адабий байланыштар тездик менен жандана баштаган жана Совет доорунда ишке ашырууга мүмкүн болбогон маданий жакындашуу саясаттары тез жана чеч-

* Prof. Dr., Orhun Vakfı Başkanı, İstanbul/Türkiye, r_korkmaz@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6627-3042

** Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kastamonu/Türkiye, ofates@kastamonu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6416-7924

* Проф., др., Орхон фондунун төрагасы, Стамбул/Түркия, r_korkmaz@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6627-3042

** Доц., др., Кастамону университети, Адам жана коомдук илимдер факультети, Азыркы түрк тилдери жана адабияттары кафедрасы, Кастамону/Түркия, ofates@kastamonu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6416-7924

Edebî ve kültürel etkileşimin artmasında, bütün zamanlarda ve kültürlerde olduğu gibi çeviri faaliyetlerinin rolü oldukça büyüktür. Başta Manas Destanı ve Cengiz Aytmatov'un eserleri olmak üzere Kırgız edebiyatından Türkçeye çok sayıda çeviri yapılmıştır. Sayısı daha az olmakla birlikte Türk edebiyatından Kırgızcaya yapılan çeviriler de Kırgızistan'da Türk edebiyatının tanınmasına katkı sağlamıştır. Çeviri politikalarının daha sistemli hâle gelmesi ve kültür politikalarının kurumsal destekle kararlı biçimde sürdürülmesi edebî ilişkilerin daha da güçlenmesini sağlayacaktır.

Açar Sözcükler: Türkiye, Kırgızistan, edebî ilişkiler, Kırgız edebiyatı, çeviri, Aytmatov, Manas, varoluş mücadelesi

Giriş

Milletlerin tarihi, yalnızca kronolojik takvim sıralamasından ibaret değildir; o, toplumsal tinin varlığını açımlaması, kurması ve zaman içinde kendini gerçekleştirmesinin estetik manzumesidir. Bu bağlamda 20. yüzyıl, özellikle onun kan ve ateşle yıkanan ilk çeyreği, Türk dünyası için coğrafyanın trajik bir biçimde parçalandığı, hafızanın sürgüne gönderildiği ve topyekûn bir varlık mücadelesinin verildiği çetin bir kırılma dönemidir. O dönemde Türk insanı, hemen dünyanın bütün coğrafyalarında asırlık yenilgilerin ve parçalanmışlıkların enkazı altında kendi ontolojik gerçekliğini koruma-ya çalışırken; sömürgeci çarkların arasında kimliğini, dilini ve ruhunu kaybetmeme savaşı veren, hırpalanmış ama teslim olmamış trajik bir özne olarak tarih sahnesinde boy gösterir. Bu dönem, genel anlamda Türk ulusunun yok oluş uçurumu kenarında ver-

киндүү түрдө жүзөгө ашырыла баштаган. Институционалдык колдоо менен ишке ашырылган иш-чаралар, котормо ишмердүүлүгү жана илимий изилдөөлөрдүн аркасында бекемделген адабий байланыштар, терең маданий мурастын изин кууп, орток Түрк дүйнөсү перспективасын өнүктүрүүнүн эшиктерин ачкан.

Адабий жана маданий алакалардын артышында, бардык дооорлордо жана маданияттардагыдай эле, котормо ишмердүүлүгүнүн ролу абдан чоң. Башкысы «Манас» эпосу жана Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары болуп, кыргыз адабиятынан түрк тилине көптөгөн котормолор жасалган. Саны азыраак болсо да, түрк адабиятынан кыргыз тилине жасалган котормолор Кыргызстанда түрк адабиятынын таанылышына салым кошкон. Котормо саясаттарынын системалуураак абалга келиши жана маданият саясаттарынын институционалдык колдоо менен чечкиндүү түрдө улантылышы адабий байланыштардын дагы да бекемделишин камсыз кылат.

Ачкыч сөздөр: Түркия, Кыргызстан, адабий байланыштар, кыргыз адабияты, котормо, Айтматов, Манас, бар болуу күрөшү.

Киришүү

Улуттардын тарыхы хронологиялык календардык тизмектен гана турбайт; ал – коомдук рухтун өзүнүн бар экендигин ачып, аны калыптандырышынын жана

diği o soylu ve hüzünlü varlık mücadelesinin adıdır.

20. yüzyılın ilk çeyreği sonunda Türkiye Cumhuriyeti'nin emperyalist sömürgecilere karşı kazanmış olduğu zafer, dünyadaki bütün mazlum halklara umut olsa da, Türk dünyasının genel anlamda emperyal baskılarından kurtarılmasına yetmemişti. Fakat Atatürk'ün 1933'te söylediği; "Bugün Sovyetler Birliği, dostumuzdur; komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir… Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır. Manevi köprüleri sağlam tutarak. Dil bir köprüdür… İnanç bir köprüdür … Tarih bir köprüdür… Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların (Dış Türklerin) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli…" (Bayur, 1963) biçimindeki sözleri; bir vizyon olarak Türk ulusunun zihninde yer etmişti ve münbit bir toprağa atılan tohum gibi baharın gelmesini bekliyordu. 1924 yılında Atatürk'ün bizzat kurdurduğu İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Ankara Üniversitesi'nde Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin programlanması hep bu büyük vizyonun ürünü idi.

убакыттын өтүшү менен өзүн жүзөгө ашырышынын эстетикалык тутуму. Бул өңүттөн алганда XX-кылым, өзгөчө анын кан жана от менен жуулган биринчи чейреги, Түрк дүйнөсү үчүн географиянын трагедиялуу түрдө бөлүнүшүнүн, эс-тутумдун сүргүнгө айдалышынын жана жалпы жонунан бар болуу үчүн күрөштүн жүргүзүлгөн оор сынылыш доору болуп саналат. Ал доордо түрк адамы дээрлик дүйнөнүн бардык аймактарында кылымдык жеңилүүлөрдүн жана бөлүнүүлөрдүн урандылары астында өзүнүн онтологиялык реалдуулугун коргоого аракет кылып жатып, баскынчылык дөңгөлөктөрүнүн арасында өздүгүн, тилин жана рухун жоготпоо үчүн күрөшкөн, жапа чеккен, бирок багынбаган трагедиялуу субъект катары тарых сахнасына чыгат. Бул доор – жалпы мааниде түрк улутунун жок болуу туңгуюгунун кырында жүргүзгөн ошол тектүү жана мыңдуу бар болуу күрөшүнүн аталышы.

XX-кылымдын биринчи чейрегинин аягында Түркия Республикасынын империалисттик колонизаторлорго каршы жеңип алган жеңиши дүйнөдөгү бардык эзилген элдерге үмүт болсо да, Түрк дүйнөсүнүн жалпы мааниде империялык басымдардан куткарылышына жетишсиз болгон эле. Бирок Ататүрктүн 1933-жылы айткан: «Бүгүн Советтер Союзу – биздин досубуз, кошунабыз, өнөктөшүбүз. Биз бул достукка муктажбыз. Бирок эртең эмне болорун эч ким бүгүн-

Ancak geçen zaman içinde; atılan vizyoner adımlar, verilen mücadeleler, ödenen bedeller yanı sıra tarihin ve talihin de yardımıyla nehir yatağını bulmuş, kök toprağa tutunmuştur. 21. yüzyılın bu ilk çeyreğinde ise rüzgâr tersine dönmüş, o parçalanmış coğrafyanın küllerinden varoluşsal bir kimlik etrafında toparlanma iradesi doğmuştur. Bugün Türk dünyası, geçmişin o acı dolu muhasebesinden sıyrılarak, köklerinden aldığı dip dalgayla yeni bir idraki kuşanmıştır. Bu idrak; fırlatıldığımız post truth çağın kaosuna karşı, kendi tarihsel cevherimizi yeniden keşfetme, uyanma ve yüksek ülkülere doğru birlik ruhu içinde ilerleme iştiyakıdır. Artık Türk dünyası, edilgen bir nesne değil; kendi kaderini kendi elleriyle yazan, parçalarını birleştiren ve geleceğe doğru kutlu bir yürüyüş başlatan küresel bir öznedir.

Türk ulusunun bilinçaltı kaynaklarına ekilen bu kutlu tohum, Sovyetlerin dağılmasından hemen sonra Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi (1992/Ankara) ile toprağa kök salmış, 3 Ekim 2009 Nahcivan toplantısında Türk Konseyi adıyla sürgün vermiş, 12 Kasım 2021 İstanbul'da düzenlenen 8. zirvede Türk Devletleri Teşkilatı adıyla dal budak salmış ve 11 Eylül 2024 yılında Latin tabanlı Ortak Türk Alfabesi'ne geçerek meyveye durmuştur. Manas Destanı'nda kahramanın niteliklerinden bahsederken "Colsuz cerge col salgan" diye belirtir. Yolsuz yerlere yol yapmak, yeni yollar açmak, yeni ufuklara yürümek; artık modern mitler yaratan kahramanların işidir. Ne mutlu nurlu bilgelik yolun soylu yolcularına…

Bu perspektifle 2000 yıllık Türk tarihinin en stratejik adımları ardı ardına atıл-

дөн айта албайт. Осмон империясы сыяктуу, Австрия-Венгрия сыяктуу бөлүнүп, ыдырап кетиши мүмкүн. Бүгүн колунда бекем кармап турган улуттар алаканынан чыгып кетиши ыктымал. Дүйнө жаңы бир тең салмактуулукка жетиши мүмкүн. Мына ошондо Түркия эмне кылларын билиши керек... Бул досубуздун башкаруусу астында тили бир, ишеними бир, өзөгү бир боордошторубуз бар. Аларга жардам берүүгө даяр болушубуз керек. Даяр болуу – ал күндү унчукпай күтүп отуруу эмес. Даярдануу зарыл. Улуттар буга кантип даярданат? Рухий көпүрөлөрдү бекем кармоо менен. Тил – бул көпүрө... Ишеним – бул көпүрө... Тарых – бул көпүрө... Тамырларыбызга түшүп, окуялар бөлгөн тарыхыбыздын ичинде биригишибиз керек. Алардын (Сырттагы түрктөрдүн) бизге жакындашын күтүп отура албайбыз. Биз аларга жакындашыбыз керек...» (Баюр, 1963) деген сөздөрү көрөгөчтүк катары түрк улутунун аң-сезиминде орун алган жана күрдөөлдүү топуракка ташталган үрөн сыяктуу жаздын келишин күтүп жаткан. 1924-жылы Ататүрктүн түздөн-түз өзү курдурган Стамбул университетинин Түркият (Түрк таануу) институту, Анкара университетиндеги Тил, тарых жана география факультетинин программаланышы дайыма ушул улуу көрөгөчтүктүн натыйжасы болгон.

Бирок өткөн убакыттын ичинде, ташталган көрөгөч кадамдар, жүргүзүл-

makta ve yeni vizyonlar belirlenmektedir. Bütün bu kutlu vizyonların en önemli taşıyıcı unsuru şüphesiz ki dil ve edebiyattır. Arketipsel değerlerden, varoluşsal kimliğin yaşayan vizyoner öznelerini, anlatılarını inşa edecek olan Türk dillerinin birbiri ile iletişimi, etkileşimi ve ortak bir vizyon geliştirmesi, şüphesiz bu kutlu oluşun en soylu kazancı olacaktır. Böylece inşa edilecek Türk muhayyilesinin ürünü her edebî eser, Antheus'un toprağı gibi kendisiyle her temas edenin parçalanmışlığını bütünlüğe ve pesimist kaygılarını varoluşsal dirliğe çevirecektir.

35. Yılda Türkiye-Kırgızistan Edebî Etkileşimleri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 31 Ağustos 1991 tarihinde Kırgızistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Sosyalist ideoloji temelinde şekillenen baskıcı ve dışa kapalı

гөн күрөштөр, төлөнгөн кундар менен бирге тарыхтын жана тагдырдын да жардамы менен дарыя өз нугун таап, тамыр топуракка бекиген. Ал эми XXI-кылымдын бул биринчи чейрегинде шамал тескери согуп, ошол бөлүнгөн географиянын күлүнөн болмуштук бир өздүктүн тегерегинде чогулуу эркн жаралды. Бүгүн Түрк дүйнөсү өткөндүн ошол азаптуу эсептешүүсүнөн сыйрылып, тамырынан алган түпкү толкун менен жаңы бир аң-сезимге ээ болду. Бул аң-сезим – биз ыргытылган post-truth (чындыктан кийинки) доорунун хаосуна каршы, өзүбүздүн тарыхый негизибизди кайрадан ачуу, ойгонуу жана жогорку мүдөөлөргө карай биримдик рухунун ичинде илгерилөө кумарлануусу. Мындан ары Түрк дүйнөсү –

Sovyet yönetim yapısı nedeniyle 20. yüzyılın büyük bölümünde Kırgızistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile oldukça sınırlı ilişki kurabilen Türkiye, kaybedilen yılları telafi etmek ve ilişkileri güçlendirmek için Kırgızistan'ı ilk tanıyan ülke olmuştur. 16 Aralık 1991 tarihinde Türkiye'nin Kırgızistan'ı resmî olarak tanımasıyla birlikte iki ülke arasında siyaset, diplomasi, ekonomi ve kültür-sanat gibi çok çeşitli alanlarda ilişkilerin temeli atılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Bu çalışmanın konusunu oluşturan edebî ilişkiler, Türkiye ile Kırgızistan'ın kültür ve sanat üzerinden yakınlaşma çabalarının temelini oluşturmaktadır. Zira milletlerin "kimlik kodu" ve "hafıza arşivi" olan edebiyat, değerler manzumesini estetik bir bakış açısıyla yansıtarak gelecek nesillere taşıyan ve kültürle karşılıklı etkileşim hâlinde olan bir sanat dalıdır. Bu bakımdan edebiyat siyasetin ve ekonominin gerçekleştiremediğini yaparak gönüller arasında kökensel nitelikli kalıcı bağlar kurar.

Ortak tarihî ve kültürel köklere sahip olan iki ülkenin Sovyet döneminde yaşanan kesinti sonrasında edebî ilişkilere önem vermesi, uzun süre ayrı kalmış kardeş halkların birbirlerini yeniden tanımasına katkı sağlamıştır. Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadarki süreçte geçen 35 yılda edebî ilişkilerin artarak geliştiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte bu ilişkileri gelişim seyrine, aşamalarına ve niteliğine bakarak değerlendirmek ve yapılacak tespitlerden hareketle gelecek için bir yol haritası oluşturmak, iki ülke arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi için önem taşımaktadır.

пассивдүү бир объект эмес; өз тагдырын өз колдору менен жазган, бөлүктөрүн бириктирген жана келечекке карай куттуу бир жүрүштү баштаган глобалдык бир субъект.

Түрк улутунун аң-сезим түпкүрүндөгү булактарына себилген бул куттуу үрөн, Советтер Союзу таркагандан дароо кийин Түрк тилдүү өлкөлөрдүн саммити (1992/Анкара) менен топуракка тамыр жайып, 2009-жылдын 3-октябрындагы Нахчыван жыйынында Түрк Кеңеши деген ат менен бүчүр байлап, 2021-жылдын 12-ноябрында Стамбулда өткөрүлгөн 8-саммитте Түрк Мамлекеттери Уюму деген ат менен бутактап чыгып, 2024-жылдын 11-сентябрында латын негизиндеги Орток түрк алфавитине өтүү менен мөмө бере баштады. «Манас» эпосунда баатырдын өзгөчөлүктөрүнөн сөз кылып жатып «Жолсуз жерге жол салган» деп белгиленет. Жолсуз жерлерге жол салуу, жаңы жолдорду ачуу, жаңы горизонтторго басуу – мындан ары заманбап мифтерди жараткан баатырлардын иши. Нурдуу даанышмандык жолунун тектүү жүргүнчүлөрүнө кандай бакыт...

Бул перспектива менен 2000 жылдык түрк тарыхынын эң стратегиялык кадамдары удаама-удаа ташталып, жаңы көрүнүштөр белгиленүүдө. Бардык бул куттуу көрүнүштөрдүн эң маанилүү ташуучу элементи – шексиз тил жана адабият. Архетиптик баалуулуктардан

Sovyet döneminde Türkiye ve Kırgızistan arasında edebî etkileşim yok denecek kadar azdır. Bu durumun temel nedeni, emperyal nitelikli ideolojik duvarların Türk Dünyası'nın doğal kültürel damarlarını kesmiş olmasıdır. Bu dönemde Kırgız edebiyatına ait eserlerin Türkiye'de tanınmasına yönelik girişimler Abdülkadir İnan'ın Manas Destanı ile ilgili çalışması ve dünyaca tanınan bir yazar olan Cengiz Aytmatov'un eserlerinin Türkiye'de yayımlanmasıyla sınırlıdır.

Bu iki ismin içeriksel işlevleri kadar sembolik anlamları da oldukça önemlidir. Manas Destanı Kırgız ruhunun diriliş destanı olmasının ötesinde, Türk Dünyasına yön veren kurucu metinlerden birisidir. Cengiz Aytmatov ise bu destanın ahlâkî kodlarını ve Kırgız insanın doğayla kurduğu ilişkiyi modern romanın imkânlarıyla evrenselleştiren büyük bir bilgedir.

Aytmatov'un eserlerinin Türkiye'de 1960'lı yıllarda tanındığı ve Abdülkadir İnan'ın Manas Destanı'nın kısaltılmış hâlini 1972'de yayımladığı göz önüne alındığında; Sovyet döneminde Türkiye'de Kırgız edebiyatıyla kurulan oldukça sınırlı ilişkiyi 20. yüzyılın ikinci yarısında aramak gerekir (Solak, 2004, s. 75; Tezcan, 1974, s. 359). Bağımsızlık kazanılmadan önce Kırgızistan'da Türk edebiyatının tanınırlığı da Sovyet ideolojisinin izin verdiği oranda olmuş, Kırgız okuyucusu yalnızca Nazım Hikmet, Yaşar Kemal ve Zülfü Livaneli gibi birkaç isimle buluşabilmiştir. Nazım Hikmet'in Sovyetler Birliği genelinde olduğu gibi Kırgızistan'da da tanındığı ve bazı şiirlerinin Кырgыз Türkçesine çevrildiği bilinmektedir. Kırgız edebiyatının en önemli uzmanların-

азыктанган болмуштук өздүктү жашата турган көрөгөч субъекттерди жана баяндарды кура турган түрк тилдеринин бири-бири менен болгон байланышы, өз ара таасирлешүүсү жана орток перспектива өнүктүрүүсү шексиз бул куттуу курулуштун эң тектүү жетишкендиги болот. Ошентип курула турган түрк кыялдануусунун мөмөсү болгон ар бир адабий чыгарма, Антейдин топурагы сыяктуу, өзү менен байланышта болгон ар бир адамдын бөлүнүп-жарылуусун бүтүндүккө жана пессимисттик тынчсыздануларын болмуштук тирүүлүккө айландырат.

Түркия-Кыргызстан адабий алакаларынын 35 жылдыгында

Советтер Союзунун кулашы менен бирге 1991-жылдын 31-августунда Кыргызстан өз эгемендүүлүгүн жарыялаган. Социалисттик идеологиянын негизинде калыптанган басымчыл жана сыртка жабык Советтик башкаруу түзүлүшүнөн улам 20-кылымдын дээрлик басымдуу бөлүгүндө Кыргызстан жана башка Түрк Республикалары менен абдан чектелүү гана байланыш кура алган Түркия, өтүп кеткен жылдардын ордун толтуруу жана мамилелерди бекемдөө үчүн Кыргызстанды биринчи тааныган өлкө болгон. 1991-жылдын 16-декабрында Түркиянын Кыргызстанды расмий түрдө тануусу менен эки өлкөнүн ортосунда саясат, дипломатия, экономика жана маданият-көркөм өнөр сыяктуу көптөгөн

dan Salican Cigitov, Türkçeyi Nazım Hikmet'in şiirlerinden öğrendiğini söylemiş ve Nazım'ın bazı şiirlerini çevirmiştir (Söylemez & Göz, 2006, s. 21). Yaşar Kemal ise Cengiz Aytmatov'la tanışması ve 1986'da Kırgızistan'da düzenlenen Issık Göl Forumu'na katılmasıyla Kırgızistan'da tanınmıştır (Gögercin, 2016, s. 29).

Bu istisnalar dışında edebî ilişkilerin genellikle bağımsızlık sonrasında başladığı söylenebilir. Türkiye ve Kırgızistan arasındaki ilişkileri kurumsal desteklerle yapılan etkinliklerde yazarların/şairlerin ve edebiyat bilimcilerin birbirleriyle tanışması, edebî eserlerin çevrilmesi ve akademik bilimsel araştırmaların yapılması şeklinde üç ana başlık etrafında toplamak mümkündür. Yazarların ve edebiyat bilimcilerin birbiriyle tanışmasına, bağımsızlığın getirdiği özgürlük ortamında iki ülke arasındaki seyahat ve kültür-sanat etkinliklerine katılma imkânlarının artmasının yanı sıra her iki devletin verdiği destekle edebiyata ilişkin faaliyetlerin sayıca çoğalması da katkı sağlamıştır. Böylece birbirlerinin eserleriyle ve edebî anlayışlarıyla da tanışan yazar ve şairler arasında edebî etkileşimin oluşması için gerekli ortam tesis edilmiştir. Anma programları, sempozyumlar, panel ve çalıştaylar gibi etkinliklerin artması sayesinde Türk ve Kırgız yazarlar ve edebiyat araştırmacıları arasında edebî ilişkilerin süreklilik kazanması daha kolay hâle gelmiştir.

Karşılıklı çevirilerin yapılması ve şiir, roman, hikâye, tiyatro gibi türlerde eserlerin okunabilmesi, her iki ülkenin edebiyatındaki genel eğilimlerin, önemli şahsiyet ve eserlerin tanınmasının yanı sıra yazar ve

тармактарда мамилелердин пайдубалы түптөлгөн (Түркия Республикасы Тышкы иштер министрлиги, ж.ж.).

Бул изилдөөнүн темасын түзгөн адабий байланыштар Түркия менен Кыргызстандын маданият жана өнөр аркылуу жакындашуу аракеттеринин негизин түзөт. Анткени улуттардын «өздүк коду» жана «эс-тутум архиви» болгон адабият – баалуулуктар тутумун эстетикалык көз караш менен чагылдырып, келечек муундарга жеткирген жана маданият менен өз ара таасирлешүүдө болгон өнөр тармагы болуп саналат. Бул жагынан алганда адабият саясаттын жана экономиканын колунан келбегенди жасап, жүрөктөрдүн ортосунда тектүү, туруктуу байланыштарды курат.

Орток тарыхый жана маданий тамырларга ээ болгон эки өлкөнүн Совет доорундагы үзгүлтүктөн кийин адабий байланыштарга маани берүүсү, узак убакыт бою бөлүнүп калган боордош элдердин бири-бирин кайрадан таанып-билүүсүнө салым кошту. Кыргызстан эгемендүүлүгүн алгандан бүгүнкү күнгө чейинки 35 жыл аралыгында адабий байланыштардын улам өсүп, өнүккөнүн айтууга болот. Ошону менен бирге бул мамилелерди өнүгүү нугуна, баскычтарына жана мүнөзүнө карап баалоо, ошондой эле жасала турган жыйынтыктарга таянып келечек үчүн жол картасын түзүү эки өлкө ортосундагы кызматташтыкты бекемдөө үчүн маанилүү.

şairlerin birbirlerine biçim ve içerik açısından tesir etmesinin de yolunu açmıştır. Türkiye-Kırgızistan edebî ilişkilerinin üçüncü ayağını oluşturan bilimsel araştırmalar ise edebiyat bilimi sahasında yürütülerek uluslararası Türkoloji camiasında entelektüel bir canlanma yaşanmasına katkıda bulunmuştur. Bu çalışmada mahiyeti ve hedef kitlesi açısından bazı farklılıklar barındıran bütün bu ilişki kurma biçimleri alt başlıklar hâlinde değerlendirilerek Türkiye-Kırgızistan edebî ilişkilerinin genel bir panoraması ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Edebiyat Etkinliklerine Kurumsal Destek ve Kültür Politikaları

Son 35 yılda gerçekleştirilen sempozyum, panel, söyleşi, çalıştay ve anma programı gibi etkinlikler Türkiye ile Kırgızistan arasındaki edebî ilişkilerin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu noktada edebî eserleri kaleme alan yazar ve şairlerle bu eserleri bilimsel açıdan inceleyen edebiyat bilimcilerin bir araya gelmesinin önemine özellikle vurgu yapmak gerekir. Türk ve Kırgız edebiyatının önde gelen sanatçılarının birbirini tanıması kadar edebiyat bilimcilerin bu etkinliklere katılarak çalışmalarına konu olan yazar ve şairlerle görüşmesi ve onlarla iletişim kanalları oluşturması da her iki devletin kültür politikaları doğrultusunda bu etkinliklere verilen kurumsal desteğin önemini ortaya koymaktadır. Yazar ve araştırmacıların tanışması kadar hikâye ve roman gibi çeşitli edebî türlerde düzenlenerek devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenen yarışmalar da edebî etkileşim açısından önem taşımakta, ödül alan yazar ve şairlerin eserlerinin çevrilmesi edebî ilişkileri güçlendirmektedir.

Совет доорунда Түркия менен Кыргызстандын ортосунда адабий алака жокко эсе болгон. Бул абалдын негизги себеби – империялык мүнөздөгү идеологиялык дубалдардын Түрк дүйнөсүнүн табигый маданий тамырларын кесип салгандыгы. Бул мезгилде кыргыз адабиятына таандык чыгармалардын Түркияда таанылышына багытталган аракеттер Абдулкадир Инандын «Манас» эпосу боюнча изилдөөсү жана дүйнөгө таанымал жазуучу Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларынын Түркияда басылып чыгышы менен гана чектелген.

Бул эки ысымдын мазмундук функциялары канчалык маанилүү болсо, символикалык маанилери да ошончолук маанилүү. «Манас» эпосу кыргыз рухунун кайра жаралуу дастаны болуудан тышкары, Түрк дүйнөсүнө багыт берген негиздөөчү тексттердин бири болуп саналат. Ал эми Чыңгыз Айтматов болсо бул дастандын адеп-ахлактык коддорун жана кыргыз адамынын жаратылыш менен курган мамилесин заманбап романдын мүмкүнчүлүктөрү менен ааламдаштырган улуу даанышман.

Айтматовдун чыгармалары Түркияда 1960-жылдары таанылгандыгы жана Абдулкадир Инандын «Манас» эпосунун кыскартылган вариантын 1972-жылы жарыялагандыгы эске алынса, Совет мезгилинде Түркияда кыргыз адабияты менен курулган абдан чектелүү бай-

Ayrıca üniversitelerimizde Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümlerinin açılması, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde de Çağdaş Türk Edebiyatları adlı derslerin konulması/okutulması, lisans ve lisansüstü düzeyde öğrencilere verilen destekler, Mevlana Değişim Programı gibi öğrenci/öğretim üyesi hareketliliğini hızlandıran uygulamalar; iki ülke arasındaki edebî ilişkileri araştıracak, geliştirecek genç bilim insanlarının yetiştirilmesine önemli katkılar sunmuştur.

Türkiye ile Kırgızistan arasında edebî ve kültürel etkileşimi güçlendirecek etkinliklere öncülük eden kurumların başında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk Dil Kurumu (TDK), TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı), YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı), Yunus Emre Enstitüsü, TÜRKSOY, Türk Akademisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi başta sayılmak kaydıyla her iki ülkenin üniversiteleri gelmektedir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009 yılında uluslararası nitelikte 40 yazarın yer aldığı Cengiz Aytmatov adlı bir prestij kitap yayınlamış (Cengiz Aytmatov: Editör: Ramazan KORKMAZ) ve bu kitap daha sonra Türk Dünyası Ortak Alfabesi ile (Türkçe/Kırgızca) basılan ilk eser olarak 2025 yılı Aralık ayında Azerbaycan Qebele'de toplanan Türk Devletleri Başkanlarına, Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından takdim edilmiştir . Cengiz Aytmatov, böylece yalnızca bir Kırgız yazarı olmaktan çıkıp Türk Dünyasını birleştiren ortak bir estetik hafıza mekânına da dönüşmüştür.

ланышты XX-кылымдын экинчи жарымынан издөө керек (Солак, 2004, 75-б.; Тезжан, 1974, 359-б.). Эгемендүүлүккө ээ болгонго чейин Кыргызстанда түрк адабиятынын таанылышы да Советтик идеология уруксат берген деңгээлде гана болуп, кыргыз окурманы Назым Хикмет, Яшар Кемал жана Зүлфү Ливанели сыяктуу бир нече ысым менен гана таныша алган. Назым Хикметтин жалпы Советтер Союзундагыдай эле Кыргызстанда да таанылганы жана айрым ырларынын кыргыз тилине которулганы белгилүү. Кыргыз адабиятынын эң көрүнүктүү адистеринин бири Салижан Жигитов түрк тилин Назым Хикметтин ырларынан үйрөнгөндүгүн айткан жана Назымдын айрым ырларын которгон (Сөйлемез & Гөз, 2006, 21-б.). Ал эми Яшар Кемал Чыңгыз Айтматов менен таанышуусу жана 1986-жылы Кыргызстанда өткөрүлгөн Ысык-Көл форумуна катышуусу аркылуу Кыргызстанда таанылган (Гөгержин, 2016, 29-б.).

Бул өзгөчөлүктөрдү эске албаганда, адабий алакалар көбүнчө көз карандысыздыктан кийин башталганын айтууга болот. Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы мамилелерди институционалдык колдоо менен өткөрүлгөн иш-чаралардын алкагында үч негизги багытка топтоого болот: жазуучулардын, акындардын жана адабият таануучулардын бири-бири менен таанышуусу, адабий чыгармалардын которулушу жана ака-

Atatürk Kültür Merkezi (AKM), Manas Üniversitesi ve TİKA'nın paydaşlığında 24-25 Mayıs 2012 tarihlerinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te "Uluslararası Cengiz Aytmatov ve Türk Uygarlığının Rönesansı" adlı kongre düzenlemiş ve geniş bir katılımın sağlandığı toplantının bildirileri Manas Üniversitesi tarafından kitap olarak yayımlamıştır.

Bu çalışmalar yanı sıra TİKA, sempozyum, panel ve kitap desteğinden yazar ve eser tanıtımı etkinliklerine kadar oldukça geniş bir düzlemde çalışmalarını yürütmektedir. Bu kapsamda Kırgızistan Millî Kütüphanesine ait bir alan, TİKA tarafından restore edilerek 2018 yılında Cengiz Aytmatov Türkiye-Kırgızistan Kültür Merkezi hâline getirilmiştir (TİKA, 2018). 2019 yılında TİKA ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı iş birliğiyle Kırgızistan'a 10 bin kitap gönderilerek edebî etkileşime katkı sağlanmaya çalışılmıştır (TİKA, 2021a). Hayrettin İvgin'in Manas Destanından esinlenerek kaleme aldığı Manas – Altay Dağlarının Kaplanı adlı romanı da TİKA'nın desteğiyle 2021 yılında Kırgızistan'ın Bişkek ve Karakol şehirlerinde düzenlenen etkinliklerle tanıtılmıştır (TİKA, 2021b). Bu eser, Türkiyeli bir yazar tarafından Manas Destanı'nı konu alarak yazıldığı için iki ülkenin karşılıklı edebî etkileşimi açısından özel bir öneme sahiptir. 1992 yılından itibaren İLESAM öncülüğünde düzenlenen Türk Dünyası Yazarlar Kurultaylarının beşincisi 2023 yılında TİKA tarafından desteklenerek gerçekleştirilmiştir (TİKA, 2023). Bu destek, TİKA'nın Türk dünyası yazarları arasındaki iletişim ve etkileşimi geliştirmeye verdiği önemin bir göstergesidir. 2025 yılında Bişkek'te Kırgızistan Millî

демиялык илимий изилдөөлөрдүн жүргүзүлүшү. Жазуучулардын жана адабият таануучулардын бири-бири менен таанышуусуна, эгемендүүлүк алып келген эркиндик чөйрөсүндө эки өлкө ортосундагы саякат жана маданият-көркөм өнөр иш-чараларына катышуу мүмкүнчүлүктөрүнүн артышы менен бирге, эки мамлекеттин тең көрсөткөн колдоосу аркылуу адабиятка байланыштуу иш-аракеттердин санынын көбөйүшү да салым кошкон. Ошентип, бири-биринин чыгармалары жана адабий көз караштары менен таанышкан жазуучулар менен акындардын ортосунда адабий өз ара таасирлешүүнүн жаралышы үчүн зарыл болгон шарттар түзүлгөн. Эскерүү кечелери, симпозиумдар, панелдер жана семинарлар сыяктуу иш-чаралардын көбөйүшүнүн натыйжасында түрк жана кыргыз жазуучуларынын, ошондой эле адабият изилдөөчүлөрүнүн ортосундагы адабий байланыштардын үзгүлтүксүздүккө ээ болушу кыйла жеңилдеген.

Өз ара котормолордун жасалышы жана ыр, роман, аңгеме, театр сыяктуу жанрлардагы чыгармалардын окулушу – эки өлкөнүн тең адабиятындагы жалпы тенденциялардын, маанилүү инсандардын жана чыгармалардын таанылышы менен бирге, жазуучулардын жана акындардын бири-бирине форма жана мазмун жагынан таасир этишине да жол ачкан. Түркия-Кыргызстан адабий байланыштарынын үчүнчү таянычын түзгөн илимий

Bilimler Akademisinin ev sahipliğinde düzenlenen “Cengiz Aytmatov, Türk Dünyası’nın Geleceği” başlıklı uluslararası forum da TİKA’nın da aralarında bulunduğu çeşitli Türk kurumlarının desteğiyle gerçekleştirilmiştir (TİKA, 2025).

TÜRKSOY da Türkiye-Kırgızistan edebî ilişkilerinin güçlenmesine katkı sunan önemli kurumlardan birisidir. TÜRKSOY, Türkiye-Kırgızistan edebi ilişkilerin mihenk noktasında yer alan Cengiz Aytmatov’un 70. Yaş günü kutlamalarını Atatürk Kültür Merkezi ve Kırgızistan Bilimler Akademisi ile birlikte 1998 yılında Bişkek’te organize etmiş ve Cengiz Aytmatov’un sağlığında Issık Köl Forumu’nun canlandırılmasına katkı sunmuştur. 2018 yılı TÜRKSOY tarafından “Cengiz Aytmatov’u Anma Yılı” ilan edilmiş ve konuya ilişkin farklı ülkelerde konferans, sergi ve akademik etkinlikler düzenlemiştir (TÜRKSOY, 2018). Türk Dünyası Edebiyat ve Kitap Festivallerinde düzenlenen “Kırgızistan Edebiyatı” ve “Cengiz Aytmatov ve Dünya Edebiyatı” başlıklı oturumlar da TÜRKSOY’un Kırgız edebiyatının tanıtılmasına verdiği desteğin göstergesidir (TÜRKSOY, 2025).

Türk Akademisi, Türkoloji araştırmalarının bilimsel alt yapısına yönelik çalışmalarıyla Türk ve Kırgız edebiyatının etkileşimine katkı sunmuş bir kurumdur. TDK ve Türk Akademisi, Kırgız Cumhuriyeti Millî Bilimler Akademisi Cengiz Aytmatov Dil ve Edebiyat Enstitüsüyle birlikte Türkoloji toplantıları gerçekleştirmektedir (Türk Dil Kurumu, 2024). Ayrıca Cengiz Aytmatov’un Beyaz Gemi adlı romanı 2025 yılında Türk Akademisinin katkılarıyla Ortak Türk Alизилдөөлөр болсо адабият таануу тармагында жүргүзүлүп, эл аралык түркология коомчулугунда интеллектуалдык жандануунун болушуна салым кошкон. Бул изилдөөдө маңызы жана максаттуу аудиториясы жагынан айрым айырмачылыктарды камтыган ушул байланыш куруу формаларынын бардыгы бөлүмчөлөр түрүндө бааланып, Түркия-Кыргызстан адабий байланыштарынын жалпы панорамасын көрсөтүүгө аракет жасалат.

1. Адабият иш-чараларына институционалдык колдоо жана маданият саясаттары

Акыркы 35 жылда өткөрүлгөн симпозиум, панель, маектешүү, семинар жана эскерүү кечелери сыяктуу иш-чаралар Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы адабий байланыштардын өнүгүшүнө чоң салым кошту. Бул жагдайда адабий чыгармаларды жараткан жазуучулар жана акындар менен бул чыгармаларды илимий жактан изилдеген адабият таануучулардын биригишинин маанилүүлүгүнө өзгөчө басым жасоо керек. Түрк жана кыргыз адабиятынын алдыңкы өнөрпоздорунун бири-бирин таанышы канчалык маанилүү болсо, адабият таануучулардын бул иш-чараларга катышып, изилдөөлөрүнүн темасы болгон жазуучулар жана акындар менен көрүшүүсү жана алар менен байланыш каналдарын түзүүсү да – эки мамлекеттин тең маданият саясатына ылайык бул

fabesiyle yayımlanmıştır (Türk Akademisi, 2025).

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türkiye Bursları vasıtasıyla Kırgızistanlı öğrencilerin eğitimine destek olarak Türk ve Kırgız edebiyatları üzerine çalışan genç araştırmacıların yetiştirilmesine imkân sağlamıştır. Bu destek, edebî etkileşimin niteliğini ve boyutlarını bilimsel bakış açısıyla değerlendirecek uzmanlar yetiştirilmesi açısından kültürel ilişkilerin geleceği için de önem taşımaktadır. 2019 yılında Anadolu Mektebi okuma programı kapsamında Cengiz Aytmatov okumalarına katılmış öğrencilerden seçilen bir grup, YTB desteği ile Kırgızistan'a götürülmüş ve öğrencilerin Aytmatov'un eserlerine

иш-чараларга көрсөтүлгөн институционалдык колдоонун маанисин ачып берет. Жазуучулардын жана изилдөөчүлөрдүн таанышуусу сыяктуу эле, аңгеме жана роман сыяктуу ар кандай адабий жанрларда уюштурулуп, мамлекеттик мекемелер жана бейөкмөт уюмдар тарабынан колдоого алынган сынактар да адабий өз ара таасирлешүү жагынан мааниге ээ болуп, сыйлык алган жазуучулардын жана акындардын чыгармаларынын которулушу адабий байланыштарды бекемдөөдө.

Мындан тышкары, университеттеribизде Азыркы түрк тилдери жана адабияттары кафедраларынын ачылышы,

ilham olan mekânları görmesi sağlanmıştır (YTB, 2022a). Ayrıca 2020 yılında Türk Devletleri Teşkilatı üye ülke diasporaları, YTB ev sahipliğinde bir forum gerçekleştirmiş ve Kırgızistan da foruma katılmıştır (YTB, 2022b).

Edebî ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlaması açısından edebiyat ödülleri ve yarışmalar da önemli görülmüş ve Türkiye'nin kültür politikalarının gereği olarak kurumlar tarafından desteklenmiştir. Bunların başında Türk Dil Kurumu ve Türk Devletleri Teşkilatının iş birliğiyle 2022'de başlatılan "Dilde, Fikirde, İşte Birlik Türk Dünyası Edebiyat Ödülleri" gelmektedir. Her yıl farklı bir edebî tür esas alınarak verilen ödülleri Kırgızistan'da roman türünde Samsak Stanaliyev, şiirde Aida Egemberdiyeva, hikâyede Topçugül Şaydullayeva ve çocuk edebiyatında Süleyman Rısbayev kazanmıştır. Samsak Stanaliyev, Kasım Tınıstanov ve Cengiz Aytmatov gibi önemli Kırgız sanatçılar hakkında biyografik romanlar kaleme almış önemli bir yazardır. TDK, Stanaliyev'in Tınıstanov'un hayatını merkeze alan Çagılgandın Köz Caşı adlı romanını ödüle layık görmüş ve bu roman Muhittin Gümüş tarafından Şimşeğin Gözyaşı: Kasım Tınıstanov adıyla Türkçeye çevrilerek TDK Yayınları tarafından basılmıştır (Stanaliyev, 2025). TDK tarafından verilen bu ödüller, seçilen yazar ve şairlerin kamuoyuna tanıtılmasını da sağlamaktadır. Bu noktada bir sivil toplum kuruluşu olan Avrasya Yazarlar Birliği (AYB) tarafından düzenlenen yarışmaların edebî ilişkileri katkısından da söz etmek gerekir. AYB tarafından 2008 yılından beri düzenlenen "Uluslararası Kaşgarlı Mahmut Hikâye Yarışması"nın Kırgızistan

Түрк тили жана адабияты бөлүмдөрүндө да «Заманбап түрк адабияттары» аттуу сабактардын киргизилиши/окутулушу, бакалавр жана магистратура/докторантура деңгээлиндеги студенттерге көрсөтүлгөн колдоолор, «Мевлана» алмашуу программасы сыяктуу студент/окутуучу мобилдүүлүгүн тездеткен программалар эки өлкө ортосундагы адабий байланыштарды изилдеп, өнүктүрө турган жаш илимпоздордун жетилишине маанилүү салымдарын кошту.

Түркия менен Кыргызстандын ортосунда адабий жана маданий алакаларды бекемдей турган иш-чараларга жетекчилик кылган мекемелердин сап башында ТР Маданият жана туризм министрлиги, TDK (Түрк тил уюму), TİKA (Түрк кызматташтык жана координация агенттиги башкармалыгы), YTB (Чет өлкөдөгү түрктөр жана тектеш коомдоштуктар башкармалыгы), Юнус Эмре институту, TÜRKSOY, Түрк Академиясы, Ататүрк Маданият, тил жана тарых жогорку мекемеси жана Кыргыз-Түрк «Манас» университети баш болгон эки өлкөнүн тең университеттери турат.

Түркия Республикасы Маданият жана туризм министрлиги, 2009-жылы эл аралык деңгээлдеги 40 жазуучунун катышуусунда «Чыңгыз Айтматов» (Cengiz Aytmatov: Редактору: Рамазан Коркмаз) аттуу престиждүү китеп чыгарып, бул китеп кийинчерээк Түрк дүйнөсүнүн

ayağı Kırgızistan Yazarlar Birliği ile iş birliği yapılarak gerçekleştirilmektedir. Türk dünyası genelinde yazarların rekabet ettiği bu yarışmada 2023 yılında ödülü Kırgız yazar Elmira Acukanova kazanmıştır (Avrasya Yazarlar Birliği, 2023a).

AYB, Kırgızistan Yazarlar Birliği ile yakın ilişki hâlindedir. 2023 yılında Kırgızistan Yazarlar Birliği Başkanı Nurlan Kalıbekov'un doğumunun 50. yılı vesilesiyle kutlama töreni düzenlenmiştir. Törene katılan AYB Başkanı Yakup Ömeroğlu tarafından Nurlan Kalıbekov'a Avrasya Yazarlar Birliği Onur Madalyası takdim edilmiştir (Avrasya Yazarlar Birliği, 2023b). AYB ve TÜRKSOY tarafından Türk dünyasındaki genç şair ve yazarlar için düzenlenen çevrim içi Türkiye Türkçesi kursları Kırgız yazarların da istifadesine sunulmuştur (Ömeroğlu, 2024). Ayrıca 2025'te Bişkek'te merhum Yakup Ömeroğlu anısına gerçekleştirilen X. Uluslararası Genç Türkologlar Sempozyumu Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinin ev sahipliğinde TDK, TÜRKSOY ve Avrasya Yazarlar Birliğinin desteğiyle düzenlenmiş ve bu sempozyumda Yakup Ömeroğlu'nun hikâyelerinin Kırgızcaya çevrilmesi önerilmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti kurumlarının da Türk-Kırgız edebî ilişkilerine çok güçlü kurumsal destek verdiğini söylemek gerekir. Kırgızistan Kültür, Enformasyon, Spor ve Gençlik Politikası Bakanlığı ile Kırgızistan'ın Ankara Büyükelçiliği, Türkiye'de Kırgız edebiyatını tanıtan etkinlikler düzenlenmesine öncülük etmiştir. 2023'te Ankara ve Antalya'da gerçekleştirilen Kırgızistan Kültür Günleri kapsamında düзenlenen "Кыргыорток алфавити менен (түркчө/кыргызча) басылган алгачкы чыгарма катары 2025-жылдын декабрь айында Азербайжандын Габала шаарында чогулган Түрк Мамлекеттеринин Башчыларына Президентибиз Режеп Тайип Эрдоган тарабынан тапшырылган. Ушуну менен Чыңгыз Айтматов бир гана кыргыз жазуучусу болуудан чыгып, Түрк дүйнөсүн бириктирген орток эстетикалык эс-тутум мейкиндигине айланган.

Ататүрк Маданият борбору (АКМ), «Манас» университети жана ТИКАнын өнөктөштүгүндө 2012-жылдын 24-25-май күндөрү Кыргызстандын борбору Бишкек шаарында «Эл аралык Чыңгыз Айтматов жана түрк цивилизациясынын кайра жаралуусу» аттуу конгресс уюштурулуп, кеңири катышуу менен өткөн жыйындын докладдары «Манас» университети тарабынан китеп болуп басылып чыккан.

Бул иш-аракеттер менен катар ТИКА симпозиум, панель жана китеп колдоосунан баштап, жазуучуларды жана чыгармаларды таанытуу иш-чараларына чейин абдан кеңири алкакта өз ишмердүүлүгүн жүргүзүп келет. Бул алкакта Кыргызстандын Улуттук китепканасына таандык бир аянт ТИКА тарабынан калыбына келтирилип, 2018-жылы Чыңгыз Айтматов атындагы Түркия-Кыргызстан маданият борборуна айландырылган (ТИКА, 2018). 2019-жылы ТИКА жана Түркия

zistan-Türkiye Kültür ve Edebiyat Bağları" konferansı, "Cengiz Aytmatov ve Çağdaşları" başlıklı fotoğraf sergisi ve Aytmatov'un Beyaz Gemi eserinden uyarlanan Şambala filminin gösterimi bu etkinliklerden yalnızca birkaçıdır (TÜRKSOY, 2023). Kırgızistan'ın Ankara Büyükelçiliği ve Kırgızistan Millî Bilimler Akademisi Cengiz Aytmatov Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Ankara Üniversitesi ile birlikte Cengiz Aytmatov Günleri'ni düzenlemiştir (Ankara Üniversitesi, 2023). Türkiye Yazarlar Birliğinin öncülüğündeki Türkçenin 10. Uluslararası Şiir Şöleni, Kırgızistan Yazarlar Birliği ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinin iş birliğiyle 2013'te Bişkek'te gerçekleştirilmiştir (Türkiye Yazarlar Birliği, 2022). Bütün bu etkinlikler başta Kırgızistan Kültür Bakanlığı ve Ankara Büyükelçiliği olmak üzere Kırgızistan kurumlarının iki ülke arasındaki edebî ilişkilerin gelişmesine bilinçli bir kültür politikası ekseninde katkı sağladığını göstermektedir.

2. Edebî İlişkilerde Çevirinin Rolü

Bütün medeniyetlerin gelişip yayılmasında, insanlığın ortak mirasını taşıyan çevirilerin çok büyük rolü vardır. Hilmi Ziya Ülken'in de söylediği gibi; toplumlara yaratıcılık, uyanış ve gelişme kudretini veren şey çevirilerdir. Zira çeviride yalnızca sözcükler yer değiştirmez; sözcüklerin arka planına saklanmış olan kültürler, bilimsel deneyimler ve düşünce birikimleri de taşınarak adeta bahçelerdeki tozlaşma mucizesi gibi toplumlarda yeni yaşamsal enerjilerin ortaya çıkmasını sağlarlar.

Birbirinden 1500 yıla yakın zaman, mekân, alfabe ve yönetim farklılıkları ile uzak düşen Türkiye Kırgızistan halklarının,

Республикасы Маданият жана туризм министрлигинин кызматташтыгы менен Кыргызстанга 10 миң китеп жөнөтүлүп, адабий алакага салым кошууга аракет жасалган (ТИКА, 2021a). Хайреттин Ивгиндин «Манас» эпосунан эргүү алып жазган «Манас – Алтай тоолорунун жолборсу» (Manas – Altay Dağlarının Kaplanı) аттуу романы да ТИКАнын колдоосу менен 2021-жылы Кыргызстандын Бишкек жана Каракол шаарларында өткөрүлгөн иш-чараларда таанытылган (ТИКА, 2021b). Бул чыгарма түркиялык жазуучу тарабынан «Манас» эпосун тема катары алып жазылгандыгы үчүн эки өлкөнүн өз ара адабий таасирленүсү жагынан өзгөчө мааниге ээ. 1992-жылдан баштап ИЛЕСАМдын (İLESAM) жетекчилигинде уюштурулган Түрк дүйнөсүнүн жазуучулар курултайларынын бешинчиси 2023-жылы ТИКА тарабынан колдоого алынып өткөрүлгөн (ТИКА, 2023). Бул колдоо – ТИКАнын түрк дүйнөсүнүн жазуучуларынын ортосундагы байланышты жана өз ара таасирлешүүнү өнүктүрүүгө берген маанисинин бир көрсөткүчү. 2025-жылы Бишкекте Кыргызстандын Улуттук илимдер академиясы тарабынан өткөрүлгөн «Чыңгыз Айтматов, Түрк дүйнөсүнүн келечеги» аталышындагы эл аралык форум да ТИКА баш болгон ар кандай түрк мекемелеринин колдоосу менен ишке ашырылган (ТИКА, 2025).

ТҮРКСОЙ да Түркия-Кыргызстан адабий байланыштарынын бекемделишине

35 yıl gibi kısa bir zamanda tek bir millet olma bilincini/ruhunu kazanabilmesinde; şüphesiz dip bir dalga biçiminde daima var olan ortak yaşatıcı kökensel değerlerin çeviriler yoluyla tetiklenmesinin, uyarılmasının önemli katkıları bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği dağılmadan önce 1960'lı yıllardan itibaren Türkçede varlık gösteren Cengiz Aytmatov ve 1972'de yapılan Manas temelli çeviriler; kökensel kültür kodlarının uyarılması, uyanış kudretinin canlanması ve ortak kimlik inşasının gelişmesi hususunda önemli aşamalar kaydetmişti. Ancak Kırgızistan-Türkiye edebî ilişkilerinin asıl bütünleyici kalkış hamlesi, Sovyetler Birliğinin dağılması, bağımsızlığın kazanılması ile başlamıştır, diyebiliriz.

Lakin Kırgız edebiyatından Türkçeye yapılan çevirileri doğru değerlendirebilmek için, Kırgız edebiyatının genel gelişimini ve belli başlı dönemlerini göz önünde bulundurmak gerekir. Kırgızlar yüzyıllar boyunca çok zengin bir sözlü edebiyat meydana getirmiştir. Dünyaca ünlü Manas Destanı'nın yanı sıra çok sayıda destana sahip olan Kırgızların sözlü halk şiiri geleneği de çok güçlüdür. Orta Asya Türklerinin Müslüman Şark medeniyeti etkisindeki yazılı edebiyatı ise bölgenin ortak yazı dili kabul edilen Çağatayca ile yazılmaktadır. Çarlık Rusya'sının işgali ve Hokand Hanlığı uygulamaları nedeniyle Kırgız edebiyatı tarihinde "Zamane Edebiyatı" diye adlandırılan bir dönem yaşanır. Bu isimlendirme, dönemin medrese eğitimi almış şairleri Moldo Kılıç, Moldo Niyaz gibi isimlerin zamanın zorluklarını anlatan şiirler yazması nedeniyle verilmiştir.[3]

3 Zamane edebiyatı ile ilgili bilgi için Nurcan Özgen'in *Yirminci*

салым кошкон маанилүү мекемелердин бири болуп саналат. ТҮРКСОЙ Түркия-Кыргызстан адабий мамилелеринин негизги таянычында турган Чыңгыз Айтматовдун 70 жылдык мааракесин 1998-жылы Ататүрк Маданият борбору жана Кыргызстан Улуттук илимдер академиясы менен биргеликте Бишкекте уюштуруп, Чыңгыз Айтматовдун көзү тирүүсүндө Ысык-Көл форумунун жанданышына салым кошкон. 2018-жыл ТҮРКСОЙ тарабынан «Чыңгыз Айтматовду эскерүү жылы» деп жарыяланган жана бул темага байланыштуу ар түрдүү өлкөлөрдө конференциялар, көргөзмөлөр жана академиялык иш-чаралар уюштурулган (ТҮРКСОЙ, 2018). Түрк дүйнөсүнүн адабият жана китеп фестивалдарында уюштурулган «Кыргызстан адабияты» жана «Чыңгыз Айтматов жана дүйнөлүк адабият» темасындагы отурумдар да ТҮРКСОЙдун кыргыз адабиятын таанытууга көрсөткөн колдоосунун далили болуп саналат (ТҮРКСОЙ, 2025).

Түрк академиясы түркология изилдөөлөрүнүн илимий инфраструктурасына багытталган иштери менен түрк жана кыргыз адабиятынын өз ара таасирлешүүсүнө салым кошкон мекеме. Түрк тил уюму (TDK) жана Түрк академиясы Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Чыңгыз Айтматов атындагы Тил жана адабият институту менен биргеликте түркология жыйындарын өткөрүп келет (Түрк тил уюму,

20. yüzyılın başında bütün Türk dünyasında meydana gelen modernleşme hareketleri Kırgızistan'da da etkisini göstermeye başlamış ve bu süreç yazılı ve modern bir edebiyatın doğmasına zemin hazırlamıştır. Kırgız dilinin henüz yazılı edebiyat dili hâline gelmediği bu süreçte yazar ve şairler eserlerini Kazakça ve Tatarca yazmış, eserlerini Almatı ya da Kazan'daki dergi ve gazetelerde bastırmıştır. 1921-1924 yılları arasında Taşkent ve Almatı'da eğitim alan Kırgız gençlerin sayısı artınca bu genç yazarlar eserlerini Kömek, Öris, Ak Jol gibi süreli yayınlarda Kazak, Özbek ve Tatar dillerinde yayımlamışlardır.

Modern Kırgız edebiyatının kurucularından Sıdık Karaçev'in ilk eserlerini Tatarca, Kasım Tınıstanov'un ise Kazakça yazdığı bilinmektedir. Bu dönemde Kazak yazar ve şairler Türk dünyasında büyük bir uyanış başlatan Cedit hareketine katılmışlardır. Fakat Kırgız dilinin edebî dil hâline gelmesi Sovyet döneminde 1924 yılında kurulan Erkin Too'nun yayınlanmasıyla gerçekleşmiştir. Bu durum ilk Kırgızca eserlerin sosyalist ideolojinin hâkim olmaya başladığı bir dönemde yazılmaya başladığını gösterir (Söylemez & Ateş, 2023, s. 320). Bununla birlikte 1920'li yılların geçiş ortamında Kırgız edebiyatındaki millî duruş tamamen kaybolmamıştır. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise Kırgız edebiyatı üzerindeki baskı artmış ve sosyalist realizm anlayışıyla ideolojik propaganda yönü ağır basan eserler yazılmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sa-

Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi adlı eserine ve Mustafa Kundakçı'nın *Kırgız Zamane Edebiyatı* isimli çalışmasına bakılabilir.

2024). Мындан тышкары, Чыңгыз Айтматовдун «Ак кеме» романы 2025-жылы Түрк академиясы тарабынан Орток түрк алфавитинде басылып чыккан (Түрк академиясы, 2025).

Чет өлкөдөгү түрктөр жана тектеш коомдоштуктар башкармалыгы (ЙТБ) «Түркия стипендиялары» (Türkiye Bursları) аркылуу кыргызстандык студенттердин билим алуусуна колдоо көрсөтүү менен, түрк жана кыргыз адабияттары боюнча изилдөө жүргүзгөн жаш изилдөөчүлөрдүн жетилишине мүмкүнчүлүк түздү. Бул колдоо адабий өз ара таасирлешүүнүн сапатын жана көлөмүн илимий көз караш менен баалай турган адистерди даярдоо жагынан маданий мамилелердин келечеги үчүн да маанилүү. 2019-жылы «Анадолу мектеби» (Anadolu Mektebi) окуу программасынын алкагында Чыңгыз Айтматов окууларына катышкан студенттерден тандалган бир топ ЙТБнын колдоосу менен Кыргызстанга алынып барылып, студенттердин Айтматовдун чыгармаларына илхам болгон жерлерди көрүүсү камсыздалган (ЙТБ, 2022a). Ошондой эле 2020-жылы Түрк Мамлекеттери Уюмуна мүчө өлкөлөрдүн диаспоралары ЙТБнын колдоосу менен форум өткөрүп, ага Кыргызстан да катышкан (ЙТБ, 2022b).

Адабий байланыштардын бекемделишине салым кошуусу жагынан адабият сыйлыктары жана сынактар да маанилүү

vaş teması ve cephe gerisindeki mücadele edebiyatın temel konusu olmuştur. 1960'lı yıllarda ise bütün Sovyet coğrafyasında olduğu gibi Kırgızistan'da da ideolojik propagandadan daha uzak ve insan merkezli bir edebiyat oluşmaya başlamıştır. Cengiz Aytmatov'un bu dönemde edebiyat sahnesine çıkması dikkat çekicidir. 1980'li yıllarda sosyalist realizmin etkisi daha da azalmış ve bağımsızlık döneminde farklı dünya görüşünden ve edebî anlayıştan yazarlar çok sesli ve zengin bir Kırgız edebiyatı yaratmıştır. Kırgız edebiyatının bütün bu gelişim dönemleri göz önüne alındığında her dönemden öne çıkmış bazı eserlerin Türkçeye çevrildiği görülmektedir.

Kırgız sözlü edebiyatının ürünleri olan destanlar Türk Dil Kurumu tarafından "Kırgız Destanları Dizisi" kapsamında Türkçeye çevrilmiştir. Yazılı edebiyata ait ilk çeviriler ise 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 19. yüzyıl Kırgız edebiyatında medrese eğitimi almış şairlerin yazdığı geleneksel eserler yazılı Kırgız edebiyatının başlangıcı kabul edilebilir. Kırgız sözlü şiir geleneği ile İslam inancı ve Çağatay yazı geleneğinin etkilerini de barındıran bu eserler, Çağatayca unsurların yanı sıra Kırgızcanın özelliklerini de taşır (Tan, 2013, s. 2331).[4] Ayrıca Kırgız edebiyatı tarihinde "Zamana adabiyatı" (zamane edebiyatı) olarak adlandırılan dönem de 19. yüzyılda ortaya çıkar. Kırgız edebiyatından yapılan ilk çevirilerin 19. yüzyıl eserlerine kadar gittiği görülür. "Zamane edebiyatı" şairlerinden Türkçeye yapılan çeviriler daha çok antolojilerde yer

деп каралып, Түркиянын маданият саясаттарынын талабына ылайык мекемелер тарабынан колдоого алынган. Булардын сап башында Түрк тил уюму жана Түрк Мамлекеттери Уюмунун кызматташуусу менен 2022-жылы башталган «Тилде, пикирде, иште биримдик: Түрк дүйнөсү адабият сыйлыктары» турат. Жыл сайын ар башка адабий жанр негизге алынып берилген сыйлыктарды Кыргызстанда роман жанрында Самсак Станалиев, поэзияда Аида Эгембердиева, аңгемеде Топчугүл Шайдуллаева жана балдар адабиятында Сулайман Рысбаев жеңип алган. Самсак Станалиев — Касым Тыныстанов жана Чыңгыз Айтматов сыяктуу маанилүү кыргыз өнөрпоздору жөнүндө өмүр баяндык романдарды жазган көрүнүктүү жазуучу. Түрк тили уюму Станалиевдин Тыныстановдун өмүрүн борборго алган «Чагылгандын көз жашы» аттуу романын сыйлыкка татыктуу деп таап, бул роман Мухиттин Гүмүш тарабынан «Şimşeğin Gözyaşı: Kasım Tınıstanov» деген ат менен түрк тилине которулуп, Түрк тили уюму басмаканасынан басылып чыккан (Станалиев, 2025). TDK тарабынан берилген бул сыйлыктар тандалган жазуучулардын жана акындардын коомчулукка таанытылышын да камсыз кылууда. Бул өңүттө бейөкмөт уюм болгон Евразия жазуучулар союзу ЕЖС тарабынан уюштурулган сынактардын адабий байланыштарга кошкон салымын да айта кетүү ке-

4 Bu konuda bilgi için Ali Tan'ın "Kıssa-ı Zelzele'nin Kelime Kadrosu ve Geçiş Dönemi Özellikleri" adlı makalesine bakılabilir.

alır ve seçilen belli şiirlerin tercümesinden ibarettir. Bu döneme dair müstakil bir kitap olarak hazırlanan tek çeviri eser, Gülzada Narmamatova tarafından Türkçeye aktarılan Moldo Niyaz'a ait Sänät-i Digärästär'dır. Kitaptaki şiirlerde Rus işgalinin Kırgız toplumunda yarattığı değişimler, halkın savaş ve göçler nedeniyle yaşadığı sıkıntılar ve Kırgız tarihi için önemli şahsiyetlerin mücadelesi gibi konular ele alınır (Moldo Niyaz, 2023). Bu açıdan Sänät-i Digärästär, 19. yüzyıl Kırgız tarihine ve toplumuna tutulan bir ayna olma özelliği taşır. Eserin çevrilmesi Türk okuyucusunun Kırgız tarihinde yaşadığı sorunlardan haberdar olmasına katkı sağlamıştır.

Kırgız edebiyatının ilk yazılı örneklerinden Kıssa-i Zilzala (Kıssa-i Zelzele) da Türkçeye çevrilmiştir. 20. yüzyılın başına kadar Kırgızca sözlü halk edebiyatı ürünleriyle yaşarken Kırgızlar da diğer Türk halkları gibi yazı dili olarak Çağataycayı kullanmaktadır. Moldo Kılıç tarafından yazılan Kıssa-i Zilzala ise 1911 yılında Kazan'da Arap harfleriyle Kırgızca olarak basılmıştır. Bu nedenle Kırgızca basılan ilk edebî eser olma özelliği taşıyan bu manzume aynı zamanda Çağatay yazı dilinden modern Kırgız yazı diline geçiş aşamasının örneğidir. Kıssa-i Zilzala, Mustafa Yıldız tarafından Türkçeye çevrilmiş ve incelenmiştir. İlk kez Ceditçi Kırgız aydını İşenaalı Arabayev'in desteğiyle yayımlanan eser, sadece yaşanan deprem felaketini değil, toplumsal yapıdaki problemleri de yansıtması bakımından önem taşır (Moldo Kılıç, 2010). Eserin Türkçeye çevrilmesi, 20. yüzyılın başında teşekkül etmeye başlayan Kırgız edebiyatının Sovyet modernleşmesinden önceki durumunu ve

рек. ЕЖС тарабынан 2008-жылдан бери уюштурулуп келе жаткан «Эл аралык Махмуд Кашгари атындагы аңгемелер сынагынын» Кыргызстандагы бөлүгү Кыргызстан жазуучулар союзу менен кызматташуу аркылуу ишке ашырылууда. Түрк дүйнөсү боюнча жазуучулар атаандашкан бул сынакта 2023-жылы сыйлыкты кыргыз жазуучусу Элмира Ажуканова жеңип алган (Евразия жазуучулар союзу, 2023a).

ЕЖС Кыргызстан жазуучулар союзу менен тыгыз байланышта. 2023-жылы Кыргызстан жазуучулар союзунун төрагасы Нурлан Калыбековдун 50 жылдык маарекесине карата салтанаттуу кече уюштурулган. Салтанатка катышкан ЕЖС төрагасы Якуп Өмероглу тарабынан Нурлан Калыбековго Евразия жазуучулар союзунун Ардак медалы тапшырылган (Евразия жазуучулар союзу, 2023b). ЕЖС жана ТҮРКСОЙ тарабынан түрк дүйнөсүндөгү жаш акын-жазуучулар үчүн уюштурулган онлайн түркчө курстар кыргыз жазуучуларынын да пайдаланууусуна сунушталган (Өмероглу, 2024). Мындан тышкары, 2025-жылы Бишкекте маркум Якуп Өмероглунун элесине арналып өткөрүлгөн X Эл аралык жаш түркологдор симпозиуму Кыргыз-Түрк «Манас» университетинде TDK, ТҮРКСОЙ жана Евразия жазуучулар союзунун колдоосу менен уюштурулуп, бул симпозиумда Якуп Өмероглунун аңгемелерин кыргыз тилине которуу сунушталган.

bu ilk örneklerin İslam inancından ve sözlü Kırgız geleneğinden ne ölçüde etkilendiğini Türk okuyucusuna göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Sovyet döneminde Kırgız edebiyatının öncü şahsiyetlerden biri olan Mukay Elebayev'den yapılan çeviriler, modern Kırgız edebiyatının ilk örneklerini Türk okuyucusuna tanıtması bakımından önemlidir. Orhan Söylemez ve Halit Aşlar tarafından çevrilen Zor Zamanlar: Seçme Hikâyeler adlı eserde Ürkün olayından sonra ülkesine dönen fakat Rus işgali altında yaşamak zorunda kalan Kırgızların yaşam mücadelesini anlatan hikâyelere yer verilir. Mukay Elebayev'in hayatından biyografik izler de taşıyan bu hikâyeler dönemin toplumunun sosyolojik yapısı hakkında da dikkat çekici tespitler içermektedir (Elebayev, 2012). Ayrıca bu eser, modern Kırgız hikâyeciliğinin ilk örneklerini Türk okuyucusu ile tanıştırması bakımından da önem taşır. Çeviriyi yapan isimlerden Halit Aşlar'ın aynı zamanda Mukay Elebayev üzerine yüksek lisans tezi yapmış olması ve hem yazarı hem de Kırgız kültürünü iyi tanıması çeviriyi daha da önemli hâle getirmektedir.

Mukay Elebayev'in ikinci çevrilen eseri Uzak Col (Uzun Yol), aynı zamanda Kırgız edebiyatının ilk romanı olma özelliğini taşır. Romanın çevirisi Mayramgül Dıykanbayeva tarafından yapılmıştır. Otobiyografik özellikler gösteren romanda Kırgız tarihindeki Ürkün hadisesi ve çekilen sıkıntılar anlatılır (Elebayev, 2015). Eseri Türkçeye çeviren Mayramgül Dıykanbayeva'nın aynı zamanda bu roman üzerine kaleme aldığı Uzun Yol İlk Kırgız Romanı Üzerine Oluşumsal

Кыргыз Республикасынын мекемелери да түрк-кыргыз адабий байланыштарына абдан күчтүү институционалдык колдоо көрсөткөнүн айтуу керек. Кыргызстандын Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрлиги менен Кыргызстандын Анкарадагы элчилиги Түркияда кыргыз адабиятын таанытткан иш-чаралардын уюштурулушуна жетекчилик кылган. 2023-жылы Анкара жана Анталья шаарларында өткөрүлгөн Кыргызстандын маданият күндөрүнүн алкагында уюштурулган «Кыргызстан-Түркия маданият жана адабият байланыштары» конференциясы, «Чыңгыз Айтматов жана анын замандаштары» темасындагы сүрөт көргөзмөсү жана Айтматовдун «Ак кеме» чыгармасынан ылайыкташтырылган «Шамбала» тасмасынын көрсөтүлүшү — бул иш-чаралардын бир нечеси гана (ТҮРКСОЙ, 2023). Кыргызстандын Анкарадагы элчилиги жана Кыргызстандын Улуттук илимдер академиясынын Чыңгыз Айтматов атындагы Тил жана адабият институту Анкара университети менен биргеликте Чыңгыз Айтматов күндөрүн уюштурган (Анкара университети, 2023). Түркия жазуучулар союзунун жетекчилигиндеги Түркчөнүн 10-Эл аралык ыр майрамы Кыргызстан жазуучулар союзу жана Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин кызматташтыгы менен 2013-жылы Бишкекте өткөрүлгөн (Түркия жазуучулар союзу, 2022). Бул иш-чаралардын барды-

Yapısalcı Bir İnceleme isimli akademik bir çalışması bulunmaktadır (Dıykanbayeva, 2017). Eser, Cengiz Aytmatov istisna kabul edilirse Türkiye'de birden fazla baskı yapan az sayıdaki Kırgız romanlarındandır. İlk Kırgız romanı olması nedeniyle roman tekniği açısından bazı eksiklikleri olduğu söylenebilirse de Kırgız edebiyatı tarihi için oldukça önemli olan bu eserin 2015 yılında Türkçeye çevrilmesi, Türk okuyucusunun Aytmatov dışında başka Kırgız romancılarıyla da tanışmasını sağlayan önemli bir adım olmuştur.

Kırgız edebiyatının kurucu isimlerinden Kasım Tınıstanov'un bazı şiirlerinden ve kısa hikâyelerinden yapılan çeviriler süreli yayınlarda basılmıştır. Ayrıca Tınıstanov'un Akademi Geceleri adlı piyesi Emrah Altıok tarafından Akademi Geceleri: Tarihî Drama başlığıyla Türkçeye çevrilmiş ve kitap olarak yayımlanmıştır (Tınıstanov, 2023). Tınıstanov, sadece bir yazar değil, aynı zamanda döneminin önemli bir kültür adamı ve bedelini kurşuna dizilerek canıyla ödediği değerli bir Türkoloğudur. Bu nedenle Tınıstanov'un Türkiye'de tanınması önem taşır.

Türkiye'de çevrilen önemli Kırgız yazarlardan birisi de Colon Mamıtov'dur. Kısa ömrüne rağmen Kırgız edebiyatında önemli bir iz bırakan Mamıtov'un seçilmiş şiirleri TÜRKSOY Genel Sekreteri ve ünlü Kırgız yazar Sultan Raev'in öncülüğünde Orhan Söylemez, Döne Arslan ve Mustafa Said Arslan tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Sır Küpü Şair Colon Mamıtov adıyla kitap olarak yayımlanmıştır. Kitapta aynı zamanda Mamıtov'un hayatı ve edebî kişiliği hakkın-

гы, башкысы Кыргызстандын Маданият министрлиги жана Анкарадагы элчилиги болуп, Кыргызстандын мекемелеринин эки өлкө ортосундагы адабий мамилелердин өнүгүшүнө аң-сезимдүү маданият саясатынын алкагында салым кошконун көрсөтүүдө.

2. Адабий байланыштарда котормонун ролу

Бардык цивилизациялардын өнүгүп таралышында, адамзаттын орток мурасын ташыган котормолордун абдан чоң ролу бар. Хилми Зия Үлкен айткандай, коомдорго жаратмандык, ойгонуу жана өнүгүү кудуретин берген нерсе – котормолор. Анткени котормодо сөздөр гана орун которбойт; сөздөрдүн артына катылган маданияттар, илимий тажрыйбалар жана ой-толгоо байлыктары да ташылып, дээрлик бакчалардагы чаңдашуу керемети сыяктуу коомдордо жаңы жашоо энергияларынын пайда болушун камсыздайт.

Бири-биринен 1500 жылга жакын убакыт, мейкиндик, алфавит жана башкаруу айырмачылыктары менен алыстап кеткен Түркия-Кыргызстан элдеринин 35 жыл сыяктуу кыска убакыттын ичинде бир улут болуу аң-сезимине/рухуна ээ болушунда, шексиз, түпкү толкун түрүндө дайыма бар болгон орток жашатуучу тектүү баалуулуктардын котормолор аркылуу түрткү берилишинин, ойготулушунун маанилүү салымдары бар.

da bilgi veren makaleler de Türkçeye çevrilmiştir. Bu sayede okuyucu hem Mamıtov'un şiirlerini okuma hem de Kırgız bilim insanlarının şairin poetikasıyla ilgili yorumlarını öğrenme imkânına kavuşmuştur (Söylemez, Raev, Arslan, & Arslan, 2022).

Aytmatov'un köylüsü olan Kırgız yazar Aşım Cakıpbekov da Türkçeye çevrilen önemli Kırgız yazarlardandır. Aşım Cakıpbekov, hem iyi bir yazar hem de Aytmatov'un Rusça yazdığı eserlerini Kırgızcaya çeviren başarılı bir çevirmendir. Yazarın seçme hikâyeleri Orhan Söylemez ve Kemal Göz tarafından Biz Babasız Büyüdük adıyla yayımlanmıştır (Cakıpbekov, 2008). Aşım Cakıpbekov'un Aytmatov ile aynı köyde büyümesi ve benzer kişi ve olaylara tanık olması, iki yazarın eserleri arasında bazı benzerlikler doğmasına neden olmuştur. Bu kitap sayesinde "Aygaşka" hikâyesi ile tanışan Türk okuyucusu, Aytmatov'un Elveda Gülsarı eseriyle bu hikâyenin benzerliklerini görme ve iki farklı Kırgız yazarın benzer olayları nasıl farklı yorumladığını keşfetme imkânına kavuşmuştur.[5]

Kırgız edebiyatında tarihî roman türünün kurucusu kabul edilen Tölögön Kasımbekov'un eserleri de Türkçeye çevrilmiştir. Yazarın Sıngan Kılıç (Kırılan Kılıç) adlı romanı iki cilt hâlinde İbrahim Atabey ve Sadettin Koç tarafından çevrilmiştir. İlk cilt Han Sarayı (Kasımbekov, 2003), ikinci cilt İsyan alt başlıklarını taşır (Kasımbekov, 2004). Yazarın Baskın romanı Burul Bugubayeva ve Saadettin Koç tarafından (Kasımbekov, 2008),

Советтер Союзу таркай электе эле, 1960-жылдардан тартып түрк тилинде жарык көргөн Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары жана 1972-жылы «Манас» эпосунун негизинде жасалган котормолор тектүү маданият коддорунун ойготулушу, ойгонуу кудуретинин жандануышы жана орток өздүктүн курулушунун өнүгүшү жагынан маанилүү баскычтарды түзгөн. Бирок Кыргызстан-Түркия адабий байланыштарынын негизги толуктоочу көтөрүлүү кадамы Советтер Союзунун кулашы, эгемендүүлүктүн алынышы менен башталды деп айта алабыз.

Бирок кыргыз адабиятынан түрк тилине жасалган котормолорду туура баалай билүү үчүн кыргыз адабиятынын жалпы өнүгүүсүн жана негизги доорлорун эске алуу керек. Кыргыздар кылымдар бою абдан бай оозеки адабиятты жаратышкан. Дүйнөгө таанымал «Манас» эпосунан тышкары көптөгөн дастандарга ээ болгон кыргыздардын оозеки элдик поэзия салты да абдан күчтүү. Борбордук Азия түрктөрүнүн мусулман Чыгыш цивилизациясынын таасириндеги жазма адабияты болсо аймактын орток жазуу тили катары кабыл алынган чагатай тили менен жазылган. Падышалык Орусиянын баскынчылыгы жана Кокон хандыгынын саясаттарынан улам кыргыз адабиятынын тарыхында «Замана адабияты» деп аталган мезгил башынан өткөрүлөт. Бул аталыш ошол доордо медреседен билим алган Молдо Кылыч, Молдо Нияз сыяк-

5 Aynı zamanda Aşım Cakıpbekov üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Kemal Göz, çevirdiği seçme hikâyelerin başında Cakıpbekov'un edebî kişiliği hakkında bilgi verirken bu konuyla ilgili de açıklamalar yapmıştır.

Kırgın romanı ise Samet Azap ve Emrah Altıok tarafından çevrilmiştir (Kasımbekov, 2023). Ayrıca Kasımbekov'un hikâyeleri İnsan Olmak İstiyorum adıyla Samet Azap tarafından Türkçeye kazandırılmıştır (Kasımbekov, 2020). Kırılan Kılıç, Baskın ve Kırgın birbirini tamamlayan tarihî romanlardır. Kırılan Kılıç ve Baskın'da Hokand Hanlığı döneminde yaşanan sıkıntılar, iç çekişmeler, bölgeye Rusların gelişi ve Hokand Hanlığı'nın yıkılışı ayrıntılı olarak anlatılır. Kırgın romanı ise Ürkün olayını konu alması bakımından önemlidir. Tölögön Kasımbekov arşiv belgelerini titizlikle araştıran ve kurmaca dünyanın sınırları içerisinde tarihî gerçeğe mümkün olduğunca sadık kalmaya çalışan bir yazardır. Dolayısıyla bu eserler tarihî roman türünün Kırgız edebiyatındaki ilk örnekleri olmanın ötesinde Kırgız millî kimliğinin temelini oluşturacak tarih bilincini okuyucuya aktardığı için de önemlidir. Kasımbekov'un romanlarının Türkçeye çevrilmesi, Türk okuyucusunun Kırgız halkını tarihi, toplumsal yapısı ve çektiği zorluklarla tanımasını sağlayacağı için kültürel yakınlaşmayı sağlayacak önemli bir adımdır.

Kırgız edebiyatından Türkçeye eserleri çevrilen önemli yazarlardan birisi de Sultan Raev'dir. Kırgızistan'da Kültür Bakanlığı yapmış olan ve hâlihazırda TÜRKSOY Genel Sekreteri olan Sultan Raev, aynı zamanda modern Kırgız edebiyatının yaşayan önemli temsilcilerinden birisidir. Hikâye, roman ve tiyatro türlerinde eserler veren Sultan Raev, Kırgız edebiyatında postmodern unsurlar taşıyan avangard eserler yazmış, büyülü gerçekçiliğin Kırgız edebiyatındaki ilk güzel örneklerini vermiştir. Sultan Raev'in Türkçeye çevrilen ilk eseri Orhan Söyletуу акындардын замандын кыйынчылыктарын баяндаган ырларды жазгандыгына байланыштуу берилген.[3]

XX-кылымдын башында бүткүл Түрк дүйнөсүндө жүргөн модернизация (жаңыланууу) кыймылдары Кыргызстанда да өз таасирин көрсөтө баштаган жана бул процесс жазма жана заманбап адабияттын жаралышына негиз түзгөн. Кыргыз тили али жазма адабий тилге айлана элек бул мезгилде жазуучулар жана акындар чыгармаларын казак жана татар тилдеринде жазып, аларды Алматы же Казандагы журнал жана гезиттерде бастырышкан. 1921-1924-жылдар аралыгында Ташкент менен Алматыда билим алган кыргыз жаштарынын саны өскөндө, бул жаш жазуучулар чыгармаларын «Көмек», «Өрiс», «Ак жол» сыяктуу мезгилдүү басылмаларда казак, өзбек жана татар тилдеринде жарыялашкан.

Заманбап кыргыз адабиятынын негиздөөчүлөрүнүн бири Сыдык Карачевдин алгачкы чыгармаларын татарча, ал эми Касым Тыныстановдун казакча жазганы белгилүү. Бул доордо казак жазуучулары жана акындары Түрк дүйнөсүндө чоң ойгонууну баштаган Жедит кыймылына кошулушкан. Бирок кыргыз тилинин адабий тилге айланышы Совет мезги-

3 Замана адабияты тууралуу маалымат алуу үчүн Нуржан Өзгендин «Жыйырманчы кылымдын биринчи жарымындагы кыргыз адабиятынын тарыхы» (Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi) аттуу эмгегине жана Мустафа Кундакчынын «Кыргыз Замана адабияты» (Kırgız Zamane Edebiyatı) аттуу изилдөөсүнө кайрылууга болот.

mez, Kemal Göz ve Halit Aşlar tarafından Haftanın Beşinci Günü adıyla yayımlanan hikâye kitabıdır (Raev, 2011). Daha sonra Kemal Göz bu kitapta yer alan hikâyeleri yeniden çevirip gerekli düzeltmeleri yaparak ayrı ayrı kitaplar hâlinde yayımlamıştır. İlk olarak Güneşi Tutan Çocuk (Raev, 2022) adlı uzun hikâyeyi müstakil bir kitap olarak hazırlayan Kemal Göz, daha sonra diğer hikâyeleri Pusu adlı kitapta yayımlamıştır (Raev, 2024). Sultan Raev'in Ak Leylek adlı piyesi de Kemal Göz tarafından çevrilmiştir. Bu piyeste gelenek ve modernizm arasında bocalayan Kırgız aile yaşantısı bir dede ve torun üzerinden anlatılır (Raev, 2025). Sultan Raev'in Tımarhane isimli başyapıtı ise Orhan Söylemez ve Kemal Göz tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Cengiz Aytmatov'un ifadesiyle Tımarhane romanı, felsefi alt yapısı çok güçlü olduğu için okuyucunun kendini hazırlaması ve entelektüel hazırbulunuşluk seviyesini yükseltmesi gereken bir romandır (Raev, 2019). Sultan Raev bu romanında Kutsal Topraklar'a gidip Tanrı'ya tövbe etmek ve günahlarından kurtulmak için akşamüzeri tımarhaneden kaçan yedi kişinin çölde hayatta kalma mücadelesini anlatır. Tarihe mal olmuş şahsiyetlerin yüzyıllar sonrasında sıradan insanların bedenlerinde yeniden dünyaya gelmesi ve günahları nedeniyle tımarhaneye düştükten sonra arınmak istemesi, kahramanların kendi vicdanlarıyla hesaplamasını beraberinde getirir. Metinlerarası göndermelerle örülü, rüyalar, iç monologlar ve bilinç akışı tekniğiyle psikolojik derinliği yakalayan bu romanın Türkçeye çevrilmesi, Türк okuyucusunun Kırgız edebiyatının günümüzde ulaştığı seviyeyi görmesi açısından önemlidir (Hasdedeoğlu, 2019).

линде 1924-жылы негизделген «Эркин Тоо» гезитинин жарык көрүшү менен ишке ашкан. Бул жагдай алгачкы кыргызча чыгармалардын социалисттик идеология үстөмдүк кыла баштаган доордо жазыла баштаганын көрсөтөт (Сөйлемез & Атеш, 2023, 320-б.). Ошого карабастан 1920-жылдардын өткөөл мезгилинде кыргыз адабиятындагы улуттук турум толугу менен жоголуп кеткен эмес. 1930-жылдарга келгенде болсо кыргыз адабиятына болгон басым күчөп, социалисттик реализм түшүнүгү менен идеологиялык үгүт багыты басымдуулук кылган чыгармалар жазылган.

Экинчи Дүйнөлүк согуштун башталышы менен согуш темасы жана ооруктагы күрөш адабияттын негизги темасына айланган. 1960-жылдары болсо, бүтүндөй Советтер аймагындагыдай эле, Кыргызстанда да идеологиялык үгүттөн алысыраак жана адамды борборго алган адабият калыптана баштаган. Бул доордо Чыңгыз Айтматовдун адабият майданына чыгышы көңүл бурарлык. 1980-жылдары социалисттик реализмдин таасири дагы да азайып, эгемендүүлүк доорунда ар кандай дүйнө таанымдагы жана адабий көз караштагы жазуучулар көп үндүү жана бай кыргыз адабиятын жаратышкан. Кыргыз адабиятынын бул өнүгүү баскычтарынын бардыгы эске алынганда, ар бир доордон алдыңкы планга чыккан айрым чыгармалардын түрк тилине которулганын көрүүгө болот.

Divan şiirindeki gazel anlayışını değiştirerek toplumsal ve siyasi konuları da içeren gazeller yazan Kazıbek Kazalçı, 20. yüzyılın başında Kırgız edebiyatının önemli isimlerindendir. Sovyet döneminde sürgün ve hapis hayatı yaşayan Kazıbek Kazalcı'nın şiirleri Toktobek Asanaliyev tarafından derlenmiştir. Eser Sabırbek Börübay, Meerim Saydılkan, Aykanış Adilova ve Anar Mambetisayeva tarafından Gazel Şairi Kazıbek Kazalçı adıyla Türkçeye çevrilmiştir (Kazalçı, 2024). Kazıbek Kazalçı'nın şiirleri, Sovyetler Birliği'nin ilk dönemlerinde yaptığı icraatları medrese eğitimi almış bir şairin eleştirel bakış açısıyla yansıtması bakımından önemlidir. Bu şiirlerin Türkçeye çevrilmesi, gelenek ile Sovyet modernleşmesinin yaşadığı çatışmanın Kırgız edebiyatına nasıl yansıdığını Türkiye'deki okuyuculara gösterdiği gibi klasik şiirin nazım şekli olan gazelin nasıl toplumcu bir şiire dönüştürülebileceğine dair de fikir vermektedir.

Kırgız şiirinin hem Sovyet dönemini hem de bağımsızlık dönemini görmüş isimlerinden Anatay Ömürkanov'un seçilmiş şiirleri Muhittin Gümüş tarafından çevrilmiş ve Sevginin Yüz Şiiri adıyla yayımlanmıştır (Ömürkanov, 2025). Bağımsızlık döneminin önemli şairlerinden Zayırbek Acımatov'un seçilmiş şiirleri Meerim Saydilkan tarafından Yürek ve Yerküre adıyla Türk okuruyla buluşmuştur (Acımatov, 2024). İnsanın varoluşsal sorunlarını şiirlerinde felsefi derinlikte ele alan bağımsızlık dönemi şairlerinden Ernis Asek Uulu'nun seçilmiş şiirleri de Meerim Saydilkan çevirisiyle İç Çekiş ismiyle kitaplaşmıştır (Asek Uulu, 2024). Manasçılık geleneğini bağımsızlık döneminde de devam ettiren ve halk şi-

Кыргыз оозеки адабиятынын үлгүлөрү болгон дастандар Түрк тил уюму тарабынан «Кыргыз дастандарынын сериясы» алкагында түрк тилине которулган. Жазма адабиятка таандык алгачкы котормолор болсо -кылымга чейин барып такалат. 19-кылымдын кыргыз адабиятында медреседен билим алган акындар жазган салттуу чыгармалар жазма кыргыз адабиятынын башталышы деп кабыл алынышы мүмкүн. Кыргыздын оозеки ыр салты менен Ислам ишениминин жана чагатай жазуу салтынын таасирлерин да камтыган бул чыгармалар чагатайча элементтер менен бирге кыргыз тилинин өзгөчөлүктөрүн да алып жүрөт (Тан, 2013, 2331-б.)[4]. Ошондой эле, кыргыз адабиятынын тарыхында «Замана адабияты» деп аталган мезгил да XIX-кылымда пайда болгон. Кыргыз адабиятынан жасалган алгачкы котормолордун XIX-кылымдын чыгармаларына чейин жеткени байкалат. «Замана адабиятынын» акындарынан түрк тилине жасалган котормолор көбүнчө антологияларда орун алат жана тандалган айрым ырлардын которулушунан гана турат. Бул доорго тиешелүү өзүнчө китеп катары даярдалган жалгыз котормо чыгарма — Гүлзада Нармаматова тарабынан түрк тилине которулган Молдо Ниязга таандык «Санат-и дигарастар» (Sänāt-i

4 Бул тема боюнча маалымат алуу үчүн Али Тандын «Кысса-и Зилзаланын сөз курамы жана өткөөл мезгил өзгөчөлүктөрү» (Kıssa-ı Zelzele'nin Kelime Kadrosu ve Geçiş Dönemi Özellikleri) аттуу макаласына кайрылууга болот.

iriyle modern şiiri sentezleyen Elmirbek İmanaliev'in şiirleri Fatih Serçe ve Altınbek İsmailov tarafından Emanet başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir (İmanaliyev, 2024). Eser, bağımsızlık dönemi Kırgız şiirindeki sentez arayışını yansıtması bakımından önemlidir.

Bağımsızlık dönemi hikâye yazarlarından Beken Nazaraliyev'in Basmacıları konu alan Diyet adlı hikâyesi Muhittin Gümüş tarafından çevrilmiştir (Nazaraliyev, 2025). Nazaraliyev'in bu uzun hikâyesinin çevrilmesi, bağımsızlık döneminde Sovyet politikalarına eleştirel bakışla yaklaşan bir anlatının Türkiye'de tanıtılması bakımından önemlidir. Eser bir anlamda Sovyet tarihiyle Kırgız yazarların hesaplaşmasına örnektir. Cengiz Aytmatov'un yeğeni Asan Ahmatov ve kız kardeşi Roza Aytmatova'nın birlikte kaleme aldığı Katkeldi hikâyesinde, Aytmatov'un köyü Şeker'de II. Dünya Savaşı yıllarındaki yaşam mücadelesini konu edilir (Ahmatov & Aytmatova, 2023). Bu uzun hikâye Ayşe Şener ve Cıldız Alimova tarafından çevrilmiştir. Hikâyenin otobiyografik özellik taşıması, Türk okuyucunun dönemin şartlarını gerçekçi bir yaklaşımla tanımasına katkı sağlayacaktır. Bağımsızlık döneminde yazılıp Sovyet yönetiminin eleştirisini yapan bir başka hikâye Arslan Koyçiyev'in Davul'un Taş Hikâyesi'dir. Eser Oğuz Alparslan Çatal tarafından çevrilmiştir (Koyçiyev, 2021). Kırgız nesrinin büyük hikâye ustalarından Öskön Danıkeyev'in bütün hikâyeleri Samet Azap ve Emrah Altıok tarafından Kızın Sırrı (Bütün Hikâyeleri) adıyla çevrilmiştir (Danıkeyev, 2021).

Kırgız edebiyatında tiyatro türünün en önemli temsilcilerinden Mar Bayciyev'in pi-

Digärästär) болуп саналат. Китептеги ырларда Орус баскынчылыгынын кыргыз коомунда жараткан өзгөрүүлөрү, элдин согуш жана көчүүлөрдүн айынан тарткан азаптары жана кыргыз тарыхы үчүн маанилүү инсандардын күрөшү сыяктуу темалар каралат (Молдо Нияз, 2023). Бул жагынан алып караганда, «Санат-и дигарастар» XIX-кылымдын кыргыз тарыхына жана коомуна тутулган күзгү болуу өзгөчөлүгүнө ээ. Чыгарманын которулушу түрк окурманынын кыргыз эли тарыхта башынан өткөргөн көйгөйлөр тууралуу маалымат алышына салым кошкон.

Кыргыз адабиятынын алгачкы жазма үлгүлөрүнөн болгон «Кысса-и Зилзала» да түрк тилине которулган. XX-кылымдын башына чейин кыргыз тили оозеки элдик адабият үлгүлөрү менен жашап келсе, кыргыздар да башка түрк элдери сыяктуу эле жазуу тили катары чагатай тилин колдонушкан. Ал эми Молдо Кылыч тарабынан жазылган «Кысса-и Зилзала» 1911-жылы Казанда араб ариби менен кыргыз тилинде басылып чыккан. Ошондуктан кыргыз тилинде басылган алгачкы адабий чыгарма болуу өзгөчөлүгүнө ээ болгон бул дастан ошол эле учурда чагатай жазуу тилинен заманбап кыргыз жазуу тилине өтүү баскычынын үлгүсү болуп саналат. «Кысса-и Зилзала» Мустафа Йылдыз тарабынан түрк тилине которулган жана изилденген. Алгачкы жолу жедитчи кыргыз агартуучусу Ишеналы Арабаевдин колдоосу

yesleri Kemal Göz tarafından iki cilt olarak Dramalar-I (Bayciyev, 2022) ve Dramalar II (Bayciyev, 2023) isimleriyle Türkçeye çevrilmiştir. Bir başka önemli dramaturg Beksultan Cakiyev'in piyesleri ise Kalmamat Kulamshaev tarafından çevrilerek Yaydan Çıkan Nağmeler adıyla basılmıştır (Cakiyev, 2016). Afina Abdıldayeva, Asan Ahmatov ve Cumabek Toktogaziyev tarafından birlikte yazılan Ayın Gizemli Yüzü adlı tiyatro eseri, Ekrem Arıkoğlu ve Ulanbek Alimov tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bunların dışında kitap olarak basılmış olmasa da Moldogazı Tokobayev, Toktobolot Abdumomunov, Kasımalı Cantöşev ve Kazat Ahmatov gibi yazarların tiyatroları Türkiye'de yapılan lisansüstü tezlerde tam metin olarak çevrilmiştir. Gerek çevrilen kitaplar gerekse tezlerde çevirisi verilen metinler Kırgız tiyatrosuna dair ciddi bir çeviri literatürü oluştuğunu göstermektedir.

Kırgız edebiyatından yapılan çevirilerin Türk edebiyatıyla Kırgız edebiyatı arasındaki ilişkilere katkısı üzerinde dururken Kırgızların dünyaca ünlü yazarı Cengiz Aytmatov'a ayrı bir parantez açmak gerekir. Yerel değerleri evrensel bir perspektifle anlatan, ötekileşen/mankurtlaşan insanı kendine döndürmenin yollarını 5 ana çağrı ile dile getiren Cengiz Aytmatov (Korkmaz 2016), şüphesiz Türkiye'de en çok çevrisi yapılan, eserleri basılan ve okunan yazarların başında gelir. Tanrı Dağları'nın görklü sırrını Kürkürü Irmağı'ndan ödünçleyerek kendilik değerlerini, yüksek insan onurunu ve evrende ortak yaşama bilincini anlatmak üzere dünyaya akan/ağan Aytmatov, Türkiye'de okuyucularını en çok etkileyen yazarların başında gelir. 194 dünya diline aktаменен жарык көргөн бул чыгарма болгон жер титирөө кырсыгын гана эмес, коомдук түзүлүштөгү көйгөйлөрдү да чагылдырганы менен маанилүү (Молдо Кылыч, 2010). Чыгарманын түрк тилине которулушу XX-кылымдын башында калыптана баштаган кыргыз адабиятынын Советтик модернизацияга чейинки абалын жана бул алгачкы үлгүлөрдүн Ислам ишениминен, ошондой эле оозеки кыргыз салтынан канчалык деңгээлде таасирленгенин түрк окурманына көрсөтүшү жагынан көңүл бурарлык.

Совет мезгилиндеги кыргыз адабиятынын алдыңкы инсандарынын бири болгон Мукай Элебаевден жасалган котормолор заманбап кыргыз адабиятынын алгачкы үлгүлөрүн түрк окурманына таанытышы жагынан маанилүү. Орхан Сөйлемез жана Халит Ашлар тарабынан которулган «Оор замандар: Тандалма аңгемелер» (Zor Zamanlar: Seçme Hikâyeler) аттуу чыгармада Үркүн окуясынан кийин мекенине кайткан, бирок Орус баскынчылыгы астында жашоого аргасыз болгон кыргыздардын жашоо үчүн күрөшүн баяндаган аңгемелерге орун берилген. Мукай Элебаевдин жашоосунан өмүр баяндык издерди да камтыган бул аңгемелер ошол доордогу коомдун социологиялык түзүлүшү жөнүндө да көңүл бурарлык байкоолорду ичине камтыйт (Элебаев, 2012). Мындан тышкары, бул чыгарма заманбап кыргыз аңгемечилигинин алгачкы үлгүлөрүн түрк окурма-

rılmış büyük yazarın eserlerinde; ontolojik anlamdaki yok oluşlarına çılgınca koşan kalabalıkların kurtuluşunu sağlayacak mito-poetik enerjiyi bulmak mümkündür. Bu yüzden bilinçli bir Aytmatov okuması yapan herkes hayatını "Aytmatov okumadan önce ve Aytmatov okuduktan sonra" diye iki farkındalık evresine ayırır.

Türkiye edebiyatını derinden etkileyen Aytmatov'un ilk çevirisi, Şerif Hulusi Kurbanoğlu tarafından 1965 yılında Fransızcadan yapılmıştır. Kurbanoğlu, Aytmatov'un Cemile adlı eserini Louis Aragon'un Fransızca çevirisinden Türkçeye tercüme etmiştir. Daha sonra farklı yayınevleri ve çevirmenler aracılığıyla Aytmatov'un eserleri Türkçeye kazandırılmıştır. Bunlar içerisinde Tahir Alangu'nun Kopar Zincirlerini Gülsarı, Ülkü Tamer'in Toprak Ana ve Cemile çevirileri dikkat çekicidir. Mehmet Özgül ve Refik Özdek en fazla Aytmatov çevirisi yapan iki isimdir. Mehmet Özgül çevirilerini Rusçadan, Refik Özdek ise Fransızcadan yapmıştır. Aytmatov çevirilerinin Türk edebiyatına tesirlerini tespit etmek için özellikle Refik Özdek'in hikâye ve romanlarını incelemek gerekir. Zira Refik Özdek her ne kadar Aytmatov çevirileriyle ön plana çıksa da aynı zamanda çok sayıda roman ve hikâye kaleme almış bir yazardır ve eserlerinde yoğun bir Aytmatov etkisi görülür. Bu etki özellikle Özdek'in tercih ettiği izleklerde ve anlatım tekniklerinde belirgindir. Yazarın "Kendi Mezarını Kazan Adam" hikâyesinde Aytmatov'un Toprak Ana, Beyaz Gemi ve Gün Olur Asra Bedel romanlarının tesiri açıkça kendisini gösterir (Ateş, 2014). Yazı Yazmaktan Karnı Nasırlaşan Adam romanı da Aytmatov'un Gün Olur Asra Bedel romanıyla hem

ны менен тааныштырышы жагынан да мааниге ээ. Котормону жасаган инсандардын бири Халит Ашлардын ошол эле учурда Мукай Элебаев боюнча магистрдик диссертация жактаган болушу жана авторду, ошондой эле кыргыз маданиятын жакшы билиши котормону дагы да маанилүү кылат.

Мукай Элебаевдин экинчи которулган чыгармасы «Узак жол» (Uzak Col) ошол эле учурда кыргыз адабиятынын алгачкы романы болуу өзгөчөлүгүнө ээ. Романдын котормосу Майрамгүл Дыйканбаева тарабынан жасалган. Автобиографиялык өзгөчөлүктөрдү чагылдырган романда кыргыз тарыхындагы Үркүн окуясы жана эл тарткан азаптар баяндалат (Элебаев, 2015). Чыгарманы түрк тилине которгон Майрамгүл Дыйканбаеванын ошол эле учурда бул роман боюнча жазган «Узак жол: алгачкы кыргыз романы боюнча генетикалык-структуралисттик изилдөө» (Uzun Yol İlk Kırgız Romanı Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme) аттуу академиялык эмгеги да бар (Дыйканбаева, 2017). Бул чыгарма, Чыңгыз Айтматовду өзгөчө учур катары кабыл алсак, Түркияда бир нече жолу кайра басылып чыккан саналуу кыргыз романдарынын бири. Алгачкы кыргыз романы болгондугу үчүн роман техникасы жагынан айрым кемчиликтери бар экендигин айтууга мүмкүн болсо да, кыргыз адабиятынын тарыхы үчүн абдан маанилүү болгон бул романдын 2015-жылы түрк тилине кото-

içerik hem de anlatım teknikleri açısından mukayeseli okunmaya elverişlidir.

Belli kişilere ait müstakil eserlerin veya seçilmiş şiirlerin çevrilmesi dışında kurmaca dışı türlerden yapılan çeviriler ve antolojiler de Türkiye ve Kırgızistan arasındaki edebî etkileşime katkı sunmuştur. Abdıldacan Akmataliyev'in hazırladığı Cengiz Aytmatov'un Günlükleri, Cıldız İsmailova ve Mustafa Kundakçı tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Akmataliyev, 2019). Samet Azap, Tanrı Dağından Sesler adlı kitabında Kırgız yazarlarla yaptığı söyleşileri Türkçe yayımlamıştır (Azap, 2016). Gökcan Çelik ve Halit Aşlar, Roza Aytmatova ve Asan Ahmatov'un Cengiz Aytmatov'la ilgili söyleşi ve anılarını İnsan Hatırlandıkça Yaşar: Cengiz Aytmatov -Roza Aytmatova-Asan Ahmatov Söyleşi/Anı- adlı eseri Türkçeye kazandırmıştır (Aytmatova & Ahmatov, 2025). Özellikle Cengiz Aytmatov'un zorlu yaşam mücadelesinin tanıkların ağzından edebî bir üslupla anlatılması Türkiye'deki okuyucunun ilgisini çekmiş ve Kırgızistan'ın Sovyet döneminde yaşadığı sorunları öğrenmesini sağlamıştır.

Antolojiler, Kırgız edebiyatının farklı dönemlerinde öne çıkan edebî şahsiyetlerin Türkiye'de tanınmasına katkı sağlamıştır. Özellikle Cengiz Aytmatov dışında Kırgız yazar ve şairleri tanımayan geniş bir okuyucu kitlesi, Kırgızistan'ın bağımsızlığından sonra Türkçe hazırlanan antolojiler sayesinde Kırgız edebiyatının farklı isimlerini tanıma fırsatı bulmuştur. Kültür Bakanlığının Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi'nin 31. ve 32. ciltleri Kırgız edebiyatına ayrılmıştır (Kayıpov, 2005a, 2005b) . 2009

рулушу түрк окурманынын Айтматовдон тышкары башка кыргыз романчылары менен да таанышуусун камсыз кылган маанилүү кадам болгон.

Кыргыз адабиятынын негиздөөчүлөрүнүн бири Касым Тыныстановдун айрым ырларынан жана кыска аңгемелеринен жасалган котормолор мезгилдүү басылмаларда жарык көргөн. Ошондой эле Тыныстановдун «Академия кечелери» аттуу пьесасы Эмрах Алтыок тарабынан «Akademi Geceleri: Tarihî Drama» (Академия кечелери: Тарыхый драма) деген ат менен түрк тилине которулуп, китеп болуп басылып чыккан (Тыныстанов, 2023). Тыныстанов — жазуучу гана эмес, ошол эле учурда өз доорунун маанилүү маданият ишмери жана куну атуу менен жаны аркылуу төлөнгөн баалуу түрколог. Ошондуктан Тыныстановдун Түркияда таанылышы чоң мааниге ээ.

Түркияда которулган маанилүү кыргыз жазуучуларынын бири – Жолон Мамытов. Кыска өмүрүнө карабастан кыргыз адабиятында маанилүү из калтырган Мамытовдун тандалма ырлары ТҮРКСОЙдун Башкы катчысы жана белгилүү кыргыз жазуучусу Султан Раевдин жетекчилигинде Орхан Сөйлемез, Дөне Арслан жана Мустафа Саид Арслан тарабынан түрк тилине которулуп, «Сырдуу акын Жолон Мамытов» (Sır Küpü Şair Colon Mamıtov) деген ат менен китеп болуп басылып чыккан. Китепте ошол эле учурда Мамытовдун өмүрү жана ада-

yılında Orhan Söylemez ve Halit Aşlar tarafından Çağdaş Kırgız Hikâyeleri Antolojisi hazırlanmış ve bu antolojide Kırgız edebiyatının önde gelen isimlerinin hikâyelerine yer verilmiştir. 2014'te Hüseyin Su tarafından hazırlanan Çağdaş Kırgız Öyküsü adlı antoloji yayımlanmış, bunu 2021 yılında Mayramgül Dıykanbayeva tarafından hazırlanan Günümüz Kırgız Öyküsü adlı antoloji takip etmiştir. Aynı yıl Cıldız İsmailova tarafından Kırgız Çocuk Edebiyatından Seçmeler: Masal–Öykü–Şiir adlı kitap okuyucuyla buluşmuştur. 2022 yılında Orhan Söylemez, Mustafa Said Arslan, Döne Arslan ve Sultan Raev'in editörlüğünde Çağdaş Kırgız Şiiri Antolojisi hazırlanmıştır. Antolojiye seçilen şairler bizzat Sultan Raev tarafından belirlenmiştir. 2023 yılında Hülya Kasapoğlu Çengel editörlüğünde hazırlanan Türk Dünyası Şiir Antolojisi: Kırgız Şiiri başlıklı antoloji de TDK tarafından yayımlanmıştır. Antolojilerin ortak yönü, eserleri seçilen yazar ve şairlerin hayatları, eserleri ve edebî kişilikleri hakkında kısa bilgiler içermesidir. Bu da Kırgız yazarların Türkiye'de tanınmasına katkı sağlamaktadır.

Bağımsızlıktan sonra Kırgızcadan Türkçeye çevrilen eserlere kıyasla Türkçeden Kırgızcaya çevrilen eser sayısı daha azdır. Reşat Nuri Güntekin, Nazım Hikmet, Yunus Emre, Mehmet Akif ve Hayrettin İvgin, eserleri Kırgızcaya çevrilip kitap olarak basılan isimlerdir. Bunun haricinde süreli yayınlarda ve internet ortamında Orhan Kemal, Yakup Kadri, Memduh Şevket, Sabahattin Ali, Yaşar Kemal, Aziz Nesin ve Orhan Pamuk gibi isimlerin eserlerinden çeviriler de yayımlanmıştır. Türk edebiyatından daha fazla eserin Кыргызcaya çevrilmesi ve Türk бий бейнеси тууралуу маалымат берген макалалар да түрк тилине которулган. Ушунун аркасында окурман Мамытовдун ырларын окуу менен бирге кыргыз илимпоздорунун акындын поэтикасына байланыштуу пикирлерин билүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болду (Сөйлемез, Раев, Арслан, & Арслан, 2022).

Айтматовдун айылдашы болгон кыргыз жазуучусу Ашым Жакыпбеков да түрк тилине которулган маанилүү кыргыз жазуучуларынан. Ашым Жакыпбеков — мыкты жазуучу жана ошол эле учурда Айтматовдун орусча жазган чыгармаларын кыргыз тилине которгон ийгиликтүү котормочу. Жазуучунун тандалма аңгемелери Орхан Сөйлемез жана Кемал Көз тарабынан «Биз атасыз өстүк» (Biz Babasız Büyüdük) деген ат менен басылып чыккан (Жакыпбеков, 2008). Ашым Жакыпбековдун Айтматов менен бир айылда чоңоюшу жана окшош адамдарга, окуяларга күбө болушу — эки жазуучунун чыгармаларынын ортосунда айрым окшоштуктардын жаралышына алып келген. Бул китептин аркасында «Айгашка» аңгемеси менен таанышкан түрк окурманы Айтматовдун «Гүлсарат» (Элведа Гүлсары) чыгармасы менен бул аңгеменин окшоштуктарын көрүүгө жана эки башка кыргыз жазуучусунун окшош окуяларды кандайча ар башкача чечмелегенин ачууга мүмкүнчүлүк алды.[5]

5 Ошол эле учурда Ашым Жакыпбеков боюнча магистрдик

edebiyatının Kırgızistan'da daha çok tanıtılması gerekmektedir. Cemile Kınacı'nın "35. Yılında Türkiye Kazakistan Edebî İlişkileri" başlıklı yazısında Türkiye-Kazakistan edebî ilişkilerinde çevirilerin rolü ve önemine değinirken belirttiği sorunlar Kırgızistan için de geçerlidir. Çeviriyi yapan kişinin kaynak dili ve hedef dili çok iyi bilmesi gerekir. Edebîliğin okuyucuya aktarılabilmesi için çeviriyi yapanın dil zevkine de sahip olması önemlidir. Ayrıca çeviri yapılacak kültüre de hâkim olmak bir zorunluluktur. Özellikle şiir çevirilerinde şaireliği korumak oldukça zordur. Cemile Kınacı Baran'ın belirttiği "çeviri faaliyetlerinin tek yönlü olması", "ortak terminolojinin olmaması", "çevirmen kadrolarının iletişimsizliği" gibi sorunlar Kırgızca ve Türkçe arasında yapılan çeviriler için de geçerlidir (Kınacı Baran, 2026, s. 151-191). Hatalı veya eksik çeviri çok iyi bir yazarın okunamamasına ve o eserin değerinin okuyucu tarafından takdir edilememesine neden olmaktadır. Özellikle yüksek lisans tezlerinde yapılan bazı çevirilerde bu tür sorunlara rastlamak mümkündür.

3. Akademik Çalışmaların Edebî İlişkilere Katkısı

Türkiye ile Kırgızistan arasında edebî ilişkilerin gelişmesinde çeviri faaliyetleri kadar akademik çalışmalar da önemlidir. Türkiye'de Kırgız edebiyatıyla ilgili tez, makale ve kitap düzeyinde çok sayıda bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazılarında metin çevirisi ve inceleme bir aradadır. Türkiye'de Kırgız edebiyatıyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında ortaya çıkan yayınların daha çok Manas Destanı ve Cengiz Aytmatov üzerine yoğunlaştığı görülür. 1995 yılında

Кыргыз адабиятында тарыхый роман жанрынын негиздөөчүсү деп кабыл алынган Төлөгөн Касымбековдун чыгармалары да түрк тилине которулган. Жазуучунун «Сынган кылыч» аттуу романы эки том болуп Ибрахим Атабей жана Садеттин Коч тарабынан которулган. Биринчи том «Хан сарайы» (Han Sarayı) (Касымбеков, 2003), экинчи том «Көтөрүлүш» (İsyan) деген бөлүмчө аталыштарын алып жүрөт (Касымбеков, 2004). Жазуучунун «Баскын» романы Бурул Бугубаева жана Саадеттин Коч тарабынан (Касымбеков, 2008), «Кыргын» романы болсо Самет Азап жана Эмрах Алтыок тарабынан которулган (Касымбеков, 2023). Мындан тышкары, Касымбековдун аңгемелери «Адам болгум келет» (İnsan Olmak İstiyorum) деген ат менен Самет Азап тарабынан түрк тилине тартууланган (Касымбеков, 2020). «Сынган кылыч», «Баскын» жана «Кыргын» — бири-бирин толуктаган тарыхый романдар. «Сынган кылыч» менен «Баскында» Кокон ханды-гы доорундагы кыйынчылыктар, ички чыр-чатактар, аймакка орустардын келиши жана Кокон хандыгынын кулашы кеңири баяндалат. «Кыргын» романы болсо Үркүн окуясын тема кылгандыгы жагынан маанилүү. Төлөгөн Касымбеков архивдик документтерди кылдат изилдеген жана көркөм дүйнөнүн чегинде

диссертация даярдаган Кемал Көз, өзү которгон тандалма аңгемелердин башында Жакыпбековдун адабий бейнеси жөнүндө маалымат берип жатып, бул темага байланыштуу да түшүндүрмөлөрдү берген.

Naciye Yıldız'ın doktora tezi Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller adıyla yayımlanmıştır. Fikret Türkmen'in Manas Destanı Üzerinde İncelemeler: Çeviriler, Emine Gürsoy Naskali'nin Wilhelm Radloff, Manas Destanı: Kırgız Türkçesi Metin–Türkiye Türkçesi Çevirisi, Tuncer Gülensoy'un Manas Destanı: (Türkiye Türkçesi ile) adlı çalışmaları başta olmak üzere çok sayıda araştırma yapılmıştır. 2017 yılında Manas Destanı'nın Sağımbay Orozbak Uulu Varyantı Kırgızca ve Türkçe metin olarak Türk Dünyası Belediyeler Birliği tarafından yayımlanmıştır. Türkiye'de Manas Destanı'nın okunup anlaşılmasını sağlayan bütün bu çalışmalar çok kıymetlidir. Bununla birlikte Türkçenin tarihî gelişimi ve

тарыхый чындыкка болушунча бекем болууга аракет кылган жазуучу. Ошондуктан бул чыгармалар тарыхый роман жанрынын кыргыз адабиятындагы алгачкы үлгүлөрү болуудан сырткары, кыргыз улуттук өздүгүнүн негизин түзө турган тарыхый аң-сезимди окурманга жеткиргени үчүн да маанилүү. Касымбековдун романдарынын түрк тилине которулушу түрк окурманынын кыргыз элин тарыхы, коомдук түзүлүшү жана тарткан кыйынчылыктары менен таанып-билүүсүн камсыз кыла тургандыктан, маданий жакындашууну камсыздай турган маанилүү кадам болуп саналат.

ses yapısı dikkate alınarak poetik kaygıyla yapılacak Manas çevirilerine ihtiyaç vardır. Manas dışında genel Kırgız destancılık geleneğiyle ilgili çalışmalar da önemlidir. Mehmet Çeribaş'ın Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı, Ezgi Oya Gümüş'ün Kültürel Geleceğimiz: Kırgız Epik Destan Tiyatrosu Geleneği ve Yusuf Demir'in Kırgız Destanlarında Kültürel Tespit ve Tahliller adlı çalışmaları buna örnektir. Bu çalışmalar sayesinde sözlü kültürdeki destancılık geleneği ve Kırgız halk yaşantısı daha geniş kesimler tarafından tanınmaya başlanmıştır.

Cengiz Aytmatov ve eserleri de Kırgız edebiyatı ile ilgili en fazla araştırma yapılan konulardandır. 2000'li yıllardan sonra artan çeviri ve araştırma faaliyetlerinden önce Türkiye'de pek çok kişinin Kırgız edebiyatından tanıdığı tek isim Cengiz Aytmatov'dur. Hatta bazı çevreler Aytmatov'un Kırgız kimliğini yok sayarak onu "Sovyet yazarı" olarak nitelemişlerdir. Fakat özellikle Gün Olur Asra Bedel ve Beyaz Gemi gibi romanları yayımlandıktan sonra Aytmatov'un sosyalist ideolojinin dar sınırlarına hapsedilemeyecek kadar büyük bir yazar olduğu anlaşılmış ve daha geniş kitleler Aytmatov'u okumaya başlamıştır. Aytmatov üzerine çok sayıda lisansüstü tez yapılmıştır. Ayrıca yazarın entelektüel derinliğini ortaya koyan kitaplaşmış akademik çalışmalar da mevcuttur. Bu anlamda Ramazan Korkmaz, Orhan Söylemez, Ali İhsan Kolcu gibi isimlerin kitaplarının Aytmatov'un anlaşılmasına farklı açılardan katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Ramazan Korkmaz'ın Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri

Кыргыз адабиятынан түрк тилине чыгармалары которулган маанилүү жазуучулардын бири – Султан Раев. Кыргызстанда Маданият министри кызматын аркалаган жана учурда ТҮРКСОЙдун Башкы катчысы болгон Султан Раев, ошол эле учурда заманбап кыргыз адабиятынын көзү тирүү маанилүү өкүлдөрүнүн бири болуп саналат. Аңгеме, роман жана театр жанрларында чыгармаларды жараткан Султан Раев кыргыз адабиятында постмодерндик элементтерди камтыган авангард чыгармаларды жазып, магиялык реализмдин (сыйкырдуу реализм) кыргыз адабиятындагы алгачкы мыкты үлгүлөрүн берген. Султан Раевдин түрк тилине биринчи которулган чыгармасы Орхан Сөйлемез, Кемал Көз жана Халит Ашлар тарабынан «Аптанын бешинчи күнү» (Haftanın Beşinci Günü) деген ат менен жарык көргөн аңгеме китеби (Раев, 2011). Кийинчерээк Кемал Көз бул китептеги аңгемелерди кайрадан которуп, керектүү оңдоолорду киргизүү менен өз-өзүнчө китеп түрүндө чыгарган. Алгач «Күн кармаган бала» (Güneşi Tutan Çocuk) (Раев, 2022) аттуу узун аңгемени өзүнчө китеп катары даярдаган Кемал Көз кийин башка аңгемелерди «Пусу» (Pusu) аттуу китепте жарыялаган (Раев, 2024). Султан Раевдин «Илегилек» (Ak Leylek) аттуу пьесасы да Кемал Көз тарабынан которулган. Бул пьесада салт менен модернизмдин ортосунда тайсалдаган кыргыз үй-бүлөсүнүн

adlı kitabında ötekileşme sorunu, çözülüş ve yeniden diriliş olmak üzere iki ana eksende incelenmiştir. Aytmatov'u Kırgız tininin (geist) yeniden açımlanması olarak gören Korkmaz, bu çalışmasında Aytmatov'un eserlerini bütün insanlığı ilgilendiren varoluşsal sorunlar açısından değerlendirir. Bireyin ve toplumun kendisi olma hakkını varoluşun en temel göstergesi olarak kabul eden Aytmatov'un anlatıları, ötekileştirme çabalarına karşı insanın verdiği "kendi olma" mücadelesi merkeze alınarak yakın okumaya tabi tutulmuştur. Korkmaz'ın çalışmasında ötekileşme, mankurtlaşma, bellek kaybı ve kimliksizleşme gibi sorunlara karşı Aytmatov'un eserlerinde geliştirilen dönüş ve diriliş imkânları felsefi bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bir benliğin diğerinin varlık alanını ihlal etmesi ve onu kendisine dönüştürme girişimi olarak tanımlanan "ötekileştirme" kavramı etrafında fenomenolojik ve hermenötik yaklaşımlar vasıtasıyla Aytmatov anlatılarının derin okumaya tabi tutulduğu bu çalışmada "kendine dönüş yolları"nın izi sürülmüştür (Korkmaz, 2016). Korkmaz'ın Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri başlıklı kapsamlı çalışması, bizzat Aytmatov tarafından da "Dr. Korkmaz'ın felsefi nitelikli okumaları beni heyecanlandırdı, enerjimi artırdı. Söylediklerimi çok derin anlamış ve dile getirmiş.. " diye büyük bir övgüyle karşılanmıştır.

Ramazan Korkmaz'ın bütünlüklü bir okuma yaptığı, Cengiz Aytmatov: Bir Semenderleşme Öyküsü adlı diğer eserinde; Aytmatov'un hayatıyla sanatçı kişiliğini bir arada ele almıştır (Korkmaz, 2023). Korkmaz'ın editörlüğünde Kültür ve Turizm

жашоосу чоң ата менен небере аркылуу баяндалат (Раев, 2025). Султан Раевдин «Жанжаза» аттуу башкы чыгармасы болсо Орхан Сөйлемез жана Кемал Көз тарабынан «Tımarhane» (Жиндикана) деген ат менен түрк тилине которулган. Чыңгыз Айтматовдун сөзү менен айтканда, бул роман философиялык пайдубалы өтө күчтүү болгондуктан, окурмандын өзүн даярдашын жана интеллектуалдык даярдык деңгээлин көтөрүшүн талап кылган роман (Раев, 2019). Султан Раев бул романында ыйык жерлерге барып кудайга тобо кылуу жана күнөөлөрүнөн арылуу үчүн кечкурун жиндиканадан качкан жети адамдын чөлдө аман калуу үчүн күрөшүн баяндайт. Тарыхта калган инсандардын кылымдар өткөндөн кийин жөнөкөй адамдардын денесинде кайрадан дүйнөгө келиши жана күнөөлөрү үчүн жиндиканага түшкөндөн кийин тазалануусу каалашы каармандардын өз абийири менен эсептешүүсүнө алып келет. Тексттер аралык шилтемелер менен өрүлгөн, түштөр, ички монологдор жана аң-сезим агымы техникасы аркылуу психологиялык тереңдикти камтыган бул романдын түрк тилине которулушу түрк окурманынын кыргыз адабиятынын бүгүнкү күндө жеткен деңгээлин көрүшү жагынан маанилүү (Хасдедеоглу, 2019).

Диван поэзиясындагы газал түшүнүгүн өзгөртүп, коомдук жана саясий темаларды да камтыган газалдарды жазган Казыбек Казалчы — XX-кылымдын

Bakanlığı tarafından yayımlanan Cengiz Aytmatov başlıklı prestij kitapta ise farklı araştırmacıların bilimsel yazıları yer almaktadır. Bu eser, Ortak Türk Alfabesiyle yayınlanan ilk eser olarak Türk Devlet Başkanlarına takdim edilmiştir (TRT Haber 2025; TRT Avaz 2025).

Orhan Söylemez'in Cengiz Aytmatov: Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler adlı kitabında Aytmatov'un Manas Destanından nasıl beslendiğinden Beyaz Gemi'nin Sovyet eleştirmenlerince nasıl hedef alındığına, dinin Aytmatov anlatılarındaki yerinden Aytmatov'un Türkiye'de nasıl alımlandığına kadar pek çok konu ele alınmıştır (Söylemez, 2002). Ayrıca Orhan Söylemez'in editörlüğünde yayımlanan ve genç araştırmacıların incelemelerinden oluşan Cengiz Aytmatov: Tematik İncelemeler adlı kitapta da Aytmatov'un eserleri Şamanizm, halk kültürü, tabiat, hayvanlar, kadın gibi farklı temalar etrafında incelenmiştir (Söylemez, 2010). Ali İhsan Kolcu ise Bozkırdaki Bilge: Cengiz Aytmatov adlı çalışmasında Cengiz Aytmatov'un eserlerini "millî romantizm" kavramı etrafında incelemiş (Kolcu, 2008) ve bu yaklaşıma gelen itirazlar Türkiye'de Aytmatov'a bakış açısına dair görüş ayrılıklarının tartışıldığı bir entelektüel ortam oluşmasına katkı sağlamıştır.

Cengiz Aytmatov üzerine yapılan en önemli çalışmalardan birisi, Gökcan Çelik'in Manas Üniversitesinde Kırgızca yazıp savunduğu doktora tezidir. Çelik, tezinde Türkiye'de Ramazan Korkmaz, Orhan Söylemez, Ali İhsan Kolcu gibi önde gelen Cengiz Aytmatov uzmanlarının Aytmatov'a bakış açısı ile Kırgızistan'da Abdıldacan Ak-

башындагы кыргыз адабиятынын маанилүү инсандарынан. Совет мезгилинде сүргүн жана түрмө жашоосун башынан өткөргөн Казыбек Казалчынын ырлары Токтобек Асаналиев тарабынан жыйналган. Чыгарма Сабырбек Бөрүбай, Мээрим Сайдылкан, Айканыш Адилова жана Анар Мамбетисаева тарабынан «Газел акыны Казыбек Казалчы» (Gazel Şairi Kazıbek Kazalçı) деген ат менен түрк тилине которулган (Казалчы, 2024). Казыбек Казалчынын ырлары Советтер Союзунун алгачкы мезгилинде жасаган иш-аракеттерин медреседен билим алган акындын сынчыл көз карашы менен чагылдырышы жагынан маанилүү. Бул ырлардын түрк тилине которулушу салт менен Советтик модернизациянын ортосундагы кагылышуунун кыргыз адабиятына кандайча чагылганын Түркиядагы окурмандарга көрсөтүү менен бирге, классикалык поэзиянын ыр формасы болгон газалдын кандайча коомдук ыр түрүнө айландырылышы мүмкүн экендиги жөнүндө да пикир берет.

Кыргыз поэзиясынын Совет мезгилин да, эгемендүүлүк мезгилин да көргөн инсандарынан Анатай Өмүркановдун тандалма ырлары Мухиттин Гүмүш тарабынан которулуп, «Махабаттын жүз ыры» (Sevginin Yüz Şiiri) деген ат менен жарык көргөн (Өмүрканов, 2025). Эгемендүүлүк доорунун маанилүү акындарынан Зайырбек Ажыматовдун тандалма ырлары Мээрим Сайдылкан тарабынан «Жүрөк

mataliyev, Layli Ülkübayeva gibi Aytmatov araştırmacılarının bakış açısını karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Kitaplaşan tez çalışması Kırgızca olarak Kırgız-Türk Okumuştuularının Çıngız Aytmatov Fenomenin Açuudagı Calpılıktarı Cana Ayırmaçılıktarı ismiyle yayımlanmıştır (Çelik, 2025). Çalışmanın Türkçeye çevrilmesi her iki ülkedeki Aytmatov uzmanlarının bakış açılarının benzer ve farklı yönlerini görmek adına faydalı olacaktır. Aytmatov örneği üzerinden Türkiye'den Kırgız edebiyatına nasıl bakıldığına dair daha geniş çaplı araştırmaların önünü açacak verilere ulaşmak ve bakış açısı farklılıklarının sebeplerini tartışmak da iki ülke edebiyatının birbirini tanımasına katkı sağlayacaktır.

Aytmatov'dan sonra müstakil olarak hakkında en çok çalışma yapılan isimlerden birisi Tölögön Kasımbekov'dur. Samet Azap tarafından Kasımbekov üzerine hazırlanan doktora tezi Tölögön Kasımbekov-İnsan ve Eser ismiyle kitaplaştırılmıştır. Ayrıca Orhan Söylemez ve Samet Azap editörlüğünde hazırlanan Bozkırın Sesi: Tölögön Kasımbekov adlı kitapta çok sayıda araştırmacının Kasımбekov'un eserleri üzerine yazdığı makaleler yer almaktadır (Söylemez & Azap, 2022).

Türkiye'de Kırgız edebiyatını tanımaya çalışan okuyucunun avantajlı olduğu bir konu da Salican Cigitov ve Kaçkınbay Artıkbayev istisna kabul edilirse büyük ölçüde Aytmatov örneği üzerinden olsa da Kırgız edebiyat bilimcilerin Kırgız edebiyatına nasıl baktığını görebilecekleri bilimsel araştırmaların çevrilmiş olmasıdır. Salican Cigitov'un istisna olması, onun Kasım Tıжана жер шары» (Yürek ve Yerküre) деген ат менен түрк окурманына сунушталган (Ажыматов, 2024). Адамдын экзистенциалдык көйгөйлөрүн ырларында философиялык тереңдик менен караган эгемендүүлүк доорунун акындарынан Эрнис Асек уулунун тандалма ырлары да Мээрим Сайдылкандын котормосунда «Улутунуу» (İç Çekiş) деген ат менен китеп болуп чыккан (Асек Уулу, 2024). Манасчылык салтын эгемендүүлүк доорунда да улантып, элдик поэзия менен заманбап поэзияны синтездеген Элмирбек Иманалиевдин ырлары Фатих Серче жана Алтынбек Исмаилов тарабынан «Аманат» (Emanet) деген аталыш менен түрк тилине которулган (Иманалиев, 2024). Чыгарма эгемендүүлүк мезгилиндеги кыргыз поэзиясындагы синтез издөөнү чагылдырганы менен маанилүү.

Эгемендүүлүк доорундагы аңгеме жазуучуларынан Бекен Назаралиевдин басмачыларды тема кылган «Диета» (Diyet) аттуу узун аңгемеси Мухиттин Гүмүш тарабынан которулган (Назаралиев, 2025). Назаралиевдин бул узун аңгемесинин которулушу, эгемендүүлүк доорунда Советтик саясатка сын көз караш менен мамиле кылган баяндын Түркияда таанытылышы жагынан маанилүү. Чыгарма бир чети Совет тарыхы менен кыргыз жазуучуларынын эсептешүүсүнө мисал боло алат. Чыңгыз Айтматовдун жээни Асан Ахматов жана карындашы Роза Айтматова биргелешип жазган

nıstanov, Sıdık Karaçev, Alıkul Osmanov gibi başka Kırgız edebiyatçılarla ilgili makalelerinin de Salican Cigitov ve Dünyası adıyla Türkçeye çevrilen kitapta yer almasındandır. Orhan Söylemez ve Kemal Göz editörlüğünde hazırlanan kitapta yer alan makaleler, Aytmatov'un edebiyat sahnesine çıkışıyla ilgili çok değerli tespitler içeren yazıların yanı sıra Kırgız edebiyatının genel özellikleri ve sözü edilen diğer Kırgız sanatçılarla da ilgili çalışmaları içermektedir (Cigitov, 2006). Kırgızistan'da Cigitov külliyatı yeniden yayımlanmaktadır. Bütün külliyatın nitelikli bir çeviriyle Türkçeye kazandırılması Türkiye'deki Kırgız edebiyatı çalışmalarına büyük katkı sağlayacaktır. Diğer istisna ise edebiyat tarihçisi Kaçkınbay Artıkbayev'in XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı tarihi adlı eseridir. Mayramgül Dıykanbayeva tarafından çevrilen eser bazı noktalarda Sovyet bakış açısına yakın görüşler içerse de Kırgız edebiyatının tanınmasına önemli katkı sunmuştur (Artıkbayev, 2013).

Tespit edilebildiği kadarıyla Türkçe yazılan ilk müstakil edebiyat tarihi Nurcan Özgen'in TDK tarafından yayımlanan Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi adlı eseridir. Şuayip Karakaş'ın danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinin geliştirilmiş hâli olan bu çalışma Türkçe yazılan ilk telif Kırgız edebiyatı tarihi olması bakımından önemlidir (Özgen, 2014). Kırgız edebiyatı ile ilgili yapılan çalışmalar içerisinde tam bir edebiyat tarihi kabul edilemeyecek olsa da Kırgız edebiyatının genel gelişiminin panoramasını ortaya koyan kitaplar da vardır. Bunların başında Orhan Söylemez ve Samet Azap'ın editörlüğünde hazırlanan Türk Dünyası Çağdaş Edebiyat-

«Каткелди» (Katkeldi) аңгемесинде, Айтматовдун айылы Шекердеги Экинчи дүйнөлүк согуш жылдарындагы жашоо үчүн күрөш баяндалат (Ахматов & Айтматова, 2023). Бул аңгеме Айше Шенер жана Жылдыз Алимова тарабынан которулган. Аңгеменин автобиографиялык өзгөчөлүккө ээ болушу түрк окурманынын ошол доордун шарттарын реалдуу көз караш менен таанып-билишине салым кошот. Эгемендүүлүк доорунда жазылып, Советтик башкарууну сындаган дагы бир аңгеме — Арслан Койчиевдин «Добул-Таштык Заратустранын аңгемеси» (Davul'un Taş Hikâyesi). Чыгарма Огуз Алпарслан Чатал тарабынан которулган (Койчиев, 2021). Кыргыз прозасынын чоң аңгеме чеберлеринин бири Өскөн Даникеевдин бардык аңгемелери Самет Азап жана Эмрах Алтыок тарабынан «Кыздын сыры (Бардык аңгемелери)» (Kızın Sırrı) деген ат менен которулган (Даникеев, 2021).

Кыргыз адабиятында театр жанрынын эң көрүнүктүү өкүлдөрүнүн бири Мар Байжиевдин пьесалары Кемал Көз тарабынан эки том болуп «Драмалар-I» (Dramalar-I) (Байжиев, 2022) жана «Драмалар-II» (Dramalar II) (Байжиев, 2023) деген аттар менен түрк тилине которулган. Дагы бир маанилүү драматург Бексултан Жакиевдин пьесалары болсо Калмамат Куламшаев тарабынан которулуп, «Жаадан чыккан кайрыктар» (Yaydan Çıkan Nağmeler) деген ат менен басыл-

ları El Kitabı gelir. Kitapta Kırgız edebiyatı bölümü Orhan Söylemez ve Halit Aşlar tarafından yazılmıştır. Bu bölümde Kırgızların modern edebiyatının gelişimi, 20. yüzyıldaki dönemleri ve başlıca temsilcileri hakkında bilgi yer alır (Söylemez & Aşlar, 2018). Orhan Söylemez ile Ömer Faruk Ateş'in editörlüğünde hazırlanan Türk Dünyasında Çeyrek Asırlık Edebî Tecrübe: Millî Ruh ve Edebiyata Yansıması başlıklı kitapta yer alan ve Halit Aşlar tarafından kaleme alınan "Modern Kırgız Edebiyatında Millî Şuur Yansımaları" başlıklı bölüm de Türkiye'de bağımsızlık sonrası Kırgız edebiyatının tanıtılması açısından önemlidir. Burada Aşlar, özellikle Sovyet sonrası Kırgız sanatçıların millî izleklere nasıl döndüğü üzerinde durmuş ve süreci Türkiye'deki Millî Edebiyat dönemi ile ilişkilendirmiştir (Aşlar, 2020). Fırat Yaldız editörlüğünde hazırlanan 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri adlı kitapta Yakup Ömeroğlu ve Ömer Faruk Ateş'in birlikte kaleme aldığı "Bağımsızlık Dönemi Türk Cumhuriyetleri Edebiyatlarına Genel Bir Bakış" adlı bölümde de Sovyet sonrası Kırgız edebiyatının gelişim seyri hakkında bilgi verilmiş, yeni ortaya çıkan postmodern eğilimlere değinilmiş ve bağımsızlığa geçiş dönemi sosyo-ekonomik politikalarının Kırgız şiirine nasıl yansıdığı üzerinde durulmuştur (Ömeroğlu & Ateş, 2021).

Kırgız edebiyatının genel panoramasını veren eserlerle birlikte belirli bir devri veya izleği merkeze alarak yapılan çalışmalar da Kırgız edebiyatının Türkiye'de tanınmasına katkı sağlamaktadır. Bunların başında Orhan Söylemez ve Samet Azap'ın editörlüğünde hazırlanan Türk Dünyasında İsyan ve Başkaldırı-Edebiyata Yansıyan Özgür

ган (Жакиев, 2016). Афина Абдылдаева, Асан Ахматов жана Жумабек Токтогазиев тарабынан биргелешип жазылган «Айдын сырдуу бети» (Ayın Gizemli Yüzü) аттуу театр чыгармасы Экрем Арыкоглу жана Уланбек Алимов тарабынан түрк тилине которулган. Булардан тышкары китеп болуп басылып чыкпаса да, Молдогазы Токобаев, Токтоболот Абдумомунов, Касымалы Жантөшев жана Казат Акматов сыяктуу жазуучулардын пьесалары Түркияда жакталган диссертацияларда толук текст катары которулган. Которулган китептер да, диссертацияларда котормосу берилген тексттер да кыргыз театрына тиешелүү олуттуу котормо адабияты жаралганын көрсөтүп турат.

Кыргыз адабиятынан жасалган котормолордун түрк адабияты менен кыргыз адабиятынын ортосундагы мамилелерге кошкон салымына токтолуп жатканда кыргыздардын дүйнөгө таанымал жазуучусу Чыңгыз Айтматовго өзгөчө орун берүү керек. Жергиликтүү баалуулуктарды универсалдуу перспектива менен баяндаган, өзгөлөшкөн/маңкуртташкан адамды өзүнө кайтаруунун жолдорун беш негизги чакырык аркылуу баяндаган Чыңгыз Айтматов (Коркмаз, 2016) — шексиз Түркияда эң көп которулган, чыгармалары басылып чыккан жана окулган жазуучулардын сап башында турат. Теңир-Тоонун көркөм сырын Күркүрөө дарыясынан карызга алып, өздүк баалуулуктарын, жогорку адамдык

Ruh kitabında Orhan Söylemez, Halit Aşlar ve Kemal Göz tarafından yazılan "Kırgız Türklerinde İsyan ve Başkaldırı" bölümü gelir. Burada Ürkün olayının Kırgız edebiyatına nasıl yansıdığı isyan ve başkaldırı izlekleri etrafında Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev, Mukay Elebayev gibi pek çok yazar ve şairin eserlerinden örneklerle ele alınmıştır (Söylemez & Aşlar & Göz, 2021). Bir diğer önemli eser Enver Kapağan'ın Kırgız şairlerin Ekim Devrimi'ne nasıl baktığını ortaya koyan Kırgız Şiirinde Ekim Devrimi adlı kitabıdır. Bu çalışmada 20. yüzyılın başındaki Kırgız şairlerin devrim izlekli şiirleri ele alınarak Sovyet rejiminin kurulmasının önünü açan Ekim Devrimi'nin şiirlerde nasıl algılandığı incelenmiştir. Kapağan, ayrıca devrimi kabullenen ve destekleyen şairlerin bunu hangi gerekçelerle yaptığını metinler üzerinden açıklamaya çalışmıştır (Kapağan, 2015). Mustafa Kundakçı tarafından kaleme alınan Kırgız Zamane Edebiyatı adlı çalışmada ise Kalıkul Bay Uulu, Arstanbek Buylaş Uulu, Moldo Kılıç Şamırkan Uulu, Moldo Niyaz, Aldaş Moldo, Nurmoldo gibi akınların şiirlerinden hareketle zamanın zorluklarını anlattığı için "zamane edebiyatı" devri olarak adlandırılan süreç incelenmiştir. Bu çalışma, Sovyet öncesi Kırgız şiirinin Türkiye'de tanıtılmasını sağlayan ender çalışmalardan olduğu için önemlidir (Kundakçı, 2019). Ayşe Şener, suç ve suçlu izlekleri etrafında şekillenen polisiye türünü Kırgız Polisiye Edebiyatı adlı kitabında ele almıştır. Türk dünyası edebiyatları sahasında polisiye türüyle ilgili çalışmalar Türkiye'de oldukça sınırlıdır. Bu çalışma, Kırgız polisiyesi üzerine kitap hacmindeki ilk çalışma olması bakımından önemlidir. Ayrıca

ар-намысты жана ааламда орток жашоо аң-сезимин баяндоо үчүн дүйнөгө агылган Чыңгыз Айтматов, Түркияда окурмандарын эң көп таасирленткен жазуучулардын бири. Дүйнөнүн 194 тилине которулган улуу жазуучунун чыгармаларында онтологиялык маанидеги жок болуусуна жиндиче чуркаган топтордун кутулуусун камсыздай турган мифо-поэтикалык энергияны табууга болот. Ошондуктан аң-сезимдүү түрдө Айтматовду окуган ар бир адам өз жашоосун «Айтматовду окуганга чейинки жана Айтматовду окугандан кийинки» деп эки башка аң-сезим баскычына бөлөт.

Түрк адабиятына терең таасир эткен Айтматовдун алгачкы котормосу Шериф Хулуси Курбаноглу тарабынан 1965-жылы француз тилинен жасалган. Курбаноглу Айтматовдун «Жамийла» (Cemile) аттуу чыгармасын Луи Арагондун французча котормосунан түрк тилине которгон. Кийинчерээк ар кандай басмаканалар жана котормочулар аркылуу Айтматовдун чыгармалары түрк тилине которулган. Булардын ичинен Тахир Алангунун «Гүлсарат» (Kopar Zincirlerini Gülsarı), Үлкү Тамердин «Саманчынын жолу» (Toprak Ana) жана «Жамийла» котормолору көңүл бурарлык. Мехмет Өзгүл жана Рефик Өздек — Айтматовду эң көп которгон эки ысым. Мехмет Өзгүл котормолорун орус тилинен, ал эми Рефик Өздек француз тилинен жасаган. Айтматов котормолорунун түрк адаби-

çalışmada hem Sovyet hem de bağımsızlık dönemi eserleri ele alınarak siyasi ve ekonomik yapıdaki değişimlerin suç olgusunu nasıl etkilediği ve bu durumun eserlere nasıl yansıdığı da ortaya konmuştur (Şener, 2025).

Edebî türler merkeze alınarak yapılan çalışmalara bakıldığında romanın ön plana çıktığı görülür. Mayramgül Dıykanbayeva'nın Kırgız Romanı - Başlangıçtan Bağımsızlığa 1917-1990 adlı hacimli çalışması Sovyet döneminde doğup gelişen Kırgız romanının Türkiye'de tanıtılması için önemli bir adımdır. Zaten yazar da eserini yazma amacını Sovyet dönemi Kırgız romancılarını Türkiye'deki okura tanıtmak olarak belirtmiştir. Bu romanların bazıları Kırgızistan'da bile baskısı zor bulunan eserler olduğundan olay örgüleri ayrıntılı verilerek Türkiye'deki araştırmacıların romanlar hakkında yeterli bilgiye sahip olması amaçlanmıştır (Dıykanbayeva, 2021). Ayşe Şener'in Kırgız Romanında İdeolojik Tipler (1936 – 1991) ismiyle kitaplaşan doktora tezi de Sovyet dönemi Kırgız romanı hakkında önemli bir kaynaktır. Bu çalışmada Kırgız romanları ideolojik hegemonya kavramı bağlamında kurucu ve karşıt tipler açısından incelenmiştir (Şener, 2024).

Türkiye'de yapılan veya Türkçeye kazandırılan Kırgız edebiyatıyla ilgili çalışmaların yanı sıra Türk edebiyatıyla ilgili Kırgızistan'da yapılan tez ve yayınlar da vardır. Manas Üniversitesi Türkoloji Anabilim Dalında Kırgız öğrenciler tarafından Memduh Şevket, Sait Faik, Sabahattin Ali gibi Türk yazarlar hakkında lisansüstü tezler yapılmıştır (Ömeroğlu & Ateş, 2021, s. 268). Tezleri

ятына тийгизген таасирлерин аныктоо үчүн өзгөчө Рефик Өздектин аңгемелерин жана романдарын изилдөө керек. Анткени Рефик Өздек Айтматов котормолору менен алдыңкы планга чыкса да, ошол эле учурда көптөгөн роман жана аңгемелерди жазган жазуучу жана анын чыгармаларында Айтматовдун күчтүү таасири байкалат. Бул таасир өзгөчө Өздек тандаган темаларда жана баяндоо ыкмаларында даана көрүнөт. Жазуучунун «Өз көрүн казган адам» (Kendi Mezarını Kazan Adam) аңгемесинде Айтматовдун «Саманчынын жолу», «Ак кеме» (Beyaz Gemi) жана «Кылым карытар бир күн» (Gün Olur Asra Bedel) романдарынын таасири ачык байкалат (Атеш, 2014). «Жазуу жазуудан карды чор баскан адам» (Yazı Yazmaktan Karnı Nasırlaşan Adam) романы да Айтматовдун «Кылым карытар бир күн» романы менен мазмуну жана баяндоо ыкмалары жагынан салыштырмалуу окууга ылайыктуу.

Белгилүү инсандарга таандык өзүнчө чыгармалардын же тандалма ырлардын которулушунан тышкары, көркөм эмес (документалдык) жанрлардан жасалган котормолор жана антологиялар да Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы адабий өз ара таасирлешүүгө салым кошту. Абдылдажан Акматалиев даярдаган «Чыңгыз Айтматовдун күндөлүктөрү» (Cengiz Aytmatov'un Günlükleri) Жылдыз Исмаилова жана Мустафа Кундакчы тарабынан түрк тилине которулган (Акма-

yapan öğrencilerin büyük çoğunluğunun Kırgız olması ve bu gençlerin ileride Kırgızistan'da öğretmenlik veya öğretim üyeliği yaparak Türk edebiyatını kendi ülkelerinde tanıtacak olmaları edebî ilişkilerin arttırılması ve kültürel yakınlaşmanın sağlanması açısından önemlidir.

Sonuç

Milletleri birbirine bağlayan asıl köprüler, siyasetin gündelik zaruretlerle kurduğu konjonktürel geçitler değil; dilin, edebiyatın ve ortak muhayyilenin sabırla ördüğü kalıcı, kökensel değerlerle inşa edilmiş varoluşsal nitelikli bağlantılardır. Türkiye ile Kırgızistan arasında son 35 yılda kurulan edebî ilişkiler de böyle bir soylu bağlantının, ilmek ilmek örülerek yükseltilmiş gövdesidir. Bağımsızlığın ilk günlerinde birkaç mahcup temasla başlayan bu yolculuk, bugün karşılıklı bir tanıma ve tanınma iradesine dönüşmüştür.

Başlangıçta Türkiye'deki okuyucunun Kırgız edebiyatından haberi, Manas Destanı'nın uzaktan işitilen yankısı ile Cengiz Aytmatov'un aydınlığından ibaretti. Bugün ise aynı okuyucu, o aydınlığın etrafında toplanan bütün bir kadroyu tanımaktadır. Bu dönüşümde TİKA, TÜRKSOY, Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Akademisi, Türk Dil Kurumu, Avrasya Yazarlar Birliği gibi kurumların gayretli çalışmaları yanı sıra; Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan'ın Türkiye Büyükelçiliği ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde gerçekleştirilen faaliyetlerin de payı büyüktür. Edebî türler özelinde düzenlenen yarışmalar, verilen ödüller, anma toplantıları, sempozyum ve paneller; iki devletin kültалиев, 2019). Самет Азап «Теңир Тоодон үндөр» (Tanrı Dağından Sesler) аттуу китебинде кыргыз жазуучулары менен курган маектерин түрк тилинде жарыялаган (Азап, 2016). Гөкжан Челик жана Халит Ашлар болсо Роза Айтматова жана Асан Ахматовдун Чыңгыз Айтматовго байланыштуу маектерин жана эскерүүлөрүн «Адам эскерилген сайын жашайт: Чыңгыз Айтматов - Роза Айтматова - Асан Ахматов Маек/Эскерүү» (İnsan Hatırlandıkça Yaşar: Cengiz Aytmatov -Roza Aytmatova-Asan Ahmatov Söyleşi/Anı) деген ат менен түрк тилине тартуулашкан (Айтматова & Ахматов, 2025). Өзгөчө Чыңгыз Айтматовдун оор турмуштук күрөшү күбөлөрдүн эскерүүлөрү аркылуу адабий стилде баяндалып, Түркиядагы окурмандын көңүлүн буруп, Кыргызстандын Совет доорунда башынан өткөргөн көйгөйлөрүн таанып-билүүсүнө өбөлгө түздү.

Антологиялар кыргыз адабиятынын ар кандай дооорлорунда алдыңкы планга чыккан адабий инсандардын Түркияда таанылышына салым кошту. Өзгөчө Чыңгыз Айтматовдон башка кыргыз жазуучулары менен акындарын таанытаган кеңири окурман катмары Кыргызстандын эгемендүүлүгүнөн кийин түрк тилинде даярдалган антологиялардын аркасында кыргыз адабиятынын ар кандай ысымдарын таанып-билүү мүмкүнчүлүгүн тапты. Маданият министрлигинин «Түркиядан сырткаркы түрк адабияттары антологиясынын» (Türkiye

tür politikalarının kâğıt üzerinde kalmayıp hayata dokunduğunun somut delilleridir.

Tarihteki bütün büyük değişim, dönüşüm ve rönesans hareketlerinin temeli, ana tozlaştırıcı olarak görülen nitelikli çevirilerin çokluğa bağlanır. Özel nitelikli yayınevlerinin yanı sıra son yıllarda Türk Dünyasını ana hedef alarak çalışan Avrasya Yazarlar Birliği'nin yayın kuruluşu Bengü Yayınları'nı bu bağlamda özellikle belirtmeliyiz. Kırgız edebiyatının farklı kuşaklardan ve farklı türlerden temsilcilerini Türk okuyucusunun önüne sermiş; Moldo Niyaz, Kasım Tınıstanov, Mukay Elebayev, Aşım Cakıpbekov, Tölögön Kasımbekov, Colon Mamıtov, Mar Bayciyev, Öskön Danıkeyev ve Sultan Raev gibi isimler böylece Türkiye'de bir sese kavuşmuşlardır.

Kırgızistan'da ise Yunus Emre, Mehmet Âkif, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri, Memduh Şevket, Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Aziz Nesin, Yaşar Kemal ve Orhan Pamuk gibi isimler Kırgızcaya aktarılarak Türk edebiyatının Kırgızistan'daki varlığı görünür kılınmıştır.

Ne var ki bu köprünün iki ayağı henüz eşit yükseklikte değildir. Türk edebiyatından Kırgızcaya yapılan çeviriler sayıca geride kalmakta; niteliğe ilişkin sorunlar da bu dengesizliği derinleştirmektedir. Bu yüzden nitelikli çevirmen kadrolarının yetiştirilmesi, ortak bir terminolojinin oluşturulması ve çevirmenler arasında sürekli bir iletişim ve koordinasyonun sağlanması, artık iyi niyetli birer temenni olmaktan çıkıp kurumsal nitelikli zorunlu bir programa dönüşmelidir. Zira çeviride yalnızca sözcükler yer değiştirmez; sözcüklerin ardındaki dünya tasavvuru da taşınır.

Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi) 31 жана 32-томдору кыргыз адабиятына арналган (Кайыпов, 2005a, 2005b). 2009-жылы Орхан Сөйлемез жана Халит Ашлар тарабынан «Заманбап кыргыз аңгемелеринин антологиясы» (Çağdaş Kırgız Hikâyeleri Antolojisi) даярдалган жана бул антологияда кыргыз адабиятынын алдыңкы ысымдарынын аңгемелерине орун берилген. 2014-жылы Хүсейин Су тарабынан даярдалган «Заманбап кыргыз аңгемеси» (Çağdaş Kırgız Öyküsü) аттуу антология жарык көргөн, андан кийин 2021-жылы Майрамгүл Дыйканбаева тарабынан даярдалган «Бүгүнкү күндөгү кыргыз аңгемеси» (Günümüz Kırgız Öyküsü) аттуу антология чыккан. Ошол эле жылы Жылдыз Исмаилова тарабынан «Кыргыз балдар адабиятынан тандалмалар: Жомок–Аңгеме–Ыр» (Kırgız Çocuk Edebiyatından Seçmeler: Masal–Öykü–Şiir) аттуу китеп окурманга сунушталган. 2022-жылы Орхан Сөйлемез, Мустафа Саид Арслан, Дөне Арслан жана Султан Раевдин редакторлугунда «Заманбап кыргыз поэзиясынын антологиясы» (Çağdaş Kırgız Şiiri Antolojisi) даярдалган. Антологияга тандалган акындарды Султан Раев өзү аныктаган. 2023-жылы Хүля Касапоглу Ченгелдин редакторлугунда даярдалган «Түрк дүйнөсү поэзиясынын антологиясы: Кыргыз поэзиясы» (Türk Dünyası Şiir Antolojisi: Kırgız Şiiri) аттуу антология да TDK тарабынан басылып чыккан. Антологиялардын орток өзгөчөлүгү

Türkiye ile Kırgızistan'ın 35 yıllık edebî serüveni, kesintiye uğratılmış bir kardeşliğin kendi kökenine dönüş öyküsüdür. Bu ilişkilerin güçlenmesi, yalnızca iki ülkenin kazancı değil; bütün Türk dünyasının ortak muhayyilesini inşa edecek olan büyük yürüyüşün en sağlam ayaklarından biridir. Antheus'un toprağa her dokunduğunda yeniden doğması gibi, kökensel varoluş değerleriyle örülmüş her edebî metin de kendi okuyucusunda aynı diriliş etkisini yaratacaktır.

Kaynakça

Abdıldayeva, A. & Ahmatov, A & Toktogaziyev, C. (2023). Ayın gizemli yüzü (E. Arıkoğlu & U. Alimov, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Acımatov, Z. (2024). Yürek ve yerküre: Seçilmiş şiirler (M. Saydilkan, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Ahmatov, A & Aytmatova, R. (2023). Katkeldi (A. Şener & C. Alimova, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Akmataliyev, A. (2019). Cengiz Aytmatov günlükleri. (C. İsmailova, M. Kundakcı, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Ankara Üniversitesi. (2023, 13 Ekim). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Farabi Salonu'nda "3. Cengiz Aytmatov Günleri" adıyla uluslararası katılımlı bilimsel bir toplantı düzenlendi. 7 Ağustos 2026 tarihinde https://www.dtcf.ankara.edu.tr/2023/10/13/dil-ve-tarih-cografya-fakultesi-farabi-salonunda-3-cengiz-aytmatov-gunleri-adiyla-uluslararasi-katilimli-bilimsel-bir-toplanti-duzenlendi/ adresinden erişildi.

Artıkbayev, K. (2013). XX. yüzyıl Kırgız

– чыгармалары тандалган жазуучу жана акындардын өмүрү, чыгармалары жана адабий бейнеси тууралуу кыскача маалыматтарды камтышы. Бул да кыргыз жазуучуларынын Түркияда таанылышына салым кошууда.

Эгемендүүлүктөн кийин кыргыз тилинен түрк тилине которулган чыгармаларга салыштырмалуу түрк тилинен кыргыз тилине которулган чыгармалардын саны азыраак. Решат Нури Гүнтекин, Назым Хикмет, Юнус Эмре, Мехмет Акиф жана Хайреттин Ивгин – чыгармалары кыргыз тилине которулуп китеп катары басылган инсандар. Мындан тышкары мезгилдүү басылмаларда жана интернет желесинде Орхан Кемал, Якуп Кадри, Мемдух Шевкет, Сабахаттин Али, Яшар Кемал, Азиз Несин жана Орхан Памук сыяктуу ысымдардын чыгармаларынан да котормолор жарыяланган. Түрк адабиятынан көбүрөөк чыгарманын кыргыз тилине которулушу жана түрк адабиятынын Кыргызстанда көбүрөөк таанытылышы зарыл. Жемиле Кынажынын «Түркия-Казакстан адабий байланыштарынын 35 жылдыгында» аттуу макаласында Түркия-Казакстан адабий мамилелеринде котормолордун ролуна жана маанисине токтолуп жатып белгилеген көйгөйлөр Кыргызстан үчүн да тиешелүү. Котормону жасаган адам булак тилди жана максаттуу тилди абдан жакшы билиши керек. Көркөмдүктүн окурманга жеткирилиши үчүн котормочунун тилдик та-

edebiyatı tarihi (M. Dıykanbayeva, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Asek Uulu, E. (2024). İç çekiş: Seçilmiş şiirler (M. Saydilkan, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Aşlar, H. (2020). Modern Kırgız edebiyatında millî şuur yansımaları. O. Söylemez & Ö. F. Ateş (Ed.), Türk dünyasında çeyrek asırlık edebî tecrübe: Millî ruh ve edebiyata yansıması (s. 109–138). Ankara: Bengü Yayınları

Ateş, Ö. F. (2014). Refik Özdek'in kendi mezarını kazan adam hikâyesinde Cengiz Aytmatov Tesiri. M. Demir & H. Özer & H. Alpsoy, (Ed.), II. Uluslararası Türk ve dünya edebiyatları arasında etkileşimler sempozyumu TÜDEAS bildiriler kitabı (s. 189-194). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.

Avrasya Yazarlar Birliği. (2023a, 15 Kasım). VII. Uluslararası Kaşgarlı Mahmut Hikâye Yarışması dereceleri belli oldu. 7 Ağustos 2026 tarihinde https://ayb.org.tr/haberler/vii-uluslararasi-kasgarli-mahmut-hikaye-yarismasi-dereceleri-belli-oldu-6554d056ac618 adresinden erişildi.

Avrasya Yazarlar Birliği. (2023b, 24 Kasım). Avrasya Yazarlar Birliği'nden Kırgız Millî Yazarlar Birliği Başkanı Nurlan Kalıbekov'a Onur Madalyası takdim edildi. 7 Ağustos 2026 tarihinde https://ayb.org.tr/haberler/avrasya-yazarlar-birligi-nden-kirgiz-milli-yazarlar-birligi-baskani-nurlan-kalibekov-a-onur-madalyasi-takdim-edildi-6565b79a4cfda adresinden erişildi.

Aytmatov, C. (1965). Cemile (Ş. H. Kurbanoğlu, Çev.). İstanbul: Hür Yayınevi.

битке ээ болушу да маанилүү. Ошондой эле котормо жасала турган маданиятты жакшы билүү бир милдет. Өзгөчө ыр котормолорунда поэтикалуулукту сактоо абдан кыйын. Жемиле Кынажы Баран белгилеген «котормо ишмердүүлүгүнүн бир тараптуу болушу», «орток терминологиянын жоктугу», «котормочулар курамынын ортосунда байланыштын жоктугу» сыяктуу көйгөйлөр кыргыз жана түрк тилдеринин ортосунда жасалган котормолор үчүн да жарактуу (Кынажы Баран, 2026, 151-191-б.). Ката же кемчиликтүү котормо абдан мыкты жазуучунун окулбай калышына жана ал чыгарманын баркынын окурман тарабынан бааланбай калышына алып келет. Өзгөчө магистратура жана докторантура диссертацияларында жасалган айрым котормолордо мындай көйгөйлөргө кездешүүгө болот.

3. Академиялык изилдөөлөрдүн адабий байланыштарга кошкон салымы

Түркия менен Кыргызстандын ортосунда адабий мамилелердин өнүгүшүндө котормо ишмердүүлүгү канчалык маанилүү болсо, академиялык изилдөөлөр да ошончолук маанилүү. Түркияда кыргыз адабияты боюнча диссертация, макала жана китеп деңгээлинде көптөгөн илимий изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Бул изилдөөлөрдүн айрымдарында текстти которуу жана иликтөө бирге берилген. Түркияда кыргыз адабияты боюнча жасалган изилдөөлөрдү караганыбызда,

Aytmatov, C. (1969). Kopar zincirlerini Gülsarı! (T. Alangu, Çev.). İstanbul: May Yayınları.

Aytmatov, C. (1969). Toprak ana (Ü. Tamer, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

Aytmatov, C. (1975). Bir yaz türküsü (Cemile) – Öğretmen Duyşen (Ü. Tamer, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

Aytmatova, R. & Ahmatov, A. (2025). İnsan hatırlandıkça yaşar- Cengiz Aytmatov: Söyleşi /anı (H. Aşlar & G. Çelik, Çev.). Çanakkale: Paradigma Akademi yayınları.

Azap, S. (2016). Tanrı Dağından sesler. Ankara: Bengü Yayınları.

Azap, S. (2017). Tölögön Kasımbekov-İnsan ve eser. Ankara: Bengü Yayınları.

Bayciyev, M (2022). Dramalar I (Uzun Yol Treni-Gelin ve Damat) (K. Göz, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Bayciyev, M (2023). Dramalar II (Düello-Her Evde Bayram) (K. Göz, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Bayur, Y. H. (1963). Atatürk hayatı ve eseri. Ankara: Güven Basımevi.

Cakıpbekov, A. (2008). Biz babasız büyüdük (Seçme hikâyeler) (O. Söylemez & K. Göz, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Cakiyev, B. (2016). Yaydan çıkan nağmeler (K. Kulamshaev, Çev.). Ankara: TÜRKSOY Yayınları.

Çelik, G. (2025). Kırgız-Türk okumuştularının Çıngız Aytmatov fenomenin açuudagı calpılıktarı cana ayırmaçılıktarı. Ankara: Bengü Yayınları.

Çeribaş, M. (2011). Kırgız Türklerinin

жарык көргөн эмгектердин көбүнчө «Манас» эпосуна жана Чыңгыз Айтматовго багытталганы байкалат. 1995-жылы Нажие Йылдыздын доктордук диссертациясы «Манас эпосу (В. Радлов) жана кыргыз маданиятына байланыштуу байкоолор жана талдоолор» (Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller) деген ат менен жарыяланган. Фикрет Түркмөндүн «Манас эпосу боюнча изилдөөлөр: Котормолор» (Manas Destanı Üzerinde İncelemeler: Çeviriler), Эмине Гүрсой Наскалинин «Вильгельм Радлов, Манас эпосу: Кыргыз түркчөсү тексти–Түркия түркчөсү котормосу» (Wilhelm Radloff, Manas Destanı: Kırgız Türkçesi Metin–Türkiye Türkçesi Çevirisi), Тунжер Гүленсойдун «Манас эпосу: (Түркия түркчөсү менен)» (Manas Destanı: Türkiye Türkçesi ile) аттуу эмгектери башта болгон көптөгөн изилдөөлөр жүргүзүлгөн. 2017-жылы «Манас» эпосунун Сагымбай Орозбаков уулунун варианты кыргызча жана түркчө текст түрүндө Түрк дүйнөсү муниципалитеттер бирлиги тарабынан жарыяланган. Түркияда «Манас» эпосунун окулуп, түшүнүлүшүнө өбөлгө түзгөн бул эмгектердин бардыгы өтө баалуу. Ошону менен бирге түрк тилинин тарыхый өнүгүүсү жана тыбыштык түзүлүшү эске алынып, поэтикалык талаптарга ылайык аткарыла турган «Манас» котормолоруна да муктаждык бар. «Манастан» тышкары жалпы кыргыз дастанчылык салтына

destancılık geleneği ve Er Soltonoy Destanı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Danıkeyev, Ö. (2021). Kızın sırrı (Bütün hikâyeleri) (S. Azap & E. Altıok, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Demir, Y. (2025). Kırgız destanlarında kültürel tespit ve tahliller (Karagul Botom, Calayır Calgız, Ak Bermet, Kaçkan Kız, Kız Cibek). Ankara: Bengü Yayınları.

Dıykanbayeva, M. (2017). Uzun yol: İlk Kırgız romanı üzerine oluşumsal yapısalcı bir inceleme. Konya: Kömen Yayınları.

Dıykanbayeva, M. (2021). Günümüz Kırgız öyküsü. (2021). (Ö. Küçükmehmetoğlu, Ed.). Ankara: Hece Yayınları.

Dıykanbayeva, M. (2021). Kırgız romanı: Başlangıçtan bağımsızlığa (1917–1990). Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

Elebayev, M. (2012). Zor zamanlar (Seçme hikâyeler) (O. Söylemez & H. Aşlar, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Elebayev, M. (2015). Uzun yol (M. Dıykanbayeva, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Gögercin, A. (2016). Claude Simon'un gözünden Rusya fragmanları: L'Invitation / Davet. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (4), 27-34.

Gülensoy, T. (2002). Manas destanı: Türkiye Türkçesi ile. Ankara: Akçağ Yayınları.

Gümüş, E. O. (2025). Kültürel geleceğimiz: Kırgız epik destan tiyatrosu geleneği. Ankara: Bengü Yayınları.

Hasdedeoğlu, M. O. (2019). Tımarhane'den Kutsal Topraklar'a: Vicdan hesabının

байланыштуу изилдөөлөр да бар. Мехмет Черибаштын «Кыргыз түрктөрүнүн дастанчылык салты жана Эр Солтоной дастаны» (Кырғыз Түрклерінін Дестанчылық Геленеği ve Er Soltonoy Destanı), Эзги Оя Гүмүштүн «Маданий келечегибиз: Кыргыз эпикалык дастан театрынын салты» (Kültürel Geleceğimiz: Kırgız Epik Destan Tiyatrosu Geleneği) жана Юсуф Демирдин «Кыргыз дастандарындагы маданий байкоолор жана талдоолор» (Kırgız Destanlarında Kültürel Tespit ve Tahliller) аттуу эмгектери буга мисал боло алат. Бул изилдөөлөрдүн аркасында оозеки маданияттагы дастанчылык салты жана кыргыз элинин жашоосу кеңири катмарлар тарабынан тааныла баштаган.

Чыңгыз Айтматов жана анын чыгармалары да кыргыз адабиятына байланыштуу эң көп изилдөө жүргүзүлгөн темалардан. 2000-жылдардан кийин күч алган котормо жана изилдөө ишмердүүлүгүнөн мурун Түркияда көпчүлүк адамдардын кыргыз адабиятынан тааныган жалгыз ысымы Чыңгыз Айтматов болгон. Ал гана эмес, айрым чөйрөлөр Айтматовдун кыргыз өздүгүн жокко чыгарып, аны «Совет жазуучусу» катары мүнөздөшкөн. Бирок өзгөчө «Кылым карытар бир күн» (Gün Olur Asra Bedel) жана «Ак кеме» (Beyaz Gemi) сыяктуу романдары басылып чыккандан кийин Айтматовдун социалисттик идеологиянын тар алкагына камалбай турган чоң жазуучу экени түшүнүлүп, Айтматовду кеңири

romanı: Tımarhane. Kardeş Kalemler, 147.

İmanaliyev, E. (2024). Emanet (F. Serçe & A. İsmailov, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

İsmailova, C. (2021). Kırgız çocuk edebiyatından seçmeler: Masal-öykü-şiir. Ankara: Bengü Yayınları.

İvgin, H. (2022). Manas-Altay dağlarının kaplanı. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.

Kapağan, E. (2015). Kırgız şiirinde Ekim Devrimi: Devrimi hazırlayan ve kabul görmesini sağlayan sebepler. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kasapoğlu Çengel, H. (2023). Türk Dünyası şiir antolojisi: Kırgız şiiri. Ankara: Türк Dil Kurumu Yayınları.

Kasımbekov, T, (2023). Kırgın (Bir Ürkün Hikâyesi) (S. Azap & E. Altıok, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Kasımbekov, T. (2003). Kırılan kılıç I: Han sarayı (İ. Atabey & S. Koç, Çev.). Ankara: Yargı Yayınevi.

Kasımbekov, T. (2004). Kırılan kılıç II: İsyan (İ. Atabey & S. Koç, Çev.). Ankara: Yargı Yayınevi.

Kasımbekov, T. (2008). Baskın (S. Koç, & B. Bugubayeva, Çev.). Konya: Gençlik Kitapevi.

Kasımbekov, T. (2020). İnsan olmak istiyorum (Bütün hikâyeleri) (S. Azap, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Kayıpov, S. (2005a). Başlangıcından günümüze kadar Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi: Kırgız edebiyatı I (C. 31). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

катмарлар окуй баштаган. Айтматов боюнча көптөгөн магистрдик жана докторлук диссертациялар корголгон. Мындан тышкары жазуучунун интеллектуалдык тереңдигин ачып көрсөткөн жана китеп болуп чыккан академиялык изилдөөлөр да бар. Бул өңүттөн алганда, Рамазан Коркмаз, Орхан Сөйлемез, Али Ихсан Колжу сыяктуу инсандардын китептери Айтматовдун түшүнүлүшүнө ар кандай өңүттөрдөн салым кошконун айтууга болот.

Рамазан Коркмаздын «Айтматовдун баяндарында өзгөлөштүрүү көйгөйү жана кайтуу темалары» (Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri) аттуу китебинде өзгөлөштүрүү (маргиналдаштыруу) көйгөйү чачыроо жана кайра жаралуу аттуу эки негизги багытта изилденген. Айтматовду кыргыз рухунун (geist) кайрадан ачылышы катары көргөн Коркмаз, бул эмгегинде Айтматовдун чыгармаларын бүткүл адамзатты кызыктырган экзистенциалдык көйгөйлөр өңүтүнөн баалайт. Индивиддин (инсандын) жана коомдун өзү болуу укугун бар болуунун (экзистенциянын) эң негизги көрсөткүчү катары кабыл алган Айтматовдун баяндары өзгөлөштүрүү аракеттерине каршы адамдын «өзү болуу» күрөшүн борборго алуу менен тереңдетилип окулган. Коркмаздын эмгегинде өзгөлөштүрүү, маңкурттташуу, эс-тутумду жоготуу жана өздүгүн жоготуу (иденттиксиздешүү) сыяктуу

Kayıpov, S. (2005b). Başlangıcından günümüze kadar Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi: Kırgız edebiyatı II (C. 32). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kazıbek Kazalçı (2024). Gazel şairi Kazıbek Kazalçı (S. Börübay & M. Saydılkan & A. Adilova & A. Mambetisayeva, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Kınacı Baran, C. (2026). 35. yılında Türkiye Kazakistan edebî ilişkileri. K. Zorlu (Ed.), Bağımsızlığının 35. yılında Türkiye-Kazakistan ilişkileri (s.151-191). Ankara: AK Parti Türk Devletleri ile İlişkiler Başkanlığı.

Kolcu, A. İ. (2008). Bozkırdaki bilge: Cengiz Aytmatov. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

Korkmaz, R. (2016). Aytmatov anlatılarında ötekileşme sorunu ve dönüş izlekleri. İstanbul: Kesit Yayınları.

Korkmaz, R. (2023). Cengiz Aytmatov: Bir semenderleşme öyküsü. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.

Korkmaz, R. (Ed.). (2009). Cengiz Aytmatov. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Korkmaz, R. (Ed.Redaktör). (2025), Cengiz/Çıngız AYTMATOV, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

Koyçiyev, A. (2021). Davul Taş'ın hikâyesi (O. A. Çatal, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Kundakçı, M. (2019). Kırgız zamane edebiyatı. Ankara: Bengü Yayınları.

көйгөйлөргө каршы Айтматовдун чыгармаларында өнүктүрүлгөн кайтуу жана кайра жаралуу мүмкүнчүлүктөрү философиялык көз караш менен каралган. Бир мендиктин башка биринин бар болуу мейкиндигин бузушу жана аны өзүнө айландыруу аракети катары сыпатталган «өзгөлөштүрүү» түшүнүгүнүн тегерегинде феноменологиялык жана герменевтикалык ыкмалар аркылуу Айтматовдун баяндары тереңдетилип изилденген бул эмгекте «өзүнө кайтуу жолдору» изделген (Коркмаз, 2016). Коркмаздын «Айтматов анлатыларында өтекилешме соруну ве дөнүш излеклери» аттуу кеңири изилдөөсү, түздөн-түз Айтматовдун өзү тарабынан да «Доктор Коркмаздын философиялык мүнөздөгү изилдөөлөрү мени толкундантты, энергиямды арттырды. Менин айткандарымды абдан терең түшүнүптүр жана тилге алыптыр..» деп чоң мактоо менен кабыл алынган.

Рамазан Коркмаздын толук кандуу изилдөө жүргүзгөн «Чыңгыз Айтматов: Кайра жаралуу баяны» (Cengiz Aytmatov: Bir Semenderleşme Öyküsü) аттуу башка бир эмгегинде Айтматовдун өмүрү менен көркөм бейнеси бирге каралган (Коркмаз, 2023). Коркмаздын редакторлугунда Маданият жана туризм министрлиги тарабынан басылып чыккан «Женгиз Айтматов» (Cengiz Aytmatov) аттуу престиждүү китепте болсо ар кандай изилдөөчүлөрдүн илимий макалалары орун алган. Бул эмгек Орток түрк

Manas: Sagımbay Orozbak Uulu varyantı (N. Ata Yıldız, Red.). (2017). İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği.

Moldo Kılıç. (2010). Kıssa-ı Zelzele: Metin-inceleme-dizin (M. Yıldız, Haz.). Konya: Kömen Yayınları.

Moldo Niyaz. (2023). Sänät-i Digärästär: Metin-inceleme-sözlük (G. Narmamatova, Haz.). Ankara: Bengü Yayınları.

Nazaraliyev, B. (2025). Diyet (M. Gümüş, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Ömeroğlu, Y. (2024, 1 Şubat). Editörden. Kardeş Kalemler, (206). 7 Ağustos 2026 tarihinde https://www.kardeskalemler.com/yazi/editorden-65cf5aa4546b0 adresinden erişildi.

Ömeroğlu, Y., & Ateş, Ö. F. (2021). Bağımsızlık dönemi Türk Cumhuriyetleri edebiyatlarına genel bir bakış. F. Yaldız (Ed.), 30. yılında Türk Cumhuriyetleri: Bölgesel politika (s. 249–280). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ömürkanov, A. (2025). Sevginin yüz şiiri (M. Gümüş, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Özgen, N. (2014). Yirminci yüzyılın ilk yarısında Kırgız edebiyatı tarihi (1900–1950). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Radloff, W. (1995). Manas destanı: Kırgız Türkçesi metin-Türkiye Türkçesi çeviri (E. Gürsoy Naskali, Haz.). Ankara: TÜRKSOY Yayınları.

Raev, S. (2011). Haftanın beşinci günü (O. Söylemez & H. Aşlar & K. Göz, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Raev, S. (2019). Tımarhane (O. Söylemez & K. Göz, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

алфавити менен жарыяланган алгачкы чыгарма катары Түрк Мамлекеттеринин Башчыларына тапшырылган (ТРТ Хабер, 2025; ТРТ Аваз, 2025).

Орхан Сөйлемездин «Чыңгыз Айтматов: Өмүрү жана чыгармалары боюнча изилдөөлөр» (Cengiz Aytmatov: Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler) аттуу китебинде Айтматовдун «Манас» эпосунан кантип азыктангандыгынан баштап «Ак кеменин» советтик сынчылар тарабынан кантип бутага алынгандыгына, диндин Айтматовдун баяндарындагы ордунан Айтматовдун Түркияда кандай кабыл алынгандыгына чейинки көптөгөн темалар каралган (Сөйлемез, 2002). Мындан тышкары, Орхан Сөйлемездин редакторлугу менен жарык көргөн жана жаш изилдөөчүлөрдүн иликтөөлөрүнөн турган «Чыңгыз Айтматов: Тематикалык изилдөөлөр» (Cengiz Aytmatov: Tematik İncelemeler) аттуу китепте да Айтматовдун чыгармалары шаманизм, элдик маданият, жаратылыш, жаныбарлар, аял сыяктуу ар түрдүү темалардын тегерегинде изилденген (Сөйлемез, 2010). Али Ихсан Колжу болсо «Талаадагы даанышман: Чыңгыз Айтматов» (Bozkırdaki Bilge: Cengiz Aytmatov) аттуу эмгегинде Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларын «улуттук романтизм» түшүнүгүнүн тегерегинде изилдеген (Колжу, 2008) жана бул ыкмага айтылган каршы пикирлер Түркияда Айтматовго болгон көз карашка байланыштуу пикир келишпестик-

Raev, S. (2022). Güneşi tutan çocuk (K. Göz, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Raev, S. (2024). Pusu (K. Göz, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Raev, S. (2025). Ak leylek (K. Göz, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

Solak, F. (2004). Kırgızistan ile ilgili Türkçe bibliyografya (1928-2003): Tezler-kitaplar-makaleler. Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 67-115.

Söylemez, O. & Aşlar, H. (2009). Çağdaş Kırgız hikâyeleri antolojisi. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

Söylemez, O. & Göz, K. (2006). Hayatı ve edebî kişiliği. O. Söylemez & K. Göz (Ed.), Salican Cigitov ve Dünyası (s. 15–25). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Söylemez, O. (2002). Cengiz Aytmatov: Hayatı ve eserleri üzerine incelemeler. Ankara: KaraM Yayıncılık.

Söylemez, O. (2010). Cengiz Aytmatov: Tematik incelemeler. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Söylemez, O., & Aşlar, H. (2018). XX. yüzyıl Kırgız edebiyatı. O. Söylemez & S. Azap (Ed.), Türk dünyası çağdaş edebiyatları el kitabı (s. 207–320). İstanbul: Kesit Yayınları.

Söylemez, O., & Ateş, Ö. F. (2023). Türkiye ve Türk dünyasında modern cumhuriyetlere giden süreçte edebiyatın rolü. Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, (50), 303–332.

Söylemez, O., & Azap, S. (2022). Bozkırın sesi: Tölögön Kasımbekov. Ankara: Bengü Yayınları.

тер талкууланган интеллектуалдык чөйрөнүн жаралышына салым кошкон.

Чыңгыз Айтматов боюнча жасалган эң маанилүү изилдөөлөрдүн бири – Гөкжан Челиктин «Манас» университетинде кыргыз тилинде жазып, жактаган доктордук диссертациясы. Челик өз диссертациясында Түркиядагы Рамазан Коркмаз, Орхан Сөйлемез, Али Ихсан Колжу сыяктуу алдыңкы Чыңгыз Айтматов таануучулардын Айтматовго болгон көз карашы менен Кыргызстандагы Абдылдажан Акматалиев, Лайли Үкүбаева сыяктуу Айтматов изилдөөчүлөрүнүн көз карашын салыштырмалуу түрдө карап чыккан. Китеп болуп чыккан диссертациялык эмгек кыргыз тилинде «Кыргыз-түрк окумуштууларынын Чыңгыз Айтматов феноменин ачуудагы жалпылыктары жана айырмачылыктары» (Kırgız-Türk Okumuştuularının Çıngız Aytmatov Fenomenin Açuudagı Calpılıktarı Cana Ayırmaçılıktarı) деген ат менен жарык көргөн (Челик, 2025). Бул эмгектин түрк тилине которулушу эки өлкөдөгү Айтматов адистеринин көз караштарынын окшош жана айырмаланган жактарын көрүү үчүн пайдалуу болот. Айтматов мисалы аркылуу Түркиядан кыргыз адабиятына кандай каралгандыгы боюнча дагы кенен масштабдуу изилдөөлөргө жол ача турган маалыматтарга жетүү жана көз караш айырмачылыктарынын себептерин талкуулоо да эки өлкөнүн адабиятынын бири-бирин таанып-билишине салым кошот.

Söylemez, O., Arslan, M. S., Arslan, D., & Raev, S. (2022). Çağdaş Kırgız şiiri antolojisi. Ankara: Bengü Yayınları.

Söylemez, O., Aşlar, H., & Göz, K. (2021). Kırgız Türklerinde isyan ve başkaldırı. O. Söylemez & S. Azap (Ed.), Türk dünyasında isyan ve başkaldırı: Edebiyata yansıyan özgür ruh (s. 261–328). İstanbul: Kesit Yayınları.

Söylemez, O., Raev, S., Arslan, M. S., & Arslan, D. (2022). Sır küpü şair Colon Mamıtov (1940-1988). Ankara: Bengü Yayınları.

Stanaliyev, S. (2025). Şimşeğin gözyaşı: Kasım Tınıstanov (M. Gümüş, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

Su, H. (2014). Çağdaş Kırgız öyküsü. Ankara: Hece Yayınları.

Şener, A. (2024). Kırgız romanında ideolojik tipler (1936–1991). Ankara: Bengü Yayınları.

Şener, A. (2025). Kırgız polisiye edebiyatı. Ankara: Bengü Yayınları.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Türkiye-Kırgızistan siyasi ilişkileri. 8 Ağustos 2026 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa adresinden erişildi.

Tan, A. (2013). Kıssa-ı Zelzele'nin kelime kadrosu ve geçiş dönemi özellikleri. Turkish Studies, 8(9), 2331–2350.

Tezcan, S. (1974). Türkçe çevirisinin yayını dolayısıyla Manas Destanı. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 21-22, 359–363.

Айтматовдон кийин өзүнчө эң көп изилдөө жүргүзүлгөн ысымдардын бири – Төлөгөн Касымбеков. Самет Азап тарабынан Касымбеков боюнча даярдалган доктордук диссертация «Төлөгөн Касымбеков - Адам жана чыгарма» (Tölögön Kasımbekov-İnsan ve Eser) деген ат менен китеп болуп чыгарылган. Мындан тышкары, Орхан Сөйлемез жана Самет Азаптын редакторлугу астында даярдалган «Талаанын үнү: Төлөгөн Касымбеков» (Bozkırın Sesi: Tölögön Kasımbekov) аттуу китепте көптөгөн изилдөөчүлөрдүн Касымбековдун чыгармалары боюнча жазган макалалары орун алган (Сөйлемез & Азап, 2022).

Түркияда кыргыз адабиятын таануу-га аракет кылган окурмандын дагы бир артыкчылыгы – Салижан Жигитов жана Качкынбай Артыкбаевди өзгөчө учур деп эсептесек, көбүнчө Айтматовдун мисалы аркылуу болсо да, кыргыз адабият таануучуларынын кыргыз адабиятына кандай караганын көрө ала турган илимий изилдөөлөрдүн которулгандыгы. Салижан Жигитовдун өзгөчөлүгү – анын Касым Тыныстанов, Сыдык Карачев, Алыкул Осмонов сыяктуу башка кыргыз адабиятчыларына тиешелүү макалаларынын да «Салижан Жигитов жана анын дүйнөсү» (Salican Cigitov ve Dünyası) деген ат менен түрк тилине которулган китепте орун алгандыгында. Орхан Сөйлемез жана Кемал Көздүн редакторлугу менен даярдалган китептеги мака-

Tınıstanov, K. (2023). Akademi geceleri: Tarihi drama (E. Altıok, Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

TRT Avaz. (2025, 8 Ekim). Cumhurbaşkanı Erdoğan Türk liderlere ortak alfabe ile basılmış Cengiz Aytmatov ve Oğuzname kitapları hediye etti. 10 Ağustos 2026 tarihinde https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/turkistandan/cumhurbaskani-erdogan-turk-liderlere-ortak-alfabe-ile-basilmis-cengiz-aytmatov-v/68e51fc08a46314d2325c5a4 adresinden erişildi.

TRT Haber. (2025, 30 Ekim). Türk Dünyası'nda yeni adım: 2 eser Ortak Türk Alfabesi ile yayımlandı. 10 Ağustos 2026 tarihinde https://www.trthaber.com/haber/turk-dunyasi/turk-dunyasinda-yeni-adim-2-eser-ortak-turk-alfabesi-ile-yayimlandi-924208.html adresinden erişildi.

Türk Akademisi. (2025). Çıngız Aytmatov. Aq keme. 7 Ağustos 2026 tarihinde https://turkicacademy.org/izdaniya/knigi/LITERATURE adresinden erişildi.

Türk Dil Kurumu. (2024, 9 Temmuz). "Yazılışının 950. Yıl Dönümünde Dîvânu Lugâti't-Türk: Türk Dünyasının Ortak Değeri Konferansı" Bişkek'te yapıldı. 7 Ağustos 2026 tarihinde https://tdk.gov.tr/icerik/basindan/yazilisinin-950-yil-donumunde-divanu-lugatit-turk-turk-dunyasinin-ortak-degeri-konferansi-biskekte-yapildi/ adresinden erişildi.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı [TİKA]. (2018, 4 Eylül). Hanımefendi Sayın Emine Erdoğan Kırgızistan'da. 5 Ağustos 2026 tarihinde https://tika.gov.tr/detail-hanimefendi_sayin_emine_erdogan_kirgizistan_da/ adresinden erişildi.

лалар Айтматовдун адабият майданына чыгышына байланыштуу өтө баалуу байкоолорду камтыган жазуулар менен бирге, кыргыз адабиятынын жалпы өзгөчөлүктөрү жана сөз болгон башка кыргыз өнөрпоздоруна байланыштуу изилдөөлөрдү да камтыйт (Жигитов, 2006). Кыргызстанда Жигитовдун чыгармалар жыйнагы кайрадан басылып чыгууда. Бардык жыйнактын сапаттуу котормо менен түрк тилине тартууланышы Түркиядагы кыргыз адабияты боюнча изилдөөлөргө чоң салым кошот. Экинчи бир өзгөчөлүк болсо, адабият тарыхчысы Качкынбай Артыкбаевдин «XX кылым кыргыз адабиятынын тарыхы» (XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi) аттуу эмгеги болуп саналат. Майрамгүл Дыйканбаева тарабынан которулган эмгек айрым учурларда Советтик көз карашка жакын пикирлерди камтыса да, кыргыз адабиятынын таанылышына маанилүү салым кошкон (Артыкбаев, 2013).

Белгилүү болгондой, түрк тилинде жазылган алгачкы өзүнчө адабият тарыхы — Нуржан Өзгендин TDK (Түрк тил уюму) тарабынан басылып чыккан «Жыйырманчы кылымдын биринчи жарымындагы кыргыз адабиятынын тарыхы» (Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi) аттуу эмгеги. Шуайип Каракаштын жетекчилигинде даярдалган магистрдик диссертациянын өркүндөтүлгөн варианты болгон бул эмгек түрк тилинде жазылган алгачкы

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı [TİKA]. (2021a, 29 Ocak). TİKA'dan Türk Dünyasına kitap desteği sürüyor. 5 Ağustos 2026 tarihinde https://tika.gov.tr/detail-tika_dan_turk_dunyasina_kitap_destegi_suruyor/ adresinden erişildi.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı [TİKA]. (2021b, 2 Nisan). Manas–Altay Dağlarının Kaplanı adlı roman TİKA desteğiyle Kırgızistan'da tanıtıldı. 5 Ağustos 2026 tarihinde https://tika.gov.tr/detail-manas_altay_daglarinin_kaplani_adli_roman_tika_destegiyle_kirgizistan%27_da_tanitildi/ adresinden erişildi.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı [TİKA]. (2023, 9 Kasım). 5. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı'na TİKA'dan destek. 5 Ağustos 2026 tarihinde https://tika.gov.tr/detail-5_turk_dunyasi_yazarlar_kurultayi%27na_tika%27dan_destek/ adresinden erişildi.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı [TİKA]. (2025, 11 Haziran). "Cengiz Aytmatov, Türk Dünyası'nın Geleceği" Forumu Kırgızistan'da düзenlendi. 6 Ağustos 2026 tarihinde https://tika.gov.tr/cengiz-aytmatov-turk-dunyasinin-gelecegi-forumu-kirgizistanda-duzenlendi/ adresinden erişildi.

Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi [TÜRKSOY]. (2018, 16 Kasım). Almatı'da "İnsanlığın Aytmatov'u" konferansı düzenlendi. 6 Ağustos 2026 tarihinde https://www.turksoy.org/haberler/2018-11-16-almati-da-insanligin-aytmatov-u-konferansi-duzenlendi adresinden erişildi.

Türkiye Yazarlar Birliği. (2022, 15 Hazi-

автордук кыргыз адабиятынын тарыхы болгондугу менен маанилүү (Өзген, 2014). Кыргыз адабиятына байланыштуу жасалган изилдөөлөрдүн ичинде толук кандуу адабият тарыхы катары кабыл алынбаса да, кыргыз адабиятынын жалпы өнүгүү панорамасын көрсөткөн китептер да бар. Булардын сап башында Орхан Сөйлемез жана Самет Азаптын редакторлугу менен даярдалган «Түрк дүйнөсү заманбап адабияттарынын колдонмосу» (Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı) турат. Китептеги кыргыз адабияты бөлүмү Орхан Сөйлемез жана Халит Ашлар тарабынан жазылган. Бул бөлүмдө кыргыздардын заманбап адабиятынын өнүгүшү, 20-кылымдагы доорлору жана башкы өкүлдөрү тууралуу маалымат орун алат (Сөйлемез & Ашлар, 2018). Орхан Сөйлемез менен Өмер Фарук Атештин редакторлугунда даярдалган «Түрк дүйнөсүндө чейрек кылымдык адабий тажрыйба: Улуттук рух жана адабиятка чагылышы» (Türk Dünyasında Çeyrek Asırlık Edebî Tecrübe: Millî Ruh ve Edebiyata Yansıması) аттуу китепте орун алган жана Халит Ашлар тарабынан жазылган «Заманбап кыргыз адабиятында улуттук аң-сезимдин чагылыштары» (Modern Kırgız Edebiyatında Millî Şuur Yansımaları) аттуу бөлүм да Түркияда эгемендүүлүктөн кийинки кыргыз адабиятын таанытуу жагынан маанилүү. Бул жерде Ашлар, өзгөчө Советтер доорунан кийинки кыргыз өнөрпоздорунун улуттук темаларга кантип кайтканына

ran). Türk Dünyası Şiir Güldestesi 9. 7 Ağustos 2026 tarihinde https://www.tyb.org.tr/turk-dunyasi-siir-guldestesi-9-55541h.htm adresinden erişildi.

Türkmen, F. (1995). Manas destanı üzerinde incelemeler: Çeviriler I. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı [TÜRKSOY]. (2023, 27 Kasım). Kırgızistan Kültür Günleri Ankara'da başladı. 7 Ağustos 2026 tarihinde https://www.turksoy.org/haberler/kirgizistan-kultur-gunleri-ankarada-basladi adresinden erişildi.

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı [TÜRKSOY]. (2025, 3 Haziran). IV. Türk Dünyası Edebiyat ve Kitap Festivali başarıyla tamamlandı. 6 Ağustos 2026 tarihinde https://www.turksoy.org/haberler/iv-turk-dunyasi-edebiyat-ve-kitap-festivali-basariyla-tamamlandi adresinden erişildi.

Yıldız, N. (1995). Manas destanı (W. Radloff) ve Kırgız kültürü ile ilgili tespit ve tahliller. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı [YTB]. (2022a, 25 Mart). Türk Devletleri diaspora kurumları YTB ev sahipliğinde toplanıyor. 7 Ağustos 2026 tarihinde https://ytb.gov.tr/haberler/turk-devletleri-diaspora-kurumlari-ytb-ev-sahipliginde-toplaniyor adresinden erişildi.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı [YTB]. (2022b, 29 Mart). Türk Devletleri Teşkilatı diasporaları YTB ev sahipliğinde buluştu. 7 Ағустос 2026 tarihinde https://ytb.gov.tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-diasporalari-ytb-ev-sahipliginde-bulustu adresinden erişildi.

токтолуп, процессти Түркиядагы Улуттук адабият доору менен байланыштырган (Ашлар, 2020). Фырат Ялдыздын редакторлугунда даярдалган «30 жылдыгында Түрк Республикалары» (30. Yılında Türk Cumhuriyetleri) аттуу китепте Якуп Өмероглу жана Өмер Фарук Атеш биргелешип жазган «Эгемендүүлүк доорундагы Түрк республикаларынын адабияттарына жалпы көз караш» (Bağımsızlık Dönemi Türk Cumhuriyetleri Edebiyatlarına Genel Bir Bakış) аттуу бөлүмдө да Совет доорунан кийинки кыргыз адабиятынын өнүгүү нугу жөнүндө маалымат берилип, жаңы пайда болгон постмодерндик тенденцияларга токтолгон жана эгемендүүлүккө өткөөл мезгилдин социалдык-экономикалык саясаттарынын кыргыз поэзиясына кандайча чагылганы баса белгиленген (Өмероглу & Атеш, 2021).

Кыргыз адабиятынын жалпы панорамасын берген чыгармалар менен бирге белгилүү бир доорду же теманы борборго алуу менен жасалган изилдөөлөр да кыргыз адабиятынын Түркияда таанылышына салым кошууда. Булардын сап башында Орхан Сөйлемез жана Самет Азаптын редакторлугунда даярдалган «Түрк дүйнөсүндөгү көтөрүлүш жана каршы чыгуу - Адабиятка чагылган эркин рух» (Türk Dünyasında İsyan ve Başkaldırı-Edebiyata Yansıyan Özgür Ruh) китебинде Орхан Сөйлемез, Халит Ашлар жана Кемал Көз тарабынан жазылган «Кыргыз түрктөрүндөгү көтөрүлүш жана

Ивгин, Х. (2020). Манас – Алтай тоолорунун жолборсу: Мифологиялык эпос-роман (Б. Жунусалиев, котор.). Анкара: Kültür Ajans басмасы.

каршы чыгуу» (Kırgız Türklerinde İsyan ve Başkaldırı) бөлүмү турат. Бул жерде Үркүн окуясынын кыргыз адабиятына кандайча чагылганы көтөрүлүш жана каршы чыгуу темаларынын тегерегинде Касым Тыныстанов, Сыдык Карачев, Мукай Элебаев сыяктуу көптөгөн жазуучу жана акындардын чыгармаларынан алынган мисалдар менен каралган (Сөйлемез & Ашлар & Көз, 2021). Дагы бир маанилүү чыгарма — Энвер Капагандын кыргыз акындарынын Октябрь революциясына кандай караганын көрсөткөн «Кыргыз поэзиясындагы Октябрь революциясы» (Kırgız Şiirinde Ekim Devrimi) аттуу китеби. Бул изилдөөдө XX-кылымдын башындагы кыргыз акындарынын революция темасындагы ырлары каралып, Совет режиминин курулушуна жол ачкан Октябрь революциясынын ырларда кандай кабыл алынганы иликтенген. Капаган, мындан тышкары революцияны кабыл алган жана колдогон акындардын муну кандай себептер менен жасаганын тексттер аркылуу түшүндүрүүгө аракет кылган (Капаган, 2015). Мустафа Кундакчы тарабынан жазылган «Кыргыз Замана адабияты» (Kırgız Zamane Edebiyatı) аттуу изилдөөдө болсо Калыгул Бай уулу, Арстанбек Буйлаш уулу, Молдо Кылыч Шамыркан уулу, Молдо Нияз, Алдаш Молдо, Нурмолдо сыяктуу акындардын ырларынын негизинде, замандын кыйынчылыктарын баяндагандыгы үчүн «замана адабияты» доору деп

аталган мезгил изилденген. Бул эмгек Совет доорунан мурунку кыргыз поэзиясынын Түркияда таанытылышын камсыз кылган сейрек изилдөөлөрдөн болгондугу үчүн маанилүү (Кундакчы, 2019). Айше Шенер кылмыш жана кылмышкер темаларынын тегерегинде калыптанган детектив жанрын «Кыргыз детектив адабияты» (Kırgız Polisiye Edebiyatı) аттуу китебинде караган. Түрк дүйнөсүнүн адабияттары тармагында детектив жанры боюнча изилдөөлөр Түркияда абдан чектелүү. Бул эмгек кыргыз детектив адабияты боюнча китеп көлөмүндөгү алгачкы изилдөө болгондугу менен маанилүү. Ошондой эле изилдөөдө Совет жана эгемендүүлүк доорундагы чыгармалар каралып, саясий жана экономикалык түзүлүштөгү өзгөрүүлөрдүн кылмыш көрүнүшүнө кандай таасир эткени жана бул абалдын чыгармаларга кандайча чагылганы да көрсөтүлгөн (Шенер, 2025).

Адабий жанрлар борборго алынып жасалган изилдөөлөрдү караганда, романдын алдыңкы планга чыкканы байкалат. Майрамгүл Дыйканбаеванын «Кыргыс романы - Башлангычтан багымсызлыга 1917-1990» (Kırgız Romanı - Başlangıçtan Bağımsızlığa 1917-1990) аттуу көлөмдүү эмгеги Совет мезгилинде жаралып өнүккөн кыргыз романынын Түркияда таанытылышы үчүн маанилүү кадам. Жазуучу өзү да чыгармасын жазуу максатын Совет доорундагы кыргыз романчыларын Түркиядагы окурманга таа-

нытуу деп белгилеген. Бул романдардын айрымдарынын басылмаларын Кыргызстанда да табуу кыйын болгондуктан, окуялардын желеси кеңири берилип, Түркиядагы изилдөөчүлөрдүн романдар жөнүндө жетиштүү маалыматка ээ болушу максат кылынган (Дыйканбаева, 2021). Айше Шенердин «Кыргыс романында идеоложик типлер (1936-1991)» (Kırgız Romanında İdeolojik Tipler (1936 – 1991)) деген ат менен китеп болуп чыккан доктордук диссертациясы да Совет мезгилиндеги кыргыз романы боюнча маанилүү булак болуп саналат. Бул изилдөөдө кыргыз романдары идеологиялык гегемония түшүнүгүнүн алкагында негиздөөчү жана каршы типтер өңүтүнөн каралган (Шенер, 2024).

Түркияда жасалган же түрк тилине которулган кыргыз адабиятына байланыштуу изилдөөлөр менен катар түрк адабияты боюнча Кыргызстанда корголгон диссертациялар жана басылмалар да бар. «Манас» университетинин Түркология бөлүмүндө кыргыз студенттери тарабынан Мемдух Шевкет, Саит Фаик, Сабахаттин Али сыяктуу түрк жазуучулары тууралуу магистратура жана докторантура диссертациялары корголгон (Өмероглу & Атеш, 2021, 268-б.). Диссертацияларды жазган студенттердин басымдуу бөлүгүнүн кыргыз болушу жана бул жаштардын келечекте Кыргызстанда мугалим же окутуучу болуп иштеп, түрк адабиятын өз өлкөлөрүндө тааныта тур-

гандыктары адабий мамилелерди жогорулатуу жана маданий жакындашууну камсыз кылуу жагынан маанилүү.

Корутунду

Улуттарды бири-бирине байлаган негизги көпүрөлөр саясаттын күндөлүк зарылдыктар менен курган конъюнктуралык өткөөлдөрү эмес; тилдин, адабияттын жана орток кыялдануунун (мухайиленин) сабырдуулук менен өргөн туруктуу, тектүү баалуулуктар менен курулган экзистенциалдык мүнөздөгү байланыштар болуп саналат. Түркия менен Кыргызстандын ортосунда акыркы 35 жылда курулган адабий мамилелер да дал ушундай тектүү байланыштын, сайма сайгандай өрүлүп көтөрүлгөн тулкусу. Эгемендүүлүктүн алгачкы күндөрүндө бир нече тартынчаак байланыштар менен башталган бул сапар, бүгүнкү күндө өз ара тааныу жана таанылуу эркине айланды.

Башында Түркиядагы окурмандын кыргыз адабиятынан кабары, «Манас» эпосунун алыстан угулган жаңырыгы жана Чыңгыз Айтматовдун жарыгынан гана турган. Ал эми бүгүн ошол эле окурман ал жарыктын айланасына чогулган бүтүндөй бир курамды тааныйт. Бул өзгөрүүдө ТИКА, ТҮРКСОЙ, Түрк Мамлекеттери Уюму, Түрк Академиясы, Түрк тил уюму, Евразия жазуучулар союзу сыяктуу мекемелердин жигердүү аракеттери менен катар, Кыргыз-Түрк «Манас» университе-

ти, Кыргызстандын Түркиядагы элчилиги жана Түркия Республикасы Маданият жана туризм министрлигинин жетекчилигинде ишке ашырылган иш-чаралардын да үлүшү чоң. Адабий жанрлар боюнча уюштурулган сынактар, берилген сыйлыктар, эскерүү кечелери, симпозиумдар жана панелдер — эки мамлекеттин маданият саясаттары кагаз бетинде калбастан, жашоого аралашканынын реалдуу далилдери.

Тарыхтагы бардык чоң өзгөрүү, трансформация жана кайра жаралуу (ренессанс) кыймылдарынын негизи, негизги чаңдаштыруучу катары каралган сапаттуу котормолордун көптүгүнө барып такалат. Атайын мүнөздөгү басмаканалар менен катар акыркы жылдары Түрк дүйнөсүн негизги максат кылып иштеген Евразия жазуучулар союзунун басма мекемеси болгон «Бенгү» (Bengü) басмасын бул алкакта өзгөчө белгилеп өтүшүбүз керек. Ал кыргыз адабиятынын ар кандай муундарынан жана ар башка жанрлардагы өкүлдөрүн түрк окурманына тартуулады; Молдо Нияз, Касым Тыныстанов, Мукай Элебаев, Ашым Жакыпбеков, Төлөгөн Касымбеков, Жолон Мамытов, Мар Байжиев, Өскөн Даникеев жана Султан Раев сыяктуу ысымдар ушинтип Түркияда өз үнүнө ээ болушту.

Кыргызстанда болсо Юнус Эмре, Мехмет Акиф, Решат Нури Гүнтекин, Якуп Кадри, Мемдух Шевкет, Назым Хикмет,

Сабахаттин Али, Орхан Кемал, Азиз Несин, Яшар Кемал жана Орхан Памук сыяктуу ысымдар кыргыз тилине которулуп, түрк адабиятынын Кыргызстанда таанылышы камсыздалды.

Бирок бул көпүрөнүн эки тиреги али бирдей бийиктикте эмес. Түрк адабиятынан кыргыз тилине жасалган котормолор саны жагынан артта калууда; ал эми сапатка байланыштуу көйгөйлөр да бул тең салмаксыздыкты тереңдетүүдө. Ошондуктан сапаттуу котормочулар курамын даярдоо, орток терминологияны түзүү жана котормочулар ортосунда үзгүлтүксүз байланышты жана координацияны камсыз кылуу, мындан ары жакшы ниеттеги каалоо болуудан чыгып, институционалдык мүнөздөгү милдеттүү программага айланышы керек. Анткени котормодо сөздөр гана орун которбойт; сөздөрдүн артындагы дүйнө таанымы да ташылат.

Түркия менен Кыргызстандын 35 жылдык адабий сапары – үзгүлтүккө учуратылган боордоштуктун өз тамырына кайтуу баяны. Бул мамилелердин бекемделиши эки өлкөнүн гана жетишкендиги эмес; ал бүткүл Түрк дүйнөсүнүн орток кыялдануусун кура турган улуу жүрүштүн эң бекем тиректеринин бири болуп саналат. Антейдин топуракка тийген сайын кайра жаралганындай эле, тектүү болмуштук баалуулуктар менен өрүлгөн ар бир адабий текст да өз окур-

манында ошондой эле кайра жаралуу таасирин жаратат.

Көрсөтүлгөн булактар

Абдылдаева, А., Ахматов, А. & Токтогазиев, Ж. (2023). Айын гиземли йүзү (Э. Арыкоглу & У. Алимов, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Аврасия язарлар бирлиги. (2023a, 15-ноябрь). VII. Улусларарасы Кашгарлы Махмут хикайе ярышмасы дережелери белли олду. 2026-жылдын 7-августунда https://ЕЖС.org.tr/haberler/vii-uluslararasi-kasgarli-mahmut-hikaye-yarismasi-dereceleri-belli-oldu-6554d056ac618 дарегинен алынды.

Аврасия язарлар бирлиги. (2023b, 24-ноябрь). Аврасия язарлар бирлигинден Кыргыз милли язарлар бирлиги башканы Нурлан Калыбекова Онур мадалйасы такдим эдилди. 2026-жылдын 7-августунда https://ЕЖС.org.tr/haberler/avrasya-yazarlar-birligi-nden-kirgiz-milli-yazarlar-birligi-baskani-nurlan-kalibekov-a-onur-madalyasi-takdim-edildi-6565b79a4cfda дарегинен алынды.

Ажыматов, З. (2024). Йүрек ве йеркүре: Сечилмиш шиирлер (М. Сайдылкан, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Азап, С. (2016). Танры Дагындан сеслер. Анкара: Бенгү йайынлары.

Азап, С. (2017). Төлөгөн Касымбеков-Инсан ве эсер. Анкара: Бенгү йайынлары.

Айтматов, Ч. (1965). Жемиле (Ш. Х.

Курбаноглу, Котор.). Истанбул: Хүр йайыневи.

Айтматов, Ч. (1969). Копар зинжирлерини Гүлсары! (Т. Алангу, Котор.). Истанбул: Май йайынлары.

Айтматов, Ч. (1969). Топрак ана (Y. Тамер, Котор.). Истанбул: Варлык йайынлары.

Айтматов, Ч. (1975). Бир яз түркүсү (Жемиле) – Өгретмен Дуйшен (Y. Тамер, Котор.). Истанбул: Варлык йайынлары.

Айтматова, Р. & Ахматов, А. (2025). Инсан хатырландыкча яшар- Женгиз Айтматов: Сөйлеши /аны (Х. Ашлар & Г. Челик, Котор.). Чанаккале: Парадигма Академи йайынлары.

Акматалиев, А. (2019). Женгиз Айтматов күнлүклери. (Ж. Исмаилова & М. Кундакчы, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Анкара үниверситети. (2023, 13-октябрь). Дил ве тарих-жография факүлтеси Фараби салонунда “3. Женгиз Айтматов гүнлери” адыла улусларарасы катылымлы билимсел бир топланты дүзенленди. 2026-жылдын 7-августунда https://www.dtcf.ankara.edu.tr/2023/10/13/dil-ve-tarih-cografya-fakultesi-farabi-salonunda-3-cengiz-aytmatov-gunleri-adiyla-uluslararasi-katilimli-bilimsel-bir-toplanti-duzenlendi/ дарегинен алынды.

Артыкбаев, К. (2013). XX. йүзжыл Кыргыз эдебияты тарихи (М. Дыйканбаева, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Асек уулу, Э. (2024). Ич чекиш: Сечилмиш шиирлер (М. Сайдылкан, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Атеш, Ө. Ф. (2014). Рефик Өздектин кенди мезарыны казан адам хикайесинде Женгиз Айтматов тесири. М. Демир, Х. Өзер & Х. Алпсой (Ред.), II. Улусларарасы Түрк ве дүйа эдебиятлары арасында эткилешимлер семпозиюму ТҮДЕАС билдирилер китабы (189-194-б.). Зонгулдак: Бүлент Эжевит үниверситети йайынлары.

Ахматов, А. & Айтматова, Р. (2023). Каткелди (А. Шенер & Ж. Алимова, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Ашлар, Х. (2020). Модерн Кыргыс эдебиятында милли шуур йансымалары. О. Сөйлемез & Ө. Ф. Атеш (Ред.), Түрк дүйасында чейрек асырлык эдеби тежрүбе: Милли рух ве эдебията йансымасы (109–138-б.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Байжиев, М. (2022). Драмалар I (Узун йол трени-Гелин ве дамат) (К. Гөз, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Байжиев, М. (2023). Драмалар II (Дүелло-Хер эвде байрам) (К. Гөз, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Баюр, Й. Х. (1963). Ататүрк хаяты ве эсери. Анкара: Гүвен басымеви.

Гөгержин, А. (2016). Claude Simon'un gözünden Rusya fragmanları: L'Invitation / Davet. РумелиДЕ дил ве эдебият араштырмалары дергиси, (4), 27-34-б.

Гүленсой, Т. (2002). Манас дестаны:

Түркийе Түркчеси иле. Анкара: Акчаг йайынлары.

Гүмүш, Э. О. (2025). Күлтүрел гележегимиз: Кыргыс эпик дестан тиятросу геленеги. Анкара: Бенгү йайынлары.

Даникеев, Ө. (2021). Кызын сырры (Бүтүн хикайелери) (С. Азап & Э. Алтыок, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Демир, Й. (2025). Кыргыз дестанларында күлтүрел теспит ве тахлилдер (Карагул Ботом, Жалайыр Жалгыз, Ак Бермет, Качкан Кыз, Кыз Жибек). Анкара: Бенгү йайынлары.

Дыйканбаева, М. (2017). Узун йол: Илк Кыргыз романы үзерине олушумсал япысалжы бир инжелеме. Конья: Көмен йайынлары.

Дыйканбаева, М. (2021). Гүнүмүз Кыргыс өйкүсү. (Ө. Күчүкмехметоглу, Ред.). Анкара: Хеже йайынлары.

Дыйканбаева, М. (2021). Кыргыз романы: Башлангычтан багымсызлыга (1917–1990). Эрзурум: Феномен йайынжылык.

Жакиев, Б. (2016). Яйдан чыкан нагмелер (К. Куламшаев, Котор.). Анкара: ТҮРКСОЙ йайынлары.

Жакыпбеков, А. (2008). Биз бабасыз бүйүдүк (Сечме хикайелер) (О. Сөйлемез & К. Гөз, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Ивгин, Х. (2020). Манас – Алтай тоолорунун жолборсу: Мифологиялык

Kazybek Kazalchy (2024). Gazel shairi Kazybek Kazalchy (S. Börübay, M. Saydylkan, A. Adilova & A. Mambetisaeva, Kotor.). Ankara: Bengü yayınları.

Kayıpov, S. (2005a). Başlangıçtan günümüze kadar Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi: Kırgız edebiyatı I (31-t.). Ankara: Kültür ve turizm bakanlığı yayınları.

Kayıpov, S. (2005b). Başlangıçtan günümüze kadar Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi: Kırgız edebiyatı II (32-t.). Ankara: Kültür ve turizm bakanlığı yayınları.

Kapagan, E. (2015). Kırgız şiirinde Ekim Devrimi: Devrimi hazırlayan ve kabul görmesini sağlayan sebepler. Ankara: Akçağ yayınları.

Касапоглу Ченгел, Х. (2023). Түрк Дүнйасы шиир антоложиси: Кыргыс шиири. Анкара: Түрк дил куруму йайынлары.

Касымбеков, Т. (2003). Кырылан кылыч I: Хан сарайы (И. Атабей & С. Коч, Котор.). Анкара: Яргы йайыневи.

Касымбеков, Т. (2004). Кырылан кылыч II: Исйан (И. Атабей & С. Коч, Котор.). Анкара: Яргы йайыневи.

Касымбеков, Т. (2008). Баскын (С. Коч & Б. Бугубаева, Котор.). Конья: Генчлик китапеви.

Касымбеков, Т. (2020). Инсан олмак истийорум (Бүтүн хикайелери) (С. Азап, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Касымбеков, Т. (2023). Кыргын (Бир Үркүн хикайеси) (С. Азап & Э. Алтыок, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Койчиев, А. (2021). Давул Ташын хикайеси (О. А. Чатал, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Колжу, А. И. (2008). Бозкырдагы билге: Женгиз Айтматов. Эрзурум: Салкымсөгүт йайынлары.

Коркмаз, Р. (2016). Айтматов анлатыларында өтекилешме соруну ве дөнүш излеклери. Истанбул: Кесит йайынлары.

Коркмаз, Р. (2023). Женгиз Айтматов: Бир семендерлешме өйкүсү. Истанбул: Түрк күлтүрүне хизмет вакфы йайынлары.

Коркмаз, Р. (Ред.). (2009). Женгиз Айтматов. Анкара: Т.Ж. Күлтүр ве туризм баканлыгы йайынлары.

Коркмаз, Р. (Ред.). (2025). Женгиз/ Чыңгыз АЙТМАТОВ. Анкара: Т.Ж. Күлтүр ве туризм баканлыгы йайынлары.

Кундакчы, М. (2019). Кыргыс замане эдебияты. Анкара: Бенгү йайынлары.

Кынажы Баран, Ж. (2026). 35. йылында Түркийе Казакстан эдеби илишкилери. К. Зорлу (Ред.), Багымсызлыгынын 35. йылында Түркийе-Казакстан илишкилери (151-191-б.). Анкара: АК Парти Түрк девлетлери иле илишкилер башканлыгы.

Манас: Сагымбай Орозбаков уулунун варианты (Н. Ата Йылдыз, ред.). (2017). Стамбул: Түрк дүйнөсү муниципалитеттер бирлиги.

Молдо Кылыч. (2010). Кысса-и Зелзеле: Метин-инжелеме-дизин (М. Йылдыз, Даярд.). Конья: Көмен йайынлары.

Молдо Нияз. (2023). Сәнат-и дигәрәстәр: Метин-инжелеме-сөзлүк (Г. Нармаматова, Даярд.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Назаралиев, Б. (2025). Диет (М. Гүмүш, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Өзген, Н. (2014). Йирминжи йүзжылын илк ярысында Кыргыс эдебияты тарихи (1900–1950). Анкара: Түрк дил куруму йайынлары.

Өмероглу, Я. & Атеш, Ө. Ф. (2021). Багымсызлык дөнөми Түрк Жумхуриетлери эдебиятларына генел бир бакыш. Ф. Ялдыз (Ред.), 30. йылында Түрк Жумхуриетлери: Бөлгесел политика (249–280-б.).

Анкара: Нобел академик йайынжылык.

Өмероглу, Я. (2024, 1-февраль). Эдитөрден. Кардеш калемлер, (206). 2026-жылдын 7-августунда https://www.kardeskalemler.com/yazi/editorden-65cf5aa4546b0 дарегинен алынды.

Өмүрканов, А. (2025). Севгинин жүз шиири (М. Гүмүш, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Радлов, В. (Radloff, W.) (1995). Манас дестаны: Кыргыс Түркчеси метин-Түркийе Түркчеси чевириси (Э. Гүрсой Наскали, Даярд.). Анкара: ТҮРКСОЙ йайынлары.

Раев, С. (2011). Хафтанын бешинжи гүнү (О. Сөйлемез, Х. Ашлар & К. Гөз, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Раев, С. (2019). Тымархане (О. Сөйлемез & К. Гөз, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Раев, С. (2022). Гүнеши тутан чожук (К. Гөз, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Раев, С. (2024). Пусу (К. Гөз, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Раев, С. (2025). Ак лейлек (К. Гөз, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Солак, Ф. (2004). Кыргызистан иле илгили Түркче библийографя (1928-2003): Тезлер-китаплар-макалелер. Манас үниверситети сосял билимлер дергиси, 5(9), 67-115-б.

Сөйлемез, О. & Азап, С. (2022). Бозкырын сеси: Төлөгөн Касымбеков. Анкара: Бенгү йайынлары.

Сөйлемез, О. & Атеш, Ө. Ф. (2023). Түркийе ве Түрк дүнйасында модерн жумхуриетлере гиден сүречте эдебиятын ролү. Түрк күлтүрү инжелемелери дергиси, (50), 303–332-б.

Сөйлемез, О. & Ашлар, Х. (2009). Чагдаш Кыргыс хикайелери антоложиси. Эрзурум: Салкымсөгүт йайынлары.

Сөйлемез, О. & Ашлар, Х. (2018). XX. йүзжыл Кыргыс эдебияты. О. Сөйлемез & С. Азап (Ред.), Түрк дүнйасы чагдаш эдебиятлары эл китабы (207–320-б.). Истанбул: Кесит йайынлары.

Сөйлемез, О. & Гөз, К. (2006). Хаяты ве эдеби кишилиги. О. Сөйлемез & К. Гөз (Ред.), Салижан Жигитов ве дүнйасы (15–25-б.). Бишкек: Кыргызистан-Түркийе Манас үниверситети йайынлары.

Сөйлемез, О. (2002). Женгиз Айтматов: Хаяты ве эсерлери үзерине инжелемелер. Анкара: КараМ йайынжылык.

Сөйлемез, О. (2010). Женгиз Айтматов: Тематик инжелемелер. Анкара: Ататүрк күлтүр меркези йайынлары.

Сөйлемез, О., Арслан, М. С., Арслан, Д. & Раев, С. (2022). Чагдаш Кыргыс шиири антоложиси. Анкара: Бенгү йайынлары.

Сөйлемез, О., Ашлар, Х. & Гөз, К. (2021). Кыргыс Түрклеринде исйан ве башкалдыры. О. Сөйлемез & С. Азап (Ред.), Түрк дүнйасында исйан ве башкалдыры: Эдебията йансыян өзгүр рух (261–328-б.). Истанбул: Кесит йайынлары.

Сөйлемез, О., Раев, С., Арслан, М. С. &

Арслан, Д. (2022). Сыр күпү шаир Жолон Мамытов (1940-1988). Анкара: Бенгү йайынлары.

Станалиев, С. (2025). Шимшегин гөзяшы: Касым Тыныстанов (М. Гүмүш, Котор.). Анкара: ТДК йайынлары.

Су, Х. (2014). Чагдаш Кыргыс өйкүсү. Анкара: Хеже йайынлары.

Т.Ж. Дышишлери баканлыгы. (ж.ж.). Түркийе-Кыргызистан сияси илишкилери. 2026-жылдын 8-августунда https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa дарегинен алынды.

Тан, А. (2013). Кысса-и Зелзеленин келиме кадросу ве гечиш дөнөми өзелликлери. Туркиш Стадис (Turkish Studies), 8(9), 2331–2350-б.

Тезжан, С. (1974). Түркче чевирисинин йайыны долайысыйла Манас дестаны. Түрк дили араштырмалары йыллыгы-Беллетен, 21-22, 359–363-б.

ТРТ Аваз. (2025, 8-октябрь). Жумхурбашканы Эрдоган Түрк лидерлере ортак алфабе иле басылмыш Женгиз Айтматов ве Огузнаме китаплары хедийе этти. 2026-жылдын 10-августунда https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/turkistandan/cumhurbaskani-erdogan-turk-liderlere-ortak-alfabe-ile-basilmis-cengiz-aytmatov-v/68e51fc08a46314d2325c5a4 дарегинен алынды.

ТРТ Хабер. (2025, 30-октябрь). Түрк дүнйасында йени адым: 2 эсер Ор-

так Түрк Алфабеси иле йайымланды. 2026-жылдын 10-августунда https://www.trthaber.com/haber/turk-dunyasi/turk-dunyasinda-yeni-adim-2-eser-ortak-turk-alfabesi-ile-yayimlandi-924208.html дарегинен алынды.

Түрк академиясы. (2025). Чыңгыз Айтматов. Aq keme. 2026-жылдын 7-августунда https://turkicacademy.org/izdaniya/knigi/LITERATURE дарегинен алынды.

Түрк дил куруму. (2024, 9-июль). “Йазылышынын 950. йыл дөнүмүнде Дивану Лугатит-Түрк: Түрк дүнйасынын ортак дегери конферансы” Бишкекте япылды. 2026-жылдын 7-августунда https://TDK.gov.tr/icerik/basindan/yazilisinin-950-yil-donumunde-divanu-lugatit-turk-turk-dunyasinin-ortak-degeri-konferansi-biskekte-yapildi/ дарегинен алынды.

Түрк ишбирлиги ве координасйон ажансы башканлыгы [ТИКА]. (2018, 4-сентябрь). Ханымэфенди сайын Эмине Эрдоган Кыргызистанда. 2026-жылдын 5-августунда https://tika.gov.tr/detail-hanimefendi_sayin_emine_erdogan_kirgizistan_da/ дарегинен алынды.

Түрк ишбирлиги ве координасйон ажансы башканлыгы [ТИКА]. (2021a, 29-январь). ТИКАдан Түрк дүнйасына китап дестеги сүрүйор. 2026-жылдын 5-августунда https://tika.gov.tr/detail-tika_dan_turk_dunyasina_kitap_destegi_suruyor/ дарегинен алынды.

Түрк ишбирлиги ве координасйон ажансы башканлыгы [ТИКА]. (2021b, 2-апрель). Манас–Алтай дагларынын капланы адлы роман ТИКА дестегиле Кыргызистанда танытылды. 2026-жылдын 5-августунда https://tika.gov.tr/detail-manas_altay_daglarinin_kaplani_adli_roman_tika_destegiyle_kirgizistan%27_da_tanitildi/ дарегинен алынды.

Түрк ишбирлиги ве координасйон ажансы башканлыгы [ТИКА]. (2023, 9-ноябрь). 5. Түрк дүнйасы язарлар курултайына ТИКАдан дестек. 2026-жылдын 5-августунда https://tika.gov.tr/detail-5_turk_dunyasi_yazarlar_kurultayi%27na_tika%27dan_destek/ дарегинен алынды.

Түрк ишбирлиги ве координасйон ажансы башканлыгы [ТИКА]. (2025, 11-июнь). “Женгиз Айтматов, Түрк дүнйасынын гележеги” форуму Кыргызистанда дүзенленди. 2026-жылдын 6-августунда https://tika.gov.tr/cengiz-aytmatov-turk-dunyasinin-gelecegi-forumu-kirgizistanda-duzenlendi/ дарегинен алынды.

Түрк күлтүр ве санатлары ортак йөнетими [ТҮРКСОЙ]. (2018, 16-ноябрь). Алматыда “Инсанлыгын Айтматову” конферансы дүзенленди. 2026-жылдын 6-августунда https://www.turksoy.org/haberler/2018-11-16-almati-da-insanligin-aytmatov-u-konferansi-duzenlendi дарегинен алынды.

Түркийе язарлар бирлиги. (2022, 15-июнь). Түрк дүнйасы шиир гүлдестеси 9. 2026-жылдын 7-августунда https://www.

tyb.org.tr/turk-dunyasi-siir-guldestesi-9-55541h.htm дарегинен алынды.

Түркмен, Ф. (1995). Манас дестаны үзеринде инжелемелер: Чевирилер I. Анкара: Түрк дил куруму йайынлары.

Тыныстанов, К. (2023). Академи гежелери: Тарихи драма (Э. Алтыок, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Улусларарасы Түрк күлтүрү тешкилаты [ТҮРКСОЙ]. (2023, 27-ноябрь). Кыргызистан күлтүр гүнлери Анкарада башлады. 2026-жылдын 7-августунда https://www.turksoy.org/haberler/kirgizistan-kultur-gunleri-ankarada-basladi дарегинен алынды.

Улусларарасы Түрк күлтүрү тешкилаты [ТҮРКСОЙ]. (2025, 3-июнь). IV. Түрк дүнйасы эдебият ве китап фестивали башарыла тамамланды. 2026-жылдын 6-августунда https://www.turksoy.org/haberler/iv-turk-dunyasi-edebiyat-ve-kitap-festivali-basariyla-tamamlandi дарегинен алынды.

Хасдедеоглу, М. О. (2019). Тымарханеден Кутсал топраклара: Виждан хесабынын романы: Тымархане. Кардеш калемлер, 147.

Челик, Г. (2025). Кыргыз-түрк окумуштууларынын Чыңгыз Айтматов феноменин ачуудагы жалпылыктары жана айырмачылыктары. Анкара: Бенгү йайынлары.

Черибаш, М. (2011). Кыргыз Түрклеринин дестанжылык геленеги ве Эр Сол-

тоной дестаны. Анкара: Түрк күлтүрүнү араштырма энститүсү йайынлары.

Шенер, А. (2024). Кыргыз романында идеоложик типлер (1936–1991). Анкара: Бенгү йайынлары.

Шенер, А. (2025). Кыргыз полисие эдебияты. Анкара: Бенгү йайынлары.

Элебаев, М. (2012). Зор заманлар (Сечме хикайелер) (О. Сөйлемез & Х. Ашлар, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Элебаев, М. (2015). Узун йол (М. Дыйканбаева, Котор.). Анкара: Бенгү йайынлары.

Юртдышы Түрклер ве акраба топлулуклар башканлыгы [ЙТБ]. (2022a, 25-март). Түрк девлетлери диаспора курумлары ЙТБ эв сахиплигинде топланыйор. 2026-жылдын 7-августунда https://ytb.gov.tr/haberler/turk-devletleri-diaspora-kurumlari-ytb-ev-sahipliginde-toplaniyor дарегинен алынды.

Юртдышы Түрклер ве акраба топлулуклар башканлыгы [ЙТБ]. (2022b, 29-март). Түрк девлетлери тешкилаты диаспоралары ЙТБ эв сахиплигинде булушту. 2026-жылдын 7-августунда https://ytb.gov.tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-diasporalari-ytb-ev-sahipliginde-bulustu дарегинен алынды.

ORTAK HARFLİ MİLLÎ ALFABE: TÜRK DÜNYASINI KÜLTÜREL VE İNSANİ AÇIDAN BİRLEŞTİRMENİN TEMELİ

ОРТОК ТАМГАЛУУ УЛУТТУК АЛФАВИТ: ТҮРК ААЛАМЫН МАДАНИЙ-ГУМАНИТАРДЫК БИРИКТИРҮҮНҮН НЕГИЗИ

PROF. DR. SIRTBAY MUSAYEV
ПРОФ. ДР. СЫРТБАЙ МУСАЕВ

PROF. DR. SIRTBAY MUSAYEV*
*ПРОФ. ДР. СЫРТБАЙ МУСАЕВ**

Künkorsuzduk (bağımsızlık), "közkaransızdık" (bağımsızlık/müstakillik) ve "egemen" (egemenlik) kelimeleri Kırgız dilinde öteden beri kullanılmakla birlikte, geçen yüzyılın 90'lı yıllarından itibaren bu kelimelerin anlamsal içeriğinde birtakım semantik değişimler meydana gelmiş ve siyasi-ideolojik nitelik kazanan terimler olarak kullanım alanları genişlemiştir. Bu dönemde "egemenlik" (süverenite) kavramı da halkın bilincine yerleşmeye başlamıştır. Bunun temel nedeni, SSCB olarak adlandırılan büyük imparatorlukta Yeniden Yapılanma (Perestroyka), Açıklık (Glasnost) ve Çoğulculuk (Plüralizm) süreçlerinin başlamasıdır. Baltık kıyısındaki birlik cumhuriyetlerinde, Moldova ve Ukrayna gibi batıdaki cumhuriyetlerde millî bağımsızlığa yönelen hareketler çoğalmış; SSCB bünyesinden ayrılma, müstakil ve yeni egemen devletler kurma çağrıları sıklaşmış; kendi milletlerinin dillerine kendi cumhuriyetlerinde devlet dili statüsü verilmesi talebi güçlü biçimde gündeme gelmiş ve bazı cumhuriyetlerde yerli millî dile devlet dili statüsü kazandıran yasalar kabul edilmeye başlanmıştır.

Sovyetler Birliği genelinde oluşmaya başlayan bu sosyo-politik ve ideolojik-psikolojik ortam ve koşullar, bir yandan 1989 yılının ilk aylarında Kırgızistan'da tartışılmaya başlanan devlet dili meselesinin, yani Kırgız diline devlet dili statüsü verilmesi konusunun yedi-sekiz ay boyunca son derece yoğun bir biçimde tartışılmasına zemin ha-

Күнкорсуздук, көзкарансыздык, эгемен деген сөздөр кыргыз тилинде тээ мурдатан эле колдонуп келген сөздөрдөн экендигине карабай, өткөн кылымдын 90-жылдарынан тартып бул сөздөрдүн семантикалык маңызында смыслдык өзгөрүүлөр пайда болуп, саясый-идологиялык өң-түс алган термин катары колдонулуу алкагы кеңиди. Ошол тапта суверенитет деген түшүнүк да элдин аң-сезимине кирип, оорун ала баштаган. Анткени СССР деген чоң империядакКайра куруу, айкындык, плюрализм деген процесстер башталып, Балтика боюндагы союздук республикаларда, Молдова, Украина өңдүү Батыш тараптардагы республикаларда "улуттук боштондукка" бет алган кыймылдар көбөйүп, СССРдин курамынан чыгуу, өз алдынча, жаңы эгемен мамлекет куруу чакырыктары дембе-дем айтылып, өз улуттун тилдерине өз республикаларында мамлекеттик тил деген статус берүү талабы курч коюлуп турган, айрым республикаларда мамлекет түзгөн улуттук тилине мамлекеттик тил деген статус берген мыйзамдар кабыл алынып баштаган.

Советтер Союзунун жалпы аймагында түзүлө баштаган коомдук-саясый, идеологиялык-психологиялык ушундай

* Prof. Dr., Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Akademisyeni, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına Bağlı Ulusal Bilimler Akademisi Akademisyen Bolot Yunusaliev Adındaki Dilbilim Enstitüsü, Bişkek, Kırgızistan. E-posta: musaev53@list.ru, ORCID: https://orcid.org/0009-0002-5805-7758

* Профессор, филология илимдеринин доктору, КР Улуттук илимдер академиясынын академиги, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук илимдер академиясынын академик Болот Юнусалиев атындагы Тил илими институту, Бишкек ш., Кыргызстан. Электрондук почта: musaev53@list.ru ORCID: https://orcid.org/0009-0002-5805-7758

zırlarken, diğer yandan, açıkça ifade etmek gerekir ki, yetmiş yıl boyunca totaliter bir imparatorluğun güdümünde bağımlı yaşayan bir halkın bilincini ve zihniyetini belirli ölçüde etkileyerek kendi millî değerleri uğruna mücadele edebilme iradesini uyandırmış, azmini ve ruhunu güçlendirmiştir.

23 Eylül 1989 tarihinde Kırgız SSC Yüksek Sovyeti tarafından, Kırgız SSC'yi oluşturan halkın millî-edebî dili olan Kırgızcaya devlet dili statüsü veren kanunun kabul edilmesi, halkın kendi gücüne ve çabasına olan inancını daha da pekiştirmiş, moralini yükseltmiş ve azmini güçlendirmiştir.

Böyle bir milliyetçi ve yurtsever coşku dalgası içerisinde ülkenin egemenliği konusundaki siyasi mesele de gündeme getirilmeye başlanmıştır. Bu durum, Kırgız diline devlet dili statüsü veren kanunun ardından ortaya çıkan millî ruhun devamı ve milliyetçi azmin mantıksal bir tezahürü olmuştur. Başka bir ifadeyle, Kırgız topraklarında gerçek bağımsızlığa yönelen, rönesans niteliğinde bir atmosfer oluşturan koşullar teşekkül etmiştir.

Nitekim Kırgız devleti ve Kırgız halkı açısından 23 Eylül 1989 tarihinde kabul edilen Devlet Dili Hakkında Kanun'dan (Kırgız SSC Yüksek Sovyeti, 1989) sonraki en önemli belgelerden biri "Efsanevi Parlamento"nun 14 Aralık 1990 tarihinde Kırgız SSC'deki devlet iktidarı ve yönetim organları sisteminin yeniden yapılandırılması ve Kırgız SSC Anayasası'nda değişiklikler ve eklemeler yapılması hakkında "Kırgız SSC Kanunu"nu kabul etmesi olmuştur (Kırgız SSC Yüksek Sovyeti, 1990). Bu kanun aracılığıyla Kırgız SSC'nin bağımsızlığa dayalı devlet iktidarı

жагдай-шарт: бир жагынан, 1989-жылдын алгачкы айларында Кыргызстанда талкуулана баштаган мамлекеттик тил жөнүндөгү маселе, б.а. кыргыз тилине мамлекеттик тил макамын берүү маселесинин өтө курч мүнөздө жети-сегиз ай талкууланышы, экинчи жагынан, ачык айтыш керек, 70 жыл бою тоталитардык империянын жетегинде күнкордукта жүргөн эл үчүн бул белгилүү деңгээлде аң-сезим, акыл-эс психологиясына таасир этип, аны өзүнүн улуттук дөөлөт-баалуулуктары үчүн чындап күрөшө алуу эркин ойготуп, жигерин, духун курчутту. 1989-жылдын 23-сентябрында Кыргыз ССР Жогорку Совети тарабынан Кыргыз ССРин түзгөн элдин улуттук-адабий тилине – кыргыз тилине – мамлекеттик тил макамын берген мыйзамдын кабыл алынышы элдин өз күчүнө, өз аракетине, ишенимин ого бетер бекемдеди, духун көтөрүп, демине дем кошту.

Ушундай улутмандык, патриоттук шерденгендик маанайдын толкунунда өлкөнүн суверенитети жөнүндөгү саясый маселе көтөрүлө баштады. Бул кыргыз тилине мамлекеттик тил статусун берген мыйзамдан кийин жаралган улуттук рухтун уландысы, улутмандык демдин логикалык көрүнүшү эле. Демек, кыргыз жергесинде чыныгы күнкорсуздукка багыт алган ренессанстык маанай жараткан кырдаал түзүлгөн.

Арийне, кыргыз мамлекети, кыргыз эли үчүн 1989-жылы 23-сентябрда ка-

konusundaki ilkesi belirlenmiş ve 15 Aralık 1990 tarihinde, yani kanunun kabul edildiği günün ertesi günü, Kırgız SSC'nin adı Kırgızistan Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir.

27 Ağustos 1991 tarihinde ise Kırgızistan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti, 31 Ağustos tarihinde olağanüstü bir oturum düzenlenmesi kararı almıştır. Bu karar 29 Ağustos 1991 tarihinde Kırgız Tuusu gazetesinde yayımlanmıştır (Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti, 1991). Böylece Kırgızistan Cumhuriyeti'nin devlet egemenliğine ilişkin kararı ve Kırgız Cumhuriyeti Anayasası temelinde Yüksek Sovyet'in olağanüstü oturumunda "Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında" bildirge ilan edilmiş (Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti, 1991), ilgili karar kabul edilmiş ve Kırgızistan Cumhuriyeti adı değiştirilerek bağımsız Kırgız Cumhuriyeti olarak adlandırılmıştır. Bu hukuki belgeler, günümüzdeki bağımsız, müstakil, hür ve egemen Kırgız Cumhuriyeti'nin devletleşme sürecinin sosyo-politik, hukuki ve diplomatik temelini oluşturmuş; devletin temel ilkelerini belirlemiştir.

Nitekim yeniden bağımsızlığına kavuşarak hür gelişme yoluna yönelen Kırgız Cumhuriyeti'nde meydana gelen tarihî, sosyo-politik, kültürel-insani ve ideolojik değişimler, küresel ölçekte farklı amaçlarla takip edilmiştir. Bazı devletler SSCB'nin dağılmasını ve güçlü bir imparatorluk olarak ortadan kalkmasını memnuniyetle karşılarken, bazıları SSCB bünyesindeki millî cumhuriyetlerin egemen, hür ve bağımsız devletler olarak yeniden doğuşunu samimiyetle desteklemiştir. İşte bu desteği sunan ülkelerin başında, soydaşımız olan, dili aynı был алынган мамлекеттик тил жөнүндөгү мыйзамдан (Кыргыз ССР Жогорку Совети, 1989) кийинки эң маанилүү документинин бири – "легендарлуу парламент" 1990-жылдын 14-декабрда Кыргыз ССРиндеги мамлекеттик бийлик жана башкаруу органдарынын системасын кайра түзүү жана Кыргыз ССР Конституциясына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө "Кыргыз ССРинин мыйзамынын" кабыл алынышы болду (Кыргыз ССР Жогорку Совети, 1990). Так ушул мыйзам аркылуу Кыргыз ССРинин көзкарансыздыкка негизделген мамлекеттик бийлиги жөнүндөгү принцип белгиленген жана 1990-жылдын 15-сентябырында, б.а. мыйзам кабыл алынган күндүн эртеси Кыргыз ССРи Кыргызстан Республикасы болуп аталган. Ал эми 1991-жылдын 27-августунда Кыргызстан Республикасынын Жогорку Совети 31-августка кезексиз сессия чакыруу жөнүндө токтом кабыл алат. Ал токтом 1991-жылдын 29-августунда "Кыргыз Туусу" гезитине жарыяланат (Кыргыз Республикасынын Жогорку Совети, 1991). Ошентип Кыргызстан Республикасынын мамлекеттик эгемендиги жөнүндөгү Токтомго жана Кыргыз Республикасынын Конституциясына таянуу менен Жогорку Советтин кезексиз сессиясы "Кыргыз Республикасынын мамлекеттик көзкарандысыздыгы жөнүндө" декларация жарыялап (Кыргыз Республикасынын Жогорку Совети, 1991), токтом кабыл алат жана Кыргы-

kökten gelen, tarihî kökleri derin, kültürü benzer, gönlü yakın ve bugün kadim bir medeniyetin ocağına sahip güçlü bir devlet olarak tanınan Türkiye Cumhuriyeti gelmiş ve bizlere el uzatmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, zamanında, "Er ya da geç Sovyetler Birliği çökecektir; o zaman biz, Türkiye Cumhuriyeti olarak, Sovyet imparatorluğundan kurtulup hür gelişme yoluna giren kardeş soydaş halkımıza el uzatmaya, onları bağrımıza basmaya hazır olmalıyız." mealinde bir konuşma yapmıştır. Sözleri gerçekleşmiş ve Sovyetler Birliği bünyesindeki Türk dilli devletler kendi özgür ülkeleri olarak bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde, Kırgız Cumhuriyeti'ni bağımsız ve demokratik bir ülke olarak ilk tanıyan ülke Türkiye Cumhuriyeti; onun yönetimi ve halkı olmuştur. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti parlamenter cumhuriyet niteliğindeydi; Başbakan Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı ise Turgut Özal'dı.

Kırgız Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in Türkiye Cumhuriyeti'ne gerçekleştirdiği resmî ziyaret sırasında Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in Kırgız heyetine ne kadar büyük bir onur, hürmet ve saygıyla muamele ettiğini; Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerine ait iki savaş uçağının Kırgız heyetinin uçağı Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına girdiğinde ona iki taraftan eşlik ederek havalimanına kadar ulaştırdığını ve havalimanında Kırгız heyetinin askerî top atışıyla selamlandığını büyük bir minnet ve gururla anlattığı bugün gibi aklımızdadır.

зстан Республикасы дегенди оңдоп, көзкарандысыз Кыргыз Республикасы деп атайт. Ушул юридикалык документтер бүгүнкү күнкорсуз, көзкарандысыз, эркин, эгемен Кыргыз Республикасынын мамлекеттүүлүгүнүн коомдук-саясый, укуктук-юридикалык жана дипломатиялык базасын түзүп, ага негиз болду, эгемен өлкө катары базалык принциптерин аныктады…

Арийне, жаңыдан эгемендикке ээ болуп, эркин өнүгүү жолуна багытталган Кыргыз Республикасында болуп жаткан тарыхый, коомдук-саясый, маданий-гуманитардык, идеологиялык өзгөрүүлөр дүйнөлүк алкакта ар кандай максатта байкоого алынып турган. Кээ бир мамлекеттер СССРдин таркашына, күчтүү империя катары жоюлушуна кол чаап сүйүнсө, айрымдары СССРдеги улуттук республикалардын эгемен, эркин, күнкорсуз мамлекет катары кайрадан жаралып жатканын чындап эле колдоого алган. Мына ошондой колдоо көрсөткөн өлкөлөрдүн сап башында өзүбүзгө боордош, тили тектеш, тарыхый тамырыбыз терең, маданиятыбыз окшош, дилибиз жакын, бүгүнкү күндө байыркы цивилизациянын очогун ээлеп күчтүү мамлекет катары таанылган Түркийа Республикасы бизге кол сунду. Өз учурунда Түрк Республикасынын негиздөөчүсү, биринчи Президенти Мустафа Кемал Ататүрк: "Эртедир-кечтир Совет бирлиги кулайт, ошондо биз, Түрк Республикасы, Совет

Bu durum, bir yönüyle kardeşliği ve soydaşlığı; dilimizin, tarihimizin ve kaderimizin ortak, kültürümüzün ise bir olduğunu kabul etmek anlamına geliyorsa, diğer yönüyle ülkemizin bağımsızlığına, hür ve egemen bir ülke olarak gelişip ilerlemesine yönelik kardeşçe duyulan büyük güven ve desteğin bir tezahürü anlamına gelmekteydi.

Doğrudur; iki kardeş ülkenin birbirleriyle ilişkilerinin böyle bir ruh ve atmosfer içerisinde doğması ve gelişmesi, siyasi-diplomatik, kültürel-insani, sosyo-ekonomik ve stratejik ortaklıkları açısından sağlam bir temel oluşturmuştur. Bu bağlamda, 16 Aralık 1991 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Bir aydan biraz fazla bir süre sonra, 29 Ocak 1992 tarihinde ise iki cumhuriyet arasında diplomatik ilişkiler kurulmuş; Bişkek ve Ankara'da büyükelçilikler açılmıştır.

Bu süreçte, stratejik nitelikteki diğer temaslarla birlikte kültürel-insani ve bilimsel-eğitsel alanlarda da çok yüksek düzeyde iş birliği geliştirilmiş; bu tür iş birliklerinin pratik ve etkin biçimde gerçekleştirilmesi için çeşitli mekanizmalar, yöntemler, biçimler ve formatlar oluşturulmuştur. Stratejik nitelikteki bu iş birliği, her iki halkın ve her iki ülkenin millî çıkarlarını öncelikli alan olarak gözeten ve bunlara karşılıklı saygı temelinde ilerleyen bir anlayışla hayata geçirilmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki diplomatik iş birliğinin ilk döneminde, Türkiye'nin İstanbul şehrinde, Marmara Üniversitesi'nde Türk halkları için ortak alfabe konusu gündeme getirilmiş;

империясынан кутулуп, эркин өнүгүү жолуна бет алган биртууган боорлош элибизге кол сунганга, аларды боорубузга тартканга даяр болушубуз керек" деген мазмунда сөз сүйлөгөн. Анын айткаңы келип, Советтер Союзунун курамындагы түрк тилдүү мамлекеттер өздөрүнүн эркин өлкө катары эгемендигин жарыялаганда Кыргыз Республикасын көзкарандысыз демократиялык өлкө катары биринчи болуп тааныган өлкө – Түрк Республикасы, анын жетекчилиги, эли болгон. Бул мезгилде Түрк Республикасы Парламенттик республика катары премьер-министри Суйлейман Демрель, Президенти – Тургут Озал эле…

Кыргыз Республикасынын биринчи Президенти Аскар Акаевдин Түрк Республикасына болгон иш сапарында Тургут Озал, Сулейман Демирель кандай ардак, урмат-сый менен кыргыз делегациясына мамиле кылганын, Түрк Республикасынын куралдуу күчтөрүнүн согуштук 2 истребители кыргыз делегациянын учагы Түрк Республикасынын чегарасына киргенде, аны эки капталдан коштоп аэропортко чейин жеткирип кайтканын, аэропортто кыргыз делегациясын согуштук куралдын залпы менен тосуп алганын өтө ыраазычылыкта сыймыктанып айткаңы бүгүн да эсимде. Бул, биринчиден, туугандыкты, тектештикти, тилибиз, тарыхыбыз, тагдырыбыз окшош, маданиятыбыз бир экендигин тааныгандык десе, экинчиден, биздин өлкөнүн көзкаранды-

egemen ve hür devletler olarak bağımsızlıklarını ilan eden Türk dilli cumhuriyetlerin liderlerinin mutabakatıyla, Türk halkları için Latin grafiğine dayalı 34 harfli ortak alfabeye geçiş konusunda bir belge imzalanmıştır. Bu, egemen ve hür Türk dilli cumhuriyetleri kültürel-insani temelde yakınlaştırmayı, karşılıklı anlayışı artırmayı ve Türk dünyasının entegrasyonunu yeni bir seviyeye taşımayı hedefleyen diplomatik iş birliğinin ilk adımlarından biri olmuştur.

Bu tür çabalar; Dışişleri Bakanlığı, uluslararası TİKA, TÜRKSOY, Türk Dil Kurumu ve Türk Akademisi gibi Türk dilli halkların entegrasyonuna yönelik kültürel-insani uluslararası kuruluşların diplomatik faaliyetleri aracılığıyla koordine edilmektedir.

Eğer toplumsal düzeni ve bu düzenin yönetimini, iktidarın değiştirilmesini ve sistemin dönüştürülmesini siyasi-devrimci bir faaliyet olarak değerlendiriyorsak, dilin yazı sistemini kendi diline ve onun özgün yapısına uygun biçimde oluşturmayı da tamamen millî, kültürel-sosyal, insani ve derin bir dilbilimsel devrim meselesi olarak değerlendirmemiz gerekir.

Bu açıdan bakıldığında, alfabe yazı sistemimizi millî dilimizin fonolojik ve gramer yapısına uygun ve bu yapıyla örtüşecek şekilde oluşturmanın kolay bir mesele olmadığı, son seksen yıllık tarihimizde, özellikle de Slav-Kiril grafiğini kullandığımız dönemde açıkça görülmüştür.

Genellikle hangi millî dili ele alırsak alalım, onun yazı sistemi aşağıdaki dört açıdan incelenir. Somut olarak ele alınan millî dilin standartlaşması, belirli bir kalıba sokulmasыздыгынын, эркин эгемен өлкө катары өнүгүп кетишине карата биртуугандык чоң ишеним жана колдоонун көрүнүшү деген эле…

Туура, эки биртууган өлкөнүн бири-бирине карата мамилеси ушундай дух, ушундай маанайда жаралышы жана өнүгүшү алардын саясый-дипломатиялык, маданий-гуманитардык, коомдук-экономикалык, стратегиялык өнөктөштүгү үчүн бекем база болот. Ушул контекстте 1991-жылдын 16-декабрында Түрк Республикасы Кыргыз Республикасынын көзкарандысыздыгын тааныган биринчи өлкө болду, ал эми бир айдан кичине өтүп 1992-жылдын 29-январында аталган эки республиканын ортосунда дипломатиялык байланыш түзүлүп, Бишкекте жана Анкарада элчилик ачылды. Бул аралыкта стратегиялык мүнөздөгү башка байланыштар менен эле ктар маданий-гуманитрадык, илимий билим-берүүчүлүк багытта өтө жогорку деңгээлде кызматташтык өөрчүп, андай кызматташтыкты иштиктүү жана жигердүү жүзөгө ашыруунун механизмдери, ык-амалдары, формалары, форматтары иштелип чыкты. Стратегиялык мүнөздөгү бул кызматташтык баардык багыттар боюнча эки элдин, эки өлкөнүн улуттук кызыкчылыктарын приоритеттүү багыт катары урматтоо менен, илгерлөө, улам бийиктикке умтулуу мүнөзүндө ишке ашууда. Мен эки өлкөнүн ортосундагы стратегиялык өнөктөштүктүн тигил же

sı ve gelişme yönünün tayin edilmesi de bu dört açıdaki meselelerin belirleyici özelliklerine göre gerçekleştirilir. Bu açılar nelerdir?

I. Somut millî dilin kendisine özgü, invaryant ve köklü fonemlerini tam olarak belirleme; invaryant fonem ile onun akustik-artikülasyonel varyantlarını ve allofonlarını birbirine karıştırmadan açık ve net biçimde ayırt etme ve işaretleme açısı.

Çünkü invaryant fonem, kulağın işittiği münferit bir ses değil; kelimenin anlamını değiştirme ve yeni kelime türetme imkânına sahip olan dilsel en küçük yapısal birimdir. Ses ise şu veya bu invaryant fonemin yalnızca akustik-artikülasyonel varyantı ve allofonu olarak konuşma birimidir; başka bir ifadeyle, belirli bir invaryant fonemin veya fonematik tipin konuşma akışı içerisindeki akustik-artikülasyonel varyasyonudur.

Nitekim hangi fonemi ele alırsak alalım, fonem tek başına bulunarak tanımlanmaz; soyut bir niteliğe dayanır ve kelimenin yapısal bölümünde somutlaşarak onu diğer kelimelerden ayırt eder. Belirli bir genlikteki titreşimine göre fonematik nitelik kazanır, fonematik tipi oluşturur ve kendi ses varyantından, allofonlarından ve varyasyonlarından ayrılır.

Nitekim Kırgız dilinin kendisine özgü köklü seslerini belirleme süreci, XX. yüzyılın ilk yıllarında Kırgız halkının büyük eğitimcisi, bilim insanı, toplum adamı ve dilbilimcisi Eşenaalı Arabayev ile Kasım Tınıstanov'un faaliyetleriyle başlamıştır. Onlar, kendi dillerini çok iyi bilen ve aynı zamanda dil hassasiyetleri yüksek kişiler бул тармактары боюнча жалпылап сөз кылбай, өзүмдүн кесиптик ишимдин өзгөчөлүгүнө байланыштуу илимий-билим берүүчүлүккө түздөн түз тиешелүү жана ал аркылуу түрк дүйнөсүн маданий-гуманитардык жактан жакындатууга, бириктирүүгө карата таасирдүү каражат катары кызмат кылган тил, анын жазуу системасы – алфавит жөнүндөгү маселеге байланыштуу карым-катыш жөнүндө кыскача сөз кылууну максаттуу деп эсептейм... Анткени Кыргыз Республикасы менен Түркия Республикасынын дипломатиялык кызматташтыгынын алгачкы эле мезгилинде Түркийанын Стамбул шаарында Мармара университетинде Түрк элдери үчүн Орток Алфавит маселеси көтөрүлүп, эгемен эркин деп эсептелип, декларация жарыялаган түрк тилдүү республикалардын жетекчилеринин макулдашусунда түрк элдери үчүн латын графикасындагы 34 тамгалуу орток алфавитке өтүү жөнүндөгү маселеге кол коюлган. Бул эгемен эркин түрк тилдүү республикаларды маданий-гуманитрадык негизде жакындатуу, өзара түшүнүүчүлүктү арттыруу, түрк аламынын интеграциясын жаңы деңгээлге чыгаруу багытын көздөгөн дипломатиялык кызматташтыктын алгачкы аракеттеринин бири эле. Мындай аракеттер тышкы иштер министрлиги, эларлык ТИКА, Түрксой, Түрк дил куруму, Түрк академиясы сыяктуу түрк тилдүү элдердин интеграциясына багытталган мада-

olarak Kırgız dilinin telaffuz ve işitilme özelliklerini tam olarak kavramış; halkın nasıl telaffuz ettiğini dikkate alarak seslerin fonetik-artikülasyonel ve fonetik-akustik özelliklerini doğru biçimde belirlemiş, doğru telaffuz etmiş ve dilin söylenişini ve duyumunu içselleştirmişlerdir.

Kırgız dilindeki kelimelerin kalın-ince, dudaksıl-dudaksız ve sert-yumuşak biçimde telaffuz edilmesinin, kelimedeki seslerin akustik-artikülasyonel niteliğine bağlı olduğunu anlayarak seslerin belirli bir ses uyumu ve düzen içerisinde söyleneceğini belirtmişlerdir. Kırgız dilinde kelime nasıl söyleniyor ve nasıl duyuluyorsa öyle yazılması gerektiğini; başka bir ifadeyle, Kırgız dilindeki özgün seslerin belirlenerek Kırgızca kelimelerin buna göre yazılması ilkesini kendi faaliyetleri aracılığıyla ortaya koymuşlardır.

II. Millî dilin invaryant ve özgün fonemlerini belirtecek şartlı işaretlerden oluşan grafiğin ve hangi invaryant fonemin hangi grafem-harf ile gösterileceğinin tespit edilmesi açısı.

Çünkü tipolojik bakımdan farklı sistemlere sahip diller için geliştirilmiş bir grafik, başka bir dil açısından aynı ölçüde elverişli olmayabilir. Türk dilleri, tarihî gelişimleri içerisinde Yenisey-Orhun yazısından sonra Arap, Latin ve Kiril grafiğindeki grafemlerin temelinde yazı sistemlerini kullanagelmişlerdir. Ancak bu grafikler ve söz konusu grafiklerde yer alan grafemler, Türk dillerinin, bu arada Kırgız dilinin fonetik-fonolojik ve gramer yapısıyla tam olarak örtüşmemiştir.

Totaliter sistem tarafından dayatılан ний-гуманитардык эларалык уюмдардын дипломатиялык ишмердиги аркылуу координацияланып келет.

Эгерде коомдук түзүлүштү жана аны башкаруу, бийликти өзгөртүү, системаны алмаштыруу – бул саясый революциялык иш болсо, тилдин жазуу системасын өз тилиңе, анын нукура өзгөчөлүгүнө ылайыктап түзүү – бул таза улуттук, маданий-социалдык, гуманитрадык жана терең лингвистикалык революциянын маселеси катары каралышы керек. Ушул өңүттөн алганда алфавиттик жазуу системабызды улуттук тилибиздин фонолого-грамматикалык структурасына ылайык, ага топ келгендей түзүү оңой маселе эмес экендигин акыркы 80 жылдык тарыхыбызда, өзгөчө славян-кирилл графикасын колдонгон учурубузда ачык көрдүк. Адатта, кайсы гана улуттук тилди албайлы анын жазуу системасы төмөнкүдөй төрт аспектиден каралат жана ошол төрт аспектидеги маселелердин аныкталыш өзгөчөлүгүнө жараша конкреттүү алынган тигил же бул улуттук тилдин нормаланышы, белгилүү бир калыпка түшүшү, өнүгүш багыты аныкталат. Ал аспектилер кайсылар?

I.Конкреттүү улуттук тилдин өзүнө тен нукура инвариант төл фонемаларын так аныктоо, инвариант фонема менен анын акустика-артикульяциялык варианттарын, аллафондорун чаташтырбай так жиктеп белгилөө аспектиси. Антке-

Ruslaştırılmış Kırgız alfabesi, Kırgız kelimelerinin yapısal özelliklerini bozan bir imla (ortografi) sistemi ortaya koymuştur. Bunun sonucunda ë, е, я, ю, э, щ, ц, ь, ъ harfleri aracılığıyla Kırgızların özgün kelimeleri yazılmış ve kelimelerin morfolojik-gramer ve hece yapıları bozulmuştur. "Rusça kelimeler nasıl söyleniyorsa öyle yazılır" anlayışı, Ruslaştırıcı bir kural ve temel imla ilkesi hâline gelmiştir.

Dolayısıyla, şu veya bu millî dilin yazı sistemi için hangi grafiğin seçileceği de özel bir önem taşımaktadır. Bu nedenle bugün Kırgız dili dışındaki pek çok Türk dili kendi yazı sistemlerini dördüncü kez (Arapçadan Latin grafiğine, oradan Kiril grafiğine ve tekrar Latin grafiğine) değiştirmektedir. Latin grafiğinde elbette grafem sayısı daha azdır; ancak bunları tamamlayarak kullanma imkânı bulunmaktadır.

Bu grafik, siyasi-ideolojik taleplerden bağımsız ve tarafsız nitelikte bir grafik olarak değerlendirilebilir. Latin grafiğinin bizi "peşinden sürükleyecek bir bayrağı" yoktur. Bu da önemlidir. Çünkü eski çağlarda bile Grekler, MÖ V-IV. yüzyıllarda "alfabe bayrağı takip eder" demişlerdir. Alfabe dayatılmasındaki temel amaç, o alfabe aracılığıyla halkın dilini, gönlünü ve zihnini bozmak; bozulmuş bir dile ve zihniyete dönüştürmektir.

III. Belirli bir grafikteki grafemlerin, yani şartlı işaret-harflerin tutarlı bir sistemi olarak millî alfabeyi oluşturma ve onun kadrosunu belirleme açısı.

Alfabe oluşturmak, öncelikle o dildeki invaryant fonemleri ve bunların sayısal mikни инвариант фонема – кулакка угулган айрым-айрым тыбыш эмес, ал сөздүн маанисин өзгөртүү жана жаңы сөз жаратуу мүмкүнчүлүгүнө ээ тилдик структуралык эң кичине бирдик, ал эми тыбыш тигил же бул инвариант фонеманын акустикалык-артикуляциялык гана варианты, аллафону катары кептик бирдик, тигил же бул инвариант фонеманын, фонемалык типтин гана кеп агымындагы акустикалык-артикуляциялык вариациясы, белгилүү амплитудадагы термелүүсү. Анткени кайсы гана фонеманы албайлы, ал жеке өзүнчө туруп аныкталбайт, ал абстрактуулукка негизделет да, сөздүн структуралык бөлүгүндө материалдашуу менен, аны башка сөздөрдөн айырмалап көрсөтөт. Тигил же бул амплитудадагы термелүүсүнө жараша фонемалык касиетке ээ болот, фонемалык типти түзөт, өзүнүн тыбыштык вариантынан, аллафондорунан, вариациясынан айырмаланат.

Арийне, кыргыз тилинин өзүнө тен нукура төл тыбыштарын аныктоо XX кылымдын алгачкы жылдарында кыргыз элинин улуу агартуучу-окумуштуусу, коомдук ишмер тилчи Эшенаалы Арабаев менен Касым Тыныстановдун ишмердиги менен башталат. Алар өз тилин мыкты билген адам катары, ошол эле учурда тилдик сезимталдыгы бийик азамат катары кыргыз тилинин айтылыш, угулуш өзгөчөлүгүн так билген, эл кандай айтса, айтылышындагы тыбыштардын фонети-

tarını belirlemek ve bu fonemlerin hangi grafiğin grafemleriyle işaretleneceğini tespit etmek meselesiyle bağlantılıdır.

Bugün Azerbaycan, Karakalpak, Özbek, Türkmen ve Kazak halkları, Kiril grafiğindeki Rus alfabesinden ayrılarak kendi dillerinin millî alfabelerini Latin grafiği temelinde oluşturmuş ve kullanmaktadırlar. Bu doğrultuda, Türk dilli beş cumhuriyetin bilim insanları ve dilbilimcileri, kendi dillerindeki invaryant fonemleri tam olarak belirleyerek bu fonemlerin her birini Türk dilleri için ortak, genel ve tekörnek bir grafem-harf ile gösterme; böylece millî Türk dillerinin yazı sistemlerini birbirine yaklaştırma ve karşılıklı dilsel anlaşılabilirliği artırma yönünde çalışmalarını sürdürmektedirler.

Tekörnek harf kullanımı aracılığıyla millî alfabe geliştirmenin üstünlüğü, bir yandan tamamen dilbilimsel açıdan, diğer yandan millî egemenlik ve soydaş milletlerin birbirleriyle yakınlaşması açısından başarıya katkı sağlamasıdır. Dolayısıyla millî dilin invaryant fonemlerini tam olarak yansıtan ortak harfli millî alfabe oluşturmak, Türk dünyasının geleceği ve yakınlaşması bakımından son derece önemli bir meseledir.

IV. O millî alfabeye uygun millî imla (ortografi) kurallarını geliştirme açısı.

Millî dillerin yazı sistemindeki önemli pratik meselelerden biri, millî alfabesinin özelliklerine uygun bir imla (ortografi) geliştirmektir. Kiril grafiğindeki Rus alfabesinde, Türk dillerinin ve bu arada Kırgız dilinin fonetik-fonolojik yapısına uymayan birkaç harf bulunmaktadır. Bu harflere ilişkin gereksiz onlarca imla kuralı mevcuttur. Söz

калык-артикуляциялык, фонетикалык-акустикалык өзгөчөлүгүн так уккан, так айткан, тилдин айтылышын, угулушун жүрөгү менен туйган. Кыргыз тилинин сөздөрүнүн жоон-ичке, эриндүү-эринсиз, каткалаң-жумшак айтыла тургандыгын, бул сөздөгү тыбыштардын акустика-артикуляциялык сапатына жараша боло тургандыгын түшүнүп, тыбыштардын белгилүү бир үндөштүктө, ырааттуулукта айтыларын белгилеген. Кыргыз тилинде сөз кандай айтылып, кандай угулса, ошондой жазылыш керек экендигин, б.а. кыргыз тилиндеги төл тыбыштарды аныктап, кыргыз сөзүн жазуунун принцибин өз ишмердиги аркылуу көрсөтүшкөн.

Арийне, кыргыз тил илиминде бул маселе кирилл графикасындагы орус тилинин алфавити тоталитардык өңүттө зордукталып таңууланганда таптакыр башка багытка кетти... Биздин тилчилер өз тилибиздин фонетикалык, грамматикалык структурасын орус тилинин структурасындагы шарттуу өзгөчөлүктөр аркылуу, ага негиздеп түшүндүрүү жолуна түшүштү. Типологиялык, структуралык жактан бул тилдер башка системадагы тилдер экендигине карабай, тыбыш жасоо органдары аркылуу жасалган тыбыштар акустика-артикуляциялык жактан да, муун түзүү, сөз жасоо, сөздүн просодиясы жагынан да бири-бирине төп, шайкеш келе бербестигине карабай, кирме тыбыштар таңууланып, тилибиз өз айтым күүсүнө, өз ыргагына

konusu kurallar Kırgız dilinin fonetik-fonolojik ve fonolojik-morfolojik yapısıyla çelişmekte veya bu yapıya aykırılık göstermektedir. Buna rağmen 1940'lı yıllardan beri, yaklaşık seksen beş yıl boyunca bunları "doğru" kabul ederek kullanageldik. İmlada bu tür aksaklıklar oldukça fazladır.

Elbette Türk dillerinin yazı sistemiyle ilgili yukarıda sözü edilen bu dört açı arasında, millî dilsel özellikleri gösteren tamamen dilbilimsel ve mantıksal-psikolojik bir bağ bulunmalıdır. Bu bağ, dil ile yazıyı; sözlü konuşma ile onun grafik-alfabetik ve imla birliğini sağlamaya yönelmeli ve buna hizmet etmelidir. Bu durum, Kırgızca ve diğer Türk dillerinin yazı sistemlerinin birbirine yaklaştırılmasına vesile olmakla birlikte, gelişme ve şekillenme yönünü de göstermektedir.

Nitekim Türk dünyasının bilim insanları, diplomatik ve stratejik ilişkiler çerçevesinde Türk dillerinin yazı sistemlerini optimize etme, ortak harfli alfabe oluşturma ve bunları tekörnek hâle getirme (ünifikasyon) yönünde ciddi adımlar atmışlardır. Son üç-dört yıl içerisinde Türk dilli cumhuriyetlerde millî alfabeler esas itibarıyla tekörnek hâle getirilmiş, ortak harfli alfabeler oluşturulmuş ve Kırgızistan dışındaki Türk dilli beş cumhuriyette bu ortak harfli alfabe kullanılmaya başlanmıştır.

Kırgız Cumhuriyeti'nde bu mesele hakkında henüz siyasi bir karar alınmamıştır. Ancak dilbilimci bilim insanlarının diğer ülkelerin uzmanlarıyla birlikte bilimsel temelde oluşturduğu millî alfabenin Latin harfli varyantı birkaç kez tartışılmış ve bu grafiğe şimdilik geçilmemiş olsa da diğer Türk халкжараша өнүкпөдү. Кирилл алфавитин, андагы кирме өзгө тамгаларды 70-80 жылдык мезгил аралыгындагы колдонуунун терс таасири ушу бүгүнкү күндө да тилибизде ачык сезилип турат. Эң жаманы кыргыз (башка түрк тилдеринин да) тилинде 39, 42 тыбышыбыз бар деп орус тилинин шарттуу белгилерин өз фонемабыз катары эсептеп келдик, муун түзүлүшү бузулду, сингармонизм казак тилинде, башка дагы түрк тилдеринде таптакыр жоголду. Түрк тилдеринин туруктуу фонетика-грамматикалык закону – сингармонизм кыргыз тилинде гана өзүнүн касиетин толук сактап кала алды. Палаталдык жана лабиалдык сингармонизм кыргыз тилинде үндүүлөргө гана эмес, үнсүз тыбыштарга да тарап, муунду, сөздү, сөздөрдүн тизмегин, сүйлөмдөрдү да камтыйт. Башка түрк тилдеринде экинчи эле муунда жоголгон... Бул – орус тилинин алфавитиндеги кирме тыбыштардын таасири.

II.Улуттук тилдин ошол инвариант төл фонемаларын белгилей турган шарттуу белгилерден турган графиканы жана кайсы инвариант фонеманы кандай графема-тамга менен белгилөө керек экендигин аныктоо аспектиси. Анткени типологиялык жактан башка системадагы тилдер үчүн иштелип чыккан графика экинчи бир тил үчүн анча алгылыктуу боло бербейт. Түрк тилдери тарыхый өнүгүшүндө Енисей-Орхон жазмасынан кийин араб, латын, кирилл графикасын-

larının alfabeleriyle ortaklaştırılmış harfler aracılığıyla tekörnek hâle getirme yönünde çalışmalar yürütülmektedir.

Bu süreci, başta Türk Devletleri Teşkilatı (TDT-OTG) kapsamında kurulan Komisyon olmak üzere, Uluslararası Türk Akademisi, Türk Dil Kurumu ve diğer Türk dilli cumhuriyetlerin karşılıklı diplomatik temasları çerçevesinde yürütülen faaliyetlerin bir ürünü ve sonucu olarak değerlendirebiliriz.

Bu doğrultuda Uluslararası Türk Akademisinin etkin faaliyetleri sonucunda Türk dünyasının ilk eğitimcileri, eğitimli Түрк

дагы графемалардын негизинде жазуу системасын колдонуп келди. Бирок ал графика, андагы графемалар түрк тил-

деринин, анын ичинде кыргыз тилинин фонетика-фонологиялык, грамматикалык структурасына төп, шайкеш келбеди. Тоталитардык система таңуулаган оруташкан кыргыз алфавити кыргыз сөздөрүн структуралык жактан бузуп жаздырган орфографияны сунуштады. Ошонун кесепетинен ё, е, я, ю, э, щ, ц, ь, ъ тамгалары аркылуу кыргыздын төл

çü siyasi şahsiyetleri ve bilim insanları ile onların eserleri Kırgızcaya çevrilerek genel Kırgız kamuoyuna tanıtılmıştır.

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında Türk dili konuşan halkların tarihinde bağımsız, egemen ve hür devlet kurma fikrini yükseltme ve yayma; sosyo-politik ve ideolojik yenilenme; eğitim-öğretim ve aydınlanma yönünde pratik çabalar gösterme gibi süreçler yaşanmıştır. Böylesine karmaşık ve tehlikeli koşullara rağmen Türk halkları arasından çıkan, eğitimli, siyasi-ideolojik görüşleri şekillenmiş, aydınlanma faaliyetlerini pratik temelde yürüten ve gazete çıkarmayı temel çalışma alanı olarak gören Türkçü-milliyetçi temsilciler, sosyo-politik meseleler hakkında eserler kaleme almış ve halkı Türkçülüğe davet etmişlerdir.

Bunlar arasında İsmail Gaspıralı, Muhammed Emin Resulzade, Eşenaalı Arabayev, Ahmet Baytursunov, Ali Bey Hüseynzade, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet-Zeki Velidi ve diğerleri bulunmaktadır. Bu şahsiyetlerin ifade ettikleri düşünceler ve ortaya koydukları hedefler bugün de güncelliğini korumaktadır. Bu ulu şahsiyetler ve eserleri, iki ülke arasındaki diplomatik temaslar çerçevesinde Uluslararası Türk Akademisi tarafından Türk dünyasına tanıtılmıştır.

Bu tür çalışmalarla birlikte, 13 Türk dilinin malzemesini içeren sekiz alan sözlüğü hazırlanmış; Türk dillerinin alan terim sözlüklerinin hazırlanmasına yönelik özel bir proje planlanarak bu kapsamda kapsamlı çalışmaların yürütülmesi hedeflenmiştir.

Bu tür çabaların bugün Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti arasındaki dip-

сөздөрү жазылып, морфемалык-грамматикалык, муундук түзүлүшү бузулду. Ал “орус сөздөрү кандай айтылса, ошондой жазылат” деген орусташтыруучу эреже-талап негизги орфографиялык принципке айланды. Демек, тигил же бул улуттук тилдин жазуу системасы үчүн кайсы графиканы тандоо да өзгөчө мааниге ээ. Ошон үчүн бүгүнкү күндө көптөгөн түрк тилдери, кыргыз тилинен башка, өздөрүнүн жазуу системасын төртүнчү жолу (арабдан латынга, андан кириллицага, андан кайра латын графикасына) алмаштырып жатат. Латын графикасында, арийне, графемалар аз, бирок аларды толуктап колдонууга мүмкүндүк бар. Бул графика – саясый-идеологиялык талапсыз, бейтараптык мүнөздөгү графика. Латын графикасынын бизди “ээрчите турган желеги” жок. Бул да маанилүү... Анткени байыркы мезгилде эле гректер б.з.ч. V-IV кылымдарда “алфавит желекти ээрчитет” деп айтышкан экен. Алфавит таңуулоодогу негизги эле максат ошол алфавит аркылуу элдин тилин, дилин бузуу, бузулган тилге, бузулган дилге айландыруу...;

III.Белгилүү графикадагы графемалардын – шарттуу белги-тамгалардын ыраатуу системасы катары улуттук алфавитти түзүү жана анын курамын аныктоо аспектиси. Алфавит түзүү, биринчи кезекте, ошол тилдеги инвариант фонемаларды, алардын сандык курамын аныктоо жана аларды кайсы графиканын графемала-

lomatik temaslar çerçevesinde, Uluslararası Türk Akademisi ile Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına bağlı Ulusal Bilimler Akademisinin B. Yunusaliev adındaki Dilbilim Enstitüsü arasındaki yüksek düzeyli iş birliği aracılığıyla gerçekleştirildiği açıktır. Bu temaslar temelinde, enstitü çalışanlarının katılımıyla "Türk Dillerinin Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Terimleri Sözlüğü" ile "Türk Dillerinin Bilişim Teknolojileri ve Yapay Zekâ Terimleri Sözlüğü" hazırlanmıştır.

Bu yöndeki çalışmalar, diplomatik temaslar çerçevesinde devam edecektir.

Kaynaklar

Kırgız SSC Yüksek Sovyeti. (1989, 23 Eylül). "Kırgız SSC'sinin Devlet Dili Hakkında" Kırgız SSC Kanunu'nun Yürürlüğe Konulması Usulü Hakkında (No. 2220-XI Karar). Frunze.

Kırgız SSC Yüksek Sovyeti. (1990, 14 Aralık). Kırgız SSC'sinde Devlet İktidarı ve Yönetim Organları Sisteminin Yeniden Yapılandırılması ile Kırgız SSC Anayasası'nda (Temel Kanunu'nda) Değişiklikler ve Eklentiler Yapılması Hakkında (No. 260-XII Kanun). Kırgız SSC Yüksek Sovyeti Vedomostları, (21), Madde 305.

Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti. (1991, 27 Ağustos). Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti'nin Olağanüstü Oturumunun Çağrılması Hakkında [Karar]. Kırgız Tuusu.

Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti. (1991, 31 Ağustos). "Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı Hakkındaki Deklarasyon" Hakkında (No. 577-XII / 578-XII Karar). Bişkek.

ры менен белгилөө маселеси менен байланыштуу. Бүгүнкү күндө азербайжан, кара калпак, өзүбек, түркмөн, казак элдери кирилл графикасындагы орус алфавитинен кайтып, өз тилдеринин улуттук алфавиттерин латын графикасынын негизинде түзүп колдонуп жатышат. Бул багытта түрк тилдүү беш республиканын окумуштуу-тилчилери өз тилдериндеги инвариант фонемаларын так аныктап, ал фонемалардын ар бирин түрк тилдери үчүн орток жалпы бирдей графема-тамга менен белгилеп, улуттук түрк тилдеринин жазуу системасын жакындатуу, өз ара тилдик жеңил түшүнүүчүлүктү күчөтүү багытында иштерди улантууда. Бирдей тамга колдонуу аркылуу улуттук алфавит иштеп чыгуунун артыкчылыгы, бир жагынан, таза лингвистикалык өңүттө болсо, экинчи жагынан, улуттук суверенитет өңүтүнөн да, тектеш улуттардын өз ара жакындашуу өңүтүнөн да ийгиликке жол ачат. Демек, улуттук тилдин инвариант фонемаларын так чагылдырган орток тамгалуу улуттук алфавит түзүү түрк дүйнөсүнүн келечеги жана жакындашуусу үчүн өтө олуттуу маселе экендиги талашсыз.

IV.Ошол улуттук алфавитке ылайык улуттук орфографиялык талаптарды иштеп чыгуу аспектиси.

Улуттук тилдердин жазуу системасындагы орчундуу практикалык маселелердин бири – улуттук алфавиттин өз-

гөчөлүгүнө жараша орфография иштеп чыгуу. Кирилл графикасындагы орус алфавитинде түрк тилдеринин, анын ичинде кыргыз тилинин фонетика-фонологиялык структурасына төп келбеген бир канча тамга бар. Ушул тамгаларга тиешелүү ашыкча ондогон орфографиялык эрежелер бар. Бул эрежелер кыргыз тилинин фонетика-фонологиялык, фонолого-морфологиялык структурасына каршы-кайчы келе турган эрежелерден, бирок буга карабай 40-жылдан бери 85 жыл бою ушуну “туура” деп келебиз. Орфографияда мындай алашемдиктер бир топ.

Албетте, түрк тилдеринин жазуу системасына байланыштуу жогоруда сөз болгон ушул төрт аспектинин ортосунда улуттук тилдик өзгөчөлүктү көрсөткөн таза лингвистикалык жана логика-психологиялык байланыш болуш керек. Ал тил менен жазууну, оозеки кеп менен анын графика-алфавиттик, орфографиялык биримдигин камсыз кылууга багытталып кызмат кылыш керек. Бул биздин кыргыз жана башка түрк тилдеринин жазуу системасын жакындатууга өбөлгө түзүү менен, өнүгүү жана калыптануу жолун көрсөтөт.

Арийне, түрк дүйнөсүнүн окумуштуулары дипломатиялык стратегиялык карым-катыштын алкагында түрк тилдеринин жазуу системасын оптималдаштыруу, ороток тамгалуу алфавит түзүү жана аны унификациялоо багытын-

да олуттуу кадамдарды жасады. Акыркы үч-төрт жыл ичинде түрк тилдүү республикаларда улуттук алфавиттер, негизинен, унификацияланды, орток тамгалуу алфавиттер түзүлүп, кыргыздардан башка түрк тилдүү беш республика ошол орток тамгалуу алфавит колдонуп атышат. Кыргыз Республикасында бул маселе боюнча саясый чечим кабыл алына элек, бирок тилчи окумуштуулардын башка өлкөлөрдүн адистери менен биргеликте илимий негизге таянып түзүлгөн улуттук алфавтинин латын тамгасындагы варианты бир нече жолу талкууланып, ал графикага азырынча өтпөсөк да башка түрк элдеринин алфавити менен бирдейлештирилген тамгалар аркылуу унификациялоо багытында иштелүүдө... Бул, эң алды, Түрк мамлекеттер уюмунун (ТМУ – ОТГ) алкагында түзүлгөн Комиссиянын, эларалык Түрк академиясынын, Түрк дил курумунун жана башка түрк тилдүү республикалардын өзара дипломатиялык карым-катыштагы иш-аракеттеринин үзүрү жана жыйынтыгы десек болот. Ушул багытта эларалык Түрк академиясынын жигердүү иш-аракетинин натыйжасында түрк дүйнөсүнүн алгачкы агартуучулары, билимдүү түркчүл саясый ишмерлери, окумуштуулары жана алардын эмгектери кыргыз тилине которулуп, жалпы кыргыз коомчулугуна таанышты рылды.

XIX кылымдын аягы, XX кылымдын баш чендеринде түрк тилинде сүйлөгөн

элдердин тарыхында көзкарандысыз эгемен эркин маамлекет куруу идеасын көтөрүү жана жайылтуу, коомдук-саясый идеологиялык жаңылануу, билим берүү, агартуу багытында иштиктүү аракеттерди көрүү сыяктуу процесстер жүргөн. Мына ушундай ары татаал, ары опурталдуу жагдай-шартка карабай түрк элдеринин ичинен чыккан билимдүү, саясый- идеологиялык көзкараштары калыптанып калган, агартуучулук ишмердиги практикалык негизде жүргүзүлүп жаткан, гезит чыгарууну негизги иш деп эсептеген түркчүл-улутман өкүлдөрү коомдук-саясый маселелр боюнча эмгектерин жазып, элди түркчүлүккө

үндөп келишкен. Алар Ысмайл Гаспырали, Мухаммед Эмин Расулзаде, Эшенаалы Арабаев, Ахмед Байтурсунов, Алибей Хусейинзаде, Зия Гөкалп, Юсуп Акчура, Ахмед-Заки Велиди ж.б., ж.б. Булар айткан ойлор, койгон макасаттар ушу бүгүнкү күнү да актуалдуу жана бул улуу инсандарды эки өлкөнүн дипломатиялык байланыштарынын алкагында эларалык Түрк академиясы түрк ааламына тааныштырды...

Бул сыяктуу багыттагы иштер менен эле катар 13 түрк тилинин материалы камтылган тармактык 8 сөздүк түзүлдү, түрк тилдеринин тармактык терминологиялык сөздүктөрүн түзүү боюнча атайын долбоор мерчемделип, мунун алкагында чоң иштер аткарылуу алдында турат. Мындай аракеттер бүгүнкү күндө Түркийа Республикасы менен Кыргыз Республикасынын дипломатиялык карым-катышынын алкагында эларалык Түрк академиясы менен КР Президентине караштуу Улуттук илимдер академиясынын Б.Юнусалиев атындагы Тил илими институтунун жогорку денгээлдеги байланышы аркылуу ишке ашып жаткандыгынын ачык далили экендиги талашсыз. Ушул карым-катыштын негизинде институттун кызматкерлеринин катышуусу менен «Türk Dillerinin Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Terimleri Sözlüğü» (Түрк тилдериндеги эл аралык мамилелер жана дипломатия терминдеринин сөздүгү) жана «Türk Dillerinin Bilişim Teknolojileri ve Yapay Zekâ Terimleri Sözlüğü» (Түрк тилдериндеги маалыматтык технология-

лар жана жасалма интеллект терминдеринин сөздүгү) түзүлдү. Бул багыттагы иштер дипломатиялык карым-катыштын алкагында улана бермекчи...

Колдонулган адабияттардын тизмеси

Кыргыз ССР Жогорку Совети. (1989, 23-сентябрь). «Кыргыз ССРинин мамлекеттик тили жөнүндө» Кыргыз ССРинин Мыйзамын күчүнө киргизүүнүн тартиби тууралуу (No: 2220-XI Токтом). Фрунзе.

Кыргыз ССР Жогорку Совети. (1990, 14-декабрь). Кыргыз ССРинде мамлекеттик бийлик жана башкаруу органдарынын системасын кайра уюштуруу жана Кыргыз ССРинин Конституциясына (Негизги Мыйзамына) өзгөртүүлөр менен толуктоолорду киргизүү жөнүндө (No: 260-XII Мыйзам).

Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ведомосттору, (21), 305-статья. Кыргыз Республикасынын Жогорку Совети. (1991, 27-август). Кыргыз Республикасынын Жогорку Советинин кезексиз сессиясын чакыруу жөнүндө [Токтом]. Кыргыз Туусу.

Кыргыз Республикасынын Жогорку Совети. (1991, 31-август). «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик көз карандысыздыгы жөнүндө Декларация» тууралуу (No: 577-XII / 578-XII Токтом). Бишкек.

TARİHİ VE SOSYOKÜLTÜREL PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ

ТАРЫХЫЙ ЖАНА СОЦИОМАДАНИЙ КӨЗ КАРАШТАН ТҮРКИЯ-КЫРГЫЗСТАН МАМИЛЕЛЕРИ

PROF. DR. CENGİZ BUYAR
ПРОФ. ДР. ЖЕНГИЗ БУЙАР

CENGIZ BUYAR*
ЖЕНГИЗ БУЙАР*

Giriş

Kırgızistan, 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan ettikten sonra Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Kırgızistan'ın bağımsızlığını resmî olarak tanıyan ilk devlet olmuştur. 29 Ocak 1992 tarihinde ilk diplomatik ilişkilerin tesis edilmesinin ardından aynı yıl içerisinde karşılıklı olarak Ankara ve Bişkek büyükelçilikleri açılmıştır. Böylelikle Bişkek'te ilk büyükelçilik açan ülke de Türkiye olmuştur.

Dil, tarih, kültür, din gibi ortak değerler çerçevesinde yüzlerce yıldır devam eden iki halkın kardeşliği 1991 yılı itibarıyla soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte yeni bir döneme girmiştir. Birbirini daha da yakından tanıma, ilişkileri daha da ileri boyutlara taşıma heyecanı ile başlayan ilişkiler zamanla birbirini anlama süreci çerçevesinde gelişen, dengeli, kurumsal bir hale dönüşmüştür. Günümüze kadar iki ülke arasında imzalanan antlaşmalar ile ilişkilerin hukukî altyapısı tesis edilmiştir.

Kırgız-Türk ilişkileri ve Türk dünyasında birliğin sağlanması Türkistan'da kurulan kadim Türk devletlerine kadar uzanmakta olup tarih boyunca farklı siyasi, sosyal ve kültürel süreçlerden etkilenerek günümüze kadar güçlenerek devam edegelmiştir. Kırgızlar, Türk tarihinin en eski topluluklarından biri olarak Orta Asya'nın siyasi ve kültürel gelişiminde önemli roller üstlenmiş, sahip oldukları gelenekler ve yaşam biçimiyle Türk dünyasının ortak mirasının oluşumuna ve günümüze aktarılmasına

* Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bişkek/Kırgızistan. cengiz.buyar@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0002-0549-4463

Кириш сөз

Кыргызстан 1991-жылдын 31-августунда өз көз карандысыздыгын жарыялагандан кийин, Түркия 1991-жылдын 16-декабрында Кыргызстандын эгемендүүлүгүн расмий түрдө тааныган биринчи мамлекет болгон. 1992-жылдын 29-январында алгачкы дипломатиялык мамилелер түптөлүп, ошол эле жылы эки өлкө өз ара Анкарада жана Бишкекте элчиликтерин ачкан. Ушундай жол менен Бишкекте эң алгачкы элчилигин ачкан өлкө да Түркия болгон.

Тил, тарых, маданият жана дин сыяктуу орток баалуулуктардын негизинде жүздөгөн жылдар бою уланып келген эки элдин бир туугандыгы 1991-жылы муздак согуштун аякташы менен жаңы доорго кадам таштады. Бир-бирин жакындан таанып-билүү, мамилелерди мурдагыдан да жогорку деңгээлге көтөрүү шыгы менен башталган байланыштар убакыт өткөн сайын өз ара түшүнүү процессинин алкагында өнүккөн, тең салмактуу жана институционалдык мүнөзгө ээ болду. Бүгүнкү күнгө чейин эки өлкөнүн ортосунда түзүлгөн келишимдер аркылуу мамилелердин укуктук негизи түптөлдү.

Кыргыз-түрк мамилелери жана түрк дүйнөсүндөгү биримдиктин камсыздалышы Түркстанда түптөлгөн байыркы

* Проф. док., Кыргыз-Түрк «Манас» университети, Адабият факультети, Тарых бөлүмү, Бишкек/Кыргызстан. cengiz.buyar@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0002-0549-4463

katkıda bulunmuşlardır. Anadolu Türkleri ile Kırgızlar arasındaki tarihi bağlar ise doğrudan siyasi birlikteliklerden ziyade ortak etnik köken, din, dil, kültürel değerler ve tarihsel hafızanın şekillendirdiği uzun süreli etkileşimler üzerinden değerlendirilmektedir. Bu yönüyle Kırgız Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, yalnızca iki bağımsız devlet arasındaki diplomatik ilişkileri değil, ortak kimlik ve medeniyet anlayışını yansıtan çok boyutlu bir tarihi süreci ifade etmektedir.

Hunlar, Göktürkler, Türgişler, Uygurlar, Karahanlılar, Timurlular, Selçuklular, Osmanlılar başta olmak üzere diğer bütün Türk siyasi teşekkülleri döneminde oluşan ortak kültürel miras, Türk toplulukları arasında güçlü bağların kurulmasını sağlamıştır. Ortak dil özellikleri, yerleşik ve konargöçer kültürü, töre anlayışı, sözlü edebiyat geleneği ve İslamiyet›in kabulü sonrasında gelişen ortak dini ve kültürel değerler bu bağların temel unsurlarını oluşturmuştur. Bu bağlamda Orhun, Yenisey Yazıtları, Manas Destanı, Kaşgarlı Mahmud, Yusuf Has Hacib, Farabi, İbn-i Sina gibi yüzlerce aydın ve eser bütün Türk dünyasının ortak değeridir.

Türk dil ailesi tabii olarak farklı lehçe ve ağız özellikleri taşımaktadır. Kırgız Türkçesi, Türk dil ailesinin Kıpçak grubu içerisinde yer almakta olup kelime hazinesi, dil yapısı ve temel gramer özellikleri bakımından günümüz Türkiye Türkçesi ile büyük oranda benzerdir. Günümüzde Türk dilleri arasındaki karşılıklı anlaşılabilirliğin geliştirilmesine yönelik yürütülen akademik çalışmalar ve ortak alfabe girişimleri, Türk dünyası arasındaki kültürel bütünleşmenin önemli araçlarından biridir.

түрк мамлекеттерине чейин барып такалат; ал тарых бою ар кыл саясий, социалдык жана маданий процесстердин таасири астында өнүгүп, бүгүнкү күнгө чейин күчөп жеткен. Кыргыздар түрк тарыхынын эң байыркы элдеринин бири катары Орто Азиянын саясий жана маданий өнүгүшүндө маанилүү роль ойноп, өздөрүнө таандык каада-салттары жана жашоо образы менен түрк дүйнөсүнүн орток мурасынын калыптанышына, ошондой эле анын бүгүнкү муундарга жетишине салым кошкон. Анадолу түрктөрү менен кыргыздардын ортосундагы тарыхый байланыштар болсо түздөн-түз саясий биримдиктерден көрө, орток этникалык тек, дин, тил, маданий баалуулуктар жана тарыхый эс тутум калыптандырган узак мөөнөттүү өз ара аракеттенүүлөрдүн негизинде каралат. Ушул жагынан Кыргыз Республикасы менен Түркия Республикасынын ортосундагы мамилелер эки эгемен мамлекеттин дипломатиялык байланыштарын гана эмес, орток идентүүлүк жана цивилизациялык түшүнүктү чагылдырган көп кырдуу тарыхый процессти да билдирет.

Хундар, Көк түрктөр, Түргөштөр, Уйгурлар, Караханийлер, Тимуриддер, Селжуктар, Османдар баштаган башка бардык түрк саясий түзүлүштөрүнүн доорунда калыптанган орток маданий мурас түрк элдеринин ортосунда бекем байланыштардын түптөлүшүнө өбөлгө болгон. Орток тилдик өзгөчөлүктөр, отурук-

Sosyal yaşam, aile yapısı, misafirperverlik anlayışı, akrabalık ilişkileri, geleneksel hukuk sistemi olan töre ve ortak yaşam değerleri her iki toplumun kültürel hafızasında önemli bir yer tutmaktadır. Yine atasözleri, destanlar, halk hikâyeleri, el sanatları, müzik, ve geleneksel sporlar gibi somut olmayan kültürel miras unsurları da Türk dünyasında ortak tarihi kimliğinin korunmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda Kırgızistan'ın öncülüğünde düzenlenen Dünya Göçmen Oyunları da Türkistan konargöçer kültürünün gün yüzüne çıkarılarak gelecek nesillere aktırılmasına ve araştırılmasına büyük katkı sağlamaktadır.

19. yüzyılda Çarlık Rusya'nın Orta Asya'yı hâkimiyeti altına alması ve sonrasında Sovyetler Birliği döneminde uygulanan siyasi, kültürel ve ideolojik politikalar, Türk toplulukları arasındaki etkileşimi önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Bu süreç, Kırgızlar ile Türkiye arasındaki doğrudan ilişkilerin uzun yıllar boyunca kesintiye uğramasına neden olmuştur. Buna rağmen ortak kimlik bilinci tamamen ortadan kalkmamıştır. Bağımsızlık sonrasında yeniden canlanan ilişkiler, ortak tarih ve kültür temelinde yeni bir iş birliği anlayışının gelişmesine imkân sağlamıştır. Özellikle eğitim, bilim, kültür ve dil-edebiyat alanlarında gerçekleştirilen ortak projeler, akademik iş birlikleri ve kültürel faaliyetler, tarihsel bağların çağdaş koşullarda yeniden güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu yönüyle Kırgız-Türk ilişkileri, geçmişten devralınan ortak tarihsel mirasın günümüz uluslararası ilişkilerine yansıyan önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

ташкан жана көчмөн маданияты, төрө түшүнүгү, оозеки адабият салты, ошондой эле Ислам дини кабыл алынгандан кийин өрчүгөн орток диний-маданий баалуулуктар бул байланыштардын негизги курамын түзгөн. Ушул өңүттө Орхон, Энесай эстеликтери, «Манас» эпосу, Махмуд Кашгари, Жусуп Баласагын, Фараби, Ибн Сина сыяктуу жүздөгөн ойчул жана эмгек бүткүл түрк дүйнөсүнүн орток байлыгы болуп саналат.

Түрк тилдер тобу табигый түрдө ар кандай диалект жана говор өзгөчөлүктөрүнө ээ. Кыргыз тили түрк тилдер тобунун кыпчак бутагына кирет; сөздүк кору, тил түзүлүшү жана негизги грамматикалык өзгөчөлүктөрү жагынан бүгүнкү Түркия түркчөсүнө көбүнчө окшош. Азыркы учурда түрк тилдеринин ортосундагы өз ара түшүнүүнү өнүктүрүүгө багытталган илимий изилдөөлөр жана жалпы алфавит демилгелери түрк дүйнөсүндөгү маданий бириешүүнүн маанилүү каражаттарынын бири болуп эсептелет.

Социалдык жашоо, үй-бүлө түзүлүшү, меймандостук, тууганчылык мамилелери, салттык укук тутуму болгон төрө жана орток жашоо баалуулуктары эки коомдун тең маданий эс тутумунда маанилүү орунду ээлейт. Ошондой эле макал-лакаптар, эпостор, эл жомоктору, кол өнөрчүлүк, музыка жана салттык спорт түрлөрү өңдүү материалдык эмес маданий мурас элементтери да түрк дүй-

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Kırgızistan bağımsızlığını ilan etmiş ve Türkiye, Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. Bağımsızlık sonrasında kurulan diplomatik ilişkiler; eğitim, ticaret, ulaştırma, kalkınma ve kültürel iş birliği alanlarında hızla gelişmiştir. Özellikle Türkiye'nin Kırgızistan'da yürüttüğü Manas Üniversitesi, Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü, TÖMER, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi gibi kurumlarla yürüttüğü eğitim faaliyetleri, TİKA tarafından yürütülen kalkınma projeleri gibi kurumsal iş birlikleri iki ülke arasındaki ilişkilerin toplumsal boyutunu güçlendirmiştir. Bunun yanında Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Akademisi, TÜRKSOY, TÜRKPA, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve diğer çok taraflı iş birliği mekanizmaları, ortak tarih ve kültür temelinde geliştirilen ilişkilerin kurumsallaşmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Günümüzde Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler ortak tarih ve kültürel bağlardan hareketle karşılıklı güven, ekonomik iş birliği ve stratejik ortaklık anlayışı doğrultusunda gelişimini sürdürmektedir. Ticaret hacminin 5 milyar doları geçecek şekilde artırılmasına yönelik girişimler, karşılıklı yatırımlar, eğitim kurumları, akademik ve tecrübe değişim programları ve aralıksız devam eden kültürel faaliyetler iki ülke arasındaki iş birliğinin ileri taşınmasına yardımcı olmaktadır.

Bu çalışma Kırgız tarihinin eski dönemlerinden hareketle, Türk-Kırgız ilişkilerini tarihi gelişim süreci içerisinde incelemeyi ve ortak maddi, manevi mirasın günümüzdeki

нөсүндөгү орток тарыхый иденттүүлүктү сактоодо таасирдүү болгон. Ушул жагынан Кыргызстандын демилгеси менен өткөрүлгөн Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары Түркстан көчмөн маданиятын жарыкка чыгарып, аны кийинки муундарга жеткирүүгө жана изилдөөгө зор салым кошуп келе жатат.

XIX кылымда падышалык Россиянын Орто Азияны каратып алышы, андан соң Советтер Союзу доорунда жүргүзүлгөн саясий, маданий жана идеологиялык саясаттар түрк элдеринин ортосундагы өз ара аракеттенүүнү олуттуу түрдө чектеген. Бул процесс кыргыздар менен Түркиянын ортосундагы түздөн-түз мамилелердин узак жылдар бою үзгүлтүккө учурашына алып келген. Ошого карабастан, орток иденттүүлүк аң-сезими толук жоголгон эмес. Көз карандысыздыктан кийин кайра жанданган мамилелер орток тарых менен маданият негизинде жаңы кызматташтык түшүнүгүнүн өрчүшүнө шарт түзгөн. Айрыкча билим берүү, илим, маданият жана тил-адабият тармактарында ишке ашырылган орток долбоорлор, академиялык кызматташтыктар жана маданий иш-чаралар тарыхый байланыштардын заманбап шарттарда кайрадан бекемделишине салым кошууда. Ушундан улам кыргыз-түрк мамилелери өткөндөн мураска калган орток тарыхый байлыктын бүгүнкү эл аралык мамилелерге чагылышкан маанилүү үлгүлөрүнүн бири катары бааланат.

siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilere olan etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda tarihi arka plan ele alınacak, ardından bağımsızlık sonrasında gelişen ikili ilişkiler analiz edilerek Kırgızistan ile Türkiye arasındaki iş birliğinin güncel görünümü ortaya konulacaktır.

1. Tarihin Derinliklerinden Günümüze Türk-Kırgız İlişkileri

Kırgızlarla ilgili ilk yazılı bilgiler milattan önce 201 yılına aittir. Çinli tarihçi Sıma Chien (MÖ 145-86) tarafından yazılan Shi Ci (Tarih Kayıtları) adlı eserde Hun kağanı Motun'nun (diğer okunuşla Motu, Modu yani Mete Han) Türkistan'dan Sibirya'ya ulaşan coğrafyadaki bütün boyları bir araya toplamak, büyük bir siyasi birlik tesis etmek için yaptığı çalışmalar anlatılırken "Daha sonra Motun kuzeydeki Hun-yüleri, Ch'ü-sheleri, Ting-linleri, Ge-gunları (diğer bir okunuşla Ke-kunları yani Kırgızları) ve Hsin-lileri hâkimiyet altına aldı. Hunların bütün soyluları ve unvan sahipleri Motun'a bağlılıklarını bildirdiler ve bilge Motun'u Şan-yü olarak kabul ettiler." denilmektedir. Shi Ci adlı bu Çince kaynakta MÖ 203-201 yılları arasında Motun'un siyasi birliği sağladığı süreçte Kırgızları da bu birliğin içerisine dahil ettiği görülür. Kırgızların bu dönemde Türk dünyasının kuzey bölgesinde bugünkü Hakasya'nın kuzeyinde Kem ırmağı boylarında yaşadıkları anlaşılmaktadır (Buyar, 2017: 48-49). Hunlar, Altaylar'dan Hazar Denizi'ne, Baykal Gölü'nden Çin sınırlarına kadar uzanan geniş bir coğrafyaya hâkim olmuştur.

Yazılı kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda Türk dünyasında siyasi birliğin

1991-жылы Советтер Союзу тарагандан кийин Кыргызстан эгемендүүлүгүн жарыялап, Түркия анын көз карандысыздыгын таануган алгачкы өлкөлөрдүн бири болгон. Көз карандысыздыктан кийин түптөлгөн дипломатиялык мамилелер билим берүү, соода, транспорт, өнүктүрүү жана маданий кызматташтык тармактарында тез өрчүгөн. Айрыкча Түркиянын Кыргызстандагы ишмердүүлүгү — «Манас» университети, Мааpиф Фонду, Юнус Эмре институту, ТӨМЕР, Ош мамлекеттик университетинин Теология факультети сыяктуу мекемелер аркылуу жүргүзүлгөн билим берүү иштери жана ТИКА тарабынан ишке ашырылган өнүктүрүү долбоорлору сыяктуу институционалдык кызматташтыктар — эки өлкөнүн ортосундагы мамилелердин коомдук өлчөмүн бекемдеген. Мунун катарында Түрк мамлекеттеринин уюму, Түрк академиясы, ТҮРКСОЙ, ТҮРКПА, Чет өлкөдөгү түрктөр жана тектеш коомчулуктар башкармалыгы (YTB) жана башка көп тараптуу кызматташтык механизмдери орток тарых менен маданият негизинде өрчүтүлгөн мамилелердин институционалдашуусуна олуттуу салым кошуп жатат.

Бүгүнкү күндө Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы мамилелер орток тарых жана маданий байланыштардан улам өз ара ишеним, экономикалык кызматташтык жана стратегиялык өнөктөштүк багытында өнүгүүсүн улантууда.

ilk kez Hunlar döneminde, Mete Han liderliğinde sağlandığı söylenebilir. Mete Han ile birlikte gücünün zirvesine ulaşan Büyük Hun İmparatorluğu daha sonra kurulacak Türk devletleri açısından bir model olmuştur. Bunun sebebi ise bu dönemde kurulan güçlü ve kurumsal devlet teşkilatı ve askerî yapı daha sonraki bütün Türk devletlerinin teşkilatlanmasında model olmuştur. Bu dönemde geliştirilen merkezi yönetim anlayışı, güçlü devlet teşkilatı ve disiplinli askerî yapı Türk devlet geleneğinin kurumsallaşmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Mete Han ilk kez onluk sistem üzerine düzenli bir ordu kurmuş, 26 civarında boyu bir bayrak altında birleştirmiş, boylar konfederasyonu şeklindeki siyasi-idari yapılanmayı merkezi devlet teşkilatına dönüştürmüştür.

Hun Devleti'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da yaşanan siyasi mücadeleler, Türk boylarının yeniden örgütlenmesine yol açmıştır. Bu süreç, 552 yılında Türk Kağanlığı'nın yani Göktürk Devleti'nin kurulmasıyla yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Bumin Kağan tarafından kurulan Göktürk Devleti, Türk adını resmî devlet adı olarak kullanan ilk devlettir. I. Göktürk Devleti 552-630 ve II. Göktürk Devleti de 680-745 yılları arasında bugünkü Moğolistan'dan Hazar denizine kadar olan bölgedeki bütün boyları büyük mücadelelerin ardından bir bayrak altında toplanmıştır (Taşağıl, 2018). Göktürkler, yalnızca askerî başarılarıyla değil, aynı zamanda geliştirdikleri devlet teşkilatı, hukuk anlayışı ve diplomatik ilişkilerle de Türk devlet geleneğinin Hunlardan sonra daha da üst seviyede kurumsallaşmasına önemli katkılar sağlamışlardır. Merkezi otoriteyi güçlendiren yönetim sistemi, kağanlık

Соода жүгүртүмүн 5 миллиард доллардан ашырууга багытталган аракеттер, өз ара инвестициялар, билим берүү мекемелери, академиялык жана тажрыйба алмашуу программалары, ошондой эле үзгүлтүксүз уланган маданий иш-чаралар эки өлкөнүн ортосундагы кызматташтыкты алдыга жылдырууга көмөктөшүүдө.

Бул эмгек кыргыз тарыхынын байыркы дооpлорунан улам түрк-кыргыз мамилелерин тарыхый өнүгүү процессинин алкагында изилдөөнү жана орток материалдык, руханий мурастын бүгүнкү саясий, экономикалык, маданий мамилелерге тийгизген таасирин баалоону максат кылат. Ушул максатта адегенде тарыхый арткы фон каралып, андан соң көз карандысыздыктан кийин өрчүгөн эки тараптуу мамилелер талданып, Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы кызматташтыктын учурдагы абалы ачып берилет.

1. Тарыхтын тереңдигинен бүгүнкү күнгө чейин түрк-кыргыз мамилелери

Кыргыздар жөнүндөгү алгачкы жазма маалыматтар биздин заманга чейинки 201-жылга таандык. Кытай тарыхчысы Сыма Чиан (б.з.ч. 145–86) жазган «Ши Цзи» (Тарых жазмалары) деген эмгекте хун каганы Модундун (башка окулушу боюнча Моту, Моду, башкача айтканда Мете хан) Түркстандан Сибирге чейин созулган географиядагы бардык уруулларды бириктирүү, зор саясий биримдик

teşkilatı, kurultay geleneği ve töre esasına dayalı hukuk düzeni, daha sonraki Türk devletleri tarafından da benimsenmiştir.

Göktürk Devletinin 745 yılında yıkılmasıyla birlikte Orhun vadisinde Ordu Balık başkent olmak üzere Uygur Kağanlığı kurulmuştur. Uygur Kağanlığı döneminde de bölgedeki boylar bir bayrak altında yönetilmeye çalışılmıştır. VI.-IX. yüzyıllar arasında Yenisey'in yukarı bölgelerinde yaşayan Kırgızlar, Göktürkler ve Uygurların bölgede birliği tesis ettiği dönemlerde onlara bağlı olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Kırgızlar 840 yılında Uygur Kağanlığına son vererek 920'li yıllara kadar Göktürk devletinin merkez coğrafyasında Kırgız Kağanlığı'nı kurmuşlardır. Kara Hıtayların saldırıları sonrası Kırgız devleti yıkılmış ve Kırgızların bir kısmı Yenisey boylarına bir kısmı da güneye doğru göç etmişlerdir (Buyar, 2017: 51-61).

Türk tarihinin ilk büyük siyasi teşekküllerinden biri olan Büyük Hun Devleti ile başlayan devletleşme süreci, Göktürkler döneminde daha da ileri düzeyde kurumsal bir yapıya kavuşmuş ve Türk toplulukları arasında ortak siyasi kimlik anlayışının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Kırgızlar da bu tarihsel süreç içerisinde Orta Asya'nın önemli Türk topluluklarından biri olarak zaman zaman bağımsız siyasi oluşumlar meydana getirmiş, zaman zaman ise büyük Türk devletlerinin hâkimiyeti altında yaşamışlardır. Bu nedenle Hunlar ve Göktürkler dönemi, yalnızca Türk devlet geleneğinin şekillendiği bir dönem değil, aynı zamanda Kırgızların Türk dünyası içerisindeki yerinin belirginleştiği tarihsel bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

түзүү үчүн жасаган иш-аракеттери баяндалып жатып, «Кийин Модун түндүктөгү хун-йүлөрдү, чү-шелерди, тин-линдерди, ге-гундарды (башка окулушу боюнча ке-кундарды, башкача айтканда кыргыздарды) жана син-лилерди өз бийлигине каратып алды. Хундардын бардык төбөлдөрү жана атак-даражалуулары Модунга берилгендигин билдирип, акылман Модунду Шаньюй катары кабыл алышты» деп айтылат. «Ши Цзи» деген бул кытай булагында б.з.ч. 203–201-жылдары Модундун саясий биримдикти камсыздаган мезгилинде кыргыздарды да бул биримдиктин ичине киргизгени көрүнөт. Кыргыздардын бул мезгилде түрк дүйнөсүнүн түндүк бөлүгүндө, бүгүнкү Хакасиянын түндүгүндө Кем дарыясынын боюнда жашагандыгы аныкталат (Buyar, 2017: 48–49). Хундар Алтайдан Каспий деңизине, Байкал көлүнөн Кытай чек арасына чейин созулган кенен географияга үстөмдүк кылган.

Жазма булактардын берген маалыматтарына таянып, түрк дүйнөсүндө саясий биримдиктин алгачкы жолу Хундар доорунда, Мете хандын жетекчилигинде камсыздалганын айтууга болот. Мете хан менен кошо кубатынын туу чокусуна жеткен Улуу Хун империясы кийин түптөлө турган түрк мамлекеттери үчүн үлгү болгон. Мунун себеби, бул доордо түзүлгөн күчтүү жана институционалдык мамлекеттик түзүлүш жана аскердик уюм кийинки бардык түрк мамлекеттеринин

Göktürk döneminde kullanılan runik yazı sistemi ve Orhun Yazıtları, Türk dili ve kültür tarihinin en önemli belgeleri arasında yer almakta olup, bu dönemde şekillenen ortak tarih bilincinin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Yazıtlarda geçen "Türk budunu" kavramı, yalnızca belirli bir siyasi yapıyı değil, ortak kültür ve kimlik anlayışını da ifade etmektedir. Kırgızların bu kültürel çevrenin önemli unsurlarından biri olması, sonraki dönemlerde gelişecek Türk dünyası anlayışının tarihsel temellerini oluşturmuştur.

8. yüzyılın başından itibaren Maveraünnehir'e İslam ordularının gelmesiyle birlikte Türkler arasında İslamiyet yayılmaya başlamıştır. 840 yılına gelindiğinde Karahanlılar Devleti kurulmuştur. Abdulkerim Satuk Buğra Han'ın islamı kabülü ile birlikte Karahanlılar islam siyasi ve kültür çevresinin önemli bir temsilcisi olmuştur. Bugünkü Kırgızistan'ın kuzeyinde bulunan Burana olarak adlandırılan Balasagun şehri başkent olmak üzere kurulan devlet daha sonra Doğu ve Batı Karahanlılar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bugünkü Doğu Türkistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan coğrafyasında 1212 yılına kadar dönem dönem hakimiyetini devam ettirmiştir. Karahanlılar dönemi, Türk-İslam kültürünün Türkistan coğrafyasındaki en güzel örneklerinin verildiği dönem olmuştur. Bu dönemde başta Maveraünnehir olmak üzere Türkistan'ın geneline binlerce medrese, türbe, minare, şehir inşa edilmiştir. Karahanlı yönetiminin oluşturduğu barış iklimi neticesinde bilim, sanat, kültür, mimari alanlarında çok sayıda özgün eser yapılmış ve yazılmıştır. Hakaniye Türkçesi olarak da adlandırılan ortak Türkçe ile çok sayıda eser kaleme alınmış-

уюшулушуна үлгү болгондугунда. Бул доордо өрчүтүлгөн борбордоштурулган башкаруу түшүнүгү, күчтүү мамлекеттик түзүлүш жана тартиптүү аскердик уюм түрк мамлекеттик салтынын институционалдашуусунда чечүүчү роль ойногон. Мете хан алгачкы жолу ондук система боюнча тартиптүү аскер түзүп, 26 чакты урууну бир туунун астына бириктирип, уруулар конфедерациясы түрүндөгү саясий-административдик түзүлүштү борбордук мамлекеттик түзүлүшкө айландырган.

Хун мамлекети ыдырагандан кийин Орто Азияда болгон саясий күрөштөр түрк урууларынын кайрадан уюшулушуна алып келген. Бул процесс 552-жылы Түрк каганатынын, башкача айтканда Көк түрк мамлекетинин түптөлүшү менен жаңы баскычка көтөрүлгөн. Бумын каган түзгөн Көк түрк мамлекети «түрк» атын расмий мамлекеттик ат катары колдонгон алгачкы мамлекет болуп саналат. I Көк түрк мамлекети 552–630, II Көк түрк мамлекети 680–745-жылдар аралыгында бүгүнкү Монголиядан Каспий деңизине чейинки аймактагы бардык урууларды зор күрөштөрдөн кийин бир туунун астына бириктирген (Taşağıl, 2014). Көк түрктөр аскердик ийгиликтери менен гана эмес, ошондой эле өздөрү өрчүткөн мамлекеттик түзүлүш, укук түшүнүгү жана дипломатиялык мамилелери менен да түрк мамлекеттик салтынын Хундардан кийин мурдагыдан

tır. Yusuf Has Hacib Balasaguni'nin Kutadgu Bilig adlı eseri, Türk dünyasının ilk sözlüğü ve ansiklopedisi olarak da kabul edilebilecek olan Kaşgarlı Mahmud'un Divân-u Lûgâti't-Türk'ü, İslam inanç ve ahlak ilkelerinin anlatıldığı Edib Ahmet Yükneki'nin Atebetü'l-Hakayık'ı, Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'i hep bu dönemin eserleridir (Tekinoğlu, 2017: 325-385). Yine Manas destanının ilk olayları ve kaynağı da bu döneme dayanmaktadır (Bahar, 2017: 10). Bütün bu eserler aynı zamanda Türk dünyası ortak kimliğinin de dayanak noktasını teşkil etmektedir.

"İslamiyet'in Türk toplulukları arasında

жогорку деңгээлде институционалдашуусуна маанилүү салым кошкон. Борбордук бийликти чыңдаган башкаруу тутуму, каганат түзүлүшү, курултай салты жана төрөгө негизделген укук тартиби кийинки түрк мамлекеттери тарабынан да кабыл алынган.

Көк түрк мамлекети 745-жылы кулаган соң, Орхон өрөөнүндө Ордо-Балык борбор болуп, Уйгур каганаты түптөлгөн. Уйгур каганаты доорунда да аймактагы уруулар бир туунун астында башкарылууга аракет кылынган. VI–IX кылымдар аралыгында Энесайдын жо-

yayılması, ortak dini kimliğin oluşmasını sağlayarak kültürel ilişkilerin daha da güçlenmesine katkıda bulunmuştur. İslam'ın kabulü yalnızca dinî hayatı değil, bilim, eğitim, edebiyat ve düşünce alanlarındaki etkileşimi de artırmış, Türk toplumları arasında ortak bir medeniyet anlayışının gelişmesine zemin hazırlamıştır." (Berdibek uulu-Tugolbaevich, 2024: 27).

2. Osmanlı Dönemi Türk-Kırgız İlişkileri

Anadolu ile Türkistan arasındaki ilişkiler, siyasî temasların dönemsel olarak kesintiye uğramasına rağmen, ortak tarihî, kültürel ve dinî bağlar sayesinde süreklilik göstermiştir. Türkistan'dan Anadolu'ya yönelik nüfus hareketleri, özellikle Selçuklu döneminden itibaren farklı yoğunluklarda devam etmiş; Osmanlı döneminde de çeşitli göç, seyahat ve yerleşim hareketleri aracılığıyla sürmüştür. Bunun yanı sıra ticaret, hac yolculukları ve diplomatik temaslar, iki bölge arasındaki ilişkilerin canlı tutulmasını sağlayan başlıca kanalları oluşturmuştur. Özellikle XVI. yüzyılda Safevî Devleti'nin ortaya çıkması, Osmanlı Devleti ile Orta Asya hanlıkları arasındaki ilişkilerin siyasî boyut kazanmasında önemli bir etken olmuştur. Bu bağlamda Buhara Emirliği Osmanlı Devleti ile en yoğun ve süreklilik arz eden ilişkileri kuran Türkistan siyasî teşekkülü olarak öne çıkmaktadır. Safevîlere karşı ortak siyasî ve dinî konum, 1783'te Kırım'ın kaybedilmesiden sonra ise Rusya'nın Orta Asya'ya doğru genişlemesi, Osmanlı–Türkistan ilişkilerinin gelişmesinde belirleyici unsurlar olmuştur.

Buna karşılık, Anadolu ile Türkistan arasındaki ilişkilerin coğrafî ve siyasî bakımdan homojen olmadığı da belirtilmelidir. Buhara

горку бөлүктөрүндө жашаган кыргыздар Көк түрктөр менен уйгурлар аймакта биримдикти камсыздаган мезгилдерде аларга баш ийип, өз алдынчалыгын сактап келишкен. Кыргыздар 840-жылы Уйгур каганатын жоюп, 920-жылдарга чейин Көк түрк мамлекетинин борбордук географиясында Кыргыз каганатын түптөшкөн. Кара кытайлардын чабуулдарынан кийин кыргыз мамлекети кулап, кыргыздардын бир бөлүгү Энесай боюна, бир бөлүгү түштүккө көчкөн (Buyar, 2017: 51–61).

Түрк тарыхынын алгачкы ири саясий түзүлүштөрүнүн бири болгон Улуу Хун мамлекети менен башталган мамлекеттешүү процесси Көк түрктөр доорунда мурдагыдан жогорку деңгээлде институционалдык түзүлүшкө ээ болуп, түрк элдеринин ортосунда орток саясий идентүүлүк түшүнүгүнүн өрчүшүнө өбөлгө түзгөн. Кыргыздар да бул тарыхый процессте Орто Азиянын маанилүү түрк элдеринин бири катары кээде өз алдынча саясий түзүлүштөрдү жаратып, кээде чоң түрк мамлекеттеринин үстөмдүгү астында жашашкан. Ошондуктан Хундар менен Көк түрктөр доору түрк мамлекеттик салтынын калыптанган мезгили гана эмес, ошондой эле кыргыздардын түрк дүйнөсүндөгү ордунун ачыкталган тарыхый процесси катары да бааланат.

Көк түрк доорунда колдонулган руна жазуу тутуму жана Орхон эстеликтери

Emirliği (1785-1920), Hive (1512-1920) ve Hokand (1709-1876) gibi yerleşik veya yarı yerleşik hanlıklarla kurulan ilişkiler daha görünür ve kurumsal bir nitelik kazanırken, kuzey bozkırlarında yaşayan Kırgız, Kazak konar-göçer topluluklarla Osmanlı merkezî yönetimi arasındaki doğrudan bağlantılar görece daha sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla Anadolu–Türkistan ilişkilerinin, siyasî ilişkilerden ziyade ticaret, hac, diplomasi, tarikatlar ve ortak kültürel bağlar üzerinden süreklilik kazanan çok katmanlı bir ilişki ağı olarak değerlendirilmesi daha isabetli görünmektedir.

Timurluların Anadolu'ya yönelmesi ve bölgede hak iddia etmesi üzerine Osmanlı devletinin Türk kimliğini ön plana çıkardığı, Türkistan ile bağlılığa önem verdiği görülür. Daha sonraki dönemlerde de Osmanlı soyunu Orta Asya hanlıklarına bağlayan bir soyağacı oluşturulmuş ve törenin kaynağının Oğuz Han töresi olduğu vurgulanmıştır (İnalcık, 2004: 62). 19. yüzyılda Osmanlılık kimliği oluşmaya başlamıştır. Bununla birlikte aynı dönemde Türkistan ile ilişki kuran Türk kimliği vurgusunun da çok daha belirgin bir şekilde ön plana çıktığı görülür.

Osmanlı devleti 16. yüzyıldan itibaren Türkistan'a daha yakından ilgi göstermeye başlamıştır. Bunun sebeblerinden biri ise Safevilerle (1501-1736) mücadelede müttefik olarak Türkistan hanlıklarının desteğini almaktır. Buhara Emirliği, Hive ve Hokand hanlıkları da gerek İran gerekse Rusya'ya karşı bir müttefik ve İslam halifesi olması sebebiyle Osmanlı sultanına elçiler göndermeye başlamışlardır. Osmanlı Türkistan ilişkileri eğitim, ticaret, hac gibi ko-

түрк тили менен маданият тарыхынын эң маанилүү эстеликтеринин катарында турат жана бул доордо калыптанган орток тарых аң-сезиминин бүгүнкү күнгө жетишин камсыздаган. Эстеликтерде кездешкен «түрк будуну» түшүнүгү белгилүү бир саясий түзүлүштү гана эмес, орток маданият менен идентүүлүк түшүнүгүн да билдирет. Кыргыздардын бул маданий чөйрөнүн маанилүү бөлүктөрүнүн бири болушу кийинки дооpлордо өрчүй турган түрк дүйнөсү түшүнүгүнүн тарыхый негиздерин түптөгөн.

VIII кылымдын башынан тартып Мавераннахрга ислам колдорунун келиши менен түрктөрдүн арасында Ислам жайыла баштаган. 840-жылга келгенде Караханийлер мамлекети түптөлгөн. Абдулкерим Сатук Бугра хандын Исламды кабыл алышы менен Караханийлер ислам саясий жана маданий чөйрөсүнүн маанилүү өкүлү болгон. Бүгүнкү Кыргызстандын түндүгүндө жайгашкан, Бурана деп аталган Баласагын шаары борбор болуп түптөлгөн мамлекет кийин Чыгыш жана Батыш Караханийлер болуп экиге бөлүнгөн. Бүгүнкү Чыгыш Түркстан, Кыргызстан, Өзбекстан жана Казакстан географиясында 1212-жылга чейин мезгил-мезгили менен үстөмдүгүн улантып келген. Караханийлер доору түрк-ислам маданиятынын Түркстан географиясындагы эң сонун үлгүлөрү жаралган доор болгон. Бул мезгилде Мавераннахр баштаган Түркстандын бүтүндөй

nuları da kapsamıştır. 1920'li yıllara kadar muhtelif alanlarda devam etmiştir (Sarınay, 2005: VI).

Kırgız-Türk ilişkilerinin gelişmesinde Türkistan'da yayılmaya başlayan ceditçilik hareketinin etkisi büyük olmuştur. Tatar aydınlar Kırgızistan coğrafyasında çok sayıda cedit okulunun açılmasına vesile olmuşlardır. Aynı zamanda bu okullarda da yaygın bir şekilde görev almışlardır. Ceditçiler, Kırgızlar arasında Türkiye'ye sevgi, ilgi ve Türkçülük fikrinin doğmasını sağlamışlardır (Devlet, 1999: 149). Yine bölgeye ulaşan Tercüman,Vakt, Nur, İdil, Şura gibi ceditçi basın yayın organlarının da Türkistan ile Anadolu arasındaki ilişkilerin gelişmesinde mühim tesirleri olmuştur.

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşı süresince Türkistanlılar Türkiye'ye ellerinden geldiği kadar yardım etmeye çalışmışlardır. Örneğin Osman Hocaoğlu başkanlığında daha yeni kurulmuş olan Buhara Cumhuriyeti'nin parlamentosundan 100 milyon altın rublenin toplanarak Ankara'ya gönderilmesi kararı alınmıştır. Bu yardım parası toplandıktan sonra Ankara'ya gönderilmek üzere Rus hazinesine verilmiştir (Saray, 1990: 76). Yine aynı şekilde Kırgızistan'da da bu yardım kampanyaları yapılmıştır. Kırgız manaplarının yani boy beylerinin talebi üzerine halktan yardım toplanmış ve 1915 yılında Afganistan üzerinden Türkiye'ye gönderilmiştir. Ayrıca Karakol bölgesinde Türkiye için yardım toplandığı ve bu yardımların da tüccarlarla Kaşgar ve İran üzerinden Türkiye'ye gönderildiğine yönelik bilgiler mevcuttur (Razak uulu, 2017: 100-101)

Türkistan'a destek vermek maksadıyla

аймагында миңдеген медресе, күмбөз, мунара, шаар курулган. Караханий бийлигинин түзгөн тынчтык абалынын натыйжасында илим, искусство, маданият, архитектура тармактарында көптөгөн өзгөчө эмгектер жаралып, жазылган. Хаканий түркчөсү деп да аталган орток түркчө менен көптөгөн эмгектер жазылган. Жусуп Баласагындын «Кутадгу Билиг» аттуу эмгеги, түрк дүйнөсүнүн алгачкы сөздүгү жана энциклопедиясы катары да бааланышы мүмкүн болгон Махмуд Кашгаринин «Дивану Лугати-т-Түрк» эмгеги, ислам ишеними менен адеп-ахлак принциптери баяндалган Эдиб Ахмет Йүкнекинин «Атабату-л-Хакайык» эмгеги, Ахмет Ясавинин «Дивани Хикмат» эмгеги ушул доордун эмгектеринин катарында (Tekinoğlu, 2017: 325–385). Ошондой эле «Манас» эпосунун алгачкы окуялары жана булагы да бул доорго такалат (Bahar, 2017: 10). Бул эмгектердин баары ошол эле учурда түрк дүйнөсүнүн орток идентүүлүгүнүн да таяныч чекитин түзөт.

«Ислам динин түрк элдеринин арасында жайылышы орток диний идентүүлүктүн калыптанышын камсыздап, маданий байланыштардын мурдагыдан бекемделишине салым кошкон. Исламдын кабыл алынышы диний жашоону гана эмес, илим, билим берүү, адабият жана ой жүгүртүү тармактарындагы өз ара аракеттенүүнү да арттырган, түрк коомдорунун арасында орток цивилизациялык

Enver Paşa'nın bölgeye gidişinden (1881-1922) evvel; Teşkilat-ı Mahsusa tarafından gönderilen subaylar, Ceditçi okullarda görevlendirilen öğretmenler, Rus komplarından kaçan subaylar, Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Teşkilatı üyeleri ile Cemal Paşa ve Doktor Nazım Bey gibi ittihatçılar Türkistan için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır (Bardakçı, 2015: 306) Bu bağlamda konuyla ilgili en geniş bilgi veren örneklerden biri Adil Hikmet beyin Asya'da Beş Türk adlı eseridir. Kuşçubaşı Selim Sami, Hüseyin Emrullah, Hüseyin Kırımlı, İbrahim ve Adil Hikmet bey 14 Haziran 1914 tarihinde İzmir'den Kaşgar'a gitmek üzere hareket ederler. Bunlardan dördü subaydır. Kaşgar'a vardıktan sonra 27 Nisan 1915 yılında Rus askerleri tarafından tutuklanırlar. Taşkorgan'a ardından da Taşkent'e gönderilirler. 14 Temmuz 1915 yılında Balkaş gölünün güney doğusundaki Kapal şehrine, oradan da Kırgız ve Kazakların yaşadığı Sarhan şehrine sürgün edilirler. 2 Ağustos 1916'da Rus idaresinin adaletsiz uygulamalarına karşı Yedisu bölgesinde bağımsızlık ayaklanması başlar. Ayaklanma Bişkek, Karakol ve Tokmok şehirlerine yayılır. Ayaklanmanın önderliğini Kırgız Kanat Ibıke uulu ve Şabdan Bahadır'ın oğlu Hisamidin yapmaktadır (Abdıkulova, 2014: 54). Adil Hikmet bey, Türkistan'a geldiklerinde Türkistan'ın doğusunun Çinliler, batısının Ruslar, güneyinin İngilizler tarafından işgal edildiğini anlatır. Kendilerinin buraya geliş amacının da Türkistan halkının millî şuur ve duygularını uyandırmak olduğunu ifade eder. Yedisu bağımsızlık hareketi sürecinde Kırgız askerleri Isık Göl'de toplanırlar ve Şabdan Bahadır'ın oğlu Hisamidin ile birliktүшүнүктүн өрчүшүнө өбөлгө болгон» (Berdibek uulu ve Karybekov, 2024: 27).

2. Осмон доорундагы түрк-кыргыз мамилелери

Анадолу менен Түркстандын ортосундагы мамилелер саясий байланыштардын мезгил-мезгили менен үзгүлтүккө учурашына карабастан, орток тарыхый, маданий жана диний байланыштардын аркасында үзгүлтүксүздүктү сактап келген. Түркстандан Анадолуга багытталган калк көчүшү, айрыкча Селжук доорунан тартып ар кыл интенсивдүүлүктө уланган; Осмон доорунда да ар түрдүү көч, саякат жана отурукташуу кыймылдары аркылуу уланган. Мунун катарында соода, ажылык сапарлары жана дипломатиялык байланыштар эки аймактын ортосундагы мамилелерди тирүү сактаган негизги каналдарды түзгөн. Айрыкча XVI кылымда Сефевий мамлекетинин пайда болушу Осмон мамлекети менен Орто Азия хандыктарынын ортосундагы мамилелердин саясий өлчөмгө ээ болушунда маанилүү фактор болгон. Ушул өңүттө Бухара эмирлиги Осмон мамлекети менен эң тыгыз жана үзгүлтүксүз мамиле түзгөн Түркстан саясий түзүлүшү катары алдыга чыгат. Сефевийлерге каршы орток саясий жана диний абал, 1783-жылы Кырымдын жоготулушунан кийин болсо Россиянын Орто Азияга карай кеңейиши Осмон-Түркстан мамилелеринин өрчүшүндө чечүүчү фактор болгон.

te beş Osmanlı Türkü ordunun kumandanı olarak tayin edilir. Bu mücadelede Çarlık ordusunun birliklerine büyük kayıp verdirilir. Bunun üzerine bölgedeki ordunun generali Kuropatkin beş Türk'ü yakalayıp getirene kişi başına 10 bin som verileceğiyle ilgili ilan yayınlatır. 1916 bağımsızlık ayaklanmasında bölge halkı, modern silahlarla donanmış olan Çarlık ordusuna karşı direnemez. Büyük kayıplar verir ve halkın bir kısmı zorlu yollardan, karlı yüksek dağlardan geçerek Doğu Türkistan'a gitmek zorunda kalır. Bu olaya Kırgız tarihinde Ürkün denilmektedir. Hisamidin mülteci konuma düşenlerin Güney Anadolunun dağlık bölgelerine yerleştirilmesini teklif eder. Ancak dönemin şartlarında bu plan gerçekleştirilemez (Abdıkulova, 2014: 56-57). Yedisu'daki mücadelenin ardından Doğu Türkistan'a oradan da 29 Haziran 1918'de Şanghay'a geçen beş Türk burada birbirlerinden ayrılmışlar ve Mançurya, Japonya, Almanya üzerinden farklı tarihlerde İstanbul'a ulaşmışlardır (Adil Hikmet Bey, 2021)

Türkistan'ın mühim âlim ve müderrislerinden olan Mevlana Siracüddin'in oğlu Salahuddin Sakıb 1838 yılında Oş şehrinde dünyaya gelmiştir. Mevlana Siracüddin döneminin ileri gelen âlimlerinden olup aynı zamanda bölgenin tanınmış Nakşibendî şeyhlerinden biridir. Oğlu Salahuddin Sakıb iyi bir eğitim almış, 1879 yılında hac vazifesini yerine getirmiştir. Babasının vefatından sonra müridleri Salahuddin Sakıb'ın himayesine geçmişlerdir. Salahuddin Sakıb 1889 yılında ikinci defa hacca gitmiştir. 1908 yılında İstanbul'u ziyaretinde Sultan II. Abdulhamid ile uzun görüşmeler yapmıştır. Ayrıca Süleyman Hilmi Tunahan ile bir iftar

Тескерисинче, Анадолу менен Түркстандын ортосундагы мамилелердин географиялык жана саясий жактан бир өңчөй болбогондугу да белгиленүүгө тийиш. Бухара эмирлиги (1785–1920), Хива (1512–1920) жана Кокон (1709–1876) сыяктуу отурукташкан же жарым-отурукташкан хандыктар менен түзүлгөн мамилелер көбүрөөк көрүнүктүү жана институционалдык мүнөзгө ээ болсо, түндүк талааларда жашаган кыргыз, казак көчмөн элдери менен Осмон борбордук бийлигинин ортосундагы түздөн-түз байланыштар салыштырмалуу чектелүү бойдон калган. Демек, Анадолу-Түркстан мамилелерин саясий байланыштардан көрө соода, ажылык, дипломатия, тарыйкаттар жана орток маданий байланыштар аркылуу үзгүлтүксүздүккө ээ болгон көп катмарлуу мамиле тармагы катары баалоо тууралаак көрүнөт.

Тимуриддердин Анадолуга кол салып, аймакка ээлик кылуу далалатынан улам Осмон мамлекети түрк иденттүүлүгүн алдыңкы планга чыгарган, Түркстан менен байланышка маани берген. Кийинки доорлордо да Осмон тегин Орто Азия хандыктарына байлаган санжыра түзүлүп, төрөнүн булагы Огуз хан төрөсү экендиги баса белгиленген (İnalcık, 2004: 62). XIX кылымда осмончулук иденттүүлүгү калыптана баштаган. Мунун катарында ошол эле мезгилде Түркстан менен байланыш түзгөн түрк иденттүүлүгүнүн да

yemeğinde tanışmış, daha sonra da onunla birlikte Bursa'ya kadar seyahat etmiştir. Bu seyahat sonrası onu talebeliğine kabul etmiştir. Hicaz demiryolu üzerinden hac vazifesini yaptıktan sonra Oş'a geri dönmüştür (Ahmedov, 2017: 48, 86).

20. yüzyılın başında Kırgız boy beyleri ve ileri gelenler bilhassa hac vazifesi vesilesiyle İstanbul'a gelmişlerdir. Bunlar arasında Şabdan Cantayoğlu, Bayzak Carkındayoğlu, Çolponkul Tınaalıoğlu, Dür Sooronbayoğlu, Kanat Abıkeoğlu, Möküş Şabdanoğlu gibi o dönemin önemli isimleri yer almaktadır. İstanbul'da bulundukları süre içerisinde aynı zamanda ileri gelen Osmanlı devlet ve fikir adamları ile görüşmüşlerdir (Saparaliyev, 2017: 287) Yine Kırgız şair ve muallim Nurmoldo Narkul Uulu da hac görevini yaptıktan sonra İstanbul'a gelmiş bir müddet burada kalmıştır (Baygaziev, 2005: 13).

Yine ünlü Kırgız bilim insanı, siyasetçi ve yazar İşenalı Arabay uulu da (1882-1933) İstanbul'da lise 3. sınıfta 6 ay kadar eğitim almış, İzmir gibi şehirlere seyahatler yapmış Kırgız aydınlardan biridir. Kırgız ve Kazaklar için ilk Elifba, hızlı ve kolay okuma öğrenme kitabını hazırlamıştır. Kırgızistan'da eğitimin gelişmesi ve yaygınlaşması için mühim faaliyetlerde bulunmuştur. Yine Moldo Kılıç'ın 1911 depremine ithafen yazdığı Kıssa-i Zilzala kitabını da hazırlayıp yayınlamıştır. 1926 Bakü Türkoloji Kongresine de Kırgızistan temsilcisi olarak katılmıştır. Ekim devrimine destek vermesine rağmen Arabay uulu, Sosyal Turan Partisi'ne üye olduğu gerekçesi ile Bişkek'te tutuklanmış ve götürüldüğü Taşkent'te hapishanede zehirlenerek öldürülmüştür (Karıeva, 2017: 86-90).

мурдагыдан ачык түрдө алдыңкы планга чыккандыгы көрүнөт.

Осмон мамлекети XVI кылымдан тартып Түркстанга жакындан кызыгуу көрсөтө баштаган. Мунун себептеринин бири Сефевийлер (1501–1736) менен күрөштө союздаш катары Түркстан хандыктарынын колдоосуна ээ болуу. Бухара эмирлиги, Хива жана Кокон хандыктары да Иранга, ошондой эле Россияга каршы союздаш жана ислам халифи болушу себебинен Осмон султанына элчилерди жөнөтө башташкан. Осмон-Түркстан мамилелери билим берүү, соода, ажылык сыяктуу маселелерди да камтыган. Бул мамилелер 1920-жылдарга чейин ар түрдүү тармактарда уланган (Sarınay, 2005: VI).

Кыргыз-түрк мамилелеринин өрчүшүндө Түркстанда жайыла баштаган жедитчилик кыймылынын таасири зор болгон. Татар зыялылары Кыргызстан географиясында көптөгөн жедит мектебинин ачылышына себепкер болушкан. Ошол эле учурда бул мектептерде да кеңири түрдө кызмат кылышкан. Жедитчилер кыргыздардын арасында Түркияга сүйүү, кызыгуу жана түркчүлүк идеясынын жаралышын камсыздашкан (Devlet, 1999: 149). Ошондой эле аймакка жеткен «Тержиман», «Вакт», «Нур», «Идил», «Шура» сыяктуу жедитчи басма сөз органдарынын да Түркстан менен Анадолунун ортосундагы мамилелердин өрчүшүндө маанилүү таасири болгон.

19. yüzyılda Türkistan'ın ve Afganistan'ın Ruslar, Çinliler ve İngilizler tarafından işgale başlanmasıyla Osmanlı Devleti ile Türkistan hanlıkları ve Afganistan arasındaki diplomatik ilişkiler artmıştır. Hive, Hokand, Kaşgar Hanlıkları, Buhara Emirliği ve Afganistan'dan Osmanlıya çok sayıda elçi gönderilmiş, top, tüfek, barut, mermi ve bunları üretecek uzmanlar istenmiştir (Saray, 2000: 19)

Kırgız, Kazak gibi İstanbul'da eğitim alan Türkistanlı öğrenciler Harbiye Nazırlığına bir dilekçe ile başvurmuşlardır. Dilekçede "Osmanlı Devleti'nin millî orduların kurulmasına yardımcı olarak bu bölgelerin bağımsızlığına katkı sağlanması, Türkistan'da Osmanlı tipi eğitimin gerekliliği ve bu nedenle Türkiye'ye daha çok sayıda Türkistan'dan öğrenci getirilmesi, Türkistanlı öğrencilerin İstanbul'da Türkistan bayrağı altında bir teşkilatlanmaya gitmesinin gerekli olduğunu ve bu konular hakkında çalışmak istediklerini belirtmişlerdir." (Andican, 2009: 301)

XX. yüzyılın başlarında belirginlik kazanan Turan düşüncesi, Rus İmparatorluğu'nun son döneminde ve Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasal, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin etkisiyle şekillenen önemli bir fikir hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde birçok Osmanlı aydını, Kırgız tarihini, dilini ve kültürünü Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin kurulması sonrasında Orta Asya'yı dış dünyadan büyük ölçüde izole eden politikaları, Türk halkları arasındaki ilişkilerin gelişmesini uzun yıllar boyunca sınırlandırmıştır.

I Дүйнөлүк согуш жана Куртулуш согушу мезгилинде түркстандыктар Түркияга колунан келишинче жардам берүүгө аракеттенишкен. Мисалы, Осмон Хожаоглу башчылыгындагы жаңы эле түптөлгөн Бухара Республикасынын парламентинен 100 миллион алтын рублдин чогултулуп, Анкарага жөнөтүлүшү жөнүндө чечим кабыл алынган. Бул жардам акчасы чогултулгандан кийин Анкарага жөнөтүлүү үчүн орус казынасына берилген (Saray, 1990: 76). Ошол эле сыяктуу Кыргызстанда да бул жардам өнөктүктөрү жүргүзүлгөн. Кыргыз манаптарынын, башкача айтканда уруу бектеринин талабы боюнча элден жардам чогултулуп, 1915-жылы Ооганстан аркылуу Түркияга жөнөтүлгөн. Ошондой эле Каракол аймагында Түркия үчүн жардам чогултулгандыгы жана бул жардамдардын соодагерлер аркылуу Кашкар жана Иран аркылуу Түркияга жөнөтүлгөндүгү жөнүндө маалыматтар бар (Razak uulu, 2017: 100–101).

Түркстанга колдоо көрсөтүү максатында Энвер пашанын аймакка баруусунан (1881–1922) мурда Тешкилат-ы Махсуса тарабынан жиберилген офицерлер, жедитчи мектептерде кызмат кылган мугалимдер, орус лагерлеринен качкан офицерлер, Мустафа Субхи менен Түркия Коммунисттик Тешкилатынын мүчөлөрү, ошондой эле Жемал паша менен доктор Назым бей сыяктуу иттихатчылар Түркстан үчүн ар кыл иш-аракет-

Sovyet iktidarının kurulmasıyla birlikte Orta Asya'daki etnik ve kültürel kimliklerin yeniden yapılandırılması süreci başlamış; Sovyet milliyetler politikası, bölgedeki toplulukları belirli ulusal ve idarî kategoriler içerisinde yeniden tanımlarken aynı zamanda yerel kültürlerin gelişimini merkezi ideolojik çerçeveyle sınırlandırmıştır.

3. Türkistan-Anadolu İlişkilerinin Sürekliliğinde Hac Yolculuğunun Rolü

I. Selim'in 1517 yılında Memlüklü iktidarına son vermiş, böylece Suriye, Filistin, Cezire, Hicaz ve Mısır Osmanlı sınırlarına dahil olmuştur. I. Selim Abbasi halifesi III. Mütevekkil Alellah'ı İstanbul'a getirmiş ve hilafeti ondan devralmıştır. Bundan sonra hutbe, Mekke, Medine ve Hicaz'ın diğer bölgelerinde Osmanlı sultanları adına okunmaya başlanmıştır. Harameynin hâdimi olan Osmanlı padişahları hac yolculuğunun organizasyonu ve yolcuların güvenliğinin sağlanması konusunda da kendilerini sorumlu kabul etmişlerdir (Sarınay, 2019: 2).

İslâmiyetin Türkistan'da yayıldığı 8. yüzyıldan beri bölge halkı bütün zorluklarına rağmen hac ibadetlerini yapmak için büyük gayret göstermişlerdir. Hac, Türkistanlı müslümanların, dünya müslümanları ile bağlantı kanallarından birini teşkil etmiştir.

Abbasiler zamanında uzak bölgelerden gelen hacıların toplanma merkezi Bağdat'tır. Halifeliğin Osmanlıya geçmesinden sonra toplanma merkezi İstanbul olmuştur. Balkanlar, Türkistan, Kafkasya'dan İstanbul'a gelen hacılar, Gebze, Eskişehir, Konya, Toroslar, Halep, Şam, Maan hattından Medine'ye ve sonra da Mekke'ye ulaşırlardı.

терди жүргүзүшкөн (Bardakçı, 2015: 306). Ушул өңүттө маселе боюнча эң кенен маалымат берген үлгүлөрдүн бири Адил Хикмет бейдин «Азияда беш түрк» аттуу эмгеги. Кушчубашы Селим Сами, Хусеин Эмруллах, Хусеин Кырымлы, Ибрахим жана Адил Хикмет бей 1914-жылдын 14-июнунда Измирден Кашкарга баруу үчүн жолго чыгышат. Булардын төртөө офицер эле. Кашкарга жеткенден кийин 1915-жылдын 27-апрелинде орус аскерлери тарабынан камакка алынышат. Ташкоргонго, андан соң Ташкентке жөнөтүлүшөт. 1915-жылдын 14-июлунда Балкаш көлүнүн түштүк-чыгышындагы Капал шаарына, андан ары кыргыз менен казак жашаган Сарканд шаарына сүргүнгө айдалышат. 1916-жылдын 2-августунда орус бийлигинин адилетсиз саясатына каршы Жетисуу аймагында көз карандысыздык көтөрүлүшү башталат. Көтөрүлүш Бишкек, Каракол жана Токмок шаарларына жайылат. Көтөрүлүштүн жетекчилигин кыргыз Канат Ыбыке уулу жана Шабдан баатырдын уулу Хисамидин кылып жаткан (Abdıkulova, 2014: 54). Адил Хикмет бей Түркстанга келгенде Түркстандын чыгышы кытайлар, батышы орустар, түштүгү англистер тарабынан басып алынгандыгын баяндайт. Өздөрүнүн бул жерге келүү максаты Түркстан элинин улуттук аң-сезимин жана сезимдерин ойготуу экендигин билдирет. Жетисуу көз карандысыздык кыймылынын жүрүшүндө кыргыз аскер-

1869 yılında Süveyş kanalının açılmasıyla hac yolculukları büyük oranda deniz yoluyla yapılmaya başlanmıştır (Sarınay, 2019: 3).

Safevî Devleti'nin (1501–1736) kuruluşunun ardından, Türkistan'dan hac yolculuğuna çıkanların Bağdat üzerinden Hicaz'a ulaşmalarını sağlayan ve güzergâhlar arasında en kısa seçeneklerden biri olan İran yolu, Safevîler ile Osmanlılar arasındaki siyasî ve mezhebî rekabetin etkisiyle giderek daha güvensiz hâle gelmiştir. Bu süreçte hacıların can ve mal güvenliğine yönelik tehditlerin artması, Türkistanlı hacıların İran güzergâhından uzaklaşarak alternatif ulaşım yollarına yönelmelerine neden olmuştur. Bu doğrultuda Astrahan üzerinden Karadeniz havzasına ulaşan Kefe, Özi ve Odesa gibi limanlar üzerinden deniz yoluyla İstanbul'a uzanan güzergâh, zamanla Türkistanlı hacılar tarafından tercih edilen alternatif yollardan biri hâline gelmiştir (Aköz ve Amandyqqyzy, 2025).

"Bir kısım Orta Asyalı şeyh ve dervişlerin hac yolculuklarına dair kayıtların İstanbul'u da içermesi, Osmanlı hilafetiyle birlikte İstanbul'un da Türkistanlı hacılar için haccın bir parçası gibi görüldüğü fikri oluşturmaktadır." (Sarınay, 2019: 7). Türkistanlı hacılar için İstanbul'dan alınan hediyeler ve bunları Türkistan'a götürmek de çok önemli idi, bu eşyalar Türkistan'da âdeta kutsal olarak addedilirdi. Burada Türkistan'dan gelecek hacılara hizmet vermek üzere Özbekler Tekkesi, Kırgız konağı gibi yerler de açılmıştır.

Bilhassa Almatı'daki, Taşkent'teki Devlet arşivlerinde 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında Kırgızistan'dan İstanbul üзerinden

лери Ысык-Көлдө чогулушат жана Шабдан баатырдын уулу Хисамидин менен кошо беш осмон түркү аскердин командачысы катары дайындалат. Бул күрөштө падышалык аскердин бөлүктөрүнө зор жоготуу келтирилет. Ушундан улам аймактагы аскердин генералы Куропаткин беш түрктү кармап келгенге адам башына 10 миң сом берилээри жөнүндө жарыя чыгартат. 1916-жылкы көз карандысыздык көтөрүлүшүндө жердин эли заманбап курал-жарак менен жабдылган падышалык аскерге туруштук бере албайт. Зор жоготуу тартат жана калктын бир бөлүгү оор жолдордон, карлуу бийик тоолордон өтүп, Чыгыш Түркстанга кетүүгө аргасыз болот. Бул окуяга кыргыз тарыхында Үркүн деп аталат. Хисамидин качкын абалына түшкөндөрдүн Түштүк Анадолунун тоолуу аймактарына жайгаштырылышын сунуштайт. Бирок ошол мезгилдин шарттарында бул план ишке ашпайт (Abdıkulova, 2014: 56–57). Жетисуудагы күрөштөн кийин Чыгыш Түркстанга, андан ары 1918-жылдын 29-июнунда Шанхайга өткөн беш түрк ошол жерде бири-биринен ажырашкан жана Манжурия, Япония, Германия аркылуу ар кыл убакытта Стамбулга жетишкен (Adil Hikmet Bey, 2021).

Түркстандын маанилүү аалымы жана мударистеринин бири болгон Мевлана Сиражуддиндин уулу Салахуддин Сакыб 1838-жылы Ош шаарында жарык дүйнөгө келген. Мевлана Сиражуддин до-

hacca gidenlerin kayıtları bulunmaktadır. Türkistan'da İslamiyetin Hoca Ahmet Yesevi ve Şahı Nakşibendi yolu ile yayıldığı ve anlaşıldığı görülmektedir. "İstanbul üzerinden gerçekleştirilen hac ve umre ziyaretlerinin Osmanlı devleti ile Türkistan arasındaki ilişkileri canlı tuttuğu, sağlamlaştırdığı söylenebilir. Osmanlı yöneticileri bunun farkındadır. Bu doğrultuda da Türkistanlı hacıların ihtiyaçlarının karşılanması için daha kurumsal çalışmalar yapmaya gayret etmişlerdir." (Buyar vd. 2025: 348)

4. Hicaz Demiryolu Madalyası Sahibi Kırgız Şabdan Bahadır

Şabdan Baatır yani Bahadır ya da Şabdan Cantay Uulu (Cantayoğlu), Kırgızların 19. yüzyıldaki önemli boy beylerinden ve kumandanlarındandandır. 29 Ekim 1839 tarihinde Çon Kemin bölgesinde doğmuş ve 6 Nisan 1912 tarihinde, 72 yaşında Tokmak bölgesinde vefat etmiştir. Ailesi, ileri gelen boy beylerinden Atake Bahadır'ın soyundandır. Babası tarafından bir bey olarak yetiştirilen Şabdan, küçük yaştan itibaren bölgedeki siyasi olayların içerisinde yetişmiş, 11 yaşında Hokand Hanlığı sarayına gönderilmiştir. Şabdan, 1860 yılında Hokand Hanlığı'nın kumandanlarından Kanaat Şa ile Uzun Ağaç adlı bölgede Ruslara karşı mücadele etmiştir. Bu mücadelede ilk defa Rus ordusu ve silahlarıyla karşı karşıya gelmiştir. Hokand Hanlığı'nın askerleri, Rus askerleri karşısında tutunamamış ve geri çekilmiştir. Bu yenilgi sonrasında Hokand Hanlığı'nın Kırgızistan'ın kuzey bölgelerindeki yönetimi de sona ermiştir. Bu savaş sonrasında Şabdan doğduğu Kemin'e dönmüş ve bundan sonra halk tarafında Şabdan орунун алдыңкы аалымдарынан болуп, ошол эле учурда аймактын белгилүү накшбенди шейхтеринин бири болгон. Уулу Салахуддин Сакыб жакшы билим алып, 1879-жылы ажылык парзын аткарган. Атасынын дүйнөдөн кайткандан кийин мүриддери Салахуддин Сакыбдын колдоосуна өтүшкөн. Салахуддин Сакыб 1889-жылы экинчи жолу ажылыкка барган. 1908-жылы Стамбулга барган сапарында Султан II Абдулхамид менен узак маек курган. Ошондой эле Сулейман Хилми Тунахан менен ооз ачар тамагында таанышып, кийин аны менен кошо Бурсага чейин саякаттаган. Бул саякаттан кийин аны шакирттигине кабыл алган. Хижаз темир жолу аркылуу ажылык парзын аткаргандан кийин Ошко кайтып барган (Ahmedov, 2017: 48, 86).

XX кылымдын башында кыргыз уруу бектери жана эл башкаруучулары айрыкча ажылык парзы себебинен Стамбулга келишкен. Булардын арасында Шабдан Жантайуулу, Байзак Жаркындайуулу, Чолпонкул Тынаалыуулу, Дүр Сооронбайуулу, Канат Абыкеуулу, Мөкүш Шабдануулу сыяктуу ошол доордун маанилүү инсандары бар. Стамбулда болгон мезгилинде ошол эле учурда алдыңкы осмон мамлекеттик жана ой жүгүрткөн ишмерлери менен жолугушушкан (Saparaliyev, 2017: 287). Ошондой эле кыргыз акыны жана мугалими Нурмолдо Наркул уулу да ажылык парзын аткаргандан кийин Стамбулга келип, бир аз убакыт ошол жерде калган (Baygaziev, 2005: 13).

Baatır yani Bahadır olarak adlandırılmıştır. 1862 yılında Bişkek ve çevresinin Ruslar tarafından işgali sonrası Rus yönetimi altında boy beyliğini, bölgesinin yöneticiliğini devam ettirmiştir. O dönemde Kırgızistan coğrafyası Kırgız boy beyleri tarafından yönetilmekte, bu boylar arasında da ciddi ihtilaflar çıkmakta ve çatışmalar yaşanmakta idi. Bu ihtilafları Rus yönetimi daha da kışkırtarak çatışmaları körüklüyor daha sonra da arabuluculuk yapıyordu. Şabdan Bahadır, Rusların bölgedeki yönetimi altında, farklı sebeplerle çıkan bu çatışmalarda ve Rusların sert yönetimi altında bölge halkının zarar görmemesi için gayret etmiştir (Buyar, 2019: 23-24).

Şabdan Bahadır dönemin şartları içerisinde toplumun eğitim öğretim ile gelişebileceğini gören biridir Şabdan Bahadır, Çüy vadisinde Tar Su köyünde 1907-1909 yıllarında bir medrese yaptırmış, Semerkand ve Ufadan hocalar getirtmiştir. Medresede Kırgızistan'ın muhtelif yerlerinden gelen 200 çocuğun hem dini hem de fen bilimleri alanlarında eğitim almasına imkân sağlamıştır. Ayrıca kendi evlatları İsamüddin Semerkand'da, Kemâl da Ufa'da eğitim almışlardır. Bişkek bölgesi Rus yöneticisi bir raporunda, Kırgız yöneticilere, Kırgız çocuklara Rusça eğitim verilmesine dair meseleyi gündeme getirdiğini, çoğunun herhangi bir şart belirtmediğini sadece Şabdan Bahadır'ın bu mekteplerin, camilerin yanında olması ve okullarda İslam dininin öğretilmesi gerektiği talebini açık bir şekilde ifade ettiğini belirtmiştir (Buyar, 2019: 25-26).

Şabdan Bahadır 1904 yılında, yanında 20 kişi ile birlikte İstanbul üzerinden hacca

Ошондой эле белгилүү кыргыз илимпозу, саясатчысы жана жазуучусу Ишеналы Арабай уулу да (1882–1933) Стамбулда лицейдин 3-классында 6 айга чукул билим алган, Измир сыяктуу шаарларга саякат жасаган кыргыз зыялыларынын бири. Кыргыз менен казактар үчүн алгачкы «Алиппе», тез жана оңой окуп үйрөнүү китебин даярдаган. Кыргызстанда билим берүүнүн өнүгүшү жана жайылышы үчүн маанилүү иштерди аткарган. Ошондой эле Молдо Кылычтын 1911-жылкы жер титирөөгө арнап жазган «Кысса-и Зилзала» китебин да даярдап жарыялаган. 1926-жылкы Баку түркология конгрессине да Кыргызстандын өкүлү катары катышкан. Октябрь революциясына колдоо көрсөткөнүнө карабастан, Арабай уулу Социалдык Туран партиясына мүчө болгондугу шылтоосу менен Бишкекте камакка алынып, апарылган Ташкенттеги түрмөдө уулантылып өлтүрүлгөн (Karıeva, 2017: 86–90).

XIX кылымда Түркстандын жана Ооганстандын орустар, кытайлар жана англистер тарабынан басып алына башташы менен Осмон мамлекети менен Түркстан хандыктарынын жана Ооганстандын ортосундагы дипломатиялык мамилелер артты. Хива, Кокон, Кашкар хандыктары, Бухара эмирлиги жана Ооганстандан Осмонго көптөгөн элчи жиберилип, замбирек, мылтык, дары, ок жана буларды өндүрө турган адистер суралган (Saray, 2000: 19).

gitmiş, yanındakilerin de masraflarını o karşılamıştır. İstanbul'da, Hicaz demiryolunun yapımından ve buraya yardım talebinden haberdar olmuştur. Şabdan Bahadır 8 Mart 1904'te 23 bin 813 altın kuruşu yani yanında bulunan paraların neredeyse tamamını Hicaz demiryolunun yapımı için bağışlamıştır. Bu bağışı sebebiyle kendisine II. Abdulhamid Han'ın Hicaz demiryoluna yardımda bulunanlar için hazırlattığı altın madalya ve beratı verilmiştir. Madalyanın beratı torununun kızı Canıl Abdıldabek kızına ulaşmıştır. Ancak madalyanın nerede bulunduğu tespit edilememiştir (Buyar 2019: 29).

Şabdan Bahadır'ın ölmeden önce bütün mal varlığını fakirlere bağışladığı ifade edilmektedir. Dönemin kaynaklarında kendisinden dinî hassasiyeti yüksek, misafirperver, cesur, alçak gönüllü, yardımsever, zeki ve sade biri olarak bahsedilmektedir. 6 Nisan 1912 tarihinde vefatından sonra cenazesine 7 bin civarında insanın katıldığı anlatılmaktadır.

5. 1911 Kemin Depremi'nde Türkiye'den Yardım ve Âfetlerde Dayanışma

3 Ocak 1911 tarihinde Türkistan'da 8.1 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiştir. Kırgızistan'ın Çon Kemin-Çilik fay hattında gerçekleşen 8.1'lik depremin merkez üssü Çon Kemin kasabası olarak belirlenmiştir. Saat 04:26'da gerçeleşen bu deprem, 11 Temmuz 1889'da meydana gelen 8.3 şiddetindeki depremden sonra Türkistan coğrafyasındaki en büyük deprem olarak kayıtlara geçmiştir. Deprem sonrası Türkistan'da çok büyük hasar meydana gelmiştir. Bişkek, Almatı, Yarkent, Evliya Ata, Talas, Taraz, Kopal ve Taşkent gibi şehirlerde yı-

Кыргыз, казак сыяктуу Стамбулда билим алган түркстандык студенттер Харбие назирлигине бир арыз менен кайрылышкан. Арызда «Осмон мамлекетинин улуттук аскерлеринин түзүлүшүнө жардам берип, бул аймактардын көз карандысыздыгына салым кошуу, Түркстанда осмон тибиндеги билим берүүнүн зарылдыгы жана ушул себептен Түркияга дагы көбүрөөк санда Түркстандан студент алып келүү, түркстандык студенттердин Стамбулда Түркстан туусунун астында бир уюмга биригүүсүнүн зарыл экендигин жана бул маселелер боюнча иштегилери келгендигин» билдиришкен (Andican, 2009: 301).

XX кылымдын башында ачык-айкын мүнөзгө ээ болгон Туран идеясы Орус империясынын акыркы доорунда жана Осмон мамлекетинде болгон саясий, коомдук жана маданий өзгөрүүлөрдүн таасири менен калыптанган маанилүү идея кыймылы катары пайда болгон. Бул доордо көптөгөн осмон зыялылары кыргыз тарыхын, тилин жана маданиятын түрк дүйнөсүнүн ажырагыс бөлүгү катары баалашкан. Мунун катарында Советтер Союзу түптөлгөндөн кийин Орто Азияны сырткы дүйнөдөн көбүнчө обочолонткон саясаттары түрк элдеринин ортосундагы мамилелердин өрчүшүн узак жылдар бою чектеген. Совет бийлиги орношу менен Орто Азиядагы этникалык жана маданий идентүүлүктөрдү кайра түзүү процесси башталган; совет улуттар сая-

kım olmuştur (Atar ve Yılmaz, 2021: 34-35).

Deprem üssü olan Kemin vadisinde hemen hemen bütün yapılar tahrip olmuştur. O dönem Kırgızistan'ın bu bölgesinde daha ziyade konargöçer bir toplum yapısı mevcuttu, yurt yaşamı devam etmekteydi. Buna rağmen 500 civarında insan hayatını kaybetmiş, 1000'den fazla insan yaralanmıştır. Kerpiç binaların büyük kısmı yıkılmış, 15 bin civarında keçe yurt da çökmüştür. 13 bin hayvan telef olmuş, 3 binden fazla ahır, depo tahrip olmuştur. Yer zemininde derin yarıklar oluşmuştur. Sırat-ı Müstakim'in 26 Ocak sayısında Türkistan'da Sefalet adlı yazısında Depremin ortaya çıkardığı durumdan birçok insanın şuurunu kaybettiği belirtilirken "Türklerin en saf ve en mütedeyyin bir nesl-i azîmi" olan Kırgızlar hayatını kaybetti değerlendirmesi yapılmaktadır (Razak uulu, 2023)

Bu deprem dönemin Rusya, İngiltere, Avusturalya, İrlanda, Danimarka ve ABD basınında da yer almıştır. Ancak bu büyük felaketle ilgili en çok haberi Sırat-ı Müstakim dergisi yapmıştır. 12 Ocak'ta Türkistan Hareket-i Arzı adlı haberde ülkenin kendi problemlerinin hayli fazla olduğu ve bu sebeple bölgeye yardım götürülemediği, İtalya'da olan depreme yardım edilirken Türkistan'a hala niçin yardım kampanyasına başlanmadığından şikâyet edilmektedir (Türkistan Hareket-i Arzı, Sırat-ı Müstakim, 12 Ocak 1911). Bu haberin ardından Beşiktaş'ta bir mektebin hocaları ve talebeleri 240 kuruş 50 para yardım toplayarak Kırgızların yaşadıkları felaketten dolayı üzüntülerini bildirmişlerdir. Sırat-ı Müstakim

саты аймактагы элдерди белгилүү улуттук жана административдик категориялардын ичинде кайра аныктоо менен бирге, жергиликтүү маданияттардын өрчүшүн борбордук идеологиялык алкак менен чектеген.

3. Түркстан-Анадолу мамилелеринин үзгүлтүксүздүгүндө ажылык сапарынын ролу

I Селим 1517-жылы Мамлүк бийлигин жойгон, ушундай жол менен Сирия, Палестина, Жезире, Хижаз жана Мисир Осмон чек арасына кошулган. I Селим Аббаси халифи III Мутаваккил Алаллахты Стамбулга алып келип, халифатты андан кабыл алган. Мындан кийин хутба Меккеде, Мединеде жана Хижаздын башка аймактарында осмон султандарынын атынан окула баштаган. Харамейндин кызматчысы болгон осмон падышалары ажылык сапарынын уюштурулушу жана жүргүнчүлөрдүн коопсуздугунун камсыздалышы жагынан да өздөрүн жоопкер деп эсептешкен (Sarınay, 2019: 2).

Ислам дини Түркстанда жайылган VIII кылымдан бери аймактын эли бардык кыйынчылыктарына карабастан, ажылык ибадаттарын аткаруу үчүн зор аракет көрсөтүшкөн. Ажылык түркстандык мусулмандардын дүйнө мусулмандары менен байланыш каналдарынын бирин түзгөн.

Аббасиддер доорунда алыскы аймактардан келген ажыларынын чогулуу

dergisinin yardım kampanyası başlatmasında bu yardım etkili olmuştur (Asya-yı Vusta Felaket-zedegani İane Defteri, Sırat-ı Müstakim, 26.01.1911)

Dergi bütün Osmanlı yurdunu Türkistanlı kardeşlerine yardım etmeye çağırmış ve bu çağrı kısa zaman içerisinde karşılık bulmuştur. Bu haberlerin ardından Türkistanlılara yardım toplamak üzere iki yardım kampanyası başlamıştır. Bunlardan biri Bab-ı Meşihat'te Yardım Komisyonu kurulmuş ve devletin resmî kurumları üzerinden yurt içi ve yurt dışındaki devlet kurumlarında çalışanlardan, bastırılan biletlerin satışı yoluyla yardım toplanmaya başlanmıştır. Diğeri de Sırat-ı Müstakim dergisinin bütün halka yönelik açtığı yardım kampanyası olmuştur (Atar ve Yılmaz, 2021: 37).

Sırat-ı Müstakim dergisi Ocak ayından Haziran ayına kadar 6 ay boyunca, Türkistan'daki deprem felaketini gündemde tutmuştur. Yardım kampanyaları hakkında duyurular, haberler yapmış, konferanslar organize etmiştir. Konuyla ilgili olarak gelen yardımların listesine ve okurların üzüntülerini, dileklerini paylaştığı yazılarına da sayfalarında düzenli olarak yer vermiştir. Açılan her iki kampanya da Haziran ayına kadar devam etmiştir.

Bu yardım kampanyalarına Osmanlı Sultanı da 10.800 kuruş vererek katılmıştır (Türkistan Felâket-zedegânına Osmanlı Müslümanlarının Muâveneti, Sırat-ı Müstakim, 23.02.1911). 3 Mart 1911 tarihli arşiv belgesinde memurlardan 1321 kuruluş toplandığı, 8 Martta yine memurların bilet satın aldıkları belirtilmektedir. Daha sonra da 1500 kuruş, 3280 kuruş, 600 kuruş, 300

борбору Багдат болгон. Халифаттын Осмонго өтүшүнөн кийин чогулуу борбору Стамбул болгон. Балкан, Түркстан, Кавказдан Стамбулга келген ажылар Гебзе, Эскишехир, Конья, Тавр тоолору, Халеп, Дамаск, Маан багыты аркылуу Мединеге, андан соң Меккеге жетишчү. 1869-жылы Суэц каналынын ачылышы менен ажылык сапарлары көбүнчө деңиз аркылуу жасала баштаган (Sarınay, 2019: 3).

Сефевий мамлекети (1501–1736) түптөлгөндөн кийин, Түркстандан ажылык сапарына чыккандардын Багдат аркылуу Хижазга жетишине мүмкүнчүлүк берген жана багыттардын арасында эң кыска варианттардын бири болгон Иран жолу, Сефевийлер менен Осмондордун ортосундагы саясий жана мазхабдык атаандаштыктын таасири менен барган сайын коопсуз эмес абалга келген. Бул процессте ажылардын жан жана мал коопсуздугуна карата коркунучтардын артышы түркстандык ажылардын Иран багытынан алыстап, альтернативдүү жолдорго багыт алышына алып келген. Ушул багытта Астрахань аркылуу Кара деңиз ойдуңуна жеткен Кефе, Өзи жана Одесса сыяктуу порттор аркылуу деңиз жолу менен Стамбулга созулган багыт убакыт өткөн сайын түркстандык ажылар тарабынан тандалган альтернативдүү жолдордун бири болуп калган (Aköz ve Amandyqqyzy, 2025).

kuruş olmak üzere toplam 5680 kuruşluk bilet satılmıştır (Atar ve Yılmaz, 2021: 43). Dışişleri bakanlığı üzerinden yurt dışında bulunan Osmanlı vatandaşlarından yardım toplanırken diğer bakanlıklar üzerinden de Osmanlı devletinin kurumlarında yardım kampanyasının yürütülmesine büyük gayret edilmiştir. Örneğin 8 Mart 1911 tarihinde Masarif-i Umumi Nezarati'nden Darül Mağlumat Müdiriyetine 1700 kuruşluk bilet, Leyli ve Nehari Kız Sanayi Mektepleri Müdiriyetine 1941 kuruşluk, İstanbul Vilayet-i Masarif Müdiriyetine gönderilen belgede 3311 kuruş, Darülfunun-u Şahaneye ve Mekteb-i Mülkiye Müdiriyetine 2865 kuruşluk, Müze-i Osmani Müdüriyetine 1944 kuruşluk ve Tıp Fakültesi Riyasetine 1740 kuruşluk biletin gönderildiği bildirilmiştir (Atar ve Yılmaz, 2021: 44-45). Gerek Sırat-ı Müstakim dergisi gerekse İane Komisyonu marifetiyle Kırgızistan merkezli deprem için bu şekilde yardımlar toplanmıştır. Bu yardımlar komisyonlara teslim edilmiş ve komisyonlar da bu yardımları Kırgızistan başta olmak üzere depremden zarar gören Türkistan bölgesindeki kardeşlerine ulaştırmıştır.

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler insani dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma alanında da kendisini göstermektedir. Özellikle doğal afetler gibi toplumların ortak hafızasında derin izler bırakan kriz dönemleri, iki millet arasındaki ilişkilerin insani boyutunu görünür kılan önemli örnekler sunmaktadır. Bu bağlamda doğal afetler sonrasında ortaya çıkan karşılıklı dayanışma, Türkiye ve Kırgızistan arasındaki ilişkilerde kardeşlik söyleminin yalnızca sembolik bir ifade olmadığını, somut insani yardım ve iş

«Бир катар ортоазиялык шейх жана дербиштердин ажылык сапарларына тиешелүү жазмалардын Стамбулду да камтышы, Осмон халифаты менен кошо Стамбулдун да түркстандык ажылар үчүн ажылыктын бир бөлүгүндөй каралгандыгы жөнүндө ойду калыптандырат» (Sarınay, 2019: 7). Түркстандык ажылар үчүн Стамбулдан алынган белектер жана буларды Түркстанга алып баруу да абдан маанилүү болгон; бул буюмдар Түркстанда чындап эле ыйык деп эсептелчү. Ушул жерде Түркстандан келе турган ажыларына кызмат кылуу үчүн Өзбектер такиеси, Кыргыз конагы сыяктуу жайлар да ачылган.

Айрыкча Алматыдагы, Ташкенттеги мамлекеттик архивдерде XIX кылымдын аягы, XX кылымдын башында Кыргызстандан Стамбул аркылуу ажылыкка баргандардын жазмалары сакталган. Түркстанда Исламдын Кожо Ахмет Ясави жана Шахы Накшбенди жолу менен жайылгандыгы жана түшүнүлгөндүгү көрүнөт. «Стамбул аркылуу ишке ашырылган ажылык жана умра сапарларынын Осмон мамлекети менен Түркстандын ортосундагы мамилелерди тирүү сактагандыгын, бекемдегендигин айтууга болот. Осмон башкаруучулары мунун баамында. Ушул багытта түркстандык ажылардын муктаждыктарынын канаатандырылышы үчүн да институционалдык иштерди жасоого аракеттенишкен»

birliği pratikleriyle de desteklendiğini, işlevsel bir dayanışma mekanizmasına dönüşebildiğini göstermektedir.

Kardeş iki milletin yüz yıl önce olduğu gibi yüz yıl sonra da birbirinin acılarına ortak ve kardeşlik hukuku çerçevesinde birbirlerine destek oldukları görülür. Gerek 1999 yılında Türkiye'de gerçekleşen depremde gerek 2008 yılında Kırgızistan'ın güneyinde gerçekleşen depremde her iki ülke de birbirinin yardımına koşmuştur. 5 Ekim 2008 tarihinde Kırgızistan'ın Oş bölgesi, Alay rayonu Nura kasabasında meydana gelen ve 74 kişinin hayatını kaybettiği 6.7 şiddetindeki depremde Türkiye gerek resmî kurumları gerekse STK'lar vasıtasıyla yardım ulaştırmıştır. Daha sonra bu alanda TİKA, Kırgızistan Acil Durumlar Bakanlığı ile arama-kurtarma çalışmalarını geliştirmek üzere projeler yürütmüştür. Yine Kırgızistan'ın güney bölgesinde 29 Nisan 2017 tarihinde meydana gelen heyelandan etkilenenler için TİKA tarafından konutlar yaptırılarak sahiplerine teslim edilmiştir (Turtsiya stroit doma..., AA, 4 Kasım 2017).

Bu karşılıklı dayanışmanın en güçlü ve somut örneklerinden biri ise 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'nin güney ve güneydoğu bölgelerinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında ortaya çıkmıştır. 7,7 ve 7,6 büyüklüğündeki iki büyük deprem, Türkiye'nin geniş bir bölümünde ağır can ve mal kaybına neden olmuş ve ülkenin yakın tarihindeki en büyük doğal afetlerden biri olarak kayda geçmiştir. Kırgızistan, depremin hemen ardından Türkiye'ye arama-kurtarma ekipleri gönderen ülkeler arasında yer almıştır. Kırgızistan (Buyar vd., 2025: 348).

4. Хижаз темир жолу медалынын ээси кыргыз Шабдан баатыр

Шабдан баатыр, башкача айтканда Шабдан Жантай уулу (Жантайуулу), кыргыздардын XIX кылымдагы маанилүү уруу бектеринин жана колбашчыларынын бири. 1839-жылдын 29-октябрында Чоң-Кемин аймагында туулуп, 1912-жылдын 6-апрелинде, 72 жашында Токмок аймагында дүйнөдөн кайткан. Үй-бүлөсү алдыңкы уруу бектеринин бири болгон Атаке баатырдын тукумунан. Атасы тарабынан бек катары тарбияланган Шабдан кичинесинен аймактагы саясий окуялардын ичинде чоңойгон, 11 жашында Кокон хандыгынын сарайына жөнөтүлгөн. Шабдан 1860-жылы Кокон хандыгынын колбашчыларынын бири Канаат Шаа менен кошо Узун-Агач деген аймакта орустарга каршы күрөшкөн. Бул күрөштө биринчи жолу орус аскери жана курал-жарагы менен бетме-бет келген. Кокон хандыгынын аскерлери орус аскерлеринин алдында туруштук бере албай, артка чегинген. Бул жеңилүүдөн кийин Кокон хандыгынын Кыргызстандын түндүк аймактарындагы бийлиги да аяктаган. Бул согуштан кийин Шабдан туулган жери Кеминге кайтып барган жана мындан кийин калк тарабынан Шабдан баатыр деп аталган. 1862-жылы Бишкек жана анын айланасынын орустар тарабынан басып алынышынан

tan Acil Durumlar Bakanlığı tarafından 7 Şubat 2023 tarihinde 67 kurtarma görevlisi Türkiye'ye gönderilmiş; takip eden günlerde ilave ekipler, sağlık personeli ve yardım malzemeleri sevk edilmiştir. Kırgızistan hükümetinin açıklamalarına göre toplamda 182 kurtarma görevlisi, sağlık personeli ve 127 geleneksel Kırgız yurdu yani çadırı hazırlanmış ve deprem bölgesine ulaştırılmıştır (Kırgızistan, Kahramanmaraş merkezli..., TRT Avaz, 06 Şubat 2024).

6. Ahıska Türklerinin Kırgızistan'a Zorunlu Göçü

Ahıska günümüzde Gürcistan devletinin sınırları içerisinde yer almakta olup Türkiye sınırından 12 km içeridedir. Ardahan ili Çıldır ve Posof ilçelerine sınırdır. 1578 yılında Osmanlı Devleti'nin Gürcistan bölgesini fethinden sonra burası 1828 yılındaki Rus işgaline kadar Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Çarlık dönemindeki baskılardan dolayı bölge halkının bir kısmı Anadolu'ya göçmüştür. Rusya'da 1917 Ekim Devrimi sonrasında etnik gruplara karşı bir takım farklı politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Zeyrek, 2001: 41).

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Stalin tarafından alınan karar ile Sovyetlerin sınır bölgelerindeki farklı etnik gruplara mensup halklardan 3 milyona yakın insan Sibirya ve Orta Asya'ya zorunlu göçe tâbi tutulmuştur. Bunlardan biri de Ahıska bölgesinde yaşayan Türkler olmuştur. 1944 yılında 15 bine yakın Ahıska Türkü yurtlarından zorunlu göçe tâbi tutularak uzun ve zorlu bir yolculuğun ardından Kırgızistan'a yerleştirilmiştir. 1989 yılındaki Fergana'da yaşanan olayların ardından 12 bin Ahıska Türkü daha

кийин орус бийлиги астында уруу бектигин, аймагынын башкаруучулугун улантып келген. Ошол доордо Кыргызстан географиясы кыргыз уруу бектери тарабынан башкарылып, бул уруулардын арасында да олуттуу чыр-чатактар чыгып, кагылышуулар болуп жаткан. Бул чыр-чатактарды орус бийлиги дагы да тукуруп, кагылышууларды жалындатып, кийин болсо ортомчулук кылчу. Шабдан баатыр орустардын аймактагы бийлиги астында, ар кыл себептер менен чыккан бул кагылышууларда жана орустардын катаал бийлиги астында аймак элинин зыян тартпашы үчүн аракеттенген (Buyar, 2019: 23–24).

Шабдан баатыр ошол доордун шарттарында коомдун билим-тарбия менен өнүгө аларын көргөн адам. Шабдан баатыр Чүй өрөөнүндөгү Тар-Суу айылында 1907–1909-жылдары бир медресе курдуруп, Самарканд менен Уфадан молдолорду алдыртган. Медреседе Кыргызстандын ар кайсы жеринен келген 200 баланын дин да, табигый илимдер тармактарында да билим алышына мүмкүнчүлүк түзгөн. Ошондой эле өз балдары Исамуддин Самаркандда, Кемал Уфада билим алышкан. Бишкек аймагынын орус башкаруучусу бир баяндамасында, кыргыз башкаруучуларга, кыргыз балдарга орусча билим берилиши жөнүндөгү маселени козгогондо, көбү эч кандай шарт койбогонун, бир гана Шабдан баатырдын бул мектептердин, мечиттердин жанында

Kırgızistan'a geçmiştir. Günümüzde Kırgızistan'daki Ahıska Türklerinin sayısı 45 bin civarındadır. Yoğun olarak Oş, Manas (Celalabad), Talas, Çüy vadisi ve başkent Bişkek'te yaşamaktadırlar. (Devrisheva, 2019: 335, 337).

Bağımsızlık sonrasında Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin önemli konularından birini de Ahıska Türkleri teşkil etmiştir. Ahıska Türklerinin ekonomik, kültürel ve eğitim şartlarının iyileştirilmesi için çok sayıda proje gerçekleştirilmiştir. Ahıska Türkleri aynı zamanda iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerin gelişmesinde de önemli katkı sağlamışlardır. 1991 sonrasında Ahıska Türklerinin bir kısmı anavatan Türkiye'ye yerleşmek ve vatandaş olmak için yoğun taleplerde bulunmuşlardır. Çıkarılan kanunlarla kendilerine bu imkân sağlanmıştır. Günümüzde Ahıskalı Türkler, Kırgızistan'daki yakınları ile ilişkilerini devam ettirmektedirler.

7. Pamir Kırgızlarının Van'a Yerleşmesi

Günümüzde Van'ın Erciş ilçesi Ulupamir köyü âdeta Türkiye'deki Kırgızistan gibidir. Bilhassa son yıllarda köye ilginin artmasıyla birlikte burası Kırgız kültürünün, örf ve adetlerinin yaşatıldığı ve sergilendiği bir yere dönüşmüştür. Köy ve sakinleriyle ilgili çok sayıda program, belgesel ve araştırmalar yapılmakta, Türkistan kültürünü tanımak isteyenler köyü ziyaret etmektedirler. Köyün nüfusu 1400 civarında olup (Ulupamir Nüfusu, 2025) köy sakinlerinin hemen tamamı 1983 yılında buraya yerleşen Kırgızlardan oluşmaktadır. Ulupamir Kırgızlarının buraya geliş serüveni uzun ve zorlu bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir.

болушу жана мектептерде ислам динин окутулушу керектиги талабын ачык түрдө билдиргенин белгилеген (Buyar, 2019: 25–26).

Шабдан баатыр 1904-жылы жанында 20 киши менен кошо Стамбул аркылуу ажылыкка барган, жанындагылардын да чыгымдарын ал көтөргөн. Стамбулда Хижаз темир жолунун курулушунан жана ага жардам талабынан кабардар болгон. Шабдан баатыр 1904-жылдын 8-мартында 23 миң 813 алтын тыйынды, башкача айтканда жанында болгон акчалардын дээрлик баарын Хижаз темир жолунун курулушу үчүн тартуулаган. Бул тартуусу себебинен ага II Абдулхамид хандын Хижаз темир жолуна жардам бергендер үчүн даярдаткан алтын медалы жана берети берилген. Медалдын берети небересинин кызы Жаныл Абдылдабек кызына жеткен. Бирок медалдын кайда экендиги аныкталган эмес (Buyar, 2019: 29).

Шабдан баатырдын дүйнөдөн кайтардын алдында бүткүл мал-мүлкүн жакырларга тартуулагандыгы айтылат. Ошол доордун булактарында ал жөнүндө диний сезими жогору, меймандос, эр жүрөк, кичи пейил, жоомарт, зээндүү жана жупуну адам катары айтылат. 1912-жылдын 6-апрелинде дүйнөдөн кайткандан кийин сөөгүнө 7 миңге чукул адам катышкандыгы баяндалат.

Kırgızistan'ın Oş bölgesindeki Gülce şehrinde yaşayan Kırgızların bir bölümü 1916 yılındaki Rus saldırılarından kaçarak Tacikistan'da Pamir'e yakın olan Murgab bölgesine yerleşmişlerdir. Pamir dağlarında Tacikistan, Çin, Afganistan ve Pakistan'ın sınırları kesişmektedir. Dağ silsilesi Rus, Çin ve Afgan Pamir'i olarak üçe ayrılmaktadır. Kırgızlar burada 37 yıl hayatlarını devam ettirmişlerdir. Daha sonra Afganistan Pamir'i olarak adlandırılan bölgeye inmişlerdir. Burada 25 yıl yaşayan Kırgızlar, Pamir'in Doğu Türkistan bölgesine geçmiş, bazıları burada Kızılsu, Tağarma, Kaşgar gibi şehirlere yerleşmişlerdir. 1942 yılında Çin'deki Mao devriminin ardından komünist rejim altında yaşamak istemeyen bu Kırgız grubu, beyleri Hacı Rahman Kul (1913-1990) öncülüğünde yeniden Afganistan Pamir'ine geçmiştir. Burada 1979 yılına kadar yaşamışlar, bölgenin Sovyet Rusya tarafından işgal tehlikesi ortaya çıkınca Aksakallılar meclisi toplanarak Pakistan'a göç etme kararı almışlardır. Buraya göç ettikten sonra Himalayaların güney eteklerinden bulunan Gilgit yerleşim yerinde 4 yıl boyunca çadır kentte yaşamak zorunda kalmışlardır. İklim şartları, salgın hastalıklar, yaşam şartlarının elverişsizliği gibi sebeplerle ilk üç ayda 103, 4 yıl içerisinde de 272 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Türkiye başta olmak üzere bazı ülkelere iltica için başvurmuşlardır. 17.3.1982 tarihli 2641 sayılı kanunun kabulü sonrası Kırgızların yaptığı başvurunun kabul edildiği T.C. İslamabad Büyükelçiliği'ne bildirilmiş ve böylece Kırgızlar Türkiye'ye gelmişlerdir (Bilgili, 1996: 247-248; Sağır, 2011: 271-272).

Ağustos 1982'de Rahmankul Han önder-

5. 1911-жылкы Кемин жер титирөөсүндө Түркиядан жардам жана кырсыктарда ынтымак

1911-жылдын 3-январында Түркстанда 8,1 балл күчтүүлүгүндөгү жер титирөө болгон. Кыргызстандын Чоң-Кемин – Чилик жаракчасында болгон 8,1 баллдык жер титирөөнүн борбор чекити Чоң-Кемин кыштагы деп аныкталган. Саат 04.26да болгон бул жер титирөө 1889-жылдын 11-июлунда болгон 8,3 баллдык жер титирөөдөн кийин Түркстан географиясындагы эң чоң жер титирөө катары жазмаларга кирген. Жер титирөөдөн кийин Түркстанда абдан чоң залал келип чыккан. Бишкек, Алматы, Жаркент, Аулие-Ата, Талас, Тараз, Копал жана Ташкент сыяктуу шаарларда кыйроо болгон (Atar ve Yılmaz, 2021: 34–35).

Жер титирөөнүн борбору болгон Кемин өрөөнүндө дээрлик бардык курулуштар кыйраган. Ошол доордо Кыргызстандын бул аймагында көбүрөөк көчмөн коом түзүлүшү болуп, боз үй турмушу уланып жаткан. Ошого карабастан, 500гө чукул адам каза болуп, 1000ден ашык адам жарадар болгон. Кыш-керпич курулуштардын көбү кыйрап, 15 миңге чукул боз үй да кулаган. 13 миң мал кырылып, 3 миңден ашык мал сарай, кампа бузулган. Жердин бетинде терең жаракалар пайда болгон. «Сырат-ы Мустаким» журналынын 26-январдагы санында «Түркстанда сергездандык» деген мака-

liğinde 293 Kırgız ailesi (1138 kişi) uçakla Adana'ya getirilmiştir. Buradan Malatya, Kayseri ve Van'ın değişik yerlerine dağıtılmışlardır. Bu şehirlerde intibak kursları aldıktan sonra (Keleş, 2017: 93) 1983'te Başbakan Turgut Özal döneminde Van'ın Erciş ilçesi Altındere Köyü'nde inşa edilen konutlara yerleştirilmişlerdir. Buraya yerleştirilen Kırgızların isteği üzerine köyün adı Ulupamir olarak değiştirilmiştir (Sağır, 2011: 272). Buraya yerleşen Kırgızlardan bir kısmı Ankara, İstanbul, İzmir gibi şehirlere göç etmişler ve günümüzde de hayatlarını burada devam ettirmektedirler. Kırgızların önderi ya da son hanı olarak anılan Hacı Rahmankul Han, zorlu yılların ardından Kırgızları güvenli bir şekilde yaşayacakları bir yere yerleştirmiş ve 1990 yılında vefat etmiştir.

Neredeyse yüz yılı bulan bir göç serüveninin ardından 1982 yılında Türkiye'ye gelen Ulupamir Kırgızları, Türkiye ile Kırgızistan arasında ilişkilerin geliştirilmesinde bir köprü görevi görmüşlerdir. Bilhassa son dönemde artan ilgiyle birlikte Türkiye'de Türkistan kültürünün yaşatılması ve tanıtılması noktasında da önemli rol üstlenmişlerdir. "Yıllar önce bağımsızlıkları için Pamir'den o zor ve çetin koşullarda Türkiye'ye gelen soydaşlarımız, büyük Türk dünyası ailemizin coğrafi sınırlarla ayrılamayacağının bir örneğidir." (Zorlu, 19.07.2026)

8. Kırgızistan'ın Bağımsızlığı Sonrasında Türk-Kırgız İlişkilerinde Yeni Dönem

Kırgızistan ile ilk resmi ilişkiler 29 Mayıs 1991 tarihinde başlamıştır. Kırgızistan Cumhuriyeti başbakanı Nasirdin İsanov, bu tarihte Ankara'yı ziyaret etmiş ve burada

ласында жер титирөөнүн жараткан абалынан көптөгөн адамдын эс-акылынан айрылганы белгиленип, «түрктөрдүн эң таза жана эң диндар бир улуу мууну» болгон кыргыздар жашоосунан айрылды деген баа берилет (Razak uulu, 2023).

Бул жер титирөө ошол доордун Россия, Англия, Австралия, Ирландия, Дания жана АКШ басма сөзүндө да орун алган. Бирок бул зор кырсык жөнүндө эң көп кабарды «Сырат-ы Мустаким» журналы жасаган. 12-январда «Түркстанда жер титирөө» деген кабарда өлкөнүн өз көйгөйлөрүнүн абдан көп экендиги жана ушул себептен аймакка жардам жеткирилбегендиги, Италиядагы жер титирөөгө жардам берилип жатканда Түркстанга дагы деле эмне үчүн жардам өнөктүгү башталбагандыгынан нааразычылык билдирилет (Türkistan Hareket-i Arzı, Sırat-ı Müstakim, 12 Ocak 1911). Бул кабардан кийин Бешикташтагы бир мектептин мугалимдери жана окуучулары 240 тыйын 50 пара жардам чогултуп, кыргыздардын башына түшкөн кырсыктан улам кайгырышканын билдиришкен. «Сырат-ы Мустаким» журналынын жардам өнөктүгүн баштоосунда бул жардам таасирдүү болгон (Asya-yı Vusta Felaket-zedegani İane Defteri, Sırat-ı Müstakim, 26.01.1911).

Журнал бүткүл осмон жерин түркстандык бир туугандарына жардам берүүгө чакырган жана бул чакырык кыска

Ekonomik ve Ticari İş Birliği Protokolü imzalanmıştır. Bundan 3 ay sonra 31 Ağustos 1991 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev ilk yurt dışı ziyaretini 22 Aralık 1991 tarihinde Türkiye'ye gerçekleştirmiştir. Akayev bu ziyaretinde "Türkiye, Türkçe konuşan ülkeler için bir Çoban Yıldızı'dır." değerlendirmesini yapmıştır. Ankara'da iki ülke arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu çerçevede Ekonomi ve Ticari İşbirliğine Dair Anlaşma Kırgızistan açısından hayli önem arz etmiştir. Akayev o dönemi "SSCB'nin çöküşüyle her şey daha da kötüleşti, üretim zincirleri ve endüstriyel bağlar kopmaya başladı. Siparişler gelmedi ve işçi sınıfı işsiz ve geçim kaynaklarından yoksun kaldı. Bu nedenle, 1990'ların başlarında ekonomik sorunları çözmekle meşguldük...." "Ülkede ekmek bile yoktu. Dükkanlar boştu. Hayati sorunların ele alınması gerekiyordu. Dahası 1989-1990 yıllarında, neredeyse tüm cumhuriyetlerde ciddi ve kanlı sonuçlara yol açan etnik çatışmalar yaşandı." şeklinde anlatmaktadır (Akayev, 24 Ağustos 2023). Bu ziyarette Akayev, Türkiye'den bilhassa buğday ve un desteği talep etmiştir.

T.C. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin 3 Aralık 1992'de, Kırgızistan'a resmi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette eğitim, kültür, ekonomi gibi alanlarda anlaşmalar yapılmıştır. 28-29 Nisan 1992 tarihlerinde Başbakan Süleyman Demirel, Kırgızistan'a resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyarette T.C. Büyükelçiliği'nin açılışı yapılmış, çok sayıda anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca Kırgızisan'a 75 milyon dolarlık kredi verilmesi için bankalar arası iş birliği anlaşmaları yapılmıştır.

убакыттын ичинде жооп тапкан. Бул кабарлардан кийин түркстандыктарга жардам чогултуу үчүн эки жардам өнөктүгү башталган. Булардын бири Баб-ы Мешихатта жардам комиссиясы түзүлүп, мамлекеттин расмий мекемелери аркылуу өлкө ичиндеги жана өлкө сыртындагы мамлекеттик мекемелерде иштегендерден, чыгарылган билеттердин сатылышы аркылуу жардам чогултула баштаган. Экинчиси болсо «Сырат-ы Мустаким» журналынын бүткүл калкка карата ачкан жардам өнөктүгү болгон (Atar ve Yılmaz, 2021: 37).

«Сырат-ы Мустаким» журналы январь айынан июнь айына чейин 6 ай бою Түркстандагы жер титирөө кырсыгын күн тартибинде кармаган. Жардам өнөктүктөрү жөнүндө жарыялар, кабарлар жасаган, конференцияларды уюштурган. Маселе боюнча келген жардамдардын тизмесине жана окурмандардын кайгыларын, тилектерин бөлүшкөн жазмаларына да баракчарында дайыма орун берген. Ачылган эки өнөктүк тең июнь айына чейин уланган.

Бул жардам өнөктүктөрүнө Осмон султаны да 10.800 тыйын берип катышкан (Türkistan Felâket-zedegânına Osmanlı Müslümanlarının Muâveneti, Sırat-ı Müstakim, 23.02.1911). 1911-жылдын 3-мартындагы архив документинде чиновниктерден 1321 тыйын чогултулгандыгы, 8-мартта дагы чиновниктер-

31 Ağustos 1992'de Kırgızistan'ın bağımsızlığının 1. Yıldönümü programına yanındaki heyetle birlikte T.C. Devlet Bakanı Şerif Ercan, katılmıştır.

7 Nisan 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal Kırgızistan'ı ziyaret etmiş, Kırgızistan Parlamentosu Ak Üy'de bir konuşma yapmıştır. 16 Ağustos 1993'te Kırgızistan'ın ilk meclis başkanı Medetkan Şerimkulov Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Aynı yıl Hüsamettin Cindoruk da Kırgızistan'a resmi ziyarette bulunmuştur. Askar Akayev, 20-21 Ekim 1994 tarihinde İstanbul'da Türkçe Konuşan Ülkelerin Devlet Başkanlarının İkinci Zirvesine katılmıştır. 16-17 Ağustos 1995'te de T.C. Başbakanı Tansu Çiller Kırgızistan'ı ziyaret etmiştir. Tansu Çiller'in bu ziyaretinde askeri uzmanların hazırlanması, enerji, maden, banka, ticaret alanlarında antlaşmalar imzalanmıştır.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 27-29 Ağustos 1995 tarihinde Türkçe Konuşan Ülkelerin Devlet Başkanları Zirvesine katılmak üzere Kırgızistan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında aynı zamanda Talas'a giderek burada çok görkemli bir şekilde hazırlanan Manas Destanı'nın 1000. Yıldönümü kutlamalarına katılmıştır. 30 Eylül 1995'te Türkiye'ye resmî ziyaret gerçekleştiren Askar Akayev, İzmir'deki programlara katılmış ve burada Kırgız-Türk ortak üniversitesinin kuruluşu ile ilgili anlaşma imzalanmıştır. Bu çerçevede yapılan hazırlıklar 1997 yılında tamamlanmış ve aynı yıl Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi faaliyetlerine başlamıştır.

17-18 Temmuz 1997 tarihlerinde Cum-

дин билет сатып алгандыгы белгиленет. Кийин дагы 1500 тыйын, 3280 тыйын, 600 тыйын, 300 тыйын болуп, жалпы 5680 тыйындык билет сатылган (Atar ve Yılmaz, 2021: 43). Тышкы иштер министрлиги аркылуу өлкө сыртында болгон осмон жарандарынан жардам чогултулуп жатып, башка министрликтер аркылуу да Осмон мамлекетинин мекемелеринде жардам өнөктүгүнүн жүргүзүлүшүнө зор аракет жасалган. Мисалы, 1911-жылдын 8-мартында Масариф-и Умуми назирлигинен Дарул Маглумат мудирлигине 1700 тыйындык билет, Лейли жана Нехари кыз өнөр мектептеринин мудирлигине 1941 тыйындык, Стамбул вилаяти масариф мудирлигине жиберилген документте 3311 тыйын, Дарулфунун-у Шахане менен Мектеб-и Мулкие мудирлигине 2865 тыйындык, Музе-и Османи мудирлигине 1944 тыйындык жана Медицина факультетинин рейислигине 1740 тыйындык билеттин жиберилгендиги билдирилген (Atar ve Yılmaz, 2021: 44–45). «Сырат-ы Мустаким» журналы да, Иане комиссиясы да Кыргызстан борбордуу жер титирөө үчүн ушундай жол менен жардам чогулткан. Бул жардамдар комиссияларга тапшырылган жана комиссиялар да бул жардамдарды Кыргызстан баштаган, жер титирөөдөн зыян тарткан Түркстан аймагындагы бир туугандарына жеткиришкен.

Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы мамилелер адамгерчилик ын-

hurbaşkanı Süleyman Demirel Uluslararası Isık Göl Forumu'na katılmak üzere Kırgızistan'a gelmiştir. Aynı yıl Askar Akayev de Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuştur. Ankara'da 24 Ekim 1997 tarihinde Türkiye ile Kırgızistan arasında Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.

31 Mart 1998'de Kırgızistan meclis başkanı Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. 14 Nisan 1998'de de Başbakan Mesut Yılmaz Kırgızistan'a resmi ziyaret yapmıştır. Bu ziyaret çerçevesinde değerli kağıtlar, orman işleri, gümrük faaliyetlerinde işbirliği, uyuşturucu ve kaçakçılıkla mücadele alanlarında anlaşmalar imzalanmıştır. 13 Kasım 1998 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Kırgızistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyarette Cumhurbaşkanı Askar Akayev ile birlikte Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin resmî açılışını yapmışlardır. Bu ziyarette iki ülke ilişkilerine sunduğu katkıdan dolayı Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel I. Derecedeki Manas Nişanı ile taltif edilmiştir.

1 Temmuz 1999'da Askar Akayev'in Türkiye'ye resmi ziyaretinde Kırgızistan ve Türkiye: 21. Yüzyılda Beraber adlı bildiri imzalanmıştır. 2000 yılında Cumhurbaşkanı Ahmed Necdet Sezer Kırgızistan'a resmi ziyaret yapmıştır. Bu şekilde 1991 yılından 2000 yılına kadar karşılıklı resmi ziyaretlerin sık sık devam ettiği görülmektedir. Bu süreçte iki ülke arasında 86 anlaşma imzalanmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'deki terör olayları sonrasında, ABD yönetimi uluslararası terörizm ile mücadele kampanyası çerçevesinde Afganistan'a müdahaleye hazırlanmıştır. Bu süreçte Orta Asya cumhuri-

тымагы жана өз ара жардамдашуу тармагында да көрүнөт. Айрыкча табигый кырсыктар сыяктуу коомдордун орток эс тутумунда терең издерди калтырган кризистик мезгилдер, эки элдин ортосундагы мамилелердин адамгерчилик өлчөмүн көзгө көрүнөрлүк кылган маанилүү үлгүлөрдү сунуштайт. Ушул өңүттө табигый кырсыктардан кийин пайда болгон өз ара ынтымак Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы мамилелерде бир туугандык сөзүнүн бир гана символикалык туюнтма эмес экендигин, конкреттүү адамгерчилик жардам жана кызматташтык практикасы менен да колдоого алынгандыгын, иштиктүү ынтымак механизмине айлана аларын көрсөтөт.

Эки бир тууган элдин жүз жыл мурда болгондой эле, жүз жыл кийин да бири-биринин кайгысына орток болуп, бир туугандык укугунун алкагында бири-бирине колдоо көрсөткөндүгү көрүнөт. 1999-жылы Түркияда болгон жер титирөөдө да, 2008-жылы Кыргызстандын түштүгүндө болгон жер титирөөдө да эки өлкө бири-биринин жардамына жеткен. 2008-жылдын 5-октябрында Кыргызстандын Ош аймагы, Алай районунун Нура кыштагында болгон жана 74 адам каза болгон 6,7 баллдык жер титирөөдө Түркия расмий мекемелери да, өкмөттүк эмес уюмдары аркылуу да жардам жеткирген. Кийин бул тармакта ТИКА, Кыргызстандын Өзгөчө кырдаалдар мини-

yetleriyle aktif bir dış politika geliştirmiştir. Kırgızistan da ABD'nin anti terör çağrıları çerçevesinde Afganistan'a yapılacak müdahaleye karşı Manas Havaalanının yanında ABD'ye bir havaüssü yerleşkesi vermiştir. Çin ve Rusya tarafından bu karar tepkiyle karşılanmıştır. 2003 yılında Rusya'nın talebi doğrultusunda Kant şehrinde Rusya'nın da hava üssü kurmasına izin verilmiştir. Çin ile de 2001 yılından sonra Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde ilişkiler devam ettirilmiştir. Bu süreçte Кырgызистан büyük devletlerin rekabet alanına dönüşmüştür. 2002 yılında Türkiye'de yapılan meclis seçimleri sonrasında Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara gelmiş ve ülkede siyasal istikrar güçlenmiş, sosyo-ekonomik alanlarda mühim

стрлиги менен издөө-куткаруу иштерин өнүктүрүү максатында долбоорлорду жүргүзгөн. Ошондой эле Кыргызстандын түштүк аймагында 2017-жылдын 29-апрелинде болгон көчкүдөн жабыркагандар үчүн ТИКА тарабынан турак жайлар курдурулуп, ээлерине тапшырылган (Turtsiya stroit doma…, AA, 4 Kasım 2017).

Бул өз ара ынтымактын эң күчтүү жана конкреттүү үлгүлөрүнүн бири болсо 2023-жылдын 6-февралында Түркиянын түштүк жана түштүк-чыгыш аймактарында болгон Кахраманмараш борбордуу жер титирөөлөрдөн кийин пайда болгон. 7,7 жана 7,6 балл күчтүүлүгүн-

icraatlar yapılmıştır. Hükümet izlediği aktif ve etkili dış politika ile gerek Batı'da gerekse Doğu'da iş birliklerini geliştirmeye başlamıştır (Çotayev, 2021: 53)

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 21-23 Ekim 2003 tarihinde Kırgızistan'a ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Askar Akayev ile görüşmüş, iki ülke arasında bir takım anlaşmalar imzalanmıştır. Başbakan Erdoğan ve Askar Akayev tarafından Manas Üniversitesi kampusündeki İletişim Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi binalarının açılışı yapılmıştır. Yine 1-2 Şubat 2011 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından Kırgızistan'a ikinci resmi ziyaret gerçekleştirilmiştir. Geçiş dönemi devlet başkanı Roza Otunbayeva ve diğer yetkililer ile görüşmeler yapılmıştır. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulması bu ziyaret esnasında kararlaştırılmıştır. Bu ziyaret 2010 yılında Kırgızistan'da yaşanan olayların ardından Türkiye'nin Kırgızistan'a verdiği desteğin güçlü bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. 9-10 Nisan 2013 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kırgızistan'a başbakan olarak üçüncü ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin ana çerçevesini, Türkiye-Kırgızistan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin (YDSK) II. Toplantısı oluşturmuştur. Ayrıca Ormancılık alanında iş birliği ve Hava ulaştırma alanlarında değişiklik yapılmasına ilişkin protokol imzalanmıştır. Başbakan Erdoğan, 10 Nisan 2013 tarihinde Manas Üniversitesi'nin yeni yapılan fakülte binalarının ve tesislerinin toplu açılışını gerçekleştirmiştir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 26-28 Nisan 2009 tarihlerinde Kırgız Cumhurbaş-

дөгү эки чоң жер титирөө Түркиянын кенен бөлүгүндө оор жан жана мал жоготуусуна алып келип, өлкөнүн жакынкы тарыхындагы эң чоң табигый кырсыктардын бири катары жазмага кирген. Кыргызстан жер титирөөнүн артынан эле Түркияга издөө-куткаруу командаларын жөнөткөн өлкөлөрдүн катарында болгон. Кыргызстандын Өзгөчө кырдаалдар министрлиги тарабынан 2023-жылдын 7-февралында 67 куткаруучу Түркияга жөнөтүлгөн; андан кийинки күндөрдө кошумча командалар, саламаттык сактоо кызматкерлери жана жардам материалдары жиберилген. Кыргызстан өкмөтүнүн билдирүүлөрүнө караганда жалпысынан 182 куткаруучу, саламаттык сактоо кызматкери жана 127 салттык кыргыз боз үйү, башкача айтканда чатыры даярдалып, жер титирөө аймагына жеткирилген (Kırgızistan, Kahramanmaraş merkezli…, TRT Avaz, 6 Şubat 2024).

6. Ахыска түрктөрүнүн Кыргызстанга аргасыз көчү

Ахыска бүгүнкү күндө Грузия мамлекетинин чек арасынын ичинде жайгашкан, Түркия чек арасынан 12 км ичкериде. Ардахан облусунун Чылдыр жана Пософ райондоруна чектеш. 1578-жылы Осмон мамлекетинин Грузия аймагын каратып алышынан кийин бул жер 1828-жылкы орус басып алуусуна чейин осмон башкаруусунда калган. Падышалык доордогу кысымдардан улам аймак

kanının daveti üzerine Kırgızistan'a resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyarette Kırgızistan-Türkiye İş Formuna ve Türkiye Büyükelçiliğinin inşa edilecek yeni binasının temel atma törenine katılmıştır. Yusuf Balasagun Milli Üniversitesi tarafından kendisine fahri Profesörlük unvanı tevdi edilmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 22-24 Ağustos 2012 tarihlerinde Bişkek'e ikinci resmi ziyaretini gereçekleştirmiştir. Eğitim, bilim ve kültürel iş birliği alanlarını kapsayan bu ziyarette Gül, Türk Konseyi Zirvesi'ne de katılmıştır.

Recep Tayyip Erdoğan, 1-3 Eylül 2018 tarihlerinde Cumhurbaşkanı olarak Kırgızistan'a ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. 1 Eylül'de Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov arasında baş başa ve heyetler arası görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde siyasi, askerî, ekonomik, ticari, kültürel ve eğitim alanlarındaki ilişkiler ele alınmış; bilhassa FETÖ ile mücadele, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve güvenlik konuları öne çıkmıştır. Cumhurbaşkanları, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin (YDSK) toplantısına ve III. Dünya Göçebe Oyunları'nın Isık Göl'deki açılışına katılmıştır. Ayrıca Türk Konseyi VI. Zirvesi gerçekleştirilmiştir. YDSK IV. Toplantısı sonrasında Ortak Bildiri dahil 12 belge imzalanmıştır. Bu belgeler ekonomi, ulaştırma, savunma, eğitim ve kültür alanlarını kapsamaktadır. Bunlar arasında Cengiz Aytmatov Kültür Merkezi kurulmasına ilişkin mutabakat, Türkiye Maarif Vakfı ile Kırgızistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı arasındaki mutabakat, Bişkek Kırgız-Türk Dostluk Devlet Hastanesi'nin açılması, ortak işletilmesi ve devrine ilişkin anlaşma, Hava Ulaştırma

элинин бир бөлүгү Анадолуга көчкөн. Россияда 1917-жылкы Октябрь революциясынан кийин этникалык топторго карата бир катар ар түрдүү саясаттар жүргүзүлө баштаган (Zeyrek, 2001: 41).

Экинчи дүйнөлүк согуш мезгилинде Сталин тарабынан кабыл алынган чечим менен Советтердин чек ара аймактарындагы ар түрдүү этникалык топторго таандык элдерден 3 миллионго чукул адам Сибирге жана Орто Азияга аргасыз көчүргө дуушар кылынган. Булардын бири да Ахыска аймагында жашаган түрктөр болгон. 1944-жылы 15 миңге чукул ахыска түркү журтунан аргасыз көчкө дуушар кылынып, узак жана оор сапардан кийин Кыргызстанга жайгаштырылган. 1989-жылкы Ферганадын окуяларынан кийин 12 миң ахыска түркү дагы Кыргызстанга өткөн. Бүгүнкү күндө Кыргызстандагы ахыска түрктөрүнүн саны 45 миңге чукул. Көбүнчө Ош, Манас (Жалал-Абад), Талас, Чүй өрөөнү жана борбор шаар Бишкекте жашашат (Devrisheva, 2019: 335, 337).

Көз карандысыздыктан кийин Түркия-Кыргызстан мамилелеринин маанилүү маселелеринин бирин да ахыска түрктөрү түзгөн. Ахыска түрктөрүнүн экономикалык, маданий жана билим берүү шарттарынын жакшыртылышы үчүн көптөгөн долбоор ишке ашырылган. Ахыска түрктөрү ошол эле учурда эки өлкөнүн ортосундагы соода ишмердүүлү-

Anlaşması'nda değişiklik protokolü, Afet ve acil durumlarda işbirliği sözleşmesi, Tüketicinin korunması alanında işbirliği mutabakatı, Ortak Gümrük Konseyi kurulmasına ilişkin mutabakat, teknik düzenleme, standartizasyon, akreditasyon ve metroloji alanlarında işbirliği anlaşması, askerî nakdi yardım protokolü bulunmaktadır.

Sadır Caparov'un 2021 Ocak ayında devlet başkanlığına seçilmesiyle birlikte ilişkilerin yeniden yoğunlaştığı görülmektedir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Caparov'un 9-11 Haziran 2021 tarihli Ankara ziyareti esnasında YDSK'nın beşinci toplantısı gerçekleştirilmiştir.

4-6 Kasım 2024 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olarak Kırgızistan'a ikinci resmî ziyareti gerçekleşmiştir. Bu kapsamda Erdoğan, YDSK VI. Toplantısına ve Türk Devletleri Teşkilatı'nın XI. Devlet Başkanları Zirvesi'ne katılmıştır. Ziyaretin Türkiye-Kırgızistan ilişkileri açısından en önemli sonucu, iki ülke arasındaki ilişkilerin "stratejik ortaklık" düzeyinden "kapsamlı stratejik ortaklık" düzeyine yükseltilmesi olmuştur. Ziyaret çerçevesinde Kırgızistan ile 19 anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca FETÖ okullarının Maarif Vakfı'na devri ile ilgili imzalanan anlaşmalar da bu ziyaretin en önemli sonuçlarından biri olarak değerlendirilir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov tarafından Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Kırgızistan'da en yüksek dereceli madalya olan I. Derece Manas Nişanı takdim edilmiştir.

2011 yılında ilk toplantısı düzenlenen Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) ilişkilerin en üst düzeyde kurumsалгүнүн өрчүшүнө да маанилүү салым кошушкан. 1991-жылдан кийин ахыска түрктөрүнүн бир бөлүгү ата журт Түркияга отурукташуу жана жаран болуу үчүн активдүү талап коюшкан. Чыгарылган мыйзамдар менен аларга бул мүмкүнчүлүк камсыздалган. Бүгүнкү күндө ахыскалык түрктөр Кыргызстандагы жакындары менен байланыштарын улантып келишет.

7. Памир кыргыздарынын Ванга отурукташы

Бүгүнкү күндө Вандын Эрчиш районунун Улупамир айылы чындап эле Түркиядагы Кыргызстандай. Айрыкча акыркы жылдары айылга кызыгуунун артышы менен бул жер кыргыз маданиятынын, каада-салттарынын сакталып, көрсөтүлгөн жерине айланган. Айыл жана анын тургундары жөнүндө көптөгөн программа, тасма жана изилдөөлөр жасалып, Түркстан маданиятын таанып-билгиси келгендер айылды кыдырышат. Айылдын калкы 1400гө чукул болуп (Ulupamir Nüfusu, 2025), айыл тургундарынын дээрлик баары 1983-жылы бул жерге отурукташкан кыргыздардан турат. Улупамир кыргыздарынын бул жерге келүү сапары узак жана оор процесстин аягында ишке ашкан.

Кыргызстандын Ош аймагындагы Гүлчө шаарында жашаган кыргыздардын бир бөлүгү 1916-жылкы орус чабуулдарынан качып, Тажикстандагы Памирге

laşmasını sağlamıştır. İlişkiler 5 Kasım 2024 tarihinde düzenlenen YDSK 6. Toplantısı neticesinde "stratejik ortaklık" düzeyinden "kapsamlı stratejik ortaklık" düzeyine yükseltilmiştir. İkili ilişkiler, Karma Ekonomik Komisyon (KEK) ve Ortak Stratejik Planlama Grubu (OSPG) gibi faal mekanizmalar aracılığıyla da kurumsal düzeyde sürdürülmektedir. Sağlık ve eğitim iki ülke arasındaki temel işbirliği alanları arasındadır. TİKA tarafından yapımı tamamlanan Recep Tayyip Erdoğan Bişkek Kırgız-Türk Dostluk Devlet Hastanesi 15 Ekim 2021 tarihinden beri faal bir şekilde çalışmaktadır. T.C. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov 5 Kasım 2024 tarihinde hastanenin resmî açılışını yapmışlardır. (Türkiye-Kırgızistan İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Kırgızistan Dışişleri Bakanının 1 Temmuz 2026 tarihindeki Türkiye ziyaretinde, T.C. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan ile Kırgızistan Dışişleri Bakanı Ceenbek Kulubayev stratejik planlama grubunun 7. toplantısını gerçekleştirerek iki ülke Cumhurbaşkanlarının ziyaret hazırlıklarını, ticaret hacmini 5 milyar dolara çıkarmayı ve diplomatik ilişkilerin 35. yıldönümü için düzenlenecek etkinlikler hakkında etraflı görüşmeler yapmışlardır. Ayrıca bakanlar tarafından 2027-2028 yılları için işbirliği programı da imzalanmıştır (Türkiye-Kırgızistan Ortak ... TRT Avaz).

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2026 yılı içerisinde Kırgızistan'a, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov'un da Türkiye'ye yapması planlanan ziyaretler kapsamında iki ülke arasında

жакын Мургаб аймагына отурукташкан. Памир тоолорунда Тажикстан, Кытай, Ооганстан жана Пакистандын чек аралары кесилишет. Тоо кыркасы орус, кытай жана ооган Памири болуп үчкө бөлүнөт. Кыргыздар бул жерде 37 жыл жашоосун улантышкан. Кийин Ооганстан Памири деп аталган аймакка түшүшкөн. Бул жерде 25 жыл жашаган кыргыздар Памирдин Чыгыш Түркстан бөлүгүнө өтүп, айрымдары бул жерде Кызылсуу, Тагарма, Кашкар сыяктуу шаарларга отурукташкан. 1949-жылы Кытайдагы Мао революциясынан кийин коммунисттик режим астында жашоону каалабаган бул кыргыз тобу, бектери Ажы Рахман Кул (1913–1990) башчылыгында кайрадан Ооганстан Памирине өткөн. Бул жерде 1979-жылга чейин жашашкан, аймактын Совет Россиясы тарабынан басып алынуу коркунучу пайда болгондо Аксакалдар кеңеши чогулуп, Пакистанга көчүү чечимин кабыл алышкан. Бул жерге көчкөндөн кийин Гималайдын түштүк этегинде жайгашкан Гилгит отурукташуу жеринде 4 жыл бою чатыр шаарда жашоого аргасыз болушкан. Климат шарттары, жугуштуу оорулар, жашоо шарттарынын ыңгайсыздыгы сыяктуу себептер менен алгачкы үч айда 103, 4 жылдын ичинде 272 адам каза болгон. Ушундан улам Түркия баштаган айрым өлкөлөргө качкын катары кабыл алуу үчүн кайрылышкан. 1982-жылдын 17-мартындагы 2641 номерлүү мыйзамдын кабыл алынышынан

önemli anlaşmalar imzalanacağı ve ilişkilerin daha da ileri boyutlara taşınacağı değerlendirilebilir.

Türkiye-Kırgızistan arasındaki ikili ilişkiler genel olarak değerlendirildiğinde siyasi iş birliği, tarafların dış politika önceliklerindeki farklılıklardan kaynaklanan bazı güçlüklerle de karşı karşıya kalmaktadır. Kırgızistan, belirli jeopolitik konularda daha dengeli ve tarafsız bir dış politika izlemeye özen gösterirken, Türkiye bölgesel krizler ve küresel girişimlerde daha aktif bir dış politika yürütmektedir. Bu durum, zaman zaman iki ülke arasındaki siyasi iş birliğinin kapsamını ve hızını etkileyebilmektedir (Adambekov, 2018: 45-60)

Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler hedeflenen seviyeye ulaşmasa da gelişme seyri göstermektedir. Kırgızistan'da çok sayıda faaliyet gösteren Türk işletmesi bulunmaktadır. Tekstil ürünleri ve kumaş, restoran sektörü, market işletmeciliği, temizlik ürünleri üretimi, un ve un mamülleri üretimi, çikolata vb. sektörler olmak üzere inşaat ve maden sektörlerin de de Türk şirketleri faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Kasım 2024'teki Kırgızistan'ı ziyaretinde taraflar arasındaki ticaret hacminin 5 milyar dolara çıkarılması noktasında mutabakata varılmıştır.

Ekonomik ilişkiler özellikle ticaret, yatırım ve müteahhitlik faaliyetleri üzerinden gelişmektedir. Türkiye, Kırgızistan'ın önemli ticaret ortaklarından biri olup tekstil, makine, elektronik ve inşaat malzemeleri gibi ürünlerin ihracatı yaparken, Kırgızistan'dan başta tarım ürünleri olmak üzere çeşitli

кийин кыргыздардын берген арызынын кабыл алынгандыгы Т.Р. Исламабад элчилигине билдирилип, ушундай жол менен кыргыздар Түркияга келишкен (Bilgili, 1996: 247–248; Sağır, 2011: 271–272).

1982-жылдын августунда Рахманкул хандын жетекчилигинде 293 кыргыз үйбүлөсү (1138 киши) учак менен Аданага алынып келген. Бул жерден Малатья, Кайсери жана Вандын ар кайсы жерлерине бөлүштүрүлүшкөн. Бул шаарларда көнүгүү курстарын алгандан кийин (Keleş, 2017: 93) 1983-жылы премьер-министр Тургут Өзал доорунда Вандын Эрчиш районунун Алтындере айылында курулган турак жайларга жайгаштырылышкан. Бул жерге жайгаштырылган кыргыздардын каалоосу боюнча айылдын аты Улупамир деп өзгөртүлгөн (Sağır, 2011: 272). Бул жерге отурукташкан кыргыздардын бир бөлүгү Анкара, Стамбул, Измир сыяктуу шаарларга көчүшкөн жана бүгүнкү күндө да жашоосун ошол жерде улантып жатышат. Кыргыздардын жетекчиси, же акыркы ханы катары аталган Ажы Рахманкул хан, оор жылдардын артынан кыргыздарды коопсуз жашай турган бир жерге жайгаштырып, 1990-жылы дүйнөдөн кайткан.

Дээрлик жүз жылды камтыган көч сапарынын артынан 1982-жылы Түркияга келген Улупамир кыргыздары Түркия менен Кыргызстандын ортосунда мамиле-

mallar ithal etmektedir. Türk şirketlerinin inşaat, altyapı, bankacılık, turizm ve hizmet sektörlerindeki yatırımları da Kırgızistan'ın ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki ticaret hacmi mevcut potansiyelin altında kalmaktadır. Ulaştırma ve lojistik altyapısındaki yetersizlikler, gümrük süreçleri, teknik standart farklılıkları ve yatırım ortamındaki hukuki ve bürokratik sorunlar ekonomik ilişkilerin gelişimini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle ticaretin kolaylaştırılması, yatırım güvenliğinin güçlendirilmesi ve üretim-tedarik zincirlerini destekleyecek ortak projelerin geliştirilmesi önem taşımaktadır. Kırgız-Türk ilişkilerinin en başarılı alanlarından biri kültürel ve insani iş birliğidir. Türkiye, eğitim alanında yürüttüğü projeler aracılığıyla Kırgızistan'ın beşerî sermayesinin gelişmesine önemli katkılar sunmaktadır. Bu kapsamda faaliyet gösteren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, iki ülke arasında akademik iş birliği, bilimsel araştırmalar ve kültürel etkileşim açısından önem taşımaktadır. Bunun yanında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından yürütülen eğitim, kültür ve sosyal kalkınma projeleri, ortak tarihî mirasın korunmasına ve toplumlar arasındaki karşılıklı anlayışın güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu programların Kırgızistan'ın kırsal ve uzak bölgelerinde yaşayan nüfusa da ulaştırılması karşılıklı etkileşimin artmasına katkı sağlayacaktır. Kırgız-Türk ilişkilerini etkileyen temel unsurlardan biri de Orta Asya'daki jeopolitik rekabettir. Bölgede Rusya ve Çin›in güçlü siyasi ve ekonomik etkisi, Türkiye'nin Кыргызстан ile geliştirdiği ilişkilerde bölgesel dengeleri dikkate

лердин өрчүтүлүшүндө көпүрө милдетин аткарышкан. Айрыкча акыркы мезгилде артып жаткан кызыгуу менен кошо, Түркияда Түркстан маданиятынын сакталышы жана таанытылышы жагынан да маанилүү роль ойношкон. «Жылдар мурда көз карандысыздыгы үчүн Памирден ошол оор жана катаал шарттарда Түркияга келген тектештерибиз, улуу түрк дүйнөсү үй-бүлөбүздүн географиялык чек аралар менен бөлүнбөшүнүн бир үлгүсү» (Zorlu, 19.07.2026).

8. Кыргызстандын көз карандысыздыгынан кийин түрк-кыргыз мамилелериндеги жаңы доор

Кыргызстан менен алгачкы расмий мамилелер 1991-жылдын 29-майында башталган. Кыргызстан Республикасынын премьер-министри Насирдин Исанов ушул күнү Анкараны кыдырып, бул жерде Экономикалык жана соода кызматташтык протоколу түзүлгөн. Мындан 3 ай өткөндөн кийин 1991-жылдын 31-августунда Кыргыз Республикасы эгемендүүлүгүн жарыялаган. Кыргызстан президенти Акаев алгачкы чет өлкө сапарын 1991-жылдын 22-декабрында Түркияга жасаган. Акаев бул сапарында «Түркия, түркчө сүйлөгөн өлкөлөр үчүн Чолпон жылдызы» деген баа берген. Анкарада эки өлкөнүн ортосунда «Достук жана кызматташтык келишими» түзүлгөн. Ушул алкакта «Экономикалык жана соода кызматташтыгы жөнүндө кели-

almasını gerekli kılmaktadır. Bu durum, tarafların çok yönlü dış politika yaklaşımları çerçevesinde iş birliğini sürdürmelerini zorunlu kılmaktadır (Berdibek uulu. ve Karybekov, 2024: 28-31).

Sonuç

Türkiye ve Kırgızistan ilişkileri bağımsızlık sonrası dönemde tarihi arka planın oluşturduğu referanslarla hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Bu ilişkilerin ilk evresinde daha ziyade sosyal, kültürel programlar ve eğitim alanındaki faaliyetler ön plana çıkmış ve ilişkiler romantik olarak tarif edilen bir çerçevede gelişmiştir. Bilhassa 2010 sonrası süreçte ilişkilerin hukukî anlaşmalar temelinde kurumsallaşması yönünde ilerlediği görülmektedir. Bu bağlamda ortak tarih, kültür, dil, din gibi sembolik değerlerden hareketle çok yönlü iş birliği ve stratejik ortaklık aşamasında derinleştiği ve çok katmanlı bir hal aldığı söylenebilir. Bu da ilişkilerin daha sağlıklı yürümesine etki etmektedir.

Günümüzde ilişkiler, ikili anlaşmaların yanı sıra Türk Devletleri Teşkilatı gibi bölgesel iş birliği mekanizmaları aracılığıyla daha da kurumsallaşmakta ve yalnızca iki ülke arasındaki ortaklığı güçlendirmekle kalmayıp Türk dünyasında istikrar, dayanışma ve sürdürülebilir kalkınmaya da katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede Kırgız-Türk ilişkileri, ortak tarihsel mirasın çağdaş uluslararası iş birliği anlayışıyla bütünleştiği önemli bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

Kırgızistan-Türkiye ilişkileri 1991-2001 arasındaki tanıma ve kurumsallaşma dönemi, 2001-2010 arasındaki durgunluk дөнөшим» Кыргызстан үчүн абдан маанилүү болгон. Акаев ошол мезгилди мындай баяндайт: «СССРдин кулашы менен баары дагы да начарлады, өндүрүш чынжырлары жана өнөр жай байланыштары үзүлө баштады. Заказдар келбей калды жана жумушчу табы жумушсуз калып, күн көрүү булактарынан ажырады. Ушул себептен 1990-жылдардын башында экономикалык маселелерди чечүү менен алек болдук... Өлкөдө нан да жок эле. Дүкөндөр бош эле. Жашоо үчүн маанилүү маселелерди чечүү керек болчу. Мындан тышкары, 1989–1990-жылдары дээрлик бардык республикаларда олуттуу жана канкор кесепеттерге алып келген этникалык кагылышуулар болду» (Akayev, 2023). Бул сапарында Акаев Түркиядан айрыкча буудай жана ун колдоосун талап кылган.

Т.Р. тышкы иштер министри Хикмет Четин 1992-жылдын 3-декабрында Кыргызстанга расмий сапар менен барган. Бул сапарында билим берүү, маданият, экономика сыяктуу тармактарда келишимдер түзүлгөн. 1992-жылдын 28–29-апрелинде премьер-министр Сулейман Демирел Кыргызстанга расмий сапар жасаган. Сапарында Т.Р. элчилигинин ачылышы болуп, көптөгөн келишим түзүлгөн. Ошондой эле Кыргызстанга 75 миллион доллардык кредит берилиши үчүн банктар аралык кызматташтык келишимдери түзүлгөн. 1992-жылдын 31-августунда Кыргызстандын көз ка-

mi, 2011-2016 arasındaki stratejik ortaklık tesisi dönemi ve 2018 sonrasındaki normalleşme ile derinleşme dönemi şeklinde dört dönem halinde değerlendirilebilir. Bu dönemlerin her birinde eğitim alanı en istikrarlı zemini teşkil etmiştir.

1991 sonrasında Türkiye ile Kırgızistan arasında kurulan ilişkilerin yalnızca tarihî ve kültürel yakınlığın tabiî bir uzantısı olarak açıklanamayacağı görülmektedir. İlişkiler, iki ülkenin ortak özellikleri kadar karşılıklı menfaatleri dolayısıyla da kendi dinamiğini korumuştur. Nitekim kültürel yakınlığın en yoğun biçimde vurgulandığı 1990'lı yıllarda ticaret hacmi mütevazı seviyelerde kalmış, buna karşılık 2016 sonrasında siyasî münasebetin FETÖ meselesi dolayısıyla soğuduğu dönemde bile ticaret ve yatırım çizgisi yükselmeye devam etmiştir. Bu durum, iktisadî bağların siyasî dalgalanmalara karşı belirli bir direnç kazandığını göstermektedir.

Kırgızistan-Türkiye ilişkilerinin gelecekte daha ileri bir stratejik düzeye taşınabilmesi için mevcut iş birliği alanlarının çeşitlendirilmesi ve kurumsal mekanizmaların daha etkin hâle getirilmesi gerekmektedir. Siyasi alanda Türk Devletleri Teşkilatı, Birleşmiş Milletler ve diğer çok taraflı platformlarda karşılıklı istişare ve koordinasyonun artırılması, iki ülkenin ortak çıkar alanlarında daha etkin bir diplomatik dayanışma geliştirmesine imkân sağlayabilir. Ekonomik alanda ise geleneksel ticaret ve inşaat sektörlerinin yanı sıra yenilenebilir enerji, yeşil dönüşüm, dijital ekonomi, bilgi teknolojileri, lojistik, tarımsal sanayi, gıda güvenliği ve turizm gibi geleceğin ekonomik sektör-

рандысыздыгынын 1 жылдыгынын программасына жанындагы делегация менен кошо Т.Р. мамлекеттик министри Шериф Эржан катышкан.

1993-жылдын 7-апрелинде президент Тургут Өзал Кыргызстанга сапар менен барып, Кыргызстан парламенти Ак-Үйдө сүйлөгөн. 1993-жылдын 16-августунда Кыргызстандын алгачкы парламент төрагасы Медеткан Шеримкулов Түркияга расмий сапар жасаган. Ошол эле жылы Хусаметтин Жиндорук да Кыргызстанга расмий сапар менен барган. Аскар Акаев 1994-жылдын 20–21-октябрында Стамбулда Түркчө сүйлөгөн өлкөлөрдүн мамлекет башчыларынын Экинчи саммитине катышкан. 1995-жылдын 16–17-августунда Т.Р. премьер-министри Тансу Чиллер Кыргызстанды кыдырган. Тансу Чиллердин бул сапарында аскердик адистердин даярдалышы, энергетика, кен, банк, соода тармактарында келишимдер түзүлгөн.

Президент Сулейман Демирел 1995-жылдын 27–29-августунда Түркчө сүйлөгөн өлкөлөрдүн мамлекет башчыларынын саммитине катышуу үчүн Кыргызстанга барган. Бул сапар учурунда ошол эле учурда Таласка барып, бул жерде абдан салтанаттуу түрдө даярдалган «Манас» эпосунун 1000 жылдыгынын майрамдоолоруна катышкан. 1995-жылдын 30-сентябрында Түркияга расмий сапар жасаган Аскар Акаев Измирдеги программаларга катышып, бул жерде

lerine yönelik ortak projelerin geliştirilmesi, ilişkilerin daha sürdürülebilir bir ekonomik zemine kavuşmasına katkı sağlayabilir. Özellikle Kırgızistan'ın sahip olduğu hidroelektrik ve yenilenebilir enerji potansiyeli ile Türkiye'nin enerji, altyapı ve teknoloji alanlarındaki deneyiminin bir araya getirilmesi, yeni iş birliği modellerinin ortaya çıkmasına olanak sağlayabilir. Eğitim ve kültür alanında ise genç nüfusa yönelik öğrenci ve akademisyen değişim programlarının genişletilmesi, ortak araştırma merkezlerinin ve bilimsel iş birliği ağlarının oluşturulması önem taşımaktadır. Bu çerçevede Kırgız-Türk ilişkilerinin gelecekteki gelişimi, yalnızca devletler arası diplomatik temasların yoğunluğuna değil, aynı zamanda ekonomik aktörler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve genç kuşaklar arasındaki etkileşimin derinliğine de bağlı olacaktır. Dolayısıyla iki ülke arasındaki mevcut stratejik ortaklığın kapsamlı ve sürdürülebilir bir niteliğe kavuşturulması; siyasi güvenin pekiştirilmesi, ekonomik ilişkilerin çeşitlendirilmesi, beşerî bağların güçlendirilmesi ve Orta Asya'nın çok aktörlü jeopolitik yapısının gerçekçi biçimde dikkate alınmasıyla mümkün olacaktır. Kırgız-Türk ilişkilerinin mevcut durumu yalnızca elde edilen kazanımlar, başarılar açısından değil, aynı zamanda karşılaşılan sorunlar ve geleceğe yönelik fırsatlar bakımından da değerlendirilmelidir.

Altaylardan Tunaya uzanan tarihî coğrafyada Türk dünyasının kadim bağlarından hareketle Buhara'dan Bosna'ya Türk dünyasının gönül ve medeniyet köprüsünün sağlam bir şekilde inşa edilmesi yolundaki çalışmaların hızla devam etmesi gerekir.

кыргыз-түрк орток университетинин түптөлүшү жөнүндөгү келишимге кол койгон. Ушул алкакта жасалган даярдыктар 1997-жылы аякталып, ошол эле жылы Кыргыз-Түрк «Манас» университети ишине киришкен.

1997-жылдын 17–18-июлунда президент Сулейман Демирел Эл аралык Ысык-Көл форумуна катышуу үчүн Кыргызстанга келген. Ошол эле жылы Аскар Акаев да Түркияга расмий сапар менен барган. Анкарада 1997-жылдын 24-октябрында Түркия менен Кыргызстандын ортосунда «Түбөлүк достук жана кызматташтык келишими» түзүлгөн.

1998-жылдын 31-мартында Кыргызстан парламентинин төрагасы Түркияга расмий сапар жасаган. 1998-жылдын 14-апрелинде да премьер-министр Месут Йылмаз Кыргызстанга расмий сапар менен барган. Бул сапар алкагында баалуу кагаздар, токой иштери, бажы ишмердүүлүктөрүндө кызматташтык, баңгизат жана контрабанда менен күрөшүү тармактарында келишимдер түзүлгөн. 1998-жылдын 13-ноябрында президент Сулейман Демирел Кыргызстанга жасаган расмий сапарында президент Аскар Акаев менен кошо Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин расмий ачылышын жасашкан. Бул сапарында эки өлкө мамилелерине кошкон салымы үчүн президент Сулейман Демирел I даражадагы «Манас» ордени менен сыйланган.

1999-жылдын 1-июлунда Аскар Акаевдин Түркияга жасаган расмий сапарында «Кыргызстан жана Түркия: XXI кылымда бирге» аттуу декларацияга кол коюлган. 2000-жылы президент Ахмет Неждет Сезер Кыргызстанга расмий сапар жасаган. Ушундай жол менен 1991-жылдан 2000-жылга чейин өз ара расмий сапарлардын тез-тез уланганы көрүнөт. Бул мезгилде эки өлкөнүн ортосунда 86 келишим түзүлгөн.

2001-жылдын 11-сентябрында АКШдагы террордук окуялардан кийин, АКШ бийлиги эл аралык терроризм менен күрөшүү өнөктүгүнүн алкагында Ооганстанга кийлигишүүгө даярданган. Бул процессте Орто Азия республикалары менен активдүү тышкы саясат өнүктүргөн. Кыргызстан да АКШнын террорго каршы чакырыктарынын алкагында Ооганстанга жасала турган кийлигишүү үчүн Манас аэропортунун жанында АКШга бир аскердик база жайын берген. Кытай менен Россия тарабынан бул чечим нааразычылык менен тосуп алынган. 2003-жылы Россиянын талабы боюнча Кант шаарында Россиянын да аскердик база курушуна уруксат берилген. Кытай менен да 2001-жылдан кийин Шанхай кызматташтык уюмунун алкагында мамилелер уланган. Бул процессте Кыргызстан чоң мамлекеттердин атаандаштык аймагына айланган. 2002-жылы Түркияда болгон парламент шайлоолорунан кийин Адилет жана өнүгүү партиясы бий-

Kaynaklar

Abdıkulova, Roza (2014). 1916 Türkistan İsyanına Bir Kaynak Olarak: Asya'da Beş Türk. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan, Sayı: 31, ss. 53-60.

Adambekov, D.(2018). Turtskiya kak partner Kırgızstana v politiçeskoy i ekonomiçeskoy sferah. Tyurkologiya i Tsentralnaya Aziya, 12(1), ss. 45-60.

Adil Hikmet Bey (2021). Asyada Beş Türk, Yusuf Gedikli (Derl.), İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ahmedov, Begican (2017). Kırgızstan Oluyalardın Mekeni, Bişkek.

Akaev, Askar (2023). Akaev, https://orda.kz/nam-nado-derzhatsja-slavjan-jeks-glava-kyrgyzstana-askar-akaev-ob-avgustovskom-putche-i-i-raspade-sssr/ 24 Ağustos 2023.

Aköz, Alaattin, Amandyqqyzy, Bissembayeva Lazzat (2025). Osmanlı Safevî İlişkileri ve Türkistanlı Hacılar". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 115 Eylül, ss. 145-166.

Andican, Ahad (2009). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya, İstanbul: DK Yay.

Asya-yı Vusta Felaket-zedegani İane Defteri, Sırat-ı Müstakim, Sayı 125, s. 328, 26.01.1911.

Atar, Zafer ve Yılmaz, Hüseyin (2021). Dünya ve Osmanlı Kamuoyunda 1911 Türkistan Depremi. Selçuk Türkiyat Dergisi, Nisan 2021 (51): 29-50.

Bahar, Hüseyin (2017). Önsöz. İlk Müs-

ликке келип, өлкөдө саясий туруктуулук чыңдалып, социалдык-экономикалык тармактарда маанилүү иштер жасалган. Өкмөт жүргүзгөн активдүү жана таасирдүү тышкы саясаты менен Батышта да, Чыгышта да кызматташтыктарды өрчүтө баштаган (Çotayev, 2021: 53).

Премьер-министр Режеп Тайип Эрдоган 2003-жылдын 21–23-октябрында Кыргызстанга алгачкы сапарын жасаган. Президент Аскар Акаев менен жолугушуп, эки өлкөнүн ортосунда бир катар келишим түзүлгөн. Премьер-министр Эрдоган менен Аскар Акаев тарабынан «Манас» университетинин кампусундагы Коммуникация факультети, Экономика жана административдик илимдер факультетинин имараттарынын ачылышы жасалган. Ошондой эле 2011-жылдын 1–2-февралында премьер-министр Режеп Тайип Эрдоган тарабынан Кыргызстанга экинчи расмий сапар жасалган. Өткөөл мезгилдин мамлекет башчысы Роза Отунбаева жана башка бийлик өкүлдөрү менен жолугушуулар өткөрүлгөн. Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин түзүлүшү ушул сапар учурунда чечилген. Бул сапар 2010-жылы Кыргызстанда болгон окуялардын артынан Түркиянын Кыргызстанга берген колдоосунун күчтүү көрсөткүчү катары бааланган. 2013-жылдын 9–10-апрелинде премьер-министр Режеп Тайип Эрдоган Кыргызстанга премьер-министр катары үчүнчү сапарын жасаган. Бул са-

lüman Türk Devleti Karahanlılar, İstanbul: Kamer Yayınlar.

Bardakçı, Murat (2015). Enver. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Baygaziev, Sovyetbek (2005). Nurmoldo XIX Kılımdın Tunguç Agartuuçusu Cana Daanışman Pedagogu. Bişkek: Erkin Too Yay.

Berdibek uulu Ch. ve Karybekov E. (2024). İstoriçeskiyi protsessı Kırgızsko-Turyetskih otnoşeniy: Sostoyaniye i Perspektivı. Voprosı Vostokovedeniya, No: 2, Oş, ss. 25-32.

Bilgili, Ahmet (1996). Bir Dış İskan Uygulamasının Sosyolojik Çözümlemesi: Ulupamir Örneği. Bilig Dergisi, sayı 2, ss. 247-254.

Buyar, Cengiz (2017). Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar). C. Buyar (Ed.) Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset, Bişkek: BYR Publishing House.

Buyar, Cengiz (2019). Hicaz Madalyalı Türkistanlı Bahadır. Yedi Kıta Dergisi, Sayı: 136, İstanbul. ss. 23-38.

Buyar, Cengiz, vd. (2023). Türkistanlıların Hac Yolculuğunun Osmanlı-Rus İlişkilerindeki Yeri. XIX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, TTK. Yay.

Çotayev, Zakir (2021). Kırgızistan Dış Politikasında Türkiye İle İlişkilerine Genel Bakış. Reforma Dergisi, 3 (91), ss. 51-61.

Devlet, Nadir. (1999). Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi, (1905-1917). Ankara, TTK Yayınları.

Devrisheva, Khalida (2019). Ahıska Türklerinin Bitmeyen Göçü. Selçuk Üniver-

пардын негизги алкагын Түркия-Кыргызстан Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин (ЖДСКК) II жыйыны түзгөн. Ошондой эле токой чарбасы тармагында кызматташтык жана аба транспорту тармактарында өзгөртүү киргизилиши жөнүндөгү протоколго кол коюлган. Премьер-министр Эрдоган 2013-жылдын 10-апрелинде «Манас» университетинин жаңы курулган факультет имараттарынын жана тесистеринин жалпы ачылышын жасаган.

Президент Абдуллах Гүл 2009-жылдын 26–28-апрелинде Кыргыз президентинин чакыруусу боюнча Кыргызстанга расмий сапар жасаган. Сапарында Кыргызстан-Түркия иш форумуна жана Түркия элчилигинин курула турган жаңы имаратынын пайдубалын түптөө аземине катышкан. Жусуп Баласагын атындагы Улуттук университет тарабынан ага ардактуу профессордук наам ыйгарылган. Президент Абдуллах Гүл 2012-жылдын 22–24-августунда Бишкекке экинчи расмий сапарын жасаган. Билим берүү, илим жана маданий кызматташтык тармактарын камтыган бул сапарында Гүл Түрк кеңешинин саммитине да катышкан.

Режеп Тайип Эрдоган 2018-жылдын 1–3-сентябрында президент катары Кыргызстанга алгачкы сапарын жасаган. 1-сентябрда президент Эрдоган менен президент Сооронбай Жээнбековдун ор-

sitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD), Nisan (45), ss. 333-352.

İnalcık, Halil (2004). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600). İstanbul: 5. Baskı.

Karıeva, Anara Karıevna (2017). Prosvetitelskaya deyatelnost İşenalı Arabaeva. Nauka, tehnika i obrazovaniye, Nu: 4, ss. 86-90.

Keleş, Ahmet (2017). Ulupamir Kırgızlarının Göç Süreci ve Sosyo-Kültürel Gelişim Tarihi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük.

Kırgızistan, Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından Türk halkının birliğini unutmadı. https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/turkistandan/kirgizistan-kahramanmaras-merkezli-depremlerin-ardindan-turk-halkinin-birligin/65c1e995f92ee6f63a3a5a09, 06 Şubat 2024.

Razak uulu, Dastanbek (2022). XX. Yüzyıl Başında Kırgız Türklerinin Anadolu Türklerine Olan Maddi Ve Manevi Yardımları. Genç Kalemler Tarih, Düşünce ve Kültür Dergisi, Sayı: 9. ss. 99-103.

Razak uulu, Dastanbek (2023). 1911 Türkistan Depremine Osmanlı Yardımı. Kardeş Kalemler, https://www.kardeskalemler.com/yazi/1911-turkistan-depremine-osmanli-yardimi-64dc76ce1008a, 01 Mart 2023. Ankara.

Sağır, Adem (2011). Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Van-Ulupamir Kırgız Türkleri ile Oş-Karadenizli Türkler Üzerine Uygulamalı ve Kıyaslamalı Bir Çözümleme. Turkish

тосунда бетме-бет жана делегациялар аралык жолугушуулар өткөрүлгөн. Жолугушууларда саясий, аскердик, экономикалык, соода, маданий жана билим берүү тармактарындагы мамилелер каралып, айрыкча ФЕТӨ менен күрөшүү, экономикалык мамилелердин өрчүтүлүшү жана коопсуздук маселелери алдыга чыккан. Президенттер Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин (ЖДСКК) жыйынына жана III Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарынын Ысык-Көлдөгү ачылышына катышкан. Ошондой эле Түрк кеңешинин VI саммити өткөрүлгөн. ЖДСККнын IV жыйынынан кийин Орток декларация менен кошо 12 документке кол коюлган. Бул документтер экономика, транспорт, коргоо, билим берүү жана маданият тармактарын камтыйт. Булардын арасында Чыңгыз Айтматов маданият борборунун түзүлүшү жөнүндөгү макулдашуу, Түркия Мааpиф Фонду менен Кыргызстан Билим берүү жана илим министрлигинин ортосундагы макулдашуу, Бишкек Кыргыз-Түрк Достук мамлекеттик оорукананын ачылышы, орток иштетилиши жана өткөрүлүп берилиши жөнүндөгү келишим, Аба транспорту келишиминдеги өзгөртүү протоколу, Кырсык жана өзгөчө кырдаалдарда кызматташтык келишими, Керектөөчүнү коргоо тармагында кызматташтык макулдашуусу, Орток бажы кеңешинин түзүлүшү жөнүндөгү макулдашуу, техникалык жөнгө салуу, стандартташтыруу, аккре-

Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/4 Fall 2011, p. 263-286.

Saparaliyev, Döölötbek (2017). XX. Yüzyıl Başındaki Kırgız-Türk Siyasi İlişkileri Hakkında Rus Arşivlerinden Edinilen Yeni Bilgiler. I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu Bildirileri. Bursa: Uludağ Üniv Yay.

Saray, Mehmet (1990). Atatürk'ün Sovyet Politikası. İstanbul.

Saray, Mehmet (2000). Hanlıklar Döneminde Osmanlı Devleti'nin Türkistan Siyaseti. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, İzmir, ss. 17-20.

Sarınay, Yusuf (2019). Türkistanlı Hacıların Ziyaret Merkezi Olarak İstanbul. bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 88: 1-18.

Sezer, Sevgi (2025). Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Ülkeleri Arasındaki Uluslararası Ticaret İlişkileri. Karadeniz Araştırmaları. XXII/87: 1292-1310.

Taşağıl, Ahmet (2014). Göktürkler, I-II-III, Ankara: TTK Yay.

Tekinoğlu, Hüseyin (2017). İlk Müslüman Türk Devleti Karahanlılar. İstanbul: Kamer Yayınlar

Turtsiya stroit doma dlya postradavşih ot opolznya v Kırgızstane, https://www.aa.com.tr/ru/ AA, 04 noyabrya 2017.

Türkistan Felâket-zedegânına Osmanlı Müslümanlarının Muâveneti. Sırat-ı Müstakim, Sayı 129, Cilt: 5, s. 388. 23 Şubat 1911.

дитация жана метрология тармактарында кызматташтык келишими, аскердик акчалай жардам протоколу бар.

Садыр Жапаровдун 2021-жылдын январь айында мамлекет башчылыгына шайланышы менен мамилелердин кайрадан күчөгөндүгү көрүнөт. Кыргызстан президенти Жапаровдун 2021-жылдын 9–11-июнундагы Анкара сапары учурунда ЖДСККнын бешинчи жыйыны өткөрүлгөн.

2024-жылдын 4–6-ноябрында Режеп Тайип Эрдогандын президент катары Кыргызстанга экинчи расмий сапары ишке ашкан. Бул алкакта Эрдоган ЖДСККнын VI жыйынына жана Түрк мамлекеттеринин уюмунун XI мамлекет башчылары саммитине катышкан. Сапардын Түркия-Кыргызстан мамилелери жагынан эң маанилүү натыйжасы эки өлкөнүн ортосундагы мамилелердин «стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлинен «ар тараптуу стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлине көтөрүлүшү болгон. Сапар алкагында Кыргызстан менен 19 келишимге кол коюлган. Ошондой эле ФЕТӨ мектептеринин Маариф Фондуна өткөрүлүшү жөнүндө түзүлгөн келишимдер да бул сапардын эң маанилүү натыйжаларынын бири катары бааланат. Кыргызстан президенти Садыр Жапаров тарабынан президент Эрдоганга Кыргызстандагы эң жогорку даражадагы медаль болгон I даражадагы «Манас» ордени тапшырылган.

Türkistan Hareket-i Arzı, Sırat-ı Müstakim. Cilt: 5, Sayı: 123, ss. 296-297. 12 Ocak 1911.

Türkiye- Kırgızistan Ortak Stratejik Planlama Grubu Toplantısı. https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/turkistandan/turkiye-kirgizistan-ortak-stratejik-planlama-grubu-7-toplantisi-sona-erdi/6a4513f58500fcda44dcf659. 01.07.2026.

Türkiye-Kırgızistan Cumhuriyeti Siyasi İlişkiler. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa, 01.08.2026.

Ulupamir Nüfusu (2025). https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr

Zeyrek, Yunus (2001). Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri. Makaleler. Ankara

Zorlu, Kürşad (2026). Van/Erciş'te, gönül coğrafyamızın ayrılmaz bir parçası olan Ulupamir'de kardeşlerimizle bir araya geldik. https://www.instagram.com/reel/Da-xaCUshki/. 19.07.2026. Van.

2011-жылы алгачкы жыйыны өткөрүлгөн Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңеши (ЖДСКК) мамилелердин эң жогорку деңгээлде институционалдашуусун камсыздаган. Мамилелер 2024-жылдын 5-ноябрында өткөрүлгөн ЖДСККнын VI жыйынынын натыйжасында «стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлинен «ар тараптуу стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлине көтөрүлгөн. Эки тараптуу мамилелер Аралаш экономикалык комиссия (АЭК) жана Орток стратегиялык пландаштыруу тобу (ОСПТ) сыяктуу иштеп жаткан механизмдер аркылуу да институционалдык деңгээлде уланууда. Саламаттык сактоо менен билим берүү эки өлкөнүн ортосундагы негизги кызматташтык тармактарынын катарында. ТИКА тарабынан курулушу аякталган Режеп Тайип Эрдоган Бишкек Кыргыз-Түрк Достук мамлекеттик ооруканасы 2021-жылдын 15-октябрынан бери иштеп жатат. Т.Р. президенти Режеп Тайип Эрдоган менен Кыргызстан президенти Садыр Жапаров 2024-жылдын 5-ноябрында ооруканандын расмий ачылышын жасашкан (Türkiye-Kırgızistan İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Кыргызстан тышкы иштер министринин 2026-жылдын 1-июлундагы Түркия сапарында, Т.Р. тышкы иштер министри Хакан Фидан менен Кыргызстан тышкы иштер министри Жээнбек Кулубаев стратегиялык пландаштыруу тобунун

7-жыйынын өткөрүп, эки өлкө президенттеринин сапар даярдыктарын, соода жүгүртүмүн 5 миллиард долларга чыгарууну жана дипломатиялык мамилелердин 35 жылдыгы үчүн уюштурула турган иш-чаралар жөнүндө кеңири маектешишкен. Ошондой эле министрлер тарабынан 2027–2028-жылдар үчүн кызматташтык программасына да кол коюлган (Türkiye-Kırgızistan Ortak…, TRT Avaz).

Түркия президенти Режеп Тайип Эрдогандын 2026-жыл ичинде Кыргызстанга, Кыргызстан президенти Садыр Жапаровдун да Түркияга жасоону пландаштырган сапарларынын алкагында эки өлкөнүн ортосунда маанилүү келишимдер түзүлөрү жана мамилелердин дагы да алдыга жылдырылары боолголонот.

Түркия-Кыргызстандын ортосундагы эки тараптуу мамилелер жалпысынан бааланганда, саясий кызматташтык тараптардын тышкы саясат приоритеттериндеги айырмачылыктардан улам келип чыккан айрым кыйынчылыктарга да туш болууда. Кыргызстан белгилүү геосаясий маселелерде көбүрөөк тең салмактуу жана бейтарап тышкы саясат жүргүзүүгө көңүл бурса, Түркия аймактык кризистерде жана глобалдык демилгелерде көбүрөөк активдүү тышкы саясат жүргүзүүдө. Бул абал кээде эки өлкөнүн ортосундагы саясий кызматташтыктын көлөмүнө жана тездигине таасир этиши мүмкүн (Adambekov, 2018: 45–60).

Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы экономикалык мамилелер көздөлгөн деңгээлге жетпесе да, өнүгүү жолунда экендигин көрсөтүүдө. Кыргызстанда көптөгөн ишмердүүлүк жүргүзгөн түрк ишканасы бар. Текстиль өнүмдөрү жана кездеме, ресторан тармагы, дүкөн иштетүү, тазалоо өнүмдөрүн өндүрүү, ун жана ун азыктарын өндүрүү, шоколад ж.б. тармактар менен катар курулуш жана кен тармактарында да түрк компаниялары ишмердүүлүгүн улантып жатышат. Президент Режеп Тайип Эрдогандын 2024-жылдын ноябрындагы Кыргызстанга сапарында тараптардын ортосундагы соода жүгүртүмүн 5 миллиард долларга чыгаруу боюнча макулдашууга жетишилген.

Экономикалык мамилелер айрыкча соода, инвестиция жана подрядчылык ишмердүүлүктөрү аркылуу өнүгүүдө. Түркия Кыргызстандын маанилүү соода өнөктөштөрүнүн бири болуп, текстиль, машина, электроника жана курулуш материалдары сыяктуу өнүмдөрдү экспорттоп жатып, Кыргызстандан айрыкча айыл чарба өнүмдөрүн баштаган ар кыл товарларды импорттойт. Түрк компанияларынын курулуш, инфраструктура, банк, туризм жана тейлөө тармактарындагы инвестициялары да Кыргызстандын экономикалык өнүгүшүнө салым кошууда. Мунун катарында, эки өлкөнүн ортосундагы соода жүгүртүмү учурдагы потенциалдын төмөнүндө калууда.

Транспорт жана логистика инфраструктурасындагы жетишсиздиктер, бажы процесстери, техникалык стандарт айырмачылыктары жана инвестиция чөйрөсүндөгү укуктук жана бюрократиялык маселелер экономикалык мамилелердин өнүгүшүн чектеп жатат. Ушул себептен сооданын жеңилдетилиши, инвестиция коопсуздугунун чыңдалышы жана өндүрүш-камсыздоо чынжырларын колдой турган орток долбоорлордун өрчүтүлүшү маанилүү. Кыргыз-түрк мамилелеринин эң ийгиликтүү тармактарынын бири маданий жана адамгерчилик кызматташтыгы. Түркия билим берүү тармагында жүргүзгөн долбоорлору аркылуу Кыргызстандын адам капиталынын өнүгүшүнө маанилүү салым кошууда. Ушул алкакта ишмердүүлүк жүргүзгөн Кыргыз-Түрк «Манас» университети эки өлкөнүн ортосунда академиялык кызматташтык, илимий изилдөөлөр жана маданий өз ара аракеттенүү жагынан маанилүү. Мунун катарында Түрк кызматташтык жана координация агенттиги (ТИКА) тарабынан жүргүзүлгөн билим берүү, маданият жана социалдык өнүгүү долбоорлору орток тарыхый мурастын сакталышына жана коомдордун ортосундагы өз ара түшүнүүнүн чыңдалышына салым кошууда. Бул программалардын Кыргызстандын айыл жана алыскы аймактарында жашаган калкка да жеткирилиши өз ара аракеттенүүнүн артышына салым кошот. Кыргыз-түрк мамилелерине таа-

сир эткен негизги факторлордун бири да Орто Азиядагы геосаясий атаандаштык. Аймакта Россия менен Кытайдын күчтүү саясий жана экономикалык таасири Түркиянын Кыргызстан менен өрчүткөн мамилелеринде аймактык тең салмактуулукту эске алышын зарыл кылат. Бул абал тараптардын көп тараптуу тышкы саясат мамилесинин алкагында кызматташтыгын улантышын зарыл кылат (Berdibek uulu ve Karybekov, 2024: 28–31).

Корутунду

Түркия менен Кыргызстандын мамилелери көз карандысыздыктан кийинки доордо тарыхый арткы фондун түзгөн шилтемелери менен тез өнүгүү процессине киришкен. Бул мамилелердин алгачкы баскычында көбүрөөк социалдык, маданий программалар жана билим берүү тармагындагы иштер алдыңкы планга чыгып, мамилелер романтикалык деп мүнөздөлгөн алкакта өнүккөн. Айрыкча 2010-жылдан кийинки мезгилде мамилелердин укуктук келишимдер негизинде институционалдашуу багытында илгерилегендиги көрүнөт. Ушул өңүттө орток тарых, маданият, тил, дин сыяктуу символикалык баалуулуктардан улам көп тараптуу кызматташтык жана стратегиялык өнөктөштүк баскычында тереңдегендиги жана көп катмарлуу мүнөзгө ээ болгондугу айтылат. Бул да мамилелердин дагы да сергек жүрүшүнө таасир этет.

Бүгүнкү күндө мамилелер эки тараптуу келишимдер менен катар Түрк мамлекеттеринин уюму сыяктуу аймактык кызматташтык механизмдери аркылуу дагы да институционалдашып, эки өлкөнүн ортосундагы өнөктөштүктү чыңдоо менен гана чектелбестен, түрк дүйнөсүндө туруктуулукка, ынтымакка жана туруктуу өнүгүүгө да салым кошууда. Ушул алкакта кыргыз-түрк мамилелери орток тарыхый мурастын заманбап эл аралык кызматташтык түшүнүгү менен айкалышкан маанилүү үлгүсү катары баалanат.

Кыргызстан-Түркия мамилелери 1991–2001-жылдардагы таануу жана институционалдашуу доору, 2001–2010-жылдардагы токтоо доору, 2011–2016-жылдардагы стратегиялык өнөктөштүктү түптөө доору жана 2018-жылдан кийинки нормалдашуу менен тереңдешүү доору деп төрт доор түрүндө бааланышы мүмкүн. Бул доорлордун ар биринде билим берүү тармагы эң туруктуу негизди түзгөн.

1991-жылдан кийин Түркия менен Кыргызстандын ортосунда түптөлгөн мамилелердин бир гана тарыхый жана маданий жакындыктын табигый улandысы катары түшүндүрүлбөшү керектиги көрүнөт. Мамилелер эки өлкөнүн орток өзгөчөлүктөрү менен катар өз ара кызыкчылыктары себебинен да өз динамикасын сактап келген. Ырас, маданий

жакындык эң күчтүү түрдө баса белгиленген 1990-жылдарда соода жүгүртүмү жупуну деңгээлде калса, тескерисинче, 2016-жылдан кийин саясий мамиленин ФЕТӨ маселесинен улам муздаган мезгилинде да соода менен инвестиция сызыгы жогорулоону улантты. Бул абал экономикалык байланыштардын саясий термелүүлөргө карата белгилүү бир туруктуулукка ээ болгондугун көрсөтөт.

Кыргызстан-Түркия мамилелеринин келечекте дагы да жогорку стратегиялык деңгээлге көтөрүлүшү үчүн учурдагы кызматташтык тармактарынын ар түрдүүлөнтүлүшү жана институционалдык механизмдердин дагы да натыйжалуу абалга келтирилиши зарыл. Саясий тармакта Түрк мамлекеттеринин уюму, Бириккен Улуттар Уюму жана башка көп тараптуу платформаларда өз ара кеңешүү менен координациянын арттырылышы эки өлкөнүн орток кызыкчылык тармактарында дагы да натыйжалуу дипломатиялык ынтымак өрчүтүшүнө мүмкүнчүлүк берет. Экономикалык тармакта болсо салттуу соода менен курулуш тармактары менен катар кайра жаралуучу энергетика, жашыл өзгөрүү, санариптик экономика, маалымат технологиялары, логистика, айыл чарба өнөр жайы, азыктүлүк коопсуздугу жана туризм сыяктуу келечектин экономикалык тармактарына багытталган орток долбоорлордун өрчүтүлүшү мамилелердин дагы да туруктуу экономикалык негизге ээ болушуна

салым кошот. Айрыкча Кыргызстандын гидроэнергетика жана кайра жаралуучу энергетика потенциалы менен Түркиянын энергетика, инфраструктура жана технология тармактарындагы тажрыйбасынын бириктирилиши жаңы кызматташтык моделдеринин пайда болушуна мүмкүнчүлүк берет. Билим берүү жана маданият тармагында болсо жаш калкка багытталган студент жана окумуштуу алмашуу программаларынын кеңейтилиши, орток изилдөө борборлорунун жана илимий кызматташтык тармактарынын түзүлүшү маанилүү. Ушул алкакта кыргыз-түрк мамилелеринин келечектеги өнүгүшү бир гана мамлекеттер аралык дипломатиялык байланыштардын жыштыгына эмес, ошондой эле экономикалык актёрлор, университеттер, өкмөттүк эмес уюмдар жана жаш муундардын ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн тереңдигине да көз каранды болот. Демек, эки өлкөнүн ортосундагы учурдагы стратегиялык өнөктөштүктүн ар тараптуу жана туруктуу мүнөзгө келтирилиши; саясий ишенимдин бекемделиши, экономикалык мамилелердин ар түрдүүлөнтүлүшү, адамгерчилик байланыштардын чыңдалышы жана Орто Азиянын көп актёрлуу геосаясий түзүлүшүнүн реалдуу түрдө эске алынышы менен мүмкүн болот. Кыргыз-түрк мамилелеринин учурдагы абалы бир гана жетишилген ийгиликтер жагынан эмес, ошондой эле туш болгон көйгөйлөр жана келечекке багытталган

мүмкүнчүлүктөр жагынан да бааланууга тийиш.

Алтайдан Дунайга созулган тарыхый географияда түрк дүйнөсүнүн байыркы байланыштарынан улам Бухарадан Босняга чейин түрк дүйнөсүнүн көңүл жана цивилизация көпүрөсүнүн бекем түрдө курулушу жолундагы иштердин тез уланышы зарыл.

Колдонулган адабияттар

Abdıkulova, Roza (2014). 1916 Türkistan İsyanına Bir Kaynak Olarak: Asya'da Beş Türk. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan, Sayı: 31, ss. 53-60.

Adambekov, D. (2018). Turtskiya kak partner Kırgızstana v politiçeskoy i ekonomiçeskoy sferah. Tyurkologiya i Tsentralnaya Aziya, 12(1), ss. 45-60.

Adil Hikmet Bey (2021). Asya'da Beş Türk, Yusuf Gedikli (Derl.), İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ahmedov, Begican (2017). Kırgızstan Oluyalardın Mekeni, Bişkek.

Akaev, Askar (2023). https://orda.kz/nam-nado-derzhatsja-slavjan-jeks-glava-kyrgyzstana-askar-akaev-ob-avgustovskom-putche-i-i-raspade-sssr/, 24 Ağustos 2023.

Aköz, Alaattin, Amandyqqyzy, Bissembayeva Lazzat (2025). Osmanlı Safevî İlişkileri ve Türkistanlı Hacılar. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 115 Eylül, ss. 145-166.

Andican, Ahad (2009). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya, İstanbul: DK Yay.

Asya-yı Vusta Felaket-zedegani İane Defteri, Sırat-ı Müstakim, Sayı 125, s. 328, 26.01.1911.

Atar, Zafer ve Yılmaz, Hüseyin (2021). Dünya ve Osmanlı Kamuoyunda 1911 Türkistan Depremi. Selçuk Türkiyat Dergisi, Nisan 2021 (51): 29-50.

Bahar, Hüseyin (2017). Önsöz. İlk Müslüman Türk Devleti Karahanlılar, İstanbul: Kamer Yayınları.

Bardakçı, Murat (2015). Enver. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Baygaziev, Sovyetbek (2005). Nurmoldo XIX Kılımdın Tunguç Agartuuçusu Cana Daanışman Pedagogu. Bişkek: Erkin Too Yay.

Berdibek uulu Ch. ve Karybekov E. (2024). İstoriçeskiyi protsessı Kırgızsko-Turyetskih otnoşeniy: Sostoyaniye i Perspektivı. Voprosı Vostokovedeniya, No: 2, Oş, ss. 25-32.

Bilgili, Ahmet (1996). Bir Dış İskan Uygulamasının Sosyolojik Çözümlemesi: Ulupamir Örneği. Bilig Dergisi, sayı 2, ss. 247-254.

Buyar, Cengiz (2017). Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar). C. Buyar (Ed.) Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset, Bişkek: BYR Publishing

House.

Buyar, Cengiz (2019). Hicaz Madalyalı Türkistanlı Bahadır. Yedi Kıta Dergisi, Sayı: 136, İstanbul, ss. 23-38.

Buyar, Cengiz, vd. (2023). Türkistanlıların Hac Yolculuğunun Osmanlı-Rus İlişkilerindeki Yeri. XIX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, TTK. Yay.

Çotayev, Zakir (2021). Kırgızistan Dış Politikasında Türkiye İle İlişkilerine Genel Bakış. Reforma Dergisi, 3 (91), ss. 51-61.

Devlet, Nadir (1999). Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917). Ankara: TTK Yayınları.

Devrisheva, Khalida (2019). Ahıska Türklerinin Bitmeyen Göçü. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD), Nisan (45), ss. 333-352.

İnalcık, Halil (2004). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600). İstanbul: 5. Baskı.

Karıeva, Anara Karıevna (2017). Prosvetitelskaya deyatelnost İşenalı Arabaeva. Nauka, tehnika i obrazovaniye, No: 4, ss. 86-90.

Keleş, Ahmet (2017). Ulupamir Kırgızlarının Göç Süreci ve Sosyo-Kültürel Gelişim Tarihi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük.

Kırgızistan, Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından Türk halkının birliğini unutmadı. https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/turkistandan/kirgizistan-kahramanmaras-merkezli-depremlerin-ardindan-turk-halkinin-birligin/65c1e995f92ee6f63a3a5a09, 06 Şubat 2024.

Razak uulu, Dastanbek (2022). XX. Yüzyıl Başında Kırgız Türklerinin Anadolu Türklerine Olan Maddi ve Manevi Yardımları. Genç Kalemler Tarih, Düşünce ve Kültür Dergisi, Sayı: 9, ss. 99-103.

Razak uulu, Dastanbek (2023). 1911 Türkistan Depremine Osmanlı Yardımı. Kardeş Kalemler, https://www.kardeskalemler.com/yazi/1911-turkistan-depremine-osmanli-yardimi-64dc76ce1008a, 01 Mart 2023. Ankara.

Sağır, Adem (2011). Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Van-Ulupamir Kırgız Türkleri ile Oş-Karadenizli Türkler Üzerine Uygulamalı ve Kıyaslamalı Bir Çözümleme. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/4 Fall 2011, p. 263-286.

Saparaliyev, Döölötbek (2017). XX. Yüzyıl Başındaki Kırgız-Türk Siyasi İlişkileri Hakkında Rus Arşivlerinden Edinilen Yeni Bilgiler. I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu Bildirileri. Bursa: Uludağ Üniv Yay.

Saray, Mehmet (1990). Atatürk'ün

Sovyet Politikası. İstanbul.

Saray, Mehmet (2000). Hanlıklar Döneminde Osmanlı Devleti'nin Türkistan Siyaseti. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, İzmir, ss. 17-20.

Sarınay, Yusuf (2019). Türkistanlı Hacıların Ziyaret Merkezi Olarak İstanbul. bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 88: 1-18.

Sezer, Sevgi (2025). Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Ülkeleri Arasındaki Uluslararası Ticaret İlişkileri. Karadeniz Araştırmaları. XXII/87: 1292-1310.

Taşağıl, Ahmet (2014). Göktürkler, I-II-III, Ankara: TTK Yay.

Tekinoğlu, Hüseyin (2017). İlk Müslüman Türk Devleti Karahanlılar. İstanbul: Kamer Yayınları.

Turtsiya stroit doma dlya postradavşih ot opolznya v Kırgızstane, https://www.aa.com.tr/ru/, AA, 04 noyabrya 2017.

Türkistan Felâket-zedegânına Osmanlı Müslümanlarının Muâveneti. Sırat-ı Müstakim, Sayı 129, Cilt: 5, s. 388, 23 Şubat 1911.

Türkistan Hareket-i Arzı, Sırat-ı Müstakim, Cilt: 5, Sayı: 123, ss. 296-297, 12 Ocak 1911.

Türkiye-Kırgızistan Ortak Stratejik Planlama Grubu Toplantısı. https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/turkistandan/turkiye-kirgizistan-ortak-

stratejik-planlama-grubu-7-toplantisi-sona-erdi/6a4513f58500fcda44dcf659, 01.07.2026.

Türkiye-Kırgızistan Cumhuriyeti Siyasi İlişkiler. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa, 01.08.2026.

Ulupamir Nüfusu (2025). https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr

Zeyrek, Yunus (2001). Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri. Makaleler. Ankara.

Zorlu, Kürşad (2026). Van/Erciş'te, gönül coğrafyamızın ayrılmaz bir parçası olan Ulupamir'de kardeşlerimizle bir araya geldik. https://www.instagram.com/reel/Da-xaCUshki/, 19.07.2026. Van.

TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİNİN 35 YILI (1991-2026): TARİHSEL GELİŞİM, DÖNÜM NOKTALARI VE STRATEJİK DEĞERLENDİRME

ТҮРКИЯ–КЫРГЫЗСТАН САЯСИЙ МАМИЛЕЛЕРИНИН 35 ЖЫЛЫ (1991–2026): ТАРЫХЫЙ ӨНҮГҮҮ, БУРУЛУШ УЧУРЛАР ЖАНА СТРАТЕГИЯЛЫК БААЛОО

PROF. DR. RAGIP KUTAY KARACA
ПРОФ. ДР. РАГИП КУТАЙ КАРАДЖА

PROF. DR. RAGIP KUTAY KARACA*
*ПРОФ. ДР. РАГИП КУТАЙ КАРАДЖА**

1. Giriş

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılı sonunda dağılması, çift kutuplu uluslararası sistemin sona ermesi anlamına gelmekle birlikte, Türkiye'nin dış politika yaklaşımında Sovyet engeli nedeniyle kapalı kalmış bir coğrafyanın, Türkistan'ın, yeniden açılmasına yol açmıştır. Soğuk Savaş'ın ideolojik yapısı, dil, din ve tarih bakımından Türkiye ile akraba olan Türk topluluklarının arasına aşılması güç bir perde çekmiştir.

Sovyet sisteminin çözülüşüyle birlikte bu perdenin kalkması, Ankara'yı hazırlıksız yakalarken Türkiye'nin önüne büyük bir dış politika fırsatı çıkarmıştır. Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesi, Türkiye'de "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" uzanan bir Türk dünyası vizyonuyla karşılanmıştır. Türkiye, bu vizyonun pratiğe dökülmesinde güçlüklerle karşılaşmıştır. Keza 1990'ların başı ülke ekonomisinde yaşanan kriz bölgeye yönelik hamleleri sınırlı kılmıştır. Bunun yanında Sovyet sonrasına hazırlıksız yakalanan bir dış politika anlayışı birden beş yeni bağımsız cumhuriyetle kurumsal ilişkiler inşa etmeyi zorlaştırmıştır.

Kırgızistan bu beş cumhuriyet arasında kendine özgü bir yer tutmaktadır. Ülke, Türk dünyasının en eski boylarından birini barındırması, Manas Destanı gibi ortak bir kültürel mirasın taşıyıcısı olması ve Tanrı Dağları'nın büyük bölümünü sınırları içinde bulundurmasıyla sembolik bir ağırlığa sahiptir (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 717).

* Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü. ORCID: 0000-0002-7418-3466.

1. Киришүү

1991-жылдын аягында Совет Союзунун таркалышы эки полюстуу эл аралык системанын аяктаганын гана билдирбестен, ошондой эле советтик тоскоолдуктардан улам Түркиянын тышкы саясаты үчүн жабык болуп келген Туркистан аймагын кайра ачууга шарт түздү. Суук согуштун идеологиялык түзүмү Түркия менен тилдик, диний жана тарыхый байланыштары бар түрк коомчулуктарынын ортосунда өтө алгыс парда түрткөн.

Советтик система кулагандан кийин бул тоскоолдуктун жоюлушу Анкараны күтүүсүз абалга калтырып, Түркияга ири тышкы саясий мүмкүнчүлүк ачты. Кыргызстан, Казакстан, Өзбекстан, Түркмөнстан жана Азербайжандын көз карандысыздыгын жарыялоосу Түркияда «Адриатикадан Кытайдын Улуу дубалына чейин» созулган «түрк дүйнөсү» концепциясы менен кабыл алынды. Түркия бул көз карашты ишке ашырууда кыйынчылыктарга туш болду. Мындан тышкары, 1990-жылдардын башында өлкө баштан кечирген экономикалык кризис аймакта аракет кылуу мүмкүнчүлүгүн чектеди. Андан сырткары, постсоветтик доорго даяр эмес тышкы саясат ыкмасы беш жаңы көз карандысыз республика менен бир эле учурда институционалдык мамилелерди түзүүнү кыйындатты.

* Профессор, Стамбул Айыд университетинин Саясий илимдер жана Эл аралык мамилелер кафедрасы. ORCID: 0000-0002-7418-3466.

Aynı zamanda Kırgızistan, Türkistan'ın görece küçük, denize kıyısı bulunmayan, dağlık coğrafyası nedeniyle tarıma elverişli arazisi sınırlı ve doğal kaynak zenginliği bakımından bölgedeki Kazakistan ve Türkmenistan gibi komşularının gerisinde kalan bir ekonomiye sahiptir. Bu ekonomik kırılganlık, Bişkek'i dış yardıma ve çok yönlü ortaklıklara diğer Türk cumhuriyetlerinden daha bağımlı kılmış; bu da Türkiye'nin kalkınma işbirliği ve yumuşak güç araçlarının Kırgızistan özelinde nispeten daha görünür sonuçlar üretmesini sağlamıştır.

Öte yandan Kırgızistan, bağımsızlık sonrası dönemde Türkistan›ın en değişken iç siyasi rejimine sahip ülkesi olmuş; 2005, 2010 ve 2020 yıllarında üç kez düzenin sokak hareketleriyle devrilmesine tanıklık etmiştir. Bu istikrarsızlık, Türkiye-Kırgızistan ilişkilerini yalnızca iki hükümet arası bir etkileşim olmaktan çıkarmış, Ankara›nın rejim değişikliklerine nasıl tepki vereceği, yeni iktidarlarla ilişkileri nasıl yeniden kuracağı sorusunu tekrar tekrar gündeme getiren bir sınav alanına dönüştürmüştür.

İki halk arasındaki bağın 1991 öncesine uzanan tarihsel katmanları, bağımsızlık sonrası ilişkilerin salt «yeni kurulmuş» bir ortaklık olmadığını, aksine yüzyıllar öncesine dayanan sembolik bir sürekliliğin yeniden canlandırılması olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti döneminde Türkistan hanlıkları ile Osmanlı arasındaki temaslar sınırlı kalmış olsa da Kırgız varlığının Anadolu›daki en somut izi, İznik›te bulunan ve halk arasında «Kırk Kızlar Türbesi» olarak da bilinen Kırgız Türbesi›dir. Rivayete göre, Orhan Gazi›nin Bizans karşısında İznik›i ku-

Кыргызстан бул беш республиканын ичинен өзгөчө орун ээлейт. Бул өлкө түркий дүйнөнүн эң байыркы урууларынын биринин мекени катары символикалык мааниге ээ, Манас эпосу сыяктуу жалпы маданий мурастардын сакчысы болуп саналат жана өзүнүн чегинде Тянь-Шань тоолорунун чоң бөлүгүн камтыйт (Akıncı and Azkholova, 2020, p. 717). Ошол эле учурда Кыргызстан салыштырмалуу чакан, ички рынокко гана таянган экономикага ээ; тоолуу рельефине байланыштуу айдоо аянттары чектелүү жана табигый байлыктар боюнча Казакстан менен Түркмөнстан сыяктуу коңшуларынан артта калат. Бул экономикалык алсыздык Бишкекти башка түрк республикаларына салыштырмалуу тышкы жардамга жана көп кырдуу өнөктөштүктөргө көбүрөөк көз каранды кылды; бул болсо, өз кезегинде, Түркиянын өнүгүү боюнча кызматташуусу жана жумшак күч куралдары Кыргызстанда өзгөчө көрүнүктүү натыйжаларды берүүсүн камсыз кылды.

Экинчи жагынан, Кыргызстан көз карандысыздык алган мезгилден бери Борбордук Азиядагы ички саясий режимдеринин эң туруксуздугуна ээ болуп келди; ал 2005, 2010 жана 2020-жылдары көчө митингдери аркылуу орнотулган тартип кулатылганына күбө болду. Бул туруксуздук Түркия–Кыргызстан мамилелерин эки өкмөттүн жөнөкөй өз ара аракеттенүүсүнөн сыноо аянтына айландырып, Анкара режим алмашууларына кандай

şatma sürecinde Osmanlı ordusuna yardıma gelen Kırgız askerlerinin 1329›daki Maltepe Savaşı›nda şehit düşmesi üzerine, Orhan Gazi bu askerlerin anısına söz konusu türbeyi yaptırmıştır (Kalfazade, 2002). Bu anlatı, tarihsel kesinliği akademik tartışmaya açık olmakla birlikte, Türk kolektif hafızasında Kırgızların Osmanlı'nın kuruluş mücadelesine ortak olduğu biçiminde bir sembolik referans noktası oluşturmuş ve bağımsızlık sonrası dönemde ilişkilerin meşrulaştırılmasında sıklıkla başvurulan bir tarihsel dayanak işlevi görmüştür. On dokuzuncu yüzyılda ise Rus Çarlığı›nın Türkistan›ı işgali ve Rusya›daki Tatar ve Azerbaycan Türklerinin etkisiyle Osmanlı›nın Türkistan›a duyduğu siyasi ilgi artmış ancak bu ilgi somut bir işbirliğine dönüşememiştir (Saray, 2006).

Cumhuriyet döneminde ise Türkiye ile Türk dünyası arasındaki bağlantı uzun yıllar boyunca büyük ölçüde kesintiye uğramış; bu bağın yeniden kurulmasında 1978'de Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sonrasında Pamir dağlarında yaşayan Kırgızların yeni Afgan yönetimiyle anlaşamayarak göç etmek zorunda kalması ve nihayetinde 1982'de Türkiye'nin desteğiyle Van'ın Erciş ilçesine bağlı Ulupamir köyüne yerleşmeleri önemli bir kilometre taşı olmuştur (Almambetov, 2016; Dastanbek, 2018). Ulupamir Kırgızlarının Türkiye topraklarında geleneksel yaşam biçimlerini sürdürmeleri, Kırgızistan bağımsızlığını henüz ilan etmeden önce dahi, Türkiye kamuoyunda somut bir Kırgız varlığı ve farkındalığı yaratmış; bu farkındalık, 1991 sonrasında resmî ilişkilerin toplumsal düzeyde karşılık bulmasını kolaylaştıran bir zemin oluşturmuştur.

жооп берери жана жаңы администрациялар менен мамилелерди кантип калыбына келтирип жаңыдан курары тууралуу суроону кайра-кайра коюп келет.

1991-жылга чейинки эки элдин ортосундагы тарыхый катмарлар көз карандысыздыктан кийинки мамилелер жөн гана «жаңы түзүлгөн» өнөктөштүк эмес, кылымдар бою уланган символикалык үзгүлтүксүздүктү кайра жандандыруу экенин көрсөтөт. Осман доорунда Туркистан хандыктары менен Осман империясынын ортосундагы байланыштар чектелүү болуп келгенине карабастан, Анатолиядагы кыргыздардын эң көрүнүктүү издеринин бири — Изниктеги Кыргыз мазары, эл арасында «Кырк кыздын мазары» деп да белгилүү. Аңызга ылайык, Византияга каршы Изниктин обсадасы учурунда Осман империясынын аскерлерине жардам берген кыргыз жоокерлери 1329-жылы Малтепе согушунда шейит болгондон кийин, Орхан Гази алардын эскерүүсүнө арналган мазарын курган (Калфазаде, 2002). Бул баяндаманын тарыхый тактыгы илимий талкууларга ачык бойдон калса да , ал Түркиянын жалпы элдик эсинде символикалык шилтеме катары орногон, кыргыздарды Осман империясынын мамлекеттүүлүк үчүн күрөшүндө өнөктөш катары көрсөтүп, көз карандысыздык алгандан кийинки мамилелерди легитимдүү деп таанытуу үчүн көп жолу тарыхый негиз катары колдонулган. Бирок

Çalışmanın amacı, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki siyasi ilişkilerin 1991›den 2026›ya uzanan otuz beş yıllık seyrini, salt kronolojik bir anlatıdan öte, siyasi tarih disiplininin analitik araçlarıyla incelemektir. Çalışma, olayları sıralamakla yetinmeyip, her bir dönüm noktasının Türkiye›nin iç siyasi konjonktürü, Kırgızistan›ın rejim değişimleri ve daha geniş Avrasya jeopolitiği ile nasıl etkileşime girdiğini sorgulamaktadır. Bu çerçevede ilişkilerin gelişimi dört analiz düzeyinde ele alınmaktadır: Türkiye›nin iç siyasi dinamikleri ve dış politika doktrinlerindeki değişim (Özal döneminin Türk dünyası açılımından, oradan AK Parti›nin kurumsallaşmış Türk devletleri politikasına); Kırgızistan›ın kendi iç siyasi istikrarsızlığı ve bunun dış politika tercihlerine yansıması; Rusya, Çin ve Batı›nın bölgedeki rekabetinin yarattığı yapısal kısıtlar ve FETÖ örgütlenmesinin iki ülke arasında yarattığı özgün gerilim hattı.

Çalışma, birincil kaynak olarak Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı›nın resmî belgelerini, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı duyurularını, TİKA ve Türkiye Maarif Vakfı›nın kurumsal açıklamalarını; ikincil kaynak olarak ise konu üzerine yazılmış hakemli akademik makaleleri, düşünce kuruluşu raporlarını (ORSAM, Carnegie Endowment, AVİM) ve haber ajansı kayıtlarını kullanmaktadır. Tarihsel olgular, resmî devlet pozisyonları ve akademik yorumlar metin boyunca birbirinden ayrıştırılmaya, farklı yorumlar mevcut olduğunda karşıt görüşler dengeli biçimde sunulmaya çalışılmıştır.

он тогузунчу кылымда Осман империясынын Түркestanга саясий кызыкчылыгы Түркestandы орус царисттик басып алуусу жана Россиядагы татар жана азербайжан түрктөрүнүн таасиринен улам өстү; бирок бул кызыкчылык конкреттүү кызматташтыкка айланган жок (Saray, 2006).

Республикалык доордо Түркия менен түрк дүйнөсүнүн байланышы көп жылдар бою үзүлүп калган; бул байланышты калыбына келтирүүдө маанилүү кадам 1978-жылы Совет Союзунун Афганистанга басып киришинен кийин Памир тоолорунда жашаган кыргыздардын мажбурлап көчүрүлүшү болгон, анткени алар жаңы афган бийлиги менен макулдаша алышкан эмес, жана алардын 1982-жылы Түркиянын колдоосу менен Ван облусунун Эрчиш районуна караштуу Улупамир айылына отурукташуусуУлуупамир айылына, Ван провинциясынын Эрчиш районуна отурукташканы маанилүү кадам болду (Almambetov, 2016; Dastanbek, 2018). Улупамир кыргыздары Түркиянын жеринде салттуу турмуш-тиричилигин сактап кала алышканы Кыргызстан эгемендүүлүгүн жарыялаардан мурда эле Түркия коомдук чөйрөсүндө көрүнүктүү кыргыз катышуусун жана аң-сезимин жаратты; бул аң-сезим 1991-жылдан кийин расмий мамилелердин коомдук резонансын табуусуна негиз салды.

Бул изилдөөнүн максаты – 1991-жыл-

2. Kırgızistan'ın Bağımsızlığı ve Türkiye Tarafından Tanınma Süreci (1991)

Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ağustos 1991'deki Moskova darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından hızlanan dağılma sürecinin bir parçası olarak, 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarih, günümüzde Kırgız Cumhuriyeti'nin resmî bağımsızlık günü olarak kutlanmaktadır. Bağımsızlık ilanı, Kırgızistan'ın SSCB içindeki diğer cumhuriyetlere kıyasla nispeten reformist bir lider olan Askar Akayev önderliğinde, görece sorunsuz ve şiddetsiz biçimde gerçekleşmiştir; bu durum, Kırgızistan'ın sonraki yıllarda "Türkistan'ın demokrasi adası" biçiminde nitelendirilmesine zemin hazırlamıştır.

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecini yakından takip eden ve Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlığını destekleyen bir dış politika tercihi ortaya koymuştur. T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın resmî kayıtlarına göre Türkiye, Kırgızistan'ın bağımsızlığını 16 Aralık 1991 tarihinde tanıyan ilk ülke olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Bu erken tanıma, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kişisel girişimciliğiyle özdeşleşen bir dış politika yönelişinin somut göstergesidir; Özal, Sovyet sonrası boşlukta Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak konumlanabileceğine ve Türk cumhuriyetlerle kurulacak yakın ilişkilerin hem kültürel hem stratejik bir sorumluluk olduğuna inanmaktaydı. Türkiye'nin diğer Türk cumhuriyetleri için de benzer bir öncelik sırası izlemesi, bu dönemde "esir Türkler" söyleminin resmî dış politika diline yerleşmesiyle de örtüşmektedir (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 720). Türkiye ile Кыргыздан 2026-жылга чейинки Түркия менен Кыргызстандын саясий мамилелеринин 35 жылдык траекториясын саясий тарых дисциплинасынын аналитикалык куралдарын колдонуп изилдөө, жөн гана хронологиялык баяндоо менен чектелбестен. Окуяларды жөн гана тизмелеп өтпөстөн, изилдөө ар бир бурулуш чекитинин Түркиянын ички саясий контексти, Кыргызстандын режим алмашуулары жана кеңири Евразия геосаясий мейкиндиги менен кандайча өз ара байланышта болгонун талдайт. Бул алкакта мамилелердин өнүгүүсү төрт талдоо деңгээлинде каралат: Түркиянын ички саясий динамикасындагы жана тышкы саясат доктриналарындагы өзгөрүүлөр (Өзал доорунун «Түрк дүйнөсү» демилгесинен АК Партиянын түрк мамлекеттерине карата институционалдашкан саясатына чейин); Кыргызстандын ички саясий туруксуздугу жана анын тышкы саясаттагы тандоолордо чагылышы; аймактагы Россия, Кытай жана Батыштын ортосундагы атаандаштык түзгөн структуралык чектөөлөр; жана FETÖ уюму эки өлкөнүн ортосунда түзгөн өзгөчө чыңалуу сызыгы.

Изилдөө негизги булак катары Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин жана Соода министрлигинин расмий документтерин, Президенттин Аппаратынын Байланыш башкармалыгынын билдирүүлөрүн, ошондой эле TIKA жана Түркия Маариф фондунун

zistan arasında diplomatik ilişkiler 29 Ocak 1992 tarihinde tesis edilmiş ve aynı yıl içinde her iki başkentte büyükelçilikler açılmıştır; Türkiye, Bişkek'te büyükelçilik açan ilk ülke olma özelliğini taşımaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

İlişkilerin hukuki temelini oluşturan ilk belge, 29 Mayıs 1991 tarihinde Ankara›da imzalanan «Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Protokol» olmuştur; bu belgenin Kırgızistan›ın bağımsızlığını resmen ilan etmesinden önce, henüz SSCB dağılma sürecinin ortasında imzalanmış olması dikkat çekicidir ve Ankara›nın Kırgız yönetimiyle ilişkileri bağımsızlık ilanını beklemeden, fiilî bir ortaklık anlayışıyla başlatma eğilimini yansıtmaktadır (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 723).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev arasında imzalanan "Kırgızistan ve Türkiye Arasında Dostluk ve İşbirliği İle İlgili" anlaşma, ikili ilişkilerin resmî çerçevesini oluşturan kurucu belge olarak kabul edilmektedir (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 723). Ağgün'ün (2017, s. 428) aktardığına göre, bu anlaşma 22-23 Aralık 1991 tarihinde imzalanmış olup, on bir maddeden oluşan sözleşmenin temelinde taraflarca kabul edilen protokolde ekonomik ve finansal konuların yanı sıra eğitim ve kültür alanına da önem verilmiş; taraflar yükseköğretim kurumları arasında öğrenci değişim programları geliştirmeyi, Türk tarafının Kırgız öğrencilere burs sağlamasını ve Kırgızistan'ın piyasa ekonomisine geçişinde bankacılık, yönetim ve pazarlama alanlarında teknik yardım sunmayı taahhüt etmiştir (Ağgün, 2017, s. 428-429). Bağımsızlığın hemen ardından imzalanan bu институционалдык билдирүүлөрүн колдонот; экинчи булактар катары темага тиешелүү рецензияланган илимий макалалар, аналитикалык борборлордун (ORSAM, Carnegie Endowment, AVİM) отчеттору жана маалымат агенттиктеринин материалдары колдонулган. Текст бою тарыхый фактылар, расмий мамлекеттик позициялар жана илимий түшүндүрмөлөр бири-биринен айырмаланып берилип, ар кандай түшүндүрмөлөр кездешкен жерлерде карама-каршы көз караштар тең салмактуу түрдө сунушталган.

2. Кыргызстандын көз карандысыздыгы жана Түркия тарабынан таанылыш процесси (1991)

Кыргыз Совет Социалисттик Республикасы 1991-жылдын 31-августунда, 1991-жылдын августундагы Москвадагы төңкөрүш аракеттеринин ишке ашпай калышынан кийин тездеткен ыдырап кетүү процессинин алкагында өз көз карандысыздыгын жарыялады. Бул дата бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасынын расмий Эгемендүүлүк күнү катары белгиленет. Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин расмий каттоолоруна ылайык, Түркия 1991-жылдын 25-декабрында Совет Союзунун таркалышын тыкыр көзөмөлдөп, түрк республикаларынын көз карандысыздыгын колдогон тышкы саясатты кабыл алган.2. Кыргызстандын көз карандысыздыгы жана

belgeler dizisi, 28 Nisan 1992'de Bişkek'te "Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması" ile devam etmiş, böylece siyasi tanımanın çok kısa bir süre içinde ekonomik işbirliğinin hukuki altyapısına dönüştürülmesi sağlanmıştır (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 723).

Türkiye'nin bu erken ve iddialı açılımının iç siyasi arka planı da göz ardı edilmemelidir. 1991 yılı, Türkiye'de hem Özal'ın cumhurbaşkanlığının son döneminin hem de Körfez Savaşı sonrası bölgesel konumlanma arayışının kesiştiği bir eşiktir. Özal, Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca NATO'nun güney kanadına sıkışmış, esas olarak savunmacı bir dış politika kimliğinden çıkarak, kendi çevresinde -Balkanlar, Ortadoğu ve şimdi de Türkistan'da- aktif rol üstlenen bir bölgesel güç kimliğine geçmesi gerektiğine inanmaktaydı. Türk Cumhuriyetlerle kurulacak yakın ilişkiler, bu vizyonda hem kültürel bir sorumluluk hem de Türkiye'nin uluslararası sistemdeki pazarlık gücünü artıracak jeopolitik bir sermaye olarak görülmekteydi. Bu dönemde Türkiye'nin kendisini Türk Cumhuriyetleri için "geçiş modeli" -laik, çok partili, piyasa ekonomisine dayalı bir Müslüman Türk devleti örneği- olarak sunma çabası, Batılı başkentlerde de destek görmüş; ABD ve Avrupa ülkeleri, bölgede İran modeli bir dini radikalleşmenin önüne geçilmesi bakımından "Türk modelini" teşvik etmiştir. Ne var ki bu dış destek, Ankara'nın kendi ekonomik kapasitesinin sınırlarını aşamamış; ilerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere, 1990'lı yıllar boyunca söylemsel yakınlık ile maddi kaynak aktarımı arasındaki makas, ilişkilerin en belirgin yapısal handikaplarından biri olarak kalmıştır.

Түркия тарабынан таанылыш процесси (1991) Кыргыз Совет Социалисттик Республикасы 1991-жылдын 31-августунда көз карандысыздыгын жарыялады. Бул процесс 1991-жылдын августунда Москвадагы төңкөрүш аракеттеринин ишке ашпай калышынан кийин тездей баштаган Совет Союзунун таркалышынын алкагында өттү. Бул дата азыркы күндө Кыргыз Республикасынын расмий Көз карандысыздык күнү катары белгиленет. 25-декабрда Түркия тышкы саясатын кабыл алып, Совет Союзунун таркалышын тыкыр көзөмөлдөп, түрк республикаларынын көз карандысыздыгын колдоду.

Түркия Совет Союзунун таркап бараткан процессин тыкыр көзөмөлдөп, түрк республикаларынын көз карандысыздыгын колдогон тышкы саясатты карманды. Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин расмий каттоолоруна ылайык, Түркия 1991-жылдын 16-декабрында Кыргызстандын көз карандысыздыгын тааныган алгачкы өлкө болгон (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, к.ж.). Бул эрте тануу президент Түргүт Өзалдун жеке демилгеси менен тыгыз байланышкан тышкы саясат багытынын так көрүнүшү болду; Өзал Түркия постсоветтик боштукта аймактык күчкө айлана алат деп эсептеп, түрк ик республикалар менен тыгыз мамилелерди түзүү маданий да, стратегиялык да жоопкерчилик экенине ишенген. Түркиянын башка түрк респу-

Bu erken dönemde Türkiye'nin dış politika önceliği, yalnızca ikili ilişkileri güçlendirmek değil, aynı zamanda Kırgızistan'ın uluslararası sisteme entegrasyonuna aracılık etmekti. Ankara, Kırgızistan'ın başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, AGİT, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programı gibi uluslararası ve bölgesel kuruluşlara sorunsuz katılımını desteklemiştir (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 721). Bu yaklaşım, Türkiye'nin kendisini yalnızca ikili bir ortak değil, aynı zamanda yeni bağımsız Türk cumhuriyetlerinin uluslararası sisteme kazandırılmasında bir "kılavuz devlet" olarak konumlandırma çabasının bir yansımasıydı; ne var ki bu iddialı rolün, dönemin Türkiye'sinin sınırlı ekonomik kaynaklarıyla ne ölçüde desteklenebileceği, ilerleyen yıllarda ilişkilerin en tartışmalı boyutlarından birini oluşturacaktır.

3. Kurumsallaşma Dönemi (1991–2004)

Bağımsızlığın ilk on üç yılı, Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin coşkulu söylemden kurumsal işleyişe evrildiği bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde ilişkiler dört ana eksende derinleşmiştir: siyasi-diplomatik çerçevenin genişletilmesi, ekonomik ve ticari altyapının oluşturulması, eğitim-kültür alanında kalıcı kurumların inşası ve askerî-teknik işbirliğinin başlatılması.

Siyasi düzeyde, 1997 yılında imzalanan "Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" ile 1999 yılında kabul edilen "Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla" ortak bildirisi, ilişkilerin normatif çerçevesini pekiştiren iki temel belge olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y., aktaran Akıncı ve Azkholova, 2020,

бликаларына карата ушундай эле артыкчылык тартибин кабыл алышы ошол мезгилде расмий тышкы саясат дискурсунда «камакка алынган түрктөр» баянынын пайда болушуна дал келди (Akıncı жана Azkholova, 2020, 720-бет). Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы дипломатиялык мамилелер 1992-жылдын 29-январында түзүлүп, ошол эле жылы эки баш калаада элчиликтер ачылды; Түркия Бишкекте элчилик ачкан алгачкы өлкө болду (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, к.ж.).

Мамилелердин укуктук негизин түзгөн алгачкы документ – 1991-жылдын 29-майында Анкарада кол коюлган «Экономикалык жана соода кызматташтыгы боюнча протокол» болду; Бул документтин Кыргызстан расмий түрдө көз карандысыздыгын жарыялаганга чейин, Совет Союзунун таркап бараткан учурунда кол коюлганы маанилүү; бул Анкаранын көз карандысыздык жарыяланганын күтпөй, де-факто өнөктөштүк негизинде кыргыз башкаруу органдары менен мамиле түзүүгө болгон умтулуусун чагылдырат (Akıncı жана Azkholova, 2020, б. 723).

Президент Тургут Өзал менен Кыргызстандын президенти Аскар Акаев тарабынан кол коюлган «Кыргыз Республикасы менен Түркия Республикасынын ортосундагы достук жана кызматташтык боюнча келишим» эки тараптуу мамилелердин расмий алкагын түзгөн негизги

s. 721; Say, 2022, s. 103). Bu belgeler, dönemin retoriğinde sıkça vurgulanan “iki devlet, tek millet” anlayışının hukuki metinlere yansımasıdır; ancak sembolik dilin yoğunluğu, aynı dönemde ekonomik ilişkilerin görece mütevazı hacimde kalmasıyla tezat oluşturmaktadır. Nitekim Sovyet sonrası Kırgızistan, 1991-1995 yılları arasında gayri safi yurtiçi hasılasının yaklaşık %50 oranında daralmasına yol açan derin bir geçiş krizi yaşamış; merkezi Moskova’dan gelen sübvansiyonların kesilmesi ve eski SSCB pazarlarıyla ticaretin çökmesi, ülke ekonomisini büyük bir darboğaza sokmuştur (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 722).

Türkiye’nin kendi ekonomik sıkıntılarına rağmen bu dönemde Kırgızistan’a ayni ve nakdî yardımlarda bulunması, ilişkilerin “kardeşlik” temelli sembolik boyutunun somut politikaya aktarılmasının erken bir örneğidir (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 722). Nitekim Ünal’ın (2010, s. 142) doktora tezinde ortaya konan verilere göre, Türkiye 1991-1994 döneminde -Kırgızistan’ın bağımsızlık sonrası en kırılgan olduğu yıllarda- kendi iç ekonomik sıkıntılarına rağmen ülkeye 18,5 milyon dolar tutarında karşılıksız ayni ve nakdî yardımda bulunmuştur; bu rakam, dönemin Türkiye’sinin sınırlı mali kapasitesi göz önüne alındığında, sembolik “kardeşlik” söyleminin belirli ölçüde somut kaynak aktarımına dönüştüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, bu yardımın hacmi ile Kırgızistan’ın yapısal ihtiyaçları arasındaki makas, Ankara’nın bölgesel bir kalkınma ortağı olma iddiasını sınırlandırmıştır.

документ катары эсептелет (Akıncı and Azkholova, 2020, p. 723). Агүн (2017, 428-бет) боюнча, бул макулдашуу 1991-жылдын 22–23-декабрында кол коюлган; он бир беренеден турган бул келишим тараптар кабыл алган протоколго негизделип, экономикалык жана каржылык маселелерге гана эмес, билим берүү жана маданият тармактарына да басым жасаган; тараптар жогорку окуу жайлары арасында студент алмашуу программаларын иштеп чыгууга, Түркия тарап Кыргыз студенттерине стипендия берүүгө, ал эми Кыргызстан рынок экономикасына өтүү учурунда банк, менеджмент жана маркетинг тармактарында техникалык жардам көрсөтүүгө милдеттеништи (Ağgün, 2017, 428–429-беттер). Көз карандысыздыкка ээ болгондон кийин дароо кол коюлган бул документтер сериясынан кийин 1992-жылдын 28-апрелинде Бишкекте «Инвестицияларды өз ара коргоо жана илгерилетүү боюнча макулдашуу» кол коюлуп, саясий таануу абдан кыска убакыттын ичинде экономикалык кызматташтыктын укуктук алкагына айланды (Akıncı жана Azkholova, 2020, 723-бет).

Түркиянын эрте жана амбициялуу демилгелеринин ички саясий контексти эске алынбай калбашы керек. 1991-жыл Түркия үчүн бурулуш чекити болуп, ал Өзалдын президенттик кызматынын акыркы баскычы жана Парсы булуңу согушунан кийинки регионалдык абалды

Eğitim ve kültür alanı, bu dönemin en kalıcı kurumsal mirasını üretmiştir. Kırgızistan bağımsızlığını ilan etmeden önce, 12 Temmuz 1991'de imzalanan yirmi sekiz maddelik protokol, iki ülke eğitim sistemlerinin karşılıklı incelenmesini ve Kırgız üniversitelerinde Türkçe okutmanların istihdamını öngörmekteydi (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 723-724; Ağgün, 2017, s. 429-430).

Bu protokolün mirası, 1995 yılında Ankara ile Bişkek arasında imzalanan kurucu anlaşmayla Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin (KTMÜ) tesis edilmesiyle taçlanmış, üniversite 1997-1998 akademik yılından itibaren eğitime başlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.; Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 724). Kurumsallaşmanın hukuki dayanağı, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev'in 19 Nisan 1995 tarihinde imzaladığı 103 sayılı "Bişkek'te Kırgız-Türk Üniversitesi Kurulması Hakkında" kararnamesidir; Akayev'in Ekim 1997'deki Türkiye ziyaretinde dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz ile yaptığı görüşmenin ardından, Türkiye 1998 yılında KTMÜ için devlet bütçesinden 10 milyon dolar tahsis etmiştir (Ağgün, 2017, s. 430-431). Eğitim alanındaki bir diğer erken girişim, 1993 yılında Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Başkanı Turan Yazgan ile Calal-Abad Valiliği arasında imzalanan anlaşmayla kurulan ve 2008-2009'da Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü adı altında birleşen kurumdur; enstitü, Kırgızistan'ın yanı sıra Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Tataristan ve çeşitli diğer ülkelerden gelen öğrencilerle Manas Üniversitesi'nin ötesinde ikinci bir eğitim kurumsallaşması örneği oluşturmuştur (Ağgün, 2017, s. 431-432). KTMÜ, bugün de

аныктоо издөөсү менен дал келген. Өзал Түркия муздак согуш учурунда НАТО-нун түштүк флангында негизинен коргонуучулук тышкы саясатка чектелип келгенден арылып, жакынкы аймакта – Балкан, Жакынкы Чыгыш жана азыркы Тажикстан – активдүү роль ойногон регионалдык күчкө айланышы керек деп эсептеген. Түрк республикалары менен тыгыз мамилелер бул көз карашта маданий жоопкерчилик гана эмес, ошондой эле Түркиянын эл аралык системадагы сүйлөшүү мүмкүнчүлүгүн күчөтө турган геосаясий актив катары каралган. Бул мезгилде Түркиянын өзүн түрк республикалары үчүн «өтүү модели» – секулярдык, көп партиялуу, рынок экономикасына негизделген мусулман-түрк мамлекетинин үлгүсү – катары көрсөтүү аракеттери Батыш борборлорунда да колдоо тапты; АКШ жана Европа өлкөлөрү «түрк модели» аркылуу аймакта Иран стилиндеги диний радикалдашууну алдын алууга умтулушту. Бирок бул тышкы колдоо Анкаранын өзүнүн экономикалык мүмкүнчүлүктөрүнүн чектөөлөрүн жеңе алган жок; кийинки бөлүмдөрдө талкууланган-дай, 1990-жылдар бою оозеки жакындык менен материалдык ресурстарды өткөрүп берүү ортосундагы ажырым бул мамилелердеги эң көрүнүктүү структуралык кемчиликтердин бири бойдон калды.

Бул алгачкы мезгилде Түркиянын тышкы саясатынын артыкчылыгы эки

Kırgızistan'ın önde gelen yükseköğretim kurumlarından biri olarak, Türkiye'nin bölgeye yönelik en somut ve en az tartışmalı yumuşak güç yatırımı olma özelliğini korumaktadır. Bunun yanı sıra 1992'de kurulan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Kırgızistan'da kalkınma, sağlık, tarım ve altyapı alanlarında yürüttüğü projelerle bölgedeki varlığını kurumsallaştırmış; 1996'da faaliyete geçen Bişkek Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi (TÖMER) Türkçe eğitimi vermiştir. Türkiye Bursları Türk cumhuriyetleriyle kalıcı bir insan sermayesi bağı kurmayı amaçlayan bir diğer önemli araç olmuştur. Ağgün'ün (2017, s. 433) verilerine göre, 17 Eylül 2012'de Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) bünyesinde yürürlüğe giren Türkiye Bursları Programı'nın öncesinde de dâhil olmak üzere, 1992'den 2017'ye kadar bin adetten fazla Kırgızistanlı genç Türkiye'de lisansüstü eğitim görmüştür.

Bu dönemde çok taraflı kurumsallaşma da hız kazanmıştır. 1993 yılında Türkiye, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan arasında kurulan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk dilli halklar arasında ortak sanat ve kültür mirasının korunmasını amaçlayan ilk kalıcı çok taraflı yapı olmuştur. Askerî alanda ise 1993 tarihli Askeri İşbirliği Anlaşması ve "Uluslararası Terörizmle Mücadelede İşbirliği Deklarasyonu", iki ülke arasındaki güvenlik işbirliğinin hukuki temelini oluşturmuştur.

Türkiye, bu dönemde Kırgız Silahlı Kuvvetleri›ne yönelik askerî eğitim ve teçhizat desteğinde bulunmuştur. Söz konusu мүтараптуу мамилелерди бекемдөө менен гана чектелбестен, Кыргызстандын эл аралык системага интеграцияланууусун жеңилдетүүгө да багытталган. Анкара Кыргызстандын эл аралык жана аймактык уюмдарга, өзгөчө Бириккен Улуттар Уюмуна, ЕХБХЖге, Экономикалык кызматташтык уюмуна (ECO) жана НАТОнун «Тынчтык үчүн өнөктөштүк» программасына оңой кошулушун колдоду (Akıncı and Azkholova, 2020, p. 721). Бул ыкма Түркиянын өзүн жөн гана эки тараптуу өнөктөш катары эмес, жаңы көз карандысыз болгон түрк республикаларын эл аралык системага киргизүүдө «багыт берүүчү мамлекет» катары да позициялоого болгон аракеттерин чагылдырды; бирок бул амбициялуу ролду ошол кездеги Түркиянын чектелген экономикалык ресурстары канчалык деңгээлде колдой алаары кийинки жылдары мамилелердеги эң талаштуу аспектилердин бирине айланмак.

3. Институционалдашуу доору (1991–2004)

Түзүлгөнүнөн кийинки алгачкы он үч жыл Түркия–Кыргызстан мамилелеринин шыктануучу риторикадан институционалдашкан иштешүүгө өтүү доору катары каралышы мүмкүн. Бул мезгилде мамилелер төрт негизги багытта тереңдеди: саясий жана дипломатиялык алкакты кеңейтүү, экономикалык жана соода инфраструктурасын түзүү, билим берүү

vazı rakamlar Türkiye'nin bölgedeki askerî varlığının -en azından bu dönemde- ekonomik ve kültürel araçların gerisinde kaldığını göstermektedir; Bu dönemde Ankara›nın Türkistan›daki etkisi öncelikle sivil ve kültürel kanallar üzerinden inşa edilmiş bir etkidir.

Kültürel diplomasi araçları da bu dönemde çeşitlenmiştir. 1993-1995 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın davetleriyle Kırgız halk edebiyatında tanınmış ozanlar, manasçılar ve söz ustaları Türkiye'ye gelerek gösteriler düzenlemiştir (Ağgün, 2017, s. 433-434); Türk dünyasının ortak bayramı olan Nevruz, 1995'te Türkiye'de Türk cumhuriyetlerinden katılımcılarla coşkulu biçimde kutlanmıştır (Ağgün, 2017).

Bu dönemde Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT), Türk cumhuriyetleriyle yakınlaşma ve Türkiye›yi tanıtma amacıyla sırasıyla TRT-Avrasya, TRT-Türk ve TRT-Avaz kanalları üzerinden yayın yapmış; bu yayınlar, resmî diplomasinin ulaşamadığı geniş kitlelere Türkiye imajını taşıyan tamamlayıcı bir kamu diplomasisi aracı işlevi görmüştür (Tongut ve Yavuz, 2014). Bu çok yönlü kültürel diplomasi ağı, Türkiye›nin Kırgızistan›a yönelik yumuşak güç stratejisinin yalnızca devlet kurumları üzerinden değil, dini, medyatik ve sportif kanallar üzerinden de eş zamanlı yürütüldüğünü ortaya koymaktadır.

Ekonomik ilişkilerin hukuki altyapısı bu dönemde adım adım oluşturulmuştur. 1995'te Karma Ekonomik Komisyon'un kurulmasına yönelik anlaşma, 1997'de Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ve 1999'da Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması imжана маданият тармагында туруктуу мекемелерди ачуу, ошондой эле аскердик жана техникалык кызматташтыкты баштоо.

Саясий деңгээлде 1997-жылы кол коюлган «Мәңгү досчулук жана кызматташтык жөнүндө келишим» жана 1999-жылы кабыл алынган «Түркия жана Кыргызстан: XXI кылымга биргеликте» биргелешкен декларация мамилелердин нормативдик алкагын бекемдеген эки негизги документ болуп эсептелет (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, к.ж., Akıncı жана Azkholova, 2020, 721-б.; Say, 2022, 103-б. таянып). Бул документтер «эки мамлекет, бир эл» концепциясын — ошол кездеги риторикада көп баса белгиленген — укуктук тексттерде чагылдырат; бирок бул символикалык тилдин интенсивдүүлүгү ошол эле мезгилдеги экономикалык мамилелердин салыштырмалуу чакан масштабына карама-каршы келет. Чындыгында, постсоветтик Кыргызстан 1991–1995-жылдары оор өтүү кризисин баштан кечирди, бул анын ички жалпы продукциясынын болжол менен 50 пайызга кыскарышына алып келди; Москванын борбордук субсидияларынын токтошу жана мурдагы СССР базарлары менен сооданын кыйрашы өлкөнүн экономикасын оор кризиске түрттү (Akıncı жана Azkholova, 2020, 722-бет).

Түркия бул мезгилде өзүнүн экономи-

zalanmıştır (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 723). Bu belgeler, Kırgızistan'ın 1998 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri arasında Dünya Ticaret Örgütü'ne katılan ilk ülke olmasıyla birlikte okunduğunda, Bişkek'in serbest piyasaya geçiş sürecinde Türkiye'yi güvenilir bir ekonomik ortak olarak konumlandırma çabasının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, dönemin ticaret hacmi düşük kalmış; Türk sermayeli şirketlerin faaliyetleri büyük ölçüde fazla yatırım gerektirmeyen hizmet sektörüyle sınırlı kalmıştır (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 723). Nitekim Ünal'ın (2010, s. 146) derlediği ikili ticaret verileri, 1998-2002 yılları arasında -1997-1998 Rusya ve Asya finansal krizlerinin bölgesel yansımalarıyla örtüşen bir biçimde- ticaret hacminde belirgin bir daralma yaşandığını, hacmin ancak 2004 yılında 85 milyon dolara ulaşarak ancak 1997 seviyesini aşabildiğini ortaya koymaktadır; bu veri, dönemin ikinci yarısında kurumsal çerçevenin genişlemesine rağmen ticari performansın dalgalı seyrettiğini göstermektedir. Kurumsal işbirliğinin sürekliliği ise Karma Ekonomik Komisyonu›nun 14 Mayıs 2003›te gerçekleştirilen III. Dönem Toplantısı Protokolü ile somutlaşmış, böylece 1998-2004 aralığında da düzenli bir istişare mekanizması işlemeye devam etmiştir (Pulaşlı, 2023, s. 69).

4. Kırgızistan'daki Siyasal Dönüşümler ve Türkiye'nin Yaklaşımı (2005–2020)

Kırgızistan'ın bağımsızlık sonrası siyasi tarihini Türkistan'daki diğer cumhuriyetlerden ayıran en belirgin özellik, iktidarın üç kez -2005, 2010 ve 2020'de- kurumsal seçim mekanizmaları yerine sokak hareketleri

калык кыйынчылыктарына карабастан Кыргызстанга натуралдык жана акчалай жардам көрсөткөнү «бир тууандык» негизиндеги мамилелердин символикалык өлчөмүн конкреттүү саясатка айландыруунун алгачкы мисалы болуп саналат (Akıncı and Azkholova, 2020, p. 722). Чындыгында, Ünal›дын (2010, 142-бет) доктордук диссертациясында келтирилген маалыматтарга ылайык, 1991–1994-жылдары — Кыргызстан эгемендүүлүк алгандан кийин эң алсыз абалда турган мезгилде — Түркия өзүнүн ички экономикалык кыйынчылыктарына карабастан өлкөгө 18,5 миллион АКШ долларына барабар гранттык түрдөгү жана акчалай жардам көрсөткөн; Ошол кездеги Түркиянын каржылык чектелген мүмкүнчүлүгүн эске алганда, бул көрсөткүч символикалык «бир тууандык» риторикасы белгилүү бир деңгээлде конкреттүү ресурстарды өткөрүп берүү менен жүзөгө ашканын көрсөтөт. Бирок бул жардамдын көлөмү менен Кыргызстандын структуралык муктаждыктарынын ортосундагы алшактык Анкаранын аймактык өнүгүү өнөктөшү болуу доматын чектеди.

Билим берүү жана маданият тармактары бул мезгилдин эң узак мөөнөткө созулган институционалдык мурасын жаратты. Кыргызстандын көз карандысыздыгын жарыялоосуна чейин, 1991-жылдын 12-июлунда кол коюлган 28 беренеден турган протокол эки өлкөнүн билим

yoluyla el değiştirmiş olmasıdır. Bu istikrarsızlığın yapısal arka planında, ülkenin kuzey-güney bölgesel ayrışması, klan temelli patronaj siyasetinin kurumsal partileşmenin önüne geçmesi ve sınırlı doğal kaynak rantının siyasi seçkinler arasında adil paylaşılamaması gibi içsel etkenler yer almaktadır.

Bununla birlikte, Kırgızistan'ın dış politikasını ve iç istikrarını şekillendiren bir diğer önemli değişken, ülke topraklarında 2001-2014 yılları arasında faaliyet gösteren ve Afganistan operasyonları için kritik bir lojistik üs işlevi gören Manas Uluslararası Havalimanı'ndaki ABD askerî varlığı olmuştur; bu varlık, Bişkek'i Washington, Moskova ve Pekin arasında hassas bir denge siyaseti izlemeye zorlamış, 2014'te üssün kapatılmasının ardından Kırgızistan'ın dış politikası kademeli biçimde Rusya ve Avrasya Ekonomik Birliği eksenine daha fazla yakınlaşmıştır. Türkiye'nin bu üçlü büyük güç rekabetinin dışında kalan, ideolojik yükü görece hafif bir "kardeş ülke" pozisyonu, Ankara'ya gerek Akayev, gerek Bakiyev, gerek sonraki tüm yönetimler nezdinde nispeten sorunsuz bir kabul zemini sağlamıştır; zira Türkiye'nin varlığı, ne Rusya'nın tarihsel hegemonya kaygılarını ne de Çin'in ekonomik nüfuzuna yönelik yerel hassasiyetleri tetiklememiştir.

4.1. Lale Devrimi (2005)

2005 yılı Mart ayında patlak veren ve uluslararası basında "Lale Devrimi" olarak adlandırılan olaylar, Kırgızistan'ın bağımsızlık sonrası tarihinde iktidarın sokak hareketiyle devrildiği ilk örnek olmuştur. Askar Akayev'in on dört yılı aşan iktidarı, 2005 Şubat-Mart aylarında yapılan parla-

берүү системаларын өз ара карап чыгууга жана кыргыз университеттеринде түрк тилинде окуткан окутуучуларды жумушка алууга шарт түзгөн (Akıncı жана Azkholova, 2020, 723–724-беттер; Ağgün, 2017, бб. 429–430).

Бул протоколдун мурасы 1995-жылы Анкара менен Бишкектин ортосунда түзүлгөн негиздөө келишиминин негизинде Кыргызстан–Түркия Манас университетинин (KTMU) түзүлүшү менен жыйынтыкталды; университет 1997–1998 окуу жылынан тартып окутууну баштады (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, к.ж.; Akıncı жана Azkholova, 2020, 724-бет). Анын түзүлүшүнүн укуктук негизи 1995-жылдын 19-апрелинде Кыргызстандын президенти Акаев кол койгон No:103 «Бишкекте Кыргыз-Түрк университетин түзүү жөнүндө» жарлык болгон; 1997-жылдын октябрь айында Акаев менен ошол кездеги премьер-министр Месут Йылмаздын Түркияга болгон сапары учурунда өткөн жолугушуудан кийин, Түркия 1998-жылы Кыргыз-Түрк университетине мамлекеттик бюджеттен 10 миллион доллар бөлдү (Ağgün, 2017, 430–431-беттер). Билим берүү чөйрөсүндөгү дагы бир эрте демилге – 1993-жылы Түрик дүйнөсүн изилдөө фондунун президенти Туран Язган менен Жалал-Абад облустук администрациясынын ортосунда кол коюлган макулдашуунун негизинде түзүлгөн мекеме болуп, ал 2008–2009-жылдары биригип Түрик

mento seçimlerinin geniş çevrelerce hileli bulunmasının ardından güneydeki Oş ve Celalabad'dan başlayıp Bişkek'e yayılan protesto dalgasıyla sona ermiştir. Akayev, 24 Mart 2005'te başkenti terk etmiş ve kısa süre sonra istifasını Moskova'dan açıklamıştır. Bu gelişme, Gürcistan'daki Gül Devrimi (2003) ve Ukrayna'daki Turuncu Devrim'in (2004) ardından "renkli devrimler" dalgasının Türkistan'a sıçraması olarak okunmuş, akademik literatürde bu devrimlerin dış müdahaleden mi yoksa içsel meşruiyet krizinden mi kaynaklandığı tartışması yoğun biçimde sürdürülmüştür (bkz. Musabay'ın [2009] Erica Marat'ın Lale Devrimi: Bir Yıl Sonra Kırgızistan başlıklı çalışmasına ilişkin değerlendirmesi). Devrimin arka planında, Akayev ailesinin ekonomik kaynaklar üzerindeki artan tekelci kontrolü, bölgesel (kuzey-güney) siyasi kutuplaşma ve genç nüfusun kronikleşen yoksulluğa duyduğu tepki gibi içsel dinamikler öne çıkmaktadır; bu bakımdan Kırgızistan'daki dönüşüm, dışarıdan ithal edilmiş bir modelden ziyade, ülkenin kendine özgü patronaj siyasetinin krize girmesinin bir sonucu olarak da yorumlanabilir.

Türkiye'nin bu döneme yaklaşımı, temkinli ve resmî düzeyde tarafsızlığını koruyan bir çizgide seyretmiştir. Ankara, iktidar değişikliğini Kırgız halkının iç meselesi olarak değerlendirmiş, yeni yönetimle ilişkileri süreklilik esasına göre sürdürme yolunu tercih etmiştir. Akademik değerlendirmelere göre, 2005 sonrası dönemde Türkiye'nin Kırgızistan'a yönelik yatırım iştahı, iç siyasi belirsizliğe rağmen kesintiye uğramamıştır (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 723).

дүйнөсү боюнча Кыргыз-Түрк социалдык илимдер институтун түзгөн; Бул институт Манас университетинен тышкары институционалдаштырылган билим берүүнүн экинчи мисалы болуп, студенттерди Кыргызстандан гана эмес, Казакстандан, Азербайжаннан, Түркмөнстандан, Татарстандан жана башка бир катар өлкөлөрдөн да тартты (Ağgün, 2017, 431–432-беттер). КТМУ, Кыргызстандын алдыңкы « » жогорку окуу жайларынын бири бойдон калып, бул аймакта Түркиянын эң көрүнүктүү жана эң аз талаштуу жумшак күч инвестициясын чагылдырат. Мындан тышкары, 1992-жылы түзүлгөн Түркиянын Кызматташтык жана Координация Агенттиги (TİKA) өнүгүү, саламаттык сактоо, айыл чарба жана инфраструктура тармактарындагы долбоорлор аркылуу аймактагы өзүнүн ишмердүүлүгүн институционалдаштырды; ал эми 1996-жылы ишин баштаган Бишкектеги Түрк тилин окутуу жана тажрыйба борбору (TÖMER) түрк тилин окутуу кызматын көрсөттү. Түркия стипендиялары программасы түрк республикалары менен узак мөөнөттүү адамдык капитал байланышын түзүүгө багытталган дагы бир маанилүү курал болуп келген. Ağgün (2017, 433-бет) маалыматына ылайык, Түркия стипендиялары программасы 2012-жылдын 17-сентябрында Чет өлкөдө жашаган түрктөр жана тиешелүү коомдор башкармалыгы (YTB) карамагында күчүнө киргенге чейинки мез-

Bu kısa süreli düzen boşluğunun Türkiye ile ekonomik ilişkiler üzerindeki somut etkisi de kayıtlara geçmiştir: Ünal'ın (2010, s. 21) aktardığına göre, gösteriler sırasında Bişkek'te bir Türk girişimcinin işlettiği Pınar Oteli'ne el konulmuş, yine bir Türk yatırımcıya ait olan ve kentin en işlek alışveriş merkezlerinden biri olan Beta Store başta olmak üzere çok sayıda işyeri yağmalanmıştır. Bu olay, Kırgızistan'daki siyasi istikrarsızlığın Türk sermayesi için yalnızca soyut bir risk değil, doğrudan maddi bir tehdit oluşturduğunu somut biçimde göstermesi bakımından, ilişkilerin ekonomik ve siyasi boyutlarının ne denli iç içe geçtiğine dair çarpıcı bir örnektir.

Bu tutum, Türkiye'nin Türkistan'daki rejim değişikliklerine karşı benimsediği genel ilkeyi -mevcut hükümetle değil, devletin kurumsal sürekliliğiyle ilişki kurma anlayışını- yansıtmaktadır; bu yaklaşım, iktidar el değiştirmelerinin sık yaşandığı bir ülkede ilişkilerin diplomatik istikrarını korumak açısından işlevsel olmuş, ancak aynı zamanda Ankara'nın belirli bir siyasi kadroyla derinleşen kişisel/kurumsal bağların her devrimde yeniden müzakere edilmesi riskini de beraberinde getirmiştir.

4.2. 2010 Devrimi ve Oş Olayları

Kurmanbek Bakiyev'in 2005 sonrasında kurduğu iktidar, yolsuzluk iddiaları, enerji fiyatlarındaki keskin artışlar ve otoriterleşme eğilimleri nedeniyle 2010 Nisan ayında benzer bir halk hareketiyle çökmüştür. 6-7 Nisan 2010'da Bişkek'te güvenlik güçleriyle göstericiler arasında yaşanan çatışmalarda çok sayıda kişi hayatını kaybetmiş, Bakiyev güneye kaçmış ve nihayetinde Belarus'a

гилди да камтып, 1992–2017-жылдары Кыргызстандан миңден ашуун жаштар Түркияда магистратура жана аспирантурада билим алышты.

Бул мезгилде көп тараптуу институционалдашуу да өнүгүү алды. 1993-жылы Түркия, Кыргызстан, Казакстан, Түркмөнстан, Өзбекстан жана Азербайжан ортосунда түзүлгөн Түрк маданиятынын эл аралык уюму (TÜRKSOY) түрк тилинде сүйлөгөн элдердин жалпы көркөм жана маданий мурастарын сактоого багытталган алгачкы туруктуу көп тараптуу түзүм болду. Аскердик чөйрөдө 1993-жылдагы Аскердик кызматташтык боюнча макулдашуу жана «Эл аралык терроризмге каршы күрөшүүдө кызматташуу декларациясы» эки өлкөнүн коопсуздук кызматташуусунун укуктук негизин түздү.

Бул мезгилде Түркия Кыргыз Республикасынын Куралдуу күчтөрүнө аскердик даярдык жана жабдуулар боюнча колдоо көрсөткөн. Бул жөнөкөй көрсөткүчтөр Түркиянын аймактагы аскердик катышуусу – жок дегенде ушул мезгилде – анын экономикалык жана маданий катышуусунан артта калганын көрсөтөт; Анкаранын Түркстан аймагындагы таасири негизинен жарандык жана маданий каналдар аркылуу курулган.

Маданий дипломатиянын куралдары да ушул мезгилде ар түрдүү болуп өстү. 1993–1995-жылдары Маданият жана туризм министрлигинин чакыруусу ме-

sığınmıştır. Bu çatışmalar sırasında Türkiye'nin insani yardım diplomasisi devreye girmiştir: Say'ın (2022, s. 150) derlediği verilere göre, Türkiye üç uçakla tam donanımlı bir ambulans, on ton ilaç ve tıbbi malzeme, on iki ton gıda ve barınma yardımı ile dört psikososyal destek uzmanı göndermiş; güvenlik gerekçesiyle 307 Türk vatandaşı bölgeden tahliye edilmiştir (Say, 2022, s. 150). Roza Otunbayeva liderliğindeki geçici hükümetin kurulmasının hemen ardından, Haziran 2010'da ülkenin güneyinde, özellikle Oş ve Celalabad bölgelerinde, Kırgız ve Özbek toplulukları arasında kanlı bir etnik şiddet dalgası patlak vermiştir. Bu olaylarda yüzlerce kişi hayatını kaybetmiş, on binlerce Özbek kökenli Kırgızistan vatandaşı sınırı geçerek Özbekistan›a sığınmak zorunda kalmıştır. Bu olaylarda 400'ü aşkın kişi hayatını kaybetmiş; ülkedeki yaklaşık 400 bin kişilik Özbek nüfusunun yaklaşık 100 bini sınırı geçerek Özbekistan'a mülteci olarak sığınmış, geriye kalan yaklaşık 300 bin kişi ise kendi evlerinden uzakta, ülke içinde yerinden edilmiş topluluklar hâlinde yaşamak zorunda kalmıştır (Ünal, 2010, s. 40). T.C. Dışişleri Bakanlığı, 12 Haziran 2010 tarihli resmî açıklamasında bu gelişmelerden duyduğu endişeyi kamuoyuyla paylaşmış ve tarafları itidale davet etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2010a).

2010 krizi, Türkiye'nin Kırgızistan politikasında nitel bir dönüşüme işaret etmektedir: Ankara, bu kez yalnızca açıklama düzeyinde kalmayıp, geçiş sürecine doğrudan destek veren aktif bir diplomasi yürütmüştür. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, olayların hemen ardından 3 Temmuz 2010'da Kırgızistan'ı ziyaret etmiş ve Türкиnен Кыргыз элдик адабиятынын белгилүү акындары, «Манас» айтуучулары жана оозеки сөз чеберлери Түркияга барып, чыгармаларын сахналаштырышты (Ağgün, 2017, 433–434-беттер); Түрк дүйнөсүнүн жалпы майрамы болгон Навруз 1995-жылы Түркияда түрк республикаларынан келген катышуучулар менен чоң кубаныч менен белгиленди (Ağgün, 2017).

Бул мезгилде Түркиянын Радио жана Телевизия Корпорациясы (TRT) TRT-Евразия, TRT-Түрк жана TRT-Аваз каналдары аркылуу программаларды берүү менен түрк республикалары менен тыгыз байланыштарды бекемдөөгө жана Түркияны илгерилетүүгө умтулду; Бул берүүлөр кошумча коомдук дипломатия куралы болуп, расмий дипломатиянын жете албаган кеңири аудиторияга Түркиянын образын жеткирди (Tongut and Yavuz, 2014). Бул көп кырдуу маданий дипломатия тармагы Түркиянын Кыргызстанга карата жумшак күч стратегиясы мамлекеттик мекемелер аркылуу гана эмес, ошол эле учурда диний, медиа жана спорттук каналдар аркылуу да жүргүзүлгөнүн көрсөтөт.

Бул мезгилде экономикалык мамилелердин укуктук алкагы кадам-кадам менен түзүлгөн. 1995-жылы Биргелешкен экономикалык комиссияны түзүү боюнча макулдашууга кол коюлуп, андан кийин 1997-жылы Соода жана экономикалык

ye'nin destek projelerini devreye sokmuştur (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 725). Aynı yılın Ekim ayı başında ise Davutoğlu, Kırgızistan'ın istikrara kavuşma sürecine katkı sunmak amacıyla Issık Göl›de düzenlenen «Etnikler Arası Diyalog: Uzlaşma ve Hoşgörü» konferansına katılmış; Dışişleri Bakanlığı›nın konuya ilişkin resmî açıklamasında bu girişim, «Kırgızistan›ın geçiş döneminde kapsamlı destek sağlamak ve dayanışma göstermek amacıyla ülkemizce uygulanan Eylem Planı›nın bir unsuru» olarak tanımlanmış ve Kırgızistan›daki istikrarın «bütün Avrasya bölgesinin güvenliğini doğrudan ilgilendirdiği» vurgulanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2010b). Bu söylem, Türkiye›nin Kırgızistan›a yönelik ilgisini artık yalnızca kültürel yakınlıkla değil, bölgesel güvenlik mimarisinin bir parçası olarak da meşrulaştırdığını göstermektedir; Dönemin dış politika doktrini, Türkistan'ı Türkiye'nin çevresinde istikrarsızlığın yayılmasını önlemesi gereken bir kuşak olarak konumlandırmıştır.

Bu aktif diplomasinin en somut göstergesi, 2010'daki iç çatışmaların ardından Kırgızistan'ı ziyaret eden ilk yabancı devlet lideri unvanının, 2-3 Şubat 2011'de gerçekleştirdiği ziyaretle dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a ait olmasıdır (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 723). Bu ziyaretin sembolik ağırlığı, salt diplomatik nezaketin ötesine geçmektedir: kriz sonrası kırılgan bir dönemde ilk yabancı liderin Türkiye'den gelmesi, hem Bişkek'teki geçici yönetime uluslararası meşruiyet kazandırma hem de Ankara'nın "kardeş ülke" söylemini kriz anlarında somut eyleme dönüştürebilen bir aktör olarak konumlandırma işlevi görmüştür. Almazbek Atambayev'in 2011 sonunda

кызматташтык боюнча макулдашуу жана 1999-жылы Эки тараптуу салык салуудан качуу боюнча макулдашууга кол коюлду (Akıncı жана Azkholova, 2020, б. 723). 1998-жылы Кыргызстан Көз карандысыз Мамлекеттер Биримдигинин (СНГ) ичинен Дүйнөлүк соода уюмуна биринчи болуп кошулганын эске алганда, бул документтер Бишкектин Түркияны эркин базар экономикасына өтүү учурунда ишенимдүү экономикалык өнөктөш катары көрсөтүү аракеттеринин бир бөлүгү катары каралышы мүмкүн. Бирок бул мезгилде соода көлөмү аз бойдон калды; Түркияга таандык компаниялардын ишмердүүлүгү негизинен ири инвестицияны талап кылбаган кызмат көрсөтүү тармагына чектелген (Akıncı and Azkholova, 2020, p. 723). Чындыгында, Ünal (2010, 146-бет) топтогон эки тараптуу соода боюнча маалыматтар 1998–2002-жылдары – 1997–1998-жылдардагы орус жана азиялык каржы кризистеринин аймактык кесепеттери менен дал келген мезгилде – соода көлөмүнүн кескин кыскарганын көрсөтөт, жана көлөм 2004-жылга чейин 85 миллион долларга жетпей, 1997-жылдагы деңгээлден ашкан эмес; бул маалыматтар мезгилдин экинчи жарымында институционалдык алкакты кеңейтүүгө карабастан соода көрсөткүчтөрүнүн туруксуз бойдон калганын көрсөтөт. Институционалдык кызматташтыктын үзгүлтүксүздүгү 2003-жылдын 14– -майында өткөн Биргелешкен

Kırgızistan tarihinde ilk kez seçimle gerçekleşen cumhurbaşkanlığı devir teslim törenine dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün bizzat katılması da bu sürekliliğin bir parçası olmuştur (Sarı, 2011).

Bu iyimser gelişmelere rağmen o dönemde Kırgız siyasetçileri içinde Türkiye ile ilişkileri güçlendirecek bir siyasetçi bulmanın zorluğu bürokratik engellerin hızla aşılması ve vize kolaylığı gibi somut vaatlerin hayata geçirilmesini geciktirmiştir (Sarı, 2011). Bu değerlendirme, akademik ve düşünce kuruluşu çevrelerinde Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin sembolik söylem ile kurumsal kapasite arasındaki makasının 2010 sonrasında da sürdüğüne dair eleştirel bir okumayı yansıtmaktadır.

4.3. 2010 Sonrası Normalleşme ve 2020 Siyasi Krizi

2010 sonrası dönem, Kırgızistan siyasi sisteminin cumhurbaşkanlığı sisteminden nispeten güçlü bir parlamenter-yarı başkanlık modeline geçtiği ve 2011-2020 arasında -Türkistan standartlarına göre- göreli bir istikrar dönemi yaşadığı bir aralık olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde Atambayev (2011-2017) ve ardından Sooronbay Ceenbekov (2017-2020) dönemlerinde Türkiye ile ilişkiler, ekonomik ve kültürel işbirliğinin derinleşmesiyle birlikte, ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak FETÖ meselesi nedeniyle dalgalı bir seyir izlemiştir. Ancak istikrar süreci, Ekim 2020'de üçüncü kez kesintiye uğramıştır.

Ekim 2020 parlamento seçimlerinin usulsüzlükle sonuçlandığı iddiaları üzerine patlak veren protestolar, hızla hükümetin

экономикалык комиссиянын үчүнчү сессиясынын протоколунда расмий бекитилип, 1998–2004-жылдар аралыгында туруктуу консультациялык механизмдин иштешин камсыз кылды (Pulaşlı, 2023, 69-бет).

4. Кыргызстандагы саясий трансформациялар жана Түркиянын мамилеси (2005–2020)

Кыргызстандын көз карандысыздык алгандан кийинки саясий тарыхын Туркистандагы башка республикалардын тарыхынан айырмалап турган эң өзгөчө өзгөчөлүгү – бийлик 2005, 2010 жана 2020-жылдары институционалдык шайлоо механизмдери аркылуу эмес, көчө нааразылык акциялары аркылуу үч жолу алмашканында. Бул туруксуздуктун негизинде өлкөнүн түндүк–түштүк регионалдык бөлүнүүсү, институционалдык партиялык саясаттан көрө уруулук негиздеги патронаттык саясаттын үстөмдүгү жана саясий элитанын арасында чектелген табигый ресурстардан түшкөн кирешелерди адилеттүү бөлүштүрө албагандыгы сыяктуу ички факторлор турат.

Бирок Кыргызстандын тышкы саясатына жана ички туруктуулугуна таасир эткен дагы бир негизги фактор — 2001–2014-жылдары өлкөнүн аймагында иштеген жана Афганистандагы операциялар үчүн маанилүү логистикалык база болуп кызмат кылган Манас эл аралык аэропортундагы АКШнын аскердик бар-

ve nihayetinde Cumhurbaşkanı Ceenbekov'un 15 Ekim 2020'de istifasına yol açmıştır (Euronews, 2020). Bu kriz sürecinde cezaevinden çıkarılan Sadır Caparov, önce başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı vekâletini üstlenmiş, ardından Ocak 2021'de yapılan erken seçimde cumhurbaşkanı seçilmiştir (Çotaev, 2021, s. 56). Aynı referandumla Kırgızistan, yürütmeyi büyük ölçüde güçlendiren başkanlık sistemine geçmiştir.

Caparov döneminin Türkiye ile ilişkiler açısından en belirgin özelliği, hem FETÖ meselesinde nihai çözüme hem de stratejik ortaklığın kurumsal olarak zirveye taşınmasına sahne olmasıdır. Bu bakımdan 2020 krizi, kısa vadede belirsizlik yaratmış olsa da orta vadede Ankara-Bişkek ilişkilerinin daha kararlı bir kurumsal zemine oturmasıyla sonuçlanmıştır; bu durum, Türkiye'nin Kırgızistan'daki art arda yaşanan rejim değişikliklerine karşı geliştirdiği pragmatik sürekliliğin, uzun vadede ilişkilerin lehine işlediğine dair bir gösterge olarak okunabilir.

5. FETÖ Meselesi ve İlişkilere Etkisi

Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin otuz beş yıllık tarihinde, hiçbir gelişme Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) meselesi kadar uzun soluklu, çok katmanlı ve diplomatik açıdan hassas bir gerilim hattı yaratmamıştır. Bu meselenin kökleri, örgütün eğitim kurumları aracılığıyla Türkistan'a yayıldığı 1990'ların başına kadar uzanmakta, sonuçları ise 2024 yılı sonuna kadar süren uzun bir devir teslim sürecine kadar takip edilebilmektedir.

Örgüte bağlı eğitim kurumları, Sovyetler Birliği›nin dağılmasının hemen ardından,

кы. Бул америкалык аскердик бардык Бишкекти Вашингтон, Москва жана Бээжин ортосунда назик тең салмактуулукту сактоого мажбур кылды; 2014-жылы база жабылгандан кийин Кыргызстандын тышкы саясаты акырындап Россия жана Евразия экономикалык биримдигинин огуна жакындады. Түркиянын «бир тууган эл» катары позициясы — идеологиялык жүктөн салыштырмалуу арылып, бул үч ири державанын атаандаштыгынан тышкары жайгашканы — Анкарага Акаевдин, Бакиевдин жана андан кийинки бардык администрациялардын көзүндө салыштырмалуу көйгөйсүз кабыл алынуунун негизин түзүп берди; Түркиянын катышуусу Россиянын гегемония боюнча тарыхый тынчсызданууусун да, Кытайдын экономикалык таасири боюнча жергиликтүү сезгичтиктерди да козгогон жок.

4.1. Тюльпан революциясы (2005)

2005-жылдын март айында чыгып, эл аралык басма сөз тарабынан «Тюльпан революциясы» деп аталган окуялар Кыргызстандын көз карандысыздык алгандан кийинки тарыхында биринчи жолу өкмөт көчө кыймылы аркылуу кулатылганын көрсөттү. Аскар Акаевдин он төрт жылдан ашык убакытка созулган бийлиги 2005-жылдын февраль–март айларында өткөн парламенттик шайлоолордун натыйжалары кеңири алдамчылык катары кабыл алынышынан кийин Ош жана Жалал-Абад шаарларынан башта-

Türk Cumhuriyetlerinde eğitim boşluğunu doldurma söylemiyle bölgeye girmiştir. Örgüt, 1990›ların başlarında bölgede geniş bir hareket alanı bulmuş ve Kırgızistan›da bu dönemde yaklaşık on beş okul işletmeye başlamıştır (Balcı, 2014).

Örgütün ayırt edici stratejisi dinî kimliğini gizleyerek seküler görünümlü, yüksek akademik standartlara sahip eğitim kurumları inşa etmekti. Bu sayede örgüt, hem ev sahibi ülkelerin yerel seçkinlerinin çocuklarını okullara çekmeyi hem de Ankara'nın resmî kurumları aracılığıyla ulaşamadığı bir toplumsal nüfuz alanı yaratmayı amaçlamıştır. Kırgızistan'da bu kurumlar, önce "Sebat" adı altında faaliyet göstermiş, ilerleyen yıllarda "Sapat Uluslararası Eğitim Kurumu" adını almıştır; ağ, ülke genelinde bir üniversite (Ala-Too Uluslararası Üniversitesi), bir dil merkezi, bir uluslararası okul ve yirmi bir genel eğitim okulu ile öğrenci yurtlarından oluşan geniş bir kurumsal yapıya ulaşmıştır (TERAM, 2021).

Türkiye'nin bu meseleye gösterdiği hassasiyetin şiddetini anlamak için, 15 Temmuz'un Türk iç siyasetindeki yerine de kısaca değinmek gerekir. Darbe girişimi yalnızca bir askerî isyan değil, devletin en kritik kurumlarına (ordu, yargı, emniyet, eğitim) yıllar içinde sızmış bir yapının nihai hamlesi olarak okunmuş; bu algı, Türkiye'nin dış politikasında FETÖ ile mücadeleyi geleneksel diplomatik nezaket kurallarının önüne geçiren bir "varoluşsal güvenlik" meselesine dönüştürmüştür.

Bu çerçevede Ankara, yalnızca Kırgızistan'da değil, dünya genelinde FETÖ'yle bağlantılı kurumların kapatılması için yo-

лып, Бишкекке чейин тараган нааразылык толкунунан кийин аяктады. Акаев 2005-жылдын 24-мартында баш калаадан чыгып кетти жана бир аздан соң Москвадан кызматтан кеткенин жарыялады. Бул окуя Грузиядагы (2003) «Роза революциясы» жана Украинадагы (2004) «Сары революция»дан кийинки «түстүү революциялар» толкуну Түркestanга жайылып баратканы катары кабыл алынды; илимий адабиятта бул революциялардын тышкы кийлигишүүдөнбү же ички легитимдүүлүк кризисиненби деген талаш-тартыш катуу улануда (Эрика Мараттын *The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year On* изилдөөсүнө Мусабайдын [2009] берген серепине караңыз). Революциянын фонунда Акаевдер үйбүлөсүнүн экономикалык ресурстарга болгон монополиялык көзөмөлүнүн күчөшү, аймактык (түндүк-түштүк) саясий поляризация жана жаштардын өнөкөт жакырчылыкка болгон реакциясы сыяктуу ички динамикалар алдыңкы планга чыкты; Бул жагынан алганда, Кыргызстандагы өзгөрүү тыштан импорттолгон модельдин натыйжасы катары эмес, тескерисинче өлкөнүн өзгөчө патронаж системасынын кризисинин натыйжасы катары каралышы мүмкүн.

Бул мезгилде Түркиянын мамилеси этият болуп, расмий нейтралитетти сактап келген. Анкара өкмөттү алмаштырууну кыргыз элинин ички иши катары карап, жаңы администрация менен

ğun bir diplomatik kampanya yürütmüş; bu kampanyanın Türkistan'daki en yavaş ilerleyen ayağı Kırgızistan olmuştur. Kırgızistan özelinde bu talep, hükümetler arası ilişkilerde belirgin bir gerilime yol açmıştır. Nitekim komşu Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'daki benzer kurumlar çok daha erken tasfiye edilirken, Kırgız yetkililer örgütün tehdit düzeyine ilişkin uyarılar almış olmalarına rağmen, uzun süre daha sıkı bir denetim uygulanması yönündeki tavsiyelere karşın herhangi bir yaptırım uygulamamıştır. (TERAM, 2021). Akıncı ve Azkholova'nın (2020, s. 725) tespitine göre, 15 Temmuz'a kadar Türkiye hakkında olumlu söylemlerde bulunan Kırgız liderler, darbe girişimi sonrasında tutumlarını değiştirmiş ve özellikle FETÖ ile mücadele konusunda Ankara ile ciddi görüş ayrılıkları yaşanmıştır.

Kırgızistan yönetiminin çekingen tutumunun altında Kırgızistan'ın demokratik ve çoğulcu siyasi yapısının -tam da ülkeyi bölgede istisnai kılan özelliği- paradoksal biçimde, hükümetin özel bir yabancı kurumsal ağa karşı hızlı ve tek taraflı bir kapatma kararı almasını güçleştirmesi yatmaktadır. Ayrıca Sebat/Sapat okulları, yalnızca Türkiye kaynaklı bir yatırım değil, aynı zamanda yerel veli, öğretmen ve mezun topluluklarının çıkarlarıyla iç içe geçmiş bir toplumsal gerçekliğe dönüşmüştür. Bu gecikmenin altında, Sebat/Sapat okullarının ülke içinde -özellikle şehirli orta ve üst sınıflar arasında- kazandığı akademik saygınlık ve kurumsal kök salma, hem de küçük ve kaynakları sınırlı bir devletin, kendi eğitim sistemine nüfuz etmiş büyük bir kurumsal ağı bir gecede tasfiye etmenin idari ve siyasi maliyetinden çekinmesi yatmaktadır.

мамилени үзгүлтүксүздүк принцибинде улантууну тандаган. Академиялык баалоолорго ылайык, 2005-жылдан кийинки мезгилде ички саясий туруксуздукка карабастан, Кыргызстанда инвестиция салууга Түркиянын кызыгуусу азайган жок (Akıncı жана Azkholova, 2020, 723-бет).

Бул кыска мөөнөттүү бийлик бошутгунун Түркия менен экономикалык мамилелерге тийгизген так таасири да документтештирилген: Ünal (2010, б. 21) билдиргендей, нааразылыктар учурунда Бишкектеги түрк ишкери иштеткен Pınar мейманканасы тартып алынып, шаардагы эң ири соода борборлордун бири – Beta Store (түрк инвесторуна таандык) сыяктуу бир катар ишканалар тонолгон . Бул окуя экономикалык жана саясий өлчөмдөрдүн канчалык тыгыз байланышта экенин ачык көрсөтүп, Кыргызстандагы саясий туруксуздук жөн гана абстракттуу тобокел эмес, түздөн-түз материалдык коркунуч катары Түркия капиталына тийгизерин далилдейт.

Бул позиция Түркиянын Туркистандагы режим алмашуулары боюнча кабыл алган жалпы принцибин чагылдырат – мамилелерди учурдагы өкмөт менен эмес, мамлекеттин институционалдык үзгүлтүксүздүгү менен түзүү ыкмасын; Бул ыкма бийлик тез-тез алмашып турган өлкөдө дипломатиялык туруктуулукту сактоодо натыйжалуу болуп чыкты,

Bu bakımdan Kırgız tarafının ihtiyatlı yaklaşımı, yalnızca "isteksizlik" olarak değil, aynı zamanda egemenlik hassasiyeti ve kurumsal kapasite kısıtları çerçevesinde de okunmalıdır; nitekim Kırgızistan hükûmeti, döneme özgü söylemlerinde yabancı bir devletin baskısıyla hareket ettiği izlenimi vermekten kaçınma eğilimi göstermiştir.

Siyasi ilişkilerdeki bu gerilim, 2017 yılında Sooronbay Ceenbekov'un cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından yavaş ama istikrarlı bir normalleşme sürecine girmiştir (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 725). Bu normalleşme, örgütle bağlantılı okulların anında kapatılması biçiminde değil, kademeli bir devir ve denetim sürecinin başlaması biçiminde tezahür etmiştir. Sürecin nihai aşaması, Sadır Caparov yönetimi altında tamamlanmıştır: Aralık 2024 sonunda Türkiye Maarif Vakfı tarafından yapılan resmî açıklamaya göre, Kırgızistan hükümeti FETÖ ile bağlantılı olarak tanımladığı SAPAT eğitim kurumlarına el koymuş ve bunları Maarif Vakfı›na devretmiştir (Anadolu Ajansı, 2024). Bu devir, ilkokuldan liseye kadar kırk üç okulu, bir üniversiteyi ve sekiz farklı şehirde faaliyet gösteren idari tesisleri kapsamış; ilk ve orta öğretim düzeyinde yaklaşık on bin öğrenci ile Ala-Too Uluslararası Üniversitesi'nde eğitim gören üç bin sekiz yüz elli üniversite öğrencisi Maarif Vakfı yönetimine geçmiştir (Anadolu Ajansı, 2024). Bu durum, sekiz yılı aşkın bir gerilim döneminin ardından iki ülkenin FETÖ meselesini artık bir sorun alanı değil, tamamlanmış bir işbirliği projesi olarak sunma çabasını yansıtmaktadır.

FETÖ meselesinin Türkiye-Kırgızистан бирок белгилүү бир саясий кадрлар менен тереңдеген жеке жана институционалдык байланыштарды ар бир революцияда кайрадан сүйлөшүүгө туура келүү тобокелдигин да жаратты.

4.2. 2010-жылдагы революция жана Ош окуялары

2005-жылдан кийин Курманбек Бакиев түзгөн режим 2010-жылдын апрелинде коррупция боюнча айыптоолор, энергия бааларынын кескин өсүшү жана авторитаризмге умтулуу сыяктуу себептерден улам чыккан окшош элдик көтөрүлүштөн кийин кулады. 2010-жылдын 6–7-апрелинде Бишкекте коопсуздук күчтөрү менен демонстранттардын кагылышуулары учурунда көптөгөн адамдар курман болду; Бакиев түштүккө качып, акыры Беларуська башпаанек издөөгө аргасыз болду. Бул кагылышуулар учурунда Түркиянын гуманитардык жардам дипломатиясы ишке кирди: Сайдын (2022, 150-бет) маалыматына караганда, Түркия толук жабдылган тез жардам унаасын, он тонна дары-дармек жана медициналык каражаттарды, он эки тонна азык-түлүк жана башпаанек жардамын, ошондой эле төрт психосоциалдык колдоо адисин ташыган үч учакты жөнөттү; Бул аймактан коопсуздук максатында 307 түрк жараны эвакуацияланган (Say, 2022, 150-бет). 2010-жылдын июнунда Роза Отунбаева жетектеген убактылуу өкмөт түзүлгөндөн кийин эле өлкөнүн

ilişkileri üzerindeki etkisi, yalnızca eğitim kurumlarının mülkiyetiyle sınırlı kalmamış, güven ilişkisinin yeniden inşasını gerektiren daha geniş bir siyasi sürecin parçası olmuştur. Türk tarafının bakış açısından mesele, millî güvenliği doğrudan ilgilendiren bir terörle mücadele önceliğidir ve müttefik/kardeş bir devletin toprağında darbe girişiminin failleriyle bağlantılı bir örgütün faaliyet sürdürmesi kabul edilemez bulunmuştur.

Kırgız tarafının bakış açısından ise mesele, hem içeride yerleşik ve toplumsal meşruiyet kazanmış bir eğitim ağının aniden tasfiyesinin yaratacağı sosyal maliyet, hem de bağımsız bir devlet olarak kendi toprakları üzerindeki egemenlik haklarının korunması ekseninde şekillenmiştir. Bu iki bakış açısının zamanla -kademeli devir, hukuki el koyma ve nihayetinde Maarif Vakfı'na aktarım yoluyla- uzlaştırılmış olması, ikili ilişkilerin krizleri idare etme kapasitesinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir; ancak sürecin sekiz yıldan uzun sürmesi, aynı zamanda Türkiye'nin Türkistan'daki müttefiklerini kendi güvenlik önceliklerine hizalama kapasitesinin sınırlarını da açıkça ortaya koymaktadır.

6. Üst Düzey Siyasi İlişkiler

Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin kurumsal omurgasını, düzenli aralıklarla gerçekleşen devlet başkanı, hükümet başkanı ve dışişleri bakanı düzeyindeki ziyaretler ile bu ziyaretler sırasında imzalanan ortak bildiriler oluşturmaktadır. İlişkilerin diplomatik mimarisi iki katmanlı işlemektedir: bir yandan Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirveleri ve Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altındaki çok taraflı temaslar, öte yandan doğrudan ikili

түштүгүндө, өзгөчө Ош жана Жалал-Абад аймактарында кыргыз жана өзбек коомчулуктарынын ортосунда кандуу улуттар аралык зомбулук толкуну чыкты. Бул окуяларда жүздөгөн адам курман болду, ал эми узбек улутундагы ондогон миңдеген кыргыз жарандары башпаанек издөө үчүн чек арадан өтүүгө мажбур болду. Бул окуяларда 400дөн ашуун адам курман болду; өлкөдөгү болжол менен 400 000 узбек жаранынын ичинен болжол менен 100 000и качкын макамын алып, Өзбекстанга башпаанек издөө үчүн чек арадан өтүүгө аргасыз болду, ал эми калган болжол менен 300 000и үйүнөн алыс жерде ички көчүрүлгөн жамааттар катары жашоого мажбур болду (Ünal, 2010, б. 40). 2010-жылдын 12-июнундагы расмий билдирүүдө Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги бул окуяларга байланыштуу тынчсызданууусун коомчулукка билдирип, бардык тараптарды сабырдуулукка чакырды (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, 2010a).

2010-жылдагы кризис Түркиянын Кыргызстанга карата саясатында сапаттык өзгөрүүнү билдирди: бул жолу Анкара жөн гана билдирүүлөр менен чектелбестен, өтүү процессине түздөн-түз колдоо көрсөткөн активдүү дипломатияны жүргүздү. Тышкы иштер министри Ахмет Давутоглу окуялардан кийин дароо, 2010-жылдын 3-июлунда Кыргызстанга келип, Түркиянын колдоо долбоорлорун

ziyaretler ve kurumsallaşmış Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantıları (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 722).

Bu mimarinin en önemli kurumsal ayağı, 2011 yılında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama" ile tesis edilen Konsey'dir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Konsey, iki ülke devlet başkanlarının düzenli aralıklarla bir araya gelerek ilişkilerin bütününü -siyasi, ekonomik, güvenlik ve kültürel boyutlarıyla- gözden geçirdiği en üst düzey mekanizma işlevi görmektedir. Konsey'in 5 Kasım 2024'te Bişkek'te gerçekleştirilen altıncı toplantısı, ilişkilerin tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmektedir: Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, bu toplantıda taraflar arasındaki ilişkiyi "stratejik ortaklık" düzeyinden "kapsamlı stratejik ortaklık" düzeyine yükseltme kararı almış ve güvenlik, enerji, eğitim, sağlık ve kültür alanlarını kapsayan on dokuz ikili belgeyi imzalamıştır (Ankahaber, 2024). Aynı ziyaret kapsamında, inşaatı önceden tamamlanmış ve 15 Ekim 2021'den bu yana hasta kabul eden Recep Tayyip Erdoğan Bişkek Türk-Kırgız Dostluk Devlet Hastanesi resmî olarak açılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Bu ziyaret aynı zamanda Erdoğan'ın Bişkek'te düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı 11. Zirvesi'ne katılımıyla eş zamanlı gerçekleşmiş; böylece ikili ve çok taraflı diplomasi aynı ziyaret çerçevesinde iç içe geçmiştir (Ankahaber, 2024).

İlişkilerin ilk yirmi yılındaki ziyaret trafiğinin yoğunluğu nicel olarak da izlenebilir: 1992-2010 arasındaki on sekiz yıllık

ишке киргизди (Акынчы жана Azkholova, 2020, б. 725). Ошол эле жылдын октябрь айынын башында Давутоглу Иссык-Көлдө өткөн «Этникаралык диалог: биримдик жана толеранттуулук» конференциясына катышып, Кыргызстандын туруктуулук процессине салым кошууну көздөгөн; Сырткы иштер министрлигинин бул маселе боюнча расмий билдирүүсүндө бул демилге «Кыргызстандын өтүү мезгилинде кеңири колдоо көрсөтүү жана солидардуулукту көрсөтүү максатында өлкөбүз ишке ашырган Аракеттер планынын бир элементи» катары сүрөттөлүп, Кыргызстандагы туруктуулук «бүт Евразия аймагынын коопсуздугуна түздөн-түз тиешелүү» экени баса белгиленген (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, 2010б). Бул риторика Түркиянын Кыргызстанга болгон кызыгуусу эми маданий жакындык менен гана эмес, аймактык коопсуздук архитектурасынын бир бөлүгү катары да легитимдештирилгенин көрсөтөт; ошол кездеги тышкы саясат доктринасы Туркистанды Түркиянын айланасындагы буфердик аймак катары аныктап, туруксуздуктун жайылышын алдын алууга тийиш деп белгилеген.

Бул активдүү дипломатиянын эң көрүнүктүү белгиси – 2010-жылдагы ички кагылышуулардан кийин Кыргызстанга келген биринчи чет элдик мамлекет башчысынын наамы 2011-жылдын 2–3-февралындагы сапары

dönemde Cumhurbaşkanı düzeyinde on yedi, Başbakan düzeyinde dört ve Dışişleri Bakanı düzeyinde altı karşılıklı ziyaret gerçekleştirilmiş; aynı çalışma, ilişkilerin özellikle Cumhurbaşkanları Turgut Özal ve Süleyman Demirel dönemlerinde en yoğun kişisel temasa sahne olduğunu, Akayev›in halefi Bakiyev'in ise nispeten daha mesafeli bir tutum benimsediğini tespit etmektedir (Ünal, 2010, s. 143).

2010 sonrası dönemde üst düzey ziyaret trafiğinin sıklığı, Kırgızistan'daki siyasi istikrarsızlık dönemleriyle ters, istikrar dönemleriyle ise doğru orantılı bir seyir izlemiştir. Nitekim Çotaev›in (2017, s. 361, aktaran Akıncı ve Azkholova, 2020) tespitine göre, özellikle 2012-2013 yıllarında gerçekleştirilen karşılıklı üst düzey ziyaretler, ilişkilerin hızla derinleşmesini sağlamıştır. Buna karşılık 2005 ve 2010 devrimleri ile 2020 siyasi krizi gibi dönemlerde ziyaret trafiği kesintiye uğramış, ancak bu kesintiler -Erdoğan'ın Şubat 2011'deki kriz sonrası ziyaretinde görüldüğü gibi- büyük ölçüde krizin hemen ardından telafi edilmiştir.

Aşağıdaki tablo, iki ülke arasındaki başlıca üst düzey ziyaretleri ve bu ziyaretlerin temel sonuçlarını özetlemektedir.

учурунда ошол кездеги премьер-министр Режеп Тайип Эрдоганга таандык болгону (Akıncı and Azkholova, 2020, p. 723). Бул сапардын символикалык мааниси жөн гана дипломатиялык этикеттен ашып түшөт: кризистен кийинки туруксуз мезгилде биринчи болуп келген чет элдик лидер Түркиядан болгону Бишкектеги убактылуу башкарууга эл аралык легитимдүүлүк берип, Анкараны «бир тууган эл» риторикасын кризис учурунда конкреттүү аракеттерге айлана ала турган оюнчу катары көрсөттү. 2011-жылдын аягында өткөн президенттик кызматты тапшыруу аземине ошол кездеги президент Абдуллах Гүлүнүн жеке катышуусу — Кыргызстандын тарыхында шайлоодон кийин өткөн биринчи тапшыруу аземи — бул үзгүлтүксүздүктүн дагы бир бөлүгү болду (Sarı, 2011).

Бул үмүт арттырган өнүгүүлөргө карабастан, ошол кездеги кыргыз саясатчыларынын арасында Түркия менен мамилени бекемдөөгө даяр саясатчыны табуудагы кыйынчылык бюрократиялык тоскоолдуктарды тез арада жоюу жана виза режимин жеңилдетүү сыяктуу конкреттүү убадаларды ишке ашырууну кечеңдетип жиберди (Sarı, 2011). Бул баалоо академиялык жана аналитикалык борборлордо кеңири тараган сынчыл түшүндүрмөнү чагылдырат: 2010-жылдан кийин да Түркия–Кыргызстан мамилелериндеги символикалык риторика менен институционалдык мүмкүнчүлүк-

Tablo 1. Türkiye-Kırgızistan İlişkilerinde Başlıca Üst Düzey Ziyaretler

Tarih	Üst Düzey Ziyaret	Temel Sonuçlar
1991 (bağımsızlık öncesi süreç)	Cumhurbaşkanı Turgut Özal – Devlet Başkanı Askar Akayev teması	Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nın imzalanması; ilişkilerin kurucu çerçevesinin oluşturulması (Akıncı ve Azkholova, 2020)
16 Aralık 1991	Türkiye'nin Kırgızistan'ı tanıması	Türkiye, Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.)
29 Ocak 1992	Diplomatik ilişkilerin tesisi	Karşılıklı büyükelçiliklerin açılması; Türkiye'nin Bişkek'te büyükelçilik açan ilk ülke olması (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.)
1997	Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması	İlişkilerin uzun vadeli normatif çerçevesinin pekiştirilmesi (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.)
14-15 Nisan 1998	Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Bişkek ziyareti	Bişkek'teki Atatürk Parkı'na yerleştirilen Atatürk heykelinin resmî açılışı (Ünal, 2010, s. 160)
1999	"Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla" Ortak Bildirisi	Stratejik işbirliğine yönelik siyasi taahhüdün yenilenmesi (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.)
19-22 Şubat 2002	Devlet Başkanı Askar Akayev'in Türkiye ziyareti	İznik›teki Kırgızlar Türbesi›nin resmî açılışı; adalet bakanlıkları işbirliği protokolü ile 2002-2010 dönemini kapsayan ekonomik işbirliği programının imzalanması (Ünal, 2010, s. 160; Pulaşlı, 2023, s. 30)
3 Temmuz 2010	Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Bişkek ziyareti	2010 krizi sonrası destek projelerinin devreye alınması (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 725)
1-2 Ekim 2010	Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Issık Göl ziyareti	"Etnikler Arası Diyalog: Uzlaşma ve Hoşgörü" konferansına katılım; geçiş sürecine destek (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2010b)
2-3 Şubat 2011	Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Bişkek ziyareti	2010 iç çatışmaları sonrası Kırgızistan'ı ziyaret eden ilk yabancı devlet lideri (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 723)
Aralık 2011	Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Atambayev'in devir teslim törenine katılımı	Kırgızistan'ın ilk seçimle cumhurbaşkanlığı devrine sembolik destek (Sarı, 2011)
2011	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kuruluşu	İlişkilerin en üst düzey kurumsal mekanizmasının tesisi (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.)
2012-2013	Karşılıklı üst düzey ziyaretler dizisi	Ekonomik, kültürel, siyasi ve güvenlik alanlarında ilişkilerin hızlı derinleşmesi (Çotaev, 2017, aktaran Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 361)
5 Kasım 2024	Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Bişkek ziyareti – YDSİK 6. Toplantısı ve TDT 11. Zirvesi	İlişkilerin «kapsamlı stratejik ortaklık» düzeyine yükseltilmesi; 19 belgenin imzalanması; Erdoğan Dostluk Hastanesi›nin resmî açılışı (Ankahaber, 2024)
14 Ocak 2026	Dışişleri Bakan Yardımcısı Meder Abakirov – Büyükelçi Mekin Mustafa Kemal Ökem görüşmesi	2026 yılı üst düzey ziyaret takviminin ve yatırım işbirliğinin değerlendirilmesi (AVİM, 2026)

Not: Tablo, kaynaklarda tarih ve içerik bakımından doğrulanabilen başlıca temas noktalarını içermekte olup, iki ülke arasında gerçekleşen tüm resmî ziyaretlerin kapsamlı bir dökümü değildir.

7. Ekonomik İlişkilerin Siyasi Boyutu

Türkiye-Kırgızistan ekonomik ilişkileri, siyasi söylemin yoğunluğuna kıyasla uzun süre mütevazı bir hacimde seyretmiş; bu asimetri, ilişkilerin en sık eleştirilen yönlerinden birini oluşturmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından Kırgızistan, eski merkezi planlama sisteminden serbest piyasaya geçişin yarattığı şokla karşılaşmış, 1991-1995 döneminde GSYİH'sinin yaklaşık yarısını kaybetmiştir (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 722; Karimşakov, 2017). Bu derin daralma, Kırgızistan'ın dış yatırıma ve ticaret ortaklarının çeşitlendirilmesine olan yapısal bağımlılığını artırmış, ancak aynı zamanda ülkenin küçük iç pazarı, denize kıyısının bulunmayışı ve sınırlı sanayi altyapısı, yabancı yatırımcılar için cazibesini kısıtlamıştır.

İnançlı, Konak ve Aşimova'nın (2015) Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan yapısal ve sektörel analizi, iki ülke arasındaki dış ticaretin 2000 sonrası dönemde artış eğilimine girmesine rağmen, toplam potansiyelin gerisinde kaldığını ortaya koymaktadır. Bu analiz, ticaretin belirli ürün gruplarında -özellikle tekstil, mücevherat ve makine sektörlerinde- yoğunlaştığını ve ticaretin sektörel çeşitliliğinin sınırlı kaldığını vurgulamaktadır (İnançlı, Konak ve Aşimova, 2015). Akıncı ve Azkholova'nın (2020, s. 723) derlediği veriler, 1991 ile 2011 yılları arasında imzalanan sekiz temel ekonomik anlaşma ve protokolün -Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Protokol'den (1991) Ortak Kırgız-Türk Sanayi Bölgeleri protokolüne (2011) kadar- ticaretin hukuki

4.3. 2010-жылдан кийинки нормалдашуу жана 2020-жылдагы саясий кризис

2010-жылдан кийинки мезгил Кыргызстандын саясий системасынын президенттик системага салыштырмалуу күчтүү парламенттик-жарым президенттик моделге өтүү этабы катары каралышы мүмкүн жана Борбордук Азия өлчөмүндө 2011–2020-жылдар аралыгында салыштырмалуу туруктуулукка ээ болду. Бул мезгилде Атамбайевдин (2011–2017) жана андан кийин Сооронбай Жээнбековдун (2017–2020) президенттик учурунда Түркия менен мамилелер FETÖ маселесинен улам термелүү курсту кармап турду — бул маселе кийинки бөлүмдө кененирээк талкууланат — ал эми экономикалык жана маданий кызматташтык тереңдеди. Бирок, бул туруктуулук мезгили 2020-жылдын октябрында үчүнчү ирет бузулду.

2020-жылдын октябрь айындагы парламенттик шайлоолордун бурмаланганы тууралуу айыптоолорго байланыштуу чыккан нааразылыктар өкмөттүн жана акырында 2020-жылдын 15-октябрында президент Ченбековдун кызматтан кетишине алып келди (Euronews, 2020). Садыр Жапаров, бул кризис учурунда абактан бошотулуп, алгач премьер-министр жана президенттин милдетин аткаруучу болуп дайындалып, андан кийин 2021-жылдын январь айында өткөн

altyapısını adım adım genişlettiğini göstermektedir. Buna karşın, 2019 yılı itibarıyla ikili ticaret hacmi 473,8 milyon dolar düzeyinde kalmış ve devlet başkanları düzeyinde bu rakamın 1 milyar dolara yükseltilmesi hedeflenmiştir (Anadolu Ajansı, 2021). Kırgızistan'ın Ankara Büyükelçisi Kubanıçbek Ömüraliyev›in Mayıs 2021'de yaptığı açıklamaya göre, ikili ticaret hacmi COVID-19 salgınına rağmen 2020'de 507 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir (Anadolu Ajansı, 2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı'nın (2026) güncel ülke profili verileri, bu hedefin büyük ölçüde aşıldığını, ancak ticaretin yapısal dengesizliğinin sürdüğünü göstermektedir. 2025 yılında Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatı yaklaşık 1,34 milyar dolar, Kırgızistan'dan ithalatı ise 304 milyon dolar olmuş; toplam ticaret hacmi 1,645 milyar dolara ulaşmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026, s. 12).

Kırgızistan'ın toplam dış ticaretinde Türkiye'nin payı görece mütevazı kalmaya devam etmektedir: 2025 verilerine göre Türkiye, Kırgızistan'ın ihracatında yalnızca %2,8 payla sekizinci, ithalatında ise %3,1 payla altıncı sırada yer almakta; Kırgızistan dış ticaretine Rusya, Çin, Kazakistan ve Özbekistan gibi bölgesel aktörler hâlâ ağırlığını korumaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026, s. 8-10, 16).

Bu tablo, Türkiye'nin Kırgızistan ekonomisi üzerindeki siyasi ve kültürel ağırlığı ile ticari ağırlığı arasındaki asimetrinin, otuz beş yıllık ilişkinin sonunda dahi tam olarak giderilemediğini ortaya koymaktadır; bunun başlıca nedeni, Кыргызстан'ын дыш ticaretinin coğrafi ve tarihsel olarak Avrasya Экономисинин Евразиялык чөйрөдө мөөнөтүнөн мурдагы шайлоодо президент болуп шайланды (Чотаев, 2021, б. 56). Ошол эле референдум аркылуу Кыргызстан аткаруу бийлигин олуттуу бекемдеген президенттик башкаруу системасына өттү.

Капаровдун Түркия менен мамилелериндеги эң маанилүү өзгөчөлүк – FETÖ маселесинин акыркы чечилиши жана стратегиялык өнөктөштүктүн институционалдык жактан эң жогорку деңгээлге көтөрүлүшү болду. Бул жагынан алганда, 2020-жылдагы кризис кыска мөөнөттө белгисиздикти жаратканы менен, орто мөөнөттө Анкара–Бишкек мамилелерин туруктуу институционалдык негизге бекемдеди; бул кырдаал Кыргызстандагы биринин артынан бири келген режим алмашууларына карабастан Түркиянын өнүктүргөн прагматикалык улантуусу узак мөөнөттө мамилелерге пайдасын тийгизгенинин белгиси катары каралышы мүмкүн.

5. FETÖ маселеси жана анын мамилелерге тийгизген таасири

Түркия–Кыргызстан мамилелеринин отуз беш жылдык тарыхында Фетуллачыл террордук уюм/параллель мамлекеттик түзүлүш (FETÖ/PDY) маселеси сыяктуу узак мөөнөттүү, көп катмарлуу жана дипломатиялык жактан сезгич чыңалуу сызыгын жараткан башка бир да окуя болгон эмес. Бул маселенин тамыры 1990-жылдардын башына чейин

nomik Birliği üyesi Rusya ve Kazakistan ile Çin'in bölgesel ekonomik ağırlığına yapısal olarak bağımlı kalmasıdır.

Buna karşılık doğrudan yatırım alanında Türkiye'nin konumu daha belirgindir. Çotaev›in (2017, s. 335) tahminine göre, Türk şirketlerinin Kırgızistan'a yaptığı doğrudan yatırım stoku yaklaşık 1 milyar dolar düzeyinde olup, bu rakam ülkedeki toplam yabancı yatırımların yaklaşık %35'ine tekabül etmektedir. Türk sermayeli şirketlerin faaliyet alanı, esas olarak fazla sermaye yoğunluğu gerektirmeyen hizmet sektöründe yoğunlaşmakla birlikte, inşaat sektöründe daha belirgin bir yatırım varlığı gözlemlenmektedir (Abdiyeva, Ganiyev ve Baygonuşova, 2017). Yatırımın zaman içindeki seyri de bu kalıcılığı desteklemektedir: Bu yatırım profili, Türkiye'nin Kırgızistan ekonomisindeki rolünün ticaretten çok, doğrudan sermaye ve hizmet ihracı üzerinden şekillendiğine işaret etmektedir; bu durum, siyasi ilişkilerin yoğunluğunu ekonomik alanda somutlaştırma çabasının nispeten daha kalıcı bir kanaldan -büyük altyapı ve hizmet yatırımlarından- geçtiğini göstermektedir.

Kırgızistan ekonomisinin yapısal kırılganlığı, Türkiye ile ekonomik ilişkilerin potansiyelini değerlendirirken göz ardı edilmemesi gereken bir bağlamdır. T.C. Ticaret Bakanlığı'nın (2026, s. 7) verilerine göre, Kırgızistan büyük ölçüde altın ihracatına dayanan, küçük ve gelişmekte olan bir ekonomidir; ülke, Tacikistan'dan sonra bölgede kişi başına düşen GSYİH'si en düşük ikinci ülke konumundadır. 2024-2025 döneminde kaydedilen %11 civarındaki yüksek büyü-

барат, ошол кезде уюм билим берүү мекемелери аркылуу Туркистанга тараган, ал эми анын кесепеттери 2024-жылдын аягына чейин созулган узак мөөнөттүү тапшыруу процессине чейин байкалат.

Уюмга тиешелүү билим берүү мекемелери Совет Союзунун кулашынан кийин дароо эле аймакка кирип, түрк республикаларындагы билим берүүдөгү бошутукту толтурууну шылтоо кылышкан. Уюм 1990-жылдардын башында аймакта кеңири иш жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн таап, ошол мезгилде Кыргызстанда болжол менен он беш мектепти иштетүүгө киришкен (Balcı, 2014).

Уюмдун өзгөчө стратегиясы – диний мүнөзүн жашырып, секулярдык көрүнүшкө жана жогорку академиялык стандарттарга ээ билим берүү мекемелерин түзүү болчу. Ошентип, уюм кабыл алуучу өлкөлөрдүн жергиликтүү элитасынын балдарын өз мектептерине тартууга жана Анкаранын расмий мекемелери аркылуу жеткире албаган социалдык таасир чөйрөсүн түзүүгө умтулган. Кыргызстанда бул мекемелер башында «Себат» деген ат менен иштеп, кийинки жылдары «Сапат Эл аралык Билим берүү Мекемеси» деген аталышты кабыл алышты; тармак өлкө боюнча университеттен (Ала-Тоо Эл аралык Университети), тил борборунан, эл аралык мектептен, жыйырма бир жалпы билим берүүчү мектептен жана студенттик жатаканалардан

me oranının temel dinamikleri arasında iç tüketim, bütçe ve özel sektör reel ücretlerindeki artış, tüketici kredilerindeki genişleme ve -özellikle Rusya ile Kazakistan'da çalışan Kırgız vatandaşlarının ülkeye gönderdiği ve GSYİH'nin %16'sından fazlasına tekabül eden- işçi dövizleri girişi yer almaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026, s. 7). Bu tablo, Kırgızistan'ın ekonomik istikrarının, Türkiye dahil herhangi bir tek dış ortakla ticaretten çok, bölgesel işgücü hareketliliğine ve emtia fiyatlarına bağımlı kaldığını göstermektedir; bu yapısal bağımlılık, Türkiye'nin ekonomi diplomasisinin önündeki en temel kısıtlardan birini oluşturmaya devam etmektedir.

5 Kasım 2024'teki Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin altıncı toplantısında, iki ülke ticaret hacmini o dönemki yaklaşık 2 milyar dolar seviyesinden 5 milyar dolara çıkarma hedefini kamuoyuyla paylaşmıştır (Ankahaber, 2024). Bu hedefin, 2025 sonu itibarıyla resmî ticaret verilerinin gösterdiği 1,645 milyar dolarlık hacimle karşılaştırıldığında hâlâ önemli bir mesafe kat edilmesi gerektiği açıktır.

8. Çok Taraflı Diplomasi

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ikili ilişkiler, giderek artan biçimde çok taraflı Türk dünyası kurumsallaşmasının bir bileşeni hâline gelmiştir. Bu kurumsallaşma süreci, 1990'ların ortasından itibaren adım adım inşa edilmiş bir mimariye dayanmaktadır. Sürecin ilk taşı, 1993 yılında Türkiye, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan arasında kurulan TÜRKSOY olmuştur; kültür ve sanat alanında ortak mirasın korunmasını amaçlayan

турган кеңири мекемелер структурасына айланды (TERAM, 2021).

Түркиянын бул маселеге болгон сезгичтигинин деңгээлин түшүнүү үчүн, 15-июлдун Түркиянын ички саясатындагы ордуна да кыскача токтолуу зарыл. Бул төңкөрүш аракети жөн гана аскердик козголоң катары эмес, жылдар бою мамлекеттин эң маанилүү мекемелерине (армия, сот бийлиги, полиция жана билим берүү) сиңип кирген тармактын акыркы кадамы катары кабыл алынды; бул түшүнүк FETÖгө каршы күрөштү Түркиянын тышкы саясатында «экзистенциалдык коопсуздук» маселесине айландырып, дипломатиялык этикеттин салттуу эрежелеринен жогору койду.

Бул алкакта Анкара FETÖ менен байланышкан мекемелерди жабууну камсыз кылуу үчүн Кыргызстанда гана эмес, дүйнө жүзү боюнча да тыгыз дипломатиялык өнөктүк жүргүздү; Борбордук Азияда Кыргызстан бул өнөктүктүн эң жай жүргөн бөлүгү болуп калды. Атап айтканда, Кыргызстанга карата бул талап өкмөттөр аралык мамилелерде олуттуу чыңалуу жаратты. Чындыгында, коңшу Түркмөнстан, Казакстан жана Өзбекстанда окшош уюмдар алда канча эрте таратылган болсо, Кыргыз бийликтери — уюмдун коркунуч деңгээли тууралуу эскертүүлөргө карабастан — катуу көзөмөл жүргүзүү боюнча сунуштарга карабай, узак убакыт бою санкцияларды

bu teşkilat, Türk dünyası kurumsallaşmasının siyasi olmayan, kültürel temelli ilk adımını oluşturmaktadır (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 721).

Siyasi kurumsallaşmanın omurgasını ise 2009 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye arasında imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) oluşturmuştur (NTV, 2026). Kırgızistan, bu yapının dört kurucu üyesinden biri olarak, Türk dünyası kurumsallaşmasının en başından itibaren içinde yer almıştır. 2008'de kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), üye ülke meclisleri arasındaki mevzuat uyumunu ve uluslararası alanda ortak tutum geliştirilmesini hedeflemiş; 2010'da kurulan Türk Konseyi bünyesinde 2011'de Türk İş Konseyi, 2012'de Türk Kültür ve Mirası Vakfı ile Türk Akademisi (TWESCO), 2013'te Türk Üniversiteler Birliği ve Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM) kurulmuştur (Akıncı ve Azkholova, 2020, s. 721). Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen zirvede Türk Konseyi'nin adı Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak değiştirilmiş; bu isim değişikliği, yapının salt kültürel-danışsal bir platformdan, ekonomik ve siyasi koordinasyon iddiası taşıyan daha kapsamlı bir uluslararası örgüte dönüşme iradesini yansıtmaktadır. Kırgızistan'ın Kasım 2024'te Bişkek'te ev sahipliği yaptığı TDT 11. Zirvesi hem bu dönüşümün hem de Kırgızistan'ın örgüt içindeki artan görünürlüğünün bir göstergesi olmuştур (Ankahaber, 2024).

Çok taraflı diplomasinin bir diğer önemli ayağı, TİKA›nın Kırgızistan›daki kalkınма киргизе алышкан жок. (TERAM, 2021). Акынжы жана Азхолова (2020, 725-бет) белгилешкендей, 15-июлга чейин Түркияга карата оң мамиле карманган кыргыз лидерлери төңкөрүш аракеттен кийин позициясын өзгөртүп, айрыкча FETÖгө каршы күрөш маселеси боюнча Анкара менен олуттуу пикир келишпестиктерге жол беришти.

Кыргыз өкмөтүнүн эки жүздүү мамилесинин негизинде Кыргызстандын демократиялык жана плюралисттик саясий түзүлүшү – өлкөнү аймакта өзгөчө кылган өзгөчөлүгү – парадоксалдуу түрдө өкмөттүн белгилүү бир чет элдик институционалдык тармакты жабуу боюнча ыкчам жана бир тараптуу чечим кабыл алуусун кыйындатат. Мындан тышкары, Себат/Сапат мектептери жөн гана Түркиянын каражатына негизделген инвестиция эмес, ата-энелердин, мугалимдердин жана бүтүрүүчүлөрдүн жергиликтүү коомчулуктарынын кызыкчылыктары менен терең байланышкан социалдык чындыкка айланган. Бул кечигүүгө негизги себеп – Sebat/Sapat мектептеринин өлкө ичинде, айрыкча шаардык орто жана жогорку катмар арасында топтогон академиялык кадыр-баркы жана институционалдык тамырлары, ошондой эле ресурстары чектелген чакан мамлекеттин өзүнүн билим берүү системасына сиңип кеткен ири институционалдык тармакты бир түн ичинде талкалоонун административдик жана саясий чыгымдарын көтөргүсү келбегендиги.

faaliyetleridir. 1992 yılında kurulan TİKA, 1992›den 2024›e kadar Kırgızistan›da bine yakın projeyi hayata geçirmiş; bu projeler sağlık (Erdoğan Dostluk Hastanesi dahil), eğitim, tarım ve kırsal kalkınma alanlarını kapsamaktadır (Ankahaber, 2024). TİKA'nın faaliyetleri, Türkiye'nin çok taraflı kurumsal diplomasisini ikili kalkınma işbirliğiyle tamamlayan, görünürlüğü yüksek ve toplumsal düzeyde doğrudan temas sağlayan bir araç işlevi görmektedir. Bunun yanı sıra Kırgızistan, Birleşmiş Milletler, AGİT, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve Bağımsız Devletler Topluluğu gibi çok taraflı yapılarda da Türkiye ile zaman zaman örtüşen, zaman zaman farklılaşan pozisyonlar almakta; özellikle Rusya önderliğindeki Avrasya Ekonomik Birliği ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü üyeliği, Bişkek'in çok yönlü/çok vektörlü dış politika anlayışının sınırlarını da belirlemektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026, s. 3). Bu çok vektörlülük, Kırgızistan'ın Türkiye ile ilişkilerini Rusya ve Çin ile ilişkilerinin bir alternatifi değil, tamamlayıcısı olarak konumlandırdığını göstermekte; bu da Ankara'nın bölgedeki nüfuzunun yapısal sınırlarını tanımlamaktadır.

Dinî ve sportif diplomasi kanalları da bu çok taraflı mimarinin bir parçası olmuştur. İnşaatına 2012'de başlanan ve Osmanlı mimarisi tarzında inşa edilen Bişkek Cumhuriyet Merkez İmam Serahsi Camii'nin yapımı 2017'nin ortasında tamamlanmış (Anadolu Ajansı, 2017); caminin resmî açılışı ise 31 Ağustos 2018'de, Kırgızistan'ın bağımsızlık gününe denk gelecek şekilde gerçekleştirilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018a).

Benzer biçimde, 2012 yılında Кыргыз

Бул жагынан алганда, кыргыз тараптын этият мамилеси жөн гана «каалоо-суздук» катары эмес, суверендүүлүккө байланыштуу тынчсыздануулар жана институционалдык мүмкүнчүлүктөрдүн чектөөлөрү алкагында да түшүндүрүлүшү керек; чындыгында, кыргыз өкмөтү ошол мезгилдеги билдирүүлөрүндө чет элдик мамлекеттин кысымы астында иштеп жаткандай таасир калтырбоого аракет кылган.

Бул саясий мамилелердеги чыңалуу 2017-жылы Сооронбай Чоңбаев президент болуп шайлангандан кийин акырын, бирок туруктуу нормалдашуу процессине кирди (Akıncı and Azkholova, 2020, p. 725). Бул нормалдашуу уюмга тиешелүү мектептерди дароо жабуу түрүндө эмес, тескерисинче, акырындык менен өткөрүп берүү жана көзөмөлдөө процессин баштоо түрүндө болду. Процесстин акыркы этабы Садыр Жапаровдун администрациясынын учурунда аяктады: 2024-жылдын декабрь айынын аягында Түркиянын Маариф фонду чыгарган расмий билдирүүгө ылайык, Кыргыз өкмөтү FETÖ менен байланыштуу деп аныкталган SAPAT билим берүү мекемелерин тартып алып, аларды Маариф фондуна өткөрүп берген (Anadolu Agency, 2024). Бул өткөрүү башталгычтан орто мектепке чейинки 43 мектепти, бир университетти жана сегиз ар кандай шаарда иштеген административдик имараттарды камтыды; башталгыч жана орто

Cumhuriyeti'nin öncülüğünde başlatılan ve seksen ülkeden üç binin üzerinde sporcunun katıldığı Dünya Göçebe Oyunları'nın 2018'deki üçüncü edisyonu 2-8 Eylül 2018 tarihleri arasında Çolpon-Ata'da (Issık Göl bölgesi) düzenlenmiş; açılış törenine Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan›ın bizzat katılması, Türkiye›nin Kırgızistan kaynaklı çok taraflı kültürel girişimlere de karşılıklılık ilkesiyle destek verdiğini göstermiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018b).

Kırgızistan, bu çok taraflı kültürel girişimlerin yalnızca alıcısı değil, aynı zamanda ev sahibi de olmuştur: Türk Konseyi'nin (bugünkü TDT) Ağustos 2012'de Kırgızistan'da düzenlenen 2. Zirvesi "Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği" temasına ayrılmış ve bu zirvede Türk Akademisi'ne uluslararası kuruluş statüsü tanınmıştır; örgütün Gençlik ve Spor temalı 6. Zirvesi de yine Kırgızistan'da gerçekleştirilmiştir (Pulaşlı, 2023, s. 56, 58-59). Kültürel diplomasinin bir başka göstergesi olarak, Oş şehri 2019 yılında "Türk Dünyası Kültür Başkenti" ilan edilmiştir (Pulaşlı, 2023, s. 49, Tablo 4).

9. Başlıca Dönüm Noktaları

Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin otuz beş yıllık seyri incelendiğinde, ilişkilerin gidişatını kalıcı biçimde yeniden şekillendiren bir dizi dönüm noktası tespit edilebilir. Bu dönüm noktalarının ortak özelliği, yalnızca diplomatik protokolü değil, aynı zamanda iki ülkenin birbirine dair algısını ve işbirliğinin niteliğini de dönüştürmüş olmalarıdır.

1991'deki bağımsızlık ilanı ve Türkiye'nin hemen ardından gelen tanıması, ilişkilerin başlangıç noktasını oluşturmuş ve sonraki

мектеп окуучуларынын болжол менен он миңи, ошондой эле Ала-Тоо Эл аралык университетинде окуган 3850 студент Маариф фондунун башкармалыгына өттү (Anadolu Agency, 2024). Бул өнүгүү эки өлкөнүн сегиз жылдан ашык созулган чыңалуу мезгилинен кийин FETÖ маселесин талаш-тартыштын объектиси катары эмес, бүткөрүлгөн кызматташтык долбоору катары көрсөтүү боюнча жасаган аракеттерин чагылдырат.

FETÖ маселесинин Түркия–Кыргызстан мамилелерине тийгизген таасири билим берүү мекемелеринин менчигине гана чектелбестен, ал ишенимди калыбына келтирүүнү талап кылган кеңири саясий процесстин бир бөлүгүн түзөт. Түркиянын көз карашынан алганда, бул маселе улуттук коопсуздукка түздөн-түз тиешелүү терроризмге каршы күрөштүн артыкчылыктуу багыты болуп саналат, жана өнөктөш/карындаш мамлекеттин аймагында төңкөрүш аракеттерин уюштургандар менен байланышкан уюмдун иштеп туруусу кабыл алынгыс деп эсептелет.

Бирок кыргыз тараптын көз карашынан маселе ички деңгээлде бекем орногон жана коомдук легитимдүүлүккө ээ болгон билим берүү тармагын күтүүсүз талкалоодон улам келип чыккан социалдык чыгымдар менен көз карандысыз мамлекет катары өз аймагындагы суверендүү укуктарын коргоо маселеси-

otuz beş yılın normatif çerçevesini -"kardeş ülke" söylemini- belirlemiştir. 2005 Lale Devrimi, Türkiye'nin Türkistan'daki rejim değişikliklerine karşı benimseyeceği pragmatik-süreklilikçi tutumun ilk sınavı olmuş ve bu tutumun sonraki krizlerde de tekrarlanacak bir model hâline gelmesini sağlamıştır. 2010 Devrimi ve Oş olayları, Türkiye'nin Kırgızistan'a yaklaşımını pasif izleyicilikten aktif kriz diplomasisine taşımış; Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kriz sonrası ilk yabancı lider ziyareti, Ankara'nın bölgesel istikrar aktörü olma iddiasını somutlaştırmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ve onu izleyen FETÖ süreci, ilişkilerin tarihinde en uzun soluklu gerilim hattını açmış; sekiz yılı aşkın bir müzakere ve kademeli devir sürecinin ardından Aralık 2024'te SAPAT okullarının Maarif Vakfı'na devredilmesiyle bu dönüm noktası kapanmıştır. Son olarak, 5 Kasım 2024'teki Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin altıncı toplantısında ilişkilerin "kapsamlı stratejik ortaklık" düzeyine yükseltilmesi, otuz üç yıllık kurumsallaşma sürecinin ulaştığı en üst düzeyi temsil etmekte ve önümüzdeki on yılın çerçevesini büyük ölçüde belirlemektedir.

не негизделген. Убакыттын өтүшү менен бул эки көз караш баскычтуу өткөрүп берүү, мыйзамдуу конфискациялоо жана акырында Мааpиф фондуна өткөрүү аркылуу акырындап макулдашылганы эки тараптуу мамилелердин кризистерди башкаруу жөндөмүнүн белгиси катары каралышы мүмкүн; Бирок бул процесс сегиз жылдан ашык убакытка созулуп кеткени Түркиянын Туркистандагы өнөктөштөрүн өзүнүн коопсуздук артыкчылыктарына шайкеш келтирүү жөндөмүнүн чектүүлүгүн да ачык көрсөтүп турат.

6. Жогорку деңгээлдеги саясий мамилелер

Түркия–Кыргызстан мамилелеринин институционалдык негизин мамлекет башчылары, өкмөт башчылары жана тышкы иштер министрлери деңгээлиндеги туруктуу сапарлар, ошондой эле бул сапарлар учурунда кабыл алынган биргелешкен коммюникелер түзөт. Мамилелердин дипломатиялык архитектурасы эки деңгээлде иштейт: Бир жагынан, Түрк тилдүү өлкөлөрдүн мамлекет башчыларынын саммиттеринин жана Түрк мамлекеттеринин уюмунун алкагында көп тараптуу байланыштар; экинчи жагынан, жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин түз эки тараптуу визиттери жана институционалдашкан жыйналыштары (Akıncı жана Azkholova, 2020, 722-бет).

Tablo 2. Türkiye-Kırgızistan İlişkilerinde Başlıca Siyasi Dönüm Noktaları

Yıl	Siyasi Olay	Önemi	İkili İlişkilere Etkisi
1991	Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilanı ve Türkiye'nin tanıması	İlişkilerin kurucu anı	Diplomatik ilişkilerin ve büyükelçiliklerin tesisi için hukuki zeminin oluşması
1995-1997	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin kuruluşu ve eğitime başlaması	Kalıcı eğitim kurumsallaşmasının başlangıcı	Beşeri sermaye ve kültürel diplomasi alanında en kalıcı yatırımın oluşturulması
2005	Lale Devrimi	İlk rejim değişikliği krizi	Türkiye'nin rejim değişikliklerine karşı süreklilikçi/pragmatik tutumunun ilk sınanması
2010	Nisan Devrimi ve Oş etnik çatışmaları	İkinci ve en şiddetli rejim değişikliği krizi	Türkiye'nin aktif kriz diplomasisine geçişi; Davutoğlu ve Erdoğan ziyaretleri
2011	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kuruluşu	Kurumsal üst çerçevenin tesisi	İlişkilerin düzenli, öngörülebilir bir zirve mekanizmasına kavuşması
2016	15 Temmuz darbe girişimi	En uzun soluklu gerilim hattının açılması	FETÖ meselesinin ikili ilişkilerin merkezine yerleşmesi
2020	Ekim siyasi krizi, Ceenbekov'un istifası, Caparov'un iktidara gelişi	Üçüncü rejim değişikliği	Yönetim sisteminin başkanlık sistemine dönüşmesi; FETÖ sürecinin nihai çözümü için zeminin oluşması
Aralık 2024	SAPAT okullarının Maarif Vakfı'na devri	FETÖ meselesinin fiilen kapanışı	Sekiz yılı aşkın gerilim hattının çözülmesi; eğitim alanında güvenin yeniden inşası
5 Kasım 2024	YDSİK 6. Toplantısı ve "kapsamlı stratejik ortaklığa" geçiş	İlişkilerin zirve noktası	19 belgenin imzalanması, ticaret hedefinin 5 milyar dolara yükseltilmesi, Erdoğan Dostluk Hastanesi'nin açılışı

10. Genel Değerlendirme

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki otuz beş yıllık siyasi ilişkilerin bilançosu, çok sayıda başarı ile yapısal sınırlılıkları da barındıran karmaşık bir tablo ortaya koymaktadır. İlişkilerin en somut başarısı, sürekliliğin bizatihi kendisidir: Kırgızistan'ın bağımsız-

Бул алкактык эң маанилүү институционалдык устуну – 2011-жылы «Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешин түзүү боюнча биргелешкен билдирүү» аркылуу түзүлгөн Кеңеш (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, к.ж.).

lık sonrası tarihinde üç kez rejim değişikliğine, bir darbe girişimi kaynaklı uzun süreli diplomatik gerilime ve derin ekonomik krizlere rağmen, Türkiye ile diplomatik ilişkiler hiçbir dönemde kesintiye uğramamış, aksine giderek kurumsallaşmıştır.

Bu süreklilik, büyük ölçüde Ankara'nın belirli bir siyasi kadroya değil, devletin kurumsal sürekliliğine yatırım yapan pragmatik yaklaşımının bir sonucudur; ancak aynı zamanda, iki toplum arasındaki dil, tarih ve kültür yakınlığının, siyasi dalgalanmaları aşan bir "yapısal sermaye" oluşturduğunun da göstergesidir. Eğitim alanında Manas Üniversitesi ve Türkiye Bursları programı; kalkınma işbirliğinde TİKA›nın bin projeye yaklaşan portföyü; sağlık alanında Erdoğan Dostluk Hastanesi gibi somut kurumsal yatırımlar, bu sürekliliğin elle tutulur sonuçlarıdır.

Bununla birlikte, ilişkilerin sınırlılıkları da en az başarıları kadar belirgindir. Ekonomik ilişkilerin hacmi, siyasi söylemin yoğunluğuyla kıyaslandığında uzun yıllar geride kalmış; 2025 itibarıyla 1,645 milyar dolarlık ticaret hacmi, Kırgızistan'ın toplam dış ticaretinde Türkiye'yi hâlâ Rusya, Çin, Kazakistan ve Özbekistan'ın gerisinde bırakmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin Türkistan'daki kültürel ve siyasi nüfuzunun, ekonomik güç kapasitesiyle her zaman orantılı olmadığını göstermektedir; nitekim Türkiye'de Türk-Kırgız ilişkileri üzerine yapılan akademik çalışmaların bibliyografik dökümüne dayanan değerlendirmelerde, ilişkilerin dil ve eğitim boyutlarının akademik ilgiyi yoğun biçimde çektiğini, buna karşılık hukuk, sanat ve karşılaştırmalı siyaset gibi

Кеңеш эки өлкөнүн мамлекет башчыларына саясий, экономикалык, коопсуздук жана маданий багыттагы бардык мамилелерди үзгүлтүксүз кароого мүмкүндүк берген эң жогорку деңгээлдеги механизм болуп саналат. Кеңештин алтынчы жыйыны 2024-жылдын 5-ноябрында Бишкекте өтүп, бул мамилелердин тарыхында бурулуш чекитин түздү: Бул жыйында президент Режеп Тайип Эрдоган менен Кыргызстандын президенти Садыр Жапаров эки тараптын мамилесин «стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлинен «кеңири стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлине көтөрүүнү чечип, коопсуздук, энергетика, билим берүү, саламаттык сактоо жана маданият тармактарын камтыган он тогуз эки тараптуу келишимге кол коюшту (Ankahaber, 2024). Ошол эле сапардын алкагында мурда бүткөрүлүп, 2021-жылдын 15-октябрынан бери бейтаптарды кабыл алып келген Режеп Тайип Эрдоган атындагы Бишкектеги Түрк-Кыргыз достук мамлекеттик ооруканасы расмий ачылды (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, к.ж.). Бул сапар Эрдогандын Бишкекте өткөн Түрк мамлекеттери уюмунун 11-саммитине катышуусу менен дал келген; ошентип, эки тараптуу жана көп тараптуу дипломатия бир эле сапардын алкагында бири-бирине тыгыз байланышкан (Ankahaber, 2024).

Мамилелердин алгачкы жыйырма жылындагы визиттердин интенсивдүүлүгү сандык жактан да байкалат: 1992-жыл-

alanların literatürde ciddi biçimde ihmal edildiğini ortaya koymakta; bu ihmal, bilimsel bilgi üretiminin de ilişkilerin sembolik-kültürel boyutuna ekonomik ve hukuki boyutlarından daha fazla yatırım yaptığını dolaylı olarak teyit etmektedir (Derviş, 2017, s. 592).

FETÖ meselesinin sekiz yılı aşkın süren seyri, Türkiye'nin Türkistan'daki müttefiklerini kendi ulusal güvenlik önceliklerine hizalama konusunda karşılaştığı yapısal güçlüğü açıkça ortaya koymuştur. Kırgızistan'ın bu süreçteki ihtiyatlı tutumu, küçük ve kaynakları sınırlı devletlerin, büyük müttefiklerinin taleplerini kendi iç istikrarlarını ve egemenlik algılarını gözeterek, kendi zaman çizelgeleri içinde karşılamayı tercih ettiklerini göstermektedir. Meselenin nihayetinde Aralık 2024'te Maarif Vakfı devriyle çözülmüş olması, ilişkilerin krizleri -hızlı olmasa da- geri dönüşü olmayan bir kopuşa yol açmadan yönetebilme kapasitesinin bir kanıtı olarak okunabilir.

2024-2026 dönemi, ilişkiler açısından yeni bir evrenin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Kapsamlı stratejik ortaklığa geçiş, FETÖ meselesinin kapanması ve 5 milyar dolarlık ticaret hedefinin belirlenmesi, önümüzdeki on yılın gündemini büyük ölçüde şekillendirmektedir. Ocak 2026'da Bişkek'te gerçekleştirilen ve 2026 yılı içindeki üst düzey ziyaretlerin planlanmasını konu alan görüşme, bu ivmenin sürdüğünü göstermektedir (AVİM, 2026).

Bununla birlikte, ilişkilerin önündeki yapısal engeller -Kırgızistan'ın denize kıyısı bulunmayan coğrafyası, Rusya ve Çin'in bölgedeki baskın ekonomik ağırlığı, Kırgı-

дан 2010-жылга чейинки он сегиз жылдык мезгилде президенттик деңгээлде он жети, премьер-министрлик деңгээлде төрт жана тышкы иштер министри деңгээлинде алты өз ара визит болгон; Ошол эле изилдөө көрсөткөндөй, мамилелер эң интенсивдүү жеке байланыштарды өзгөчө Түргүт Өзал менен Сулейман Демирел президент болуп турган учурда көргөн, ал эми Акаевдин мураскери Бакиев салыштырмалуу алысыраак позиция карманган (Ünal, 2010, 143-бет).

2010-жылдан кийинки мезгилде жогорку деңгээлдеги сапарлардын жыштыгы Кыргызстандагы саясий туруксуздуктун мезгилдерине тескери пропорционалдуу, ал эми туруктуулуктун мезгилдерине түз пропорционалдуу тенденцияны көрсөттү. Чындыгында, Чотаевдин (2017, 361-бет, Akıncı жана Azkholova, 2020) жыйынтыктарына ылайык, өзгөчө 2012–2013-жылдары өткөрүлгөн өз ара жогорку деңгээлдеги сапарлар , мамилелердин тез жана терең өнүгүшүнө өбөлгө түзгөн. Тескерисинче, 2005 жана 2010-жылдардагы революциялар менен 2020-жылдагы саясий кризис сыяктуу мезгилдерде сапарлардын агымы үзгүлтүккө учураган; бирок бул үзгүлтүктөр кризистен кийин дароо калыбына келтирилген – мисалы, 2011-жылдын февраль айындагы Эрдогандын кризистен кийинки сапары.

Төмөнкү таблица эки өлкө ортосундагы негизги жогорку деңгээлдеги сапарларды жана алардын негизги натыйжаларын кыскача баяндайт.

1-таблица. Түркия–Кыргызстан мамилелериндеги негизги жогорку деңгээлдеги сапарлар

Дата	Жогорку деңгээлдеги сапар	Негизги натыйжалары
1991 (эгемендүүлүккө чейинки мезгил)	Президент Тургут Өзал менен Мамлекет башчы Аскар Акаевдин жолугушуусу	Достук жана кызматташтык келишимине кол коюу; мамилелердин негизги алкагын түзүү (Akıncı жана Azkholova, 2020)
1991-жылдын 16-декабры	Түркиянын Кыргыз Республикасын таануусу	Түркия Кыргызстандын көз карандысыздыгын тааныган алгачкы өлкө болду (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, к.ж.)
1992-жылдын 29-январы	Дипломатиялык мамилелерди орнотуу	Эки өлкөдө элчиликтердин ачылышы; Түркия Бишкекте элчилик ачкан алгачкы өлкө болду (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, күнү көрсөтүлгөн эмес)
1997	Мәңгүлүк достук жана кызматташтык боюнча келишим	Мамилелердин узак мөөнөттүү нормативдик алкагын бекемдөө (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, күнү көрсөтүлгөн эмес)
1998-жылдын 14–15-апрели	Президент Сулейман Демирелдин Бишкекке сапары	Бишкектеги Ататүрк паркында орнотулган Ататүрк эстелигинин расмий ачылышы (Ünal, 2010, б. 160)
1999	Биргелешкен Декларация: «Түркия жана Кыргызстан: 21-кылымга бирге»	Стратегиялык кызматташууга саясий милдеттенмени жаңыртуу (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, к.ж.)
2002-жылдын 19–22-февралы	Президент Аскар Акаевдин Түркияга сапары	Изниктеги Кыргыз мазарынын расмий ачылышы; Юстиция министрликтеринин ортосундагы кызматташтык протоколуна жана 2002–2010-жылдар аралыгындагы экономикалык кызматташтык программасына кол коюу (Ünal, 2010, б. 160; Pulaşlı, 2023, б. 30)
2010-жылдын 3-июлу	Тышкы иштер министри Ахмет Давутоглунун Бишкекке сапары	2010-жылдагы кризистен кийинки колдоо долбоорлорун ишке ашыруу (Akıncı жана Azkholova, 2020, б. 725)
2010-жылдын 1–2-октябры	Тышкы иштер министри Давутоглунун Иссык-Көлгө сапары	«Этникаралык диалог: келишим жана толеранттуулук» конференциясына катышуу; өтүү процессине колдоо (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, 2010b)
2–3-февраль 2011	Премьер-министр Режеп Тайип Эрдогандын Бишкекке сапары	2010-жылдагы ички кагылышуулардан кийин Кыргызстанга келген биринчи чет элдик мамлекет башчы (Akıncı жана Azkholova, 2020, 723-бет)
2011-жылдын декабрь айы	Президент Абдулла Гүлдун Атамбаевдин кызматты өткөрүп берүү аземине катышуусу	Кыргызстандын биринчи демократиялык президенттик бийликти өткөрүп берүүсүнө символикалык колдоо (Sarı, 2011)
2011	Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин түзүлүшү	Эки тараптуу мамилелер үчүн эң жогорку деңгээлдеги институционалдык механизмди түзүү (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, күнү көрсөтүлгөн эмес)
2012–2013	Өзара жогорку деңгээлдеги бир катар сапарлар	Экономикалык, маданий, саясий жана коопсуздук чөйрөлөрүндө мамилелердин тез тереңдеши (Çotaev, 2017, Akıncı жана Azkholova, 2020, 361-бетке таянган)
2024-жылдын 5-ноябры	Президент Эрдогандын Бишкекке сапары – Жогорку деңгээлдеги консультативдик кеңештин 6-жыйыны жана Түрк кеңешинин 11-саммити	Мамилелерди «кеңири стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлине көтөрүү; 19 документке кол коюу; Эрдоган достук ооруканасынын расмий ачылышы (Ankahaber, 2024)
2026-жылдын 14-январы	Тышкы иштер министринин орун басары Медер Абакиров менен элчи Мекин Мустафа Кемал Өкемдин жолугушуусу	2026-жылдагы жогорку деңгээлдеги сапарлардын графигин жана инвестициялык кызматташтыкты карап чыгуу (AVİM, 2026)

zistan ekonomisinin tarım ve işçi dövizlerine dayalı kırılgan yapısı ve iç siyasi istikrarsızlığın tekrarlama potansiyeli- önümüzdeki dönemde de varlığını sürdürecektir. Türkiye'nin bu yapısal sınırlar karşısında elindeki en güçlü araç, ekonomik rekabette Rusya ve Çin ile boy ölçüşmek değil, eğitim, sağlık, kalkınma işbirliği ve kültürel diplomasi gibi nispeten daha az sermaye yoğun, ancak toplumsal düzeyde daha kalıcı etki yaratan alanlarda uzmanlaşmaya devam etmektir.

Otuz beş yıllık deneyim, Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin gücünün, iki devlet arasındaki güç asimetrisinden değil, iki toplum arasındaki tarihsel ve kültürel yakınlığın siyasi krizleri aşan dayanıklılığından kaynaklandığını göstermektedir; önümüzdeki on yılın temel sınavı, bu toplumsal sermayenin kapsamlı stratejik ortaklık çerçevesinde kalıcı ekonomik ve kurumsal kazanımlara dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği olacaktır.

Önümüzdeki on yıla ilişkin fırsat ve risk dengesini değerlendirdiğimizde, üç eğilim öne çıkmaktadır. İlk olarak, Orta Koridor'un (Türkistan-Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye-Avrupa güzergâhının) jeopolitik önem kazanması, Rusya'ya yönelik Batı yaptırımlarının Avrasya ticaret yollarını yeniden şekillendirdiği bir dönemde, denize kıyısı olmayan Kırgızistan'ı alternatif güzergâh arayışlarına daha açık hale getirmekte; bu durum Türkiye'nin ulaştırma ve lojistik alanındaki yatırım fırsatlarını genişletme potansiyeli taşımaktadır.

İkinci olarak, Türk Devletleri Teşkilatı›nın kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi ve kapsamlı stratejik ortaklığın somut yatırım projelerine dönüştürülmesi, Ankara›nın

Эскертүү: Бул таблицада булактардан датасы жана мазмуну боюнча текшерилген негизги байланыш пункттары гана келтирилген; ал эки өлкөнүн ортосундагы бардык расмий сапарлардын толук тизмеси эмес.

7. Экономикалык мамилелердин саясий өлчөмү

Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелери саясий риториканын интенсивдүүлүгүнө салыштырмалуу узак убакыт бою жөнөкөй деңгээлде калып келген; бул асимметрия мамилелердин эң көп сынга алынган аспектилеринин бири болуп келген. Совет Союзунун кулашынан кийин дароо эле Кыргызстан мурдагы борборлоштурулган пландоо системасынан эркин базар экономикасына өтүүнүн соккусуна дуушар болуп, 1991–1995-жылдары ИДПсынын болжол менен жарымын жоготту (Akıncı and Azkholova, 2020, p. 722; Karimshakov, 2017). Бул олуттуу кыскаруу Кыргызстандын чет элдик инвестицияларга болгон структуралык көз карандылыгын жана соода өнөктөштөрүн диверсификациялоону күчөттү; бирок өлкөнүн чакан ички базары, деңизге чыгуу жоктугу жана чектелген өнөр жай инфраструктурасы да чет элдик инвесторлордун кызыгуусуна тоскоолдук кылды.

Кастамону университетинин Экономика жана башкаруу илимдери факультетинин журналында жарыяланган

Bişkek nezdindeki itibarını, yalnızca kültürel bir ortak değil, aynı zamanda güvenilir bir kalkınma finansmanı kaynağı olarak da pekiştirebilir.

Üçüncü olarak ise Kırgızistan›ın kronikleşmiş iç siyasi kırılganlığı -Caparov yönetimi altında nispi bir konsolidasyon sağlanmış olsa da- ilişkilerin orta ve uzun vadeli öngörülebilirliği açısından en büyük risk faktörü olmaya devam etmektedir. Bu bakımdan Türkiye›nin, ilişkileri belirli bir liderlik kadrosuna değil, karşılıklı kurumsal bağımlılık yaratan somut projelere -ortak sanayi bölgeleri, ulaştırma koridorları, üniversite ve sağlık kurumları gibi- dayandırmaya devam etmesi, ilişkilerin gelecekteki siyasi dalgalanmalara karşı dayanıklılığını artıracak en rasyonel stratejik tercih olarak görünmektedir.

Инанçlı, Konak жана Aşimova (2015) тарабынан жүргүзүлгөн структуралык жана сектордук анализ көрсөткөндөй, эки өлкөнүн ортосундагы эки тараптуу соода 2000-жылдан бери өсүү тенденциясын көрсөткөнү менен, анын толук потенциалынан төмөн бойдон калууда. Бул талдоо соода белгилүү бир товардык топтордо – өзгөчө текстиль, зер буюмдар жана машина куруу секторлорунда – топтолгонун жана сооданын сектордук ар түрдүүлүгү чектелүү бойдон калганын көрсөтөт (Инанçlı, Konak жана Aşimova, 2015). Akıncı жана Azkholova (2020, 723-бет) топтогон маалыматтар 1991–2011-жылдар аралыгында кол ко-

Tablo 3. Dönemsel Karşılaştırma: Türkiye Dış Politikası, Kırgızistan İç Siyaseti ve İkili İlişkiler

Dönem	Türkiye Dış Politikası	Kırgızistan İç Siyaseti	İkili İlişkilere Etkisi
1991-2000	Özal'ın Türk dünyası açılımı; sınırlı kaynaklarla geniş coğrafyaya yönelme	Akayev döneminde göreli istikrar ve piyasa reformları	Kurumsal temellerin (Manas Üniversitesi, TİKA, ilk anlaşmalar) atılması
2001-2009	AK Parti sonrası çok yönlü dış politika arayışı; Davutoğlu'nun stratejik derinlik doktrininin olgunlaşması	Akayev'in iktidarını güçlendirme çabaları; 2005 Lale Devrimi	Söylemsel yakınlığın sürmesi; ilk rejim değişikliği krizinin süreklilikçi yaklaşımla aşılması
2010-2016	Aktif kriz diplomasisi; bölgesel istikrar aktörü rolü	2010 Devrimi, Oş çatışmaları, Atambayev ve Ceenbekov dönemleri	En yoğun üst düzey ziyaret trafiği; ekonomik ve kurumsal derinleşme; FETÖ geriliminin başlangıcı (2016 sonrası)
2017-2020	FETÖ ile mücadelenin dış politikanın öncelikli güvenlik gündemine yerleşmesi	Ceenbekov döneminde kısmi normalleşme; 2020 siyasi krizi	Kademeli okul devri süreci; ilişkilerde temkinli ama istikrarlı ilerleme
2021-2026	Türk Devletleri Teşkilatı'nın güçlendirilmesi; kapsamlı stratejik ortaklık modeli	Caparov döneminde başkanlık sistemi ve göreli konsolidasyon	FETÖ meselesinin kapanışı; kapsamlı stratejik ortaklığa geçiş; 5 milyar dolarlık ticaret hedefi

KAYNAKÇA

Abdiyeva, R., Ganiyev, C. ve Baygonuşova, D. (2017). Kırgızistan Ekonomisinin Genel Durumu. C. Buyar (Ed.), Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset içinde (s. 157-175). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Ağgün, K. (2017). Türkiye-Kırgızistan Eğitim, Bilim ve Kültürel İlişkileri. C. Buyar (Ed.), Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset içinde (s. 427-437). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Akıncı, A. ve Azkholova, A. (2020). Türkiye-Kırgızistan İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını. International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, 6(23), 716-729. http://dx.doi.org/10.26728/ideas.328

Almambetov, A. (2016, 21 Kasım). Как живут ванские кыргызы. Kloop.kg. https://kloop.kg/blog/2016/11/21/my-zaby-vaem-kyrgyzskij-yazyk-vanskie-kyrgyzy/

Anadolu Ajansı. (2017, 25 Haziran). Orta Asya'nın en büyük camisi Kırgızistan'da tamamlandı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-nin-en-buyuk-camisi-kirgizistan-da-tamamlandi-/848739

Anadolu Ajansı. (2021, 17 Mayıs). Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ticaret hacminde hedef 1 milyar dolar. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-ile-turkiye-arasindaki-ticaret-hacminde-hedef-1-milyar-dolar/2244088

Anadolu Ajansı. (2024, 31 Aralık). Türkiye Maarif Vakfından Kırgızistan'da FETÖ

юлган сегиз негизги экономикалык келишим жана протокол аркылуу сооданын укуктук алкагы акырындык менен кеңейгендигин көрсөтөт – Экономикалык жана соода кызматташтыгы боюнча протоколдон баштап (1991) Экономикалык жана соода кызматташуу протоколунан баштап 2011-жылдагы Кыргыз-Түрк өнөр жай аймактары боюнча протоколго чейин (1991–2011) – соода үчүн укуктук алкакты акырындык менен кеңейтти. Бирок 2019-жылга карата эки тараптуу соода көлөмү 473,8 миллион доллар бойдон калды, жана мамлекет башчыларынын деңгээлинде бул көрсөткүчтү 1 миллиард долларга жеткирүү максаты коюлган (Anadolu Agency, 2021). 2021-жылдын май айында Анкарадагы Кыргызстандын элчиси Кубанычбек Өмүралиевдин билдирүүсүнө караганда, COVID-19 пандемиясына карабастан 2020-жылы эки тараптуу соода көлөмү 507 миллион долларга жеткен (Anadolu Agency, 2021).

Түркиянын Соода министрлигинин (2026) учурдагы өлкө профили боюнча маалыматы бул максат олуттуу түрдө ашып кеткенин көрсөтөт, бирок соодадагы структуралык теңсиздиктер сакталып жатат. 2025-жылы Түркиянын Кыргызстанга экспорту болжол менен 1,34 миллиард долларды түзсө, Кыргызстандан импорт 304 миллион долларды түздү; жалпы соода көлөмү 1,645 миллиард долларга жетти (Түркиянын Соода министрлиги, 2026, б. 12).

okullarının devriyle ilgili açıklama. https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-maarif-vakfindan-kirgizistanda-feto-okullarinin-devriyle-ilgili-aciklama/3439104

Ankahaber. (2024, 5 Kasım). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kırgızistan'da Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 6'ncı Toplantısı'na katıldı. https://ankahaber.net/haber/detay/cumhurbaskani_erdogan_kirgizistanda_yuksek_duzeyli_stratejik_isbirligi_konseyi_6nci_toplantisina_katildi_203848

Avrasya İncelemeleri Merkezi [AVİM]. (2026, 16 Ocak). Kırgızistan ile Türkiye Arasında 2026 İşbirliği Gündemi Bişkek›te Görüşüldü. TRT Avaz. https://avimbulten.org/tr/Bulten/KIRGIZISTAN-ILE-TURKIYE-ARASINDA-2026-ISBIRLIGI-GUNDEMI-BISKEK-TE-GORUSULDU

Balcı, B. (2014, 4 Şubat). The Gülen Movement and Turkish Soft Power. Carnegie Endowment for International Peace. https://carnegieendowment.org/research/2014/02/the-gulen-movement-and-turkish-soft-power

Chotaev [Çotaev], Z. (2021). Kırgızistan Dış Politikasında Türkiye ile İlişkilerine Genel Bakış. Reforma, 3(91), 51-61.

Çotaev, Z. (2017). Kırgızistan'ın Dış Politikası: Devam Eden ve Değişen Eğilimler. C. Buyar (Ed.), Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset içinde (s. 319-375). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Dastanbek, U. R. (2018). Pamir Dağlarından Van'a Yerleşen Kırgızlar. Ortalık Haber Ajansı. https://orhaajans.com/pamir-daglarindan-vana-yerlesen-kirgizlar/

Түркиянын Кыргызстандын жалпы тышкы соодасындагы үлүшү салыштырмалуу аз бойдон калууда: 2025-жылдагы көрсөткүчтөр боюнча, Түркия Кыргызстандын экспортторунда 2,8 пайыздык үлүш менен сегизинчи орунда, ал эми импортторунда 3,1 пайыздык үлүш менен алтынчы орунда турат; Россия, Кытай, Казакстан жана Өзбекстан сыяктуу аймактык оюнчулар Кыргызстандын тышкы соодасында үстөмдүк кылууда (Түркиянын Соода министрлиги, 2026, 8–10, 16-беттер).

Бул таблица Түркиянын саясий жана маданий таасири менен анын Кыргыз экономикасына тийгизген соода таасиринин ортосундагы асимметрия 35 жылдык мамилелерге карабастан толук чечилбегенин көрсөтүп турат; Мунун негизги себеби — Кыргызстандын тышкы соодасы географиялык жана тарыхый жактан Евразия Экономикалык Биримдигинин мүчөлөрү — Россия менен Казакстандын, ошондой эле Кытайдын аймактык экономикалык таасирине структуралык жактан көз каранды бойдон калууда.

Андан айырмаланып, түз инвестициялар жаатында Түркиянын орду андан да көрүнүктүү. Чотаевдин (2017, 335-бет) баамында, Түркиялык компаниялардын Кыргызстандагы түз инвестицияларынын жалпы көлөмү болжол менен 1 миллиард долларды түзөт, бул өлкөдөгү жал-

Derviş, L. (2017). Türk-Kırgız İlişkileri Hakkında Türkiye'de Yapılan Çalışmalara Dair Genel Bir Değerlendirme. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (20), 587-607. https://doi.org/10.9775/kausbed.2017.034

Euronews. (2020, 15 Ekim). Kırgızistan Cumhurbaşkanı Ceenbekov istifa etti. https://tr.euronews.com/2020/10/15/k-rg-zistan-cumhurbaskan-ceenbekov-istifa-etti

İnançlı, S., Konak, A. ve Aşimova, Z. (2015). Türkiye-Kırgızistan Ekonomik İlişkilerinin Dış Ticaret Üzerine Yapısal ve Sektörel Olarak Yansımaları. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 111-124.

Kalfazade, S. (2002). Kırgızlar Türbesi. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 25, s. 445-446). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/kirgizlar-turbesi

Karimşakov, K. (2017). Kırgızistan'da Bağımsızlık Sonrası Geçiş Döneminde Ekonomik Reformlar ve Performans. C. Buyar (Ed.), Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset içinde (s. 177-223). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Musabay, P. (2009). [Kitap değerlendirmesi: Erica Marat, The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After]. Uluslararası İlişkiler, 6(22), 151-154.

NTV. (2026). Türk Devletleri Teşkilatı nedir? Türk Devletleri Teşkilatı'nın üyeleri hakkında bilgiler. https://www.ntv.com.tr/turkiye/turk-devletleri-teskilati-nedir-

пы чет элдик инвестициялардын болжол менен 35 пайызына барабар. Түркияга таандык компаниялардын ишмердүүлүгү негизинен жогорку капиталдык интенсивдүүлүктү талап кылбаган кызмат көрсөтүү секторуна топтолсо да, курулуш секторунда инвестициялардын таасири андан да ачык байкалат (Abdiyeva, Ganiyev жана Baygonuşova, 2017). Убакыт өтүү менен инвестициялардын тенденциясы да бул туруктуулукту колдойт: бул инвестициялык профил Түркиянын Кыргыз экономикасындагы ролу соодага караганда түз капитал жана кызмат экспорттору ( ) аркылуу көбүрөөк калыптанарын көрсөтөт; бул саясий мамилелердин интенсивдүүлүгүн конкреттүү экономикалык шарттарга айлантуу аракеттери салыштырмалуу туруктуураак жол – тактап айтканда ири инфраструктуралык жана кызмат көрсөтүү инвестициялары – аркылуу жүргүзүлгөнүн билдирет.

Кыргыз экономикасынын структуралык назиктиги Түркия менен экономикалык мамилелердин потенциалын баалоодо эске алынбай калбашы керек болгон контекст болуп саналат. Түркиянын Соода министрлигинин (2026, б. 7) маалыматына ылайык, Кыргызстан — алтын экспортуна катуу көз каранды, өнүгүп келе жаткан чакан экономика; өлкө калктын жан башына ИДП көрсөткүчү боюнча Тажикстандан кийин аймакта экинчи орунда турат. 2024–2025-жылдары катталган

turk-devletleri-teskilatinin-uyeleri-hakkinda-bilgileri,CLFMmvaQXE-hOPKBN4zgLA

Pulaşlı, H. (2023). Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinde dönüşüm: Kimlik, siyaset ve ekonomi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kapadokya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü.

Saray, M. (2006). Türkiye ve Yakın Komşuları. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Say, B. (2022). Kırgızistan'da Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarı, Y. (2011, 1 Aralık). Yeni Cumhur-

болжол менен 11 пайыздык жогорку өсүү темпинин негизги кыймылдаткычтары ички керектөө, мамлекеттик жана жеке сектордогу реалдуу эмгек акынын өсүшү, керектөө насыяларынын кеңейиши жана эмгек миграциясынан келген акча которуулары — айрыкча Россия менен Казакстанда иштеген кыргыз жарандарынын которуулары, алар ИДПнын 16 пайыздан ашыгын түзөт (Түркия Республикасынын Соода министрлиги, 2026, 7-бет). Бул сүрөт Кыргызстандын экономикалык туруктуулугу бир гана тышкы өнөктөш, анын ичинде Түркия менен соодага эмес, аймактык эмгек мобилдүүлүгүнө жана товар бааларына көз каранды эке-

başkanı Almazbek Atambayev ve Türkiye-Kırgızistan İlişkileri. ORSAM. https://orsam.org.tr/yayinlar/yeni-cumhurbaskani-almazbek-atambayev-ve-turkiye-kirgizistan-iliskileri/

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2018a, 31 Ağustos). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Cumhuriyet Merkez İmam Serahsi Camii'nin Açılış Törenine Katıldı. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96360/cumhurbaskani-erdogan-cumhuriyet-merkez-imam-serahsi-camii-nin-acilis-torenine-katildi

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2018b, Eylül). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Dünya Göçebe Oyunları Açılış Töreni'ne Katıldı. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/139897/cumhurbaskani-erdogan-dunya-gocebe-oyunlari-acilis-toreni-ne-katildi

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Türkiye - Kırgızistan Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri. Erişim: 2026. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2010a, 12 Haziran). No: 130, Kırgızistan'daki Olaylar Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-130_-12-haziran-2010.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2010b, 30 Eylül). No: 210, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Kırgızistan'ı Ziyareti Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-210_-30-eylul-2010_-disisleri-bakani-ahmet-davutoglu_nun-kirgizistan_i-ziyareti-hk_.tr.mfa

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2026). Kırgızistan Ülke Profili. Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.

нин көрсөтөт; бул структуралык көз карандылык Түркиянын экономикалык дипломатиясы үчүн негизги чектөөлөрдүн бири бойдон калууда.

2024-жылдын 5-ноябрында өткөн Жогорку деңгээлдеги Стратегиялык Кызматташтык Кеңешинин алтынчы жыйынында эки өлкө эки тараптуу соода көлөмүн ошол кездеги болжол менен 2 миллиард доллардан 5 миллиард долларга чейин көбөйтүүнү максат кылганын жарыялашты (Ankahaber, 2024). 2025-жылдын аягындагы расмий соода статистикасына ылайык катталган 1,645 миллиард долларлык соода көлөмү менен салыштырганда, бул максатка жетүү үчүн дагы деле олуттуу аралык бар экени ачык көрүнөт.

8. Көп тараптуу дипломатия

Түркия менен Кыргызстандын эки тараптуу мамилелери түрк дүйнөсүн институционалдаштыруунун ажырагыс бөлүгүнө айланды. Бул институционалдаштыруу процесси 1990-жылдардын ортосунан бери кадам-кадам курулган алкакта негизделген. Бул процесстин негизи 1993-жылы Түркия, Кыргызстан, Казакстан, Түркмөнстан, Өзбекстан жана Азербайжан ортосунда түзүлгөн ТҮРКСОЙ болду; Маданият жана искусство тармагындагы жалпы мурастарды сактоону көздөгөн бул уюм түрк дүйнөсүн институционалдаштырууда биринчи саясий эмес, маданий негиздеги кадам бо-

TERAM (Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi). (2021, 10 Nisan). Türkistan'da FETÖ'nün Ayak İzleri: Kırgızistan'da Neler Oluyor? https://www.teram.org/Icerik/orta-asya-da-feto-nun-ayak-izleri-kirgizistan-da-neler-oluyor-92

Tongut, S. ve Yavuz, C. (2014). Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Sonra Kırgızistan ile İlişkilerde Türk Medyası: TRT-Avrasya, TRT-Türk ve TRT-Avaz. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(3), 133-145.

Ünal, L. (2010). Cumhuriyet dönemi Türkiye-Kırgızistan ilişkileri [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

луп саналат (Akıncı and Azkholova, 2020, p. 721).

Бирок саясий институционалдашуунун негизи Түрк тилдүү мамлекеттердин кызматташтык кеңеши (Түрк кеңеши) аркылуу түзүлгөн, ал 2009-жылы Азербайжан, Казакстан, Кыргызстан жана Түркия ортосунда түзүлгөн Нахчыван келишими менен негизделген (NTV, 2026). Бул уюмдун төрт негиздөөчү мүчөсүнүн бири катары Кыргызстан башынан бери түрк дүйнөсүн институционалдаштыруу-га катышып келет. 2008-жылы түзүлгөн Түрк тилинде сүйлөгөн өлкөлөрдүн Парламенттик Ассамблеясы (TÜRKPA) мүчө мамлекеттердин парламенттеринин мыйзам чыгаруусун гармониялаштыруу-ну жана эл аралык аренада бирдиктүү көз карашты иштеп чыгууну көздөгөн; 2010-жылы түзүлгөн Түрк Кеңешинин алкагында 2011-жылы Түрк Бизнес Кеңеши, андан соң Түрк Маданият жана Мурастар Фонду жана Түрк Академиясы түзүлгөн (TWESCO) 2012-жылы, Түрк университеттеринин союзу 2013-жылы жана Аскердик статусу бар Евразиялык укук коргоо органдарынын уюму (TAKM) 2013-жылы (Akıncı and Azkholova, 2020, p. 721). 2021-жылдын ноябрында Стамбулда өткөн саммиттин алкагында Түрк Кеңешинин аты Түрк Мамлекеттери Уюму (ТМУ) деп өзгөртүлдү; бул аталыш өзгөрүү уюмдун таза маданий жана кеңешүүчү платформадан экономикалык жана саясий координация боюнча манда-

ты бар кеңири эл аралык уюмга айлануу-га болгон чечкиндүүлүгүн чагылдырат. 2024-жылдын ноябрь айында Бишкекте Кыргызстан тарабынан өткөрүлгөн Түрк мамлекеттери уюмунун 11-саммити бул өзгөрүүнү жана уюм ичиндеги Кыргыз-стандын өсүп жаткан көрүнүктүүлүгүн көрсөткөн индикатор болду (Ankahaber, 2024).

Көп тараптуу дипломатиянын дагы бир негизги устуну – Кыргызстандагы TİKAнын өнүгүү иш-чаралары. 1992-жылы түзүлгөн TİKA 1992–2024-жылда-ры Кыргызстанда дээрлик миңдей дол-боорду ишке ашырды; бул долбоорлор саламаттыкты сактоо (анын ичинде Эр-доган Достук ооруканасы), билим берүү, айыл чарба жана айылдык өнүгүү тар-мактарын камтыйт (Ankahaber, 2024). TIKAнын иш-чаралары эки тараптуу өнүгүү кызматташтыгы аркылуу Түркия-нын « » көп тараптуу институционал-дык дипломатиясын толуктап, коомдук деңгээлде түз катышууну жеңилдеткен жогорку көрүнүктүү курал болуп сана-лат. Мындан тышкары, Бириккен Улут-тар Уюму, ЕХУ (Европа Коопсуздук жана Кызматташтык Уюму), Экономикалык Кызматташтык Уюму жана Көз каран-дысыз Мамлекеттер Биримдиги сыяктуу көп тараптуу алкакта Кыргызстан кээ-де Түркиянын позициясына дал келген, кээде андан айырмаланган позиция-ларды карманат; Атап айтканда, Россия же-текчилик кылган Евразия экономикалык

союзуна жана Коллективдик коопсуздук келишими уюмуна мүчө болуп туруусу Бишкектин көп кырдуу/көп векторлуу тышкы саясат ыкмасынын чектерин да аныктайт (Түркия соода министрлиги, 2026, б. 3). Бул көп векторлуу ыкма Кыргызстан Түркия менен мамилесин Россия жана Кытай менен мамилелеринин альтернативасы катары эмес, аларды толуктоочу катары көрсөтөөрүн көрсөтөт; бул болсо аймактагы Анкаранын тааасиринин структуралык чектерин аныктайт.

Диндик жана спорттук дипломатия каналдары да бул көп тараптуу архитектуранын бир бөлүгүн түзөт. Осман архитектуралык стилинде курулган Бишкек Республика Борбордук Имам Серахси мечитинин курулушу 2012-жылы башталган жана 2017-жылдын ортосунда аяктаган (Anadolu агенттиги, 2017); мечиттин расмий ачылышы 2018-жылдын 31-августунда, Кыргызстандын Эгемендүүлүк күнүнө туура келип өткөрүлдү (Түркия Республикасынын Президенттик Аппараты, 2018a).

Ошондой эле, 2012-жылы Кыргыз Республикасынын демилгеси менен ачылып, сексен өлкөдөн 3000дөн ашык спортчу катышкан Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарынын үчүнчү жолу өткөрүлүшү 2018-жылдын 2–8-сентябрында Чолпон-Ата (Ысык-Көл облусу) шаарында өттү; Президент Режеп Тайип Эрдогандын ачылыш аземине жеке катышуусу

Түркия Кыргызстандан чыккан көп тараптуу маданий демилгелерди өз аралык принцибине ылайык колдой турганын көрсөттү (Түркия Республикасынын Президенттиги, 2018б).

Кыргызстан бул көп тараптуу маданий демилгелердин кабыл алуучусу гана эмес, аларды өткөрүүчү да болуп келген: 2012-жылдын август айында Кыргызстанда өткөн Түрк Кеңешинин (азыркы ТДТ) экинчи саммити «Билим, илим жана маданий кызматташтык» темасына арналган, жана бул саммиттин алкагында Түрк академиясына эл аралык уюм статусу ыйгарылган; уюмдун «Жаштар жана спорт» темасындагы 6-саммити да Кыргызстанда өткөрүлдү (Pulaşlı, 2023, 56, 58–59-беттер). Маданий дипломатиянын дагы бир көрсөткүчү катары Ош шаары 2019-жылы «Түрк дүйнөсүнүн маданий борбору» деп жарыяланган (Pulaşlı, 2023, б. 49, 4-таблица).

9. Негизги этаптар

Түркия–Кыргызстан мамилелеринин отуз беш жылдык тарыхын карап чыкканда, бул мамилелердин жүрүшүн түбөлүккө өзгөрткөн бир катар бурулуш учурларды аныктоого болот. Бул бурулуш учурлардын жалпы өзгөчөлүгү – алар дипломатиялык протоколду гана эмес, эки өлкөнүн бири-бирин кабыл алуусун жана кызматташтыктын мүнөзүн да өзгөрткөн.

1991-жылы көз карандысыздыктын

жарыяланышы жана андан кийинки Түркиянын аны таануусу мамилелердин башталышы болуп, кийинки отуз беш жыл үчүн «бир тууган эл» дискурсун нормативдик алкак катары бекемдеди. 2005-жылдагы «Тюльпан революциясы» Түркиянын Туркистандагы режим алмашууларына карата кабыл ала турган прагматикалык жана үзгүлтүксүздүккө багытталган мамилесинин биринчи сыноосу болуп, бул ыкма кийинки кризистерде кайталанып туруучу модель болорун камсыз кылды. 2010-жылдагы революция жана Ош окуялары Түркиянын Кыргызстанга болгон мамилесин пассивдүү байкоодон активдүү кризистик дипломатияга өзгөрттү; кризистен кийин президент Эрдогандын чет өлкөлүк лидерге жасаган алгачкы сапары Анкаранын аймактык туруктуулукту камсыздоочу актор экени тууралуу дооматын бекемдеди. 2016-жылдын 15-июль күнү болгон төңкөрүш аракет жана андан кийинки FETÖ процесси эки тараптуу мамилелердин тарыхындагы эң узак чыңалуу мезгилин ачты; бул бурулуш 2024-жылдын декабрында SAPAT мектептерин Маариф фондуна өткөрүп берүү менен, сегиз жылдан ашык сүйлөшүүлөрдөн жана этап-этап өткөрүп берүү процессинен кийин жыйынтыкталды. Акырында, 2024-жылдын 5-ноябрында Жогорку деңгээлдеги Стратегиялык кызматташтык кеңешинин алтынчы жыйынында эки тараптуу мамилелер

«кеңири стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлине көтөрүлүп, бул отуз үч жылдык институционалдаштыруу процессинде жетишилген эң жогорку баскычты билдирет жана кийинки он жылдыктын алкагын негизинен аныктайт.

2-таблица. Түркия–Кыргызстан мамилелериндеги негизги саясий этаптар

Жыл	Саясий окуя	Мааниси	Эки тараптуу мамилелерге тийгизген таасири
1991	Кыргызстандын көз карандысыздыгын жарыялоосу жана Түркиянын аны таануусу	Мамилелердин түптөлүшү	Дипломатиялык мамилелердин укуктук алкагын түзүү жана элчиликтерди ачуу
1995–1997	Кыргызстан-Түркия Манас университетинин түзүлүшү жана окутуунун башталышы	Туруктуу билим берүүнү институционалдаштыруунун башталышы	Адамдык капитал жана маданий дипломатия тармактарындагы эң узак мөөнөттүү инвестицияны түзүү
2005	Тюльпан революциясы	Режим алмашуунун биринчи кризиси	Түркиянын режим алмашууларга карата үзгүлтүксүздүккө багытталган/прагматикалык позициясынын биринчи сыноосу
2010	Апрель революциясы жана Ош улуттук кагылышуулары	Экинчи жана эң оор режим алмашуу кризиси	Түркиянын активдүү кризистик дипломатияга өтүүсү; Давутоглу менен Эрдогандын сапарлары
2011	Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин түзүлүшү	Институционалдык алкакты түзүү	Мамилелер туруктуу, алдын ала болжолдонгон саммиттик механизмге ээ болду
2016	15-июлдагы төңкөрүш аракет	Эң узакка созулган чыңалуу булагынын пайда болушу	FETÖ маселеси эки тараптуу мамилелерде борбордук орунду ээледи
2020	Октябрь саясий кризис, Атамбаевдин кызматтан кетүүсү, Капаровдун бийликке келиши	Үчүнчү бийлик алмашуу	Өкмөттүн башкаруу системасын президенттик системага өткөрүү; FETÖ маселесин акыркы чечимге жеткирүү үчүн негиз салуу
2024-жылдын декабрь айы	SAPAT мектептерин Maarif фондуна өткөрүү	FETÖ маселесинин натыйжалуу жабылышы	Сегиз жылдан ашык убакыттан бери созулуп келген жаңжалды чечүү; билим берүү тармагында ишенимди калыбына келтирүү
2024-жылдын 5-ноябры	6-чы YDSİK жыйыны жана «кеңири стратегиялык өнөктөштүккө» өтүү	Мамилелердин чокусу	19 документке кол коюлуп, соода максаты 5 миллиард долларга көтөрүлүп, Эрдоган Достук ооруканасынын ачылышы

10. Жалпы баа берүү

Түркия менен Кыргызстандын отуз беш жылдык саясий мамилелеринин балансы татаал көрүнүштү чагылдырат: көптөгөн ийгиликтер менен бирге структуралык чектөөлөрдү да камтыйт. Бул мамилелердин эң көрүнүктүү жетишкендиги – улантуу: Кыргызстандын көз карандысыздык алгандан кийинки тарыхында үч жолу режим алмашканына, төңкөрүш аракеттен улам узакка созулган дипломатиялык чыңалууга жана терең экономикалык кризистерге карабастан, Түркия менен дипломатиялык мамилелер эч качан үзүлгөн жок; тескерисинче, алар уламдан-улам институционалдашып баратат.

Бул үзгүлтүксүздүк негизинен Анкаранын прагматикалык ыкмасынын натыйжасы болуп саналат, ал белгилүү бир саясий жетекчиликке эмес, мамлекеттин институционалдык үзгүлтүксүздүгүнө инвестиция салат; бирок ошондой эле эки коомдун тилдик, тарыхый жана маданий жакындыктары саясий термелүүлөрдөн жогору турган «структуралык капиталдын» формасын түзөрүн көрсөтөт. Билим берүү тармагындагы Манас университети жана Түркия стипендия программасы; өнүгүү кызматташтыгындагы TİKAнын дээрлик миңге жакын долбоору; саламаттык сактоо тармагындагы Эрдоган достук ооруканасы сыяктуу конкреттүү институционалдык инвестиция-

лар – бул үзгүлтүксүздүктүн көрүнүп турган натыйжалары.

Бирок бул мамилелердин чектөөлөрү да алардын жетишкендиктери сыяктуу эле ачык көрүнөт. Экономикалык байланыштардын көлөмү көп жылдар бою саясий риториканын интенсивдүүлүгүнөн алда канча артта калды; 2025-жылга карата 1,645 миллиард долларлык соода көлөмү Түркияны Кыргызстандын жалпы тышкы соодасында Россиядан, Кытайдан, Казакстандан жана Өзбекстандан кийинки орунда калтырат. Бул абал Түркиянын Түркистандагы маданий жана саясий таасири ар дайым анын экономикалык мүмкүнчүлүктөрүнө шайкеш болбогонун көрсөтөт; Чындыгында, Түркиядагы түрк-кыргыз мамилелери боюнча академиялык изилдөөлөрдүн библиографиялык серепине негизделген баалоолор көрсөткөндөй, бул мамилелердин тилдик жана билим берүүчү аспектилери академиялык чөйрөдө чоң кызыгууну жаратса, укук, искусство жана салыштырмалуу саясат ( ) сыяктуу тармактар адабиятта олуттуу түрдө четте калган; Бул көңүл бурулбагандык түздөн-түз эмес түрдө илимий билимди өндүрүү бул мамилелердин экономикалык жана укуктук аспектилерине караганда символикалык-маданий өлчөмүнө көбүрөөк инвестиция салганын тастыктайт (Derviş, 2017, б. 592).

FETÖ маселесинин сегиз жылдан ашык убакытты камтыган жүрүшү Түр-

киянын Туркистандагы өнөктөштөрүн өзүнүн улуттук коопсуздук артыкчылыктарына шайкеш келтирүүдө структуралык кыйынчылыктарга дуушар болуп келгенин ачык көрсөттү. Бул процесс учурунда Кыргызстандын этияттуу позициясы ресурстары чектелген чакан мамлекеттердин ички туруктуулугун жана суверендүүлүк түшүнүгүн сактоо менен бирге, негизги өнөктөштөрүнүн талаптарын өзүнүн убактысында аткарууну артык көрөрүн көрсөтүп турат. Бул маселе акыры 2024-жылдын декабрында Маариф фондун өткөрүп берүү менен чечилгени мамилелердеги кризистерди тез эмес болсо да кайтарылгыс үзүлүүгө алып барбастан башкаруу жөндөмдүүлүгүнүн далили катары каралышы мүмкүн.

2024–2026-жылдар аралыгы эки тараптуу мамилелерде жаңы доордун башталышы катары каралышы мүмкүн. Кеңири стратегиялык өнөктөштүккө өтүү, FETÖ маселесин чечүү жана 5 миллиард долларлык соода максатын коюу келе жаткан он жылдыктын күн тартибин ири деңгээлде аныктап жатат. 2026-жылдын ичинде жогорку деңгээлдеги сапарларды пландаштырууга арналган 2026-жылдын январь айында Бишкекте өткөн жыйын бул кыймылдуулуктун уланып жатканын көрсөтүп турат (AVİM, 2026).

Бирок бул мамилелерге түзүмдүк тоскоолдуктар – Кыргызстандын деңизге

чыгуу жолу жок географиялык абалы, аймактагы Россия менен Кытайдын үстөм экономикалык таасири, айыл чарба жана мигрант жумушчулардын акча которууларына көз каранды Кыргыз экономикасынын назик мүнөзү жана кайталанып туруучу ички саясий туруксуздуктун мүмкүнчүлүгү – жакынкы мезгилде да сакталып калат. Бул структуралык чектөөлөргө дуушар болгондо, Түркиянын эң күчтүү куралы экономикалык жактан Россия жана Кытай менен атаандашуу эмес, билим берүү, саламаттыкты сактоо, өнүгүү боюнча кызматташтык жана маданий дипломатия сыяктуу тармактарда адистешүүнү улантуу болуп саналат — бул тармактар салыштырмалуу аз капитал талап кылат, бирок узак мөөнөттүү социалдык таасирди жаратат.

35 жылдык тажрыйба көрсөткөндөй, Түркия–Кыргызстан мамилелеринин бекемдиги эки мамлекеттин күчтөрүнүн асимметриясынан эмес, эки коомдун ортосундагы тарыхый жана маданий жакындыкты сактап келген чыдамкайлыгынан келип чыгат, ал саясий кризистерден ашат; кийинки он жылдыктагы негизги сыноо – бул социалдык капиталды кеңири стратегиялык өнөктөштүктүн алкагында туруктуу экономикалык жана институционалдык пайдага айлантууга болобу же болбособу.

Келе турган он жылдын мүмкүнчүлүктөрү менен тобокелдиктеринин тең

салмактуулугун баалаганда, үч тенденция өзгөчө көрүнүп турат. Биринчиден, Россияга каршы Батыштын санкциялары Евразия соода жолдорун кайрадан түзүп жаткан учурда Орто коридордун (Түркestan–Каспий–Түштүк Кавказ–Түркия–Европа маршруту) геосаясий маанисинин өсүшү деңизге чыгуу жолу жок Кыргызстанды альтернативдүү маршруттарды изилдөөгө ачык кылууда; Бул абал Түркиянын транспорт жана логистика тармактарындагы инвестициялык мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө шарт түзөт.

Экинчиден, Түрк мамлекеттери уюмунун институционалдык потенциалын бекемдөө жана кеңири стратегиялык өнөктөштүктү конкреттүү инвестициялык долбоорлорго айлантуу Анкаранын Бишкектеги ордун бекемдеп, аны маданий өнөктөштөн гана эмес, өнүгүү финансылоосунун ишенимдүү булагы катары да таанытат.

Үчүнчүдөн, Капаров администрациясынын учурунда белгилүү бир деңгээлде бекемдөөгө жетишилгенге карабастан, Кыргызстандын ички саясий туруксуздугу орто жана узак мөөнөттүү мамилелердин алдын ала болжолдоого мүмкүндүк берүүчү эң чоң тобокелдик факторы бойдон калууда. Бул жагынан алганда, Түркиянын мамилелерди белгилүү бир жетекчилер курамына эмес, бири-бирине институционалдык көз карандылыкты бекемдеген конкреттүү долбоорлор-

го — мисалы, биргелешкен өнөр жай аймактары, транспорт коридорлору, университеттер жана саламаттык сактоо мекемелери — негиздөөгө басым жасап келиши келечектеги саясий термелүүлөргө каршы бул мамилелердин туруктуулугун жогорулатуу үчүн эң рационалдуу стратегиялык тандоо болуп көрүнөт.

3-таблица. Мезгил боюнча салыштырма талдоо: Түркиянын тышкы саясаты, Кыргызстандын ички саясаты жана эки тараптуу мамилелер

Мезгил	Түркиянын тышкы саясаты	Кыргызстандын ички саясаты	Эки тараптуу мамилелерге тийгизген таасири
1991–2000	Өзалдын түрк дүйнөсүнө багытталган аракеттери; чектелген ресурстарга ээ кеңири географиялык аймакка басым	Акаев доорундагы салыштырмалуу туруктуулук жана базар реформалары	Институционалдык негиздерди түзүү (Манас университети, TIKA, алгачкы келишимдер)
2001–2009	АК партиясы бийликке келгенден кийин көп кырдуу тышкы саясатты издөө; Давутоглунун «стратегиялык тереңдик» доктринасынын жетилүүсү	Акаевдин бийлигин бекемдөө аракеттери; 2005-жылдагы «Тюльпан» революциясы	Риторикалык жакындык уланды; биринчи режим алмашуу кризисин үзгүлтүксүздүккө багытталган ыкма аркылуу жеңүү
2010–2016	Кризистик активдүү дипломатия; аймактык туруксуздукту стабилдөөчү актор катары ролу	2010-жылдагы революция, Ош кагылышуулары, Атамбаев жана Чыңгысбеков доорлору	Жогорку деңгээлдеги сапарлардын эң активдүү мезгили; экономикалык жана институционалдык тереңдетүү; FETÖ менен чыңалуунун башталышы (2016-жылдан кийин)
2017–2020	FETÖгө каршы күрөш тышкы саясаттын коопсуздук күн тартибиндеги приоритетке айлануусу	Жээнбеков доорундагы жарым-жартылай нормалдашуу; 2020-жылдагы саясий кризис	Өтүүнүн акырындык процесси; мамилелерде этият, бирок туруктуу өнүгүү
2021–2026	Түрк мамлекеттери уюмун бекемдөө; кеңири стратегиялык өнөктөштүк модели	Капаров доорундагы президенттик система жана салыштырмалуу бекемдөө	FETÖ маселесин чечүү; кеңири стратегиялык өнөктөштүккө өтүү; 5 миллиард долларлык соода максаты

КӨТӨРҮЛГӨН АДАБИЯТТАР

Абдиева, Р., Ганиев, Ч. жана Байгонушова, Д. (2017). Кыргыз экономикасынын жалпы абалы. Ч. Буйар (ред.), Кыргызстан: Тарых-Коом-Экономика-Саясат (157–175-беттер). Бишкек: Кыргызстан–Түркия Манас университетинин басмасы.

Ağgün, K. (2017). Түркия–Кыргызстан мамилелери билим берүү, илим жана маданиятта. C. Buyar (ред.), Кыргызстан: Тарых–Коом–Экономика–Саясат (б. 427–437). Бишкек: Кыргызстан–Түркия Манас университетинин басмасы.

Akıncı, A. жана Azkholova, A. (2020). Түркия–Кыргызстан мамилелери: өткөнү, азыркысы жана келечеги. Эл аралык дисциплиналар: экономика жана административдик илимдер журналы, 6(23), 716–729. http://dx.doi.org/10.26728/ideas.328

Алмамбетов, А. (21-ноябрь 2016). Ван кыргыздары кандай жашайт. Kloop.kg. https://kloop.kg/blog/2016/11/21/my-zabyvaem-kyrgyzskij-yazyk-vanskie-kyrgyzy/

Анадолу агенттиги. (25-июнь 2017). Кыргызстанда Борбордук Азиянын эң ири мечити бүткөрүлдү. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-nin-en-buyuk-camisi-kirgizistan-da-tamamlandi-/848739

Anadolu Agency. (17 май 2021). Кыргызстан менен Түркиянын соода жүгүртүү

көлөмү 1 миллиард долларга жетүү максатында. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-ile-turkiye-arasindaki-ticaret-hacminde-hedef-1-milyar-dolar/2244088

Анадолу агенттиги. (31-декабрь 2024). Түркия Маариф фондунун Кыргызстандагы FETÖ мектептерин өткөрүп берүү боюнча билдирүүсү. https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-maarif-vakfindan-kirgizistanda-feto-okullarinin-devriyle-ilgili-aciklama/3439104

Ankahaber. (2024-жылдын 5-ноябры). Президент Эрдоган Кыргызстанда Жогорку деңгээлдеги Стратегиялык кызматташтык кеңешинин 6-жыйынына катышты. https://ankahaber.net/haber/detay/cumhurbaskani_erdogan_kirgizistanda_yuksek_duzeyli_stratejik_isbirligi_konseyi_6nci_toplantisina_katildi_203848

Евразия изилдөөлөр борбору [AVİM]. (2026, 16-январь). Кыргызстан менен Түркиянын 2026-жылдагы кызматташтык күн тартиби Бишкекте талкууланды. TRT Avaz. https://avimbulten.org/tr/Bulten/KIRGIZISTAN-ILE-TURKIYE-ARASINDA-2026-ISBIRLIGI-GUNDEMI-BISKEK-TE-GORUSULDU

Балджы, Б. (2014-жылдын 4-февралы). Гүлен кыймылы жана Түркиянын жумшак күчү. Эл аралык тынчтыкты каржылоо үчүн Carnegie фонду. https://carnegieendowment.org/research/2014/02/the-gulen-movement-and-turkish-soft-power

Чотаев [Çotaev], З. (2021). Кыргызстандын тышкы саясатында Түркия менен мамилелеринин жалпы серепи. Reforma, 3(91), 51–61.

Чотаев, З. (2017). Кыргызстандын тышкы саясаты: улантылып жаткан жана өзгөрүп жаткан тенденциялар. С. Буйар (ред.), Кыргызстан: Тарых–Коом–Экономика–Саясат (319–375-беттер). Бишкек: Кыргызстан–Түркия Манас университетинин басмасы.

Dastanbek, U. R. (2018). Памир тоолорунан Ванга көчүп келген кыргыздар. Ortalık News Agency. https://orhaajans.com/pamir-daglarindan-vana-yerlesen-kirgizlar/

Derviş, L. (2017). Түркияда жүргүзүлгөн түрк-кыргыз мамилелери боюнча изилдөөлөрдүн жалпы баалоосу. Кавказ университетинин Социалдык илимдер институтунун журналы, (20), 587–607. https://doi.org/10.9775/kausbed.2017.034

Euronews. (2020-жылдын 15-октябры). Кыргыз президенти Жеенбеков кызматтан кетти. https://tr.euronews.com/2020/10/15/k-rg-zistan-cumhurbaskan-ceenbekov-istifa-etti

Инанçlı, S., Konak, A. жана Aşimova, Z. (2015). Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелеринин тышкы соододогу түзүлүштүк жана сектордук чагылыштары. Экономика жана башкаруу илимдери факультетинин журналы, Кастамону университети, 8(2), 111–124.

Калфазаде, С. (2002). Кыргыз мазары. TDV Ислам энциклопедиясы (25-том, 445–446-беттер). Стамбул: Ислам изилдөөлөрү борбору, Түркия дин иштери башкармалыгы. https://islamansiklopedisi.org.tr/kirgizlar-turbesi

Карамшаков, К. (2017). Кыргызстанда көз карандысыздыкка өтүү мезгилиндеги экономикалык реформалар жана натыйжалар. С. Буйар (ред.), Кыргызстан: Тарых–Коом–Экономика–Саясат (бет 177–223). Бишкек: Кыргызстан–Түркия Манас университетинин басмасы.

Мусабай, П. (2009). [Китеп сын-пики-

ри: Эрика Марат, *Тюльпан революциясы: Кыргызстан бир жылдан кийин*]. *Эл аралык мамилелер*, 6(22), 151–154.

NTV. (2026). Түрк мамлекеттеринин уюму деген эмне? Түрк мамлекеттеринин уюмунун мүчөлөрү жөнүндө маалымат. https://www.ntv.com.tr/turkiye/turk-devletleri-teskilati-nedirturk-devletleri-teskilatinin-uyeleri-hakkinda-bilgileri,CLFMmvaQXE-hOPKBN4zgLA

Pulaşlı, H. (2023). Түркия–Кыргызстан мамилелериндеги трансформация: идендүүлүк, саясат жана экономика [Жарыяланбаган магистрдик диссертация]. Каппадокия университети, аспирантура, окутуу жана илимий изилдөөлөр институту.

Saray, M. (2006). Түркия жана анын жакынкы коңшулары. Анкара: Ататүрк изилдөө борборунун басылмалары.

Say, B. (2022). Кыргызстанда Түркиянын коомдук дипломатиялык иш-чаралары [Жарыяланбаган магистрдик диссертация]. Кыргызстан-Түркия Манас университети, Социалдык илимдер институту.

Sarı, Y. (2011-жылдын 1-декабры). Жаңы президент Алмазбек Атамбаев жана Түркия–Кыргызстан мамилелери. ORSAM. https://orsam.org.tr/yayinlar/yeni-cumhurbaskani-almazbek-atambayev-ve-turkiye-kirgizistan-iliskileri/

Түркия Республикасынын Президенттик Аппараты. (2018a, 31-август).

Президент Эрдоган «Cumhuriyet Merkez İmam Serahsi» мечитинин ачылыш аземине катышты. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96360/cumhurbaskani-erdogan-cumhuriyet-merkez-imam-serahsi-camii-nin-acilis-torenine-katildi

Түркия Республикасынын Президенттик Башкармалыгы. (2018-жылдын сентябрь айы, б). Президент Эрдоган Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарынын ачылыш аземине катышты. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/139897/cumhurbaskani-erdogan-dunya-gocebe-oyunlari-acilis-toreni-ne-katildi

Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги. (к.ж.). Түркия менен Кыргыз Республикасынын саясий мамилелери. Алынган: 2026. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa

Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги. (2010а, 12-июнь). No: 130, Кыргызстандагы окуялар боюнча. https://www.mfa.gov.tr/no_-130_-12-haziran-2010.tr.mfa

Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги. (2010б, 30-сентябрь). No: 210, Тышкы иштер министри Ахмет Давутоглунун Кыргызстанга сапары тууралуу. https://www.mfa.gov.tr/no_-210_-30-eylul-2010_-disisleri-bakani-ahmet-davutoglu_nun-kirgizistan_i-ziyareti-hk_.tr.mfa

Түркия Республикасынын Соода министрлиги. (2026). Кыргызстан өлкө профили. Эл аралык келишимдер жана

Европа Биримдиги башкы башкармалыгы.

TERAM (Терроризмге жана радикалдашууга каршы күрөшүү изилдөө борбору). (2021-жылдын 10-апрели). FETÖтүн Түркestandагы издери: Кыргызстанда эмне болуп жатат? https://www.teram.org/Icerik/orta-asya-da-feto-nun-ayak-izleri-kirgizistan-da-neler-oluyor-92

Tongut, S. жана Yavuz, C. (2014). Совет Союзунун ыдырашынан кийинки Кыргызстан менен мамиледеги Түркия медиасы: TRT-Eurasia, TRT-Turk жана TRT-Avaz. MANAS социалдык изилдөөлөр журналы, 3(3), 133–145.

Ünal, L. (2010). Республикалык доордо Түркия–Кыргызстан мамилелери [жарыяланбаган доктордук диссертация]. Гази университети, Социалдык илимдер институту.

TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

ТҮРКИЯ–КЫРГЫЗСТАН САЯСИЙ МАМИЛЕЛЕРИНИН 35 ЖЫЛЫ (1991–2026): ТАРЫХЫЙ ӨНҮГҮҮ, БУРУЛУШ УЧУРЛАР ЖАНА СТРАТЕГИЯЛЫК БААЛОО

PROF. DR. HALDUN SOYDAL
DR. MUSTAFA SERDAR ACAR
ПРОФ. ДР. ХАЛДУН СОЙДАЛ
ДР. МУСТАФА СЕРДАР АЖАР

PROF. DR. HALDUN SOYDAL* • DR. MUSTAFA SERDAR ACAR**
ПРОФ. ДР. ХАЛДУН СОЙДАЛ • ДР. МУСТАФА СЕРДАР АЖАР

Giriş

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkiler, sadece ticari alışverişten ibaret olmayıp, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve jeopolitik bağların şekillendirdiği çok boyutlu bir iş birliği alanı olarak dikkat çekmektedir. 1991'de Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye, Orta Asya'da Kırgızistan'ı tanıyan ilk devletlerden biri olmuş ve ikili ilişkilerin temelleri siyasi, kültürel ve ekonomik düzeyde hızla atılmıştır. Bu kapsamda, ekonomik ilişkiler iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın en somut göstergelerinden biri haline gelmiştir.

Türkiye'nin sanayi ürünleri, makine ve işlenmiş mallardaki ihracat kapasitesi ile Kırgızistan'ın tarım, enerji ve hammadde potansiyeli, yapısal bir tamamlayıcılık oluşturmaktadır. Bu durum, karşılıklı bağımlılık ve iş birliği için güçlü bir zemin hazırlamaktadır. Ancak ticaret hacminin Türkiye lehine dengesiz seyretmesi, Kırgızistan'ın ekonomik kırılganlıkları ve bölgesel rekabet unsurları, ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken unsurlardandır.

Türkiye–Kırgızistan ekonomik ilişkilerinin incelenmesi, yalnızca iki ülke arasındaki ticaret ve yatırım akışlarını anlamak açısından değil, aynı zamanda Türkiye'nin Orta Asya'daki rolünü ve bölgesel entegrasyon süreçlerini kavramak açısından da önemlidir. Bu çalışma, ikili ekonomik ilişki-

Киришүү

Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы экономикалык мамилелер жөн гана соода алмашуусу менен чектелбестен, тарыхый, маданий жана геосаясий байланыштар тарабынан калыптанган көп кырдуу кызматташтык чөйрөсү катары өзгөчөлөнүп турат. 1991-жылы Кыргызстан эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин, Түркия Борбордук Азияда Кыргызстанды тааныган алгачкы мамлекеттердин бири болуп, эки тараптуу мамилелердин негиздери саясий, маданий жана экономикалык деңгээлдерде тез арада түптөлгөн. Ушул алкакта экономикалык мамилелер эки өлкөнүн ортосундагы стратегиялык өнөктөштүктүн эң көрүнүктүү көрсөткүчтөрүнүн бирине айланган.

Түркиянын өнөр жай продукцияларын, машиналарды жана кайра иштетилген товарларды экспорттоо мүмкүнчүлүктөрү менен Кыргызстандын айыл чарба, энергетика жана чийки зат потенциалы түзүмдүк жактан бири-бирин толуктап турат. Бул жагдай өз ара көз карандылык жана кызматташтык үчүн бекем негиз түзөт. Бирок соода жүгүртүүнүн Түркиянын пайдасына дисбаланстуу мүнөздө болушу, Кыргызстан-

* Prof. Dr./Selçuk Üniversitesi/İktisat Bölümü/ORCID: 0000-0001-6979-0256

**Dr./ Selçuk Üniversitesi/İktisat Bölümü/ORCID: 0000-0002-9986-6749

*Профессор, доктор / Селчук университети / Экономика бөлүмү / ORCID: 0000-0001-6979-0256

** PhD доктор / Селчук университети / Экономика бөлүмү / ORCID: 0000-0002-9986-6749

lerin tarihsel gelişimini, mevcut durumunu ve geleceğe yönelik fırsatlarını ele almayı amaçlamaktadır.

Kırgızistan Ekonomisinin Genel Görünümü

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlığını ilan eden Kırgızistan, birlik dağıldıktan sonra hızlı şekilde ekonomik küçülme, yüksek enflasyon gibi olumsuz ekonomik şartlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun üzerine ülkede batı ülkelerinin ve uluslararası donörlerin de desteği ile Pazar reformu programı başlatılmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen reformlar ile birlikte 1993 yılında ulusal para tedavüle girmiş, varlıklar kısmen özelleştirilmiş, fiyatlar serbest bırakılmış ve serbest ticaret ilkeleri benimsenmiştir. Kırgızistan, Orta Asya ülkeleri arasında en radikal reformları gerçekleştiren ülke olma özelliğini taşımaktadır. Ekonomik veriler kapsamında Kırgızistan'ın ekonomik büyüme verileri bağımsızlıktan sonraki ilk dört yılda yüzde 50 oranında düşmüştür. Ülke ekonomisinin tekrar büyümeye başlaması tarımsal üretimdeki artış ve Kumtor Altın Madeni'nin hizmete girmesi ile mümkün olmuştur. 1993 yılında enflasyon oranı yüzde 700 oranında iken uygulanan sıkı para politikaları sonucunda 1998 yılında yüzde 10 seviyelerine kadar düşürülmüştür. 1998 yılında Rusya'da yaşanan krizin sonucunda 1998 yılı sonlarında ülkede fiyatlar tekrar yükselmeye başlamış ve 1999 yılında ülkede enflasyon oranı yüzde 35,9 oranında gerçekleşmiştir. Kırgızistan ekonomisinde madencilik ve metalurji en önemli sanayi sektörüdür. Bu sektörde de özellikle altın sanayisinin önemli ağırlı-

дын экономикалык аялуу жактары жана аймактык атаандаштык факторлору мамилелердин туруктуулугун камсыз кылуу жагынан кылдат баалоону талап кылган негизги маселелердин катарына кирет.

Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелерин изилдөө эки өлкөнүн ортосундагы соода жана инвестиция агымдарын түшүнүү үчүн гана эмес, ошондой эле Түркиянын Борбордук Азиядагы ролун жана аймактык интеграция процесстерин түшүнүү үчүн да маанилүү. Бул изилдөө эки тараптуу экономикалык мамилелердин тарыхый өнүгүшүн, учурдагы абалын жана келечекке багытталган мүмкүнчүлүктөрүн талдоону максат кылат.

Кыргызстандын экономикасынын жалпы көрүнүшү

1991-жылы Советтер Союзунун ыдырашы менен көз карандысыздыгын жарыялаган Кыргызстан, Союз тарагандан кийин тез арада экономикалык төмөндөө, жогорку инфляция сыяктуу терс экономикалык шарттарга туш болгон. Ушуга байланыштуу өлкөдө Батыш мамлекеттеринин жана эл аралык донорлордун колдоосу менен рыноктук реформалар программасы башталган. Ушул алкакта жүргүзүлгөн реформалардын натыйжасында 1993-жылы улуттук валюта жүгүртүүгө киргизилип, активдер жарым-жартылай менчиктештирилип, баалар эркин коюуга өткөрүлүп, эркин

ğı bulunmaktadır. Ülkede metalurji sektöründe gerçekleştirilen üretimin neredeyse tamamı ihraç edilmektedir. Aynı zamanda birlik dağıldıktan sonra ülke tarım üretimini artırabilmiş tek ülkedir. Tarımsal üretim genel olarak özel sektöre ait çiftlikler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkede elektrik üretimi, hidroelektrik santralleri tarafından karşılanmaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2012).

Kırgızistan'ın ülke ekonomisi önemli ölçüde altın ihracatına dayanan küçük ve gelişmekte olan bir ekonomi konumdadır. Ülke ekonomisinde büyümenin önemli aktörlerinden biri ve aynı zamanda ülke için önemli döviz kaynakları, işçi dövizleridir. Ülke 1998 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmiş ve kabul edilen ilk bağımsız devletler topluluğu ülkesi olmuştur. Ülke, 2024 yılında tahmini verilere göre 650 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım çekmiş, ülkenin 2024 yılı toplam yabancı sermaye stoğu 7,2 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025).

1996 yılından sonra faaliyete başlayan "Kumtör" altın madencilik şirketi Kırgızistan ekonomisinin büyümesinde büyük öneme sahipken, 2007 yılı sonrası dönemde de ülkenin ekonomik büyümesine iletişim ve inşaat sektörleri büyük öneme sahip olmuştur (Şükürlü, 2022).Ağustos 2015 tarihinden itibaren Kırgızistan, Avrasya Ekonomik Topluluğu (EAWU) beşinci üyesidir. 2015 yılında ülke ekonomisi Kumtor altın madenindeki üretimin azalması, Rusya'nın ekonomik yönden zayıflamasına rağmen %3,5 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Ancak yerli para olan som'un değer kaybetmesi,

соода принциптери кабыл алынган. Кыргызстан Борбордук Азия өлкөлөрүнүн арасында эң радикалдуу реформаларды жүргүзгөн өлкө катары мүнөздөлөт. Экономикалык көрсөткүчтөргө ылайык, Кыргызстандын экономикалык өсүш көрсөткүчү эгемендүүлүктөн кийинки алгачкы төрт жылда 50 пайызга төмөндөгөн. Өлкө экономикасынын кайрадан өсө башташы айыл чарба өндүрүшүнүн көбөйүшү жана Кумтөр алтын кенинин ишке кириши менен мүмкүн болгон. 1993-жылы инфляциянын деңгээли 700 пайызды түзгөн болсо, жүргүзүлгөн катаал акча-кредит саясатынын натыйжасында 1998-жылы 10 пайыздын тегерегине чейин төмөндөтүлгөн. 1998-жылы Россияда болгон экономикалык кризистин натыйжасында ошол жылдын аягында өлкөдө баалар кайрадан өсө баштап, 1999-жылы инфляциянын деңгээли 35,9 пайызды түзгөн. Кыргызстандын экономикасында тоо-кен жана металлургия өнөр жайы эң маанилүү өнөр жай сектору болуп саналат. Бул сектордо өзгөчө алтын өндүрүшү олуттуу мааниге ээ. Өлкөдө металлургия секторунда өндүрүлгөн продукциянын дээрлик бардыгы экспорттолот. Ошол эле учурда Кыргызстан Советтер Союзу тарагандан кийин айыл чарба өндүрүшүн көбөйтө алган жалгыз өлкө болуп саналат. Айыл чарба өндүрүшү негизинен жеке секторго таандык чарбалар тарабынан жүргүзүлөт. Өлкөдө электр энергиясын өндүрүү не-

Rusya'da çalışan işçilerin ülkeye gerçekleştirdikleri döviz transferlerindeki azalma sonucunda ülkede tüketici harcamalarının azalmasına neden olmuştur. Kırgızistan aynı zamanda cari açığını kapatabilmek amacıyla Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlara bağımlı hale gelmiştir (Aşçı, 2017).

Kırgızistan, küresel ölçekte altın, metal, tekstil ve sebze tedarikçisi olmasının yanında birçok ülke içinde küresel talebin karşılanmasında önemli bir role sahiptir. Ülkenin petrol ve gaz rezervleri bakımından zengin olmasının yanı sıra zengin yeraltı maden rezervlerine de sahiptir. Ülke aynı zamanda kömür rezervleri bakımında da Orta Asya'da ilk sırada yer almaktadır. Sektörel olarak ülkede tarım sektörü genellikle küçükbaş hayvancılık, sanayi sektöründe ise tarıma dayalı sanayi ürünleri ön plandadır (Sezgin, 2022). Kırgızistan küresel ticaret alanında metal, altın, sebze ve tekstil tedarikçisi olmasının yanı sıra aynı zamanda önemli bir enerji ihracatçısı konumdadır. Kırgız milli istatistik komitesine göre ülkede faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketlerin menşei ülkeler bakımından Rusya, Çin, Kazakistan ve Türkiye şeklindedir (Öztürkçü, 2026).

гизинен гидроэлектр станциялары аркылуу камсыздалат (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2012).

Кыргызстандын экономикасы олуттуу деңгээлде алтын экспортуна көз каранды болгон чакан жана өнүгүп келе жаткан экономика болуп саналат. Өлкө экономикасынын өсүшүнүн маанилүү факторлорунун бири, ошондой эле өлкө үчүн маанилүү валюта булактарынын бири – эмгек мигранттарынын акча которуулары болуп саналат. Кыргызстан 1998-жылы Дүйнөлүк соода уюмуна мүчө болуп кабыл алынып, Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин (КМШ) курамындагы бул уюмга мүчө болгон биринчи мамлекет болгон. Өлкө 2024-жылы болжолдуу маалыматтар боюнча 650 миллион доллар көлөмүндө түз чет өлкөлүк инвестиция тарткан, ал эми 2024-жылы өлкөдөгү түз чет өлкөлүк инвестициялардын жалпы топтолгон көлөмү 7,2 миллиард долларга жеткен (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025).

1996-жылдан кийин ишмердүүлүгүн баштаган «Кумтөр» алтын казып алуу компаниясы Кыргызстандын экономикасынын өсүшүндө чоң мааниге ээ болсо, 2007-жылдан кийинки мезгилде өлкөнүн экономикалык өсүшүндө байланыш жана курулуш секторлору да маанилүү роль ойногон (Şükürlü, 2022). 2015-жылдын август айынан тартып Кыргызстан Евразия экономикалык бирлигинин

Tablo 1. Kırgızistan Ekonomisine Ait Genel Görünüm

	Tüketici fiyat endeksi (2010 = 100)	Net doğrudan yabancı yatırım (Ödemeler Dengesi, cari ABD doları)	Kişi başına düşen GSYİH (sabit 2015 ABD doları)	İşsizlik, toplam (% toplam işgücünün) (ILO tarafından modellenmiş tahmin)
2010	100,00	-455152400	962,76	3,50
2011	116,64	-689582900	1005,48	3,64
2012	119,87	-277059600	985,85	3,79
2013	127,79	-619062900	1069,78	3,88
2014	137,42	-230435500	1088,58	4,02
2015	146,36	-1009094000	1105,65	4,14
2016	146,93	-578968800	1128,32	4,29
2017	151,59	78143900	1157,18	4,43
2018	153,93	-139267900	1175,07	4,56
2019	155,68	-336659800	1201,88	5,45
2020	165,52	582405200	1093,33	5,95
2021	185,23	-560722500	1132,55	5,15
2022	211,02	-509461000	1212,18	4,77
2023	233,71	-151264000	1298,26	3,50
2024	245,39	-237966900	1423,59	3,49
2025	265,55	..	1555,44	3,53

Kaynak: (Dünya Bankası, 2026).

Kırgızistan'a ait makroekonomik veriler, Tablo 1'de gösterilmektedir. Net doğrudan yabancı yatırım değişkenine ait 2025 yılı verilerine ulaşılamamıştır. Tabloya göre ülkede tüketici fiyat endeksi değişkeninde sürekli bir artış olduğu, net doğrudan yabancı yatırım değişkeninde 2017 yılı haricinde diğer yıllarda negatif gerçekleştiği, kişi başına düşen GSYİH değişkeni genel olarak artış eğiliminde olmasına rağmen 2020 yılında azalış göstermiş ve 2022 yılında tekrar 2020 yılı öncesi seviyesinin üzerine çıktığı, toplam işsizlik oranlarında ise dalgalı seyrin hâkim olduğu ve en yüksek işsizlik oranının 2020 yılında olduğu görülmektedir. Kişi ba-

(ЕАЭБ) бешинчи мүчөсү болуп саналат. 2015-жылы «Кумтөр» алтын кениндеги өндүрүштүн төмөндөшүнө жана Россиянын экономикалык жактан алсырашына карабастан, өлкө экономикасы 3,5 пайызга өскөн. Бирок улуттук валюта болгон сомдун наркынын төмөндөшү жана Россияда иштеген эмгек мигранттарынын өлкөгө жөнөткөн акча которууларынын азайышы натыйжасында өлкөдө керектөө чыгымдары төмөндөгөн. Кыргызстан ошондой эле учурдагы эсептин тартыштыгын жабуу максатында Эл ара-

şına düşen gelirin düşmesi ve işsizlik oranlarında meydana gelen artışın sebebi olarak Covid-19 salgını gösterilebilmektedir.

Tablo 2. Kırgızistan'ın Dış Ticaret Birim Değer Endeksleri (2015 = 100)

	İhracat değer endeksi	İthalat değer endeksi
2010	123,20	80,90
2011	143,50	107,10
2012	135,90	135,00
2013	149,20	152,90
2014	140,40	144,90
2015	100,00	100,00
2016	113,30	98,00
2017	130,50	113,60
2018	136,30	133,70
2019	147,50	126,00
2020	146,30	93,90
2021	204,50	140,80
2022	167,90	247,50
2023	252,00	310,80
2024	285,10	303,70

Kaynak: (Dünya Bankası, 2026).

Kırgızistan'ın dış ticaret birim değer endeksleri Tablo 2'de gösterilmektedir. Tabloya göre ihracat ve ithalat birim değer endeksleri referans dönemlerde dalgalı bir seyir izlemiştir. 2025 yılı verilerine ulaşılamadığı için tabloda yer verilmemiştir.

лык Валюта Фонду (ЭВФ) жана Дүйнөлүк банк сыяктуу эл аралык уюмдарга көз каранды абалга келген (Аşçı, 2017).

Кыргызстан дүйнөлүк масштабда алтын, металл, текстиль жана жашылча продукцияларын жеткирүүчү өлкө болуу менен бирге, көптөгөн өлкөлөрдө глобалдык суроо-талапты канааттандырууда маанилүү роль ойнойт. Өлкө мунай жана газдын запастары боюнча бай болуу менен катар, жер астындагы кен байлыктарынын да олуттуу запастарына ээ. Ошондой эле Кыргызстан көмүрдүн запастары боюнча Борбордук Азияда биринчи орунда турат. Сектордук түзүлүшү боюнча өлкөдө айыл чарба тармагында негизинен майда жандыктарды багуу, ал эми өнөр жай секторунда айыл чарбага негизделген өнөр жай продукциялары алдыңкы орунда турат (Sezgin, 2022). Кыргызстан дүйнөлүк соода чөйрөсүндө металл, алтын, жашылча жана текстиль продукцияларын жеткирүүчү өлкө болуу менен бирге, маанилүү энергия экспорттоочулардын бири болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалыматына ылайык, өлкөдө иштеп жаткан чет өлкөлүк капиталдын катышуусундагы компаниялар келип чыккан өлкөлөрү боюнча Россия, Кытай, Казакстан жана Түркия болуп саналат (Öztürkçü, 2026).

Tablo 3. Kırgızistan'ın İthalat ve İhracat Gerçekleştirdiği İlk Sıralardaki Ülkeler (2025) (Bin Dolar)

Ülke	Kırgızistan'ın yaptığı ithalat	Ülke	Kırgızistan'ın yaptığı ihracat
Çin	21977411	Rusya	493335
Güney Kore	3477337	İsviçre	438241
Rusya (2021)	2156019	Kazakistan	417306
Kazakistan	1662196	Özbekistan	405413
Özbekistan (2024)	503986	Birleşik Krallık	233548
Almanya	490552	Çin	151906
ABD	155606	Birleşик Arap Emirlikleri	114897

Kaynak: (Trade Map, 2026).

Таблица 1. Кыргызстандын экономикасынын жалпы көрүнүшү

	Керектөө бааларынын индекси (2010 = 100)	Түз чет өлкөлүк инвестициялардын таза агымы (Төлөмдөр балансы, учурдагы АКШ доллары)	Калктын жан башына эсептелген ИДП (2015-жылдагы туруктуу АКШ доллары)	Жумушсуздук, жалпы (% жалпы эмгек күчүнүн) (ЭЭУ тарабынан моделделген баалоо)
2010	100,00	-455152400	962,76	3,50
2011	116,64	-689582900	1005,48	3,64
2012	119,87	-277059600	985,85	3,79
2013	127,79	-619062900	1069,78	3,88
2014	137,42	-230435500	1088,58	4,02
2015	146,36	-1009094000	1105,65	4,14
2016	146,93	-578968800	1128,32	4,29
2017	151,59	78143900	1157,18	4,43
2018	153,93	-139267900	1175,07	4,56
2019	155,68	-336659800	1201,88	5,45
2020	165,52	582405200	1093,33	5,95
2021	185,23	-560722500	1132,55	5,15
2022	211,02	-509461000	1212,18	4,77
2023	233,71	-151264000	1298,26	3,50
2024	245,39	-237966900	1423,59	3,49
2025	265,55	..	1555,44	3,53

Булак: (Dünya Bankası, 2026).

Kırgızistan'ın 2025 yılında en fazla ithalat ve ihracat yaptığı ülkeler ve yapılan ticarete ilişkin parasal değer Tablo 3'te gösterilmektedir. İthalat verilerinde Rusya için 2021 yılı ve Özbekistan için 2024 verileri yer almaktadır. İthalat konusunda en fazla ödemeyi Çin'e gerçekleştirirken, ihracat konusunda da en fazla ödemeyi Rusya'dan almaktadır.

Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

Türkiye ekonomisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki tarım ağırlıklı üretim yapısından Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte sanayileşme ve modernleşme çabalarına yönelmiştir. 1923 sonrasında uygulanan devletçi politikalar, altyapı yatırımları ve sanayi tesislerinin kurulmasıyla ekonomik bağımsızlık hedeflenmiştir. 1950'lerden itibaren liberal politikaların etkisiyle dışa açılma süreci başlamış, özellikle tarımda makineleşme ve dış yardımlar ekonomiyi dönüştürmüştür. 1980 sonrası dönemde ise ihracata dayalı büyüme stratejisi benimsenmiş, serbest piyasa mekanizmaları güçlendirilmiş ve Türkiye küresel ekonomiye entegre hale gelmiştir.

2001 krizinden sonra uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın devamı niteliğinde mali disiplin, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ve enflasyonla mücadele politikaları ön plana çıkmıştır. 2002–2007 döneminde yüksek büyüme oranları, artan doğrudan yabancı yatırımlar ve AB üyelik sürecinin yarattığı reform ivmesi dikkat çekmiştir. 2008 küresel finans krizinin etkileri Türkiye'de de hissedilmiş, ancak kamu borç stokunun görece düşük olması ve bankacılık sektörünün sağ-

Кыргызстанга тиешелүү макроэкономикалык маалыматтар 1-таблицада көрсөтүлгөн. Таза түз чет өлкөлүк инвестициялар көрсөткүчү боюнча 2025-жылга карата маалыматтарга жетүү мүмкүн болгон эмес. Таблицадан өлкөдө керектөө бааларынын индекси көрсөткүчүндө туруктуу өсүү байкалгандыгы, таза түз чет өлкөлүк инвестициялар көрсөткүчү 2017-жылдан башка бардык жылдарда терс мааниде болгондугу, жан башына эсептелген ИДП көрсөткүчү жалпысынан өсүү тенденциясына ээ болгонуна карабастан, 2020-жылы төмөндөгөнү жана 2022-жылы кайрадан 2020-жылга чейинки деңгээлден жогорулаганы, ал эми жалпы жумушсуздуктун деңгээлинде өзгөрүлмөлүү динамика үстөмдүк кылганы жана жумушсуздуктун эң жогорку деңгээли 2020-жылы катталганы көрүнүп турат. Жан башына эсептелген кирешенин төмөндөшүнүн жана жумушсуздуктун өсүшүнүн негизги себептеринин бири катары COVID-19 пандемиясын көрсөтүүгө болот.

lam yapısı sayesinde kriz görece sınırlı atlatılmıştır. 2010 sonrası dönemde ise altyapı yatırımları, inşaat ve hizmet sektörlerinin büyüme motoru haline gelmiştir. 2018'den itibaren yaşanan kur şokları, enflasyonist baskılar ve finansal kırılganlıklar, Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarını yeniden gündeme taşımış, ancak uygulanan politikalar sonucunda etkilerin en aza indirildiği ve Türkiye ekonomisinin bu süreçte güçlü bir ekonomi olduğu kanıtlanmıştır.

Таблица 2. Кыргызстандын тышкы соодасынын бирдиктик нарк индекстери (2015 = 100)

	Экспорттун нарк индекси	Импорттун нарк индекси
2010	123,20	80,90
2011	143,50	107,10
2012	135,90	135,00
2013	149,20	152,90
2014	140,40	144,90
2015	100,00	100,00
2016	113,30	98,00
2017	130,50	113,60
2018	136,30	133,70
2019	147,50	126,00
2020	146,30	93,90
2021	204,50	140,80
2022	167,90	247,50
2023	252,00	310,80
2024	285,10	303,70

Булак: (Dünya Bankası, 2026).

Tablo 4. Türkiye Ekonomisine Ait Genel Görünüm

	Tüketici fiyat endeksi (2010 = 100)	Net doğrudan yabancı yatırım (Ödemeler Dengesi, cari ABD doları)	Kişi başına düşen GSYİH (sabit 2015 ABD doları)	İşsizlik, toplam (% toplam işgücünün) (ILO tarafından modellenmiş tahmin)
2010	100,00	-7617000000	8472,58	11,88
2011	106,47	-13812000000	9265,86	9,79
2012	115,94	-9638000000	9588,32	9,21
2013	124,63	-9927000000	10269,45	9,71
2014	135,66	-6287000000	10597,98	9,90
2015	146,07	-14167000000	11064,65	10,30
2016	157,42	-10697000000	11279,62	10,90
2017	174,97	-8487000000	12005,65	10,92
2018	203,55	-8845000000	12255,01	10,96
2019	234,44	-6496000000	12238,30	13,73
2020	263,22	-4271000000	12338,64	13,15
2021	314,81	-6224000000	13670,94	11,97
2022	542,44	-8850000000	14273,57	10,47
2023	834,59	-4694000000	14932,89	9,39
2024	1322,88	-5085000000	15395,03	8,80
2025	1784,32	..	15883,12	8,52

Kaynak: (Dünya Bankası, 2026).

Türkiye ekonomisinin makroekonomik değişlerine ait veriler Tablo 4'te gösterilmektedir. Tabloya göre Tüketici fiyat endeksinin zaman içinde sürekli artış gösterdiği ve özellikle 2021 yılı sonrasında artışın önceki dönemlere kıyasla daha belirgin olduğu görülmektedir. Net doğrudan yabancı yatırım değişkenine ait 2025 yılı verilerine ulaşılamamıştır. Net doğrudan yabancı yatırıma ait veriler incelendiğinde sürekli eksi olduğu ve en yüksek değer ise 2015 yılında gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen gelir ise 2019 yılı dışında sürekli artış göstermiştir. İşsizlik oranları ise dalgalı bir seyir izlemektedir. İşsizlik oranlarının en yüksek olduğu dönem Covid-19 pandemi dönemidir.

Tablo 5. Türkiye'nin Dış Ticaret Birim Değer Endeksleri (2015 = 100)

	İhracat değer endeksi	İthalat değer endeksi
2010	75,4	86,9
2011	89,4	112,7
2012	101	110,7
2013	100,5	117,8
2014	110,3	117,6
2015	100	100
2016	98,9	94,6
2017	108,9	111,7
2018	117,3	108,2
2019	119,8	98,5
2020	112,4	102,8
2021	149,2	127,1
2022	168,3	170,3
2023	169,3	169,4
2024	173,4	161

Kaynak: (Dünya Bankası, 2026)

Türkiye'nin ihracat ve ithalat birim

Кыргызстандын тышкы соодасынын бирдиктик нарк индекстери 2-таблицада көрсөтүлгөн. Таблицадан көрүнүп тургандай, экспорттун жана импорттун бирдиктик нарк индекстери каралып жаткан мезгилдерде өзгөрүлмөлүү динамиканы көрсөткөн. 2025-жылга карата маалыматтар жеткиликтүү болбогондуктан, таблицага киргизилген эмес.

Таблица 3. Кыргызстандын 2025-жылы импорт жана экспорт жүргүзгөн алдыңкы өлкөлөрү (миң АКШ доллары)

Өлкө	Кыргызстандын импорту	Өлкө	Кыргызстандын экспорту
Кытай	21977411	Россия	493335
Түштүк Корея	3477337	Швейцария	438241
Россия (2021)	2156019	Казакстан	417306
Казакстан	1662196	Өзбекстан	405413
Өзбекстан (2024)	503986	Улуу Британия	233548
Германия	490552	Кытай	151906
АКШ	155606	Бириккен Араб Эмираттары	114897

Булак: (Trade Map, 2026).

Кыргызстандын 2025-жылы эң көп импорт жана экспорт жүргүзгөн өлкөлөрү жана жүргүзүлгөн соодага байланыштуу акчалай көрсөткүчтөр 3-таблицада көрсөтүлгөн. Импорт боюнча маалыматтарда Россия үчүн 2021-жылга, ал эми Өзбекстан үчүн 2024-жылга тиешелүү маалыматтар берилген. Импорт

değer endeksleri Tablo 5'te gösterilmektedir. Tabloya göre ihracat ve ithalat birim değer endeksleri referans dönemlerde dalgalı bir seyir izlemiştir. 2025 yılı verilerine ulaşılamadığı için tabloda yer verilmemiştir.

Tablo 6. Türkiye'nin İthalat ve İhracat Gerçekleştirdiği İlk Sıralardaki Ülkeler (2025) (Bin Dolar)

Ülke	Türkiye'nin yaptığı ithalat	Ülke	Türkiye'nin yaptığı ihracat
Çin	40079889	Almanya	22164295
Almanya	33137040	Birleşik Krallık	16771231
Rusya (2021)	26426295	ABD	16327902
ABD	20399163	İtalya	13224439
Birleşik Arap Emirlikleri (2024)	19704386	Irak	12374097

Kaynak: (Trade Map, 2026).

Türkiye'nin ithalat ve ihracat konusunda en fazla parasal değere sahip ilk beş ülkesi Tablo 6'da gösterilmektedir. Rusya'nın en güncel verileri 2021, Birleşik Arap Emirlikleri'ne ait en güncel verilerin ise 2024 yılında olması nedeniyle tablo bu değerlere yer verilmiştir. Türkiye'nin ithalat sonucunda en fazla ödeme gerçekleştirdiği ülke Çin olurken en fazla ihracat geliri elde ettiği ülke de Almanya olmaktadır.

Türkiye-Kırgızistan Ekonomik İlişkilerinin Gelişimi

Coğrafi olarak Orta Asya'da yer alan Kırgızistan 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmış ve diğер devletler ile

жагынан Кыргызстан эң көп төлөмдү Кытайга жүргүзсө, экспорт жагынан эң көп кирешени Россиядан алат.

Түркия экономикасынын жалпы көрүнүшү

Түркия экономикасы Осмон империясынын акыркы мезгилиндеги айыл чарбасына негизделген өндүрүш түзүмүнөн Түркия Республикасынын түзүлүшү менен бирге индустриалдашуу жана модернизациялоо аракеттерине багыт алган. 1923-жылдан кийин жүргүзүлгөн мамлекеттик жөнгө салууга негизделген саясаттар, инфраструктуралык инвестициялар жана өнөр жай ишканаларынын түзүлүшү аркылуу экономикалык көз карандысыздыкка жетишүү максатталган. 1950-жылдардан тартып либералдык саясаттардын таасири менен тышкы дүйнөгө ачылуу процесси башталып, өзгөчө айыл чарбасындагы механизациялаштыруу жана тышкы жардамдар экономиканы өзгөрткөн. Ал эми 1980-жылдардан кийинки мезгилде экспортко багытталган өсүү стратегиясы кабыл алынып, эркин рынок механизмдери күчөтүлүп, Түркия дүйнөлүк экономика менен интеграцияланган.

2001-жылдагы кризистен кийин ишке киргизилген «Күчтүү экономикага өтүү программасынын» уландысы катары фискалдык тартипти камсыз кылуу, банк секторун кайра түзүмдөштүрүү жана инфляция менен күрөшүү саясаты ал-

ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Kırgızistan, zengin yer altı kaynakları ve jeolojik konumu ile ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda Türkiye, dilsel, tarihsel ve kültürel bağlarının güçlü olduğu Kırgızistan ile erken dönemden itibaren diplomatik ilişkiler başlatmış ve geliştirmiştir. En önemli gelişmelerden biri olarak Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkenin Türkiye olması gösterilebilir. Aynı zamanda iki ülkenin aralarında imzaladıkları dostluk ve iş birliği anlaşmaları da ülkeler arasındaki ilişkiyi perçinlemiştir. Bu kapsamda 24 Aralık 1991 yılında imzalanan "Ekonomik ve Ticari İş birliği Protokolü" ve 28 Nisan 1992 yılındaki "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması" atılan somut adımlar olarak değerlendirilebilmektedir. 24 Ekim 1997'de iki ülke arasında imzalanan "Ebedi Dostluk ve İş birliği Anlaşması" ve 1 Temmuz 1999'daki "Kırgızistan ve Türkiye 21. Yüzyıla Birlikte" bildirisi iki ülke arasındaki iş birliğinin yönünü göstermektedir (Öztürkçü, 2026).

Türkiye, birçok farklı alanda Kırgızistan'a yatırım gerçekleştirmektedir. 1992 yılından itibaren TİKA (Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı) Kırgızistan'da sağlık, altyapı, eğitim, kültürel iş birliği, iletişim, acil ve insani yardım konularında faaliyet göstermektedir (Kyzy, 2019). TİKA, 1992-2017 yılları arasında Kırgızistan'da toplam 761 proje gerçekleştirmiştir. Bu projelerin 166 adedi eğitim, 40 adedi su ve su hijyeni, 124 adedi ekonomik altyapı ve hizmetler, 80 adedi kültürel iş birliği ve iletişim, 117 adedi sağlık, 180 adedi diğer altyapı ve hizmetler, 40 adedi üretim ve 14 adedi ise acil ve insani yardımlar alanında gerçekleştirilmiş-

дыңкы орунга чыккан. 2002–2007-жылдар аралыгында жогорку экономикалык өсүш темптери, түз чет өлкөлүк инвестициялардын көбөйүшү жана Европа Биримдигине мүчө болуу процессинин натыйжасында жүргүзүлгөн реформалардын ылдамдашы өзгөчө көңүл бурган. 2008-жылдагы глобалдык финансылык кризистин таасирлери Түркияда да сезилген, бирок мамлекеттик карыздын салыштырмалуу төмөн деңгээли жана банк секторунун бекем түзүмү кризистин салыштырмалуу чектелүү таасирлер менен өтүшүнө шарт түзгөн.

Таблица 4. Түркия экономикасынын жалпы көрүнүшү

	Керектөө бааларынын индекси (2010 = 100)	Түз чет өлкөлүк инвестициялардын таза агымы (Төлөмдөр балансы, учурдагы АКШ доллары)	Жан башына эсептелген ИДП (2015-жылдагы туруктуу АКШ доллары)	Жумушсуздук, жалпы (% жалпы жумушчу күчүнүн санына карата) (ЭЭУ тарабынан моделдештирилген баалоо)
2010	100,00	-7617000000	8472,58	11,88
2011	106,47	-13812000000	9265,86	9,79
2012	115,94	-9638000000	9588,32	9,21
2013	124,63	-9927000000	10269,45	9,71
2014	135,66	-6287000000	10597,98	9,90
2015	146,07	-14167000000	11064,65	10,30
2016	157,42	-10697000000	11279,62	10,90
2017	174,97	-8487000000	12005,65	10,92
2018	203,55	-8845000000	12255,01	10,96
2019	234,44	-6496000000	12238,30	13,73
2020	263,22	-4271000000	12338,64	13,15
2021	314,81	-6224000000	13670,94	11,97
2022	542,44	-8850000000	14273,57	10,47
2023	834,59	-4694000000	14932,89	9,39
2024	1322,88	-5085000000	15395,03	8,80
2025	1784,32	..	15883,12	8,52

Булак: (Dünya Bankası, 2026).

tir. 2016 yılında TİKA tarafından Bişkek'te "Recep Tayyip Erdoğan Bişkek Kırgız-Türk Dostluk Devlet Hastanesi" inşaatına başlanmış ve 6 Kasım 2024 tarihinde Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla açılışı gerçekleştirilmiştir. 2020 yılında kadınlara yönelik gerçekleştirilen projeler kapsamında 500 kadının iş bulması sağlanmıştır. 2020 yılında TİKA tarafından Kırgızistan'daki 7.000 aileye, 2022 yılında 3.0000 aileye gıda yardımı gerçekleştirilmiştir. 2015 yılında Bişkek'te ekmek fabri-

Түркия экономикасынын макроэкономикалык көрсөткүчтөрүнө тиешелүү маалыматтар 4-таблицада көрсөтүлгөн. Таблицадан керектөө бааларынын индекси убакыттын өтүшү менен туруктуу өсүш көрсөткөнү жана өзгөчө 2021-жылдан кийинки мезгилде өсүш мурунку мезгилдерге салыштырмалуу кыйла айкын болгондугу көрүнүп турат. Таза түз чет өлкөлүк инвестициялар көрсөткүчү боюнча 2025-жылга карата маалыматтарга

kası açılmıştır. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ) Ziraat Fakültesi'nin talebi üzerine üniversite kampüsünde 1000 metrekarelik alanda sera kurulumu projesi hayata geçirilmiştir. TİKA tarafından balık üretim tesisi ve toprak analiz laboratuvarı yatırımları ile de Kırgızistan'ın tarımsal gelişimine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda TİKA, Kırgızistan'da otel işletmeciliği, butik otel işletmeciliği, kooperatifçilik, girişimcilik, dijitalleşme ve e-ticaret gibi alanlara eğitim faaliyetleri yürütmektedir (TİKA, 2026).

Türkiye, Kırgızistan'a en fazla yatırım gerçekleştiren ilk beş ülke arasındadır. Temelde Kırgız-Manas Üniversitesi olmak üzere Türkiye'nin Kırgızistan'a gerçekleştirdiği yükseköğretim ve ortaöğretim yatırımlarının Kırgızistan ekonomisine önemli katkıları olacağı beklenmektedir. Kırgızistan'da madencilik sektörü de olmak üzere birçok sektörde küçük ve orta büyüklükte Türk şirketleri de faaliyet göstermektedir (Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2022). Kırgızistan'daki Türk yatırımcılar bisküvi, çikolata ve şekerleme gibi gıda maddelerinde, mobilya, çay paketleme, temizlik malzemeleri, bankacılık, plastik, inşaat malzemeleri, marketçilik, tekstil üretimi gibi çeşitli alanlarda faaliyet gerçekleştirmektedirler. Bu faaliyetlere örnek olarak, Sistem Mühendislik tarafından 1995 yılında inşaatı tamamlanan ve aynı zamanda %50 ортагы olunan Hotel Bişkek, çay üretimi ve paketlemesi konusunda Beta Grubu'nun yapmış olduğu yatırımlar, bankacılık alanında %70 hissedarı Türk olan Demir Kırgız International Bank, plastik konusunda Plaskap tarafından 1997 yılın-

жетүү мүмкүн болгон эмес. Таза түз чет өлкөлүк инвестициялар боюнча маалыматтарды талдоодо көрсөткүчтүн бардык жылдарда терс мааниде болгондугу, ал эми эң жогорку маанинин 2015-жылы катталгандыгы байкалат. Жан башына эсептелген киреше 2019-жылдан башка бардык жылдарда туруктуу өсүш көрсөткөн. Жумушсуздуктун деңгээли болсо өзгөрүлмөлүү динамиканы көрсөткөн. Жумушсуздуктун эң жогорку деңгээли COVID-19 пандемиясы мезгилинде катталган.

Таблица 5. Түркиянын тышкы соодасынын бирдиктик нарк индекстери (2015 = 100)

	Экспорттун нарк индекси	Импорттун нарк индекси
2010	75,4	86,9
2011	89,4	112,7
2012	101	110,7
2013	100,5	117,8
2014	110,3	117,6
2015	100	100
2016	98,9	94,6
2017	108,9	111,7
2018	117,3	108,2
2019	119,8	98,5
2020	112,4	102,8
2021	149,2	127,1
2022	168,3	170,3
2023	169,3	169,4
2024	173,4	161

Булак: (Dünya Bankası, 2026).

Түркиянын экспорт жана импорт

da hizmete giren fabrika verilebilir (Ünal, 2010).

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler genel olarak olumlu ve artış şeklinde görülse de bazı zamanlarda ilişkiler beklenen ivmeyi sağlayamamıştır. Bunun nedeni olarak Kırgızistan'da 2005 ve 2010 yıllarında görülen krizler örnek olarak gösterilebilmektedir. Ekim 2003 tarihinde Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan, Kırgızistan'a ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette Sayın Cumhurbaşkanımız, eğitim konusunda iki ülkenin de göz bebeği konumunda yer alan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin Türk Dünyasının altın köprüsü olduğunu ifade etmiştir. Ziyarette Kırgız Cumhurbaşkanı Asker Akayev de ortak değerlerin önemini vurgulayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 80. Yıldönümünü kutlamıştır. Karşılıklı üst düzey ziyaretler ve yapılan açıklamalar, bölgedeki demokrasinin gelişmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve refahın artırılması konusunda önemli kaynak oluşturmaktadır. Atambey, 2-3 Haziran 2014 tarihinde Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu gerçekleşen ziyaret çerçevesinde Türkiye-Kırgızistan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi III. Oturumu Ankara'da düzenlenmiştir. Oturum sonucunda ortak tarihi değerlerden güç alan karşılıklı saygı ve ortak yarar anlayışı kapsamında yürütülen iş birliklerinin ileriye taşınmasının önem arz ettiği ifade edilmiştir (Pulaşlı, 2023).

Cumhurbaşkanı yardımcısı Cevdet Yılmaz ve Bakanlar Kurulu Başkanı Adılbek Kasımaliyev'in eşbaşkan oldukları Türkiye-Kırgızistan Karma Ekonomik Komisyo-

боюнча бирдиктик нарк индекстери 5-таблицада көрсөтүлгөн. Таблицадан көрүнүп тургандай, экспорттун жана импорттун бирдиктик нарк индекстери каралып жаткан мезгилдерде өзгөрүлмөлүү динамиканы көрсөткөн. 2025-жылга карата маалыматтар жеткиликтүү болбогондуктан, таблицага киргизилген эмес.

Таблица 6. Түркиянын импорт жана экспорт жүргүзгөн негизги өлкөлөрү (2025) (миң доллар)

Өлкө	Түркиянын импорт кылган	Өлкө	Түркиянын экспорт кылган
Кытай	40079889	Германия	22164295
Германия	33137040	Улуу Британия	16771231
Россия (2021)	26426295	АКШ	16327902
АКШ	20399163	Италия	13224439
Бириккен Араб Эмираттары (2024)	19704386	Ирак	12374097

Булак: (Trade Map, 2026).

Түркиянын импорт жана экспорт боюнча эң жогорку акчалай көлөмгө ээ болгон алдыңкы беш өлкөсү 6-таблицада көрсөтүлгөн. Россия боюнча эң акыркы жеткиликтүү маалыматтар 2021-жылга, ал эми Бириккен Араб Эмираттары боюнча эң акыркы маалыматтар 2024-жылга тиешелүү болгондуктан, таблицада ушул жылдардагы көрсөткүчтөргө орун берилген. Түркия импорт боюнча эң көп төлөмдү Кытайга жүргүзсө, экспорт боюнча эң көп кирешени Германиядан алат.

nu, Türkiye-Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkilerin temellerini oluşturmaktadır. 2000'den fazla Türk sermayeli işletme ve şirket, Kırgızistan'da çeşitli sektörlerde faaliyet göstermektedir. Bu firma ve şirketler ağırlıklı olarak tarım, madencilik, ulaştırma, tekstil, gıda, inşaat, otelcilik, imalat ve ilaç-kimya sanayisi sektörlerinde ön plana çıkmaktadır. Türkiye'den Kırgızistan'a gerçekleştirilen toplam yatırımların yaklaşık değeri 1,6 milyar dolardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2026).

Öztürkçü tarafından 2026 yılında yayınladığı çalışmasında Türkiye ile Kırgızistan'ın 2015-2024 yılları arasındaki ekonomik ilişkilerini ticaret tamamlayıcılık endeksi, ticaret yoğunluğu endeksi ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük göstergeleri yardımıyla analiz etmiştir. Analiz sonucunda Türkiye'nin ihracatçı olduğu durumda tamamlayıcılık değerlerinin daha yüksek olduğu, referans dönemde tamamlayıcılık değerinin 74-93 arasında olduğu ve bu değerlerinde Türkiye'nin ihracat yapısı ile Kırgızistan'ın ithalat talebi arasında güçlü bir tamamlayıcılık olduğu, Kırgızistan'ın ihracatçı Türkiye'nin ithalatçı olması durumunda ise tamamlayıcılık değerinin yine yüksek olduğu ancak tersi duruma göre düşük seviyede kaldığı tespit edilmiştir. Tamamlayıcılık analizindeki genel sonuçlara göre ülkeler arasındaki ticaretin tamamlayıcılık niteliğinin yüksek olduğu ancak Kırgızistan'ın ihracat kapasitesi kapsamında iş birliğinin güçlendirilmesine ve tamamlayıcılık derecesinin artırılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ticaret yoğunluğu endeksi kapsamında gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre, Türkiye'nin Kırgızistan ile yapmış

Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелеринин өнүгүшү

Географиялык жактан Борбордук Азияда жайгашкан Кыргызстан 1991-жылдын 31-августунда көз карандысыздыкка ээ болуп, башка мамлекеттер менен өз ара мамилелерин өнүктүрө баштаган. Кыргызстан бай жер алдындагы ресурстары жана геологиялык жайгашуусу менен өзгөчөлөнүп турат. Ошондой эле Түркия тилдик, тарыхый жана маданий байланыштары күчтүү болгон Кыргызстан менен алгачкы мезгилдерден тартып дипломатиялык мамилелерди түзүп, аларды өнүктүрүп келген. Эң маанилүү окуялардын бири катары Кыргызстанды көз карандысыз мамлекет катары таанып биринчи өлкө Түркия болгондугун белгилөөгө болот. Ошону менен бирге эки өлкө ортосунда кол коюлган достук жана кызматташтык келишимдери мамлекеттер аралык мамилелерди дагы да бекемдеген. Бул багытта 1991-жылдын 24-декабрында кол коюлган «Экономикалык жана соода кызматташтыгы жөнүндө протокол» жана 1992-жылдын 28-апрелинде кол коюлган «Инвестицияларды өз ара колдоо жана коргоо жөнүндө келишим» эки тараптуу мамилелердин алкагында жасалган маанилүү конкреттүү кадамдар катары бааланат. 1997-жылдын 24-октябрында эки өлкө ортосунда кол коюлган «Түбөлүк достук жана кызматташтык жөнүндө келишим» жана 1999-жылдын 1-июлунда кабыл

olduğu ticaretin yoğunluk derecesinin yüksek olduğu, Türkiye'nin Kırgızistan'a yaptığı ihracatın dünya ortalamasının üzerinde olduğu, diğer bir ifadeyle Kırgızistan'a yönelik küresel ihracat içinde Türkiye'nin payının yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ancak referans dönemde Kırgızistan'ın Türkiye ile yapmış olduğu ticaretin yoğunluğu yüksek olmasına rağmen her geçen yıl endeks değerinin düştüğü tespit edilmiştir. Kısaca, Kırgızistan'ın Türkiye'ye yapmış olduğu ihracatın dünya genelindeki Türkiye ihracatı içindeki payı yüksek olmakla birlikte payın zaman içinde düştüğü şeklinde ifade edilebilmektedir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük değerlerine göre Türkiye'nin sermaye yoğun ve sanayi üretim alanlarında, Kırgızistan'ın ise genel olarak hammadde ve doğal kaynak temelli alanlarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir (Öztürkçü, 2026).

Aynı zamanda Öztürkçü'nün yapmış olduğu analiz sonucunda üç temel bulgu ön plana çıkmaktadır. Birinci bulgu, iki ülke arasındaki ticaret tamamlayıcı niteliğe sahip olduğu ve sektörel çeşitliliği ve serbest ticareti destekleyecek politikaların iki ülke arasındaki ticaret hacmine pozitif etki edeceğidir. İkinci bulgu, Türkiye'nin sanayi temelli ürünlerdeki üstünlüğü ile Kırgızistan'ın hammadde temelli ürünlerdeki üstünlüğü, ülkeler arasındaki bağımlılığı artırmakta ve uzun vadeli iş birliği için temel oluşturmaktadır. Üçüncü bulgu ise Kırgızistan'ın Türkiye ile yapmış olduğu ticaretin yoğunluğundaki düşüş, Kırgızistan'ın dış ticaret yapısında çeşitlilik ve kapasite geliştirmesi yapması gerektiğini göstermektedir (Öztürkçü, 2026). Bu kapsamda yapılan

алынган «Кыргызстан жана Түркия XXI кылымда бирге» декларациясы эки өлкөнүн ортосундагы кызматташтыктын багытын айгинелейт (Öztürkçü, 2026).

Түркия Кыргызстанга көптөгөн ар түрдүү тармактарда инвестицияларды жүргүзүп келет. 1992-жылдан тартып TİKA (Түрк кызматташтык жана координация агенттигинин төрагалыгы) Кыргызстанда саламаттыкты сактоо, инфраструктура, билим берүү, маданий кызматташтык, байланыш, өзгөчө кырдаалдар жана гуманитардык жардам багыттарында иш алып барууда (Kyzy, 2019). TİKA 1992–2017-жылдар аралыгында Кыргызстанда жалпысынан 761 долбоорду ишке ашырган. Бул долбоорлордун 166сы билим берүү, 40ы суу жана суу гигиенасы, 124ү экономикалык инфраструктура жана кызмат көрсөтүүлөр, 80и маданий кызматташтык жана байланыш, 117си саламаттыкты сактоо, 180и башка инфраструктура жана кызмат көрсөтүүлөр, 40ы өндүрүш, ал эми 14ү өзгөчө кырдаалдар жана гуманитардык жардам багыттарында ишке ашырылган. 2016-жылы TİKA тарабынан Бишкек шаарында «Режеп Таййип Эрдоган Бишкек кыргыз-түрк достук мамлекеттик ооруканасынын» курулушу башталып, 2024-жылдын 6-ноябрында Урматтуу Президентибиз Режеп Таййип Эрдогандын катышуусунда ачылышы өткөрүлгөн. 2020-жылы аялдарга багытталган долбоорлордун алкагында 500 аялдын жумуш

araştırmalar sonucunda iki ülkenin de ticari, sosyal, siyasi ve birçok alandaki ilişkileri gelecek dönemlerde de ilerleteceği düşünülmektedir.

Rakamlarla Türkiye-Kırgızistan Ekonomik İlişkileri

Türkiye ile Kırgızistan arasında gerçekleşen ekonomik ilişkilerin temelleri Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazandığı yıldan itibaren gelişmiştir. İki ülke arasındaki sosyo-kültürel yakınlık da ekonomik ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelecek dönemlerde de önem arz edeceği ve artarak devam edeceği ön görülebilmektedir.

Tablo 7. Türkiye'nin Kırgızistan ile Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Verileri (milyon dolar)

	2022	2023	2024	2025
İhracat	935	1.201	1.378	1.341
İthalat	120	274	168	304
Ticaret Hacmi	1.055	1.475	1.546	1.645
Denge	+815	+1.027	+1.210	+1.037

Kaynak: (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2026).

Türkiye'nin Kırgızistan ile yapmış olduğu dış ticaret verileri Tablo 7'de gösterilmiştir. Tabloya göre referans dönemde en yüksek ticari ilişkiler 2024 yılında, en düşük ise 2022 yılında gerçekleşmiştir. Denge değerlerinin pozitif olması, Türkiye'nin Kırgızistan'a gerçekleştirdiği ihracatın ithalatından fazla olduğu ve sonuçta dış ticaretin Türkiye lehine olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Kırgızistan'ın Türkiye'ye Yapmış Olduğu İhracat Ürün Grupları ve Geliri (Bin Dolar)

менен камсыз болушуна шарт түзүлгөн. Ошондой эле 2020-жылы TİKA тарабынан Кыргызстандагы 7 000 үй-бүлөгө, ал эми 2022-жылы 30 000 үй-бүлөгө азык-түлүк жардамы көрсөтүлгөн. 2015-жылы Бишкек шаарында нан чыгаруучу завод ачылган. Кыргызстан-Түркия «Манас» университетинин (КТМУ) Айыл чарба факультетинин талабынын негизинде университеттин кампусунда 1 000 чарчы метр аянтка күнөскана куруу долбоору ишке ашырылган. TİKA тарабынан балык өндүрүүчү ишкана жана топуракты талдоо лабораториясы боюнча инвестициялар аркылуу да Кыргызстандын айыл чарбасынын өнүгүшүнө салым кошулууда. Ошондой эле TİKA Кыргызстанда мейманкана иштетүү, бутик-мейманкана иштетүү, кооперативдерди өнүктүрүү, ишкердик, санариптештирүү жана электрондук соода сыяктуу багыттар боюнча окутуу иш-чараларын жүргүзүп келет (TİKA, 2026).

Түркия Кыргызстанга эң көп инвестиция салган алдыңкы беш өлкөнүн катарына кирет. Негизинен Кыргызстан-Түркия «Манас» университети баш болгон Түркиянын Кыргызстанга жогорку жана

	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral mumlar	Yenilebilir sebzeler ve belirli kök ve yumru bitkileri.	Yenilebilir meyveler ve sert kabuklu meyveler (kuruyemişler); turunçgillerin veya kavunların kabukları	Pamuk	Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki taşıtlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarları.	Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; bunların aksam ve parçaları	Kurşun ve kurşundan mamul eşyalar	Alüminyum ve alüminyumdan mamul eşyalar	Doğal veya kültür incileri, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kıymetli metallerle kaplanmış metaller ve bunlardan mamul eşyalar; taklit mücevherler; madeni paralar	Başka yerde belirtilmeyen veya yer almayan hayvansal menşeli ürünler
2016	17609	30345	932	10749	118	173	731	417	977	229
2017	21285	17022	2239	11502	56	35	0	1995	399	605
2018	33549	21274	3411	12375	10	291	0	1862	146	376
2019	22605	27635	2038	21915	0	438	0	1543	1111	349
2020	16616	17838	1805	20020	0	1831	1735	241	415	673
2021	16597	22576	2643	31026	59	439	6813	1950	0	1595
2022	65383	22200	3154	25544	2329	2192	6251	1276	1083	3193
2023	57233	19458	640	17002	522	3360	10129	203	342	1021
2024	65603	14966	4508	5671	1191	854	3473	368	10	905
2025	50850	11624	2025	1309	1271	1255	1145	1055	1048	775

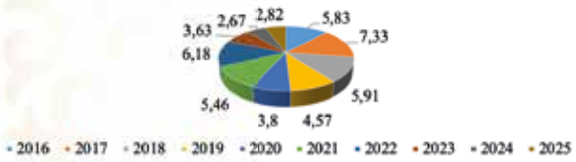
Kaynak: (Trade Map, 2026).

Kırgızistan'ın Türkiye'ye gerçekleştirmiş olduğu 2025 yılına ait ihracata dair en yüksek parasal değere sahip 10 ürün grubu ve bu ürün gruplarından elde edilen gelirler Tablo 8'de gösterilmektedir. Tabloya göre Kırgızistan, Türkiye'ye yapmış olduğu ihracattan elde ettiği gelirin en yüksek olduğu ürün grubunun mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bütümlü maddeler, mineral mumlar olduğu görülmektedir. Genel

орто билим берүү тармагына салган инвестициялары Кыргызстандын экономикасына олуттуу салым кошот деп күтүлүүдө. Кыргызстанда тоо-кен өнөр жайы баш болгон көптөгөн тармактарда чакан жана орто көлөмдөгү түрк компаниялары да иш жүргүзүп келишет (Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2022). Кыргызстандагы түрк инвесторлору печенье, шоколад жана кондитердик азыктар сыяктуу тамак-аш продуктула-

olarak tablo değerlendirildiğinde ihracat gelirlerinin ürün grupları bazında dalgalı bir seyir olduğu yorumlanabilmektedir.

Şekil 1. Kırgızistan'ın Toplam İhracatı İçinde Türkiye'nin Payı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kırgızistan'ın Türkiye'ye yapmış olduğu ihracatın Kırgızistan'ın toplam ihracatı içindeki payı şekil 1'de gösterilmektedir. Şekle göre oranlar değerlendirildiğinde en düşük değer 2024 yılında, en yüksek değer ise 2017 yılında gerçekleşmiştir. Referans dönemde oranlar 2,67'nin altına düşmemiştir. Covid-19 döneminin yaşandığı 2020 yılında da oran 3,8 olarak kaydedilmiştir.

рын өндүрүү, эмерек, чайды таңгактоо, тазалоочу каражаттар, банк иши, пластмасса, курулуш материалдары, соода түйүндөрүн иштетүү жана текстиль өндүрүшү сыяктуу ар түрдүү багыттарда иш алып барышат. Бул ишмердүүлүктөргө мисал катары Sistem Mühendislik компаниясы тарабынан 1995-жылы курулушу аяктаган жана ошол эле учурда анын 50 пайыздык үлүшүнө ээ болгон «Hotel Bişkek» мейманканасын, чай өндүрүү жана таңгактоо жаатында Beta тобу тарабынан жасалган инвестицияларды, банк секторунда 70 пайыздык үлүшү түрк инвесторлоруна таандык «Demir Kyrgyz International Bank» банкын жана пластмасса тармагында Plaskap тарабынан 1997-жылы ишке киргизилген заводду көрсөтүүгө болот (Ünal, 2010).

Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы саясий жана экономикалык мамилелер жалпысынан оң багытта өнүгүп, өсүү тенденциясын көрсөтүп келгени менен, айрым мезгилдерде мамилелер күтүлгөн ылдамдыкта өнүккөн эмес. Мунун себеби катары Кыргызстанда 2005 жана 2010-жылдары орун алган кризистерди мисал катары көрсөтүүгө болот. 2003-жылдын октябрь айында Урматтуу Президентибиз Режеп Тайип Эрдоган Кыргызстанга расмий иш сапары менен барган. Бул сапардын жүрүшүндө Урматтуу Президентибиз билим берүү тармагында эки өлкө үчүн тең өзгөчө мааниге ээ болгон Кыргызстан-Түркия «Манас»

Tablo 9. Türkiye'nin Kırgızistan'a Yapmış Olduğu İhracat Ürün Grupları ve Geliri (Bin Dolar)

	Doğal veya kültür incileri, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kıymetli metallerle kaplanmış metaller ve bunlardan mamul eşyalar; taklit mücevherler; madeni paralar	Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; bunların aksam ve parçaları.	Örme veya tığ işi giyim eşyası ve giyim aksesuarları.	Elektrikli makine ve cihazlar ile bunların aksam ve parçaları; ses kayıt ve çoğaltma cihazları, televizyon görüntü ve ses kayıt ve çoğaltma cihazları ile bunların aksam, parça ve aksesuarları	Örme veya tığ işi olmayan giyim eşyası ve giyim aksesuarları	Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki taşıtlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarları.	Plastikler ve plastikten mamul eşyalar	İnorganik kimyasallar; kıymetli metallerin, nadir toprak metallerinin, radyoaktif elementlerin veya izotopların organik veya inorganik bileşikleri	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral mumlar.	Silahlar ve mühimmat; bunların aksam, parça ve aksesuarları.
2016	32482	18437	76045	10653	29407	6502	11667	280	665	13
2017	42600	23245	101361	11076	44904	7804	11490	307	1669	307
2018	61922	27007	95669	14539	42977	9975	10943	252	2173	50
2019	95680	27413	56447	19407	24992	9859	11305	202	1746	71
2020	84217	25717	36360	17294	22851	10081	8723	202	2792	166
2021	239248	40698	68182	21350	29554	18714	10502	2224	3898	6040
2022	273526	48908	98651	25181	63929	13358	18296	943	6455	11176
2023	315285	109886	160297	65031	102490	37144	17081	8962	7551	9204
2024	470978	167592	99780	83141	72381	94481	22604	27096	20106	3115
2025	440114	152126	116215	85618	54330	48157	40219	32062	27505	25127

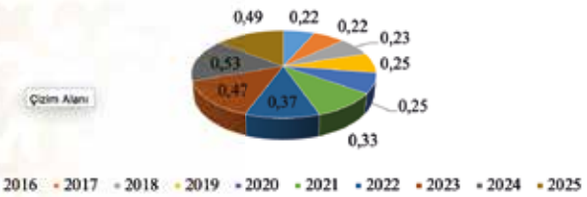
Kaynak: (Trade Map, 2026).

Türkiye'nin Kırgızistan'a yapmış 2025 yılında yapmış olduğu ihracatın parasal değerlerine göre 10 ürün grubu Tablo 9'da gösterilmektedir. Tabloya göре 2025 yılında en yüksek parasal değere sahip ürün grubu doğal veya kültür incileri, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kıymetli metallerle kaplanmış metaller ve bunlardan mamul eşyalar; taklit mücevherler; madeni

университетин Түрк дүйнөсүнүн «алтын көпүрөсү» деп атаган. Сапардын алкагында Кыргыз Республикасынын Президенти Аскар Акаев да жалпы баалуулуктардын маанилүүлүгүн белгилеп, Түркия Республикасынын түзүлгөнүнүн 80 жылдыгы менен куттуктаган. Жогорку деңгээлдеги өз ара сапарлар жана жасалган билдирүүлөр аймакта демократияны

paralar olmuştur. Genel olarak değerlendirme yapıldığında parasal değerlerin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

Şekil 2. Türkiye'nin Toplam İhracatı İçinde Kırgızistan'ın Payı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Kırgızistan'a gerçekleştirdiği ihracatın oranı Şekil 2'de gösterilmiştir. Şekle göre oranın en düşük değeri 0,22 ile 2016 ve 2017 yıllarında, en yüksek değer ise 0,53 ile 2024 yılında gerçekleşmiştir.

Ekonomik İlişkilere Yönelik SWOT analizi

Türkiye ile Kırgızistan arasında gelişen ticari ve ekonomik ilişkilerin güçlü ve zayıf yönleri, gerçekleşen ticaret konusundaki fırsat ve tehdit boyutlarını dikkate alarak akademik bir SWOT çerçevesinde değerlendirebiliriz.

өнүктүрүү, мыйзам үстөмдүгүн камсыз кылуу жана калктын жыргалчылыгын жогорулатуу багыттарында маанилүү негиз болуп саналат. Алмазбек Атамбаев 2014-жылдын 2–3-июнь күндөрү Түркияга расмий иш сапары менен барган. Бул сапардын алкагында Анкара шаарында Түркия–Кыргызстан Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин III жыйыны өткөрүлгөн. Жыйындын жыйынтыгында жалпы тарыхый баалуулуктардан күч алган өз ара урмат-сый жана өз ара пайдалуулук түшүнүгүнө негизделген кызматташтыкты мындан ары да өнүктүрүүнүн маанилүүлүгү белгиленген (Pulaşlı, 2023).

Түркия Республикасынын вице-президенти Жевдет Йылмаз жана Министрлер Кабинетинин Төрагасы Адылбек Касымалиев тең төрагалык кылган Түркия–Кыргызстан Биргелешкен экономикалык комиссиясы Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы экономикалык мамилелердин негизин түзөт. Кыргызстанда түрк капиталы катышкан 2 000ден ашуун ишкана жана компания ар түрдүү тармактарда иш жүргүзүп келет. Бул ишканалар жана компаниялар негизинен айыл чарба, тоо-кен өнөр жайы, транспорт, текстиль, тамак-аш, курулуш, мейманкана иштетүү, өндүрүш жана фармацевтика-химия өнөр жайы тармактарында өзгөчө мааниге ээ. Түркиядан Кыргызстанга жасалган жалпы инвестициялардын болжолдуу көлөмү 1,6

Tablo 10. Ekonomik İlişkilere Ait Güçlü ve Zayıf Yönler

Güçlü Yönler (Strengths)	Zayıf Yönler (Weaknesses)
1. Ülkeler arasındaki tarihsel ve kültürel yakınlık	1. Ticaret hacminin potansiyele göre düşük kalması
2. İki ülkenin ticaret hacminde meydana gelen artış	2. Ülkeler arasındaki ticaret dengesizliği
3. Türk yatırımlarının Kırgızistan'daki güçlü varlığı ve yatırım ilişkilerinin gelişmiş olması	3. Kırgızistan'ın ihracat kapasitesinin sınırlılığı
4. Yatırımlar konusundaki sektörel çeşitlilik	4. Lojistik ve coğrafi açıdan oluşan dezavantajlar
5. Ülkeler arasındaki kurumsal iş birliği mekanizmaları	5. Ticaretin belirli ürün gruplarında yoğunlaşması, teknoloji ve yüksek katma değerli üretimin sınırlılığı

İki ülke arasında gerçekleştirilen ekonomik ilişkilere ait güçlü ve zayıf yönler tablo 10'da verilmiştir. Tabloya göre ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlü yönleri; ülkeler arasındaki tarihsel ve kültürel yakınlığın güçlü bir sosyal ilişki için temel oluşturduğu, ikili Ticaret hacminde görülen artışlar (2022 yılında Ticaret hacmi 1,055 milyar dolar iken 2025 yılında 1,645 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.), Kırgızistan faaliyet gösteren 2000'den fazla Türk şirketin ve gerçekleştirilen yatırımların her geçen yıl daha da artması Türk yatırımlarının Kırgızistan'daki güçlü varlığını kanıtlamaktadır. Aynı zamanda Kırgızistan'da faaliyet gösteren Türk şirketlerin birçok farklı sektörde faaliyet göstermesi de yatırımların çeşitliliğini göstermektedir. Türkiye ve Kırgızistan arasındaki karma ekonomik komisyonun varlığı da ekonomik ilişkilerin düzenli şekilde ele alınmasına olanak sağlamaktadır. İki

млрд АКШ долларын түзөт (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2026).

Öztürkçü, 2026-жылы жарыялаган эмгегинде Түркия менен Кыргызстандын 2015–2024-жылдар аралыгындагы экономикалык мамилелерин соода толуктоочулук индекси, соода интенсивдүүлүгүнүн индекси жана ачыкталган салыштырмалуу артыкчылык көрсөткүчтөрүнүн жардамы менен талдаган. Анализдин жыйынтыгында Түркия экспорттоочу болгон учурда толуктоочулук көрсөткүчтөрүнүн жогору экендиги, каралып жаткан мезгилде толуктоочулук көрсөткүчү 74–93 аралыгында болгондугу жана бул көрсөткүчтөр Түркиянын экспорттук түзүмү менен Кыргызстандын импорттук суроо-талабынын ортосунда күчтүү толуктоочулук бар экендигин көрсөтөрү аныкталган. Ал эми Кыргызстан экспорттоочу, Түркия импорттоочу болгон учурда да толуктоочулук көрсөткүчү жогору болгон, бирок тескери багыттагы абалга салыштырмалуу төмөн деңгээлде калган. Толуктоочулук анализинин жалпы жыйынтыктарына ылайык, эки өлкөнүн ортосундагы соода жогорку деңгээлде толуктоочулук мүнөзгө ээ экендиги, бирок Кыргызстандын экспорттук потенциалынын алкагында кызматташтыкты күчөтүүгө жана толуктоочулук деңгээлин жогорулатууга муктаждык бар экендиги байкалган. Соода интенсивдүүлүгүнүн индекси боюнча жүргүзүлгөн анализдин жыйынтыктарына ылайык, Түркиянын

ülke arasındaki ekonomik ilişkilere ait zayıf yönler ise; iki ülke arasındaki ticaret hacmi artış eğiliminde olmasına rağmen ülkelerin potansiyelleri değerlendirildiğinde hala düşük oldukları görülmektedir. Aynı zamanda ülkeler arasında gerçekleşen ticarette de dengesizliklerin olması (Türkiye lehine ticaret olması) Türkiye'nin Kırgızistan'a karşı dış ticaret fazlası vermesine neden olmaktadır. Kırgızistan'ın ihracatının sınırlı olması da iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerdeki zayıf yönlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İki ülke arasındaki coğrafi uzaklık, Kırgızistan'ın denize kıyısının olmaması, dış ticaretin belirli ürün gruplarında yoğunlaşması, gerçekleşen ticaretin teknoloji ve katma değerli ürünlerden ziyade geleneksel mal grupları üzerinden gerçekleşmesi de zayıf yönler kapsamındadır.

Tablo 11. Ekonomik ilişkilere Ait Fırsat ve Tehditler

Fırsatlar (Opportunities)	Tehditler (Threats)
1. Orta Koridor'un geliştirilmesi sonucunda entegrasyonun artması	1. Bölgesel ve jeopolitik riskler
2. Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde gerçekleşecek iş birliği	2. Büyük ekonomilerin rekabeti
3. Kırgızistan'ın sahip olduğu doğal kaynaklar	3. Kırgızistan ekonomisinin dış şoklara karşı duyarlılığı
4. Tarım ve gıda sektöründe gerçekleşecek iş birliği	4. Lojistik maliyetlerindeki artış
5. Kırgızistan'da gerçekleşecek inşaat ve altyapı yatırımları	5. Makroekonomik istikrarsızlık riski
6. Enerji ve yenilenebilir enerji projeleri	6. Ticaret dengesizliğinin sürdürülebilirliği
7. Ülkeler arasındaki turizm ve hizmet ticareti	7. Kırgızistan'ın dış ticaretindeki yoğunlaşma

İki ülke arasında gerçekleştirilen ekonomik ilişkilere ait fırsatlar ve tehditler Tab-

Кыргызстан менен жүргүзгөн соодасынын интенсивдүүлүгү жогору экендиги, ошондой эле Түркиянын Кыргызстанга жасаган экспорту дүйнөлүк орточо көрсөткүчтөн жогору болгондугу аныкталган. Башкача айтканда, Кыргызстандын дүйнөлүк импортунун жалпы көлөмүндө Түркиянын үлүшү жогору экендигин билдирет. Бирок каралып жаткан мезгилде Кыргызстандын Түркия менен жүргүзгөн соодасынын интенсивдүүлүгү жогору болгонуна карабастан, индекс маанисинин жыл өткөн сайын төмөндөп турганы аныкталган. Кыскача айтканда, Кыргызстандын Түркияга жасаган экспортунун Түркиянын дүйнөдөн жалпы импортунун ичиндеги үлүшү жогору болгону менен, бул үлүш убакыттын өтүшү менен төмөндөгөн деп айтууга болот. Ачыкталган салыштырмалуу артыкчылык көрсөткүчтөрүнө ылайык, Түркия капиталды көп талап кылган жана өнөр жай өндүрүшүнө байланыштуу тармактарда, ал эми Кыргызстан негизинен чийки зат жана жаратылыш ресурстарына негизделген тармактарда салыштырмалуу артыкчылыкка ээ экендиги аныкталган (Öztürkçü, 2026).

Ошондой эле Öztürkçü (2026) тарабынан жүргүзүлгөн талдоонун жыйынтыгында үч негизги тыянак өзгөчө белгиленет. Биринчи тыянак — эки өлкөнүн ортосундагы соода мамилелери бири-бирин толуктоочу мүнөзгө ээ экендигин жана тармактык диверсификацияны

lo 11'de verilmiştir. Tabloya göre ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler konusundaki fırsatlar; Türkiye ile Türki Cumhuriyet arasında Orta Koridor'un gelişmesi sonucunda artacak ekonomik ilişkiler, Türk Dünyası arasındaki entegrasyonun gelişmesi ile Türkiye-Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkilerin kurumsal düzeyinde artış meydana gelebilecektir. Kırgızistan'ı sahip olduğu doğal kaynaklar (Altın, kömür gibi) Kırgızistan'daki Türk yatırımlarını artırabilecektir. Aynı zamanda Kırgızistan'da gerçekleşecek olan altyapı, inşaat ve ulaştırma yatırımları da Türk müteahhitlik sektörü için önemli fırsatlar sunabilecektir. Kırgızistan'da gerçekleştirilen tarımsal üretim ile Türkiye'nin tarım teknolojileri ve tarımsal sanayi faaliyetleri arasında ortak üretim modelleri geliştirilebilecektir. Yenilebilir enerji konusunda iki ülke arasında ortak projeler geliştirilebilecektir. Diğer bir fırsat ise turizm ve hizmet ticareti konusunda iki ülkenin karşılıklı iş birliği ekonomik entegrasyonu da güçlendirebilecektir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere ait tehditler ise; Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki güçlü siyasi otoritesi Türkiye-Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyebilecektir. Aynı zamanda Rusya ve Çin'e ati şirketlerin Kırgızistan'daki varlığı Türk şirketlerin Pazar payını azaltabilecektir. Kırgızistan ekonomisinin dış şoklardan fazlaca etkilenmesi, iki ülke arasındaki ulaştırma maliyetlerindeki artış, ülkede yaşanan makroekonomik istikrarsızlıklar, Türkiye lehine gerçekleşen dış ticaretin belirli bir süre sonra Kırgızistan'ın Türkiye'den gerçekleştireceği ithalat üzerinde kısıtlayıcı etkisinin olabileceği, Kırgızistan'ın belirli dış pazarlara ve tedarikçi ülkelere bağımlılığının artabileceği belirtilmiştir (Öztürkçü, 2026).

кеңейтүүгө, ошондой эле эркин сооданы колдоого багытталган саясаттар эки өлкөнүн ортосундагы соода жүгүртүүнүн көлөмүнө оң таасир тийгизиши мүмкүн экендигин көрсөтөт. Экинчи тыянак — Түркиянын өнөр жай багытындагы продукциялардагы салыштырмалуу артыкчылыгы менен Кыргызстандын чийки затка негизделген продукциялардагы артыкчылыгы өлкөлөрдүн ортосундагы экономикалык өз ара көз карандылыкты күчөтүп, узак мөөнөттүү кызматташтык үчүн маанилүү негиз түзөрүн көрсөтөт. Үчүнчү тыянак — Кыргызстандын Түркия менен жүргүзгөн соодасынын интенсивдүүлүгүнүн төмөндөшү өлкөнүн тышкы соода түзүмүндө товардык жана рыноктук диверсификацияны кеңейтүүгө, ошондой эле өндүрүштүк жана экспорттук потенциалды өнүктүрүүгө багытталган саясаттарга муктаждык бар экендигин көрсөтөт (Öztürkçü, 2026). Ушул алкакта жүргүзүлгөн баалоолор Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы мамилелер соода-экономикалык тармак менен гана чектелбестен, социалдык, саясий жана башка көптөгөн багыттарда да алдыдагы мезгилдерде өнүгүүсүн уланта тургандыгын көрсөтүп турат.

Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелери сандар менен

Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы экономикалык мамилелердин

rikçilere yüksek derece bağlı olması iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesinde tehdit olarak karşımıза çıkabilecektir.

негиздери Кыргызстандын көз карандысыздыкка ээ болгон жылынан тартып өнүгүп келе жатат. Эки өлкөнүн ортосун-

Tablo 12. Sektörel Kapsamda SWOT Analizi

	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
Enerji Sektörü	Türkiye'nin enerji yatırımlarındaki deneyimi	Kırgızistan'ın enerji altyapısında modernizasyon eksikliği	Hidroelektrik ve yenilenebilir enerji potansiyeli	Çin ve Rusya'nın enerji sektöründeki baskınlığı
	Kırgızistan'ın doğal kaynak çeşitliliği	Finansman yetersizliği	Türkiye'nin enerji ithalatını çeşitlendirme imkânı	Politik istikrarsızlık nedeniyle yatırım riskleri
Tarım ve Gıda Sektörü	Kırgızistan'ın pamuk, patates, fasulye ve et üretim kapasitesi	Tarımsal üretimde düşük verimlilik	Türkiye için gıda ithalatında çeşitlilik	İklim değişikliği ve su kaynaklarının azalması
	Türkiye'nin tarım teknolojilerindeki üstünlüğü	Lojistik ve depolama altyapısının yetersizliği	Ortak tarım projeleri ve teknoloji transferi	Bölgesel rekabet ve fiyat dalgalanmaları
Sanayi ve Üretim Sektörü	Türkiye'nin makine, tekstil ve inşaat malzemelerindeki ihracat gücü	Kırgızistan'ın sanayi üretim kapasitesinin sınırlı olması	Ortak üretim tesisleri kurulması	Çin'in düşük maliyetli sanayi ürünleri rekabeti
	Kırgızistan'ın iş gücü maliyetlerinin düşük olması	Teknoloji ve know-how eksikliği	Türkiye'nin Orta Asya'da sanayi üssü oluşturma imkânı	Finansal kırılganlık ve yatırım güvenliği sorunları
Finans ve Yatırımlar Sektörü	Türkiye'nin bankacılık ve finans sektöründeki deneyimi	Kırgızistan'da yüksek enflasyon ve düşük kişi başına gelir	Türk bankalarının Kırgızistan'da şube açması	Ekonomik dalgalanmalar ve siyasi istikrarsızlık
	2.000'den fazla Türk şirketinin Kırgızistan'da faaliyet göstermesi	Sermaye piyasalarının gelişmemiş olması	Doğrudan yabancı yatırım artışı	Rusya ve Çin'in finansal etkisi
Eğitim ve Kültürel İş birliği Sektörü	Manas Üniversitesi ve TİKA projeleri	Eğitim altyapısında modernizasyon eksikliği	İnsan kaynağı gelişimi ve kültürel entegrasyon	Beyin göçü ve nitelikli iş gücü kaybı
	Ortak dil ve kültürel yakınlık	Eğitimde finansman yetersizliği	Uzun vadeli akademik iş birliği	Bölgesel istikrarsızlık nedeniyle projelerin sekteye uğraması

İki ülke arasında gerçekleşen ekonomik ilişkilerin sektörel kapsamda SWOT analizi Tablo 12'de verilmiştir. Tabloda göre sektörler; enerji, tarım ve gıda, sanayi ve üretim, finans ve yatırım, eğitim ve kültürel iş

birliği olarak sınıflandırılmıştır. Sektörlerin geneline ve ayrı ayrı değerlendirme yapıldığında zayıf yönlerin güçlendirilebileceği, fırsatlar konusunda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin avantajlı konumda olduğu, tehditler konusunda ise genel olarak değerlendirildiğinde tehditlerin iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri bozacak dışsal etkenlerden kaynaklandığı görülmektedir.

Ekonomik İlişkilerine Yönelik PESTLE Analizi

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkilerin sürdürülebilirliği ve gelecekteki gelişme potansiyeli, yalnızca ikili ticaret göstergeleri üzerinden değil, iki ülkenin içinde bulunduğu politik, ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik, hukuki ve çevresel koşulların birlikte değerlendirilmesiyle daha kapsamlı biçimde analiz edilebilmektedir. Bu kapsamda PESTLE (Political-Economic-Social- Technological-Legal-Environmental) analizi yardımıyla Türkiye–Kırgızistan ekonomik ilişkilerini etkileyen makro çevresel faktörler sistematik biçimde ortaya konulabilmektedir.

дагы социалдык-маданий жакындык да экономикалык мамилелердин өнүгүшүндө маанилүү роль ойнойт. Эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык мамилелер келечектеги мезгилдерде да маанилүү болуп, мындан ары дагы өсүү тенденциясын сактайт деп болжолдоого болот.

Таблица 7. Түркиянын Кыргызстан менен жүргүзгөн тышкы соода маалыматтары (млн АКШ доллары)

	2022	2023	2024	2025
Экспорт	935	1.201	1.378	1.341
Импорт	120	274	168	304
Соода жүгүртүүнүн көлөмү	1.055	1.475	1.546	1.645
Соода балансы	+815	+1.027	+1.210	+1.037

Булак: (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2026).

Түркиянын Кыргызстан менен жүргүзгөн тышкы соода маалыматтары 7-таблицада көрсөтүлгөн. Таблицадан көрүнүп тургандай, каралып жаткан мезгилде эң жогорку соода жүгүртүү 2024-жылы, ал эми эң төмөнкү көрсөткүч 2022-жылы катталган. Тышкы соода балансынын оң мааниге ээ болушу Түркиянын Кыргызстанга экспортунун импортунан жогору экендигин жана натыйжада тышкы соода балансы Түркиянын пайдасына болгондугун көрсөтөт.

Таблица 8. Кыргызстандын Түркияга экспорттогон товар топтору жана экспорттук кирешеси (миң доллар)

	Минералдык отундар, минералдык майлар жана аларды дистилляциялоодон алынган продуктулар; битумдуу заттар; минералдык момдор	Жегенге жарактуу жашылчалар жана айрым тамырлуу жана түймөктүү өсүмдүктөр.	Жегенге жарактуу мөмөлөр жана жаңгактар; цитрус өсүмдүктөрүнүн же коондордун кабыктары.	Пахта	Темир жол же трамвай вагондорунан тышкары транспорт каражаттары жана алардын тетиктери, бөлүктөрү жана аксессуарлары.	Ядролук реакторлор, казандар, машиналар жана механикалык түзүлүштөр; алардын тетиктери жана бөлүктөрү.	Коргошун жана коргошундан жасалган буюмдар	Алюминий жана алюминийден жасалган буюмдар	Табигый же өстүрүлгөн берметтер, асыл же жарым асыл таштар, баалуу металлдар, баалуу металлдар менен капталган металлдар жана алардан жасалган буюмдар; жасалма зер буюмдар; тыйындар.	Башка жерде көрсөтүлбөгөн же камтылбаган жаныбарлардан алынган продуктулар
2016	17609	30345	932	10749	118	173	731	417	977	229
2017	21285	17022	2239	11502	56	35	0	1995	399	605
2018	33549	21274	3411	12375	10	291	0	1862	146	376
2019	22605	27635	2038	21915	0	438	0	1543	1111	349
2020	16616	17838	1805	20020	0	1831	1735	241	415	673
2021	16597	22576	2643	31026	59	439	6813	1950	0	1595
2022	65383	22200	3154	25544	2329	2192	6251	1276	1083	3193
2023	57233	19458	640	17002	522	3360	10129	203	342	1021
2024	65603	14966	4508	5671	1191	854	3473	368	10	905
2025	50850	11624	2025	1309	1271	1255	1145	1055	1048	775

Булак: (Trade Map, 2026).

Politik Faktörler (Political)

Türkiye–Kırgızistan arasındaki güçlü diplomatik ve siyasi ilişkiler iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin en önemli politik belirleyicilerinden biridir. İki ülke arasındaki güçlü diplomatik ilişkiler konusunda Türkiye'nin Kırgızistan›ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olması ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin temellerinin 1992 yılına dayanması örnek olarak göste-

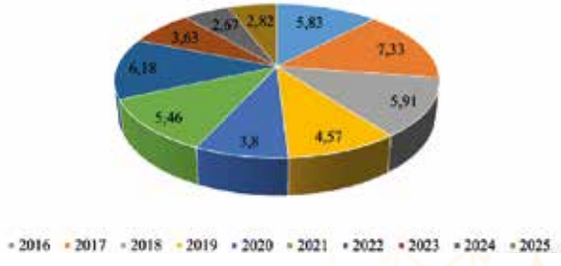
Кыргызстандын Түркияга 2025-жылы ишке ашырган экспортунун ичинен эң жогорку акчалай баага ээ болгон 10 товардык тобу жана бул товардык топтордон алынган кирешелер 8-таблицада көрсөтүлгөн. Таблицадан көрүнүп тургандай, Кыргызстандын Түркияга экспортунан алынган кирешенин эң

rilebilmektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler sadece ikili düzeyde değil, Türk Devletleri Teşkilatı gibi çok taraflı platformlar aracılığıyla da geliştirilmektedir. Kırgızistan'ın Türk dünyasındaki konumu, Türkiye açısından Orta Asya'ya yönelik ekonomik ve ticari açılım politikalarının önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda siyasi ilişkilerde görülen istikrar sonucunda ekonomik aktörlerin yatırım kararları ve uzun vadeli ticari ilişkileri olumlu yönde etkilenecektir. Aynı zamanda Kırgızistan›ın Rusya ve Çin ile olan yoğun siyasi ve ekonomik ilişkileri, Türkiye açısından bölgesel rekabeti artıran bir unsur olarak değerlendirilebilmektedir. Özellikle Çin'in Orta Asya'daki altyapı ve ulaştırma yatırımlarının artması, Türkiye'nin bölgedeki ekonomik etkinliğini artırma çabalarını daha rekabetçi bir ortam içerisinde şekillendirmektedir. Ek olarak Orta Asya'da meydana gelen jeopolitik gelişmeler, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın bölgesel ekonomik etkileri ve ulaşım koridorlarının güvenliği gibi konular, Türkiye–Kırgızistan ekonomik ilişkilerinin geleceği açısından dikkate alınması gereken politik unsurlar arasında yer almaktadır.

Ekonomik Faktörler (Economic)

İki ülke arasındaki ticaret hacminin son yıllarda artış göstermesi, ekonomik ilişkilerin gelişme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda ticaret hacminin iki ülkenin mevcut ekonomik potansiyeline bakıldığında hâlen geliştirilebilir durumda olduğu söylenebilmektedir. Ek olarak, ikili ticarette meydana gelen önemli bir yapısal özellikte, ticaret dengesinin Türkiye lehine olmasıdır. Kısaca, Türkiye'nin Kırgızistan'a жогорку көрсөткүчү минералдык отундар, минералдык майлар жана аларды дистилляциялоодон алынган продуктулар, битумдуу заттар жана минералдык момдор товардык тобуна таандык. Жалпысынан таблицаны баалаганда, экспорттук кирешелердин товардык топтор боюнча өзгөрмөлүү мүнөзгө ээ экендигин айтууга болот.

Сүрөт 1. Кыргызстандын жалпы экспортунда Түркиянын үлүшү

Булак: Автор тарабынан түзүлгөн.

Кыргызстандын Түркияга экспортунун Кыргызстандын жалпы экспортунун ичиндеги үлүшү 1-сүрөттө көрсөтүлгөн. Сүрөттөгү көрсөткүчтөргө баа берилгенде, эң төмөнкү мааниге 2024-жылы, ал эми эң жогорку мааниге 2017-жылы жетишилгени көрүнүп турат. Каралып жаткан мезгилде бул көрсөткүчтөр 2,67ден төмөн түшкөн эмес. COVID-19 пандемиясы болгон 2020-жылы да аталган көрсөткүч 3,8 деңгээлинде катталган.

Таблица 9. Түркиянын Кыргызстанга экспорттогон товардык топтору жана экспорттук кирешеси (миң доллар)

	Табигый же өстүрүлгөн берметтер, асыл же жарым асыл ташта, баалуу металлдар, баалуу металлдар менен капталган металлдар жана алардан жасалган буюмдар; жасалма зер буюмдар; тыйындар.	Ядролук реакторлор, казандар, машиналар жана механикалык түзүлүштөр; алардын тетиктери жана бөлүктөрү.	Трикотаж же токулган кийимдер жана кийим аксессуарлары.	Электр машиналары жана жабдуулары, ошондой эле алардын тетиктери жана бөлүктөрү; үн жаздыруучу жана үн кайра чыгаруучу аппараттар, телекөрсөтүү үчүн сүрөт жана үн жаздыруучу жана кайра чыгаруучу аппараттар, ошондой эле алардын тетиктери, бөлүктөрү жана аксессуарлары.	Трикотаж же токулган эмес кийимдер жана кийим аксессуарлары.	Темир жол же трамвай вагондорунан тышкары транспорт каражаттары жана алардын тетиктери, бөлүктөрү жана аксессуарлары.	Пластмассалар жана пластмассадан жасалган буюмдар	Органикалык эмес химиялык заттар; баалуу металлдардын, сейрек кездешүүчү жер металлдарынын, радиоактивдүү элементтердин же изотоптордун органикалык же органикалык эмес бирикмелери.	Минералдык отундар, минералдык майлар жана аларды дистилляциялоодон алынган продуктулар; битумдуу заттар; минералдык момдор.	Курал-жарактар жана ок-дарылар; алардын тетиктери, бөлүктөрү жана аксессуарлары.
2016	32482	18437	76045	10653	29407	6502	11667	280	665	13
2017	42600	23245	101361	11076	44904	7804	11490	307	1669	307
2018	61922	27007	95669	14539	42977	9975	10943	252	2173	50
2019	95680	27413	56447	19407	24992	9859	11305	202	1746	71
2020	84217	25717	36360	17294	22851	10081	8723	202	2792	166
2021	239248	40698	68182	21350	29554	18714	10502	2224	3898	6040
2022	273526	48908	98651	25181	63929	13358	18296	943	6455	11176
2023	315285	109886	160297	65031	102490	37144	17081	8962	7551	9204
2024	470978	167592	99780	83141	72381	94481	22604	27096	20106	3115
2025	440114	152126	116215	85618	54330	48157	40219	32062	27505	25127

Булак: (Trade Map, 2026).

gerçekleştirdiği ihracatın Kırgızistan'dan yaptığı ithalatın oldukça üzerinde bulunması, ekonomik ilişkilerin karşılıklı ticaret bakımından asimetrik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum Türkiye açısından ihracat avantajı sağlarken, Kırgızistan açısından ise dış ticaret açığının genişlemesi riskini gündeme getirmektedir. Kırgızistan'ın küçük ve dışa açık bir eko-

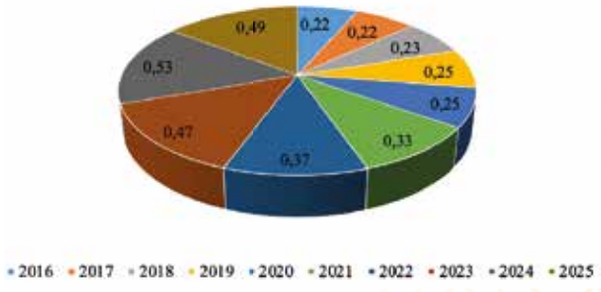
Түркиянын Кыргызстанга 2025-жылы экспорттогон товарларынын ичинен акчалай наркы боюнча эң жогорку көрсөткүчкө ээ болгон 10 товардык топ 9-таблицада көрсөтүлгөн. Таблицадан көрүнүп тургандай, 2025-жылы акчалай наркы эң жогору болгон товардык топ — табигый

nomi olması, dışsal ekonomik gelişmelere karşı duyarlılığını artırmaktadır. Özellikle döviz kurları, enflasyon, enerji fiyatları, dış finansman koşulları ve bölgesel ekonomik gelişmeler Kırgızistan'ın ithalat kapasitesini etkileyebilmektedir. Bununla birlikte Kırgızistan'ın doğal kaynakları, tarımsal üretim potansiyeli, enerji kaynakları ve gelişmekte olan altyapısı Türkiye açısından önemli yatırım fırsatları sunmaktadır. Türkiye›nin özellikle inşaat, tarım, gıda, tekstil, enerji, turizm ve hizmet sektörlerindeki deneyimi, Kırgızistan›ın ekonomik ihtiyaçlarıyla örtüşebilecek niteliktedir. Türkiye'nin Kırgızistan'daki yatırım varlığının artması da ekonomik ilişkilerin uzun vadeli niteliğini güçlendirmektedir. Türk firmalarının Kırgızistan'daki üretim faaliyetlerinin artırılması, sadece iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesine değil, Kırgızistan'ın ihracat kapasitesinin yükselmesine de katkı sağlayabilecektir.

Sosyo-Kültürel Faktörler (Social)

İki ülke arasındaki ortak tarihsel ve kültürel bağlar, iki ülke toplumları arasında karşılıklı iletişim ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli bir sosyal sermaye oluşturmaktadır. Bu da Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkilerin diğer ortak ülkelerden ayrıştırması konusunda önemlidir. Bu kapsamdaki kültürel yakınlığın ekonomik ilişkilere yansıdığı alanlardan biri eğitimdir. Öğrenci değişimleri, akademik iş birlikleri ve üniversiteler arasındaki ilişkiler, uzun vadede iki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirebilecek insan sermayesinin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Ülkeler arasındaki sosже өстүрүлгөн берметтер, асыл же жарым асыл таштар, баалуу металлдар, баалуу металлдар менен капталган металлдар жана алардан жасалган буюмдар; жасалма зер буюмдар; тыйындар болгон. Жалпысынан баалоо жүргүзгөндө, товарлардын акчалай наркы өзгөрмөлүү мүнөздө болгондугу көрүнүп турат.

Сүрөт 2. Түркиянын жалпы экспортунда Кыргызстандын үлүшү

Булак: Автор тарабынан түзүлгөн.

Түркиянын жалпы экспортунун ичиндеги Кыргыз Республикасына жасаган экспортунун үлүшү 2-сүрөттө көрсөтүлгөн. Сүрөттөн көрүнүп тургандай, бул көрсөткүчтүн эң төмөнкү мааниси 0,22 болуп, 2016 жана 2017-жылдары катталган, ал эми эң жогорку мааниси 0,53 болуп, 2024-жылы катталган.

Экономикалык мамилелерге багытталган SWOT-талдоо

Түркия менен Кыргызстандын ортосунда өнүгүп жаткан соода-экономикалык мамилелердин күчтүү жана алсыз жактарын, ошондой эле ишке ашырылып жаткан сооданын мүмкүнчүлүктөрүн

yo-kültürel yakınlığın ekonomik değere dönüştürülebileceği alanlardan biri de turizm sektörüdür. Türkiye›nin gelişmiş turizm altyapısı ile Kırgızistan›ın doğal ve kültürel turizm potansiyelinin bir araya getirilmesi ile karşılıklı turizm hareketlerinin artmasına olanak sağlanabilecektir.

Teknolojik Faktörler (Technological)

Teknolojik gelişmeler, iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin geleceğinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Türkiye'nin savunma sanayii, dijital teknolojiler, telekomünikasyon, finansal teknolojiler, tarım teknolojileri ve üretim sistemleri alanında geliştirdiği kapasite, Kırgızistan ile teknoloji temelli ekonomik iş birlikleri için fırsatlar sunmaktadır. Özellikle tarım teknolojileri, sulama sistemleri, gıda işleme teknolojileri ve dijital tarım uygulamaları Kırgızistan açısından önemli potansiyel taşımaktadır. Kırgızistan›ın tarımsal üretim kapasitesinin modern teknolojiyle desteklenmesi hem üretkenliğin hem de ihracat kapasitesinin artırılmasına katkı sağlayabilecektir. E-ticaret, dijital ödeme sistemleri, elektronik gümrük uygulamaları ve dijital lojistik sistemleri gibi dijitalleşme uygulamalarının geliştirilmesi Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ticaretin daha hızlı ve düşük maliyetli gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilecektir. Ancak iki ülke arasındaki teknolojik ve finansal kapasite farklılıkları teknoloji transferinin önünde engel olabilecektir. Dolayısıyla teknoloji temelli iş birliklerinin sadece teknoloji ihracatı şeklinde değil, ortak Ar-Ge, teknoloji transferi, ortak üretim ve beşerî sermaye geliştirme perspektifiyle ele alınması daha sürdürülebilir sonuçlar ortaya çıkarabilecektir.

жана коркунучтарын эске алуу менен аларды академиялык SWOT-талдоо алкагында баалоого болот.

таблица 10. Экономикалык мамилелердин күчтүү жана алсыз жактары

Күчтүү жактар (Strengths)	Алсыз жактар (Weaknesses)
1. Өлкөлөрдүн ортосундагы тарыхый жана маданий жакындык	1. Соода жүгүртүүсүнүн потенциалга салыштырмалуу төмөн деңгээлде болушу
2. Эки өлкөнүн соода жүгүртүүсүнүн көлөмүнүн өсүшү	2. Өлкөлөрдүн ортосундагы соода балансынын тең салмаксыздыгы
3. Түркиялык инвестициялардын Кыргызстандагы күчтүү позициясы жана инвестициялык мамилелердин өнүккөндүгү	3. Кыргызстандын экспорттук потенциалынын чектелүүлүгү
4. Инвестициялардын сектордук диверсификациясы	4. Логистикалык жана географиялык жактан келип чыккан кемчиликтер
5. Өлкөлөрдүн ортосундагы институционалдык кызматташуу механизмдери	5. Сооданын белгилүү товардык топторго топтолушу, технологиялык жана жогорку кошумча нарктуу өндүрүштүн чектелүү болушу

Эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык мамилелердин күчтүү жана алсыз жактары 10-таблицада көрсөтүлгөн. Таблицага ылайык, өлкөлөрдүн ортосундагы экономикалык мамилелердин күчтүү жактары төмөнкүлөрдөн турат: өлкөлөрдүн ортосундагы тарыхый жана маданий жакындык бекем социалдык мамилелерди өнүктүрүүгө негиз

Hukuki Faktörler (Legal)

Türkiye–Kırgızistan ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde hukuki ve kurumsal altyapı belirleyici bir role sahiptir. İki ülke arasında ticaret, yatırım, gümrük, ulaştırma ve ekonomik iş birliği alanlarında oluşturulan hukuki düzenlemeler, ekonomik aktörlerin faaliyet göstereceği kurumsal çerçeveyi belirlemektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar konusunda hukuki altyapının öngörülebilir olması büyük önem arz etmektedir. Türk firmalarının Kırgızistan›daki yatırım kararlarında mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerin uygulanabilirliği, vergi sistemi, gümrük işlemleri ve yatırım uyuşmazlıklarının çözüm mekanizmaları önemli rol oynamaktadır. Bu kapsamda yatırım ortamının iyileştirilmesi, bürokratik işlemlerin azaltılması ve gümrük süreçlerinin dijitalleştirilmesi iki ülke arasındaki ticaret ve yatırım hacminin artırılmasına katkı sağlayabilecektir. Ancak mevzuat değişiklikleri, bürokratik süreçler, uygulamadaki farklılıklar gibi konular, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini sınırlandırabilecek unsurlar arasında yer almaktadır.

Çevresel Faktörler (Environmental)

Türkiye–Kırgızistan ekonomik ilişkilerinde özellikle tarım, enerji, madencilik ve ulaştırma sektörleri açısından giderek daha önemli hâle gelmektedir. Kırgızistan'ın dağlık coğrafyası ve hidroelektrik potansiyeli, yenilenebilir enerji alanında önemli fırsatlar sunmaktadır. Türkiye›nin enerji altyapısı ve yenilenebilir enerji teknolojilerindeki deneyimi ile Kırgızistan›ın doğal kaynaklarının bir araya getirilmesi, iki ülke arasında yeni yatırım alanlarının ortaya çıkmasını

түзөт. Эки тараптуу соода жүгүртүүнүн көлөмүнүн өсүшү да маанилүү күчтүү жактардын бири болуп саналат. Тактап айтканда, 2022-жылы соода жүгүртүүнүн көлөмү 1,055 млрд долларды түзсө, 2025-жылы бул көрсөткүч 1,645 млрд долларга жеткен. Кыргызстанда иш алып барган 2000ден ашуун түрк компаниясынын санынын жана ишке ашырылган инвестициялардын жылдан жылга өсүшү Түркиянын Кыргызстандагы инвестициялык позициясынын күчтүү экендигин далилдейт. Ошондой эле Кыргызстанда иш алып барган түрк компаниялары-нын көптөгөн ар түрдүү секторлордо ишмердүүлүк жүргүзүшү инвестициялардын сектордук диверсификациясын көрсөтөт. Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы Экономикалык кызматташтык боюнча өкмөттөр аралык комиссиянын иштеши да экономикалык мамилелерди үзгүлтүксүз жана системалуу түрдө карап чыгууга мүмкүнчүлүк түзөт. Эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык мамилелердин алсыз жактары төмөнкүлөр болуп саналат: эки өлкөнүн ортосундагы соода жүгүртүүнүн көлөмү өсүү тенденциясына ээ болгонуна карабастан, өлкөлөрдүн экономикалык потенциалы эске алынганда, бул көрсөткүчтөр дагы эле төмөн деңгээлде экендиги көрүнүп турат. Ошол эле учурда, өлкөлөрдүн ортосундагы сообада тең салмаксыздыктын болушу, башкача айтканда, соода балансынын Түркиянын пайдасына болушу, Түркия-

sağlayabilecektir. Özellikle hidroelektrik ve güneş enerjisi yatırımları, Kırgızistan›ın enerji arz güvenliğinin artırılmasına katkı sağlarken Türk şirketleri açısından da yeni yatırım fırsatları oluşturabilecektir. Kırgızistan ekonomisi açısından iklim değişikliği ve su kaynaklarının sürdürülebilirliği önemli çevresel risklerdendir. Tarımsal üretimin iklim koşullarına duyarlı olması, kuraklık ve su kaynakları üzerindeki baskının artması, ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği bakımından dikkate alınması gereken konulardandır. Ek olarak madencilik sektöründe de çevresel sürdürülebilirlik büyük önem taşımaktadır. Kırgızistan'ın doğal kaynaklarının ekonomik değere dönüştürülmesi sırasında çevresel standartların korunması, uzun vadeli yatırım projelerinin sürdürülebilirliği açısından gereklidir.

PESTLE analizi genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye–Kırgızistan ekonomik ilişkilerinin geleceğinin politik istikrar, ekonomik çeşitlendirme, teknolojik iş birliği, hukuki öngörülebilirlik ve çevresel sürdürülebilirlik eksenlerinde şekilleneceği görülmektedir. İki ülke arasındaki siyasi ve sosyo-kültürel yakınlık ekonomik ilişkiler açısından önemli bir başlangıç avantajı oluştururken, ekonomik ilişkilerin sürdürülebilirliği için bu avantajların somut yatırım ve üretim projelerine dönüştürülmesi gerekli olduğu ifade edilebilmektedir. Türkiye–Kırgızistan ekonomik ilişkilerinin gelecekte tarım ve gıda, madencilik, enerji, yenilenebilir enerji, lojistik, dijitalleşme ve altyapı alanlarında yoğunlaşabileceği öngörülmektedir. Ancak Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki ekonomik ağırlığı, lojistik maliyetler, makroekономik kırılganlıklar gibi

нын Кыргызстан менен тышкы соодада профицитке ээ болушуна алып келет. Кыргызстандын экспорттук потенциалынын чектелүү болушу да эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык мамилелердин алсыз жактарынын бири болуп саналат. Мындан тышкары, эки өлкөнүн ортосундагы географиялык аралыктын алыстыгы, Кыргызстандын деңизге түз чыга албагандыгы, тышкы сооданын белгилүү товардык топторго топтолушу, ошондой эле сооданын технологиялык жана жогорку кошумча нарктуу товарларга караганда салттуу товардык топтордун негизинде жүргүзүлүшү да алсыз жактардын катарына кирет.

dışsal faktörler ekonomik ilişkilerin önündeki temel riskleri oluşturmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin Kırgızistan'a yönelik ekonomik politikasının sadece ihracat artışına dayalı bir yaklaşım olması yerine; ortak üretim, teknoloji transferi, lojistik entegrasyon, yüksek katma değerli üretim ve Kırgızistan'ın ihracat kapasitesinin geliştirilmesini de içeren bütüncül bir ekonomik iş birliği stratejisine dayandırılması, ikili ilişkilerin uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından büyük önem arz etmektedir.

Sonuç

Türkiye–Kırgızistan ekonomik ilişkileri; tarihsel ve kültürel yakınlık, artan ticaret hacmi, Türkiye kaynaklı doğrudan yatırımlar ve kurumsal iş birliği mekanizmaları bakımından önemli güçlü yönlere sahip olmakla birlikte, ticaret dengesizliği, lojistik maliyetler, ürün çeşitliliğinin sınırlılığı ve yüksek katma değerli üretimin yetersizliği gibi yapısal zayıflıkları da bünyesinde barındırmaktadır. Orta Koridor'un geliştirilmesi, Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesindeki ekonomik entegrasyon, tarım, madencilik, enerji, altyapı, turizm ve hizmet sektörlerindeki yatırım olanakları ikili ilişkilerin derinleştirilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Buna karşılık, bölgesel jeopolitik rekabet, Çin ve Rusya'nın ekonomik ağırlığı, lojistik maliyetler ve makroekonomik kırılganlıklar ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından temel tehdit unsurları olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Türkiye–Kırgızistan ekonomik ilişkilerinin gelecekteki gelişimi, yalnızca ticaret hacminin artırılmasına değil, aynı zamanda karşılıklı yatırımların, üretim ortaklıklarının, teknoloji

таблица 11. Экономикалык мамилелерге байланыштуу мүмкүнчүлүктөр жана коркунучтар

Мүмкүнчүлүктөр (Opportunities)	Коркунучтар (Threats)
1. Ортоңку коридордун өнүктүрүлүшүнүн натыйжасында интеграциянын күчөшү	1. Аймактык жана геосаясий тобокелдиктер
2. Түрк мамлекеттеринин уюмунун алкагында ишке ашырыла турган кызматташтык	2. Ири экономикалардын ортосундагы атаандаштык
3. Кыргызстандын жаратылыш ресурстары	3. Кыргызстандын экономикасынын тышкы соккуларга карата сезимталдыгы
4. Айыл чарба жана азык-түлүк тармагында ишке ашырыла турган кызматташтык	4. Логистикалык чыгымдардын өсүшү
5. Кыргызстанда ишке ашырыла турган курулуш жана инфраструктуралык инвестициялар	5. Макроэкономикалык туруксуздуктун тобокелдиги
6. Энергетика жана кайра жаралуучу энергия долбоорлору	6. Соода балансынын тең салмаксыздыгынын туруктуу мүнөзгө ээ болушу
7. Өлкөлөрдүн ортосундагы туризм жана кызмат көрсөтүүлөр соодасы	7. Кыргызстандын тышкы соодасындагы концентрация

Эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык мамилелерге байланыштуу мүмкүнчүлүктөр жана коркунучтар 11-таблицада көрсөтүлгөн. Таблицага ылайык, өлкөлөрдүн ортосундагы экономикалык мамилелердин мүмкүнчүлүктөрү төмөнкүлөрдөн турат: Түркия менен Түрк мамлекеттеринин ортосунда

transferinin ve yüksek katma değerli sektörlerdeki iş birliğinin geliştirilmesine bağlıdır.

Türkiye–Kırgızistan ekonomik ilişkilerinin PESTLE analizi, politik ve kültürel yakınlığın güçlü bir zemin oluşturduğunu, ancak ekonomik dengesizlikler, hukuki belirsizlikler ve çevresel risklerin sürdürülebilirliği tehdit ettiğini göstermektedir. Stratejik olarak, enerji ve tarım sektörlerinde iş birliği, teknoloji transferi ve hukuki altyapının güçlendirilmesinin kritik önemde olduğu görülmektedir.

Genel olarak Türkiye–Kırgızistan ekonomik ilişkilerinin sürdürülebilir biçimde geliştirilmesi için temel stratejinin ticaret hacminin niceliksel olarak artırılmasının ötesine geçerek, ticaretin niteliğinin geliştirilmesi, karşılıklı yatırımların artırılması, Kırgızistan'ın üretim ve ihracat kapasitesinin güçlendirilmesi, yüksek katma değerli sektörlerde ortak üretim yapılması ve lojistik bağlantıların iyileştirilmesi üzerine kurulması gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım, iki ülke arasındaki mevcut, ekonomik ilişkilerin daha dengeli, karşılıklı faydaya dayalı ve uzun vadeli bir ekonomik ortaklığa dönüşmesine katkı sağlayabilecektir. Aynı zamanda Türkiye için Kırgızistan'ın, Kırgızistan için de Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağı ve tedarikçi potansiyeli olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Orta Asya'ya ve Türk Devletlerine yönelik politikalarındaki gelişme Türkiye-Kırgızistan arasındaki ilişkileri ilerletmiş ve gelecek dönemlerde de iki ülkenin lehine olacak şekilde gelişeceği tahmin edilmektedir.

Ортоңку коридордун өнүгүшүнүн натыйжасында экономикалык мамилелердин кеңейиши күтүлүүдө. Ошондой эле Түрк дүйнөсүнүн ортосундагы интеграциянын өнүгүшү Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы экономикалык мамилелердин институционалдык деңгээлде чыңдалышына шарт түзүшү мүмкүн. Кыргызстандын алтын жана көмүр сыяктуу жаратылыш ресурстарына ээ болушу өлкөдөгү түрк инвестицияларынын көлөмүн көбөйтүүгө мүмкүнчүлүк түзүшү мүмкүн. Ошол эле учурда Кыргызстанда ишке ашырыла турган инфраструктуралык, курулуш жана транспорттук инвестициялар түрк курулуш жана подряддык сектору үчүн маанилүү мүмкүнчүлүктөрдү түзүшү мүмкүн. Кыргызстанда жүргүзүлүп жаткан айыл чарба өндүрүшү менен Түркиянын айыл чарба технологиялары жана агроөнөр жай ишмердүүлүгүнүн ортосунда биргелешкен өндүрүш моделдерин иштеп чыгууга болот. Кайра жаралуучу энергия тармагында да эки өлкөнүн ортосунда биргелешкен долбоорлорду иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгү бар. Дагы бир маанилүү мүмкүнчүлүк катары туризм жана кызмат көрсөтүүлөр соодасы жаатында эки өлкөнүн өз ара кызматташтыгы экономикалык интеграцияны мындан ары да күчөтүшү мүмкүн. Эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык мамилелерге байланыштуу коркунучтарга келсек, Россия менен Кытайдын Борбордук Азиядагы

Kaynakça

Aşçı, S. A. (2017). Kırgızistan'ın Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Gelişimine Yönelik Öneriler. İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 2(2), 29-44.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2012). Kırgızistan Ülke Bülteni.

Kyzy, Z. B. (2019). Türk İş Adamlarının Kırgızistan'a Yönelik Doğrudan Yatırım Perspektifleri. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürkçü, N. (2026). Türkiye-Kırgızistan Ticaret İlişkilerinde Karşılıklı Bağımlılık ve Rekabet Dinamikleri: Ampirik Bir Analiz. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekoklu Dergisi, 29(2026), 43-57.

Pulaşlı, H. (2023). Türkiye-Kırgızistan İlişkilerinde Dönüşüm: Kimlik, Siyaset ve Ekonomi. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü.

Sezgin, V. (2022). Covid-19 Salgını Türkiye-Kırgızistan İkili Ticaretini Nasıl Etkiledi: Sektörel Bir Değerlendirme. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 14(1), 52-67.

Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. (2022). Türkiye'nin Türk Devletleri Teşkilatı Üyeleriyle İkili İlişkileri. SETA Yayınları .

Şükürlü, E. (2022). Tarım Ürünlerinde Rekabet Gücü Açısından Türkiye-Kırgızistan Karşılaştırması. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2026, Ağustos

күчтүү саясий жана экономикалык таасири Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы экономикалык мамилелерге терс таасирин тийгизиши мүмкүн. Ошол эле учурда Россия жана Кытайга таандык компаниялардын Кыргызстандагы активдүү катышуусу түрк компанияларынын рыноктогу үлүшүнүн азайышына алып келиши мүмкүн. Кыргызстандын экономикасынын тышкы соккуларга жогорку деңгээлде көз каранды болушу, эки өлкөнүн ортосундагы транспорттук чыгымдардын өсүшү жана өлкөдөгү макроэкономикалык туруксуздуктар да экономикалык мамилелер үчүн коркунуч жаратышы мүмкүн. Мындан тышкары, Түркиянын пайдасына түзүлгөн тышкы соода балансы белгилүү бир убакыт өткөндөн кийин Кыргызстандын Түркиядан импортун чектөөчү факторго айланышы мүмкүн. Кыргызстандын айрым тышкы рынокторго жана жеткирүүчүлөргө жогорку деңгээлде көз каранды болушу да эки өлкөнүн ортосундагы соода мамилелеринин мындан ары өнүгүшүнө коркунуч жаратуучу фактор катары каралышы мүмкүн.

таблица 12. Сектордук деңгээлдеги SWOT-талдоо

	Күчтүү жактар	Алсыз жактар	Мүмкүнчүлүктөр	Коркунучтар
Энергетика сектору	Түркиянын энергетика тармагындагы инвестициялык тажрыйбасы	Кыргызстандын энергетикалык инфраструктурасында модернизациянын жетишсиздиги	Гидроэлектроэнергетикалык жана кайра жаралуучу энергия потенциалы	Кытай менен Россиянын энергетика тармагындагы үстөмдүгү
	Кыргызстандын жаратылыш ресурстарынын ар түрдүүлүгү	Каржылоонун жетишсиздиги	Түркиянын энергетикалык импортту диверсификациялоо мүмкүнчүлүгү	Саясий туруксуздуктан улам инвестициялык тобокелдиктер
Айыл чарба жана азык-түлүк сектору	Кыргызстандын пахта, картошка, буурчак жана эт өндүрүү потенциалы	Айыл чарба өндүрүшүндөгү төмөн өндүрүмдүүлүк	Түркия үчүн азык-түлүк импортунун диверсификациясы	Климаттын өзгөрүшү жана суу ресурстарынын азайышы
	Түркиянын айыл чарба технологияларындагы артыкчылыгы	Логистикалык жана кампалык инфраструктуранын жетишсиздиги	Биргелешкен айыл чарба долбоорлору жана технологияларды трансферттөө	Аймактык атаандаштык жана баалардын өзгөрмөлүүлүгү
Өнөр жай жана өндүрүш сектору	Түркиянын машина куруу, текстиль жана курулуш материалдарын экспорттоодогу күчү	Кыргызстандын өнөр жай өндүрүшүнүн потенциалынын чектелүү болушу	Биргелешкен өндүрүш ишканаларын түзүү	Кытайдын арзан баадагы өнөр жай продукцияларынын атаандаштыгы
	Кыргызстандагы эмгек күчүнүн чыгымдарынын төмөн болушу	Технология жана ноу-хау жетишсиздиги	Түркиянын Борбордук Азияда өнөр жай борборун түзүү мүмкүнчүлүгү	Финансылык туруксуздук жана инвестициялык коопсуздук көйгөйлөрү
Каржы жана инвестициялар сектору ChatGPT'nin güvenilirliğini kısa bir kontrol için yapıyoruz. 01:46 itibarıyla tekrar dene.	Түркиянын банк иши жана каржы тармагындагы тажрыйбасы	Кыргызстанда инфляциянын жогору болушу жана киши башына эсептегендеги кирешенин төмөндүгү	Түрк банктарынын Кыргызстанда филиалдарын ачышы	Экономикалык өзгөрүүлөр жана саясий туруксуздук
	Кыргызстанда 2 000ден ашык түрк компаниясынын иш алып баруусу	Капитал рыногунун жетиштүү деңгээлде өнүкпөгөндүгү	Түздөн-түз чет өлкөлүк инвестициялардын көбөйүшү	Россиянын жана Кытайдын финансылык таасири
Билим берүү жана маданий кызматташтык сектору	Манас университети жана TIKA долбоорлору	Билим берүү инфраструктурасын модернизациялоонун жетишсиздиги	Адам ресурстарын өнүктүрүү жана маданий интеграция	Мээнин агымы жана квалификациялуу жумушчу күчүнүн жоголушу
	Жалпы тил жана маданий жакындык	Билим берүүнү каржылоонун жетишсиздиги	Узак мөөнөттүү академиялык кызматташтык	Аймактык туруксуздуктан улам долбоорлордун үзгүлтүккө учурашы

Эки өлкөнүн ортосунда ишке ашырылып жаткан экономикалык мамиле-

6). T.C. Dışişleri Bakanlığı Dış Politika. https://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa adresinden alındı

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). Kırgızistan Ülke Profili.

TİKA. (2026, Ağustos 5). TİКА Faaliyetler. https://tika.gov.tr/faaliyetlerimiz/ adresinden alındı

Trade Map. (2026, Ağustos 5). ITC Trade Map. https://www.trademap.org/en/goods/time-series/exports/c/000/c/000/p/ALL/byProduct/year/default/2/direct/values/USD/table adresinden alındı

Ünal, L. (2010). Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Kırgızistan İlişkileri. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

World Bank. (2026, Ağustos 5). World Bank Databank. https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators adresinden alındı

лердин секторлор боюнча SWOT-талдоосу 12-таблицада берилген. Таблицада секторлор энергетика, айыл чарба жана азык-түлүк, өнөр жай жана өндүрүш, каржы жана инвестициялар, билим берүү жана маданий кызматташтык багыттары боюнча классификацияланган. Секторлорду жалпы жана өз-өзүнчө баалоонун натыйжасында, алсыз жактарды күчөтүүгө жана жакшыртууга мүмкүн экендиги, мүмкүнчүлүктөр жагынан эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык мамилелердин артыкчылыктуу позицияда тургандыгы байкалат. Ал эми коркунучтар жагынан жалпы баалоо жүргүзгөндө, коркунучтар негизинен эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык мамилелерге терс таасирин тийгизип, аларды бузушу мүмкүн болгон тышкы факторлордон келип чыгары көрүнүп турат.

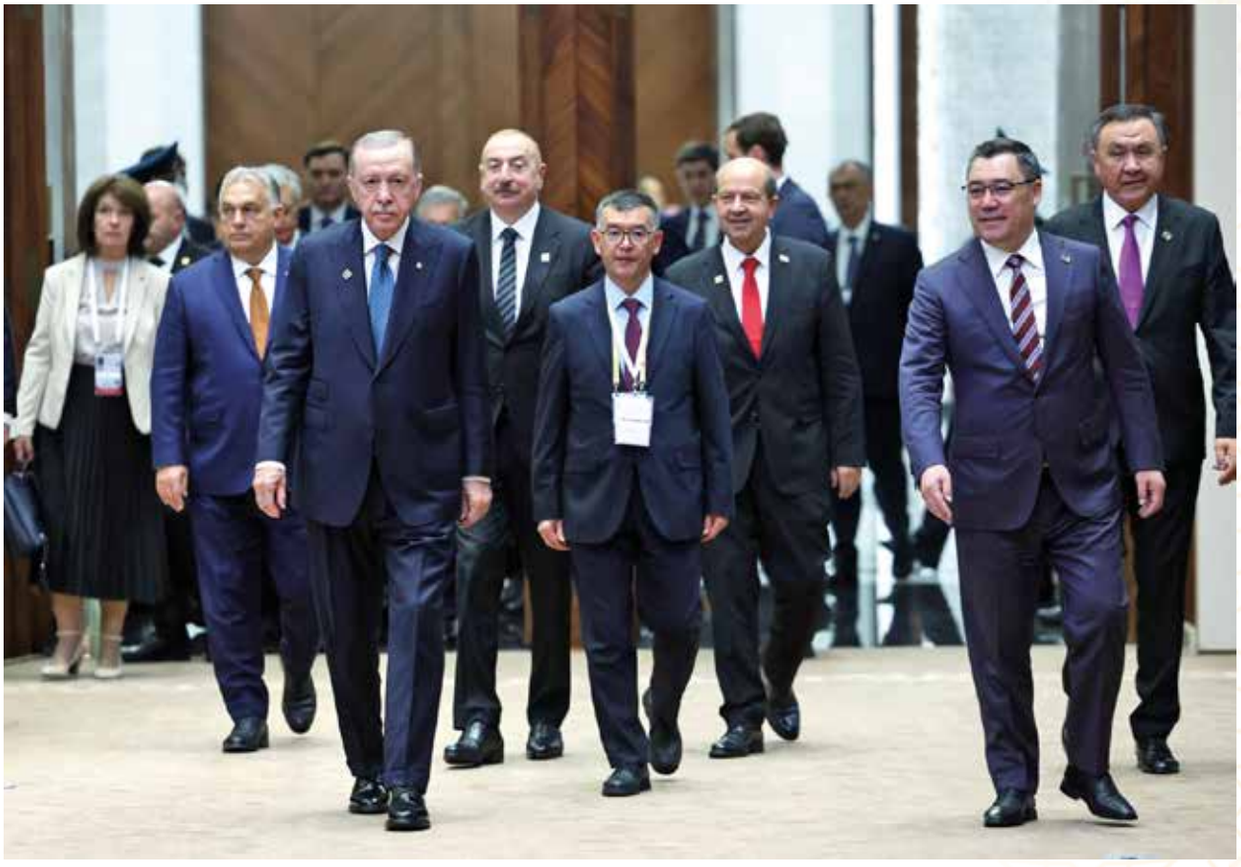
Экономикалык мамилелерге карата PESTLE-талдоо

Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы экономикалык мамилелердин туруктуулугун жана келечектеги өнүгүү потенциалын эки өлкөнүн ортосундагы соода көрсөткүчтөрү аркылуу гана эмес, эки өлкө туш болгон саясий, экономикалык, социалдык-маданий, технологиялык, укуктук жана экологиялык шарттарды комплекстүү түрдө баалоо аркылуу дагы кеңири талдоого болот. Ушул алкакта PESTLE (Political–Economic–Social–Technological–Legal–

Environmental) талдоосунун жардамы менен Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелерине таасир этүүчү макро чөйрөнүн факторлорун системалуу түрдө аныктоого болот.

Саясий факторлор (Political)

Түркия–Кыргызстан ортосундагы күчтүү дипломатиялык жана саясий мамилелер эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык мамилелердин эң маанилүү саясий аныктоочу факторлорунун бири болуп саналат. Эки өлкөнүн ортосундагы күчтүү дипломатиялык мамилелерге мисал катары Түркиянын Кыргызстандын көз карандысыздыгын тааныган алгачкы өлкөлөрдүн бири болгондугун жана эки өлкөнүн ортосундагы дипломатиялык мамилелердин негиздери 1992-жылга барып такаларын көрсөтүүгө болот. Эки өлкөнүн ортосундагы мамилелер эки тараптуу деңгээлде гана эмес, Түрк мамлекеттер уюму сыяктуу көп тараптуу платформалар аркылуу да өнүктүрүлүүдө. Кыргызстандын түрк дүйнөсүндөгү орду Түркия үчүн Борбордук Азияга багытталган экономикалык жана соода-экономикалык ачылыш саясаттарынын маанилүү элементтеринин бирин түзөт. Ушул контекстте саясий мамилелердеги туруктуулуктун натыйжасында экономикалык субъекттердин инвестициялык чечимдерине жана узак мөөнөттүү соода мамилелерине оң таасир тийгизилет. Ошол эле учурда Кыргызстандын

Россия жана Кытай менен болгон тыгыз саясий жана экономикалык мамилелери Түркия үчүн аймактагы атаандаштыкты күчөтүүчү фактор катары бааланат. Айрыкча Кытайдын Борбордук Азиядагы инфраструктуралык жана транспорттук инвестицияларынын көбөйүшү Түркиянын аймактагы экономикалык таасирин кеңейтүү аракеттерин кыйла атаандаштык күчтүү шартта жүргүзүүгө түрткү берүүдө. Мындан тышкары, Борбордук Азияда болуп жаткан геосаясий өзгөрүүлөр, Россия–Украина согушунун аймактык экономикалык таасирлери жана транспорттук коридорлордун ко-

опсуздугу сыяктуу маселелер Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелеринин келечеги үчүн эске алынууга тийиш болгон маанилүү саясий факторлордун катарына кирет.

Экономикалык факторлор (Economic)

Эки өлкөнүн ортосундагы соода көлөмүнүн акыркы жылдарда өсүшү экономикалык мамилелердин өнүгүү тенденциясында экендигин көрсөтөт. Ошол эле учурда эки өлкөнүн учурдагы экономикалык потенциалы эске алынганда, соода көлөмүн дагы да өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк бар экендигин айтууга болот. Мындан тышкары, эки тараптуу соодадагы маанилүү түзүмдүк өзгөчөлүктөрдүн бири — соода балансынын Түркиянын пайдасына болушу. Башкача айтканда, Түркиянын Кыргызстанга экспортунун Кыргызстандан импортунун көлөмүнөн кыйла жогору болушу экономикалык мамилелердин өз ара соода жагынан асимметриялуу түзүлүшкө ээ экендигин көрсөтөт. Бул жагдай Түркия үчүн экспорттук артыкчылык түзсө, Кыргызстан үчүн тышкы соода тартыштыгынын кеңейүү коркунучун жаратышы мүмкүн. Кыргызстандын чакан жана тышкы дүйнөгө ачык экономика болушу анын тышкы экономикалык өзгөрүүлөргө болгон сезимталдыгын жогорулатат. Айрыкча валюта курстары, инфляция, энергиянын баалары, тышкы каржы-

лоо шарттары жана аймактык экономикалык өзгөрүүлөр Кыргызстандын импорттук мүмкүнчүлүктөрүнө таасир этиши мүмкүн. Ошол эле учурда Кыргызстандын жаратылыш ресурстары, айыл чарба өндүрүшүнүн потенциалы, энергетикалык ресурстары жана өнүгүп жаткан инфраструктурасы Түркия үчүн маанилүү инвестициялык мүмкүнчүлүктөрдү сунуштайт. Түркиянын өзгөчө курулуш, айыл чарба, тамак-аш, текстиль, энергетика, туризм жана кызмат көрсөтүү тармактарындагы тажрыйбасы Кыргызстандын экономикалык муктаждыктарына шайкеш келиши мүмкүн. Түркиянын Кыргызстандагы инвестициялык катышуусунун көбөйүшү да экономикалык мамилелердин узак мөөнөттүү мүнөзүн бекемдөөдө. Түрк компанияларынын Кыргызстандагы өндүрүштүк ишмердүүлүгүн кеңейтүүсү эки өлкөнүн ортосундагы сооданын өнүгүшүнө гана эмес, Кыргызстандын экспорттук мүмкүнчүлүктөрүнүн жогорулашына да салым кошо алат.

Социалдык-маданий факторлор (Social)

Эки өлкөнүн ортосундагы жалпы тарыхый жана маданий байланыштар эки өлкөнүн коомдорунун ортосунда өз ара байланыштарды жана экономикалык мамилелерди өнүктүрүү жагынан маанилүү социалдык капиталды түзөт. Бул өзгөчөлүк Түркия менен Кыргызстандын

ортосундагы экономикалык мамилелерди башка өнөктөш өлкөлөр менен болгон мамилелерден айырмалоо жагынан да маанилүү болуп саналат. Бул алкакта маданий жакындыктын экономикалык мамилелерде чагылдырылган багыттарынын бири — билим берүү тармагы. Студенттердин алмашуусу, академиялык кызматташтык жана университеттердин ортосундагы байланыштар узак мөөнөттүү келечекте эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык жана соода мамилелерин өнүктүрүүгө жөндөмдүү адамдык капиталдын калыптанышына салым кошот. Өлкөлөрдүн ортосундагы социалдык-маданий жакындыкты экономикалык баалуулукка айландырууга боло турган багыттардын бири — туризм тармагы. Түркиянын өнүккөн туристтик инфраструктурасы менен Кыргызстандын жаратылыш жана маданий туризм потенциалын айкалыштыруу өз ара туристтик агымдардын көбөйүшүнө мүмкүнчүлүк түзө алат.

Технологиялык факторлор (Technological)

Технологиялык өнүгүүлөр эки өлкөнүн экономикалык мамилелеринин келечегинде барган сайын чоң мааниге ээ болууда. Түркиянын коргонуу өнөр жайы, санариптик технологиялар, телекоммуникация, финансылык технологиялар, айыл чарба технологиялары жана өндүрүш системалары тармактарында ка-

лыптандырган потенциалы Кыргызстан менен технологияга негизделген экономикалык кызматташтык үчүн маанилүү мүмкүнчүлүктөрдү сунуштайт. Айрыкча айыл чарба технологиялары, сугат системалары, азык-түлүктү кайра иштетүү технологиялары жана санариптик айыл чарба колдонмолору Кыргызстан үчүн олуттуу потенциалга ээ. Кыргызстандын айыл чарба өндүрүшүнүн мүмкүнчүлүктөрүн заманбап технологиялар менен колдоо өндүрүмдүүлүктү да, экспорттук потенциалды да жогорулатууга салым кошо алат. Электрондук соода, санариптик төлөм системалары, электрондук бажы колдонмолору жана санариптик логистикалык системалар сыяктуу санариптештирүү чечимдерин өнүктүрүү Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы сооданын тезирээк жана төмөнкү чыгымдар менен жүргүзүлүшүнө өбөлгө түзө алат. Бирок эки өлкөнүн ортосундагы технологиялык жана финансылык мүмкүнчүлүктөрдүн айырмачылыгы технология трансферинин алдында тоскоолдук жаратышы мүмкүн. Ошондуктан технологияга негизделген кызматташтыкты технология экспорттоо менен гана чектебестен, биргелешкен илимий-изилдөө жана өнүктүрүү (R&D), технология трансфери, биргелешкен өндүрүш жана адам капиталын өнүктүрүү көз карашынан кароо туруктуурааак натыйжаларды камсыздай алат.

Укуктук факторлор (Legal)

Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелеринин өнүгүшүндө укуктук жана институционалдык инфраструктура чечүүчү роль ойнойт. Эки өлкөнүн ортосунда соода, инвестиция, бажы, транспорт жана экономикалык кызматташтык тармактарында түзүлгөн укуктук жөнгө салуулар экономикалык субъекттер өз ишмердүүлүгүн жүргүзө турган институционалдык алкакты аныктайт. Түздөн-түз чет өлкөлүк инвестициялар жагынан укуктук инфраструктуранын алдын ала болжолдоого боло тургандай болушу чоң мааниге ээ. Түрк компанияларынын Кыргызстандагы инвестициялык чечимдеринде менчик укуктарынын корголушу, келишимдердин аткарылышы, салык системасы, бажы жол-жоболору жана инвестициялык талаш-тартыштарды чечүү механизмдери маанилүү роль ойнойт. Ушул алкакта инвестициялык чөйрөнү жакшыртуу, бюрократиялык жол-жоболорду азайтуу жана бажы процесстерин санариптештирүү эки өлкөнүн ортосундагы соода жана инвестиция көлөмүнүн көбөйүшүнө салым кошо алат. Бирок мыйзамдардагы өзгөрүүлөр, бюрократиялык процесстер жана мыйзамдардын иш жүзүндө колдонулушундагы айырмачылыктар сыяктуу маселелер экономикалык мамилелердин өнүгүшүн чектей турган факторлордун катарына кирет.

Экологиялык факторлор (Environmental)

Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелеринде экологиялык факторлор, өзгөчө айыл чарба, энергетика, тоо-кен өнөр жайы жана транспорт тармактары үчүн барган сайын маанилүү болуп жатат. Кыргызстандын тоолуу географиясы жана гидроэнергетикалык потенциалы кайра жаралуучу энергия тармагында маанилүү мүмкүнчүлүктөрдү сунуштайт. Түркиянын энергетикалык инфраструктура жана кайра жаралуучу энергия технологиялары боюнча тажрыйбасы менен Кыргызстандын жаратылыш ресурстарын айкалыштыруу эки өлкөнүн

ортосунда жаңы инвестициялык багыттардын пайда болушуна шарт түзө алат. Айрыкча гидроэнергетика жана күн энергиясына инвестиция салуу Кыргызстандын энергетикалык камсыздоонун коопсуздугун жогорулатууга салым кошуу менен бирге түрк компаниялары үчүн да жаңы инвестициялык мүмкүнчүлүктөрдү түзө алат. Кыргызстандын экономикасы үчүн климаттын өзгөрүшү жана суу ресурстарынын туруктуулугу маанилүү экологиялык тобокелдиктердин бири болуп саналат. Айыл чарба өндүрүшүнүн климаттык шарттарга көз карандылыгы, кургакчылыктын күчөшү жана суу ресурстарына болгон басымдын көбөйүшү экономикалык ишмердүүлүктүн туруктуулугу жагынан эске алынууга тийиш болгон маселелерден. Мындан тышкары, тоо-кен тармагында да экологиялык туруктуулук чоң мааниге ээ. Кыргызстандын жаратылыш ресурстарын экономикалык баалуулукка айландыруу процессинде экологиялык стандарттарды сактоо узак мөөнөттүү инвестициялык долбоорлордун туруктуулугун камсыз кылуу үчүн зарыл.

PESTLE талдоонун жалпы жыйынтыгын эске алганда, Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелеринин келечеги саясий туруктуулук, экономиканы диверсификациялоо, технологиялык кызматташтык, укуктук чөйрөнүн алдын ала болжолдоого боло тургандыгы жана экологиялык туруктуулук багыттарын-

да калыптанары көрүнүп турат. Эки өлкөнүн ортосундагы саясий жана социалдык-маданий жакындык экономикалык мамилелер үчүн маанилүү баштапкы артыкчылык түзсө да, экономикалык мамилелердин туруктуулугун камсыз кылуу үчүн бул артыкчылыктарды конкреттүү инвестициялык жана өндүрүштүк долбоорлорго айландыруу зарыл экендигин белгилөөгө болот. Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелеринин келечекте айыл чарба жана тамак-аш өнөр жайы, тоо-кен өнөр жайы, энергетика, кайра жаралуучу энергия, логистика, санариптештирүү жана инфраструктура тармактарында көбүрөөк өнүгүшү күтүлүүдө. Бирок Россия менен Кытайдын Борбордук Азиядагы экономикалык таасири, логистикалык чыгымдар жана макроэкономикалык алсыздыктар сыяктуу тышкы факторлор экономикалык мамилелердин алдында турган негизги тобокелдиктерди түзөт. Ошондуктан Түркиянын Кыргызстанга карата экономикалык саясаты экспорттун өсүшүнө гана багытталган мамиле менен чектелбестен, биргелешкен өндүрүштү, технология трансферин, логистикалык интеграцияны, жогорку кошумча нарктуу өндүрүштү жана Кыргызстандын экспорттук мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүүнү камтыган комплекстүү экономикалык кызматташтык стратегиясына негизделиши эки тараптуу мамилелердин узак мөөнөттүү туруктуулугу үчүн чоң мааниге ээ.

Жыйынтык

Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелери тарыхый жана маданий жакындык, соода көлөмүнүн өсүшү, Түркиядан келген түз инвестициялар жана институционалдык кызматташтык механизмдери жагынан маанилүү күчтүү жактарга ээ. Ошол эле учурда соода балансынын тең салмаксыздыгы, логистикалык чыгымдардын жогорулугу, товарлардын түрлөрүнүн чектелүү болушу жана жогорку кошумча нарктуу өндүрүштүн жетишсиздиги сыяктуу түзүмдүк алсыз жактарды да камтыйт. Орто коридорду өнүктүрүү, Түрк мамлекеттер уюмунун алкагындагы экономикалык интеграция, айыл чарба, тоо-кен өнөр жайы, энергетика, инфраструктура, туризм жана кызмат көрсөтүү тармактарындагы инвестициялык мүмкүнчүлүктөр эки тараптуу мамилелерди тереңдетүү үчүн маанилүү мүмкүнчүлүктөрдү түзөт. Мунун тескерисинче, аймактык геосаясий атаандаштык, Кытай менен Россиянын экономикалык таасири, логистикалык чыгымдар жана макроэкономикалык алсыздыктар мамилелердин туруктуулугу үчүн негизги коркунуч факторлору катары бааланышы мүмкүн. Демек, Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелеринин келечектеги өнүгүшү соода көлөмүн гана көбөйтүүгө эмес, ошондой эле өз ара инвестицияларды, өндүрүштүк өнөктөштүктү, технология трансферин жана жогорку кошумча нарктуу тармактарда-

гы кызматташтыкты өнүктүрүүгө көз каранды.

Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелеринин PESTLE талдоосу саясий жана маданий жакындыктын бекем негиз түзөрүн, бирок экономикалык теңсиздиктер, укуктук белгисиздиктер жана экологиялык тобокелдиктер мамилелердин туруктуулугуна коркунуч жаратып жатканын көрсөтөт. Стратегиялык жактан алганда, энергетика жана айыл чарба тармактарындагы кызматташтыкты өнүктүрүү, технология трансферин камсыз кылуу жана укуктук инфраструктураны чыңдоо өзгөчө маанилүү экендиги көрүнүп турат.

Жалпысынан алганда, Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелерин туруктуу негизде өнүктүрүү үчүн негизги стратегия соода көлөмүн сандык жактан көбөйтүү менен гана чектелбестен, сооданын сапатын жакшыртууга, өз ара инвестицияларды көбөйтүүгө, Кыргызстандын өндүрүштүк жана экспорттук потенциалын күчөтүүгө, жогорку кошумча нарктуу тармактарда биргелешкен өндүрүштү өнүктүрүүгө жана логистикалык байланыштарды жакшыртууга негизделиши зарыл. Мындай мамиле эки өлкөнүн ортосундагы учурдагы экономикалык мамилелердин кыйла тең салмактуу, өз ара пайдалуу жана узак мөөнөттүү экономикалык өнөктөштүккө айланышына салым кошо алат. Ошол

эле учурда Түркия үчүн Кыргызстандын, ал эми Кыргызстан үчүн Түркиянын маанилүү соода өнөктөшү жана жеткирүүчү катары олуттуу потенциалга ээ экендиги көрүнүп турат. Түркиянын Борбордук Азияга жана Түрк мамлекеттерине багытталган саясатындагы өнүгүүлөр Түркия–Кыргызстан ортосундагы мамилелердин илгерилешине өбөлгө түзүп, келечектеги мезгилдерде да эки өлкөнүн өз ара кызыкчылыктарына ылайык оң багытта өнүгөт деп болжолдоого болот.

Колдонулган адабияттар

Aşçı, S. A. (2017). Kırgızistan'ın Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Gelişimine Yönelik Öneriler. İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 2(2), 29-44.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2012). Kırgızistan Ülke Bülteni.

Kyzy, Z. B. (2019). Türk İş Adamlarının Kırgızistan'a Yönelik Doğrudan Yatırım Perspektifleri. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürkçü, N. (2026). Türkiye-Kırgızistan Ticaret İlişkilerinde Karşılıklı Bağımlılık ve Rekabet Dinamikleri: Ampirik Bir Analiz. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekoklu Dergisi, 29(2026), 43-57.

Pulaşlı, H. (2023). Türkiye-Kırgızistan İlişkilerinde Dönüşüm: Kimlik, Siyaset ve Ekonomi. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü.

Sezgin, V. (2022). Covid-19 Salgını Türkiye-Kırgızistan İkili Ticaretini Nasıl

Etkiledi: Sektörel Bir Değerlendirme. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 14(1), 52-67.

Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. (2022). Türkiye'nin Türk Devletleri Teşkilatı Üyeleriyle İkili İlişkileri. SETA Yayınları .

Şükürlü, E. (2022). Tarım Ürünlerinde Rekabet Gücü Açısından Türkiye-Kırgızistan Karşılaştırması. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2026, Ağustos 6). T.C. Dışişleri Bakanlığı Dış Politika. https://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa adresinden alındı

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). Kırgızistan Ülke Profili.

TİKA. (2026, Ağustos 5). TİKA Faaliyetler. https://tika.gov.tr/faaliyetlerimiz/ adresinden alındı

Trade Map. (2026, Ağustos 5). ITC Trade Map. https://www.trademap.org/en/goods/time-series/exports/c/000/c/000/p/ALL/byProduct/year/default/2/direct/values/USD/table adresinden alındı

Ünal, L. (2010). Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Kırgızistan İlişkileri. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

World Bank. (2026, Ağustos 5). World Bank Databank. https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators adresinden alındı

TÜRKİYE KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK VE TİCARİ BOYUTU: TARİHSEL DÖNÜŞÜM VE GELECEK VİZYONU

ТҮРКИЯ-КЫРГЫЗСТАН МАМИЛЕЛЕРИНИН ЭКОНОМИКАЛЫК ЖАНА СООДА ӨЛЧӨМҮ: ТАРЫХЫЙ ӨЗГӨРҮҮ ЖАНА КЕЛЕЧЕК КӨРҮНҮШҮ

PROF. DR. YÜKSEL BAYRAKTAR
NESLİHAN HAMDEMİR
ПРОФ. ДР. ЮКСЕЛЬ БАЙРАКТАР
НЕСЛИХАН ХАМДЕМИР

PROF. DR. YÜKSEL BAYRAKTAR* · NESLIHAN HAMDEMİR**
*ПРОФ. ДР. ЮКСЕЛЬ БАЙРАКТАР * · НЕСЛИХАН ХАМДЕМИР ***

Özet

Türkiye ve Kırgızistan arasındaki derin tarihî ve kültürel bağlar, değişen küresel dengeler ve Orta Koridor'un artan jeoekonomik önemiyle birleşerek stratejik bir ekonomik ortaklığa dönüşmüştür. Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında giderek derinleşen bu bölgesel entegrasyon sürecinin taşıdığı fırsat ve kısıtların analiz edilmesi, geleceğe yönelik sürdürülebilir politikaların üretilmesi adına kritik bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, diplomatik ilişkilerin tesisinin 35. yılında Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkilerin bütüncül bir değerlendirmesini sunmaktır. Çalışmada dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, hizmet ticareti ve kalkınma iş birliği göstergeleri birlikte ele alınmış, ticaretin yapısal incelemesinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) ve Ticaret Tamamlayıcılık Endeksi (TCI) odaklı literatür sentezinden yararlanılmıştır. Çalışmanın verileri TÜİK, IMF, OECD, ITC, T.C. Ticaret Bakanlığı, DEİK ve ilgili kurumların yayımladığı istatistik ve raporlardan derlenmiştir. Bulgular; ikili ticaret hacminin özellikle 2021 sonrasında belirgin biçimde ivmelendiğini ve 2025 itibarıyla 1,6 milyar doları aştığını, Türk yatırımlarının sektörel olarak çeşitlendiğini, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi, Karma Ekonomik Komisyon ve Türk Devletleri Teşkilatı gibi mekanizmalar aracılığıyla ekonomik ilişkilerin

2Аннотация

Түркия менен Кыргызстандын терең тарыхый жана маданий байланыштары, дүйнөлүк тең салмактуулуктун өзгөрүшү жана Орто коридордун гео-экономикалык маанисинин өсүшү менен айкалышып, стратегиялык экономикалык өнөктөштүккө айланды. Түрк мамлекеттеринин уюмунун алкагында регионалдык интеграциянын тереңдешине мүнөздүү мүмкүнчүлүктөрдү жана чектөөлөрдү талдоо келечекке туруктуу саясаттарды иштеп чыгуу үчүн өтө маанилүү болуп калды. Бул изилдөөнүн максаты – дипломатиялык мамилелер орнотулганына 35 жыл толгон маалда Түркия менен Кыргызстандын экономикалык байланыштарынын кеңири баалоосун сунуштоо. Изилдөө тышкы соода, түз чет элдик инвестициялар, кызмат көрсөтүүлөр боюнча соода жана өнүгүү кызматташтыгынын көрсөткүчтөрүн биргелешип карайт, сооданы структуралык талдоодо Ачыкталган салыштырмалуу артыкчылык (RCA) жана Соода толуктоочулук индекси (TCI) боюнча адабиятка сереп салууга таянып. Изилдөө үчүн маалыматтар ТҮİК, Эл аралык валюталык фонд (IMF), Экономикалык кызматташтык жана өнүгүү уюму (OECD), Эл

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, yuksel.bayraktar@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3499-4571.

**Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, nhamdemir@ankara.edu.tr, ORCID: 0009-0007-2795-2174.

* Профессор, доктор, Анкара университети, Саясий илимдер факультети, Экономика кафедрасы, yuksel.bayraktar@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3499-4571.

** Анкара университети, Социалдык илимдер институту, Экономика кафедрасы, nhamdemir@ankara.edu.tr, ORCID: 0009-0007-2795-2174.

güçlü bir kurumsal zemine kavuştuğunu göstermektedir. Bununla birlikte ticaretin sınırlı sayıda ürün grubunda yoğunlaşması ve mevcut hacmin iki ülkenin ekonomik potansiyelinin hâlen altında kalması temel sınırlılıklar olarak öne çıkmaktadır. Ticaret çeşitlendirilmesi, Orta Koridor ekseninde lojistik bağlantıların güçlendirilmesi, ortak yatırım mekanizmalarının derinleştirilmesi ve dijital ekonomi ile KOBİ iş birliklerinin geliştirilmesi yönünde adılacak adımlar, iki ülkenin gelecek vizyonunu şekillendirmek açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kırgızistan, dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, Türk Devletleri Teşkilatı, Orta Koridor.

Giriş

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler, ortak tarih, dil, kültür ve medeniyet bağları üzerine inşa edilmiş olmakla birlikte, bağımsızlığın kazanılmasından sonraki otuz beş yıllık süreçte ekonomik iş birliği de ikili ilişkilerin temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. Türkiye'nin Merkezi Asya Türk Cumhuriyetleri ve bilhassa Kırgızistan ile 1991'den bu yana dalgalı bir seyir izleyen ilişkileri, 2019'daki "Yeniden Asya" açılımıyla birlikte kardeşlik ve ortak fayda temelinde çok boyutlu bir yapıya bürünerek yeniden güçlü bir ivme kazanmıştır (Pulaşlı, 2023, s. 82). Türkiye ve Kırgızistan arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkiler zamanla ticaret, yatırım, kalkınma iş birliği, eğitim ve kültür gibi alanlara da yansımıştır (Sezer, 2025, s. 1301). Günümüzde ekonomik ilişkiler yalnızca mal ve hizmet ticaretini değil, aynı zamanda yatırım ha-

аралык соода борбору (ITC), Түркиянын Соода министрлиги, DEİK жана тиешелүү мекемелер тарабынан жарыяланган статистикалык маалыматтар жана отчеттордон топтолгон. Жыйынтыктар көрсөткөндөй, эки тараптуу соода көлөмү, айрыкча 2021-жылдан тартып, олуттуу ылдамдык менен өсүп, 2025-жылга карата 1,6 миллиард доллардан ашкан; Түркиянын инвестициялары секторлор боюнча ар түрдүүлөнгөн; экономикалык мамилелер Жогорку деңгээлдеги Стратегиялык Кызматташтык Кеңеши, Биргелешкен Экономикалык Комиссия жана Түрк Мамлекеттери Уюму сыяктуу механизмдер аркылуу бекем институционалдык негизге коюлган. Бирок сооданын чектелген товар топтомдоруна топтолушу жана учурдагы көлөмдүн эки өлкөнүн экономикалык потенциалынан төмөн бойдон калышы негизги чектөөлөр болуп саналат. Сооданы диверсификациялоо, Орто коридордогу логистикалык байланыштарды бекемдөө, биргелешкен инвестициялык механизмдерди тереңдетүү жана санариптик экономикада, ошондой эле чакан жана орто ишкерчилик чөйрөсүндө кызматташууну өнүктүрүү боюнча кадамдар эки өлкөнүн келечекке болгон көз карашын калыптандырууда чоң мааниге ээ.

Ачкыч сөздөр: Түркия, Кыргызстан, тышкы соода, түз чет элдик инвестиция, Түрк мамлекеттеринин уюму, Орто коридор.

reketlerini, kurumsal iş birliklerini, beşerî sermaye etkileşimini ve bölgesel bağlantıları kapsamaktadır. Dolayısıyla ekonomik ilişkiler iki ülke arasındaki dostluk bağlarını güçlendiren stratejik araçlardan biri olarak önem arz etmektedir.

Türkiye-Kırgızistan ekonomik ilişkileri akraba yakınlaşması, işbirliğinin genişlemesi ve bölgesel bütünleşme olarak üç temel iş birliği dinamiği üzerinden gelişmektedir. Birincisi, ortak tarih, dil ve kültürel yakınlık ekonomik ilişkilerin kurulmasını kolaylaştıran bir güven zemini oluşturmaktadır (Akıncı ve Akzholova, 2020, s. 718). İkincisi, başlangıçta eğitim, kültür ve kamu diplomasisi gibi alanlarda atılan ilk adımların zamanla ekonomik altyapı ve hizmetlere yönelik kalkınma yardımlarına genişlemesi, ikili ilişkilerin kurumsal bir derinlik kazanmasını sağlamıştır (Say ve Joldoshov, 2022, s. 6). Üçüncüsü ise, ikili düzeyde yürütülen bu münasebetlerin, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çatısı altındaki ulaştırma koridorunun (Orta Koridor) etkisiyle bölgesel iş birliğini geliştirmesi, ekonomik entegrasyonu artırması ve Türk ticaret dünyasını bütünleştirmesidir (İpek, 2025, s. 835). Özetle Türkiye ile Orta Asya/Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkiler önce akraba yakınlaşması ile güven zeminini kurmuş, ardından iş birliğinin genişlemesi ile bu güveni Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), ve Karma Ekonomik Komisyon (KEK) gibi kurumsal yapılarla somutlaştırmış; bugün ise TDT ve Orta Koridor gibi projelerle bölgesel bütünleşme sağlanarak küresel ticarete entegre olan bir ortaklık ağına dönüşmüştür.

Киришүү

Түркия менен Кыргызстандын мамилелери тарыхый, тилдик, маданий жана цивилизациялык байланыштарга негизделсе, көз карандысыздыктын жыйырма беш жылдык мезгилинде экономикалык кызматташтык эки тараптуу мамилелердин негизги элементтеринин бири болуп калды. Түркиянын Борбордук Азиядагы түрк республикалары, өзгөчө Кыргызстан менен болгон мамилелери 1991-жылдан бери туруксуз өнүгүп келсе да, 2019-жылдагы «Азияга кайтуу» демилгеси менен кайрадан күчтүү дем алып, бир туугандык жана өз ара пайдага негизделген көп өлчөмдүү түзүмгө ээ болду (Pulaşlı, 2023, p. 82). Убакыттын өтүшү менен Түркия менен Кыргызстандын дипломатиялык жана экономикалык мамилелери соода, инвестиция, өнүгүү боюнча кызматташтык, билим берүү жана маданият сыяктуу тармактарга кеңейди (Sezer, 2025, p. 1301). Бүгүнкү күндө экономикалык мамилелер товарлар жана кызматтар соодасын гана эмес, инвестициялык агымдарды, институционалдык өнөктөштүктү, адамдык капиталдын өз ара аракеттешүүсүн жана аймактык байланыштарды да камтыйт. Натыйжада, экономикалык мамилелер эки өлкөнүн ортосундагы достук байланыштарды бекемдөөчү стратегиялык куралдардын бири катары чоң мааниге ээ.

Түркия–Кыргызстан экономикалык

İki ülke arasında 1991 sonrasında şekillenen ekonomik ilişkiler tarihsel süreçte belirli devirler ve üç temel dönem altında incelenmektedir (Bokova ve Abilova, 2024, s. 13). İlk dönem olan kuruluş ve hukuki altyapının oluşturulması evresi (1991-2000), bağımsızlığın hemen ardından elçiliklerin açılmasıyla başlamış; temel ticari protokollerin imzalanmasıyla ikili ilişkilerin yasal çerçevesi kurulmuştur (Çelik, 2023, s. 70-71). İkinci dönem olan kurumsallaşma evresinde (2000'li yıllar), KEK toplantıları ve iş konseyleri gibi yapılar daha aktif hâle getirilerek ekonomik ilişkiler daha teknik bir kimlik kazanmıştır (Pulaşlı, 2023, s. 29). Üçüncü dönem olan son yıllarda hızlanan stratejik ekonomik iş birliği evresinde ise, 2011 yılında kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) ve TDT'nin kurumsallaşmasıyla birlikte ilişkiler kapsamlı stratejik ortaklık düzeyine çıkarılmış ve savunma sanayiinden enerji yatırımlarına kadar çok boyutlu işbirliği yapısına dönüşmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2026). İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, mal ticaretinin ötesine geçerek yatırım, hizmetler, kalkınma işbirliği ve beşerî sermayeyi kapsayan çok boyutlu bir yapıya dönüşmüştür.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkilerin otuz beş yıllık gelişimini dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, sektörel iş birlikleri ve kurumsal mekanizmalar çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektir. Bu kapsamda iki temel araştırma sorusuna cevap aranmıştır. İlk olarak, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin mevcut düzeyi ve temel dinamikleri nelerdir? İkinci olarak ise sahip olunan tarihsel, kültürel ve kurumsal

мамилелери кызматташтыктын үч негизги динамикасы аркылуу өнүгүп жатат: туугандык негизиндеги жакындашуу, кызматташтыкты кеңейтүү жана регионалдык интеграция. Биринчиден, жалпы тарых, тил жана маданий жакындык экономикалык мамилелерди түзүүгө негиз болгон ишенимди жаратат (Akıncı and Akzholova, 2020, p. 718). Экинчиден, билим берүү, маданият жана коомдук дипломатия сыяктуу тармактарда жасалган алгачкы кадамдар убакыттын өтүшү менен экономикалык инфраструктура жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн өнүгүү жардамын камтыган деңгээлге чейин кеңейип, эки тараптуу мамилелердин институционалдык тереңдигин камсыз кылды (Say and Joldoshov, 2022, p. 6). Үчүнчүдөн, бул эки тараптуу мамилелер Түрк мамлекеттеринин уюмунун (OTS) алкагында жана Орто коридор транспорттук коридорунун таасири аркылуу регионалдык кызматташтыкты өнүктүрүүгө, экономикалык интеграцияны тереңдетүүгө жана түрк ишкер чөйрөсүн бириктирүүгө өбөлгө түздү (İpek, 2025, p. 835). Жыйынтыктап айтканда, Түркия менен Борбордук Азия/Кыргызстан ортосундагы экономикалык мамилелер биринчи кезекте туугандык байланыштар аркылуу ишенимдин негизин түптөп, андан соң Түркиянын Кызматташтык жана Координация Агентиги (TIKA) жана Биргелешкен Экономикалык Комиссия (JEC) сыяктуу институционалдык түзүмдөр ар-

yakınlığa rağmen mevcut ekonomik potansiyel hangi ölçüde değerlendirilebilmektedir? Bu sorulara verilecek cevapların, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlü ve geliştirilmesi gereken yönlerinin ortaya konulmasına katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Çalışmada betimsel analiz yöntemi benimsenmiş; değerlendirmeler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi, T.C. Ticaret Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF), Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ve ilgili ulusal ve uluslararası kurumların yayımladığı istatistikler ile raporlara dayandırılmıştır. Ayrıca dış ticaret yapısının değerlendirilmesinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) ve Ticaret Tamamlayıcılık Endeksi (TCI) gibi göstergelerden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın devamında öncelikle iki ülkenin makroekonomik yapıları ve ekonomik tamamlayıcılık düzeyi incelenmekte; ardından kurumsal iş birliği mekanizmaları, dış ticaret ilişkileri, yatırımlar, stratejik sektörlerdeki iş birlikleri, ekonomik fırsatlar ve politika önerileri ele alınmaktadır.

Makroekonomik Görünüm ve Ekonomik Tamamlayıcılık

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkilerin yapısını doğru değerlendirebilmek için öncelikle iki ülkenin makroekonomik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak ele alınması gerekmektedir. Ekonomik büyüklük, üretim yapısı, dış ticaret profili ve faktör donanımı bakımından önemli farkкылуу кызматташтыкты кеңейтүү менен бул ишенимди бекемдеди; жана бүгүнкү күндө TDT жана Орто коридор сыяктуу долбоорлор аркылуу аймактык интеграция аркылуу глобалдык соодага бириктирилген өнөктөштүк тармагына айланды.

1991-жылдан кийин калыптанган эки өлкөнүн экономикалык мамилелери тарыхый алкакта белгилүү бир этаптар жана үч негизги мезгил боюнча каралат (Бокова жана Абилова, 2024, б. 13). Биринчи мезгил — укуктук алкакты түзүү жана куруу (1991–2000) — көз карандысыздыкка жеткенден кийин дароо элчиликтер ачылган учурдан башталган; эки тараптуу мамилелердин укуктук алкагы негизги соода протоколдорун кол коюу аркылуу түзүлгөн (Çelik, 2023, 70–71-беттер). Экинчи этапта — институционалдаштыруу этабы (2000-жылдар) — экономикалык мамилелер техникалык мүнөзгө ээ болуп, Биргелешкен экономикалык комиссиянын (JEC) жыйналыштары жана ишкердик кеңештер активдешти (Pulaşlı, 2023, б. 29). Үчүнчү этапта — стратегиялык экономикалык кызматташтык этабында, акыркы жылдары ылдамдаган — мамилелер 2011-жылы Жогорку деңгээлдеги стратегиялык кызматташтык кеңешинин (HLSCC) түзүлүшү жана TDTтин институционалдашуусу менен кеңири стратегиялык өнөктөштүк деңгээлине көтөрүлдү, бул коргоо өнөр жайынан энергетикалык инвестицияларга чейинки көп өлчөмдүү

lılıklar taşıyan iki ekonomi, bu farklılıklar sayesinde rekabetten ziyade tamamlayıcılık temelinde iş birliği potansiyeli sunmaktadır.

Türkiye ekonomisi, gelişmiş sanayi altyapısı, yüksek üretim kapasitesi ve çeşitlendirilmiş ihracat yapısıyla bölgesinin en büyük ekonomileri arasında yer almaktadır. Türkiye, 2025 yılı itibarıyla yaklaşık 1,6 trilyon dolarlık nominal, satın alma gücü paritesine göre ise 3,8 trilyon doları aşan gayrisafi yurt içi hasılasıyla dünyanın önde gelen ekonomileri arasında yer almaktadır (IMF, 2025). Türkiye'nin 2025'te 273,4 milyar dolara ulaşan mal ihracatı büyük ölçüde otomotiv, makine, kimya, elektrik-elektronik, demir-çelik ve tekstil gibi imalat sanayi ürünlerinden oluşmaktadır (TİM, 2026). Ayrıca 2025 yılında savunma sanayii ihracatındaki %79,8'lik, hava taşıtları ihracatındaki %32,7'lik ve gemi inşa sektöründeki %25,3'lük artışlar, yüksek teknoloji ve stratejik sanayilerde ihracat kapasitesinin güçlendiğine işaret etmektedir (TÜİK, 2026). 2025'te 365,4 milyar doları bulan ithalatın kompozisyonunda ise mineral yakıtlar ve petrol ürünleri %17,1'lik pay ile en büyük ithalat kalemi olmaya devam ederken; makine ve mekanik cihazlar, motorlu taşıtlar, elektrikli makineler, demir-çelik ve kıymetli metaller diğer önemli ithalat kalemlerini oluşturmaktadır (TÜİK, 2026). Bu yapı, Türkiye'nin sanayi üretimini sürdürebilmek için enerji, makine, teknoloji ve sanayi girdilerine yüksek ölçüde ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Kırgızistan, 7,2 milyonluk genç nüfusu ve 2025 itibarıyla %11,1 artan 21,6 milyar dolarlık gayrisafi yurt içi hasılasıyla, ölçeği кызматташтык алкагын түздү (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, 2026). Эки өлкөнүн экономикалык мамилелери жөн гана товар соодасынан ашып, инвестиция, кызмат көрсөтүүлөр, өнүгүү кызматташтыгы жана адам капиталы сыяктуу көп өлчөмдүү структураны камтыйт.

Бул изилдөөнүн негизги максаты — Түркия менен Кыргызстандын экономикалык мамилелеринин 35 жылдык өнүгүүсүн тышкы соода, түз чет элдик инвестициялар, тармактык кызматташтык жана институционалдык механизмдер алкагында бүтүндүк ыкма менен баалоо. Бул контекстте эки негизги изилдөө суроосуна жооп изделген. Биринчиден, эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык мамилелердин учурдагы деңгээли кандай жана анын негизги динамикасы эмнеде? Экинчиден, эки элдин ортосундагы тарыхый, маданий жана институционалдык жакындыктарга карабастан, бар экономикалык потенциал канчалык деңгээлде ишке ашууда? Бул суроолорго берилген жооптор эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык мамилелердин күчтүү жактарын жана мындан ары өнүктүрүү багыттарын аныктоого салым кошот деп күтүлүүдө.

Изилдөөдө сүрөттөмөлүү анализ ыкмасы колдонулду; баалоолор Түркиянын Статистикалык институту (TÜİK), Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика-

görece küçük ancak gelişmekte olan bir ekonomidir (IMF, 2025). Ekonomik faaliyetler büyük ölçüde altın madenciliği, tarım, hayvancılık, hidroelektrik üretimi ve yurt dışında çalışan vatandaşların gönderdiği kişisel transferlere dayanmaktadır (DEİK, 2024, s. 3). Dış ticarete yüksek derecede bağımlı olan ülke, 1998 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne, 2015 yılında ise Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) katılarak uluslararası pazarlara erişimini genişletmeyi ve yatırım ortamını güçlendirmeyi hedeflemiştir (Sezgin, 2022, s. 58; T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026a, s. 7). Öte yandan 2025'te yaklaşık 13 milyar dolarlık ithalata karşılık yaklaşık 3 milyar dolarlık ihracat, dış ticaret dengesi üzerinde yapısal bir baskı oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026a, s. 8).

Tablo 1: Türkiye ve Kırgızistan: 2025 Yılı Karşılaştırmalı Makroekonomik Göstergeleri

Gösterge	Türkiye	Kırgızistan
GSYH (nominal, milyar $)	1.597,3	21,6
GSYH (SAGP, milyar $)	3.785,7	67,7
Kişi başına GSYH (nominal, $)	18.611	2.984
Nüfus (milyon)	85,8	7,2
Reel GSYH büyüme oranı (%)	3,6	11,1
İşsizlik oranı (%)	8,3	3,98
Mal ihracatı hacim değişimi (%)	+6,95	−24,26
Mal ithalatı hacim değişimi (%)	+4,93	+5,24

Kaynak: IMF (2025).

Tablo 1'de iki ülkenin 2025 yılına ilişkin temel makroekonomik göstergeleri sunulmaktadır. Tablo verileri incelendiğinde, iki

лык комитети, Түркия Республикасынын Соода министрлиги, Сырткы экономикалык байланыштар кеңеши (DEİK), Экономикалык кызматташтык жана өнүгүү уюму (OECD), Эл аралык валюталык фонд (IMF), Түрк мамлекеттеринин уюму (OTS) жана тиешелүү улуттук жана эл аралык мекемелер. Мындан тышкары, тышкы соода түзүмүн баалоодо ачыкталган салыштырмалуу артыкчылык (RCA) жана соода толуктоочулук индекси (TCI) сыяктуу көрсөткүчтөрү колдонулду. Ошого ылайык, бул изилдөөнүн калган бөлүгү биринчи кезекте эки өлкөнүн макроэкономикалык түзүмдөрүн жана экономикалык толуктоо деңгээлин карайт; андан соң институционалдык кызматташтык механизмдерин, тышкы соода мамилелерин, инвестицияларды, стратегиялык секторлордогу кызматташтыкты, экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү жана саясаттык сунуштарды камтыйт.

Макроэкономикалык келечек жана экономикалык толуктоочулук

Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы экономикалык мамилелердин түзүмүн так баалоо үчүн, биринчи кезекте эки өлкөнүн макроиктисади жетишкендиктерин салыштырмалуу талдоо зарыл. Экономикалык көлөмү, өндүрүш түзүмү, тышкы соода профили жана фактордук камсыздоо жагынан олуттуу айырмачылыктарга ээ болгон бул эки экономика айырмачылыктардын неги-

ülke ekonomisi arasında hem hacimsel hem de yapısal açıdan belirgin bir asimetri ve tamamlayıcılık ilişkisi göze çarpmaktadır. Türkiye'nin makroekonomik ölçeği Kırgızistan'a kıyasla çok daha büyük bir hacme sahip olmakla birlikte, Kırgızistan'ın oransal olarak daha yüksek bir ekonomik büyüme ivmesi sergilemesi, ülkenin gelişen piyasa dinamiklerine işaret etmektedir. Ortaya çıkan bu ölçek ve hız farklılıkları, ülkelerin faktör donanımlarındaki ayrışmayla da doğrudan desteklenmektedir. Türkiye güçlü sanayi altyapısı ve ileri üretim kapasitesiyle öne çıkarken, Kırgızistan zengin doğal kaynakları, enerji potansiyeli ve belirli emek yoğun alanlardaki avantajlarıyla farklılaşarak ikili ticarette rekabetten ziyade tamamlayıcı zemin sunmaktadır.

Ayrıca, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ihracat ve ithalat ürün çeşitliliği de iki ülke arasındaki tamamlayıcılık ilişkisini yansıtmaktadır (Sezer, 2025, s. 1301). Nitekim yapılan analizler, Türkiye'nin ihracat yapısının Kırgızistan'ın ithalat talebiyle uyum gösterdiğini ve iki ekonomi arasında bir ticaret tamamlayıcılığı bulunduğunu ortaya koymaktadır (Öztürkçü, 2026, s. 43). Bu nedenle Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkilerin temelini benzer üretim yapıları değil, karşılıklı ihtiyaçları karşılayan farklı ekonomik özellikler oluşturmaktadır. Bu yapısal tamamlayıcılık, dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve sektörel iş birliği analizlerinin de temel hareket noktasını oluşturmaktadır.

Kurumsal ve Hukuki Çerçeve ile Kalkınma İşbirliği

Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasын-

зинде атаандаштыкка эмес, толуктоого негизделген кызматташууга потенциал сунуштайт.

Өнүккөн өнөр жай инфраструктурасы, жогорку өндүрүш кубаты жана ар түрдүү экспорттук түзүмү менен Түркиянын экономикасы аймактагы эң ири экономикалардын катарына кирет. 2025-жылга карата номиналдык баада ички дүң продукты (ИДП) болжол менен 1,6 триллион долларды, сатып алуу жөндөмдүүлүгүнүн паритети боюнча 3,8 триллион доллардан ашкан Түркия дүйнөнүн алдыңкы экономикаларынын катарына кирет (Эл аралык валюталык фонд, 2025). 2025-жылы 273,4 миллиард долларга жетери болжолдонгон Түркиянын товар экспорту негизинен автомобилдер, машиналар, химиялык продукциялар, электр жана электрондук буюмдар, темир жана болот, текстиль сыяктуу өндүрүштүк товарлардан турат (TİM, 2026). Мындан тышкары, 2025-жылы коргоо өнөр жайы экспортунун 79,8 пайызга, учак экспортунун 32,7 пайызга жана кеме куруу секторунун 25,3 пайызга өсүшү жогорку технологиялуу жана стратегиялык тармактарда экспорттук мүмкүнчүлүктөрдүн бекемделерин көрсөтөт (TÜİK, 2026). 2025-жылы жалпысынан 365,4 миллиард долларды түзгөн импорттун курамы боюнча минералдык күйүүчү майлар жана нефтепродукттар 17,1 пайыздык үлүшү менен эң ири импорттук категория бойдон калды; ал эми машиналар жана механикалык

dan sonra Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2026). Diplomatik ilişkilerin tesisinin hemen ardından 1991 yılında "Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Protokol" imzalanarak ikili ekonomik ilişkilerin hukuki altyapısı kurulmuştur (Ağgün ve Erendor, 2023, s. 174). İki ülke arasında ekonomik iş birliğinin yanı sıra eğitim, kültür, ticaret, ulaştırma ve diğer alanlarda yüzü aşkın anlaşma ve iş birliği belgesi imzalanmıştır (Yüce, 2022, s. 36). Tablo 2'de iki ülke arasında imzalanan anlaşmalardan bazılarına yer verilmiştir. Günümüze kadar yürürlüğe giren tüm ikili anlaşmalar ve protokoller, sermaye ve mal hareketlerinin hukuki güvenliğini teminat altına almış ve müteşebbislerin karşılıklı piyasalara girişini kolaylaştıran kurumsal zemini tesis etmiştir. İkili ilişkilerin geliştirilmesi için atılan adımlarla Kırgızistan'ın egemenlik temellerinin pekiştirmesi ve küresel sistemle bütünleşmesi amaçlanmıştır (Ünal, 2010, s. 143).

Tablo 2: Türkiye ile Kırgızistan Arasında İmzalanan Bazı Anlaşmalar

Anlaşma Adı	Yıl
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	1992
Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirme Alanında Teknik *İşbirliği* Protokolü	1992
Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Kurulmasına Yönelik Anlaşma	1995
Ticaret ve Ekonomik *İşbirliği* Anlaşması	1997
Gümrük Konularında Karşılıklı İdari Yardım Anlaşması	1998
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	1999
Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik *İşbirliği* Programı İcra Planı	2003

Kaynak: Akıncı ve Akzholova, 2020; DEİK, 2018.

жабдуулар, мотордук унаалар, электр машиналары, темир жана болот, кымбат баалуу металлдар башка негизги импорттук категорияларды түздү. (TÜİK, 2026). Бул структура Түркиянын өнөр жай өндүрүшүн кармап туруу үчүн энергияга, машина-техникага, технологияга жана өнөр жай кирүүчү материалдарга жогорку суроо-талап бар экенин көрсөтөт.

Кыргызстан салыштырмалуу чакан, бирок өнүгүп келе жаткан экономикага ээ, калкы 7,2 миллион адамды түзгөн жаш өлкө болуп саналат жана Ички дүң продуктысы 21,6 миллиард АКШ долларын түзөт, ал 2025-жылга карата 11,1 пайызга өсөт деп болжолдонууда (IMF, 2025). Экономикалык ишмердүүлүк алтын казууга, айыл чарбага, мал чарбачылыкка, гидроэлектр энергиясын өндүрүүгө жана чет өлкөдө иштеген жарандардын жеке акча которууларына катуу көз каранды (DEİK, 2024, б. 3). Чет элдик соодага өтө көз каранды болгондуктан, өлкө 1998-жылы Дүйнөлүк соода уюмуна жана 2015-жылы Евразия экономикалык союзуна (ЕАЭУ) кошулуп, эл аралык базарларга чыгуу мүмкүнчүлүгүн кеңейтүүгө жана инвестициялык климатты чыңдоого умтулду (Sezgin, 2022, 58-бет; Түркия Республикасынын Соода министрлиги, 2026a, 7-бет). Ал эми 2025-жылы болжол менен 3 миллиард долларлык экспорт 13 миллиард долларлык импортко каршы соода балансына структуралык басым көрсөтүп жатат (Түркия

Ekonomik ilişkilerin başlıca hükümetler arası kurumsal eşgüdüm mekanizması olan KEK, 1995 yılından bu yana düzenli olarak toplanmakta; ticaret, yatırım, gümrük, ulaştırma, enerji, tarım ve müteahhitlik alanlarındaki somut gündem maddelerini karara bağlamaktadır. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Cevdet Yılmaz ile Kırgızistan Bakanlar Kurulu Başkanı Adılbek Kasımaliyev'in eş başkanlığında Eylül 2025'te Bişkek'te gerçekleştirilen KEK 12. Dönem Toplantısı'nda, 77 maddelik yeni eylem planı ve liderler tarafından belirlenen ticaret hacmi hedeflerine ulaşılmasına yönelik yol haritası ele alınmış ve dönem protokolü imzalanmıştır (Kutbe, 2025). KEK toplantılarına paralel biçimde DEİK Türkiye-Kırgızistan İş Konseyi öncülüğünde düzenlenen iş forumları, iki ülkenin özel sektör temsilcilerini bir araya getirerek kamu düzeyinde alınan kararların iş dünyasına aktarılmasında köprü işlevi görmektedir (DEİK, 2026).

İkili mekanizmaların yanı sıra, 2009 Nahçıvan Anlaşması'yla kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin 2021 İstanbul Zirvesi'nde Türk Devletleri Teşkilatı'na dönüştürülmesi, ekonomik iş birliğini çok taraflı hukuki bir zemine taşımıştır (Turkdegs, 2025). TDT'nin özellikle ulaştırma koridorlarının entegrasyonu (Orta Koridor), ticaretin kolaylaştırılması, ortak yatırım iş birlikleri ve bölgesel ekonomik entegrasyon hedefleri, Türkiye-Kırgızistan ekonomik ilişkilerini çok daha geniş bir ekonomik zemine taşımaktadır (Tokgöz, 2025, s. 7). Ayrıca, TDT bünyesinde 2023 yılında kurulan Türk Yatırım Fonu, 600 milyon dolar yetkili sermayeye sahip ortak finans kuruluşu olarak ortak projelerle ekonomik

Республикасынын Соода министрлиги, 2026а, 8-бет).

1-таблица: Түркия жана Кыргызстан: 2025-жылга салыштырмалуу макроэкономикалык көрсөткүчтөр

Көрсөткүч	Түркия	Кыргызстан
ИДП (номиналдык, млрд $)	1,597.3	21.6
ИДП (ППС, млрд $)	3,785.7	67.7
Жалпы ички продукт адам башына (номиналдуу, $)	18,611	2,984
Калк (миллион)	85.8	7.2
Чыныгы ИДП өсүү темпи (%)	3.6	11.1
Ишсиздик деңгээли (%)	8.3	3.98
Товарлардын экспортунун көлөмүнүн өзгөрүүсү (%)	+6.95	−24.26
Тауар импортунун көлөмүнүн өзгөрүүсү (%)	+4.93	+5.24

Булак: Эл аралык валюталык фонд (2025).

1-таблица 2025-жылга карата эки өлкөнүн негизги макроэкономикалык көрсөткүчтөрүн көрсөтөт. Таблицадагы маалыматтарды талдоо эки экономиканын көлөмү жана түзүмү боюнча ачык асимметрия жана бири-бирин толуктоочу байланыш бар экенин көрсөтөт. Түркиянын макроэкономикалык көлөмү Кыргызстанга караганда кыйла чоң болсо да, Кыргызстандын салыштырмалуу жогорку экономикалык өсүү темпи өлкөнүн өнүгүп келе жаткан рыноктук динамикасын көрсөтөт. Бул көлөм жана ылдамдык боюнча пайда болуп жаткан айырмачылыктар өлкөлөрдүн ресурстук камсыздо-

iş birliğini artırmayı hedeflemektedir (TDT, 2026).

Ticari faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlayan bir diğer kritik unsur, ihracatı ve yatırımları teşvik eden ticari finansman mekanizmalarıdır. Başta Türk Eximbank olmak üzere Türkiye'nin sunduğu finansman araçları; kredi, sigorta mekanizmaları ve ihracat finansmanı yoluyla iki ülke arasındaki ticaret hacmini doğrudan desteklemektedir (Ashimova, 2015, s. 27). Eximbank tarafından Kırgızistan'a 1993 yılında 73,2 milyon dolarlık proje kredisi sağlanmış, Kırgızistan'ın Türkiye'ye olan dış borcu birkaç defa ertelenerek 2011'de dış yardıma dönüştürülmüştür (Makkambaeva, 2019, s. 27). Daha sonrasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın onayıyla, Kırgızistan'ın 2012 yılında aldığı krediden kalan 58,8 milyon dolarlık borcu, çevre ve yeşil ekonomi projelerinde kullanılması karşılığında 5 Kasım 2024 tarihinde imzalanan anlaşmayla tamamen silinmiştir (TBMM, 2025, s. 4).

Kalkınma iş birliği, ekonomik ilişkilerin görünürlüğü yüksek bir diğer boyutudur. İlk yurt dışı ofisini 1993 yılında Bişkek'te açan TİKA, otuz yılı aşkın sürede Kırgızistan'da bini aşkın proje hayata geçirmiştir (TİKA, 2023). Kırgızistan'ın kalkınmasına ve nitelikli insan kaynağı yetiştirilmesine odaklanan TİKA, yeni hastanelerin inşasından kültür merkezlerinin restorasyonuna kadar birçok önemli yatırıma imza atmıştır. Bişkek'te inşa edilen Kırgız-Türk Dostluk Devlet Hastanesi, Millî Kütüphane bünyesinde restore edilen Cengiz Aytmatov Türkiye-Kırgızistan Kültür Merkezi, bölge hastanelerine tıbbi cihaz temini, sulama ve tarımsal kapa-

осунун айырмалануусу менен түздөн-түз колдоого алынууда. Түркия күчтүү өнөр жай инфраструктурасы жана өнүккөн өндүрүш кубаттуулугу менен айырмаланса, Кыргызстан бай табигый ресурстары, энергетикалык потенциалы жана айрым эмгекке негизделген тармактардагы артыкчылыктары менен өзгөчөлөнөт, бул эки тараптуу соодада атаандаштыкка эмес, бири-бирин толуктоочу негизди түзөт.

Мындан тышкары, Түркия менен Кыргызстандын экспорт жана импорт продукцияларынын ар түрдүүлүгү да эки өлкөнүн ортосундагы толуктоочу мамилени чагылдырат (Sezer, 2025, б. 1301). Чындыгында, анализдер Түркиянын экспорттук түзүмү Кыргызстандын импорттук суроо-талабы менен дал келерин жана эки экономиканын ортосунда соода толуктоочулугу бар экенин көрсөттү (Öztürkçü, 2026, б. 43). Ошондуктан Түркия менен Кыргызстандын экономикалык мамилелеринин негизи окшош өндүрүш түзүмдөрүнө эмес, бири-биринин өз ара муктаждыктарын канааттандырган өзгөчө экономикалык өзгөчөлүктөргө негизделген. Бул структуралык толуктоочулук ошондой эле тышкы соода, түз чет элдик инвестиция жана сектордук кызматташтыкты талдоонун баштапкы чекитин түзөт.

Институционалдык жана укуктук алкагы жана өнүгүү боюнча кызматташтык

site geliştirme projeleri, mesleki eğitim atölyeleri ve Türkiye Türkçesi eğitim merkezleri bu faaliyetlerin öne çıkan örnekleridir. Söz konusu projeler yalnızca sosyal yardım niteliği taşımamakta; sağlık, eğitim ve tarım altyapısını güçlendirerek Kırgızistan'ın beşerî sermayesine ve uzun vadeli ekonomik kapasitesine yatırım işlevi görmektedir. Türkiye, TİKA aracılığıyla nüfusuna oranla en yüksek desteği sağladığı Kırgızistan'daki kamu diplomasisi faaliyetlerini büyük bir kararlılık ve fedakârlıkla sürdürmektedir (Say ve Joldoshov, 2022, s. 18).

Kurumsal ilişkilerin derinleşmesi bakımından 2002 sonrası dönem ayrı bir yoğunluk taşımaktadır. AK Parti hükûmetleri döneminde üst düzey ziyaretler süreklilik kazanmış; KEK, Ortak Stratejik Planlama Grubu (OSPG) ve iş forumları düzenli bir takvime oturmuş, TDT'nin yapısı kurumsallaştırılmıştır. Bu sürecin zirvesi, 5-6 Kasım 2024'te Bişkek'te gerçekleştirilen, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov'un eş başkanlığındaki YDSK 6. Toplantısı olmuş; ilişkiler "stratejik ortaklık" düzeyinden "kapsamlı stratejik ortaklık" düzeyine çıkarılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2026). Savunma sanayii, ekonomi, ticaret, tarım ve sağlık başta olmak üzere 19 anlaşma imzalanmış ve ticaret hacminin kısa vadede 2, orta vadede 5 milyar dolara çıkarılması hedefi liderler düzeyinde teyit edilmiştir (İletişim Başkanlığı, 2024). Bu tablo, ekonomik ilişkilerin kurumsal zemininin son yirmi yılda hem genişlediğini hem de derinleştiğini nesnel biçimde ortaya koymaktadır.

Кыргызстан көз карандысыздыгын алгандан кийин, Түркия 1991-жылдын 16-декабрында Кыргыз Республикасынын көз карандысыздыгын тааныган алгачкы өлкө болду (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, 2026). Дипломатиялык мамилелер орнотулгандан кийин дароо эле 1991-жылы «Экономикалык жана соода кызматташтык боюнча протокол» кол коюлуп, эки тараптуу экономикалык мамилелердин укуктук негиздерин түптөдү (Ağgün жана Erendor, 2023, б. 174). Экономикалык кызматташуудан тышкары, билим берүү, маданият, соода, транспорт жана башка тармактарда эки өлкө ортосунда жүздөн ашык макулдашуу жана кызматташтык документтерине кол коюлду (Yüce, 2022, p. 36). 2-таблицада эки өлкө ортосунда кол коюлган айрым макулдашуулар келтирилген. Бүгүнкү күнгө чейин күчүнө кирген бардык эки тараптуу келишимдер жана протоколдор капиталдын жана товарлардын кыймылынын укуктук коопсуздугун кепилдеп, ишкерлердин бири-биринин базарларына кирүүсүн жеңилдеткен институционалдык алкакты түздү. Эки тараптуу мамилелерди өнүктүрүүгө багытталган кадамдар Кыргызстандын суверендүүлүк негиздерин бекемдөөгө жана аны глобалдык системага интеграциялоого багытталган (Ünal, 2010, p. 143).

Dış Ticaret İlişkileri

Bu bölümde, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki dış ticaret ilişkileri tarihsel gelişimi, sektörel yapısı ve analitik göstergeleri bağlamında üç alt başlık halinde incelenmektedir. Öncelikle ikili ticaret hacminin yıllar içindeki gelişimi ve son dönemdeki ivmelenmesi ele alınmakta, ardından ticarete konu olan ürünlerin sektörel kompozisyonu değerlendirilmektedir. Son olarak, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) ve Ticaret Tamamlayıcılık Endeksi (TCI) gibi göstergeler üzerinden ticaretin yapısal niteliği ve iki ülke ekonomisinin tamamlayıcılık düzeyi ortaya konulmaktadır.

4.1. Ticaret Hacminin Gelişimi

İkili ticaretin ilk dönemi (1992-2013), sınırlı ancak istikrarlı bir gelişim çizgisi izlemiştir. 1993'te yalnızca 19 milyon dolar olan ikili ticaret hacmi 2000'lerin başında 40-100 milyon dolar bandına, 2008'de 239 milyon dolara ve 2013'te 539 milyon dolara ulaşmıştır (IMF, 2026). Bu dönem, hukuki altyapının inşa edildiği, karşılıklı pazar bilgisinin biriktiği ve Türk girişimcilerin Kırgızistan'da ilk yatırımlarını gerçekleştirdiği kuruluş evresi olarak nitelendirilebilir. Ticaretin görece düşük seyrinde Kırgızistan ekonomisinin piyasa ekonomisine geçiş döneminde yaşanan yapısal güçlükler, Kırgız pazarının Rusya ve Çin merkezli tedarik zincirlerine yerleşik bağımlılığı ve mesafenin getirdiği lojistik dezavantajlar belirleyici olmuştur (Argalı, 2023, s. 804; Ashimova, 2015, s. 1).

2014-2020 döneminde ikili ticaret hacmi, yıllık 435-590 milyon dolarlık bir bant-

2-таблица: Түркия менен Кыргызстан ортосунда кол коюлган тандалган келишимдер

Келишимдин аталышы	Жыл
Инвестицияларды өз ара илгерилетүү жана коргоо боюнча макулдашуу	1992
Чакан жана орто өнөр жайды өнүктүрүү жаатында техникалык кызматташуу боюнча протокол	1992
Биргелешкен экономикалык комиссияны (JEC) түзүү боюнча макулдашуу	1995
Соода жана экономикалык кызматташтык боюнча макулдашуу	1997
Бажы иштеринде өз ара административдик жардам көрсөтүү боюнча макулдашуу	1998
Эки жолу салык салууну болтурбоо боюнча келишим	1999
Соода жана экономикалык кызматташтыктын узак мөөнөттүү программасын ишке ашыруу планы	2003

Булак: Акынжы жана Акжолова, 2020; DEİK, 2018.

Биргелешкен экономикалык комиссия (БЭК), экономикалык мамилелер боюнча өкмөттөр аралык негизги институционалдык координациялоо механизми катары, 1995-жылдан бери туруктуу негизде жыйын өткөрүп келет; ал соода, инвестиция, бажы, транспорт, энергетика, айыл чарба жана курулуш тармактарындагы күн тартибиндеги конкреттүү маселелер боюнча чечимдерди кабыл алат. 2025-жылдын сентябрында Бишкекте өткөн ЖККнын 12-сессиясында, ага Президенттин орун басары Жевдет Йылмаз менен Кыргыз Өкмөтүнүн Төрагасы Адылбек Касымалиев биргелешип жетекчилик кылган, лидерлер койгон соода көлөмү боюнча максаттарга жетүү

ta yatay seyretmiştir. 2014'te 588 milyon dolara ulaşan hacim 2015-2016'da emtia fiyatlarındaki düşüş, bölgesel ekonomilerdeki yavaşlama ve döviz kurlarındaki dalgalanmaların etkisiyle gerilemiş; 2019'da 519 milyon dolar, pandemi yılı olan 2020'de ise 509 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir (IMF, 2026). Hacmin uzun süre bu bantta sıkışmasında ticarete konu ürün çeşitliliğinin sınırlılığı, coğrafi uzaklık ve transit güzergâhlara bağımlılığın yükselttiği lojistik maliyetler etkili olmuştur (Bokova ve Abilova, 2024, s. 14).

2021 yılı, ikili ticarette yapısal bir atılıma işaret etmektedir. Ticaret hacmi 2021'de bir önceki yıla göre %64 artarak 836 milyon dolara, 2022'de ilk kez milyar dolar eşiğini aşarak 1 milyar 22 milyon dolara yükselmiş; 2023'te 1 milyar 475 milyon, 2024'te 1 milyar 547 milyon ve 2025'te 1 milyar 645 milyon dolara ulaşmıştır (IMF, 2026). Böylece ikili ticaret hacmi yalnızca beş yılda (2020-2025) üç katından fazla artmış, liderler tarafından belirlenen kısa vadeli 2 milyar dolarlık hedefe kayda değer ölçüde yaklaşılmıştır. Bu hızlı artışın önemli itici güçlerinden biri, TDT'nin kurulması ve üye devletler arasında çok çeşitli alanlarda uyumun derinleşmesidir (Aghayeva, 2024, s. 75). İhracatta ve ithalatta eş zamanlı görülen bu hacimsel genişleme, ikili ilişkilerin yeni bir dinamizm kazandığını nesnel verilerle ortaya koymaktadır. Tablo 3'te ikili ticaretin 1993-2025 dönemindeki gelişimi sunulmaktadır.

үчүн жаңы 77 пункттан турган иш-аракеттер планы жана жол картасы талкууланып, сессиянын протоколуна кол коюлду (Kutbe, 2025). КЕК жыйналыштары менен параллель түрдө DEİK Түркия–Кыргызстан Бизнес Кеңешинин демилгеси менен уюштурулган бизнес-форумдар эки өлкөнүн жеке секторлорунун өкүлдөрүн бириктирип, өкмөттүк деңгээлде кабыл алынган чечимдерди ишкер чөйрөдө жүзөгө ашырууга көпүрө болуп кызмат кылат (DEİK, 2026).

Эки тараптуу механизмдерге кошумча, 2009-жылдагы Нахчыван келишими менен түзүлгөн Түрк тилдүү өлкөлөрдүн Кызматташтык Кеңешин 2021-жылдагы Стамбул саммитинде Түрк мамлекеттеринин уюмуна айландыруу экономикалык кызматташтыкты көп тараптуу укуктук негизге коюуга шарт түздү (Turkdegs, 2025). OTStун максаттары — айрыкча транспорттук коридорлорду (Орто коридор) интеграциялоо, сооданы жеңилдетүү, биргелешкен инвестициялык өнөктөштүктөр жана регионалдык экономикалык интеграция — Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелеринин чөйрөсүн олуттуу кеңейтүүдө (Tokgöz, 2025, б. 7). Мындан тышкары, 2023-жылы ТДТ алкагында түзүлгөн Түркия Инвестициялык Фонду 600 миллион долларлык уставдык капиталга ээ биргелешкен каржы институту катары биргелешкен долбоорлор аркылуу экономикалык кызматташтыкты тереңдетүүнү көздөйт (TDT, 2026).

Tablo 3. Türkiye-Kırgızistan Dış Ticaretinin Gelişimi, 1993-2025 (Milyon $)

Yıl	Türkiye'nin Kırgızistan'a İhracatı (FOB)	Türkiye'nin Kırgızistan'dan İthalatı (CIF)	Dış Ticaret Dengesi	Ticaret Hacmi
1993	17,0	2,0	15,0	19,0
1995	38,2	5,5	32,6	43,7
2000	20,6	2,4	18,2	22,9
2005	89,5	14,1	75,4	103,6
2008	191,4	48,0	143,4	239,3
2010	129,2	30,9	98,3	160,1
2011	180,2	52,1	128,1	232,4
2012	257,5	45,2	212,2	302,7
2013	432,3	106,8	325,5	539,1
2014	467,5	120,0	347,5	587,5
2015	317,2	117,7	199,5	434,9
2016	327,9	131,7	196,2	459,5
2017	379,1	155,1	224,0	534,2
2018	391,9	64,0	327,9	456,0
2019	442,0	77,2	364,8	519,3
2020	417,5	91,2	326,4	508,7
2021	749,4	86,5	663,0	835,9
2022	902,7	119,6	783,2	1.022,3
2023	1.200,8	274,0	926,8	1.474,7
2024	1.379,7	167,7	1.212,0	1.547,4
2025	1.341,0	304,3	1.036,7	1.645,3

Kaynak: IMF (2026).

Ticaretin bileşenleri incelendiğinde, Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatının 2020'de 417,5 milyon dolardan 2024'te 1 milyar 380 milyon dolara ve 2025'te 1 milyar 341 milyon dolara yükseldiği; Kırgızistan'dan ithalatın ise aynı dönemde 91 milyon dolardan 304 milyon dolara çıktığı görülmektedir. Dış ticaret dengesi Türkiye lehine yaklaşık 1 milyar dolarlık fazla vermekle birlikte, 2023 ve 2025 yıllarında Kırgızistan'ın Türkiye'ye ihracatındaki sıçramalar (sırasıyla 274 ve 304 milyon dolar), ticaretin daha dengeli bir yapıya evirilme potansiyelini göstermektedir. Mevcut ivme,

Соода ишмердүүлүктүн туруктуулугун камсыз кылган дагы бир маанилүү фактор — экспортту жана инвестицияны колдоого багытталган коммерциялык каржылоо механизмдери. Түркия тарабынан, негизинен Түркия Эксимбанкы аркылуу сунушталган каржылоо инструменттери насыялар, камсыздандыруу механизмдери жана экспорттук каржылоо аркылуу эки өлкөнүн ортосундагы соода көлөмүн түздөн-түз колдойт (Ashimova, 2015, б. 27). 1993-жылы Эксимбанк Кыргызстанга 73,2 миллион долларлык долбоордук насыя берген; Кыргызстандын

güçlenen kurumsal mekanizmalar ve Orta Koridor'daki gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde; orta vadeli 5 milyar dolarlık hedef, ürün çeşitlendirmesi ve lojistik maliyetlerin düşürülmesi koşuluyla erişilebilir bir vizyon olarak görülmektedir.

4.2. Sektörel Kompozisyon

Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatının ürün yapısı, son on yılda kayda değer bir dönüşüm geçirmiştir. 2016'da ihracatın belkemiğini hazır giyim ürünleri oluştururken; 2025 itibarıyla kıymetli metaller ve mücevherat (%32,8), makineler ve mekanik cihazlar (%11,3), örme giyim (%8,7), elektrikli makine ve cihazlar (%6,4) öne çıkan kalemler hâline gelmiştir (ITC, 2026a). Makine, elektrikli cihaz, taşıt ve kimya gibi katma değeri daha yüksek olan bu ürün gruplarının toplam ihracat içindeki payının yükselmesi, Türkiye'nin Kırgızistan'a yalnızca tüketim malı değil, giderek artan ölçüde yatırım ve ara malı tedarik eden bir ortak konumuna geçtiğini göstermektedir. Bu yapı, Kırgızistan'ın sanayileşme ve altyapı yatırımlarını destekleyen bir ihracat kompozisyonuna işaret etmektedir. Tablo 4'te Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatında öne çıkan ürün grupları yer almaktadır.

Түркияга болгон тышкы карызы бир нече жолу кийинкиге жылдырылып, 2011-жылы тышкы жардамга айландырылган (Makkambaeva, 2019, б. 27). Андан кийин, Президент Режеп Тайип Эрдогандын макулдугу менен, 2012-жылы Кыргызстанга берилген насыянын калган 58,8 миллион доллар карызы 2024-жылдын 5-ноябрында түзүлгөн макулдашууга ылайык толугу менен кечирилди, аны экологиялык жана жашыл экономика долбоорлорунда пайдаланууга алмашты (ТВММ, 2025, б. 4).

Өнүгүү кызматташтыгы экономикалык мамилелердин дагы бир көрүнүктүү өлчөмү болуп саналат. 1993-жылы Бишкекте чет өлкөдөгү алгачкы кеңсесин ачкан TİKA 30 жылдан ашык убакыт ичинде Кыргызстанда миңден ашык долбоорду ишке ашырды (TİKA, 2023). Кыргызстандын өнүгүүсүнө жана квалификациялуу кадрларды даярдоого басым жасап, TİKA жаңы ооруканаларды куруудан баштап маданий борборлорду калыбына келтирүүгө чейин бир катар маанилүү инвестицияларды жүзөгө ашырды. Бул иш-чаралардын көрүнүктүү мисалдарына Бишкекте курулган Кыргыз-Түрк «Достук» мамлекеттик ооруканасы; Улуттук китепкананын алкагында калыбына келтирилген Чыңгыз Айтматов атындагы Түркия-Кыргызстан маданий борбору; аймактык ооруканаларды медициналык жабдуулар менен камсыз кылуу; сугаруу жана айыл чарба потенциалын жогору-

Tablo 4. Türkiye'nin Kırgızistan'a İhracatında Başlıca Ürün Grupları (Milyon $)

HS Fasıl	Ürün Grubu	2016	2020	2023	2025	2025 Payı (%)
–	Toplam ihracat	308,9	417,6	1.200,9	1.341,0	100,0
71	Kıymetli metaller ve mücevherat	32,5	84,2	315,3	440,1	32,8
84	Makineler ve mekanik cihazlar	18,4	25,7	109,9	152,1	11,3
61	Örme giyim eşyası	76,1	36,4	160,3	116,2	8,7
85	Elektrikli makine ve cihazlar	10,7	17,3	65,0	85,6	6,4
62	Örülmemiş giyim eşyası	29,4	22,9	102,5	54,3	4,1
87	Motorlu kara taşıtları	6,5	10,1	37,1	48,2	3,6
39	Plastikler ve mamulleri	11,7	8,7	17,1	40,2	3,0
28	Anorganik kimyasallar	0,3	0,2	9,0	32,1	2,4
27	Mineral yakıtlar ve yağlar	0,7	2,8	7,6	27,5	2,1
93	Silah ve mühimmat	0,0	0,2	9,2	25,1	1,9

Kaynak: ITC, 2026a.

Kırgızistan'ın Türkiye'ye ihracatı ise görece dar bir ürün yelpazesinde yoğunlaşmaktadır. 2025'te Kırgızistan'ın Türkiye'ye ihracatının %87,4'ünü mineral yakıtlar ve yağlar oluşturmuş; bunu kıymetli metaller (%3,1), sebzeler (%2,1), meyveler ve sert kabuklu meyveler (%1,4), bakır (%1,0) ve pamuk (%0,6) izlemiştir (ITC, 2026b). Daha önceki yıllarda öne çıkan kıymetli metal ve pamuk ihracatının yerini son yıllarda enerji ürünlerinin alması, ihracat yapısının yıldan yıla değiştiğini göstermektedir. Kırgızistan'ın ihracatındaki bu sınırlı çeşitliliğin başlıca nedenleri, ülkenin gelişmiş bir sanayi altyapısından yoksun olması, lojistik zorluklar barındıran coğrafi konumu ve geleneksel olarak tarım ve madenciliğe dayalı ekonomik yapısıdır (Malikova, 2024, s. 61). Tablo 5'te Kırgızistan'ın Türkiye'ye ihracatının ürün yapısı sunulmaktadır.

латуу долбооруну; кесиптик окутуу семинарлары; жана түрк тилин окутуу борборлору кирет. Бул долбоорлор жөн гана социалдык жардам эмес; саламаттыкты сактоо, билим берүү жана айыл чарба инфраструктурасын чыңдоо аркылуу алар Кыргызстандын адамдык капиталына жана узак мөөнөттүү экономикалык потенциалына инвестиция болуп саналат. TIKA аркылуу Түркия Кыргызстанда калктын санына карата эң жогорку деңгээлдеги колдоону көрсөтүү менен коомдук дипломатиялык иш-чараларын чоң чечкиндүүлүк жана өзүн курмандыкка чалуу менен улантууда (Say and Joldoshov, 2022, p. 18).

2002-жылдан кийинки мезгил институционалдык мамилелерди тереңдетүүдө өзгөчө интенсивдүүлүк менен мүнөздөлдү. АК Партия өкмөттөрүнүн мөөнөтүндө жогорку деңгээлдеги сапарлар туруктуу

Tablo 5. Kırgızistan'ın Türkiye'ye İhracatında Başlıca Ürün Grupları (Milyon $)

HS Fasıl	Ürün Grubu	2016	2020	2023	2025	2025 Payı (%)
–	Toplam ihracat	101,1	91,2	274,0	304,3	100,0
27	Mineral yakıtlar ve yağlar	–	0,0	166,9	266,0	87,4
71	Kıymetli metaller	69,0	25,1	30,7	9,5	3,1
07	Sebzeler ve kökler	12,6	19,3	12,2	6,5	2,1
08	Meyveler ve sert kabuklu meyveler	1,8	2,1	9,2	4,2	1,4
74	Bakır ve bakırdan eşya	2,5	1,1	1,3	3,1	1,0
05	Hayvansal menşeli ürünler	1,4	1,6	2,5	2,8	0,9
52	Pamuk	9,6	24,8	18,5	1,9	0,6

Kaynak: ITC, 2026b.

Tablo 4 ve Tablo 5 birlikte değerlendirildiğinde; iki ülke arasındaki ticaret, büyük ölçüde Türkiye'nin işlenmiş ve sermaye yoğun ürünleri ile Kırgızistan'ın doğal kaynak ve birincil ürünleri arasında şekillenen tamamlayıcı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu yapısal tamamlayıcılık, ticarete konu olan ürünlerin katma değer düzeyleri bağlamında belirgin bir asimetri barındırmaktadır. Kırgızistan'ın ihracat sepetinin ham madde ve düşük işlenmiş ürünlere sıkışması, ikili ticaretin uzun vadede dengeli ve dış şoklara karşı dirençli bir büyüme sergilemesini güçleştirmektedir.

4.3. Ticaretin Yapısal İncelemesi

İki ülke ticaretinin yapısal niteliği, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) ve Ticaret Tamamlayıcılık Endeksi (TCI) göstergeleriyle daha net görülebilir. RCA, bir ülkenin belirli bir ürün grubundaki ihracat performansının dünya ortalamasına kıyasla ne ölçüde güçlü olduğunu; TCI ise bir ülkenin ihracat yapısının, diğer ülkenin ithalat talebiyle ne ölçüde örtüştüğünü ölçmektedir. Öztürkçü (2026), Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ticaret ilişkilerini bu göstergeler

практикага айланды; КЕК, Биргелешкен Стратегиялык Пландоо Тобу (OSPG) жана бизнес-форумдар туруктуу график менен уюштурулуп келет, ал эми TDT түзүмү институционалдаштырылды. Бул процесстин кульминациясы 2024-жылдын 5–6-ноябрында Бишкекте өткөн 6-чы YDSK жыйыны болуп, ага Президент Эрдоган менен Кыргызстандын Президенти Садыр Жапаров биргелешип төрагалык кылышты; мамилелер «стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлинен «кеңири стратегиялык өнөктөштүк» деңгээлине көтөрүлдү (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, 2026). Он тогуз келишимге кол коюлуп, алар негизинен коргонуу өнөр жайы, экономика, соода, айыл чарба жана саламаттыкты сактоо тармактарын камтыйт, ал эми кыска мөөнөттө соода көлөмүн 2 миллиард долларга, орто мөөнөттө 5 миллиард долларга жеткирүү максаты лидерлер деңгээлинде тастыкталды (Коммуникациялар башкармалыгы, 2024). Бул та-

üzerinden incelemiştir. RCA analizine göre Türkiye; hayvansal ve bitkisel katı-sıvı yağlar, kimya sanayii ürünleri, işlenmiş mallar ile makine ve ulaştırma araçlarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup, rekabet gücü ağırlıklı olarak sermaye ve teknoloji yoğun sanayi sektörlerinde yoğunlaşmaktadır (Öztürkçü, 2026, s. 54). Buna karşılık Kırgızistan; akaryakıt hariç yenilmeyen ham maddeler, canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, içkiler ve tütün ile mineral yakıtlar gibi daha çok doğal kaynak ve birincil ürünlere dayalı sektörlerde karşılaştırmalı üstünlük göstermektedir (Öztürkçü, 2026, s. 55). TCI bulguları ise Türkiye'nin ihracat yapısının Kırgızistan'ın ithalat talebiyle yüksek düzeyde uyum sağladığını (TCI 74-93), Kırgızistan'ın ihracat yapısının Türkiye'nin ithalat talebiyle daha sınırlı bir tamamlayıcılık sergilediğini (TCI 48'in üzerinde) ortaya koymaktadır (Öztürkçü, 2026, s. 55). Bu bulgular, ticaretin yapısal olarak tamamlayıcı nitelikte olduğunu, ancak karşılıklı rekabet gücünün simetrik olmadığını göstermektedir.

Ticaretin hâlen sınırlı sayıda ürün grubunda yoğunlaşması ayrıca bir kırılganlık kaynağıdır. Tek bir ürün grubundaki fiyat veya talep şoku, toplam ticaret hacminde sert dalgalanmalara yol açabilmektedir. İki ülke hâlihazırda daha çok işlenmemiş altın ve ham madde ticaretinde bulunmakta olup, dünya pazarlarına daha çok işlenmiş ürün sattıklarında tamamlayıcılıkları daha yüksek olabilecektir (Ganiev, 2024, s. 180). Dolayısıyla ticaretin daha dengeli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşabilmesi için Kırgızistan'da katma değeri yüksek üretim ve işleme kapasitesini destekleyecek ortak

блица акыркы жыйырма жыл ичинде экономикалык мамилелердин институционалдык алкагы кеңейип, тереңдегенин объективдүү түрдө көрсөтөт.

Сырткы соода мамилелери

Бул бөлүмдө Түркия менен Кыргызстандын тышкы соода мамилелери алардын тарыхый өнүгүүсү, сектордук түзүмү жана аналитикалык көрсөткүчтөрү контекстинде үч кичинекей бөлүмдө каралат. Биринчиден, жылдар бою эки тараптуу соода көлөмүнүн өнүгүшү жана анын акыркы учурдагы ылдамданышы каралат, андан соң соодаланган товарлардын сектордук курамы бааланат. Акырында, сооданын структуралык мүнөзү жана эки өлкөнүн экономикаларынын бири-бирин толуктоо деңгээли Ачыкталган салыштырмалуу артыкчылык (RCA) жана Соода толуктоо индекси (TCI) сыяктуу көрсөткүчтөр аркылуу баса белгиленет.

4.1. Соода көлөмүнүн өнүгүүсү

Эки тараптуу сооданын баштапкы этабы (1992–2013) чектелген, бирок туруктуу өсүү траекториясын көрсөттү. 1993-жылы болгону 19 миллион долларды түзгөн эки тараптуу соода көлөмү 2000-жылдардын башында 40–100 миллион доллар аралыгына, 2008-жылы 239 миллион долларга жана 2013-жылы 539 миллион долларга жеткен (IMF, 2026). Бул мезгил укуктук инфраструктура түзүлгөн, өз ара рыноктук билимдер

yatırım projeleri ile ürün çeşitliliğini artırmaya yönelik iş birliklerinin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

2021 sonrasında gözlenen ticaret artışı tek bir nedene indirgenemez. Pandemi sonrası küresel toparlanma ve ertelenmiş talebin devreye girmesi; kıymetli metal ve enerji ürünleri ticaretindeki artış; Rusya-Ukrayna savaşının ardından Hazar geçişli Orta Koridor'un Avrasya lojistiğinde kazandığı stratejik önem; üst düzey diplomatik temasların yoğunlaşması ve nihayet TDT'nin kurumsallaşmasıyla güçlenen bölgesel iş birliği iklimi, bu ivmelenmede birlikte etkili olmuştur. Söz konusu etkenlerin bir bölümü konjonktürel nitelik taşısa da kurumsal mekanizmaların derinleşmesi, yatırım bağlantılarının güçlenmesi ve lojistik altyapının gelişmesi gibi yapısal unsurlar, artışın kalıcılığını destekleyen dinamiklerdir.

İkili ticaret hacmi belirgin bir yükseliş eğilimindedir; ancak Türkiye'nin 638,7 milyar, Kırgızistan'ın yaklaşık 15,8 milyar dolarlık toplam dış ticaret hacmi dikkate alındığında mevcut düzeyin ekonomik potansiyeli henüz tam olarak yansıtmadığı söylenebilir. Bununla birlikte, Türkiye'nin Kırgızistan'ın hem ithalatında hem de ihracatında yaklaşık %10'luk bir paya ulaşarak ülkenin önde gelen ticaret ortaklarından biri hâline gelmesi önemli bir gelişmedir. Buna karşın Kırgızistan, Türkiye'nin toplam ihracatında %0,5 ve ithalatında %0,08 gibi oldukça sınırlı bir paya sahiptir. Karşılıklı bağımlılık ve yapısal tamamlayıcılık, ticaretin daha da çeşitlendirilmesi için sağlam bir zemin sunmaktadır. İki ülke arasındaki derin tarihsel, dilsel ve kültürel yakınlık, sadece diploma-

топтолгон жана түрк ишкерлери Кыргызстанда биринчи инвестицияларын салган түзүүчү баскыч катары мүнөздөлөт. Сауданын салыштырмалуу төмөн деңгээли негизинен Кыргыз экономикасынын базар экономикасына өтүү учурундагы структуралык кыйынчылыктарына, Кыргыз базарынын Россия жана Кытай борборлуу камсыздоо чынжырларына терең байлангандыгына жана аралыктан улам келип чыккан логистикалык кемчиликтерге байланыштуу болгон (Argalı, 2023, p. 804; Ашимова, 2015, б. 1).

2014–2020-жылдары эки тараптуу соода көлөмү жылына 435–590 миллион доллар чегинде туруктуу бойдон калды. 2014-жылы 588 миллион долларга жеткенден кийин, товар бааларынын түшүшү, аймактык экономикалардын жайлашы жана валюта курстарынын термелиши натыйжасында 2015–2016-жылдары көлөм кыскарды; 2019-жылы 519 миллион АКШ долларына, ал эми 2020-жылы, пандемия жылында 509 миллион АКШ долларына жеткен (IMF, 2026). Бул чегинде соода көлөмүнүн узак мөөнөткө созулган стагнациясына соодаланган товарлардын чектелген ар түрдүүлүгү, географиялык алыстык жана транзиттик маршруттарга көз карандылыктан улам жогорку логистикалык чыгымдар таасир этти (Bokova and Abilova, 2024, p. 14).

2021-жыл эки тараптуу соодада түзүмдүк бурулуш болуп калды. Соода

tik ilişkileri değil, aynı zamanda ekonomik iş birliğini ve ticareti kolaylaştıran, karşılıklı güveni tesis eden en temel unsurdur (Yüce, 2022, s. 42).

Sonuç olarak, Türkiye-Kırgızistan dış ticareti, salt tarihsel ve kültürel bağların yönlendirdiği duygusal diplomasi evresini tamamlayarak, Orta Koridor'un jeoekonomik gerçeklikleriyle şekillenen yapısal entegrasyon aşamasına geçiş yapmaktadır. İkili ticarette beliren hacimsel asimetri ve sektörel daralma, bir zayıflık göstergesi olmaktan ziyade, derinleşmesi gereken endüstriyel bir fırsat penceresi olarak okunmalıdır. Türkiye'nin üretim ve teknoloji kapasitesi ile Kırgızistan'ın ham madde potansiyeli ve Avrasya pazarlarına açılan eşik konumu, klasik bir ihracat-ithalat modelinin ötesine geçilmesini zorunlu kılmaktadır. İkili ticaretin sürdürülebilir bir ivme yakalaması ve dış şoklara karşı direnç kazanması ancak Kırgızistan'ın doğrudan yatırımlarla pasif bir tedarik pazarı olmaktan çıkarılıp katma değerli ortak üretim ve lojistik merkezine dönüştürülmesiyle mümkün olabilecektir. Bu stratejik anlayış değişimi, iki ülkeyi yalnızca ikili birer ticari ortak olmaktan çıkarıp, küresel tedarik zincirlerinde birbirini tamamlayan jeoekonomik müttefikler konumuna taşıyacaktır.

Yatırımlar, Sermaye Hareketleri ve Hizmet Ticareti

Kırgızistan'ın yabancı sermaye yatırım ortamı hukuki çerçeve, vergi sistemi ve siyasi istikrar ekseninde şekillenmektedir. Ülke, uluslararası yatırımları teşvik etmek için genel olarak liberal bir yatırım rejimi benimsemiş; çeşitli vergi kolaylıkları ve

көлөмү мурунку жылга салыштырмалуу 64 пайызга өсүп, 2021-жылы 836 миллион долларга жетти, ал эми 2022-жылы ал биринчи жолу бир миллиард доллар чегин ашып, 1 миллиард 22 миллион долларга өстү; 2023-жылы 1 миллиард 475 миллионго, 2024-жылы 1 миллиард 547 миллионго жана 2025-жылы 1 миллиард 645 миллионго жеткен (IMF, 2026). Ошентип, эки тараптуу соода көлөмү беш жылда (2020–2025) үч эседен ашык өсүп, лидерлер койгон 2 миллиард долларлык кыска мөөнөттүү максатка абдан жакындады. Бул ылдам өсүштүн негизги кыймылдаткычтарынын бири катары ТДТ түзүлүшү жана мүчө мамлекеттер арасында кеңири чөйрөлөрдө гармонияштырууну тереңдетүү болуп саналат (Aghayeva, 2024, б. 75). Экспорт менен импорттун көлөмү бирдей өсүп жатканы объективдүү маалыматтар менен далилдеп, эки тараптуу мамилелер жаңы динамикага ээ болгонун көрсөтөт. 3-таблица 1993–2025-жылдар аралыгындагы эки тараптуу сооданын өнүгүшүн көрсөтөт.

3-таблица. Түркия–Кыргызстан тышкы соодасынын өнүгүүсү, 1993–2025 (миллион $)

Жыл	Түркиянын Кыргызстанга экспорту (FOB)	Түркиянын Кыргызстандан импорттору (CIF)	Соода балансы	Соода көлөмү
1993	17.0	2.0	15.0	19.0
1995	38.2	5.5	32.6	43.7
2000	20.6	2.4	18.2	22.9
2005	89.5	14.1	75.4	103.6
2008	191.4	48.0	143.4	239.3
2010	129.2	30.9	98.3	160.1
2011	180.2	52.1	128.1	232.4
2012	257.5	45.2	212.2	302.7
2013	432.3	106.8	325.5	539.1
2014	467.5	120.0	347.5	587.5
2015	317.2	117.7	199.5	434.9
2016	327.9	131.7	196.2	459.5
2017	379.1	155.1	224.0	534.2
2018	391.9	64.0	327.9	456.0
2019	442.0	77.2	364.8	519.3
2020	417.5	91.2	326.4	508.7
2021	749.4	86.5	663.0	835.9
2022	902.7	119.6	783.2	1,022.3
2023	1,200.8	274.0	926.8	1,474.7
2024	1,379.7	167.7	1,212.0	1,547.4
2025	1,341.0	304.3	1,036.7	1,645.3

Булак: Эл аралык валюталык фонд (2026).

serbest ekonomik bölgeler oluşturmuştur (Kyzy, 2019, s. 33, 45). Kırgız yönetiminin son yıllarda yatırım mevzuatında gerçekleştirdiği reformlar ve makroekonomik istikrar kazanımları yatırım ortamında kayda değer gelişme sağlamaktadır. Kırgızistan, 2003 yılında yürürlüğe giren Yabancı Yatırım Kanunu ile yabancı sermayeyi millileştirmeye ve kamulaştırmaya karşı yasal güvence altına alarak yatırımcıların kâr transferlerine serbestlik tanımaktadır (Ünal, 2010, s. 87). AEB üyeliğinin sağladığı 180 milyon kişilik geniş pazar erişimi ve düşük işgücü maliyetleri Kırgızistan'ın yatırım cazibesini pekiştirmektedir. Bununla birlikte, lojistik maliyetleri artıran denize çıkışın olmaması,

Соода компоненттеринин анализи көрсөткөндөй, Түркиянын Кыргызстанга экспорту 2020-жылы 417,5 миллион доллардан 2024-жылы 1 380 миллион долларга жана 2025-жылы 1 341 миллион долларга жогорулады; ал эми Кыргызстандан импорт 91 миллион доллардан 304 миллион долларга чейин өстү. Соода балансы Түркиянын пайдасына болжол менен 1 миллиард доллар ашыкча көрсөткөндүгүнө карабастан, 2023 жана 2025-жылдары Кыргызстандан Түркияга экспорттун (тигил жылдары тиешелүүлүгүнө жараша 274 миллион жана 304 мил-

ulaştırma altyapısındaki genel yetersizlikler ve geçmişte yaşanan siyasi istikrarsızlıkların (örneğin 2005 ve 2010 devrimleri) oluşturduğu ekonomik krizler, ülkenin yatırım çekiciliğini gölgeleyen temel zorluklar olarak değerlendirilmektedir (Isaev, 2009, s. 100; Kyzy, 2019, s. 17).

Türkiye, Kırgızistan'ın bağımsızlığından bu yana ülkeye yönelik doğrudan yabancı yatırımlarda aktif bir rol üstlenmiş ve yatırımlarını yıllar içinde istikrarlı bir şekilde artırmıştır. Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi (2024) verilerine göre Kırgızistan'da 463 aktif Türk yatırımlı işletme ile faaliyet göstermektedir ve bunların 327'si tamamen Türk sermayelidir. 1995-2025 dönemini kapsayan otuz yıllık süreçte Türkiye'den Kırgızistan'a yönelen doğrudan yabancı yatırım stoku 1,53 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (Bişkek Ticaret Müşavirliği, 2026). 2025 yılında Türkiye'den 138,8 milyon dolar net yatırım girişi, Türkiye'yi bu yıl itibarıyla Kırgızistan'a en fazla yatırım yapan ülkeler arasında Çin ve Rusya'dan sonra 3. sıraya taşımıştır (Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi, 2025). Kırgızistan'ın 2025 yılında çektiği doğrudan yabancı yatırım tutarı (829 milyon dolar) ile toplam yabancı sermaye stoku (8 milyar dolar) dikkate alındığında, Türkiye'nin Kırgızistan'a verdiği önem anlaşılmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026a, s. 11). Firma sayısındaki ve yatırım hacmindeki bu belirgin artış, Türk özel sektörünün Kırgız pazarına duyduğu kalıcı güvenin ve iki ülke arasındaki iktisadi uyumun ulaştığı ileri boyutun somut yansımasıdır.

Türk yatırımlarının sektörel dağılımı

лион доллар) өсүшү сооданы тең салмактуу түзүлүшкө өткөрүү мүмкүнчүлүгүн көрсөтөт. Учурдагы динамиканы институционалдык механизмдердин бекемделиши жана Орто коридордогу өнүгүүлөр менен бирге караганда, продукцияны диверсификациялоо жана логистика чыгымдарын кыскартуу ишке ашырылса, орто мөөнөттүү 5 миллиард долларлык максат ишке ашырыла турган көз караш катары каралат.

4.2. Сектордук курам

Түркиянын Кыргызстанга экспортунун товардык түзүмү акыркы он жыл ичинде олуттуу өзгөрүүлөргө учурады. 2016-жылы даяр кийимдер экспорттун негизин түзсө, 2025-жылга карата баалуу металдар жана зер буюмдары (32,8 пайыз), машиналар жана механикалык жабдуулар (11,3 пайыз), токулган кийимдер (8,7 пайыз) жана электр машиналары жана жабдуулар (6,4 пайыз) негизги категорияларга айланган (ITC, 2026a). Жалпы экспорттун ичинде машиналар, электр жабдуулары, транспорттук жабдуулар жана химиялык продукциялар сыяктуу жогорку кошумча баалуулукка ээ товарлардын үлүшүнүн өсүшү Түркиянын Кыргызстанга жөн гана керектөөчү товарларды жеткирүүчүдөн инвестициялык жана аралык товарларды көбүрөөк камсыздаган өнөктөшкө айланганын көрсөтөт. Бул түзүлүш Кыргызстандын өнөр жайлаштыруу жана инфраструкту-

dikkate değer bir çeşitlilik sergilemektedir. Aktif şirketlerin sektörel dağılımı incelendiğinde; madencilik, enerji ve bankacılık gibi makro ölçekli yatırımların yanı sıra içecek, gıda ürünleri, temizlik maddeleri, tekstil, AVM ve otel işletmeciliği, matbaa, restoran zincirleri ile inşaat sektörlerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir (Bişkek Ticaret Müşavirliği, 2026). Bu geniş sektörel dağılım, Türk sermayesinin Kırgızistan ekonomisinde farklı üretim ve hizmet alanlarında faaliyet gösterdiğini göstermektedir. Bu yatırımlar Kırgızistan ekonomisine yalnızca sermaye girişi sağlamamakta; üretim kapasitesi, istihdam, vergi geliri, yönetim bilgisi ve teknoloji transferi kanallarıyla kalıcı katkılar sunmaktadır.

Yatırım stokundan farklı olarak yıllık yatırım akımları incelendiğinde, OECD verilerine göre Türkiye kaynaklı doğrudan yatırım girişlerinin 2010'lu yıllarda yıllık

ралык инвестицияларын колдогон экспорттук курамды көрсөтөт. 4-таблица Түркиянын Кыргызстанга экспортундагы негизги товардык топторду тизмелейт.

4-таблица. Түркиянын Кыргызстанга экспортундагы негизги товардык топтор (миллион $)

HS бөлүмү	Продукция тобу	2016	2020	2023	2025	2025 үлүшү (%)
–	Жалпы экспорт	308.9	417.6	1,200.9	1,341.0	100.0
71	Баалуу металдар жана зер буюмдары	32.5	84.2	315.3	440.1	32.8
84	Машиналар жана механикалык жабдуулар	18.4	25.7	109.9	152.1	11.3
61	Токулган кийимдер	76.1	36.4	160.3	116.2	8.7
85	Электр машиналары жана жабдуулары	10.7	17.3	65.0	85.6	6.4
62	Токулган эмес кийимдер	29.4	22.9	102.5	54.3	4.1
87	Мотордук унаалар	6.5	10.1	37.1	48.2	3.6
39	Пластмасса жана пластмасса буюмдары	11.7	8.7	17.1	40.2	3.0
28	Бейирсиз химиялык заттар	0.3	0.2	9.0	32.1	2.4
27	Минералдык отундар жана майлар	0.7	2.8	7.6	27.5	2.1
93	Курал-жарак жана ок-дары	0.0	0.2	9.2	25.1	1.9

Булак: ITC, 2026a.

Бирок Кыргызстандын Түркияга экспорту салыштырмалуу тар ассортименттеги товарларга топтолгон. 2025-жылы минералдык отун жана мунай продукциясы Кыргызстандын Түркияга экспортунун 87,4 пайызын түзгөн; андан кийин баалуу металдар (3,1 пайыз), жашылчалар (2,1 пайыз), жемиштер жана жаңгактар (1,4 пайыз), мис (1,0 пайыз) жана пахта (0,6 пайыз) (ITC, 2026b). Энергиялык продукциялардын акыркы жылдары мурдагы жылдары белгилүү болгон баалуу металлдар менен пахтаны алмаштырганы экспорттун түзүмү жыл-

1-20 milyon dolar bandında dalgalandığı, pandemi döneminde yavaşladığı ve sonrasında toparlandığı görülmektedir (OECD, 2025). Ödemeler dengesi temelli bu akım verileri; üçüncü ülkeler üzerinden yönlendirilen yatırımları, yeniden yatırılan kârları ve müteahhitlik hizmetlerini tam olarak yansıtmamakta, dolayısıyla Türk sermayesinin sahadaki gerçek varlığını olduğundan düşük göstermektedir. Tablo 6'da karşılıklı doğrudan yatırım akımları sunulmaktadır.

Tablo 6. Türkiye-Kırgızistan Karşılıklı Doğrudan Yabancı Yatırım Akımları (Milyon $)

Yıl	Türkiye'den Kırgızistan'a (Outward)	Kırgızistan'dan Türkiye'ye (Inward)
2015	20,62	6,00
2016	9,64	6,00
2017	1,78	6,59
2018	1,10	8,02
2019	0,69	6,01
2020	1,19	11,00
2021	3,49	20,64
2022	4,99	21,96
2023	5,78	14,87
2024	6,50	21,05

Kaynak: OECD (2025).

дан жылга өзгөрүп жатканын көрсөтөт. Кыргызстандын экспортундагы бул чектелген ар түрдүүлүктүн негизги себептери – өлкөнүн өнүккөн өнөр жай инфраструктурасынын жоктугу, логистикалык кыйынчылыктарды жараткан географиялык жайгашуусу жана адатта айыл чарба менен кен казууга негизделген экономикалык түзүлүшү (Malikova, 2024, б. 61). 5-таблица Кыргызстандын Түркияга экспортунун продукциялык курамын көрсөтөт.

5-таблица. Кыргызстандын Түркияга экспортундагы негизги товардык топтор (миллион $)

HS бөлүмү	Продукция тобу	2016	2020	2023	2025	2025 үлүшү (%)
–	Жалпы экспорт	101.1	91.2	274.0	304.3	100.0
27	Минералдык отундар жана майлар	–	0.0	166.9	266.0	87.4
71	Баалуу металдар	69.0	25.1	30.7	9.5	3.1
07	Жашылчалар жана тамырчалар	12.6	19.3	12.2	6.5	2.1
08	Жемиштер жана жаңгактар	1.8	2.1	9.2	4.2	1.4
74	Мыс жана мыс буюмдары	2.5	1.1	1.3	3.1	1.0
05	Жаныбарлардан алынган продуктылар	1.4	1.6	2.5	2.8	0.9
52	Пахта	9.6	24.8	18.5	1.9	0.6

Булак: ITC, 2026b.

Doğrudan yabancı sermaye hareketleri tek yönlü olmayıp, Kırgız sermayesinin de Türkiye'de yatırımları bulunmaktadır. OECD verilerine göre Kırgızistan kaynaklı sermayenin Türkiye'ye yıllık girişleri 2015'te 6 milyon dolar iken 2021 sonrasında 15-22 milyon dolar bandına yükselmiş; 2024'te 21,1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (OECD, 2025). Türkiye'de 269 adet Kırgızistan sermayeli şirket faaliyet göstermekte olup Kırgız girişimciler ağırlıklı olarak ticaret, gıda, lojistik, turizm ve gayrimenkul alanlarında faaliyet göstermektedir (Inbusiness, 2024). İki ülke arasındaki yatırım ölçeği farkı; ekonomik büyüklük, sermaye birikimi ve firma ölçeklerindeki asimetriden kaynaklanmakta olup, Kırgız sermayesinin Türkiye'deki artan varlığı ekonomik bütünleşmenin karşılıklılık kazandığını göstermesi bakımından anlamlıdır.

Sermaye hareketlerinin bir diğer bileşeni kişisel döviz transferleridir. Kırgızistan ekonomisinde kurumsal doğrudan yatırımların yanı sıra yurt dışında eğitim gören, çalışan ve girişimcilik yapan Kırgız vatandaşlarının ülkelerine gönderdikleri transferler önemli bir finansman kaynağıdır. Kırgızistan'ın GSYİH'sinin yaklaşık dörtte birinden fazlasını oluşturan bu işçi dövizleri ağırlıklı olarak Rusya ve Kazakistan kaynaklıdır (Yüce, 2022, s. 25). Türkiye'de çalışan Kırgız vatandaşlarının gerçekleştirdiği kişisel para transferlerinin toplam transferler içindeki payı Rusya'ya kıyasla sınırlı olmakla birlikte; bu akışlar eğitim, hizmet sektörü ve küçük ölçekli girişimcilik kanalları üzerinden giderek çeşitlenmektedir. Bu çeşitlenme, işgücü hareketliliğinin tek pazara bağımlılığını azaltarak Kırgız ekonomisinin dış şok-

4- жана 5-таблицаларды бирге караганда, эки өлкөнүн ортосундагы соода негизинен толуктоочу структурага ээ экени көрүнүп турат, ал Түркиянын кайра иштетилген жана капиталга бай продукциясы менен Кыргызстандын табигый байлыктары жана биринчи чийки зат продукциясы аркылуу калыптанган. Бирок бул структуралык толуктоочулук соодаланган товарлардын кошумча нарк деңгээли боюнча айкын асимметрияны жаратат. Кыргызстандын экспорттук баштыгы чийки заттар менен кошумча наркы төмөн продукцияга топтолгону эки тараптуу сооданын узак мөөнөттүү тең салмактуу жана соккуга туруктуу өсүшүн кыйындатат.

4.3. Сооданын структуралык анализи

Эки өлкөнүн ортосундагы сооданын структуралык мүнөзү RCA (Ачылган салыштырмалуу артыкчылык) жана TCI (Соода толуктоочулук индекси) көрсөткүчтөрү аркылуу ачык көрүнөт. RCA белгилүү бир товар тобунда өлкөнүн экспорттук көрсөткүчү дүйнөлүк орточо көрсөткүчтөн канчалык жогору экенин өлчөйт; ал эми TCI өлкөнүн экспорттук структурасы башка өлкөнүн импорттук суроо-талабына канчалык дал келерин аныктайт. Öztürkçü (2026) ушул көрсөткүчтөрдү колдонуп Түркия менен Кыргызстандын соода мамилелерин талдаган. RCA анализине ылайык, Түркия жаныбар жана өсүмдүк майлары (катуу

lara dayanıklılığını artıran bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Mal ticaretinin yanı sıra hizmet ticareti de ekonomik ilişkilerin büyüyen bir bileşenidir. Türkiye'nin Kırgızistan'a seyahat hariç hizmet ihracatı 2016'da 98,2 milyon dolardan 2024'te 220,5 milyon dolara, hizmet ithalatı ise 30,9 milyon dolardan 71,5 milyon dolara yükselmiştir (TÜİK, 2025). Taşımacılık, bilgi hizmetleri, finansal hizmetler ve iş hizmetlerinin sürüklediği bu artış, Tablo 7'de görülmektedir. Yatırımlar, hizmet ticareti, sermaye hareketleri ve kişisel transferler birlikte değerlendirildiğinde; Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin yalnızca mal ticaretinden ibaret olmadığı; sermaye, finans, hizmet ve insan hareketliliğinin iç içe geçtiği çok katmanlı bir bütünleşme sürecinin yaşandığı ve stratejik bir ortaklığa dönüştüğü görülmektedir.

Tablo 7. Türkiye'nin Kırgızistan ile Hizmet Ticareti (Seyahat Hariç, Bin $)

Yıl	Hizmet İhracatı	Hizmet İthalatı
2016	98.241	30.906
2018	75.431	20.546
2020	62.460	5.461
2021	108.597	16.330
2022	203.203	39.953
2023	204.716	39.326
2024	220.510	71.513

Kaynak: TÜİK (2025).

Stratejik Sektörlerde Ekonomik İş Birliği

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkiler, bağımsızlık sonrası dönemde kurulan geleneksel ticaret yapısının ötesine geçerek; ulaştırma, enerji, tarım, müteahhitlik, beşerî sermaye, turizm ve dijital ekonomi gibi alanları kapsayan çok boyutlu ve stratejik bir nitelik kazanmıştır.

жана суюк), химиялык өнөр жай продукциясы, иштетилген товарлар жана машиналар менен транспорттук жабдуулар боюнча салыштырмалуу артыкчылыкка ээ; анын атаандаштык күчү негизинен капиталга жана технологияга негизделген өнөр жай тармактарында топтолгон (Öztürkçü, 2026, б. 54). Андан айырмаланып, Кыргызстан табигый ресурстарга жана биринчи чийки заттарга негизделген тармактарда салыштырмалуу артыкчылыкка ээ: кайра жаралбаган чийки заттар (мунай продукциясын кошпогондо), тирүү жаныбарлар жана азык-түлүк, алкоголдук ичимдиктер жана тамеки, минералдык отундар (Öztürkçü, 2026, б. 55). Бирок TCI жыйынтыктары көрсөткөндөй, Түркиянын экспорттук түзүмү Кыргызстандын импорттук суроо-талабына (TCI 74–93) жогорку деңгээлде шайкеш келет, ал эми Кыргызстандын экспорттук түзүмү Түркиянын импорттук суроо-талабына (TCI 48ден жогору) салыштырмалуу чектелген деңгээлде гана шайкеш келет (Öztürkçü, 2026, 55-бет). Бул жыйынтыктар соода түзүмдүк жактан толуктоочу мүнөзгө ээ экенин, бирок өз ара атаандаштык күчү симметриялуу эместигин көрсөтөт.

Соода чектелген сандагы товардык топтордо топтолуп калганы дагы алсыздык булагы болуп саналат. Бир гана товардык топто баа же суроо-талап шогу жалпы соода көлөмүнүн кескин термелишине алып келиши мүмкүн. Учурда

6.1. Ulaştırma ve Lojistik

Türkiye ile Kırgızistan arasında doğrudan kara sınırının olmaması ve Kırgızistan'ın denize kıyısının bulunmaması nedeniyle zorunlu hâle gelen uzun karayolu güzergâhları, artan navlun ve sınır geçiş maliyetleriyle ikili ticaret üzerinde ciddi bir yük oluşturmaktadır (Sezgin, 2022, s. 63). Söz konusu lojistik engellerin aşılmasında, Orta Asya ile Avrupa arasındaki karayolu ve demiryolu ulaşımını sağlayan Trans-Hazar Uluslararası Taşıma Güzergâhı (Orta Koridor), iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi açısından stratejik kaldıraç işlevi görmektedir (İpek, 2025, s. 834). Türkiye'den Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden Hazar Denizi'ni aşarak Türkmenistan-Özbekistan-Kırgızistan veya Kazakistan güzergâhını takip ederek Çin Halk Cumhuriyeti'ne uzanan Orta Koridor, bölgesel ticaretin daha güvenli ve hızlı yapılmasını sağlamaktadır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun kapasite artışı, Hazar liman ve feribot hatlarının geliştirilmesi ve gümrük süreçlerinin dijitalleştirilmesiyle birlikte Orta Koridor; taşıma sürelerini kısaltma, lojistik maliyetleri düşürme ve iki ülke arasındaki ticaret hacmini büyütme potansiyeli taşımaktadır. İnşası süren Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu hattının tamamlanması halinde Kırgızistan, Orta Koridor'un doğu bağlantısında kilit bir transit ülke konumu kazanacak; bu durum Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ticarette olduğu kadar, Kırgızistan'ın küresel pazarlara erişiminde de dönüştürücü etki yaratacaktır. TDT bünyesinde yürütülen gümrük geçişlerinin kolaylaştırılması, kombine taşımacılık çalışmaları, karşılıklı hava kargo kapasitesinin artırılması ve doğrudan uçuş

эки өлкө негизинен кайра иштетилбеген алтын жана чийки заттарды соода кылышат; эгерде алар дүйнөлүк базарларга көбүрөөк кайра иштетилген продукцияны сатса, алардын толуктоочулугу жогору боло алат (Ganiev, 2024, p. 180). Ошондуктан, соода түзүмүн тең салмактуу жана туруктуу кылуу үчүн , Кыргызстанда жогорку кошумча баалуу өндүрүш жана кайра иштетүү кубаттуулугун колдогон биргелешкен инвестициялык долбоорлорду, ошондой эле продукциянын ар түрдүүлүгүн жогорулатууга багытталган өнөктөштүктү өнүктүрүү маанилүү.

2021-жылдан бери байкалган соода өсүшүн бир гана себепке байланыштыруу мүмкүн эмес. Пандемиядан кийинки глобалдык калыбына келүү жана топтолгон суроо-талаптын ачылышы; баалуу металдар жана энергиялык продукциялар боюнча сооданын өсүшү; Орусия-Украина согушунан кийин Каспий-транзит Орто коридордун Евразия логистикасындагы стратегиялык маанисинин өсүшү; жогорку деңгээлдеги дипломатиялык байланыштардын жанданышы; жана акырында, ТДТнин институционалдашуусу аркылуу бекемделген аймактык кызматташтыктын абалы – булардын баары бул кыймылдуулукка салым кошту. Бул факторлордун айрымдары циклдик мүнөзгө ээ болсо да, институционалдык механизмдерди тереңдетүү, инвестициялык байланыштарды бекемдөө жана логистикалык инфраструктураны өнүк-

ağının genişletilmesi de bu lojistik entegrasyonu desteklemektedir.

6.2. Enerji ve Kritik Ham Maddeler

Kırgızistan, hidroelektrik potansiyelinin henüz küçük bir bölümünü kullanabilen, su kaynakları bakımından zengin bir ülkedir (Çikolar, 2025, s. 18). Toplam elektrik üretiminin yaklaşık %90'ı hidroelektrik santrallerinden sağlanmakta; hidroelektrik enerji potansiyeli 142,5 milyar kWh ve kurulu enerji kapasitesi 3.093 MW düzeyinde olup ülkenin mevcut potansiyelinin %10'unu kullanabildiği belirtilmektedir (Bişkek Ticaret Müşavirliği, 2025a, s. 8). Artan elektrik talebi ve bölgesel enerji ticareti imkânları, hidroelektrik santral yatırımlarını öncelikli alan hâline getirmektedir. Bu çerçevede Türk özel sektörünün üstlendiği, toplam 2.217 MW kurulu güce ve yaklaşık 6,265 milyar dolar yatırım bedeline sahip altı adet hidroelektrik santrali (Kazarman ve Kokomeren) projesi, Kırgızistan'ın enerji tarihinin en büyük yatırımlarından biri olarak iki ülke arasındaki enerji iş birliğinin ulaştığı ölçeği göstermektedir (KAP, 2025). Hidroelektriğin yanı sıra güneş ve rüzgâr enerjisi, enerji iletim ve dağıtım altyapısının modernizasyonu ile enerji verimliliği alanları, Türk firmalarının mühendislik ve yatırım kapasitesiyle örtüşen iş birliği başlıklarıdır (Bişkek Ticaret Müşavirliği, 2025a, s. 7). Ayrıca Kırgızistan'da altın ve kömür rezervleri madencilik sektörünün temelini oluştururken; antimon, civa, titanyum ve nadir toprak elementleri gibi küresel çapta kritik öneme sahip mineraller de stratejik bir yoğunluğa sahiptir (Bişkek Ticaret Müşavirliği, 2025b, s. 9). Türk müteşebbisler

түрүү сыяктуу структуралык элементтер бул өсүштүн туруктуулугун камсыз кылган динамика болуп саналат.

Эки тараптуу соода көлөмү ачык өсүү тенденциясын көрсөтүп жатат; бирок Түркиянын жалпы тышкы соода көлөмү 638,7 миллиард долларды, ал эми Кыргызстандыкы болжол менен 15,8 миллиард долларды түзгөнүн эске алганда, учурдагы деңгээл экономикалык потенциалды толук чагылдырбайт деп айтууга болот. Бирок Түркия Кыргызстандын негизги соода өнөктөштөрүнүн бири болуп, импортунун да, экспортунун да болжол менен 10 пайызын түзгөнү маанилүү өнүгүү болуп саналат. Ал эми Кыргызстан Түркиянын жалпы экспортунун (0,5 пайыз) жана импортунун (0,08 пайыз) өтө эле аз үлүшүн ээлейт. Өз ара көз карандылык жана структуралык толуктоочулук сооданы мындан ары диверсификациялоо үчүн бекем негиз түзөт. Эки өлкөнүн ортосундагы терең тарыхый, тилдик жана маданий жакындык дипломатиялык мамилелерди гана жеңилдетип тим болбостон, экономикалык кызматташтыкты жана сооданы өнүктүрүп, өз ара ишенимди түзүүчү негизги элемент болуп саналат (Yüce, 2022, 42-бет).

Натыйжада, Түркия–Кыргызстан тышкы соодасы тарыхый жана маданий байланыштар менен гана шартталган «сезимге негизделген дипломатия» баскычынан чыгып, Орто коридордун

için ise mevcut maden tesislerinin teknolojik modernizasyonu, Eti Bakır örneğinde olduğu gibi Kırgız devletiyle ortak girişimler kurarak işletme hakkı alınması ve yeşil ekonomiye yönelik yeni nesil kritik metallerin jeolojik arama projelerine doğrudan yatırım yapılması gibi önemli ticari fırsatlar bulunmaktadır (Bişkek Ticaret Müşavirliği, 2025b, s. 44).

6.3. Tarım ve Gıda Güvenliği

Tarım sektörü, Kırgızistan GSYİH'sinin %15,5'ini oluşturarak ve çalışabilir nüfusun %65'ini istihdam ederek sosyo-ekonomik dengelerin ana omurgasını teşkil etmektedir (DEİK, 2024, s. 3). Kırgızistan; tarım sektörü; seracılık, gübreleme ve modern sulama gibi üretim aşamalarından, soğuk zincir ve lojistik merkezleri gibi dağıtım ağlarına; meyve-sebze işleme, besicilik, yem ve su ürünleri gibi tarımsal sanayi kollarına kadar uzanan geniş bir yelpazede yatırımcılara fırsatlar sunmaktadır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024, s. 10). Ülkenin organik tarım, elverişli vadi alanları ve hayvancılık potansiyeline karşın; tarım makinesi, yedek parça, sulama sistemi, donanım ve teşvik eksiklikleri ile tohum ve gübre açığı, tarımsal üretimin verimlilik artışını sınırlandırmaktadır (Ashimova, 2015, s. 11; TÜRKTOB, 2024, s. 11). Türkiye'nin gelişmiş tarım ve sulama teknolojileri, modern seracılık, sertifikalı tohum üretimi ve entegre gıda sanayisindeki tecrübesi; Kırgızistan'ın yüksek fakat işlenemeyen organik tarım potansiyelini küresel pazarlara taşıyacak ticari sektörel iş birliği fırsatları barındırmaktadır (Bişkek Ticaret Müşavirliği, 2025c, s. 29). TİKA'nın tarımsal kapasite geliştirme pro-

геоэкономикалык чындыктары менен аныкталган структуралык интеграция баскычына өтүүдө. Эки тараптуу соодада пайда болгон көлөмдүк асимметрия жана сектордук кыскарууну алсыздыктын белгиси катары эмес, тереңдетүүгө зарыл болгон өнөр жайдык мүмкүнчүлүк катары кабыл алуу керек. Түркиянын өндүрүштүк жана технологиялык потенциалы Кыргызстандын чийки зат потенциалы жана Евразия базарларына стратегиялык дарбаза болуп турган абалы менен айкалышып, салттуу экспорт-импорт моделин ашып өтүүнү талап кылат. Эки тараптуу соода туруктуу өсүшкө жетип, тышкы соккуларга туруктуулукка ээ боло алат, эгерде Кыргызстан түз инвестицияга көз каранды пассивдүү камсыздоочу базарынан кошумча баалуулук берген биргелешкен өндүрүш жана логистика борборуна айланса. Бул стратегиялык багыт эки өлкөнү жөн гана эки тараптуу соода өнөктөштөрүнөн глобалдык камсыздоо чынжырларында бири-бирин толуктаган геоэкономикалык альянстардын статусуна көтөрөт.

Инвестициялар, капиталдын кыймылы жана кызмат көрсөтүүлөр боюнча соода

Кыргызстандын чет элдик капитал үчүн инвестициялык климаты анын укуктук алкагы, салык системасы жана саясий туруктуулугу менен аныкталат. Өлкө эл аралык инвестицияларды кол-

jeleri ve Türk tarım teknolojisi firmalarının bölgedeki artan varlığı, bu alandaki iş birliğinin kurumsal ve ticari ayaklarını güçlendirmektedir (TİKA, 2025).

6.4. İnşaat ve Müteahhitlik Hizmetleri

Orta Asya coğrafyasındaki ticari entegrasyonun en somut yansımalarından biri, Türkiye'nin uluslararası müteahhitlik sektöründeki küresel tecrübesinin ve teknik uzmanlığının Kırgızistan pazarına aktarılmasıdır. Nitekim, Türk inşaat ve müteahhitlik şirketlerinin Kırgızistan altyapısına kazandırdığı 95 projenin 1 milyar dolarlık ekonomik değeri, Türkiye'yi ülkedeki en önemli yatırımcı ülkeler seviyesine yükseltmiştir (Kutbe, 2025). Bu doğrultuda Türk şirketleri 1990'lı yıllardan bu yana Kırgızistan genelinde; kamu binaları, konut projeleri, ticaret merkezleri, uluslararası oteller, eğitim yapıları, sağlık tesisleri ile karayolu ve ulaştırma altyapıları gibi kritik alanlarda üstlendikleri projeleri hayata geçirmiştir (Kyzy, 2019, s. 56; Sezer, 2025, s. 1301). Müteahhitlik hizmetleri yalnızca bir hizmet ihracatı değil, aynı zamanda Türk yapı malzemeleri, mühendislik hizmetleri, makine ekipmanları ve teknik danışmanlık ihracatını da beraberinde getirerek iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri çok boyutlu biçimde desteklemektedir.

6.5. Eğitim, Beşerî Sermaye ve İşgücü Hareketliliği

İki ülke arasındaki iktisadi entegrasyonun ve sürdürülebilir kalkınmanın en stratejik boyutunu eğitim ve beşerî sermaye alanındaki iş birliği oluşturmaktadır. 1997-1998 eğitim-öğretim yılında faaliyete geдоо максатында негизинен либералдык инвестициялык режимди кабыл алып, ар кандай салык жеңилдиктерин киргизип, эркин экономикалык аймактарды түзгөн (Kyzy, 2019, 33-бет, 45-бет). Соңку жылдары Кыргыз өкмөтү инвестициялык мыйзамдарды реформалап, макроэкономикалык туруктуулукту жогорулатуу аркылуу инвестициялык климатты олуттуу жакшыртты. 2003-жылы күчүнө кирген Чет элдик инвестициялар жөнүндө мыйзам аркылуу Кыргызстан чет элдик капиталды улутташтыруудан жана тартып алуудан мыйзамдык коргоону камсыз кылып, инвесторлорго пайдасын кайтарып алуу эркиндигин берет (Ünal, 2010, б. 87). Евразия Экономикалык Биримдигине (ЕАЭБ) мүчө болуу аркылуу 180 миллион адамдан турган кеңири базарга чыгуу мүмкүнчүлүгү жана эмгек акынын төмөн болушу Кыргызстандын инвестициялык жагымдуулугун бекемдейт. Бирок деңизге чыгуу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу, бул логистика чыгымдарын жогорулатат, транспорттун жалпы жетишсиздиктери инфраструктурасы жана мурдагы саясий туруксуздук (мисалы, 2005 жана 2010-жылдардагы революциялар) натыйжасында пайда болгон экономикалык кризистер өлкөнүн инвестициялык жагымдуулугун көлөкөлөгөн негизги кыйынчылыктар катары каралат (Isaev, 2009, p. 100; Kyzy, 2019, б. 17).

Кыргызстандын көз карандысыздыгын алгандан бери Түркия өлкөдө түз чет эл-

çen Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ), dünyadaki ilk 1000 üniversite arasında yer alarak bölgesel bir akademik merkez hâline gelmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2026). Türkiye'nin her yıl ortalama 20 milyon dolar hibe ettiği üniversite, Kırgızistan'daki işsizlik sorununun çözümüne ve ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine önemli katkılar sunmuştur (Ağgün ve Erendor, 2023, s. 178). Bunun yanı sıra Bişkek'te T.C. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokul, ortaokul, imam hatip lisesi ve Anadolu lisesi açılmış; 2021 yılında faaliyete geçen Türkiye Maarif Vakfı Okulu ve Türkiye Bursları ile eğitim yatırımları aralıksız sürdürülmüştür (Ağgün ve Erendor, 2023, s. 177). Otuz yılda yetişen on binlerce mezun; iki ülkenin kamu kurumlarında, şirketlerinde ve akademisinde görev alarak ekonomik ilişkilerin insan altyapısını oluşturmaktadır. TİKA, uzmanlık eğitimleri, teknik donanım tedariki, eğitim ve kültür projelerine sunduğu çok boyutlu desteklerle Kırgızistan'ın nitelikli işgücüne ulaşması için önemli katkılar sunmaktadır (Say ve Joldoshov, 2022, s. 17). Kırgızistan'da aktif olarak faaliyet gösteren Türk firmalarının sağladığı istihdamla beşerî sermaye hareketliliği artmaktadır (Narmambetova, 2015, s. 30). Nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, bilgi transferi ve insan kaynağı hareketliliği; uzun vadede yatırım ortamını iyileştiren, ticari bağlantıları kolaylaştıran ve ekonomik ilişkilere süreklilik kazandıran stratejik bir yatırım niteliğindedir.

6.6. Turizm ve Hizmet Ticareti

Turizm ve hizmet ticareti, Türkiye ile Kırgызistan arasındaki ekonomik etkileşимин дик инвестицияда активдүү роль ойноп, жылдар бою инвестицияларын туруктуу түрдө көбөйтүп келет. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин (2024) маалыматына ылайык, Кыргызстанда 463 активдүү түрк инвестициясы бар ишкана иштейт, алардын 327си толугу менен түрк менчигинде. 1995–2025-жылдар аралыгындагы отуз жылдык мезгилде Түркиядан Кыргызстанга түз чет элдик инвестициялардын жалпы көлөмү 1,53 миллиард АКШ долларына жетти (Бишкек соода кеңсеси, 2026). 2025-жылы Түркиядан 138,8 миллион долларлык таза инвестиция агымы Кытай менен Россиядан кийинки эң ири инвесторлордун катарында Кыргызстанда үчүнчү орунду ээледи (Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети, 2025). 2025-жылы Кыргызстанга түз чет элдик инвестициялардын агымы (829 миллион доллар) жана жалпы чет элдик капиталдын запасы (8 миллиард доллар) эске алынса, Түркиянын Кыргызстанга берген мааниси ачык көрүнөт (Түркия Республикасынын Соода министрлиги, 2026а, б. 11). Компаниялардын санынын жана инвестиция көлөмүнүн мындай олуттуу өсүшү Түркиянын жеке секторунун Кыргыз базарына болгон туруктуу ишениминин жана эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык интеграциянын жогорку деңгээлинин так чагылуусу болуп саналат.

hızla büyüyen ve toplumsal bağları pekiştiren dinamik alanlarından biridir (Makkambaeva, 2019, s. 64). Yürürlükte olan vize muafiyeti düzenlemeleri ve doğrudan uçuş ağının genişlemesi, karşılıklı turist hareketliliğini ve iş insanı temaslarını doğrudan teşvik ederek Kırgızistan'ın turizm alanındaki uluslararası performansını iyileştirmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026b, s. 74). Türkiye'nin sağlık turizmi ve otelcilik sektöründeki uluslararası markalaşma tecrübesi, Kırgızistan için hem nitelikli sağlık hizmetlerine erişim hem de turizm altyapısının geliştirilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Diğer taraftan, Issık Göl çevresindeki eko-turizm potansiyeli ve kış turizmi için elverişli koşulları, Tanrı Dağları ve göçebe kültür mirasıyla Kırgızistan, doğa ve kültür turizminde Türk ziyaretçiler için bir potansiyel taşımaktadır (Akgöz ve Korkmaz, 2020, s. 13). Ayrıca, Türk yatırımcılar için konaklama tesisi işletmeciliği ve hizmet sektörü yatırımları, turizm sektöründe aktif büyüme için cazip bir pazar niteliği taşımaktadır (Kyzy, 2019, s. 32). Seyahat hariç hizmet ticaretinin 2016-2024 döneminde iki kattan fazla artması (Tablo 7); taşımacılık, inşaat ve iş hizmetlerinin sürüklediği daha geniş bir hizmet ekonomisi bütünleşmesine işaret etmektedir. Turizm tanıtımında iş birliği, ortak tur paketleri ve havacılık kapasitesinin artırılması, bu alandaki büyümeyi hızlandıracak adımlardır.

6.7. Dijital Ekonomi ve Finansal İş Birliği

Dijital ekonomi, ikili ilişkilerin görece yeni ancak gelecek vaat eden büyüme eksenidir. Kırgızistan'ın genç ve teknolojiye açık nüfusu ile dijital dönüşüm ajandası; Türki-

Түркиянын инвестицияларынын тармактык бөлүштүрүлүшү олуттуу ар түрдүүлүктү көрсөтөт. Иштеп жаткан компаниялардын тармактык бөлүштүрүлүшүн изилдөө маалыматтары кен казуу, энергетика жана банктык сектор сыяктуу макро-деңгээлдеги инвестицияларга гана эмес, суусундуктар, азык-түлүк азыктары, тазалоочу каражаттар, текстиль, соода борборлору жана мейманканаларды башкаруу, басмакана, ресторандардын тармактары жана курулуш секторлоруна да чогулуп жатканын көрсөтөт (Бишкек соода кеңсеси, 2026). Бул кеңири сектордук таратылуу Түркия капиталынын Кыргыз экономикасынын ар кандай өндүрүш жана кызмат көрсөтүү тармактарында активдүү экенин көрсөтөт. Бул инвестициялар Кыргыз экономикасына капиталдын агымын камсыз кылуу менен катар өндүрүш кубаттуулугу, жумуш орундары, салык түшүмдөрү, башкаруу тажрыйбасы жана технологиялык өткөрүү аркылуу узак мөөнөттүү салымдарын кошуп келет.

Жылдык инвестициялык агымдар караганда, инвестициялык запастан айырмаланып, ЭЫДӨ маалыматына ылайык, 2010-жылдары Түркиядан түз инвестициялык агымдар жылына 1–20 миллион доллар чегинде термелип, пандемия учурунда жайлап, андан соң калыбына келген (ЭЫДӨ, 2025). Бул төлөм балансына негизделген агым маалыматтары үчүнчү өлкөлөр аркылуу багытталган инвести-

ye'nin e-ticaret, fintek, dijital ödeme sistemleri ve yazılım alanlarındaki deneyimiyle buluştuğunda önemli fırsatlar doğurabilecektir. E-ticaret platformları üzerinden KOBİ'lerin sınır ötesi ticarete katılımı, dijital ödeme altyapılarının uyumu, bankacılıkta muhabirlik ilişkilerinin derinleştirilmesi ve yerel para birimleriyle ticaret mekanizmalarının geliştirilmesi; işlem maliyetlerini düşürerek özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin ikili ticarete katılımını genişletecektir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026b, s. 91-93). TDT bünyesindeki dijital ekonomi çalışmaları ve Bişkek'in 2025 yılı için Türk Dünyası Dijital Başkenti ilan edilmesi, bu alandaki iş birliğine elverişli çok taraflı bir çerçeve sunmaktadır (TÜDEV, 2024). Teknoloji girişimciliği alanında ortak kuluçka merkezleri ve risk sermayesi mekanizmaları, önümüzdeki dönemin somut iş birliği başlıkları arasında değerlendirilebilir.

Fırsatlar, Sınırlılıklar ve Rekabet Dinamikleri

Kırgızistan, çok sayıda büyük küresel ve bölgesel ekonomik gücün nüfuz mücadelelerine sahne olan çok aktörlü ve rekabetçi bir ekonomik ortamda yer almaktadır (Ünal, 2010, s. 172). Çin Halk Cumhuriyeti, "Kuşak ve Yol" girişimi kapsamındaki büyük altyapı projeleri, doğrudan yatırımları ve sağladığı kredilerle ülkenin en büyük dış ticaret ortağı ve açık ara en büyük alacaklısı konumuna ulaşmıştır (Çelik, 2023, s. 52-53). Ülkenin toplam ithalatında Çin menşeli tüketim ve ara malları ezici bir paya sahip olup; önümüzdeki dönemde hayata geçirilmesi planlanan Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu projesi, Kırgızistan'ı Çin ile Özbekistan

цияларды, кайра инвестицияланган пайданы жана контракттык кызматтарды толук чагылдырбайт; демек, алар региондогу түрк капиталынын чыныгы катышуусун аз көрсөтөт. 6-таблица өз ара түз инвестициялык агымдарды көрсөтөт.

6-таблица. Түркия–Кыргызстан эки тараптуу түз чет элдик инвестиция агымдары (миллион $)

Жыл	Түркиядан Кыргызстанга (чыгаруу)	Кыргызстандан Түркияга (кирүүчү)
2015	20.62	6.00
2016	9.64	6.00
2017	1.78	6.59
2018	1.10	8.02
2019	0.69	6.01
2020	1.19	11.00
2021	3.49	20.64
2022	4.99	21.96
2023	5.78	14.87
2024	6.50	21.05

Булак: ЭЫДӨ (2025).

Чет элдик түз инвестициялар бир тараптуу эмес; кыргыз капиталы да Түркияга инвестиция салат. OECD маалыматына ылайык, 2015-жылы Кыргызстандан Түркияга капиталдын жылдык агымы 6 миллион долларды түзүп, 2021-жылдан кийин 15–22 миллион доллар аралыгына чейин өскөн; 2024-жылы бул көрсөткүч 21,1 миллион долларды түзгөн (OECD, 2025). Түркияда 269 кыргыз ээлик кылган компания иштейт, кыргыз ишкерлер негизинен соода, азык-түлүк, логистика, туризм жана кыймылсыз мүлк тармактарында активдүү (Inbusiness, 2024). Эки өлкөнүн ортосундагы инвестиция

arasında kilit bir transit ülkeye dönüştürme potansiyeli taşımaktadır (Kyzy, 2019, s. 74). Çin'in sunduğu bu yoğun finansal destek Kırgızistan'a hızlı bir altyapısal gelişim fırsatı tanısa da, artan borç yükü beraberinde borç sürdürülebilirliği risklerini getirmekte ve Kırgızistan için dış ekonomik ortaklıklarını çeşitlendirme gerekliliğini gündemde tutmaktadır (Tokgöz, 2025, s. 8).

Rusya ise derin tarihsel, siyasal ve sosyo-kültürel bağlarının yanı sıra AEB'nin sağladığı kurumsal ve hukuki uyum çerçevesiyle Kırgızistan üzerindeki ekonomik ağırlığını güçlü bir biçimde korumaktadır (Balcı, 2024, s. 13-14). Rusya ve Kazakistan işgücü piyasalarında istihdam edilen Kırgız vatandaşlarının ülkelerine gönderdikleri kişisel işçi dövizleri, doğrudan hanehalkı refahını ve tüketimini finanse etmektedir (Yüce, 2022, s. 25). AEB'nin ortak gümrük ve tarife politikaları Kırgızistan'ın dış ticaret tercihlerini doğrudan belirlerken; 2022 sonrasında Rusya eksenli tedarik zincirlerinde ve finansal kanallarda yaşanan küresel belirsizlikler, ülkeyi ekonomik bağımlılıklarını dengelemek amacıyla alternatif ortaklarla daha esnek ticari koridorlar aramaya yöneltmiştir (Sezgin, 2022, s. 54).

Bu denge arayışında Avrupa Birliği de "Global Gateway" (Küresel Geçit) inisiyatifi vasıtasıyla Orta Asya'ya yönelik ilgisini somutlaştırmış; ulaştırma, dijitalleşme, kritik ham maddeler ve yeşil dönüşüm alanlarında bölge ülkeleriyle iş birliğini derinleştirme kararı almıştır (Biró ve Egeresi, 2025, s. 50). Hazar geçişli Trans-Hazar ulaştırma güzergâhının (Orta Koridor) iyileştirilmesi için AB ve diğer küresel finans kuruluşları

көлөмүндөгү айырмачылык экономикалык масштабдын, капитал топтолуусунун жана ишканалардын көлөмүнүн асимметриясынан келип чыгат; Түркияда кыргыз капиталынын өсүп бараткан катышы экономикалык интеграциянын өз ара боло бараткандыгын көрсөтөт.

Капитал агымынын дагы бир компоненти – жеке которуулар. Кыргыз экономикасында корпоративдик түз инвестициялар менен бирге чет өлкөдө окуп, иштеп же ишкерлик менен алектенген кыргыз жарандарынын мекенге жөнөткөн акча которуулары каржылоонун маанилүү булагын түзөт. Бул жумушчулардын которуулары Кыргызстандын ИДПсынын төрттөн бирден көбүн түзүп, негизинен Россия менен Казакстандан келет (Yüce, 2022, б. 25). Түркияда иштеген кыргыз жарандарынын жеке которуулары жалпы которуулар агымындагы үлүшү Россиядан келген которууларга салыштырмалуу чектелүү бойдон калганы менен, бул агымдар билим берүү, кызмат көрсөтүү сектору жана чакан ишкерчилик сыяктуу каналдар аркылуу ар түрдүү болууда. Бул ар түрдүүлүк жумушчу күчтүн бир базардан көз карандылыгын азайтуучу фактор катары каралып, натыйжада кыргыз экономикасынын тышкы соккуларга туруктуулугун жогорулатат.

Товар соодасы менен бирге кызмат соодасы да экономикалык мамилелер-

tarafından ayrılan milyarlarca avroluk fon taahhütleri, koridorun çok aktörlü jeoekonomik yapısını güçlendirmektedir (İpek, 2025, s. 834). Kırgızistan, küresel aktörlerin karşılıklı rekabetini iş birliği fırsatlarına dönüştürebileceği esnek ve çok yönlü bir dış politika alanı elde etmektedir.

Türkiye bu dinamik denklemde, Kırgızistan'ın egemenlik haklarına tamamen saygılı, herhangi bir hegemonik iddia taşımayan, tamamlayıcı ve dengeleyici bir ekonomik ortak olarak öne çıkmaktadır. TDT çatısı altında kurumsallaşan ortaklıklar ve Orta Koridor entegrasyonu, Türkiye'yi kazan-kazan ilkesine dayalı rasyonel bir ticaret ve teknoloji ortağı hâline getirmektedir. İki ülke arasındaki derin tarihsel, dilsel, dinî ve kültürel ortaklık; bu iş birliğine diğer küresel güçlerin sunamayacağı kültürel yakınlığın sağladığı toplumsal avantaj ve karşılıklı güven kazandırmaktadır.

İki ülke arasındaki ekonomik iş birliği SWOT analizi çerçevesinde özetlenebilir. Güçlü yönler; kültürel ve dilsel yakınlık, güçlü kurumsal mimari (YDSK, KEK, TDT), ekonomik tamamlayıcılık, Türk özel sektörünün bölge deneyimi ve son yıllarda yakalanan ticaret ivmesidir. Zayıf yönler; doğrudan kara bağlantısının yokluğu ve yüksek lojistik maliyetler, ticaretin sınırlı ürün gruplarında yoğunlaşması, ikili ticaretteki denge asimetrisi ve yıllık yatırım akımlarının ölçeğinin hâlen mütevazı olmasıdır. Fırsatlar; Orta Koridor ve Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolunun sunduğu bağlantısallık, AEB pazarına üretim üssü modeliyle erişim, hidroelektrik ve kritik minerallerdeki yatırım potansiyeli, dijital ekonomi ile Türk Yatırım

дин өсүп жаткан компоненти болуп саналат. Түркиянын Кыргызстанга саякатты эсепке албаганда көрсөтүлгөн кызмат экспорттору 2016-жылы 98,2 миллион доллардан 2024-жылы 220,5 миллион долларга чейин өстү, ал эми кызмат импорттору 30,9 миллион доллардан 71,5 миллион долларга чейин жогорулады (TÜİK, 2025). Бул өсүш негизинен транспорт, маалымат, каржы жана бизнес кызматтарынын эсебинен болуп жатканы 7-таблицада көрсөтүлгөн. Инвестициялар, кызмат соодасы, капиталдын кыймылы жана жеке которуулар бирге эске алынса, Түркия–Кыргызстан мамилелери товар соодасы менен гана чектелбейт; тескерисинче, капитал, каржы, кызматтар жана адамдардын кыймылы бири-бирине тыгыз байланышкан көп катмарлуу интеграциялык процесс болуп жатат, жана бул стратегиялык өнөктөштүккө айланды.

7-таблица. Түркиянын Кыргызстан менен кызмат көрсөтүүлөр боюнча соодасы (саякат кызматтарын кошпогондо, миң доллар менен)

Жыл	Кызмат көрсөтүүлөрдүн экспорту	Кызмат импорттоо
2016	98,241	30,906
2018	75,431	20,546
2020	62,460	5,461
2021	108,597	16,330
2022	203,203	39,953
2023	204,716	39,326
2024	220,510	71,513

Булак: TÜİK (2025).

Fonu gibi yeni finansman araçlarıdır. Tehditler ise küresel jeopolitik belirsizlikler, büyük güç rekabetinin yaratabileceği dışsal baskılar, emtia fiyat dalgalanmaları ve bölgesel tedarik zincirlerindeki kırılganlıklardır. Bu tablo, güçlü yönleri fırsatlarla buluşturacak ve zayıflıkları giderecek bilinçli bir politika çerçevesinin önemine işaret etmekte; izleyen bölümdeki politika önerilerine zemin hazırlamaktadır.

Sonuç ve Politika Önerileri

Otuz beş yıllık birikim, Türkiye-Kırgızistan ekonomik ilişkilerinin kardeşlik hukukundan beslenen ancak giderek kurumsal rasyonaliteye ve karşılıklı ekonomik çıkara dayanan bir ortaklığa dönüştüğünü göstermektedir. Bu dönüşüm, çalışmanın giriş bölümünde çizilen kuramsal çerçeveyi doğrular niteliktedir. Akraba yakınlaşmasının sağladığı ortak kimlik temelli güven, ticaret ve yatırımın işlem maliyetlerini düşürmüş; eğitim ve müteahhitlikte başlayan iş birliği ticarete, enerjiye, finansa ve dijital ekonomiye taşarak genişlemiş; yeni bölgeselcilik perspektifinin işaret ettiği gibi TDT ve Orta Koridor, ikili ilişkileri bölgesel bütünleşmenin taşıyıcı kolonları hâline getirmiştir. KEK'ten YDSK'ye, iş forumlarından Türk Yatırım Fonu'na uzanan kurumsal mimari, ekonomik ilişkilere konjonktürel dalgalanmalara dayanıklı bir omurga kazandırmıştır.

Çalışmanın temel bulguları şöyle özetlenebilir: İkili ticaret hacmi 1993'teki 19 milyon dolar düzeyinden 2025'te 1,6 milyar doları aşan bir düzeye ulaşmış; artışın büyük bölümü son beş yılda gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ihracat kompozisyonu makine, taşıt ve elektrikli cihazlar lehine dönüşerek

Стратегиялык секторлордо экономикалык кызматташтык

Түркия менен Кыргызстандын экономикалык мамилелери көз карандысыздык алгандан кийинки мезгилде түзүлгөн салттуу соода түзүмүнөн ашып, транспорт, энергетика, айыл чарба, курулуш, адам ресурстары, туризм жана санариптик экономика сыяктуу тармактарды камтыган көп өлчөмдүү жана стратегиялык мүнөзгө ээ болду.

6.1. Транспорт жана логистика

Түркия менен Кыргызстандын ортосунда түз жер чек арасынын жоктугу жана Кыргызстандын жээк сызыгынын жоктугу узак жол маршруттарын талап кылат; бул, жүк ташуу жана чек арадан өтүү чыгымдарынын өсүшү менен айкалышып, эки тараптуу соодага олуттуу жүк түшүрөт (Sezgin, 2022, б. 63). Бул логистикалык тоскоолдуктарды жеңүүдө Борбордук Азия менен Европанын ортосунда жол жана темир жол ташууну жеңилдеткен Транскаспий эл аралык транспорттук маршруту (Орто коридор) эки өлкөнүн экономикалык мамилелерин бекемдөөгө стратегиялык рычаг болуп кызмат кылат (İpek, 2025, p. 834). Түркиядан Грузия жана Азербайжан аркылуу, Каспий деңизинен өтүп, Түркмөнстан–Өзбекстан–Кыргызстан же Казакстан маршруту менен Кытай Эл Республикасына чейин созулган Ортоңку коридор аймактык сооданы коопсуз жана ылдамыраак жүргүзүүнү

Kırgızistan'ın sanayileşmesini destekleyen bir nitelik kazanmıştır. Türk yatırımları inşaattan bankacılığa, eğitimden gıdaya uzanan bir çeşitliliğe erişmiştir. Hizmet ticareti ve karşılıklı sermaye hareketleri güçlenmiş; eğitim ve beşerî sermaye iş birliği, ilişkilerin insan altyapısını inşa etmiştir. Bununla birlikte ticaretin sınırlı ürün gruplarında yoğunlaşması, Kırgızistan'ın ihracat sepetinin darlığı ve mevcut hacmin iki ülkenin toplam ticaret kapasitesi içindeki payının hâlen düşük olması potansiyelin henüz tam olarak kullanılamadığını göstermektedir.

Bu çerçevede öne çıkan politika önerileri şu şekildedir: (i) Ticaretin çeşitlendirilmesi için Kırgızistan'da tarım-gıda işleme, tekstil ve maden işleme alanlarında katma değerli üretimi hedefleyen ortak yatırımlar teşvik edilmeli; Kırgız ürünlerinin Türkiye pazarına erişimini kolaylaştıracak tanıtım, sertifikasyon ve lojistik destekler devreye alınmalıdır. (ii) Orta Koridor ekseninde kombine taşımacılık kapasitesi artırılmalı, gümrük süreçleri dijitalleştirilmeli ve iki ülke lojistik firmaları arasında ortaklıklar özendirilmelidir. (iii) Türk Yatırım Fonu ve ikili finansman araçlarıyla desteklenen ortak yatırım fonları ile Kırgızistan'da Türk organize sanayi bölgesi ve ortak üretim havzaları modeli hayata geçirilmelidir. (iv) Yerel para birimleriyle ticaret mekanizmaları ve bankacılık entegrasyonu geliştirilerek işlem maliyetleri düşürülmelidir. (v) KOBİ'lerin e-ticaret platformları üzerinden ikili ticarete katılımı desteklenmeli, dijital ödeme altyapıları arasında birlikte çalışabilirlik sağlanmalı ve teknoloji girişimciliğinde ortak programlar başlatılmalıdır. (vi) Enerji alanında Kazarman örneğini izleyecek yeni

камсыздайт. Баку–Тбилиси–Карс темир жолунун өткөрүү жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу, Каспий деңизинин портторун жана паромдук каттамдарды өнүктүрүү, бажы процедураларын санариптештирүү аркылуу Орто коридор транспорттук убакытты кыскартууга, логистикалык чыгымдарды азайтууга жана эки өлкөнүн ортосундагы соода көлөмүн көбөйтүүгө мүмкүнчүлүк берет. Учурда курулуп жаткан Кытай–Кыргызстан–Өзбекстан темир жолу бүткөндөн кийин, Кыргызстан Орто коридордун чыгыш багытындагы негизги транзиттик өлкө болуп калат; бул Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы соодага гана эмес, ошондой эле Кыргызстандын дүйнөлүк базарларга чыгышына да чоң өзгөрүү алып келет. TDT алкагында бажы формалдуулуктарын жеңилдетүү, интермодалдык транспортту илгерилетүү, аба жүк ташуунун өз ара мүмкүнчүлүгүн көбөйтүү жана түз каттамдардын тармагын кеңейтүү боюнча аракеттер да бул логистикалык интеграцияны колдойт.

6.2. Энергетика жана стратегиялык чийки заттар

Кыргызстан суу ресурстарына бай өлкө, бирок гидроэнергетикалык потенциалынын өтө аз гана бөлүгүн пайдаланат (Çikolar, 2025, б. 18). Жалпы электр энергиясын өндүрүүнүн болжол менен 90 пайызы гидроэлектр станцияларынан келет; гидроэнергетикалык потенциалы

hidroelektrik ve yenilenebilir enerji projeleri ile kritik minerallerde arama-işleme ortaklıkları için öngörülebilir yatırım çerçeveleri oluşturulmalıdır. Bu adımlar, 5 milyar dolarlık ticaret hedefini erişilebilir kılmanın ötesinde, ilişkilere kalıcı bir yapısal derinlik kazandıracaktır.

Sonuç olarak; Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ekonomik ilişkiler, otuz beş yıllık birikim üzerine inşa edilen güçlü kurumsal altyapı sayesinde önümüzdeki dönemde daha da derinleşme potansiyeline sahiptir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın sunduğu çok taraflı çerçeve, Orta Koridor'un açtığı bağlantısallık ufku ve iki ekonominin karşılıklı tamamlayıcılığı, bu süreci destekleyen temel dinamiklerdir. AK Parti hükûmetleri döneminde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde Türk dünyasıyla ilişkilerin dış politika gündemindeki ağırlığının artması, üst düzey temasların sıklaşması, tarihsel arka plan ve kültür zemininin zinde tutulması ve TDT'nin kurumsallaşması, Türkiye-Kırgızistan ekonomik ilişkilerinin daha yoğun bir kurumsal çerçeveye kavuşmasına katkı sağlamıştır. Önümüzdeki dönemde ticaretin çeşitlendirilmesi, lojistik bağlantıların güçlendirilmesi ve ortak yatırımların artırılması, 35 yıllık birikimin daha yüksek katma değer üreten ve karşılıklı faydayı güçlendiren bir ekonomik ortaklığa dönüştürülmesinde belirleyici olacaktır.

Kaynakça

Aghayeva, K. (2024). Analysis Of Trade Relations Between Turkey And The Countries Of The Organisation Of Turkic States. Economics and Region, 1(92), 73-78.

142,5 миллиард кВт·саатты, орнотулган кубаттуулугу 3 093 МВтты түзөт, ал эми өлкө учурда потенциалынын болгону 10 пайызын гана пайдаланууда (Бишкек соода кеңсеси, 2025а, б. 8). Электр энергиясына болгон суроо-талаптын өсүшү жана аймактык энергия соодасынын мүмкүнчүлүктөрү гидроэлектр станцияларына инвестиция салууну артыкчылыктуу тармакка айландырып жатат. Бул контекстте Түркиянын жеке сектору тарабынан ишке ашырылган алты гидроэлектр станциясынын долбоору (Казарман жана Кокомерен), жалпы орнотулган кубаттуулугу 2 217 МВт жана инвестициялык суммасы болжол менен 6,265 миллиард доллар, Кыргызстандын энергетика тарыхындагы эң ири инвестициялардын бири болуп саналат жана эки өлкөнүн ортосундагы энергетикалык кызматташтыктын масштабын көрсөтөт (КАР, 2025). Гидроэнергетикадан тышкары күн жана шамал энергиясы, электр энергиясын өткөрүү жана бөлүштүрүү инфраструктурасын модернизациялоо жана энергия натыйжалуулугу — бул Түркиялык компаниялардын инженердик жана инвестициялык мүмкүнчүлүктөрүнө шайкеш келген кызматташтык багыттары (Бишкек соода кеңсеси, 2025а, б. 7). Мындан тышкары, алтын жана көмүр кен байлыктары Кыргызстандагы кен казуу тармагынын негизин түзсө да, антимон, ртуть, титан жана сейрек кездешүүчү металлдар сыяктуу дүйнөлүк маанидеги маанилүү

Ağgün, K. ve Erendor, M. E. (2023). Bağımsızlığından günümüze Kırgızistan-Türkiye ilişkileri. Türk dünyasında güncel sorunlar ve Türk Devletleri Teşkilatı içinde. Nobel Yayın.

Akgöz, E. ve Korkmaz, A. (2020). A research on the determination and effectiveness of tourism potential in Kyrgyzstan. Bilge International Journal of Social Research, 4(1), 12-21.

Akıncı, A. ve Akzholova, A. (2020). Türkiye-Kırgızistan ilişkileri: Dünü, bugünü ve yarını. International J. of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, 6(23), 716-729.

Argalı, M. (2023). The place and importance of Kyrgyzstan in Turkish foreign policy from a constructivist perspective. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(2), 797-817.

Ashimova, Z. (2015). Türkiye'nin Kırgızistan ile dış ticaretinin yapısal ve sektörel analizi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Balcı, Ş. (2024). Avrasya Ekonomik Birliği: Kırgızistan Örneği [Yayımlanmamış doktora tezi]. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.

Biró, D. ve Egeresi, Z. (Ed.). (2025). Connectivity in a changing world: Turkic states and the middle corridor. Representation Office of the Organization of Turkic States in Hungary.

Bişkek Ticaret Müşavirliği. (2025a). Enerji sektörü görünümü: Kırgızistan. T.C. Ticaret Bakanlığı. https://ticaret.gov.tr/

минералдар да стратегиялык концентрацияларда бар (Бишкек соода кеңсеси, 2025b, б. 9). Түркиялык ишкерлер үчүн олуттуу коммерциялык мүмкүнчүлүктөр бар: бар болгон кен иштетүүчү объектилерди технологиялык жаңыртуу, Кыргыз мамлекети менен биргелешкен ишканалар аркылуу эксплуатациялык укуктарды камсыз кылуу (мисалы, Eti Bakır) жана жашыл экономикага багытталган жаңы муундагы стратегиялык металлдарды изилдөө боюнча геологиялык долбоорлорго түз инвестиция салуу (Бишкек соода кеңсеси, 2025b, б. 44).

6.3. Айыл чарба жана азык-түлүк коопсуздугу

Айыл чарба сектору Кыргызстандын ИДПсынын 15,5 пайызын түзөт жана жумушчу курактагы калктын 65 пайызын жумуш менен камсыз кылып, өлкөнүн социалдык-экономикалык тең салмактуулугунун негизин түзөт (DEİK, 2024, б. 3). Кыргызстан инвесторлорго кеңири спектрде мүмкүнчүлүктөрдү сунуштайт: бакча чарбачылыгы, жерди жер семирткичтер менен иштетүү жана заманбап сугаруу сыяктуу өндүрүш баскычтарынан баштап, муздаткыч чынжырлар жана логистика борборлору сыяктуу таратуу тармактарына, ошондой эле жемиштерди жана жашылчаларды кайра иштетүү, мал чарбачылыгы, малдын азыгы өндүрүшү жана аквакультура сыяктуу айыл чарба тармактарына чейин. (Түркия Республи-

data/63dbadf313b876d06090b6ea/Enerji%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC.pdf

Bişkek Ticaret Müşavirliği. (2025b). Madencilik sektörü görünümü: Kırgızistan. https://ticaret.gov.tr/data/63dbadf313b876d06090b6ea/Madencilik%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC.pdf

Bişkek Ticaret Müşavirliği. (2025c). Yaş sebze ve meyve sektör notu: Kırgızistan. https://ticaret.gov.tr/data/63dbadf313b876d06090b6ea/Ya%C5%9F%20Sebze%20Meyve%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20Notu.pdf

Bişkek Ticaret Müşavirliği. (2026). Ticaret müşavirlerimizle elektronik sohbetler: Kırgızistan ülke sunumu (04.06.2026). T.C. Ticaret Bakanlığı. ticaret.gov.tr/data/63dbad8c13b876d06090b6e4/Kirgizistan_Ulke_Sunumu_04_06_2026.pdf

Bokova, B. B. ve Abilova, A. K. (2024). The strategic direction of economic cooperation between Turkey and the Central Asian republics. Journal of International Relations and Regional Studies, 58(4). https://doi.org/10.48371/ISMO.2024.58.4.018

Çelik, B. (2023). Kırgızistan'da 2010 yılı sonrası yaşanan siyasal, sosyal, ekonomik gelişmeler ışığında Türkiye ve Kırgızistan ilişkileri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Giresun Üniversitesi, Giresun.

Çikolar, E. (2025). Kırgızistan'da yeşil ekonominin gelişimi ve yansımaları. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1),

касынын Айыл чарба жана токой чарба министрлиги, 2024, 10-бет). Өлкөнүн органикалык айыл чарбага, жагымдуу өрөөндөргө жана мал чарбачылыгына болгон потенциалына карабастан, айыл чарба техникасы, запастык бөлүктөр, сугаруу системалары жана жабдуулардын жетишсиздиги, ошондой эле стимулдардын жоктугу жана урук-түшүм менен жер семирткичтердин тартыштыгы айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга тоскоол болууда (Ashimova, 2015, p. 11; TÜRKTOB, 2024, p. 11). Түркиянын алдыңкы айыл чарба жана сугаруу технологиялары, заманбап жылыжай чарбачылыгы, сертификатталган үрөн өндүрүшү жана интеграцияланган азык-түлүк өнөр жайындагы тажрыйбасы Кыргызстандын жогорку, бирок колдонулбай жаткан органикалык чарбачылык потенциалын дүйнөлүк базарларга чыгарууга мүмкүндүк берген коммерциялык сектордук кызматташууга шарт түзөт (Бишкек соода кеңсеси, 2025c, б. 29). TIKA-нын айыл чарба потенциалын чыңдоо долбоорлору жана аймактагы түрк айыл чарба технологиялары фирмаларынын өсүп жаткан катышуусу бул тармактагы кызматташтыктын институционалдык жана коммерциялык устундарын бекемдеп жатат (TIKA, 2025).

6.4. Курулуш жана подряддык кызматтар

Орто Азияда коммерциялык интегра-

15-33. https://doi.org/10.47147/ksuiibf.1599978

DEİK. (2018). Kırgızistan bilgi notu. www.deik.org.tr/uploads/bilgi-notu-kir-agustos-2018.pdf

DEİK. (2024). Kırgızistan bilgi notu. www.deik.org.tr/uploads/kirgisiztan-bilgi-notu-subat-24.pdf

DEİK. (2026). Türkiye-Kırgızistan İş Konseyi. https://www.deik.org.tr/turkiye-avrasya-is-konseyleri-turkiye-kirgizistan-is-konseyi

Ganiev, J., Abdieva, R., & Baıgonushova, D. (2024). Türkiye Cumhuriyeti'nin 100'üncü Yılında Türk Cumhuriyetleriyle Arasındaki Dış Ticaretin Değerlendirilmesi. Avrasya Dosyası, 14(2), 165-189. https://izlik.org/JA26SY29CG

IMF. (2025). World economic outlook (WEO) 9.0.0 (Ekim 2025 sürümü) [Veri seti]. https://data.imf.org/en/Data-Explorer?datasetUrn=IMF.RES:WEO(9.0.0)

IMF. (2026). International trade in goods (by partner country) [Veri seti]. https://data.imf.org/en/Data-Explorer?datasetUrn=IMF.STA:IMTS(1.0.0)

Inbusiness. (2024). Kırgızistan ile 5 milyar dolar ticaret hedefi. https://www.inbusiness.com.tr/sektorler/is-dunyasi/2024/02/09/kirgizistan-ile-5-milyar-dolar-ticaret-hedefi

Isaev, D. (2009). Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Ekonomisi Ve Yabancı Sermayenin Ülke Ekonomisindeki Rolü. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.

циянын эң көрүнүктүү көрүнүштөрүнүн бири — Түркиянын эл аралык подряддык сектордогу глобалдык тажрыйбасын жана техникалык адистигин Кыргыз базарына өткөрүп берүү болуп саналат. Чындыгында, Кыргызстандын инфраструктурасында Түркиянын курулуш жана подряд фирмалары жүзөгө ашырган 95 долбоордун экономикалык баасы 1 миллиард долларды түзүп, Түркияны өлкөнүн эң ири инвестордук мамлекеттеринин бири катарына кошту (Kutbe, 2025). Бул контекстте, 1990-жылдардан бери түрк компаниялары Кыргызстандын ар кайсы аймактарында мамлекеттик имараттар, турак жай долбоорлору, соода борборлору, эл аралык мейманканалар, билим берүү мекемелери, саламаттык сактоо борборлору жана жол-транспорттук инфраструктура сыяктуу маанилүү тармактарда долбоорлорду ишке ашырып келишет (Kyzy, 2019, б. 56; Sezer, 2025, p. 1301). Курулуш кызматтары жөн гана кызматтарды экспорттоо эмес; алар ошондой эле түрк курулуш материалдарын, инженердик кызматтарды, машиналарды жана жабдууларды, ошондой эле техникалык консалтингди экспорттоону жеңилдетет, ошентип эки өлкөнүн ортосундагы экономикалык байланыштарды көп кырдуу түрдө колдойт.

ITC. (2026a). Türkiye's exports to Kyrgyzstan, by product. Trade Map: Trade statistics for international business development [Veri seti]. International Trade Centre. https://www.trademap.org/en/goods/time-series/exports/c/792/c/417/p/ALL/byProduct/year/default/2/direct/values/USD/table

ITC. (2026b). Kyrgyzstan's exports to Türkiye, by product (mirror). Trade Map: Trade statistics for international business development [Veri seti]. International Trade Centre. https://www.trademap.org/en/goods/time-series/exports/c/417/c/792/p/ALL/byProduct/year/2001-2025/2/mirror/values/USD/table

İletişim Başkanlığı. (2024). Bişkek'te çeşitli sektörlerde iş birliğini güçlendirmek amacıyla 19 anlaşma imzalandı. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/kirgizistan-turkiye..-biskekte-cesitli-sektorlerde-is-birligini-guclendirmek-amaciyla-19-anlasma-imzalandi

İpek, S. (2025). Türkiye'nin Orta Asya'da Türk işbirliğinin sağlanması stratejisi ve Orta Koridor girişimi. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 8(3), 833-845. https://doi.org/10.33712/mana.1749075

KAP. (2025). İhlas Holding A.Ş.: Kırgızistan Cumhuriyeti ile hidroelektrik santral yatırımları için iki ayrı yatırım sözleşmesi imzalanması. Kamuyu Aydınlatma Platformu. https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/1475492

Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi. (2024). The number of active enterprises with foreign investment by country. ht-

6.5. Билим берүү, адамдык капитал жана эмгек мобилдүүлүгү

Билим берүү жана адамдык капитал жаатындагы кызматташтык эки өлкөнүн экономикалык интеграциясынын жана туруктуу өнүгүүсүнүн эң стратегиялык аспекти болуп саналат. 1997–1998 окуу жылында ишке кирген Кыргызстан–Түркия Манас университети (KTMU) аймактык академиялык борборго айланып, дүйнөнүн мыкты 1000 университетинин катарына кирди (Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги, 2026). Түркия жыл сайын орточо 20 миллион доллар грант бөлүп берген бул университет Кыргызстандагы жумушсуздук көйгөйүн чечүүгө жана зарыл квалификацияны өркүндөтүүгө адистерди даярдоого олуттуу салым кошту (Ağgün and Erendor, 2023, p. 178). Мындан тышкары, Бишкекте Түркиянын Улуттук билим берүү министрлигине караштуу башталгыч мектептер, орто мектептер, Имам Хатип орто мектеби жана Анатолий орто мектеби ачылды; билим берүү тармагына инвестициялар үзгүлтүксүз уланууда – 2021-жылы ишке кирген Түркия Маариф фондунун мектеби жана Түркия стипендиялары программасы (Ağgün and Erendor, 2023, p. 177). Акыркы отуз жыл ичинде бүтүргөн он миңдеген бүтүрүүчүлөр эки өлкөнүн мамлекеттик мекемелеринде, компанияларында жана илим чөйрөсүндө кызматтарды ээлеп, экономикалык мамилелерди колдогон адамдык инфраструктураны

tps://stat.gov.kg/media/statisticsdynamic/a75e1b9f-8e1c-4302-80eb-e22acf9a6b1e.xls

Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi. (2025). Enterance of direct foreign investment by countries. https://stat.gov.kg/media/statisticsdynamic/767d5453-a9f9-4555-b323-7c532f600366.xls

Kutbe, H. (2025). Türkiye ile Kırgızistan arasında 12. Dönem KEK protokolü imzalandı. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-ile-kirgizistan-arasinda-12-donem-kek-protokolu-imzalandi/3691004

Kyzy, Z. B. (2019). Türk iş adamlarının Kırgızistan'a yönelik doğrudan yatırım perspektifleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.

Makkambaeva, Z. (2019). Türkiye-Kırgızistan dış ticareti ve Kırgızistan ticaret kültürü [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Malikova, Z. (2024). Economic relations of Türkiye with the Turkic states of South Caucasus and Central Asia. Eurasian Research Journal, 6(3), 131-143.

Narmambetova, A. (2015). Kırgızistan'da faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli Türk işletmelerinin kurumsallaşma düzeyi üzerine bir araştırma [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

OECD. (2025). FDI flows by counterpart area, BMD4 [Veri seti]. https://data-explorer.oecd.org/

Öztürkçü, N. (2026). Türkiye-Kırgızistan

түзүүдө. ТИКА адистештирилген окутууну колдоо, техникалык жабдууларды камсыз кылуу жана билим берүү менен маданий долбоорлор аркылуу Кыргызстандын квалификациялуу жумушчу күчүн өнүктүрүүгө олуттуу салым кошот (Say and Joldoshov, 2022, p. 17). Кыргызстанда активдүү иштеп жаткан түрк компанияларынын сунуштаган жумуш орундарынын аркасында адам капиталынын мобилдүүлүгү өсүүдө (Narmambetova, , 2015, б. 30). Квалификациялуу жумушчу күчтү даярдоо, билим алмашуу жана эмгек мобилдүүлүгү — бул стратегиялык инвестиция, ал узак мөөнөттө инвестициялык климатты жакшыртып, коммерциялык байланыштарды жеңилдетип жана экономикалык мамилелердин үзгүлтүксүздүгүн камсыздайт.

6.6. Туризм жана кызмат көрсөтүү соодасы

Туризм жана кызмат көрсөтүүлөрдөгү соода Түркия менен Кыргызстандын ортосундагы экономикалык өз ара аракеттенүүнүн динамикалуу секторлорунун бири болуп саналат, алар ылдам өсүп, социалдык байланыштарды бекемдейт (Makkambaeva, 2019, б. 64). Учурдагы визасыз режимдер жана түз каттамдардын кеңейиши өз ара туристтик кыймылды жана ишкердик байланыштарды түздөн-түз колдоп, натыйжада Кыргызстандын туризм тармагындагы эл аралык көрсөткүчтөрүн жогорулатууда (Түркия соода

ticaret ilişkilerinde karşılıklı bağımlılık ve rekabet dinamikleri: Ampirik bir analiz. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 29(2026), 43-57. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1784466

Pulaşlı, H. (2023). Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinde dönüşüm: Kimlik, siyaset ve ekonomi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir.

Say, B. ve Joldoshov, A. (2022). Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nın Kırgızistan'daki kamu diplomasisi etkinlik alanları. Ahi Evran Akademi, 3(1), 1-18.

Sezer, S. (2025). Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri ülkeleri arasındaki uluslararası ticaret ilişkileri. Karadeniz Araştırmaları, 22(87), 1292-1310.

Sezgin, V. (2022). COVID-19 salgını Türkiye-Kırgızistan ikili ticaretini nasıl etkiledi: Sektörel bir değerlendirme. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 14(1), 52-67.

TBMM. (2025). Kırgız Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu arasında borç silme anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun teklifi ve Dışişleri Komisyonu raporu. https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y3/T2/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/e76c98a5-8639-4139-8fc0-13c42454b685.pdf

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2026). Türkiye ile Kırgızistan arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2024). Kırgızistan tarım sektörü ülke yatırımcı министрлиги, 2026b, б. 74). Түркиянын саламаттыкты сактоо туризми жана меймандостук тармагында эл аралык брендди түзүү боюнча тажрыйбасы Кыргызстанга жогорку сапаттагы медициналык кызматтарга жетүү жана туризм инфраструктурасын өнүктүрүү жагынан олуттуу мүмкүнчүлүктөрдү сунуштайт. Мындан тышкары, Иссык-Көл аймагындагы эко-туризм потенциалы, кышкы туризм үчүн жагымдуу шарттары, Тянь-Шань тоолору жана көчмөнүн маданий мурастары менен Кыргызстан табият жана маданий туризм чөйрөсүндө түрк туристтери үчүн чоң мүмкүнчүлүктөргө ээ (Akgöz жана Korkmaz, 2020, б. 13). Мындан тышкары, турак жай объектилерин башкарууга жана тейлөө секторуна салынган инвестициялар түрк инвесторлору үчүн жагымдуу рынокту түзүп, туризм тармагында активдүү өсүүгө мүмкүнчүлүк берет (Kyzy, 2019, p. 32). Кызматтар соодасы (транспортту кошпогондо) 2016-жылдан 2024-жылга чейин эки эседен ашык өсөрү (7-таблица) кызмат көрсөтүү экономикасынын транспорт, курулуш жана бизнес-кызматтар аркылуу кеңири интеграцияланышын көрсөтөт. Туризмди илгерилетүүдө кызматташуу, биргелешкен тур-пакеттерди түзүү жана авиациялык мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү бул тармактагы өсүштү тездетет.

rehberi. https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Ulke%20Masalar%C4%B1/K%C4%B1rg%C4%B1zistan.pdf

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2026a). Kırgızistan ülke profili. https://ticaret.gov.tr/data/5ed8e6c613b876d8ec73d58f/K%C4%B1rg%C4%B1zistan_2026.pdf

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2026b). Kırgızistan pazar bilgileri. T.C. Ticaret Bakanlığı Yayınları.

TDT. (2026). Türk Yatırım Fonu. Türk Devletleri Teşkilatı. https://turkicstates.org/tr/partner-detay/turk-yatirim-fonu

TİKA. (2023). TİKA, Kırgızistan'ın kalkınmasına destek olmaya devam ediyor. https://tika.gov.tr/detail-tika_kirgizistan_in_kalkinmasina_destek_olmaya_devam_ediyor/

TİKA. (2025). TİKA, Kırgızistan'da tarım eğitimini destekliyor. https://tika.gov.tr/tika-kirgizistanda-tarim-egitimini-destekliyor/

TİM. (2026). İhracat rakamları (Temmuz 2026). Türkiye İhracatçılar Meclisi. https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari

Tokgöz, A.F. (2025). Türkiye And The Organization Of Turkic States: Is Global Partnership Possible Through Regional Cooperation? DİPAM, 55, 1-16.

Turkdegs. (2025). Ortak tarihten ortak geleceğe yükselen güç: Türk Devletleri Teşkilatı. https://turkdegs.org/genel/ortak-tarihten-ortak-gelecege-yukselen-guc-turk-devletleri-teskilati/

TÜDEV. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı'ndan tarihi bir adım: Türk Dünyası Şartı

6.7. Сандык экономика жана каржылык кызматташтык

Санариптик экономика эки тараптуу мамилелерде салыштырмалуу жаңы, бирок келечектүү өсүү багытын түзөт. Кыргызстандын жаш жана технологияны тез өздөштүргөн калкы, санариптик трансформация программасы менен айкалышып, Түркиянын электрондук соода, финтех, санариптик төлөм системалары жана программалык камсыздоо жаатындагы тажрыйбасы менен биригип, олуттуу мүмкүнчүлүктөрдү түзө алат. Чек ара аралык электрондук соода платформалары аркылуу чакан жана орто ишканалардын катышуусу, санариптик төлөм инфраструктурасын гармонияластыруу, корреспонденттик банктык мамилелерди тереңдетүү жана жергиликтүү валюталарды колдонуу менен соода механизмдерин өнүктүрүү транзакциялык чыгымдарды азайтып, айрыкча эки тараптуу соодада чакан жана орто ишканалардын катышуусун кеңейтет (Түркия Республикасынын Соода министрлиги, 2026b, 91–93-беттер). ТҮДТтин алкагындагы санариптик экономика демилгелери жана Бишкектин 2025-жылга Түрк дүйнөсүнүн санариптик борбору катары дайындалышы бул тармакта кызматташуу үчүн ыңгайлуу көп тараптуу алкакты камсыз кылат (TÜDEV, 2024). Технологиялык ишкерчилик чөйрөсүндөгү биргелешкен инкубаторлор жана венчурдук капитал механизмдери кеде-

kabul edildi. www.tudev.org.tr/turk-devletleri-teskilatindan-tarihi-bir-adim-turk-dunyasi-sarti-kabul-edildi/

TÜİK. (2025). Uluslararası hizmet ticareti istatistikleri, 2024. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54191

TÜİK. (2026). Dış ticaret istatistikleri, Aralık 2025. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53911

TÜRKTOB. (2024). Kırgızistan ülke raporu (Mayıs 2024). Türkiye Tohumcular Birliği. https://www.turktob.org.tr/fs_/ULKE_RAPORLARI_ECO_ULKELERI_2023/2024_ULKE_RAPORLARI/KIRGIZ%C4%B0STAN%20%C3%9CLKE%20RAPORU%202024.pdf

Ünal, L. (2010). Cumhuriyet Dönemi Türkiye - Kırgızistan İlişkileri [Doktora Tezi]. Gazi Üiversitesi, Ankara.

Yüce, M. (2022). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile ilişkiler. SETA / Turkuvaz Yayıncılık.

чектеги кызматташуунун так аймактары катары каралышы мүмкүн.

Мүмкүнчүлүктөр, чектөөлөр жана атаандаштык динамикасы

Кыргызстан көп катышуучулуу жана атаандаштыкка негизделген экономикалык чөйрөдө жайгашкан, ал жерде көптөгөн ири глобалдык жана аймактык экономикалык державалардын бийлик үчүн күрөшү жүрүүдө (Ünal, 2010, б. 172). Кытай Эл Республикасы ири инфраструктуралык долбоорлор, түз инвестициялар жана «Бир алкак, бир жол» демилгеси алкагында берилген насыялар аркылуу өлкөнүн эң ири тышкы соода өнөктөшү жана андан да алда канча ири кредитору болуп калды (Çelik, 2023, 52–53-беттер). Кытайдан келген керектөө жана орточо товарлар өлкөнүн жалпы импортунун басымдуу бөлүгүн түзөт; жакынкы мезгилде ишке ашыруу пландалган Кытай–Кыргызстан–Өзбекстан темир жолу долбоору Кыргызстанды Кытай менен Өзбекстан ортосундагы негизги транзиттик өлкөгө айлантууга мүмкүнчүлүк берет (Kyzy, 2019, p. 74). Кытайдан келген бул олуттуу каржылык колдоо Кыргызстанга инфраструктураны тез өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк берсе да, өсүп жаткан карыз жүгү карыздын туруктуулугуна тобокелдиктерди жаратат жана Кыргызстандын тышкы экономикалык өнөктөштүктөрүн диверсификациялоо зарылдыгын күн тартибинде сактап келет (Tokgöz, 2025, p. 8).

Ал эми Россия Кыргызстанга терең тарыхый, саясий жана социалдык-маданий байланыштар аркылуу гана эмес, ошондой эле Евразия Экономикалык Биримдиги (ЕАЭБ) тарабынан камсыздалган институционалдык жана укуктук гармонизациялоо алкагында да күчтүү экономикалык таасирин сактап келет (Balcı, 2024, 13–14-беттер). Орусия менен Казакстандын эмгек рыногунда иштеген кыргыз жарандарынын мекенге жөнөткөн акча которуулары түздөн-түз үйбүлөнүн жыргалчылыгын жана керектөөлөрүн каржылайт (Yüce, 2022, p. 25). Евразия Экономикалык Биримдигинин (ЕАЭБ) жалпы бажы жана тарифтик саясаты Кыргызстандын тышкы соода артыкчылыктарын түздөн-түз аныктайт, бирок 2022-жылдан бери Россияга багытталган камсыздоо чынжырларында жана каржылык каналдардагы глобалдык белгисиздиктер өлкөнү экономикалык көзкарандылыктарын тең салмактоо максатында альтернативдүү өнөктөштөр менен ийкемдүү соода коридорлорун издөөгө түрттү (Sezgin, 2022, p. 54).

Бул тең салмактуулукту издөө максатында Европа Биримдиги да «Global Gateway» демилгеси аркылуу Борбордук Азияга болгон кызыкчылыгын расмий түрдө билдирди; ал аймактын өлкөлөрү менен транспорт, санариптештирүү, критикалык чийки заттар жана жашыл өтүү жааттарында кызматташтыкты тереңдетүүгө чечим кабыл алды (Biró and

Egeresi, 2025, p. 50). Каспий деңизи аркылуу өтүүчү Транс-Каспий транспорттук маршрутун (Орто коридор) жакшыртууга Европа Биримдиги жана башка глобалдык каржы институттары тарабынан миллиарддаган евро өлчөмүндө бөлүнгөн каржылоо милдеттенмелери коридордун көп катышуучулуу геоэкономикалык түзүмүн бекемдеп жатат (İpek, 2025, p. 834). Кыргызстан ийкемдүү жана көп кырдуу тышкы саясий мейкиндикти кеңейтүүдө, анда ал глобалдык оюнчулардын ортосундагы өз ара атаандаштыкты кызматташуу мүмкүнчүлүктөрүнө айландыра алат.

Бул динамикалуу теңдештирүүдө Түркия Кыргызстандын суверендүү укуктарын толук урматтаган жана эч кандай гегемондук дооматтары жок толуктоочу жана тең салмак түзүүчү экономикалык өнөктөш катары чыгууда. TDT чатыры астында институционалдашкан өнөктөштүктөр жана Орто коридордун интеграциясы Түркияны эки тарапка тең пайда алып келе турган принципке негизделген рационалдуу соода жана технологиялык өнөктөш катары позициялайт. Эки өлкөнүн терең тарыхый, тилдик, диний жана маданий байланыштары бул кызматташтыкка башка глобалдык державалар сунуштай албаган маданий жакындыктан келип чыккан социалдык артыкчылыктарды жана өз ара ишенимди берет.

Эки өлкөнүн экономикалык кызматташуусу SWOT-талдоо алкагында төмөнкүдөй кыскартылып айтылышы мүмкүн. Артыкчылыктарга маданий жана тилдик жакындык, бекем институционалдык алкагы (YDSK, KEK, TDT), экономикалык толуктоочулук, Түркиянын жеке секторунун аймактык тажрыйбасы жана акыркы жылдары соодадагы өсүү темпи кирет. Кемчиликтерге түздөн-түз жер байланышынын жоктугу жана жогорку логистикалык чыгымдар; сооданын чектелген товар топтомдорунна топтолушу; эки тараптуу соодадагы теңсиздик; жана жылдык инвестициялык агымдардын көлөмү аз бойдон калууда. Мүмкүнчүлүктөргө Орто коридор жана Кытай–Кыргызстан–Өзбекстан темир жолу сунуш кылган байланыш; өндүрүш борборунун модели аркылуу Евразия экономикалык союзу (ЕАЭС) базарына кирүү; гидроэлектр энергиясы жана стратегиялык маанилүү минералдар боюнча инвестициялык потенциал; ошондой эле санариптик экономика жана Түркия Инвестициялык фонду сыяктуу жаңы каржылоо куралдары кирет. Кооптуулуктарга, экинчи жагынан, глобалдык геосаясий белгисиздиктер, ири державалардын атаандаштыгынан келип чыгышы мүмкүн болгон тышкы басым, товар бааларынын термелүүсү жана аймактык камсыздоо чынжырларындагы алсыздыктар кирет. Бул жалпы сереп күчтүү жактарды мүмкүнчүлүктөр менен

шайкештештирип, алсыз жактарды жоюуга багытталган ойлонулган саясат алкагынын маанилүүлүгүн баса белгилейт; ал кийинки бөлүмдөгү саясат боюнча сунушталган чаралар үчүн негиз түзөт.

Жыйынтык жана саясаттык сунуштар

35 жылдык тажрыйба Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелери туугандык байланыштарга негизделген өнөктөштүктөн институционалдык рационалдуулукка жана өз ара экономикалык кызыкчылыктарга негизделген өнөктөштүккө айланганын көрсөтөт. Бул өзгөрүү изилдөөнүн кириш бөлүмүндө баяндалган теориялык алкакты тастыктайт. Биргелешкен таандыктыкка негизделген, туугандык байланыштар аркылуу бекемделген ишеним соодада жана инвестициядагы транзакциялык чыгымдарды азайтты; билим берүү жана курулуш тармагында башталган кызматташтык соода, энергетика, каржы жана санариптик экономиканы камтыган деңгээлге чейин кеңейди; жана жаңы регионализм көз карашы көрсөткөндөй, TDT жана Орто коридор эки тараптуу мамилелерди регионалдык интеграциянын негизи кылып койду. KEKтен YDSKге, бизнес-форумдардан Түркия Инвестициялык Фондуна чейинки институционалдык алкагы экономикалык мамилелерге циклдик термелүүлөргө туруктуу негизди камсыз кылды.

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары төмөнкүдөй: эки тараптуу соода көлөмү 1993-жылы 19 миллион доллардан 2025-жылы 1,6 миллиард доллардан ашыкка чейин өстү; бул өсүштүн басымдуу бөлүгү акыркы беш жылда катталды. Түркиянын экспорттук түзүмү машиналар, унаалар жана электр жабдууларына артыкчылык берип, Кыргызстандын өнөр жайын өнүктүрүүнү колдоого багытталган мүнөзгө ээ болду. Түркиялык инвестициялар курулуштан банк секторуна, билим берүүдөн азык-түлүк тармагына чейин ар түрдүү тармактарда диверсификацияланды. Кызматтар соодасы жана өз ара капитал агымдары бекемдеди; билим берүү жана адам ресурстары боюнча кызматташуу мамилелердин адамдык инфраструктурасын түзүүгө өбөлгө түздү. Бирок сооданын чектелген товар топтомдоруна топтолушу, Кыргызстандын экспорттук баскесинин тардыгы жана учурдагы көлөмдүн эки өлкөнүн жалпы соода мүмкүнчүлүгүнүн аз гана бөлүгүн түзүшү потенциал толук ишке ашкан эместигин көрсөтөт.

Бул алкакта негизги саясий сунуштар төмөнкүлөр: (i) сооданы диверсификациялоо максатында Кыргызстанда айыл чарба жана азык-түлүк иштетүү, текстиль жана минералдарды кайра иштетүү тармактарында кошумча баалуу өндүрүшкө багытталган биргелешкен инвестицияларды колдоо; (ii) кыргыз продукциясынын Түркия базарына кирүүсүн жеңил-

детүү үчүн жарнама, сертификаттоо жана логистикалык колдоо чараларын ишке ашыруу. (ii) Орто коридор боюнча биргелешкен транспорттук кубаттуулукту жогорулатуу, бажы процедураларын санариптештирүү жана эки өлкөнүн логистикалык компанияларынын ортосундагы өнөктөштүктү колдоо зарыл. (iii) Түркиянын Инвестициялык фонду жана эки тараптуу каржылоо инструменттери колдогон биргелешкен инвестициялык фонддор аркылуу Кыргызстанда Түркия уюштурган өнөр жай аймагы жана биргелешкен өндүрүш кластерлеринин модели ишке ашырылышы керек. (iv) Жергиликтүү валюталарды колдонуу менен соода механизмдерин өнүктүрүү жана банктык интеграцияны күчөтүү аркылуу транзакциялык чыгымдарды азайтуу керек. (v) Электрондук соода платформалары аркылуу чакан жана орто ишкердиктин эки тараптуу соодага катышуусун колдоого алуу, санариптик төлөм инфраструктураларынын өз ара шайкештигин камсыз кылуу жана технологиялык ишкерчилик боюнча биргелешкен программаларды ишке киргизүү зарыл. (vi) Жаңы гидроэлектр жана кайра жаралуучу энергия долбоорлору үчүн, Казармандын мисалы боюнча, ошондой эле стратегиялык маанилүү минералдарды изилдөө жана кайра иштетүү боюнча өнөктөштүктөр үчүн болжолдуу инвестициялык алкактык шарттар түзүлүшү керек. Бул кадамдар 5 миллиард АКШ долларлык соода мак-

сатына жетүүгө гана эмес, эки тараптуу мамилелерге узак мөөнөттүү түзүмдүк тереңдик кошот.

Жыйынтыктап айтканда, Түркия менен Кыргызстандын экономикалык мамилелери 35 жылдык топтолгон тажрыйбага негизделген бекем институционалдык инфраструктуранын аркасында келечекте дагы да тереңдейт. Түрк мамлекеттеринин уюмунун көп тараптуу алкагы, Орто коридордун байланыштын жаңы горизонту жана эки өлкөнүн экономикаларынын өз ара толуктоочулугу бул процессти шарттаган негизги динамика болуп саналат. АК Партия өкмөттөрүнүн мөөнөтүндө, президент Режеп Тайип Эрдогандын жетекчилиги астында тышкы саясатта түрк дүйнөсү менен мамилелердин маанисинин жогорулашы, жогорку деңгээлдеги байланыштардын жанданышы, тарыхый жана маданий негиздердин сакталышы жана Түрк мамлекеттери уюмунун институционалдашуусу Түркия–Кыргызстан экономикалык мамилелеринин мындан да бекем институционалдык алкагына ээ болушуна салым кошту. Келечекте сооданы диверсификациялоо, логистикалык байланыштарды бекемдөө жана биргелешкен инвестицияларды көбөйтүү 35 жылдык топтолгон тажрыйбаны жогорку кошумча баалуулук жаратуучу жана өз ара пайданы бекемдөөчү экономикалык өнөктөштүккө айландырууда чечүүчү мааниге ээ болот.

Колдонулган адабияттар

Агаева, К. (2024). Түркия менен Түрк мамлекеттери уюмунун өлкөлөрүнүн ортосундагы соода мамилелеринин анализи. Экономика жана аймак, 1(92), 73–78.

Ağgün, K. жана Erendor, M. E. (2023). Кыргызстан–Түркия мамилелери көз карандысыздыктан бүгүнкү күнгө чейин. Түрк дүйнөсүндөгү жана Түрк мамлекеттери уюмунун учурдагы маселелери. Nobel Yayın.

Akgöz, E. жана Korkmaz, A. (2020). Кыргызстандагы туризм потенциалын аныктоо жана натыйжалуулугун изилдөө. Bilge International Journal of Social Research, 4(1), 12–21.

Akıncı, A. жана Akzholova, A. (2020). Түркия–Кыргызстан мамилелери: өткөнү, азыркысы жана келечеги. International Journal of Disciplines in Economics & Administrative Sciences Studies, 6(23), 716–729.

Арғалы, М. (2023). Конструктивисттик көз караштан алганда Кыргызстандын Түркиянын тышкы саясатындагы орду жана мааниси. Манас социалдык изилдөөлөр журналы, 12(2), 797–817.

Ашимова, З. (2015). Түркиянын Кыргызстан менен тышкы соодасынын структуралык жана сектордук анализи [Жарыяланбаган магистрдик диссертация]. Сакария университети, Сакария.

Balcı, Ş. (2024). Евразия экономикалык союзу: Кыргызстан мисалында [Жарыяланбаган доктордук диссертация]. Кыргызстан-Түркия Манас университети.

Биро, Д. жана Эгеси, З. (ред.). (2025). Өзгөрүп жаткан дүйнөдө байланыш: Түрк мамлекеттери жана Орто коридор. Венгриядагы Түрк мамлекеттери уюмунун өкүлчүлүк кеңсеси.

Бишкек соода кеңсеси. (2025a). Энергетика секторунун келечеги: Кыргызстан. Түркия Республикасынын Соода министрлиги. https://ticaret.gov.tr/data/63dbadf313b876d06090b6ea/Enerji%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC.pdf

Бишкек соода кеңсеси. (2025b). Кен казуу секторунун келечеги: Кыргызстан. https://ticaret.gov.tr/data/63dbad f313b876d06090b6ea/Madencilik%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC.pdf

Бишкек соода кеңсеси. (2025c). Жаңы жемиштер жана жашылчалар боюнча сектордук баяндама: Кыргызстан. https://ticaret.gov.tr/data/63dbadf313b876d06090b6ea/Ya%C5%9F%20 Sebze%20 Meyve%20Sekt%C3%B6r %C3%BC%20 Notu.pdf

Бишкек соода кеңсеси. (2026). Соода атташелерибиз менен онлайн чаттар: Кыргызстан өлкө презентациясы (2026-жылдын 4-июну). Түркия Республикасынын Соода министрлиги.ticaret.gov.tr/data/63dbad8c13b876d06090 b6e4/Kirgizistan_Ulke_Sunumu_04_06_2026.pdf

Бокова, Б. Б. жана Абилова, А. К. (2024). Түркия менен Борбордук Азия республикаларынын ортосундагы экономикалык кызматташтыктын стратегиялык багыты. Эл аралык мамилелер жана аймактык изилдөөлөр журналы, 58(4). https://doi.org/10.48371/ISMO.2024.58.4.018

Челик, Б. (2023). 2010-жылдан бери Кыргызстандагы саясий, социалдык жана экономикалык өнүгүүлөрдүн жарыгында Түркия–Кыргызстан мамилелери [жарыяланбаган магистрдик диссертация]. Гиресун университети, Гиресун.

Чикола, Э. (2025). Кыргызстандагы жашыл экономиканын өнүгүүсү жана кесепеттери. Экономика жана башкаруу илимдери факультетинин журналы, Кахраманмараш Сүтчү Имам уни-

верситети, 15(1), 15–33. https://doi.org/10.47147/ksuiibf.1599978

DEİK. (2018). Кыргызстан тууралуу маалымат баракчасы.www.deik.org.tr/uploads/bilgi-notu-kir-agustos-2018.pdf

DEİK. (2024). Кыргызстан тууралуу маалымат баракчасы.www.deik.org.tr/uploads/kirgisiztan-bilgi-notu-subat-24.pdf

DEİK. (2026). Түркия–Кыргызстан Бизнес Кеңеши. https://www.deik.org.tr/turkiye-avrasya-is-konseyleri-turkiye-kirgizistan-is-konseyi

Ганиев, Ж., Абдиева, Р. жана Байгонушова, Д. (2024). Түркия Республикасынын 100 жылдыгына арналган Түркия Республикасы менен Түрк республикаларынын ортосундагы тышкы сооданы баалоо. Eurasia File, 14(2), 165–189. https://izlik.org/JA26SY29CG

IMF. (2025). Дүйнөлүк экономикалык көз караш (WEO) 9.0.0 (2025-жылдын октябрь айындагы чыгарылыш) [Маалымат топтому]. https://data.imf.org/en/Data-Explorer?datasetUrn=IMF.RES:WEO(9.0.0)

IMF. (2026). Өлкөлөр арасындагы товар соодасы (партнер өлкө боюнча) [Маалымат топтому]. https://data.imf.org/en/Data-Explorer?datasetUrn=IMF.STA:IMTS(1.0.0)

Inbusiness. (2024). Кыргызстан менен 5 миллиард долларлык соода максаты. https://www.inbusiness.com.tr/sektorler/

is-dunyasi/2024/02/09/kirgizistan-ile-5-milyar-dolar-ticaret-hedefi

Исаев, Д. (2009). Кыргызстандын көз карандысыздыктан кийинки экономикасы жана өлкөнүн экономикасындагы чет элдик капиталдын ролу. [Жарыяланбаган магистрдик диссертация]. Селчук университети, Коня.

ITC. (2026a). Түркиянын Кыргызстанга экспорту, продукция боюнча. Trade Map: Эл аралык бизнес өнүгүү үчүн соода статистикасы [Маалымат топтому]. Эл аралык соода борбору. https://www.trademap.org/en/goods/time-series/exports/c/792/c/417/p/ALL/byProduct/year/default/2/direct/values/USD/table

ITC. (2026b). Кыргызстандын Түркияга экспорту, товар түрү боюнча (айна). Trade Map: Эл аралык бизнес өнүктүрүү үчүн соода статистикасы [Маалымат топтому]. Эл аралык соода борбору. https://www.trademap.org/en/goods/time-series/exports/c/417/c/792/p/ALL/byProduct/year/2001-2025/2/mirror/values/USD/table

Байланыш башкармалыгы. (2024). Бишкекте ар түрдүү тармактарда кызматташтыкты бекемдөө максатында 19 келишимге кол коюлду. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/kirgizistan-turkiye..-biskekte-cesitli-sektorlerde-is-birligini-guclendirmek-amaciyla-19-anlasma-imzalandi

Ипек, С. (2025). Түркиянын Бор-

бордук Азияда түрк кызматташтыгын өнүктүрүү жана Орто коридор демилгеси боюнча стратегиясы. Башкаруунун Эл аралык Академиясынын Журналы, 8(3), 833–845. https://doi.org/10.33712/mana.1749075

КАР. (2025). Ихлас Холдинг А.Ш.: Кыргыз Республикасы менен гидроэлектр станциясына инвестиция салуу боюнча эки өзүнчө инвестициялык келишимге кол коюу. Коомдук маалымат ачык платформасы. https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/1475492

Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети. (2024). Чет элдик инвестициясы бар активдүү ишканалардын саны (өлкө боюнча). https://stat.gov.kg/media/statisticsdynamic/a75e1b9f-8e1c-4302-80eb-e22acf9a6b1e.xls

Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети. (2025). Өлкө боюнча түз чет элдик инвестициялардын агымы. https://stat.gov.kg/media/statisticsdynamic/767d5453-a9f9-4555-b323-7c532f600366.xls

Кутбе, Х. (2025). Түркия менен Кыргызстан ортосундагы ЖККнын 12-сессиясынын протоколу кол коюлду. Анадөлу агенттиги. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-ile-kirgizistan-arasinda-12-donem-kek-protokolu-imzalandi/3691004

Kuzu, Z. B. (2019). Түркиялык ишкер-

лердин Кыргызстанда түз инвестиция жасоого болгон көз караштары [Басылбаган магистрдик диссертация]. Кастамону университети, Кастамону.

Маккамбаева, З. (2019). Түркия–Кыргызстан тышкы соодасы жана кыргыз соода маданияты [Жарыяланбаган магистрдик диссертация]. Мармара университети, Стамбул.

Маликова, З. (2024). Түркия менен Түштүк Кавказ жана Борбордук Азиядагы түрк мамлекеттеринин экономикалык мамилелери. Eurasian Research Journal, 6(3), 131–143.

Нармаамбетова, А. (2015). Кыргызстанда иштеп жаткан чакан жана орто өлчөмдөгү түрк ишканаларынын институционалдашуу деңгээли боюнча изилдөө [Жарыяланбаган магистрдик диссертация]. Ататүрк университетинин Социалдык илимдер институту, Эрзурум.

OECD. (2025). Түз чет элдик инвестициялардын (FDI) агымы каршылаган аймактар боюнча, BMD4 [Маалыматтар топтому]. https://data-explorer.oecd.org/

Öztürkçü, N. (2026). Түркия–Кыргызстан соода мамилелериндеги өз ара көз карандылык жана атаандаштык динамикасы: эмпирикалык анализ. Селчук университетинин Социалдык илимдер факультетинин журналы, 29(2026), 43–57. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1784466

Pulaşlı, H. (2023). Түркия–Кыргызстан мамилелериндеги трансформация: Идентификация, саясат жана экономика [Жарыяланбаган магистрдик диссертация]. Каппадокия университети, Невшехир.

Say, B. жана Joldoshov, A. (2022). Түркиянын Кызматташтык жана Координация Агенттигинин (TIKA) Кыргызстандагы коомдук дипломатия чөйрөсүндөгү ишмердүүлүгү. Ahi Evran Academy, 3(1), 1–18.

Сезер, С. (2025). Түркия менен Түрк республикаларынын ортосундагы эл аралык соода мамилелери. Кара деңиз изилдөөлөрү, 22(87), 1292–1310.

Sezgin, V. (2022). COVID-19 пандемиясы Түркия–Кыргызстан эки тараптуу соодасына кандай таасир этти: сектордук баалоо. Journal of Organisation and Management Sciences, 14(1), 52–67.

Түркиянын Улуу Улуттук Жыйыны. (2025). Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети менен тышкы иштер комитетинин отчету жана карызды кечирүү келишимин бекитүү боюнча мыйзам долбоору. https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y3/T2/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/e76c98a5-8639-4139-8fc0-13c42454b685.pdf

Түркия Республикасынын Тышкы иштер министрлиги. (2026). Түркия менен Кыргызстан ортосундагы саясий

жана соода мамилелери. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa

Түркия Республикасынын Айыл чарба жана токой чарба министрлиги. (2024). Кыргызстандагы айыл чарба сектору боюнча инвесторлор үчүн өлкө колдонмосу. https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Ulke%20Masalar%C4%B1/K%C4%B1rg%C4%B1zistan.pdf

Түркия Республикасынын Соода министрлиги. (2026a). Кыргызстан өлкө профили. https://ticaret.gov.tr/data/5ed8e6c613b876d8ec73d58f/K%C4%B1rg%C4%B1zistan_2026.pdf

Түркия Республикасынын Соода министрлиги. (2026b). Кыргызстандын рыногу боюнча маалымат. Түркия Республикасынын Соода министрлигинин басылмалары.

TDT. (2026). Түрк инвестициялык фонду. Түрк мамлекеттеринин уюму. https://turkicstates.org/tr/partner-detay/turk-yatirim-fonu

TIKA. (2023). TIKA Кыргызстандын өнүгүүсүн колдоону улантууда. https://tika.gov.tr/detail-tika_kirgizistan_in_kalkinmasina_destek_olmaya_devam_ediyor/

TIKA. (2025). TIKA Кыргызстанда айыл чарба билим берүүнү колдойт. https://tika.gov.tr/tika-kirgizistanda-tarim-egitimini-destekliyor/

TİM. (2026). Экспорттук көрсөткүчтөр (2026-жылдын июль айы). Түркия Экспорттоочулар Ассамблеясы. https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari

Tokgöz, A.F. (2025). Түркия жана Түрк мамлекеттеринин уюму: аймактык кызматташтык аркылуу глобалдык өнөктөштүк мүмкүнбү? DİPAM, 55, 1–16.

Turkdegs. (2025). Биргелешкен тарыхтан биргелешкен келечекке: Түрк мамлекеттеринин уюму. https://turkdegs.org/genel/ortak-tarihten-ortak-gelecege-yukselen-gucturk-devletleri-teskilati/

TÜDEV. (2024). Түрк мамлекеттеринин уюмунун тарыхый кадамы: Түрк дүйнөсүнүн хартиясы кабыл алынды.www.tudev.org.tr/turk-devletleri-teskilatindan-tarihi-bir-adim-turk-dunyasi-sarti-kabul-edildi/

TÜİK. (2025). Кызмат көрсөтүүлөр боюнча эл аралык соода статистикасы, 2024. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54191

TÜİK. (2026). Сырткы соода статистикасы, 2025-жылдын декабры. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53911

TÜRKTOB. (2024). Кыргызстан өлкө отчету (2024-жылдын май айы). Түркиянын үрөн өстүрүүчүлөр ассоциациясы. https://www.turktob.org.tr/fs_/ULKE_RAPORLARI_ECO_ULKELERI_2023/2024_ULKE_RAPORLARI/KIRGIZ%C4%B0STAN%20

%C3%9CLKE%20RAPORU%202024.pdf

Ünal, L. (2010). Республикалык доордогу Түркия–Кыргызстан мамилелери [PhD диссертациясы]. Гази университети, Анкара.

Yüce, M. (2022). Борбордук Азиядагы түрк республикалары жана алардын Түркия менен мамилелери. SETA / Turkuvaz басмасы.

“Türk Dünyası olarak birliğimiz gücümüzdür.”
Recep Tayyip ERDOĞAN

«Түрк дүйнөсү катары биримдигибиз — күчүбүз.»
Режеп Тайип ЭРДОГАН

“Gücümüz, birlik ve beraberliğimizdedir.!”
Sadır CAPAROV

«Күчүбүз — ынтымакта жана биримдикте!»
Садыр ЖАПАРОВ

